

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yıldız ÇİMEN

EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ’T-TİBB
(İNCELEME-METİN 1b-173a)

Türk Dili ve Edebiyatı AnaBilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yıldız ÇİMEN

EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ'T-TİBB
(İNCELEME-METİN 1b-173a)

Danışman

Doç. Dr. Ali CİN

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Yıldız ÇİMEN' in bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr.Şaban DOĞAN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç.Dr. Ali CİN (İmza)

Üye :Prof.Dr. Abdullah KÖK (İmza)

Tez Başlığı: Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 07/02/2019

Mezuniyet Tarihi : 04/04/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Emir Çelebi, Enmüzeci’t-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Yıldız ÇİMEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-SOYADI	Yıldız ÇİMEN
Öğrenci Numarası	20145242015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-SOYADI	Doç.Dr. Ali CİN
Tez Başlığı	Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb (Giriş-Metin 1b-173a)
Turnitin Ödev Numarası	1089197585

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 371 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 06/03/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %2

alıntılar dahil % 2'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Doç.Dr. Ali CİN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ	iii
METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1.1. İmla-Fonetik.....	19
1.1.1.Ünlülerin Yazımı.....	19
1.1.2. Ses Olayları	19
1.1.3. Ünsüzlerin Yazımı.....	20
1.1.4. Ünsüz Değişmeleri	21
1.2. Şekil Bilgisi.....	22
1.2.1.Çekim Ekleri	22
1.2.1.1. İsim Çekim Ekleri.....	23
1.2.1.2. Fiil Çekim Ekleri	24
1.2.2.Yapım Ekleri	26
1.2.2.1.İsimden İsim Yapma Ekleri	26
1.2.2.2.İsimden Fiil Yapma Ekleri	27
1.2.2.3.Fiilden Fiil Yapma Ekleri	28
1.2.2.4.Fiilden İsim Yapma Ekleri	29
1.3. Söz Varlığı	32

İKİNCİ BÖLÜM

METİN

2.1. Fihrist-i Kitâb-ı Enmüzc-i Min'eṭ-ṭıb bā-i'tıbār'uş-şahīfe	101
2.2.Metin.....	109

SONUÇ	352
KAYNAKÇA	354
ÖZGEÇMİŞ	358

KISALTMALAR VE İŞARETLER LİSTESİ

//	: Fonem parantezi
/	: Değişme
-	: Fiil kökü, fiil köküne gelen ek
[...]	: Metinde yazılması gerekirken yazılmamış harf, ek veya kelimeyi gösterir
+	: İsim kökü, İsim köküne gelen ek
<	: Bu şekilden gelir
>	: Bu şekle gider
age.	: Adı Geçen Eser
Ar.	: Arapça
bk.	: Bakınız
Far.	: Farsça
Haz.	: Hazırlayan
Lat.	: Latince
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
Soğd.	: Soğdca
T.	: Türkçe
TDK	:Türk Dili Kurumu
Rum.	: Rumca
İt.	:İtalyanca

METİNDE KULLANILAN ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

(ا), (آ)	a, e; ā	ض	z, ḏ
يا	ı, i, é	ط	ṭ
او	o, ö, u, ü	ظ	ẓ
ب	b, p	ع	Ø
پ	p	غ	ġ
(ت),(ة)	t	ف	f
ث	ṯ	ق	q
ج	c	ك	k, g, ŋ
چ	ç	ل	l
ح	ḥ	م	m
خ	ḫ	ن	n
د	d	و	v, o, ö, u, ü, ū
ذ	ẓ	ه	h, e, a
ر	r	ی	y, ı, i, ĩ
ز	z	ء	'
س	s		
ش	ş		
ص	ş		

ÖZET

Bu çalışmada Emir Çelebi'nin *Enmüzcü't-Tıbb* adlı eseri incelenmiştir. Eser 17. yüzyılda kaleme alınmış bir tıp kitabıdır ve eserin yazılış tarihi 1624'tür. Eser 379 varaktan oluşmaktadır. Bu çalışma ise eserin ilk 173 varlığını kapsamaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında genel olarak tıp tarihinden bahsedilmiş, İslamiyet öncesi ve İslamî dönem Türk tıp tarihi ve 13. yüzyıldan başlanıp *Enmüzcü't-Tıbb'a* gelene kadar kaleme alınan başlıca tıp metinleri üzerinde yapılan çalışmalarla birlikte verilmeye çalışılmıştır. Yine bu kısımda Emir Çelebi ve üzerinde çalıştığımız eser konusunda bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde eserin ses ve şekil özellikleri incelenmiş, metinden örnekler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde eserin söz varlığı ve sıkça kullanılan sözcükler kökenleri gösterilerek metinde geçtikleri anlamıyla verilmiş ve sözcüğün metin içerisinde geçtiği üç yer gösterilmiştir. İkinci bölümde ise eserde yer alan içindikiler kısmı ve metin verilmiştir.

Bu tezin amacı 17.yüzyılda kaleme alınan tıp metnini, hastalık adlarını ve tedavisinde kullanılan bitki adlarını tespit etmektir. Aynı zamanda bu eser dönemin tıp anlayışına gerek ele aldığı konular gerek niteliği bakımından ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emir Çelebi, Enmüzcü't-Tıbb, Osmanlı Dönemi Tıp Eseri

SUMMARY
EMİR ÇELEBİ, ENMÜZECÜ'T-TİBB
(ENTRY-TEXT 1b-173a)

This study examines the work entitled "*Enmüzecü't-Tıbb*" by Emir Çelebi. The work is a medical book penned in the 17th century and written in 1624. It consists of 379 pages. This study reviews the first 173 pages of the work.

The study consists of three main sections. The introduction section mainly presents the history of medicine. In this section, the history of Turkish medicine in pre-islamic and Islamic period is discussed together with the studies on the medicine books from 13th century to the work "*Enmüzecü't-Tıbb*". This section also gives information about Emir Çelebi and the given work. The sound and shape properties are examined and examples are given from the text in the first section. In addition, the vocabulary and frequently used words of the work are given with their meaning in the text by showing their origins and three places, where these words are used, are shown. In the second section, the contents and text of the work are presented.

The purpose of this thesis is to ascertain the 17th century medical text, medical words of the period, disease and plant names. In addition, this study sheds light on the medical understanding of the period through both the topics it deals with and its qualification.

Keywords: Emir Çelebi, Enmüzecü't-Tıbb, Ottoman Period Medical Work

ÖNSÖZ

Tıp bilimi insanlığın var olduğu günden bugüne önemini her daim korumuştur.. İnsanlar dünya üzerinde var olmaya başladığı andan itibaren yaralanmalara, hastalıklara çare bulma arayışı içerisinde olmuş ve her coğrafyada, her milletten insan birbirine benzer çözümler bulmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu benzer arayış ve çözüm yöntemleri tıp ilminin evrensel boyutunu gösterir niteliktedir.

Türk tıp tarihi İslamiyetten önce Şamanizm etkisinde daha dinsel boyuttayken, İslamiyetle birlikte çeviri ve tercümelerin etkisiyle farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle Eski Oğuz Türkçesi döneminde birçok tıp metni kaleme alınmıştır. Eski Anadolu Türkçesi birçok eserin daha Türkçeye kazandırıldığı Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınan önemli eserlerden biri de *Enmūzecū't-Tıbb*'dir.

17. yüzyılda yazılan eserin birçok nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız eser ise Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alır ve toplamda 379 varaktan oluşmaktadır. Çalışmamız eserin ilk 173 varasını kapsamaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında tıp tarihine kısaca değinilmiş ve İslamiyet öncesi ve İslami dönem Türk tıp tarihinden kısaca söz edilmiştir. Bu dönemde yazılan eserler kısa bilgileriyle ve üzerinde yapılan çalışmalarla birlikte verilmiştir. Osmanlı döneminde *Enmūzecū't-Tıbb*'a kadar yazılmış olan tıp kitaplarının bir kısmı hakkında kısa bilgiler verilmiş ve *Enmūzecū't-Tıbb* ve Emir Çelebi hakkında bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde eserin ses ve şekil özellikleri incelenmiştir. Eserde görülen ses değişiklikleri ve eserde kullanılan ekler gösterilmiş ve metinden örnekler verilmiştir. Son olarak eserde kullanılan yardımcı fiiller listelenmiştir. Ayrıca metinde sık kullanılan önemli olarak değerlendirdiğimiz sözcüklerin kökeni ve metin içerisinde kullanıldığı anlamı verilmiştir. Ayrıca her sözcüğün metin içerisinde kullanıldığı üç yer gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise transkripsiyonlu metin bulunmaktadır. Öncelikle Arap harfli metinde yer alan fihrist kısmı metin içerisinde bizim tarafımızdan verilen sayfa numarası ve satırıyla birlikte gösterilerek bir nevi metne ait içindekiler kısmı verilmiştir. Ardından metin sayfa kenarlarında bulunan metin dışı kısımlar dipnotlar şeklinde verilerek transript edilmiştir. Sayfalar 2b, 3a, 3b, 4a... şeklinde ve satırlar da rakamlarla sıralanmıştır. Metin 1b ile başlayıp 173a ile sonlanmıştır.

Bu tezi hazırlarken bana her durumda, titiz bir şekilde yol gösteren sayın danışmanım Doç.Dr. Ali Cin'e ve eserin Farsça ve Arapça kısımlarını okumamda yardımcı olan Doç. Dr.

Mehmet Şahin'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne eserin iki farklı nüshasını paylaştığı için teşekkür ederim. Son olarak desteğini, yardımlarını benden hiç esirgemediği vakit ayıran Uğur Özbilen'e ve her zaman yanımda olan aileme teşekkürün az kalacağı bilinciyle minnet ve şükran duygularımı sunarım.

GİRİŞ

Dilimize Arapçadan geçen “Tıp” kelimesi Türkçe Sözlük’te “Hastalıkları iyileştirmek, hafifletmek veya önlemek amacıyla başvuru teknik ve bilimsel çalışmaların tümü” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2010:2350). Hastalığın ortaya çıkışı ise çok eski dönemlere kadar uzatılabilir. Bundan 350 milyon yıl öncesinde hayvan kemiklerinde parazit ve travma izlerine rastlanmıştır (Aydın, 2006:3). Bu da hastalığın tarihinin sadece insanın değil canlı türünün ilk ortaya çıkışına dek götürülebileceğini göstermektedir. M.Ö. 10 binli yıllardan kalan kemik kalıntılarında ise insanoğlunun travma, artrit, sinüzit, tümör, kalça çıkığı gibi birçok rahatsızlıkla uğraştığını göstermektedir (Aydın, 2006:3). Hastalıkların tarihsel geçişini bu derece eskiye götürdüğümüzde ise akıllara bu hastalıkların kimler tarafından nasıl tedavi edildiği sorusu gelecektir. İlk insanlara ait mağara duvarlarında yer alan resimlerde ve insan kemiklerinde cerrahi aletlerin bulunması ise tıbbi müdahalelerin çok eski dönemlerde yer aldığını göstermektedir (Erten, 2003: 17). Bu da tıp biliminin insanoğlunun ilk ortaya çıkışına kadar uzayacak köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

A.Tıp Tarihine Genel Bakış

Tıp alanında bilinen en eski yazılı belge Hammurabi Kanunları’nda yer alıp bu kanunlarda M.Ö. 1700-1500 yıllarında kullanılan tedavi yöntemlerinden bahsedilir (Erten, 2003: 17). İnsanlığın ilk dönemlerinde ölüm ve hastalık daha çok tanrının bir gazabı olarak görülmuş ve büyü, dans, şarkı ve dini ritüellerin tedavideki rolü büyük olmuştur. Bu yüzden ilk tıp insanları büyücü ve din adamlarından çıkmıştır (Erten, 2003: 17). Ancak ilerleyen zamanlarda “Antik Mezopotamya, Mısır ve Anadolu kültürlerinin sentezi olan Yunan tıbbının büyük hekimi Hippokrates, gözlemi dâhil ederek tıbbi mitolojik anlayıştan kurtarmıştır.” (Bayat, 2016: 32).

Tıp alanı; Çin, Hint, Mezopotamya, Yunan ve Roma medeniyetlerinde gelişmeye hızlı bir şekilde devam etmiştir. Ancak Ortaçağ’a gelindiğinde ise birçok alanda yaşanan bağnazlık tıp alanında da kendini göstermiş ve eski düzene geri dönmüştür. Bu karanlık çağda insanlar tekrardan şifayı dua ve büyüde bulmaya başlamış ve bu dönem Rönesans’a dek sürmüştür.

Avrupa’daki bu baskıya karşın İslam ülkeleri tıpta önemli bilim adamları yetiştirmiştir. Ebubekir Razi, İbn-i Sina ve Ebu’l-Kasım Zehravi gibi bilim adamları çeşitli hastalıkları tanımlamışlar, ilaç yapımı ve cerrahi teknikler geliştirmişlerdir (Erten,2003:20).

B. İslamiyet Öncesi ve İslamî Dönem Türk Tıp Tarihine Genel Bakış

Türk tıp tarihine baktığımızda İslamiyet'ten önceki Orta Asya Türk tıbbının metot ve amaç farklılığından dolayı iki grupta incelendiği görülür. Birincisi kam (şaman) ve baksı denilen Şamanizm'in yöntemlerini uygulayan büyücü hekimlerin gerçekleştirdiği yöntem; ikincisi ise otaçı, emçi ve atasagun denilen hekimlerin droglarla ve diğer yöntemlerle uyguladığı yöntemdir (Bayat, 2016: 237).

Türkçe yazılmış ilk tıp metinleri ise Uygurlara ait olup bu tıp metinlerinde birçok hastalıktan, tedavi yöntemlerinden, reçetelerden söz edilmiştir (Sertkaya,1989:349; Bayat,2016:248). Yapılan araştırmalar, Uygur tıp metinlerinin çoğunlukla Sanskrit, Soğd ve Çin dillerinden çeviri yoluyla elde edildiğini göstermiştir (Bayat, 2016: 247).

Karahanlı ve Harezmi Türkçesiyle yazılan direkt olarak tıpla ilgili bir eser bulunmamakla birlikte İslamî dönemin ilk eserleri olan Kutadgu Bilig ve Dîvânü Lügâti't-Türk'te hekimlerden, ilaç yapımında kullanılan bitki adlarından, hastalıklardan terimsel olarak bahsedildiği görülmektedir (Önler, 2006:136).

İslamî dönem Türk tıbbı oldukça ilerleme kaydetmiştir. Özellikle “Selçuklular döneminde tıp çok ilerlemiştir. Bu dönemde kalp muayenesi yapılabiliyor, nabız ve ateş ölçümleri ile birlikte tahliller yapılabiliyordu.” (Erten, 2003:25). Bu dönemde Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde tıpla ilgili birçok eserin bizzat devlet adamlarının emriyle Türkçeye kazandırıldığı ve birçok darüşşifalar yaptırıldığı görülmektedir (Kahya, 2004: 73). Kazandırılan bu eserlerde daha çok İbn-i Sina, Farabi, Ebubekir Razi, Necibüddin, es-Semerkindî gibi İslam bilim adamlarının yanında; Aristoteles, Hipokrates, Galenos (Calinus) gibi Batılı bilim adamlarının eserlerinin de etkisi görülür.

C.13- 15. Yüzyıllarda Anadolu Sahasında Yazılmış Tıp Eserleri

Türkçe olarak yazılan ilk tıp eserleri 13.yüzyılda kaleme alınmaya başlanmıştır. Daha önceki dönemde verilen eserlerin dili ise ya Arapça ya da Farsçadır. Eski Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak şekillenmeye başladığı bu dönemde birçok tıp kitabı çevrilmiş ya da yarı telif yarı toplama sayılabilecek eserler yazılmıştır (Canpolat ve Önler, 2016: 9).

Anadolu sahasında yazılan tıp kitaplarının birçoğunda yazılış tarihinin verilmemesi yazılan ilk tıp kitabının hangi eserin olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkarmıştır. Canpolat ve Önler (2016:9), Erdağı (2001:47) ve Bayat (2016:274) yazılmış ilk Türkçe tıp kitabının 13. yüzyılda yaşadığı düşünülen Hoca Bereket tarafından yazılan *Tuhfe-i Mubârizî* olduğunu belirtirler. Özçelik (2001:2) de bu eseri Anadolu sahasında yazılmış ilk eser olarak kabul eder fakat Hoca Bereket'i 14. yüzyıl hekimlerinden sayar. Şevki (1991:29) ve Doğan

(2009:9) tarihi bilinen ilk Türkçe tıp eserinin *Edviye-i Müfredde* (Bilinen diğer adıyla *Havassu'l- Edviye*) olduğunu ifade eder. Bunların yanında ilaç yapımında kullanılan ve o dönemde ilaçların ham maddesini oluşturan bitkilerin, tıp metinlerinde önemli bir yere sahip olduğu görülür (Doğan, 2010: 322). Bu nedenle ilaç yapımını anlatan eserler de bir nevi tıp kitabı niteliğindedir. Adıvar (1982),İbn-i Baytar'ın [ö. 1248] *Câmi 'ü'l-Müfredâtü'l-Edviye v'el-Ağdiye* adlı botanik tarzda yazılan eserini kronolojik olarak *Tuhfe-i Mubârizi'den ve Edviye-i Müfredde'den* daha önce kaleme alındığını belirtir. Bu da Anadolu'da yazılmış ilk tıp metni olarak İbn-i Baytar'ın eserinin de temel alınabileceğini göstermektedir.

Eski Oğuz Türkçesinde kaleme alınan önemli tıp eserleri:

Tuhfe-i Mubârizî: Hoca Bereket tarafından 13. yüzyılın başlarında Amasya emiri Hilfet Alp Gazi adına Türkçeye çevrilmiştir (Canpolat ve Önler, 2016: 9). Eserin önsözünde Eseri önce Arapça yazıp sonra Farsçaya tercüme ettiğini “Alâeddin Keykûbât'ın Amasya valisi Mübârizüddîn Halifet Gâzi'nin çok beğendiğini “Türkçe yazılsaydı çok değerli olurdu”dediğini, bunun üzerine Türkçeye tercüme ettiğini belirtmiştir (Bayat 2016: 274). Eser İbn-i Sina'nın eseri esas alınarak yazılmıştır. Yazılış tarihi eserde yer almamaktadır (Erdağı: 2001:48). Eserin Konya nüshasını Adnan Derin yüksek lisans tezi olarak çalışmıştır (Derin, 1987). Bir diğer yüksek lisans çalışması da Zehra Uslucan Tekdemir'e aittir (Tekdemir, 2000). Binnur Erdağı ve Doğuer'in doktora tezi hazırladığı çalışma, TDK yayınları tarafından yayımlanmıştır (Doğuer Erdağı, 2013).

Tercüme-i Müfredât-ı İbnü'l-Baytâr: “Ortaçağın en büyük botanikçisi ve eczacısı İbnü'l-Baytâr'ın *Câmi 'ü'l-Müfredâtü'l-Edviye v'el-Ağdiye* adlı eserinin Aydınoglu Umur Bey [ö. 1348] adına Türkçe'ye tercümesidir.” (Bayat: 2016: 283). Eserde yer alan bitkilerin, taşların, hayvanların ve bazı tıbbi terimlerin Arapça, Farsça, Grekçenin yanında Türkçeleri de verilmiştir (Küçükler ve Yıldız, 2016: 14)

Tabî'atnâme: 14.yüzyılda Farsça'dan tercüme edilmiş 372 beyitlik manzum bir eserdir. Mahlasının ya da tercüme edenin adının “Tutmacı” olduğu düşünülmektedir. Eserde yiyeceklerin, içeceklerin, kokuların, müzik aletlerinin insana etkisinden söz edilir (Bayat, 2016: 283).

Edviye-i Müfredde: Türkçe olarak yazılıp tarihi bilinen ilk eserdir. Eser İshâk bin Murad tarafından 1389'da kaleme alınmıştır. Adıvar (1982: 20), eseri *Havassü'l-Edviye* olarak adlandırmaktadır. Eserin Paris Nüshası, Malatya Nüshası, Bursa Nüshası, Topkapı Nüshası, Ali Emirî Nüshası ve Gotha Nüshası olmak üzere toplam altı nüshası bulunmaktadır (Canpolat ve Önler, 2016: 10-11).Eser iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde ilaçlar ve ilaçların kullanıldığı hastalıklar; ikinci bölümde ise baştan başlayarak aşağıya doğru

hastalıklar verilmiştir (Bayat, 2016:284). Eser üzerine Mustafa Canpolat ve Zafer Önler çalışmıştır. Çalışmada kısaca *Edviye-i Müfrede*'ye kadar yazılan Türkçe tıp kitaplarından bahsedilmiş ardından metin ve eserin sözlüğü verilmiştir (Canpolat ve Önler, 2016).

Kâmilü's-Sınâ'a Tercümesi: Eserin aslı Arapça olarak 994 yılında ölen Ali bin Abbas bin el-Mecusî tarafından kaleme alınmıştır. Eserin dil özelliklerine bakılınca Türkçeye 14. yüzyılda çevrildiği tahmin edilmektedir. Bu çeviri ise eserin tamamını değil bazı kısımlarını kapsayan bir çeviridir (Adıvar, 1982: 21). Bu kısımlar da eserin ülserler, çiçek ve kızamıkla ilgili bölümlerinin çevirisidir (Bayat, 2016: 284). Eser üzerine Anıl Çelik'in yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Çalışmada 15. yüzyıl Türk tebabet tarihinden bahsedilmiş, eserin ses ve şekil özellikleri verildikten sonra metin ve dizine yer verilmiştir (Çelik, 2014).

Tervîhu'l-Ervâh: Şair olarak nam salmış olan Ahmedî'nin nazım şeklinde 14. yüzyılda kaleme aldığı tıp eseridir. Fakat kaynaklarda Ahmedî'nin tabip olduğu konusunda bir bilgi bulunamamıştır. Bu da gösteriyor ki Ahmedî devrin tıp bilgisini nazıma aktarmıştır (Bayat, 2016: 285). Eser üzerine Osman Özer'in doktora çalışması bulunmaktadır. Çalışmada 14. yüzyıla kadar yazılmış olan tıp eserleri ile Ahmedî ve eserleri bahsedilmiş, eserin ses ve şekil bilgisi verildikten sonra metin ve dizinin yer almıştır. (Özer,1995).

Müntahab-ı Şifâ: 14. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanılan Hacı Paşa (Celaleddin Hızır) tarafından sade bir Türkçeyle kaleme alınmış dönemin önemli tıp kaynaklarından biridir. Eser "bahş" adı verilen üç ana başlıktan oluşmuş ve bunlar da kendi aralarında "bab"lara bölünmüştür. Bahşlar tıpla ilgili teorik bilgilerin, ilaç yapımının ve hastalıkların anlatıldığı üç bölümden oluşmaktadır. Eserin toplamda sekiz nüshası bulunmaktadır. Eser Zafer Önler tarafından çalışmıştır (Önler, 1990). Süheyl Ünver'inde Hacı Paşa'nın hayatına ve eserlerine çalıştığı bir çalışması bulunmaktadır (Ünver, 1953).

İlyâsiyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin önce Arapça yazıp daha sonra Menteşe Beyi İlyas Bey [ö. 1421] 'in isteği üzerine Türkçeye çevirdiği eseridir. Eserin 1403-1414 yılları arasında kaleme alındığı tahmin edilmektedir (Bayat, 2016:285) *İlyâsiyye*'nin bugüne kadar bir nüshası bulunamamıştır (Bayat ve Okumuş, 2004:14)

Sultâniyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin yazdığı bir diğer eser de *Sultâniyye*'dir. Eser Sultan Çelebi Mehmed'e sunulmuştur. Koruyucu hekimlikle ilgili bilgiler içerir. Eserde düzenli beslenmeden, hareketin öneminden, hamamların faydalarından, nasıl giyinilmesi gerektiğinden, uyku düzeninden vb. birçok konudan bahsedildiği görülür (Bayat ve Okumuş, 2004:21). Eser üzerine Ferhat Kurban yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Çalışmanın giriş kısmında eser tanıtılmış sonraki bölümlerde metin ve sözlük verilmiştir (Kurban,1990).

Kemâliyye: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin kaleme aldığı konusunda bazı şüpheler olmasına karşın ona atfedilir (Bayat ve Okumuş, 2004:34). Eserde baştan başlanarak ayağa kadar hastalıklar anlatılıp macun ve şerbetin faydalarından bahsedilir ve son bölümde deontolojik bilgiler verilir (Doğan, 2009:14). Eser üzerine Muhammet Yelten çalışmıştır (Yelten, 1993)

Mürşid: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin 1438 yılında kaleme aldığı eser göz hastalıklarından kapsamlı bir şekilde bahseder. Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde gözün anatomisi, gözün sinir ve damarları, göze zararlı maddeler anlatılırken ikinci bölümde göz hastalıkları ve tedavilerinden üçüncü bölümde de ilaçlardan bahsedilir (Bayat ve Okumuş, 2004:42). Eser üzerine Ali Haydar Bayat ve Necdet Okumuş'un ortak çalışması bulunmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Mahmud Şirvanî'den ve eserlerinden, ikinci bölümünde 15. yüzyıla kadar göz hekimliği tarihinden bahsedilmiş ve üçüncü bölümünde de metin ve sözlük verilmiştir (Bayat ve Okumuş, 2004).

Tuhfe-i Murâdî fi İlm-i Cevâhîr: Mehmed bin Mahmûd-ı Şîrvânî'nin kaleme aldığı bir diğer önemli eser de Tuhfe-i Murâdî fi İlm-i Cevâhîr'dir. Eser Şirvanî'nin daha önce kaleme aldığı Cevhernâme adlı eserinin genişletilmiş şeklidir (Bayat ve Okumuş, 2004:16). Eserin asıl konusu değerli ve şifalı taşlardır. "Kıymetli taşlar anlatılırken, bunların varsa tıptaki kullanımlarıyla birlikte cimâ' artırıcı bâb ile ıtlar, eserin tıbbî yönünü teşkil eder." (Bayat ve Okumuş, 2004:17). Eser üzerine Mustafa Argunşah doktora tezi yapmış daha sonra da bu eseri yayımlamıştır (Argunşah, 1999)

Kitâbü'l-Müntehab fi't-Tıbb: Eser 1420 yılında Ahmed el-Mârdânî tarafından yazılmıştır (Doğan, 2009: 12).Eser anatomi hakkında değerli bilgilere sahiptir. Eser üzerine Ali Haydar Bayat çalışmıştır (Bayat, 2005).

Yâdigâr-ı İbn-i Şerif: 15. yüzyılda Yâdigâr-ı İbn-i Şerif tarafından Timurtaşpaşazade Gazi Umur Bey [1421-1428]'e sunulduğu düşünülmektedir. "Hava, mevsimler, meskenler, giyecekler, yiyecekler, sular, diyet gibi koruyucu hekimlik bilgileri verilmiş, baştan ayağa hastalıklar ve tedavileri ile ortopedik ve cerrahi girişimler sistematik olarak anlatılmıştır." (Bayat, 2016: 288). Eser üzerinde Orhan Sakin editörlüğünde çalışma yapılmıştır (Sakin, 2003).

Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb: 15. yüzyılda Cerrâh Mes'ûd tarafından kaleme alınan önemli bir cerrahnamedir. Eserin farklı nüshalarında İbn-i Sina, Galen, Hipokrat, Hekim Bereke, Akşemseddin gibi hekimlere göndermeler yapılmaktadır (Uçar, 2009:13). Eser üzerine İlhan Uçar doktora çalışması yapmıştır. Çalışmada kısaca Türk tıp tarihi anlatılmış, kapsamlı bir şekilde ses ve şekil açısından eser incelenmiş ve metin, dizin kısmı yer almıştır (Uçar, 2009).

Tıbb-ı Nebevi: Şair ve doktor olan Ahmedî Dai tarafından kaleme alınmıştır. Tıbb-ı nebevi çevirisidir. Eser üzerine Önder Çağırın'ın çalışması vardır (Çağırın, 1996).

Miftâhu'n- Nûr ve Hazâinü's-Sürûr: 15. yüzyılda Sinoplu Mü'mîn bin Mukbîl tarafından daha önce yazılmış önemli tıp eserlerindeki bilgilere ve şahsi gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı göz hastalıklarıyla ilgili eserdir (Bayat, 2016: 287). Eser üzerine M. Ünal Şahin doktora çalışması yapmıştır. Çalışmada 15. yüzyıla kadar yazılmış olan tıp metinlerinden söz edilmiş, eserin dil özellikleri ayrıntılı şekilde verildikten sonra metin ve söz dizini verilmiştir (Şahin, 1994).

Zâhire-i Muradiyye: Sinoplu Mü'mîn bin Mukbîl tarafından 1437 yılında kaleme alınmıştır. Eseri II. Murat adına yazmıştır. Eserde göz, kulak hastalıkları, beyin ve baş hastalıkları, iç organlar hastalıkları, kan ve hacamat tedavilerinden bahsedilmiştir (Bayat, 2016: 287). Eser üzerine Hüseyin Demir yüksek lisans hazırlamıştır (Demir, 2002).

Bâhnâme: Ali bin İshâk tarafından 15. yüzyılda kaleme alınmış telif bir eserdir. Eser Osmanlı'nın ilk telif bâhnâmesi olma özelliği taşımaktadır. 25 bab erkekler ve 15 bab kadınlar için gerekli cinsel bilgiler içerir (Bayat, 2016: 288).

Kitâbu'l- Mühimmât: 15. yüzyılda yazılmıştır ve müellifi bilinmemektedir. Eserde açıkça hekim olmadığını belirtmektedir. Eser daha çok tercüme ve deneyim yoluyla yazılmıştır. Eserde baştan başlanarak ayağa doğru hastalıklar ve bu hastalıkların tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Aynı zamanda yılan ve akrep sokmalarından, kuduz tedavisinden ve bazı hayvanların tedavideki rollerinden bahsedilmektedir. Eser üzerine Saadettin Özçelik'in çalışması vardır. Bu çalışmada 16. yüzyıla kadar yazılan tıp kitaplarından ve tıp tarihinden kısaca bahsedilip metin kısmı verilmiştir. Ayrıca eserin sözlüğü de yapılmıştır (Özçelik, 2001).

Terceme-i Akrabâdîn:Önemli İslam hekimlerinden olan Hüseyin Cürcânî'nin Zahîre-i Harzemşâhî adlı Farsça yazılmış eserinin Akrabâdîn kısmının Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından 1454 yılında tercüme ettiği eserdir (Doğan, 2009:19). Eserde çeşitli ilaç yapımlarından bahsedilmiştir (Doğan, 2009: 22). Eser üzerine Şaban Doğan'ın2 ciltlik doktora çalışması bulunmaktadır. Eserin birinci cildinde 15. yüzyıla kadar yazılmış Türkçe tıp kitapları kısaca incelenmiş, eserin ses ve şekil bilgisi ayrıntılı olarak verilmiş, söz dizimi ve söz varlığından bahsedilmiştir. İkinci cildinde ise eserin dizini verilmiştir (Doğan, 2009).

Cerrâhiyetü'l- Hâniye: Sabuncuoğlu Şerafeddin tarafından 1465 yılında yazılan Arap Hekimi Zehrâvî'den tercüme ettiği Türkçe en kapsamlı cerrah kitabıdır (Bayat, 2016: 301). "XV. yüzyıl Anadolu'sunda cerrahlığın seviyesini göstermesinin yanı sıra, eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini yansıtacak tarzda harekelenmiş olmasından dolayı Türkçe'nin

gramer ve fonetiği açısından önemli bir kaynaktır.” (Bayat, 2016: 301). Eser birçok ameliyatı çizimlerle desteklemesi bakımından önemli olup eserdeki bu resimlerin mukaddimesinden bizzat Sabuncuoğlu tarafından çizildiğini öğrenmekteyiz (Kılıçoğlu, 1956:6).Eser üzerine Vecihe Kılıçoğlu'nun bir çalışması vardır Bu çalışmada Vecihe Kılıçoğlu, Sabuncuoğlu Şerefeddin'in hayatından ve eserlerinden bahsedip eseri fonetik, morfolojik ve sentaks olmak üzere üç bölümde incelemiştir (Kılıçoğlu, 1956).Ayrıca İlder Uzel'in iki ciltlik bir çalışması bulunmaktadır (Uzel, 1992).

Mücerreb-nâme: 15. yüzyılda kaleme alınan Sabuncuoğlu Şerefeddin'in bir diğer önemli eseri de Mücerreb-nâme'dir. Eser ilaç yapımını anlatan, ilk deneysel tıp kitabı niteliği taşımaktadır (Bayat, 2016: 302). Eser üzerine İlder Uzel ve Kenan Süveren'in ortak çalışması bulunmaktadır (Uzel ve Süveren, 1999).

Mecmû'atü'l- Mücerrebât: Necmüddîn Mahmûd bin İlyâs eş-Şîrâzî'nin beş bölümden oluşan ve büyük çoğunluğunu organ hastalıklarının oluşturduğu, bunun yanında bazı ateşli hastalıklardan ve ilaç yapımından bahsettiği tercüme eseridir (Bayat, 2016: 289).

Kitâbu Tıbbü'l- Hikmet: Eserin yazarının olduğu yerin silinmiş olmasından dolayı bilinmemektedir. 141 varaktan oluşan eser 1500 /1501 yılında kaleme alınmış ve boğaz ,diş, yüz, karın... gibi birçok hastalıklardan ve tedavi yöntemlerinden bahsedilmiştir (Doğan, 2014: 313).

Bu dönemde kaleme alınan diğer tıp eserleri: *Teshîl, Şîfa-i Müntehab, Tercüme-i Kanunçe, Bahnâme Tercümesi, Eş-Şifâ fi Ahâdîsi'l-Mustafa, Kitâb-ı Güzide-i İlm-i Tıb*'tır (Bayat, 2016).

D. 16. Yüzyıl Osmanlı Sahasında Yazılmış Tıp Eserleri

15. yüzyıla gelindiğinde özellikle İstanbul'un fethedilmesi ve Osmanlı topraklarında bilime, sanata verilen önemin artmasıyla birlikte birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da teknik ve bilimsel anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Osmanlı tıbbı daha çok Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen bilim adamlarıyla İslam tıbbının etkisinde gelişim göstermiştir (Bayat, 2016: 295). Bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman döneminde hekim yetiştiren ilk tıp kurumu kurulmuş, birçok darüşşifalar, tıp medreseleri ve eczaneler açılmıştır (Bayat, 2016: 296). Yine bu dönemde “Hekimbaşılık” mevkisi II. Bayezid zamanında kurumsallaşmış ve Hekimbaşılık,ülkenin tüm sağlık politikasını yürüten bir mevki haline gelmiştir (Bayat, 2016: 298).

Selçuklular döneminde bilim dilinin Arapça olarak kullanılmasına karşın Osmanlı Dönemi'nde bilim, sanat ve edebî dil olarak Türkçe kullanılmış ve Türkçe bu dönemde “Eski

Oğuz Türkçesi” döneminde başladığı gelişimini sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde kaleme alınan tıp eserleri de sanat gayesi gütmendiğinden Türkçe olmayan terimsel ifadelerin dışında anlaşılır bir şekilde yazılmıştır.

Enmûzecü’-t- Tıbb’a kadar kaleme alınan Türkçe tıp eserleri:

Alâim-i Cerrâhin (Cerrah-nâme): Eserin 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyıl başlarında yazıldığı tahmin edilir. Eser Yunan ve Çince olarak yazılan “Çindâr” adlı eserden tercüme bir cerrahnâmedir. Eserde Eflatun, Calinus, Hipokrat ve İbn-i Sina gibi birçok önemli hekimden bahsedilir. Eserde çıkıklardan, yaralardan, iç organ rahatsızlıklarından, damarlardan, ilaç ve merhem yapımları gibi birçok konudan bahsedilir. Eser üzerine Mehmet Gürlek’in doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada Anadolu’da yazılmış Türkçe tıp kitaplarından bahsedildikten sonra, Cerrahnâme hakkında bilgi verilmiş, metnin transkripsiyonu ve sözlüğü yapılmıştır (Gürlek, 2011).

Risâle-i Hasâtü’l-Kilye: Hekimbaşı olan Ahi Çelebi [ö. 1521] tarafından kaleme alınan ve 10 bölümden oluşan bu eserin konusu mesane ve böbrek taşlarının nedenleri, belirtileri ve tedavileridir. Eserde bu konuyla ilgili bazı cerrahi müdahalelerden de bahsedilmiştir (Bayat, 2016: 303; Yurdakök, 2003: 250). Eser Saim Erkun tarafından yayımlanmıştır (Erkun, 1948).

Menâfi’ü’n-Nâs: Eser 1566 yılında şair ve hekimbaşı olan Nidai tarafından manzum mensur karışık olarak yazılmıştır. Eserde Nidai hekimlerin halka uzak olmasından dolayı halkın zor duruma düştüğünden bahsettiği görülür. Eserde birçok ilaç, şerbet, müşhil, drog yapımından, taşların faydalarından, hayvanların faydalarından ve bazı hastalıklardan söz edilir (Özcan, 2007:8). Eser üzerine Hatice Özcan’ın yüksek lisans çalışması ve Sadettin Özçelik’in de doktora çalışması bulunmaktadır.

el-Dürrü’l-Manzûm/Manzûme fi’t-Tıb: Nidai tarafından 1567’de kaleme alınan bir diğer tıp eseri de el-Dürrü’l-Manzûm/Manzûme fi’t-Tıb’tır. Eser manzum şeklinde yazılmıştır. Eser üzerine Burhan Paçacıoğlu’nun çalışması bulunmaktadır (Paçacıoğlu, 2010). Ayrıca eserin Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesindeki *Keyf-i Kitab-ı Nidai* adlı nüshası da Perihan Ölker ve Bekir Direkçi tarafından tanıtılmıştır (Ölker ve Direkçi, 2009: 296).

Teşrîh-i Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesofân: Eser 1632’de ilk yarısında hekimbaşı olan Şirvânî Şemseddîn-i İtâkî tarafından kaleme alınmıştır. “Osmanlı dönemi Türk tıbbının nadir anatomi kitaplarından olması, Türkçe anatomi terimlerini ihtiva etmesi, anatomi şemalarını ve Vesalius’tan kopya edildiği düşünülen Avrupa tarzı anatomi resimlerini barındırması önemini artırmaktadır.” (Bayat, 2016:304). Esin Kahya’nın

Şemseddîn-i İtâki'nin hayatını, eserin genel değerlendirmesini yaptığı ve eserini çeriğinden bahsettiği çalışması bulunmaktadır (Kahya, 1996).

Seyyîd Emîr Mehmed Çelebi

I.Mustafa, II.Osman ve IV.Murad zamanında hekimbaşılık görevini yapmış, IV.Murad'ın musâhibi olacak kadar ona yakın olmuş önemli bir hekim ve alimdir. Aynı zamanda Vıfkî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir (Bayat, 2016:305).

İlk eğitimini Edirne'de yaptıktan sonra tıp öğrenimini Mısır'da tamamlamış ve Mehmed Kalâvun Hastanesinde başhekimlik yapmıştır. Burada çalıştığını Enmûzecü't-Tıbb'da "*Bir nice müddet mahrûsa-i Mısır'da Şultân Mehmed Kalavun [25] bimârhânesinde re'is-i eţibbâ ve nazır oldum*" (2b/24-25) sözleriyle ifade etmiştir. Kaptanıderyâ Recep Paşa, Akdeniz seferi sırasında Mısır'a gidince burada Paşa'nın özel hekimliğini yapmıştır. Daha sonra da İstanbul'a gitmiş ve burada "hekimbaşı" makamına kadar ulaşmıştır. Bu görevini sürdürürken kimi düşmanlar kazanmış ve bu düşmanlar onun sonunu getirmiştir. Düşmanlarından Silâhdar Mustafa Paşa, Emir Çelebi'yi afyon kullandığı gerekçesiyle IV.Murat'a şikayet etmiş ve bir satranç oyunu sırasında IV.Murat, Emir Çelebi'ye fazlaca afyon yutturarak cezalandırarak ölmesine sebep olmuştur. Emir Çelebi, hoş-sohbet, zarif ve sanatkâr bir insan olarak kaynaklarda geçmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1999:129).

Eserleri:

Neticetü't-Tıb: Bu eser kendisine ait olan tabip dükkanında o olmadığı zaman yardımcısının faydalanması için kaleme alınmıştır (Bayat, 2016:306).

Enmûzecü't-Tıb: Emir Çelebi'nin 1624 yılında yazdığı tıp eseridir. Daha önceki tıp eserlerinin bir toplaması olmasının yanında Emir Çelebi'nin kendi tecrübelerini de kattığı bir kitaptır. Eseri Recep Paşa'ya sunmuştur. "*İskender-zafer sürür-ı 'âlâ nazârğan 'aşa*" *baħr-ı sehâ-ı ma'delet-güster-i kerem-baħşa Receb Başa o kim ħakdur*" (bk. Metin 3b/4-5). Eserin adını Emir Çelebi "*ism-i kitâbı Enmûzec'üt-Tıbb ile müsemmâ kıldım*" (bk. Metin 4a/23) şeklinde ifade etmiştir. Eser hakkındaki genel bilgiler "DTCF Nüshası" kısmında ayrıntılı olarak verilecektir.

E. Eserin Nüshaları

Eserin yurtiçi ve yurtdışında bilinen 54 nüshası bulunmaktadır. Eserin çok fazla nüshasının bulunması döneminde ve sonrasında popüler olduğunu gösterir niteliktedir. Eserin nüshaları:

-Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 96: talikle 280 yaprak, 15x24 (18,7x9,1) cm, 23 str. İstinsah H.1034'te.

- Nuruosmaniye, nr. 3463: nesihle 183 yaprak, 14,3x25,7 (18,9x8,3) cm, 29 str. İstinsahı 5 Ramazan 1034'te Kasımpaşa'da.
- Arkeoloji Müzesi, nr. 730: talikle 311 yaprak, 14,5x24 (9x16,5) cm, 21 str. İstinsahı 5 Ramazan 1034'te Kasımpaşa'da.
- Bayezid Umumi, nr. 16365: nesihle 192 yaprak, 16,5x24,5 (19x15) cm. İstinsahı H. 1034'te.
- Berlin, Or. Mss. TY nr. 244: talikle 358 yaprak, 14,7x26,5 cm, 25 str. İstinsahı 5 Ramazan 1,34'te Ksımpaşa'da. Cat. Or. Mss. S.115.
- Mihrişah Sultan, nr. 342/1: talikle yap. 1-365, 12x12 (16x7) cm. İstinsahı H. 1034'te.
- Tire, Necip Paşa, nr. 213/1: nesihle 257 yaprak, 22x15,5 (17x9,8) cm, 25 str. İstinsahı Zilhicce 1034'te.
- Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Deontoloji, nr. 368/B: nesihle 315 yaprak, 28x16,5 (18,5x9) cm, 21 str. İstinsahı H. 1034'te. Edirneli Mehmed Sezai'nin, Haşımzade Mehmed'in -Mustafa b. Mahmud Ataullah'ın temellük kayıtları var. Berna Arda, "Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontololoji Anabilim Dalı Kütüphanesi'ndeki Tıpla İlgili Yazma Eserler" , Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, IV, 1988, S. 234.
- Hazine, nr. 544: talikle 209 yaprak, 28x5x16,2 cm, 29 str. İstinsahı Kasımpaşa'da H. 1034'te.
- Mevlana Müzesi, nr. 2819: nesihle 216 sayfa, 15x26,5 (22x10,1) cm. İstinsahı müellif devrinde.
- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7043: talikle 348 yaprak, 14,5x25,8 (18x8,8) cm. İstinsahı Vahid tarafından H. 1035'te.
- Esad Efendi, nr. 2457/1: talikle yap. 1-319, 15,9x23,2 (19,6x9,6) cm. İstinsahı Mustafa b. Mehmed tarafından H. 1048'de.
- Hacı Beşir Ağa, nr. 518/1: talikle yap. 1-65, 30x21,5(28x18,3) cm, 39 str. İstinsahı H. 1049'da.
- Köprülü nr. 958 mükerrer 1: talikle yap. 1^a-367^b, 15x26,3 (8,5x18,8) cm, 23 str. İstinsahı 24 Zilkade 1051'de. Katalog, I, 487-488
- Adana, nr. 2282: rika ile 318 yaprak, 20,2x13,5(14x7) cm, 21 str. İstinsahı Rebiülahir 1067'de. TÜYATOK, Adana, s.670.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 244/1: nestalikle yap. 1^b -272^a, 145x20,5(15x8,5) cm, 21 str. İstinsahı 1078 Cemaziyelahir sonunda. Başında fihrist var. Yap. 272^b-276^a arasında çeşitli tıp kitaplarından alınmış parçalar ve ilaç terkipleri yer alır.

- Antalya Tekelioğlu, nr. 504: nesihle 127 yaprak, 28x17,6(21x10,4) cm, 27 str. İstinsahı Receb 1081'de Hacı Osmanzade Mehmed Ağa'nın vakıf mührü vardır. TÜYATOK, Antalya, V, 197.
- İzmir Milli, nr. 221: nesihle 267 yaprak, 27,5x16(20x10) cm, 27 str.
- İzmir Milli, nr. 622: talikle 379 yaprak, 21,5x14,5(17x8,5) cm, 23 str. İstinsahı H. 1084'de.
- İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, III, 373-374.
- Hacı Selim Ağa, nr. 863/1: talikle yap. 1^a-293^b, 15,7x22,5(9,7x18,2) cm, 25 str. İstinsahı H. 1087'de.
- Fatih, nr. 3531: nesihle 403 yaprak, 12,5x20,1(7,9x13,5) cm. İstinsahı Mustafa b. Hacı Mehmed tarafından H.1090'da.
- Nuruosmaniye, nr. 3464/2: talikle yap. 19^b-372^a, 20,5x14(16x8) cm, 23 str. İstinsahı Feyzullah Mehmed al-Şehir bi-Ahund tarafından İstanbul'da Rebiülevvel 1091'de.
- Fatih, nr. 3530. talikle 264 yaprak, 20,5x12,2(6,1x15,3) cm, 19 str. İstinsahı Mehmed Tahir b. Lala-i Badehşani tarafından İstanbul'da H. 1092'de.
- Talat Türkî, Tıb, nr. 25: nesihle 440 yaprak, 18,5x25,5 cm, 19 str. İstinsahı Şaban 1094 ortalarında. Tarazi, TY,I,53.
- Arkeoloji Müzesi, nr. 738/2: nestalikle yap. 14^b-351^a, 17x27,5(10,4x19,8) cm, 23 str. İstinsahı H. 1095'te.
- Gazi Hüsrev Bey, nr. R 1571: nestalikle, 316 yaprak, 20,5x13(14,5x7,3) cm, 27 str. Mustafa b. al-Hacı Davud b. Abdullah Hacı-zade tarafından 1101/1689'da istinsah edilmiştir. Salih İzzet Hıromo-zade'nin vakfidır. Mustafa Jahic, Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library, Sarajevo, XII, s. 71-72.
- Kahire Üniversitesi, TY, nr. 5842: nesihle 66 yaprak, 17x29 cm, 25 str. İstinsahı Bostan-zade Mehmed tarafından 1 Receb 1106'da. Fihris Mahtutat Turki, II, 42.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 368: talikle 268 yaprak, 19,8x28,3(22,2x12,6) cm, 18 str. İstinsahı Ahmed b. 'Abdurrahman Efendi al-şahir bi-Paşa-zade tarafından H. 11212de. Başında fihrise benzer bir tanıtım var.
- Camiat al-İmam Muhammed b. Saud al-İslamiyya, nr. 5710: talikle 340 yaprak, 20x15 cm, 21 str. İstinsahı H. 11,30'da. Fihrist al- Vasfi al-Mufassal li'l-Mahtutat al-Turkiyya va'l-Farisiyya fi'l-Maktabat Cami'at al-İmam Muhammed b. Su'us al-İslamiyya, s. 14.
- Laleli, nr. 1615: nesih ve talikle 392 yaprak, 14,5x20,6(14,6x7,8) cm. İstinsahı Hasan Zaim eliyle H. 1164'te.
- Milli Kütüphane, nr. B 343: talikle 526 yaprak, 16,5x27,5(19,5x12,16) cm, 17 str. İstinsahı H. 1170'de.

- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7054: talikle 213 yaprak, 19,2x12(6,5x13,2) cm. İstinsahı H.1177'de.
- Koyunoğlu, nr. 12082/1: nesihle 17 yaprak, 35x25,5 (21x11,7) cm, 29 str. İstinsahı H. 1200'de.
- DTCF, Muzaffer Ozak, I, nr. 1315: nesihle 346 yaprak, 36x24(22x10) cm, 25 str.
- Gazi Hüsrev Bey, nr. R 8743: nesihle 20 yaprak, 24x17(18x11,5) cm, 23 str. İstinsahı Osman Rifkı tarafından 11 Cemaziyelahir 1254/1838'de. Mustafa Jahic, Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library, Sarajevo, XII, s. 72.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 409: talikle 236 yaprak, 20,6x12,2(16x8,2) cm, 25 str. İstinsahı H. XIII. asırda. yap. 1^a da seretibba-i sultani Seyyid Abdülkadir'in temellük kaydı, başında fihrist vardır.
- Erzurum Atatürk Üniversitesi, satın alınan kitaplar, nr. 27: rika ile 152 yaprak, 35,7x23,5(28,7x16) cm, 35-43 str. İstinsahı H. XIII. asırda.
- Cerrahpaşa Tıp Tarihi, nr. 651/1: nesihle yap. 1^b-73^a, 20,8x15(15,5x9,2) cm, 19 str. İstinsahı H. XIII. asırda. Sondan eksik. Bab-ı sani teşrih-i aza-i mürekkebe beyanında biter. Yap. 73^b-104^a arasında değişik hatlarla çeşitli ilaç ve macun terkibleri yer alır.
- Gedik Ahmed Paşa, nr. 17202: talikle 240 yaprak, 14,5x21(9,5x16,5) cm.
- Ali Emiri, Tıp, nr. 27: talikle 382 yaprak, 27x15(19x9) cm.
- Atatürk Üniversitesi, Seyfettin Özege Bağış Kitapları, nr. 27: nesihle 105 yaprak, 36x23,5(28,5x16) cm, 31 str.
- Bağdad Köşkü, nr. 344: nesihle 322 yaprak, 25,2x14,5 cm, 23 str. Karatay, TY, S. 576.
- Balıkesir nr. 651/1: yap. 1^b-10^b, 16,5x22,5(18x10) cm. Sonu eksik. TÜYATOK, Balıkesir, s.442.
- Çapa, Neşet Ömer İrdelp, nr. 872: nesihle 407 yaprak, 29x16(19x9) cm, 23 str. İslami Tıp Yazmaları Kataloğu, s. 141-143.
- Çelebi Abdullah, nr. 225: nesihle 117 yaprak, 21,3x32,5(25,15) cm.
- Hasan Hüsni, nr. 1365: nesihle 213 yaprak, 11,6x22,9(11x11,9) cm, 25 str.
- İstanbul Üniversitesi, TY, nr. 7044: nesihle 245 yaprak, 20x14(14,3x9,3) cm.
- Nuruosmaniye, nr. 3462: talikle 232 yaprak, 20x10,7(14,9x7) cm, 25 str.
- Revan, nr. 1685: talikle 219 yaprak, 22,5x11,8 cm, 31 str. Karatay, TY, s. 576.
- Revan, nr. 1686: talikle 83 yaprak, 19,5x12,5 cm, 19 str.

-Sadberk Hanım Müzesi, nr. 252/1: talikle yap. 1^b-18^b, 25x17(20,5x10) cm, 5 str. Anmuzac al-Tıbb adlı eserinin 1038/1638’de telif edilmiş cetvel şeklindeki hulasasıdır. Sadberk Hanım Müzesi Yazma Eserler Kataloğu Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu, s. 23.

-Tercüman Gazetesi, TY, nr. 70: nestalikle 541 yaprak, 16x24(11,5x16,3) cm, 15 str.

-Viyana, nr. 1472: nesih-divani ile 24 yaprak. Flügel, Die Arabischen, Persischen und Türkischen Handschriften der k.u.k Hofbibliothek zu Wien, II, 540-541.

Yusuf Ağa, nr. 4981: talikle 289 yaprak, 14x22(15,5x6,5) cm, 17 str. (İhsanoğlu vd., 2008:235)

Üzerinde Çalışılan Nüsha

Üzerinde çalıştığımız Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alan siyah bez kaplı mukavva bir cilde sahip bir eserdir. Kağıt boyutu 190x103 mm, yazı alanı boyutu da 185x80’dir. Sayfalar çok fazla yıpranmamıştır. Ancak kimi yerlerde çok ender de olsa bazı kelimelerin üstleri silinmiş okunması güçleşmiştir. Eserin yazı türü talik, eserin müstensihisi Osman bin Ali ‘dir.

Üzerinde çalıştığımız bu nüsha 379 varaktan oluşmaktadır. Eserin ilk on iki sayfasını eserde yer alan bapları, eser içindeki sırasına göre verdiği içindekiler kısmı oluşturmaktadır. Eser düz yazı şeklinde kaleme alınmıştır ve 25 satırdan oluşmuştur fakat bazı sayfalarda bu satırların, bir satır eksik veya fazla olduğu yerler de mevcuttur. Eser 1 mukaddime, 6 talim ve bir hatimedden oluşmuştur. Talimler de “fasıl” ve “sefer”lere bölünmüştür. Eserin birçok sayfasında der-kenarlarda ek bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler direkt olarak metne yerleştirilemezse de bulunduğu sayfadan bağımsız bilgiler içermemektedir. Daha çok sayfada geçen bir bitkinin, ilacın ya da bir terimin açıklaması şeklindedir. Bu bilgiler metne direkt olarak bağlanmadığı için sayfa içerisinde dipnotlar şeklinde verilmesi uygun görülmüştür.

Eser Allah’a hamd ve şükürle başlamış peygambere övgüden sonra önemli tıp adamları zikredilmiştir. *Sebeb-i telif* kısmında aldığı eğitimden, kendi deyimiyle oldukça nitelikli bir kitap yazdığından ve daha önce tıp kitabı yazarlar gibi sadece öncekilerin bir devamı değil, kendi tecrübelerini de işin içine katılarak yazılması gerektiğinden söz etmiştir. Sonraki bölümde sıhhat kadar insana huzur veren başka hiçbir şeyin olmadığından ve sıhhati sağlayan şeyin de tıp ilmi olmasından dolayı bu ilmin oldukça faziletli ve önemli bir ilim olduğundan bahsetmiştir. Ardından anasır-ı erbaa’dan ve ahlat-ı erbaa’dan ve tıp ilminin kaidelerinden bahsetmiştir. Vücutta önemli bir yere sahip olan ve dengeyi sağlayan bürûdet, sühûnet, rütûbet ve yübûsetten (soğukluk, sıcaklık, kuraklık, ıslaklık) ayrıntılı bir şekilde söz edilmiştir. Eserde o dönemdeki tıp anlayışında önemli bir yere sahip olan bu öğeler, eserin

tümünde kendini göstermiş, hastalık teşhisinde, ilaç yapımında ve eserin birçok kısmında yer almıştır. Eserde bu kısımlarından sonra vücutta yer alan uzuvlardan, damarlardan, kemiklerden, hastalıklardan ve hastalıkların belirtilerinden, tedavilerinden, ayrıntılı şekilde ilaç yapımından söz edilmiştir. Eserin içindekiler kısmı metin kısmında ayrıca verilecektir.

Eser daha önce yazılmış birçok tıp eserinden faydalanılarak yazılmış bir eserdir. Ancak sadece toplama bir eser de değildir. Emir Çelebi, diğer tıp ve botanik kitaplarından faydalanmış bunun yanında kendi tecrübe ve bilgisini de eserinde harmanlayarak vermiştir. Hatta sık sık kendi tecrübelerinden bahsederken “mücerrebdür” ifadesini ya da “tecrübe êtdüm” ifadesini kullanmıştır:

...ateşe karşı oturub ve efrece kızdurmağ nâfi' mücerrebdür ve bâbâdyâ [9] ve iklîlü'l-melikve merzencüş zîmâd êdüp veyâhûd bunları kaynadub [10] şuyını ısıcağla nañul êdeler... (bk. Metin98a/8-9-10)

...bir miğdâr hınnâ ısıcağ şu ile ta'cîn êdüp tabânı altına zîmâd [14] olunsa baş ağrısını giderür mücerrebdür... (bk. Metin 98a/13-14)

...süzülmüş yoğurdı milh-i medkûğla halğ êdüp ve başını [18] tırâş êdüp tılâ êtseler bir gece tamâm tursa baş ağrısını giderür mücerrebdür... (bk. Metin 101b/17-18)

...bu fağîr incîr ağacınınuñ bir miğdârın kesüp üst kabuğın şoyub [4] beyâzî zâhir olduğda bıçağıyla kazub bir kaç dirhem miğdârı [5] tañlîl êdüp burnına şoğmağ ile tecrübe eyledüm müfredâtda bundan mücerreb [6] olmaz hîc hağâ eylemedi... (bk. Metin 132b/3-4-5-6)

Ayrıca bazı yerlerde hem faydalandığı eserlerin yazarlarının tecrübesinden hem de kendi tecrübesinden bahsetmiştir:

...mâ'l-isade aydur ki böğürtlendür kara tüt yemişi gibi olur [7] yabrağın döküp şuyını yedi gün birbiri ardınca göze tamzuralar gözün [8] beyâzın giderür gerek eski ve gerek yeni olsun mücerrebdür... (bk. Metin 125a/6-7-8)

Eserde Türk âlimi ve tıp insanı olan ve aynı zamanda Fatih Sultan Mehmet'in de hocası olan Akşemseddin'den “...Akşems'üd-dîn ħâzretleri mecerrebâtındandur...” (bk. Metin 99b/17) şeklinde bir yerde bahsetmiştir.

Emir Çelebi, sadece İslam aleminin değil tüm dünyanın en önemli tıp insanlarından olan İbn-i Sina'dan “Şeyh” diye bahsetmiş ve onun *El-Kânûn fi't-Tıbb* eserinden de faydalandığını birçok yerde belirtmiştir:

...Şeyh kânûnda aydur ki başda dâ'imâ şîklet mādde olmağa delâlet [5] êder...(bk. Metin 99b/4-5)

... *Şeyh-i re'is ibn-i Sinā baraş ve bahağ ve cereb için kaşrın [15] alub sirke ile kaynadub tılā olunsa def' éder démişdür...* (bk. Metin 84a/14-15)

... *ķānūnda aydur yumurta ağı göz ađrısın teskīn [23] éder...* (bk. Metin 119a/22-23)

...*ķānūnda aydurki maştakī çiynek başdan [14] balğamı çeker vebaşı pāk éder...* (bk. Metin 101b/13-14)

...*ķānūnda der gāh olur ki [12] oğlancıklara zūkām ve su'āl ve nezle 'ariz olur gerekdür ki başına [13] çok çok ıssıca şu dökeler ve diline bal sürüp dilinüñ dibini [14] parmağıyla gıcıklaya tā kim çok balğam kuşub şifā bula...* (bk. Metin 117b/11-12-13-14)

Emir Çelebi, Antik Roma'nın önemli hekimlerinden olan Calinus (Galen)'dan da sık sık bahsetmiş, onun tecrübelerinden faydalandığını söylemiştir:

... *Calinus hekim aydur cerebe bundan eyü nesne olmaya...* (bk. Metin 120a/16)

...*Calinus ben 'unnābda [16] nef' görmedüm démişdür...* (bk. Metin 86b-15)

...*Calinusdan tahkik olunduğı üzre [13]'ad alāt vech otuz yedidür...* (bk. Metin 53a/12-113)

...*Calinus aydur emrāz-ı balğamīyye eger [17] fālic eger ra'aşe eger şar' ve bunların emşālī eger şubyāna 'ariz olsa [18] bāliğ olduğda zā'il olur...* (bk. Metin 113a/16-17-18)

Dünya tıp tarihinin en önemli isimlerinden olan Yunanlı Hippokrates (Bukrat)'ın adı da sık sık eserde geçmektedir:

...*bukrāt aydur ki penbe nām-ı [14] hayvānuñ şahibini bir tarafın iplik ile bağlayub ve bir tarafın kulağa şoksalar anuñ [15] hāşiyyeti şuyı cezb édüp çıkarmağdur...* (141b/13-14-15)

...*bukrāt ve eflātun ve müt'aşerrinden Muhammed bin Zekeriyā [10] Razı ve Şeyh-i Re'is ibn-i Sinā vesā'ir hükemānuñ nakli budur ki bevāsır olan adamların [11] varduğı halāya varmaga mu'tad olan ādeme bevāsır İrās éder...* (172b/9-10-11)

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış ve önemli tıpçılardan Hacı Paşa'nın kaleme aldığı Müntehab-ı Şifa'dan da faydalandığı görülmektedir:

...*şifāda aydur lāyık degüldür ki bunların gıdā ve şerbetlerinde haşhaşından nesne [14] ola...* (bk. Metin 102b/13-14)

...*şifāda aydur'aşeş vaktinde mā-i 'aşel içüp gayrı nesne içmese [19] falice bundan enf' nesne olmaya...* (bk. Metin 113b/18-19)

... *şifāda aydalar iki inciklerinden hacāmet etmek ziyāde nāfi'dür...* (bk. Metin 102b/11)

8. yüzyılda İnan'da yaşamış cüzam, göz hastalıkları, melankoli, tıbbi aforizmalar gibi birçok konuda çalışması bulunan Yuhana ibn-i Masuya dönemin önemli hristiyan

hekimlerindendir. Emir Çelebi'nin eserinin birçok yerinde ibn-i Masuyadan da faydalandığı görülmektedir (Sawage-Smith, 2013):

... *ibn-i Māsūya aydur tuṭaḡı [1] yarılan kimesne şabāḥ ve aḥşām maḡ'adını ve göbeḡini benefşe yaḡıyla baḡlasa [2] tertīb étmege şāfīdür...* (bk. Metin 136b-25, 137a/1-2)

...*ibn-i Māsūya aydur insān nisyāndan bir mertebeye [10] varur ki her nesneyi unudur...* (bk. Metin 105b/9-10)

...*ibn-i Māsūya erik [21] zāmḡ ciynemek ve cevz veya badem hindūstan ḡozı ki nar mażḡ [22] eylemek def' éderdemişdür...* (bk. Metin 133b/20-21-22)

14. yüzyılda Türkçeye tercüme edilmiş olan Kāmilü's-Sinā'a'nın da birçok yerde adı geçmektedir:

... *kāmil'ş-şinā'a şāḥibinūḡ kavli cümleye ḡālībdür...* (bk. Metin 133b/24)

...*kāmil'uş-şinā'a şāḥibi bir direm taze toḡumı [17] ve bir direm kişver toḡumı ve bir direm şaḡız ve bir direm 'ūd-ı medḡūḡ ve saḡḡ ve ma'cūn édüp üç gün [18] günde bir direm yemek aḡız ḡoḡı giderür demişdür...* (bk. Metin 135b/16-17-18)

... *kāmil'u'ş-şinā'a şāḥibi- [21] der ki bir ademde taḡnīn zāḥir olub müstemmer olursa eger ihmāl [22] édüp 'ilāc étmezse gözlerine şu ine...* (bk. Metin 140a/20-21-22)

Yine önemli İslam alimlerinden ibn-i Serafiyun'a da göndermeler yapar:

...*ibn-i Serāfiyūn aydur ḡacan [3] māliḡūlyā olan kimesneden ḡan almaḡ lāzım olsa gerekdür...* (bk. Metin 109a/2-3)

...*ibn-i Serāfiyūn [9] 'uşāre-i sezābı ve cünd-i badesteri ve tuṛaḡ otı yaḡıyla ḡaynadub [10] ḡulaḡa ṭamzurmaḡ eyüdüdür demişdür...* (bk. Metin 139a/8-9-10)

Emir Çelebi, İranlı tıpcı Muhammed bin Zekeriya el-Razi'dan ve onun el-Hāvi eserinden de sık sık eserinde bahsetmiştir.

... *Muḡammed bin [10] Zekeriyā aydur zārūri bir işe meşḡul olmaḡ ki anda 'azīm fevā'īd ola...* (bk. Metin 109a/9-10)

...*Muḡammed ibn-i Zekeriyā-yı Razī [14] ḡāvīde aydur Ebu Naşr Farabī ḡameri ve kevā gibi görmez olmuşdur...* (bk. Metin 125b/13-14)

... *Muḡammed bin Zekeriyā-yı Rāzī bunun [20] 'ilācında semüz ot çiynek kāfīdür demişdür...* (bk. Metin 133b/19-20)

Döneminin en önemli botanik eseri ve onun yazarı ibn-i Baytar'dan da sık sık yararlanmış, bitkileri anlatırken onun tecrübelerine ve eserine başvurmuştur.

... *ibn-i baytārda aydur başuḡ öḡine millḡ ile veya naṭrūn ile vaż' étsele [17] bārid nezlelere nef' ḡavī ile nef' eyler...* (bk. Metin 118a/16-17)

...ibn-i [19] Baytārda şerīfden naql ederkaçan tatlı anarla ekşi anaruñ ‘uşāresini [20] bir baqır kabda taḥḥ olınsa koyulınca ve anuñla kehl olınsa hikke ve cereb [21] ve selākı giderü... (bk. Metin 120a/18-19-20-21)

13. yüzyılda yaşamış olan ibn-i Nefis ve onun el-Mücez adlı eserinden de çokça yararlanmıştı:

...mücezde aydur ḥammāma [8] müdāvemem enf^ı-i eşyādandur ve kavī mu‘ālicedür... (bk. metin 122b/7-8)

...mücezde aydur şernāḳ ‘ilācında dumūr [21] gibi bir nesne yoḳdur... (bk. Metin 123a/20-21)

Bunların yanında birçok tıp aliminden ve eserinden de bahsedilmektedir:

... Yunūs ḥekīm aydur bir ‘avret gördüm müşāreket-i raḥimle [20] şar‘ var idi ḥāmile olub vaz‘-ı ḥaml etdükdən soñra ḥalāş oldı... (bk. Metin 110b/19-20)

...ḥāvī-i kebīrde Lerūfes [21] ḥekīm aydurlar eger mālīḥūlyā evailinde tedārik olunmayub ihmāl olunursa [22] cülācı ‘asīr olur... (bk. Metin 109a/20-21-22)

...Şābit ḥekīm [9] aydur dimāḡı tertīb etmekde memzūc şarābdan özge yoḳdur... (bk. Metin 109a/8-9)

...taḳvīmü’l-ebdānda aydur bu marāz ekşeriyā yaramaz mizāclularda olur ve oḡlancıklarda [3] mürāhiḳlerde ve kış günlerinde ve bārid yerlerde ḥādış olur... (bk. Metin 111a/2-3)

...tervīḥü’l-ervāḥda [13] aydur eger ma‘cūnı gözden seyelānı māyı men‘ ederve daḥī aydur helīlec ile [14] kehl etmek dem‘ayı def‘ edüp gözi kavī eder... (bk. Metin 124b/12-13-14)

...‘Abdu’l-laḫīf Tebrizī aydur [19] ḳurd ödiyle kehl olunmaḳ ḡışāyı zāil eder... (bk. Metin 125b/18-19)

... Ebu’l-ḥasan Sa‘īd bin Hebet’ullah aydur [14] ziyāde mā raḳīḳ olan mā kaçan ḳadeḫ olınsa yine ‘avdet eder... (bk. Metin 126b/13-14)

...taḳvīmu’l-edviyede aydur [24] zeytünüñ zamḡı gözünüñ cerāhetine ve aḡına ve şıvanmaḳ ibtidāsına nāfi’dür... (bk. Metin 129a/23-24)

...mesihī aydur tāze gül enkebīnden her [16] gün yemek sil marāzına şıḫḫat vērür... (bk. Metin 150a/15-16)

...‘Alā’ddīn-i Mañşūr aydur [16] bu ḫuḳne cümleden oladur... (bk. Metin 168a/15-16)

Metni aktarıırken umumileşmiş transkripsiyon alfabesi kullanılmış ve her yeni sayfaya geçildiğinde satır başı yapılmış ve 1a, 1b, 2a, 2b, 3a... şeklinde sayfalar verilmiştir. Satır

sayıları köşeli parantezle gösterilmiştir. Metin içinde yer alan baplar, bazı özel isimler, bitkiler kırmızı renkle yazılmıştır. Transkripsiyonlu metinde bu kısımlar kalın puntuyla belirtilmiştir. Müstensih tarafından yapılan bazı yazım yanlışları düzeltilerek verilmiştir. Metni okurken faydalanılan sözlükler, eserler ve çalışmalar ayrıca “Kaynakça” bölümünde verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM İNCELEME

1.1. İmla-Fonetik

Üzerinde çalıştığımız metin talik hatla ve harekesiz bir şekilde yazılmıştır. Bu metinde vokal işaretleri (ا), (و), (ى) az da olsa kimi sözcüklerin okunmasına yardımcı olmak için hareke (üstün, esre, ötre), cezim ve şedde kullanılmış, tenvin işareti ise bu işaretlere nisbeten daha az kullanılmıştır. Eserin geneli düşünüldüğünde harekeli sözcük sayısı oldukça azdır. Ayrıca yine bu hareketlerde bazı tutarsızlıklar ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Eserde be (ب) ve pe (پ) harflerinde, hı (خ) ve kaf (ق), sin (س) ve sad (ص) harflerinin yazımında tutarsızlık görülmektedir. (beden,-peden (بدن-بدن), erbāb-erbāp (ارباب-ارباب), bārid-pārid (پارد-پارد), uyhu-uyğu, su-şu (صو-سو) gibi).

1.1.1. Ünlülerin Yazımı

a, e ünlüleri

a, e ünlüsü ön seste elif (ا) ve medli elif (آ) ile yazılmıştır. *aqadalar* (آقداهلر) 98b-7; *eylemekdür* (ایلمکدر) 103a-25

a, e ünlüsü iç seste kimi sözcüklerin yazımında elif (ا) ile gösterilmiş, hareketin kullanıldığı sözcüklerde üstün ile gösterilmiş, çoğunlukla da gösterilmemiştir. *qulağa* (قولاغه) 141a-10,

a, e ünlüsü son seste (ا), (ة), (ة) ile gösterilmiştir. *qarınca* (قرنجه) 110b-5

ı, i ünlüleri

ı, i ünlüsü ön seste (ى) ile yazılmıştır. içün (ایچون) 92a-20

ı, i ünlüsü iç seste (ى) harfi ile yazılmıştır. *bilünür* (بیلونر) 141a-25

ı, i ünlüsü son seste (ى) ile yazılmıştır. aq biber (اق بیبر) 116b-25

o, ö, u, ü ünlüleri

o, ö, u, ü ünlüleri ön seste (و) ile yazılmıştır. *olan* (ولان) 110b-8

o, ö, u, ü ünlüleri iç seste (و) ile yazılmıştır. *olursa* (اولورسه) 42a-5

o, ö, u, ü ünlüleri son seste (و) şeklinde yazılmıştır. *yukaru* (یوقارو) 47a-17

1.1.2. Ses Olayları

Metinde dikkat çeken başlıca ses olayları şu şekildedir:

Yuvarlaklaşma

Eski Anadolu Türkçesinde görülen ve Osmanlı Türkçesinde de devam eden ünlülerin yuvarlaklaşması ve üçüncü teklik şahıslardaki düzlük durumu incelediğimiz bu metinde de görülmektedir.

cinsdür 26a-19, *bevlüñ* 26b-22, *şuyrundusı* 35b-20, *şurdıdur* 35b-23, *édüp* 41a-19, *tuzluğıdur* 68a-25, *olunmuş* 69a-10, *ıatluya* 30b-22.

Ünlü Düşmesi

Metinde ünlü düşmesi görülen sözcüklerin bazıları şunlardır:

üzere > *üzre* 93a-15, *ısıcağ* > *sıcağ* 69a-10, *yalıñız* > *yalğız* 75b-21.

e/ê meselesi

Kapalı ê özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve metinlerinde net bir şekilde gösterilmediğinden ve yazım olarak /è/ ve /e/ şekilleriyle karşımıza çıktığından yazımı konusunda net bir şekilde birlik sağlanamamıştır. Metnimizde yazılışına göre her iki şekil de kullanılmıştır.

Eserde ben ve sen gibi şahıs zamirleri normal /e/ sesi ile yazılmıştır.

ben 121a-4 , *sen* 39a-12.

Eserde /è/ sesi ile yazılıp bugün /e/ sesi olarak telaffuz ettiğimiz sözcüklerden bazıları da şunlardır:

beyân êdelüm 21a-12, *vêrmek için* 30b-13, *yemek yéyüp* 43b-13,14, *def* êder* 70a-5.

1.1.3. Ünsüzlerin Yazımı

Eserde /ç/ (چ) ve /p/ (پ) seslerinin ayrımı yapılmakla birlikte bu ayrımın metindeki kullanımında bir istikrar yoktur. /ç/ ünsüzü bulunan bazı sözcüklerde bu sesin c (ج) ile; b(ب) ünsüzünün p (پ) ile yazıldığı görülmektedir. üç (وج) 53b-17 peden (پدن) 15a-3

/p/ ünsüzünün, bulunduğu sözcüklerin, b(ب) ile yazıldığı görülmüştür. *bişüre* (بشوره) 64b-16

Eserde /ñ/ sesi için (ك) işareti kullanılmıştır: *soñra* (صكره) 12b-1 *oñuldur* (اوكلدر) 67b-3

Eserde /k/, /g/ ayrımı yapılmamış, /k/ ve /g/ sesleri (ك) ile yazılmıştır. *kıcırdatmaq* (قجیردتمق), *gelürse* (كلورسه)

Eserde geçen sad (ص) ve sin (س) harfi ile yazılan kelimelerde istikrar görülmektedir. şu (سو) 151b-15

Ancak eserde birlik sağlanması için düzeltmeler yapılmıştır.

p/b meselesi

Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren metinlerin birçoğunda ayrımı yapılmayan b/p ünsüzlerinin eserimizde de net bir şekilde ayrılmadığı ve bazı sözcüklerin her iki şeklinin de kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca zarf fiil eki olan “-Up” eki metinde birçok yerde “-Ub” şeklinde de yer almıştır. Fakat birliğin sağlanması açısından tümü “-Up” şekliyle okunmuştur.

bıñar 101a-9 / *pıñar* 120b-14, *bışürüp* 129a-20 / *pişürüp* 76b-18

Eserde sadece Türkçe kelimelerde değil bazen yabancı sözcüklerin yazımında da bu ayrım yapılmamıştır:

bāre 104b-4, 107a-17 / *pāre* 136a-20.

c/ç meselesi

Metinde c/ç ünsüzleri de gerek yabancı sözcüklerde gerek Türkçe kökenli sözcüklerde ayrımı yapılmadan yazılmıştır. Birliğin sağlanması açısından üç/ üç kelimesinde üç şekli; cıban/çıban kelimesinde çıban şekli tercih edilmiştir.

1.1.4. Ünsüz Değişmeleri

Metinde görülen ünsüz değişmeleri şunlardır:

t/d değişmesi

Eski Türkçede ince ve kalınlık uyumuna uymadan sadece tonsuz olarak kullanılan /t/ ünsüzü Eski Anadolu Türkçesinden sonra tonlu-tonsuz şekilleriyle kullanılmaya başlamıştır. Günümüz Türkçesinde /t/li olarak kullanılan bazı kelimeler, metinde /d/li biçimde geçmektedir.

dilkü > *tilki* 74a-15, *ditremek* > *titremek* 115b-18, *ditretmek* > *titretmek* 158b-18, *dutarlar* > *tutarlar* 48a-16

Bugün /d/li olarak kullandığımız kelimelerin bir kısmı ise, metinde /t/li biçimde kullanılmıştır.

turup > *durup* 84a-18, *tolmağ* > *dolmak* 99b-9, *toğrı* > *doğru* 54b-22, *toğar* > *doğar* 138a-23, *turmağ* > *durmak* 140a-16, 130a-25, *taşra* > *dışarı* 124a-6, *toğuz* > *dokuz* 53b-14, *tamar* > *damar* 54a-6

Kelime başında k-/h- değişmesi

Bu değişme metinde yalnızca *hatun* kelimesinde görülmektedir. Eski Türkçede *hatun* biçiminde olan kelime eserde *hatun* şeklinde geçmektedir.

hatunlara 108b-13, *hatunlaruñ* 13b-4

Eski Türkçe döneminde /k/lı biçimde kullanılan sözcüklerden *kañı*, metinde bu /k/lı biçimini devam etmiştir.

her kañısı 149a-23, *kañı* 40b-6

Kelime ve hece ortasında -k/-h- değişmesi

Bu değişme metnimizde yalnızca *aḥşam* ve *uyḥu* sözcüklerinde görülmektedir.

aḥṣām 137a-1, *uyḥu gelir* 67b-18, *uyḥuyı* 68a-6, *uyḥusılık* 97a-5

Kelime ve hece sonunda -k/-h- değişmesi

Eserde bu değişme yalnızca *yoḥs* sözcüğünde görülmektedir.

yoḥsa 23a-5

ğ/vdeğişmesi

Bu değişim yalnızca bir kelimedede kendini göstermektedir. Ayrıca metinde her iki şekli de kullanılmaktadır.

şovuḥ 173a-19, *şoḡuḥ* 16a-10

b/vdeğişmesi

Eski Türkçe döneminde kullanılan bazı kelime ve fiillerin başındaki /b/ ler Batı Türkçesinde /v/ olmuştur. Bu ses değişmesi metinde "ver-", "var-" fiillerinde ve "var" sözcüğünde görülür.

vérelér 37b-2, *vardur* 38b-8, *var ise* 39b-17, *varur* 53b-2

-g/-y- değişmesi

Metinde sadece bir kelimedede görülmektedir:

tüg > *tüy* 120b-5

-g/-v- değişmesi

Eserde -g/-v- değişmesiyle ilgili olarak birkaç örnek bulunmaktadır. Kelime içinde genelde /-g-/ li biçimler kullanılmıştır. Günümüzde /v/ sesiyle telaffuz ettiğimiz bazı sözcükler metinde /g/li biçimiyle kullanılmıştır.

gügercin > *güvercin* 120b-5, *ögeyik* > *üveyik* 120b-5, *dögerler* > *döverler* 101a-7

Ünsüz Düşmesi

Metinde az sayıda ünsüz düşmesine rastlanmıştır.

küçükcek > *küçücek* 59a-15

1.2. Şekil Bilgisi

Bu bölümde sadece metinde yer alan ekler gösterilerek örnekler verilecektir.

1.2.1. Çekim Ekleri

Çekim ekleri isimlerin üzerine gelen ve fiillerin üzerine gelen çekim ekleri olmak üzere ikiye grupta incelenecektir.

1.2.1.1. İsim Çekim Ekleri

1.2.1.1.1. Çokluk Eki+IAr

Eski Türkçeden bugüne değin varlığını sürdüren +IAr eki metnimizde çoğul eki olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu ekin dışında çoğul eki kullanılmamıştır.

*libâslar*32b-3, *marâzlar*33b-16, *şamarlar* 35a-23, *nesneler*35b-10, *şerbetler* 36a-17, *tedbîrler*107a-6, *huşneler*107a-15.

1.2.1.1.2. İyelik Ekleri

Teklik 1.Kişi +(U)m

kitâbum 4b-6, *üstâdum* 125b-19, *tebâbetüm* 4a-15, *ma‘fîretüm* 7a-5, *gördüğüm* 79a-19, *kendüm* 152a-17.

Teklik 3.Kişi +I / +sI

birinüñ muqaddimesi 110a-12, *senesinüñ evâhîrinde* 3a-11, *ikisinüñ* 83b-24, *raħimüñseyelâm* 85b-4, *ıslâhı* 85b-16, *bevli* 112b-11.

Çokluk 1.Kişi +(I)mUz

olduğumuz 94b-14, *yazduğumuz* 130a-14, *şultânımız* 7a-2, *zannımız* 7a-6, *kitâbımız* 7a-16, *ihtiyâcımız* 44b-1.

Birinci çokluk ekinin

Çokluk 3. Kişi +IArI

buğarları 101a-9, *yağları* 107b-22, *yavruları* 112b-3, *ağızları* 120b-1.

1.2.1.1.3. Hâl Ekleri

İlgi (Genitif) Hâl Eki +(n)Uñ

ħayvânuñ 90b-20, *yanınuñ* 91a-22, *anuñ* 11a-18, *‘uzvuñ* 22a-25, *bunuñ*23b-21, *nabzuñ*25a-12, *kebedüñ* 26a-18, *bevlüñ* 27b-3, *tabîbüñ* 29b-24.

Belirtme (Akuzatif) Hâl Eki +(y)I / +n

parçasın 78b-13, *gözin* 124a-22, *beyâzın* 125a-8, *rayiħasın* 79b-9, *mâddeyi* 144a-14, *anı* 30b-4, *üçünü* 59b-7, *ğidâyı* 61a-11, *şuyı* 64b-13, *bunı* 164a-13, *çeğesin* 115b-9.

Yönelme (Datif)Hâl Eki +(y)A

aña 2b-15, *devâya* 64a-19, *zuhûra* 65a-14, *ateşe* 99a-25, *ħammâma* 100a-16, *boğazına* 102b-20, *varmağa* 103b-14.

Bulunma (Lokatif)Hâl Eki +dA

sedrde 104a-4, *başda* 119a-4, *ilâcında* 119a-20, *mi‘dede* 31a-2, *şıħhatde* 31a-6, *raħimde* 53b-23, *Türkîde* 67b-14, *bürüdetde* 69b-19.

Ayrılma (Ablatif)Hâl Eki +dAn

eksârından 71a-8, *sevdâdan* 70b-25, *andan* 95a-22, *ictinâbdan* 100a-18, *tarafından* 100b-11, *safrâdan* 102a-7, *harâretten* 123b-17, *içerüsinden* 124a-6.

Metnimizde bir yerde bu ek +değ şeklinde yer almıştır.

ölümdeğ çäre yok 136a-19.

VasıtaHâl Eki +n / + (D)A

içün 129b-5, *vâsıtasıyla* 11b-2, *tervîhiyle* 25b-16, *sebebiyle* 31b-7.

EşitlikHâl Eki +CA

uzunca 75a-21, *hoşça* 96a-1, *kalınca* 96a-25, *ziyâdece* 96b-13, *‘aķıbetince* 99a-9.

Yön GöstermeHâl Eki +rA / +ArU

*yuķaru*141b-8, *şoņra*142b-18, *taşra*163b-1, *içerü* 49b-10, *şoņra* 86b-22, *üzre* 93a-15.

1.2.1.2. Fiil Çekim Ekleri

1.2.1.2.1. Zaman Ekleri

Bilinen (Görülen) Geçmiş Zaman-dİ

Bu ek eserimizde daima ötümlü olarak kullanılmıştır.

gördüm 2b-24, *ķıldum*5a-3, *eyledük* 146b-10, *zıkr olundı* 60b-9, *geldük* 62a-12, *olundı* 148a-24, *itmedi* 150b-6.

Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman –mİş

Eserimizde Duyulan geçmiş zaman eki olarak yalnızca -mİş/-mUş kullanılmıştır.

demişlerdür 30a-16, *ķatılmış* 32a-9, *inmiş* 34b-11, *girmişdür* 48a-19, *dökülmüşdür* 49a-24, *söyünmiş* 133b-25.

Şimdiki Zaman

Eserimizde anlık bir eylemi belirtecek bir durum olmadığından şimdi zaman ekine rastlanılmamıştır.

Gelecek Zaman –acaķ / ecek

olmayacaķ 43a-9, *çıķacaķ* 130a-10.

Geniş Zaman –(U)r / -(A)r/-r

dökilür 15b-8, *olur* 15b-6, *faide eder* 90b-2, *giderür* 93a-18, *varur* 105b-10, *aķar* 111a-12.

1.2.1.2.2. Tasarlama Kipleri

İstek Kipi –(y)A

İstek kipi olan –(y)A eser içerisinde farklı anlamlar katılarak da kullanılmıştır.

şoğalar (Gereklilik işlevinde) 111b-7, *kılna* 111b-6, *çıkasın* 22b-17, *tolu* (gereklilik işlevinde) 49b-9, *gide* (gereklilik işlevinde) 49b-9, *erişe* 56b-6, *olalar* (gereklilik işlevinde) 59a-10, *gide* (şart işlevinde) 89b-12 *şamzıralar* (Gereklilik işlevinde) 139b-10.

Şart Kipi –sA

oldurmasa 64a-21, *urulsa* 64b-24, *şarılsa* 64b-24, *kılsalar* 68a-5, *kosalar* 70a-11, *şamzırsalar* 73a-20.

Gereklilik Kipi –mek gerek

içilmek gerek 31a-24, *içmek gerekdür* 32a-13, *kan gelmek gerek* 35b-3, *pişürmekgerekdür* 71a-1, *yemek gerekdür* 89b-7.

Emir Kipi

Bu kipin 2.teklik şahısla çekimi sadece bil- fiilinde vardır.

bilgil 102a-5, *uyusun* 122a-12, *olmasın* 152a-22, *yesin* 169b-19.

Birleşik Çekimler –ise/ -idi / -imiş

geçerse 147b-20, *derlerse* 156a-11, *teskîn eder imiş* 98a-17, *eylemiş idi* 167b-5, *tılaêderler imiş* 98a-16-17, *olursa* 145b-17.

1.2.1.2.3. Kişi Ekleri

Birinci Teklik Şahıs-(U)m

ıtatalum 172b-21, *naızır oldum* 2b-25, *vaşıl oldum* 3a-1, *gördüm* 5a-3, *urđum* 99b-24, *eyledüm* 132b-5

İkinci Teklik Şahıs-sUŋ

şıksuŋ 123a-14, *ayırsuŋ* 123a-15, *bilgil* 102a-5

Üçüncü Teklik Şahıs

dênildi 123b-25, *oldı* 125b-16, *pişmiş* 127a-21, *olunmuş* 128b-9, *gider* 163a-5, *izâfe* *êdersin* 95a-23

Emir kipi ve İstek kipi için –s(I)n şekli kullanılmaktadır.

uyusun 122a-12, *yesin* 169b-19, *göresin* 22b-17

Birinci Çokluk Şahıs –v(U)z /-(U)z / -k

eyledük 32a-3, *geldük* 49b-22, *vâşıl oluruz* 8a-11,

Eserde sadece bir yerde –vüz şekliyle kullanılmıştır.

êdinevüz 8a-10,

Eserin yazıldığı dönemde daha çok yuvarlak olarak kullanılan birinci çokluk eki –(U)z, birkaç yerde dar şekliyle –(I)z karşımıza çıkmaktadır.

bilüriz 8a-9, 22b-20, *êderiz* 30b-1, *getürüriz* 30b-2.

Üçüncü Çokluk Şahıs –IAr

zıkr étdiler 121a-4,gördiler 125b-21, demişlerdür 128b-24, bilürler 139b-9, tamzırılar 140b-10.

1.2.2. Yapım Ekleri

1.2.2.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

+an/+en

Eski Türkçeden bu yana görülen ve çokluk eki olarak kullanılan bu ek kalıplaşmış olarak sadece bir kelimedede görülmektedir.

oğlan 110b-22.

+ca/+ce/+ça/+çe

Türkçe 129a-21

+cağ/+cek

*sıcağ*69a-10, *ılıcağ* 99b-21, *ısıcağ* 108b-11, *tüzcek* 153a-19, *küçücek* 59a-15.

+cık /+cik

*şırtcık*14b-16, *azacık* 66a-4, *ovacık tamarlar* 121a-14, *dilcik* 141b-16, *oğlancık* 110b-22.

+cılayın

Bu ek tek bir yerde geçmektedir.

buncılayın 126b-3.

+düz

gündüz 164b-17, 34b-23, 111a-15.

+di

gürüldi 93a-1, 97b-10,100a-7, 103b-11, *çayurdi* 111a-16.

+ar/+er

üçer 160b-13, *beşer*95b-12, *onar* 163b-5, *altmışar* 162b-25.

+şar/+şer

altışar 53a-17, *ikişer* 53a-17, *yigirmişer* 168a-17.

+ge

Bu ek metnimizde bir yerde bir kelimedede geçmektedir.

özge 109a-9.

+(A)ğ/+(A)ğ

uçuğ 110a-17, *kağuğ* 26a-25, *bögrek* 167b-11, *tağuğ* 53a-10, *yürek* 61a-19.

+il

Bu ek metnimizde sadece bir kelimedede vardır.

yeşil 74b-25, 80a-23, 85b-7.

+ıncı/+inci/+üncü

ikinci 114a-1, *yedinci* 147b-17, *dördüncü* 165b-4, *altıncı* 10a-21, *üçüncü* 13b-5.

+lık/+lıg/+luğ/+lük/+lik/+lük

bulmaçlık 9b-15, *beyâzlık* 28a-9, *şusuzluk* 31b-22, *şâdlığ* 33b-25, *nefes tarlıgı* 42a-23, *çokluğ* 54b-13, *kuruluğ* 75b-11, *uyhusuzluğ* 97b-10, *kararıluğ* 103b-11, *iplik* 126a-7, *ekşilik* 154b-25, *göklük* 23b-2/3, *delülük* 102a-10.

+lı/+li/lu/+lü

renkli 106a-18, *tuzlu* 143b-13, *şulu* 145b-23, *tatlı* 156a-13, *kanlı* 165b-19, *yağlı* 33a-19, *râyiḥalı* 44b-13, *buzlu* 97b-25, *dürlü* 101b-21, *hiddetlü* 108a-25, *köbükülü* 110a-24.

+sız/+siz/+suz/+süz

mâddesiz 116a-9, *şusuz* 116b-6, *tatsız* 31a-1, *çekirdeksiz* 95b-7, *uykusuz* 98b-22,

Eserde bir yerde vasıta ekiyle birleşik şekliyle kullanılmıştır.

aşsuzın 114a-8.

+rağ/rek

Kuvvetlendirme anlamı katan yapım ekidir.

azrağ 164a-2, 171a-4, *aşğırağ* 49a-23, *kışşarağ* 49b-1, *yaşşırağ* 50a-3, 59b-15, *yuğarurağ* 63a-6.

+mtırağ

şarımırağ 148b-10.

1.2.2.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri**+la-/+le-**

bağla- 41b-20, *karşula-* 44a-2, *ağla-* 104a-10, *başla-* 126b-18, *pārele-* 65a-2, *çatla-* 145b-19, *yağla-* 97a-14, *cuğurla-* 106b-8, *çapağla-* 118b-14, *bağla-* 119b-1, *cilāla-* 127b-2, *tuzla-* 154a-6, *zararla-* 158b-13, *yumurla-* 168a-25, *katla-* 173a-17, *ağız şula-* 145a-8, *diñle-* 109a-15.

+a- /+e-

kana- 11b-6, 139b-1, *beñze-* 13b-4, 26a-25, 122b-16, *uza-* 30b-18, 120b-15, *dile-* 44a-22, 46a-1, *kıv(i)ra-* 23a-23.

+te-

iste- 114b-24, 163b-23.

+l-

aç-ı-l- 165a-8, 3b-19.

+(a)r-

kızar- 34a-5, *karar-* 45b-8, *yaşar-* 124b-4, *cağır-* 139a-19.

+sa-

şuşa- 73b-13, 74a-13.

+da-

kurulda- 161b-25.

1.2.2.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

-Ar-

*cıkar-*72b-11, 76b-6, *gider-* 76b-22, 82a-23, *kopar-* 89a-5, 120b-6.

-dUr-

nurlandır- 71a-7, *kusdur-* 71a-22, *toğdur-* 73b-11, *kızdur-* 76b-2, *bulandır-* 125b-9, *cilâlandır-* 127b-2, *itdür-* 72a-7, *irişdür-* 73a-15, *étdür-* 73b-15, *iğdür-* 73b-22, *döndür-* 76a-19, *söyündür-* 80a-6, *öldür-* 82b-23.

-l-

denil- 112a-4, *süzül-* 167a-16, *açıl-* 32b-20, 60a-19, *yoğurul-* 169b-10, *bozul-* 48a-7, *kıril-* 48a-7, *çekil-* 49b-17,85a-6, *diril-* 89b-14, *dökül-* 49a-24, 62a-3, *görül-* 73a-19, *kesil-* 113b-4, 131b-24, *konul-* 142b-3, *ezil-* 142b-4, *yazıl-* 166a-18, *tutul-* 144a-16, *üzül-* 146b-20, *yayıll-* 172b-6, *yazıl-* 84b-6.

-n-

görün- 146b-19, *alın-* 146b-21, *bağlan-* 21b-15, 49b-21, *bulun-* 51b-24, 53a-12, *belinlen-* 67a-21, *müdirrlen-* 72a-19, *şekillen-* 83a-25, *pârelen-* 88b-16, *köpüklen-* 142a-12, *irişlen-* 148a-16, *giçiklen-* 169b-23, *uzan-* 120b-15, *olun-* 121b-13, *toğkun-* 135a-21, *gıdâlan-* 45b-5, *kılın-* 3a-17.

-t (d)-

kaynad- 146b-22, 144a-10, 158a-23, *ışlad-* 79b-23, 158b-5, *kurut-* 129b-9, 164a-21, *aķıt-* 106b-15, *uzat-* 30b-18, *beşzet-* 171b-24, *ilet-* 8b-18.

-(U)r-

pişür- 64b-16, 74b-12, 84b-12, 129a-20, *yatur-* 141b-11, 70b-22, 104b-5, *içür-* 166b-16, 92b-14, *düşür-* 109b-13, 146b-24, *geçür-* 10a-9, *bitir-* 91b-8, *gider-* 93a-18, 98a-14, *kopar-* 120b-6, *emzir-* 120b-4, *şamzur-* 120b-7, 67a-13.

-ş-

yapış- 14b-13, 50b-8, *karış-* 95b-24, 112b-19, *eriş-* 13a-10.

-y-

çoy- 36b-7, 41b-23, 71a-1, *toy-* 79a-18, 79a-23.

-I-

kazı- 117b-10, 127b-17.

-ma/-me

Fiilere olumsuzluk anlamı katan ektir.

olma-, 166a-12, *uyuma-* 104b-13, *alma-* 141b-17, *yudama-* 141b-18, *belürme-* 64a-25, *yime-* 71a-21, *gösterme-* 110a-1, *görme-* 128a-22, *kesme-* 131b-20, *kesilme-* 131b-24, *édeme-* 137b-22, *içme-* 141a-10, *üşütme-* 149b-7.

1.2.2.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

-am / -üm

tutam 93a-12, 99a19, *düğüm* 143a11.

-men

Metnimizde bu ek tek kelimedede vardır.

degirmen 104a-6, 111a-14, 132a-22, 132b-8.

-n

uzun 28b-9-10, 49a-22, 62a-3, *tütün* 107b-3, 119b-11, *bütün* 12b-21, 74a-17, *aydın* 119b-12.

-du

kazıdu 108a-15.

-(I)k / (U)k

yarık 76b-5, *açık* 26b-2, 26b-6, *şoğuk* 29a-17, *şovuğ* 29b-4, *büyük* 47a-17, 76a-21, *öksürük* 145a-4, 145b-8, *delük* 46a-9, 51b-15, *artuğ* 76a-8, *yarığ* 76b-5, *eksük* 48b-21, *koruğ* 76b-16, *ayruğ* 98a-21.

-ku

uyku 79b-24, 98b-22.

-ak/-ek

geşsek 34b-3, *yumuşak* 34b-3, *bıçağ* 101a-7, *ırağ* 127b-22, *tuğak* 16a-21, 133a-3.

-l

Metnimizde tek örneği mevcuttur.

dükel 25a-4.

-u/-i

ayru 154b-5-6, *şancu* 169b-23, *koğu* 82b-10, 100b-14, *koğu* 111a-14, *korğu* 114b-15, 118a-8, *ölü* 111b-25, *diri* 111b-25, *tolu* 102b-4.

-ıcı/-ici

édici 44b-12, 117b-6, *yırtıcı* 107a-17, *ditredici* 148a-21, *vérici* 99a-14.

-t

Tek kelimedede vardır.

yogurt 31a16, 41a-18, 167a-16, 18.

1.2.2.4.1. Fiilimsiler

Fiil kök veya gövdelerinden türeyen sözcüklere gelerek cümle içerisinde bu fiileri isim, sıfat ve zarf göreviyle kullandırmaya yarayan eklerdir. Fiilimsiler isim çekim ekleri alabilirler.

1.2.2.4.1.1. İsim-Fiiller**-mağ/-mek/-mağ**

olmağ 2b-3, *kılmağ* 7b-1, *kanamağ* 11b-6, *oturmağ* 20a-12, *ütmağ* 20a-13, *koğlamağ* 20a-13, *şakınmağ* 32a-10, *kusmağ* 32a-20, *bayılmağ* 33a-24, *koşmağ* 34a-18, *ovmağ* 34b-2, *uyumağ* 34b-23, *ağmağ* 35a-19, *çıkarmağ* 43b-13, *kararmağ* 45b-8, *ağırlanmağ* 45b-8, *kucmağ* 46a-1, *bozulmağ* 48a-7, *kırılmağ* 48a-7, *alınmağ* 49b-11, *yutmağ* 60b-22, *ayrılmağ* 62a-2, *kaynamağ* 64b-13, *kızarmağ* 65a-24, *ışlatmağ* 76a-23, *yazılmağ* 84b-6, *koğmağ* 88a-24, *bulmağ* 94a-25, *gelmek* 97b-9, *sürmek* 97b-17, *yémek* 97b-21, *içmek* 98a-1, *esnemek* 98b-2, *inmek* 100a-21, *çiynek* 101b-13, *segirmek* 103a-11, *bölünölmek* 104b-23, *dökmek* 105a-9, *yummağ* 119b-23.

-ma/me

olma 106a-25, *çıkma* 117a-15, *kaynama* 132a-11, *kavurma* 151b-25, *çalğanma* 153b-1, *tolma* 172b-22, *toğunma* 25a-18, *kızarma* 34a-5, *tırma* 46b-2, *qayma* 47a-23, *yumulama* 50b-6.

1.2.2.4.1.2. Sıfat-Fiiller

Hareket hâlinde kullanılan sıfatların aldıkları eklerdir. Bu ekler nesnelere hareket hâlinde olduğunu belirtir ve ismi bu yönüyle niteler. Sıfat-fiiller bir yandan zaman anlamı da taşıdıklarından çekim ekiyle yapım eki arasında yer alan bir yapıya sahiptir. (Ergin, 2009:333)

-an/-en

*günāh olan bīcāreler*1b-21, 2a-1, *sola giden kısım* 60b-14-15, *kalbe gelen tamar* 62b-23, *içmeyen* (adlaşmış sıfat-fiil) 89b-7, *oçulmayançıbanlar* 91b-8, *çaynayan edviye* 96a- 16.

-(U)r

iriş vērür nesne 133b-17, *ğilzet tutar biri* 21b-16.

-mİş

terbiye olunmuş tūtiyā 128b-9, *köpügi alınmış ‘asel* 128b-12, *mütegayyir olmuş su* 133a-7, *şağılmış sūt* 133b-22, *pişmiş yumurta* 134b-9.

-dUK

Bu ek adlaşmış şekliyle daha fazla kullanılmıştır.

feh̄m eyledükleri, 75a-14, *dédükleri* 77a-1, *olduklarında* 85b-24.

-(y)AcAK

burundan çıkacak sümük 130a-10, *ihtirāz olınacak nesne* 133a-13, *yatacak vakit* 135b-15, *nefes gelecek yer* 47a-21, *boğaza inecek eşya* 53b-13.

-mAz

yaramaz çıbanlar 75b-13, *yaramaz koğu* 100b-14, *nüfus etmez ciger* 165b-10.

1.2.2.4.1.3. Zarf-Fiiler

Fiilerin zarf şekilleridir. Kip ve kişi eki alarak çekimlenemezler. Cümleye zaman, durum, amaç, araç, birliktelik gibi anlamlar katarlar.

-(y)IcaK

çar suyu pāk olıcağ nev‘ā i‘tidāle çarībdür... 19a-2, *...beter ol olmayıcağ laṭīf eczādur...* 75a-11, *leziḥ oldur ki çekicek kırılmaya bal gibi...* 66a-4.

-(y)Inca

çabz olduklarınca ḥod müshil cāiz degüldür... 35a-4,5, *...zarūretimüz olmayınca mūrāca‘at eylemedük...* 4b-25, *... bahāra varınca üç ay miḳdārı zamāndur* 17b-8, *şoḡra şoḡuyınca şabr étmek gerekdür...* 78a-9.

-mAdAn

yanında çok oturmadan yā gözün rāyihālu nesne koçmağdan olur 97b-4, *...ḥayz kanı ḥabs olmadan olursa ‘ilācı ihtibās-ı ḥayz ‘ilācıdur...* 108b-15,16, *... ustura ile çizmeden ve delmeden şişecekler ve pehlūsına zīmād eylemek...* 41a-16,17.

-mAdIn

... illā gıdā hazm olmadın bedende mā-yeteḥalil olmaz... 8b-20, *... müstaḥkim olmadın ve za‘if olmadın kiḫāldān faşd édeler...* 102b-6,7, *degirmen taşınıḡ unı dökülmedin alınup günlükden çıkan tuz gibi...* 132a-22,23.

-mAzdAn evvel

hasta olmazdan evvel... 39b-21, nazîh bulunmazdan evvel... 42b-24, hâdis olmazdan evvel... 42b-25, bahâr gelmezden evvel... 44a-2.

-dUKdA

beyâzî zâhir olduğda bıçağıyla kazup birkaç dirhem... 132b-4, kan aldüğda tamarı berk açmak gerekdür... 146a-15,16, ...istifrâğ kılnur müşhil verildükde edviye-i kalbe zamm olına.. 151b-2,3.

-dUKCA

tatlu lâzım olduğça mizâca muvâffak olanı isti'mâl éde... 30b-7,8, belki turduğça eyü olandur...32a-6, yemek yédükçe ağru ve 'aķabince zâil olur... 153b-11.

-ArAK

maħrûru'l-mizâc kırarâķ veya ekşiler ile yéyeler 76b-7,8. bir tarafından geçerek... 113a-13,14, çıt çıt édereκ gelmezse mu'tedilldür... 29b-20.

-(u)p

mâ-i verd ile ısladup burnına tamzırmaķ eyüdür 104a25, ...tatlu şu ile kaynadup ısıcakla başına nañül eylemek 105a-5, bu cümleyi yoğurup elma gibi nesne düzup koķmaķ uyħu getirür 105a-10, ...aķıtmayup tular 106b-15. bedeni ve dimâğı tertîb édüp uyħu getirüp... 106b-24,25.

-(i)ken

řa'üt éderken ağzın řu ile taldurup ve çalkoyun yata... 130b-23,24, aç iken içe 133a-9, ılıcaķ iken mażmaza eylemek... 134b-23, bir hayvân ot otlarken yése... 136a-23,24.

-(y)U

...olmasun déyü bu kitap... 4a-21, vermez déyü mağrûr olmasun... 31a-8.

1.3. Söz Varlığı

Üzerinde çalıştığımız eser Eski Anadolu Türkçesinin sonu Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde kaleme alınmıştır. Eser bir tıp metni olduğu için ve tıp metinleri de çoğunlukla dilimizde o dönemde çeviriler yoluyla elde edildiği için yabancı sözcük ağırlıklıdır. Sözcüklerin büyük bölümünü Arapça kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Ancak her ne kadar Türkçe sözcükler az kullanılmış olsa da eser öğretici bir nitelik taşıdığından anlaşılır bir şekilde kaleme alınmıştır.

Eserde genellikle hastalıklar, organlarmadde başı olarak verildiğinde Arapça şekliyle, eğer kullanılıyorsa ardından Türkçesiyle verilmiştir. Aynı durum bitki isimleri için de çoğunlukla geçerlidir:

...*bāb-ı hāmis şa'ire beyānındadır itdirsegi dēdükleri marāzdur uzun veremdür kapağ ucında kirpik bētdügi yerde zāhir olur şekilde arpa gibidür anuñçün şa'ire teşbīh olunmuşdur...* (bk. Metin 122b/19-20-21-22)

... *bāb-ı sānī teşrīh-i verīd beyānındadır Türkīsi şāh tamarudur...* (bk. Metin 54a/6-7)

...*bersiyavşān Türkīsi baldurı qaradur mu'tedildür üç dirhemi müşhil balgamdur ve sevdādur ...* (bk. Metin 72b-6-7)

...*hummaşnohuddur hār ve yābisdür siyāhı kavīdür...*(bk. Metin 76a/7)

Eserde kimi sözcükler tek şekliyle kullanılmamıştır. Bir sözcüğün hem Türkçesi hem Arapçası veya Farsçası metin içerisinde farklı şekilleriyle kullanılmıştır. Örneğin eserde riyye kelimesi de akciğer kelimesi de kullanılmıştır. Aynı şekilde örümcek kelimesi Arapçası olan 'ankebūt şekliyle; onurga kelimesi fiğra; yürek kelimesi kalp; erik kelimesi iccās; dilkü kelimesi şa'leb; irin kelimesi cerāhat; bağırsağ kelimesi em'ā vb. şekilleriyle de kullanılmıştır.

Eserde birçok Türkçe bitki, sebze, meyve adı bulunmaktadır: uşşak, tütün, torağ otu, temürhindi, yavşan, soğan, şakız, şarımsak, koz, kabağ, igde, günlük, fik, elma, ebegümece, çörek otu, buğday, ak biber, arpa, ayvatana, ayva...

Eserde yer alan hayvan adları: yarasa, yılan, yaban kedisi, kurd, tavuk, tavşan, sinek, soğulcan, şaka kuşu, şaşsar, oğlak, olağ, ögeyik, örümcek, kuduz, kırlangıç, kertenkele, keklük, keçi, gügercin, deve, dilkü, çil, balık, buzağı, arslan, at...

Eserdeki Türkçe organ adları: uyluk, tuğ, ırnağ, talak, onurğa, öd, ökce, lif, kulağ, , kuyrukşokumu, küçük dil, kolon, koltuk, kolye, kemuret, kemik, eyegü, kasiğ, göz bebegi, göz kapaqlaları, göz, geniz, göbek, el, diş, dilcik, çeñe, çeni, başılık, beyin, bögrek, burun, ak ciğer, aya, ayak, bağırsağ...

Eserde geçen kimi Türkçe hastalık adları: yarakan, yel, uçuk, sigil, öksürük, küt, kötürüm, itdirsegi, kan tükürmek, çıkık, bayılmak...

Kimi Türkçe fiiler: yuvalamak, yumulamak, yumak, uyuşmak, urmak, tonmak, tomalmak, tamzurmak, tağıdmak, şokmak, söyündürmek, sümürmek, şancımak, onultmak, kurcalamak, kusmak, kavrulmak, kaykanmak, kaynamak, guşşalandurmak, gegirmek, gıcıklamak, gicişmek, dögmek, domalmak, diş kıcırdamak, çapaqlanmak, derlemek, belinlenmek, belürmek, benzemek, pişmek, pişirmek, ağısırmak, ağısırmak... gibi birçok fiil kullanılmıştır. Bu fiilerin yanı sıra eser tıp metni olması vesilesiyle birçok yabancı isim yardımcı fiil oluşturacak şekilde eserde kullanılmıştır ve eser yardımcı fiil bakımından oldukça zengindir.

Eser 17. yüzyıl metnidir ve eski Türkçeye ait olan bol- fiilinin eserde bu şekliyle kullanıldığı bazı yerler vardır:

...bu ol şafrādur ki ziyāde ihtirāk bulmağla semmiyete qarīb [20] olmuştur... (bk. Metin 10a/19-20)

... veremūñ noqşānı zāhir olur [13] ve inqıtā' bolur... (bk. Metin 15b/12-13)

... beden bürüdet bulmağa ziyāde mā'il ola... (bk. Metin 23b/9)

... mādde-i verem [6] nazc bola verem fesh olur... (bk. Metin 25a/5-6)

... ol vaqt ruṭūbet fenā bolur... (bk. Metin 29a/11)

... 'urūķı bī-nihāyīdür qan andan nazc tām bolur... (bk. Metin 63b/19)

... ba'zılar evvelide dēmişler halṭ müstes'ad bolursa muḥallil [17] ahlāṭdur... (bk. Metin 72a/16-17)

Eserin bir tıp kitabı olması ve birçok eserden tercüme veya farklı şekillerde faydalandığı için oldukça fazla yardımcı fiil kullanılmıştır:

Yardımcı Fiilerin Kullanımı

Yardımcı fiiler isimleri fiil yapmaya yarayan fakat asıl anlamın isim üzerinde olduğu yapılarıdır (Korkmaz, 2003:792). Eski Türkçeden itibaren farklı dillerle karşılaşan Türk dili, bu dillerden birçok isim almıştır. Bu isimleri fiil durumunda kullanmak ve çekimlemek zorunluluğu da beraberinde yardımcı fiil yapısını getirmiştir.

ol- yardımcı fiili

meftūh ol-1b-11, resān ol- 2a-3, miyān ol- 2a-11, qām ol- 2a-19, temkīn ol- 2a-23, muḥarrer ol- 2b-1, ḥandān ol- 2b-3, maşrūf ol- 2b-20-21, nazır ol- 2b-25, vaşıl ol- 3a-1, tevehhüm ol- 3a-1-2, farz ol- 3a-2, endiše ol- 3a-3, lāyih ol- 3a-3, merküm ol- 3a-4, mükemmel ol- 3a-5, çāre ol- 3a-7, müyesser ol- 3a-11, 5b-24, rażı ol- 3b-12, keşf ol- 3b-20, ma'mūr ol- 3b-23, var ol- 3b-24, nām-dār ol- 4a-4, ṭali' ol- 4a-5, yoldaş ol- 4a-10, müsā'id ol- 4a-15, ferāmūs ol- 4a-21, derc ol- 4a-24, cem' ol- 4a-25, 7b-22, vaşıl ol- 4a-25, 6a-17, şıḥḥat ol- 4b-2, 'aks ol- 4b-2, emīn ol- 4b-4, 10a-11, te'lif ol- 4b-6, vāķı' ol- 4b-8, 5b-25, nazār ol- 4b-8, zaḥīr ol- 4b-8-9, kaḫf ol- 4b-12, rüşd ol- 4b-15, tedbīr ol- 4b-22, terkīb ol- 4b-22, meşhūr ol- 4b-23, lāzım ol- 4b-25, bā'iş ol- 5a-7, sā'ir ol- 5a-10, sāfir ol- 5a-10, ricā ol- 5a-21, ḥāric ol- 5b-10-11, ma'lüm ol- 5b-11, 7a-14, mevāzī ol- 5b-12, müstağnī ol- 5b-12-13, zā'il ol- 5b-18, 7a-24, vāfi ol- 5b-21, mübtelā ol- 6a-3, ba'id ol- 6a-3, qaşır ol- 6a-4, vaż' ol- 6a-10, 'irfān ol- 6a-12, luṭf ol- 6a-15, 'ārif ol- 6a-19, şifā ol- 6a-23, maḥşūş ol- 6a-23, ḥaşşa ol- 6a-24, taqḫīm ol- 6b-2, za'if ol- 6b-15-16, 'āriż ol- 6b-19, vārid ol- 6b-22, 'āmil ol- 7a-11, beyān ol- 7a-24-25, mevcūd ol- 7b-4, qāim ol- 7b-5, mütefferik ol- 7b-22, mu'tedil ol- 8a-1-2, mütesavi ol- 8a-4, mümkün ol- 8a-6, qalil ol- 8a-8, mutazarrır ol- 8a-15, ḥareket ol- 8a-24, vaḫıf ol- 8b-6, semīn ol- 8b-7, 'ad ol- 8b-8, vāşıl ol- 8b-14, hażm ol- 8b-20, fazla ol- 9a-2-3, def' ol- 9a-3,

münhażım ol- 9a-14, mündefi' ol- 9a-17, mütecezzi ol- 9a-22, mütemeyyiz ol- 9b-1, mütekevvin ol- 9b-1, ma'il ol- 9b-2, tam ol- 9b-5, dem ol- 9b-6, balğam ol- 9b-7, pıhta ol- 9b-7, muṭṭaşıl ol- 7b-9, cüz'i ol- 9b-11, a'za ol- 9b-12, şaliḥ ol- 9b-12, buḥār ol- 9b-12, müteḥallil ol- 9b-13, vesāḥ ol- 9b-13-14, aḥlāṭ ol- 9b-16, mültessik ol- 9b-20, meşāyih ol- 9b-21, bedel ol- 9b-22, 'uzv ol- 9b-22, lāyık ol- 9b-23, ṭabī'i ol- 9b-24-25, zıkr ol- 10a-3, mefkūr ol- 10a-4, muḥālif ol- 10a-4, qarīb ol- 10a-6, sebep ol- 10a-9, ḥaber-dār ol- 10a-12, maḥlūṭ ol- 10a-15, efzūn ol- 10a-21, beyāz ol- 10-21, iḥrāk ol- 10a-23, müsteḥīl ol- 10a-25, yābis ol- 10b-4, bī-lezzet ol- 10b-8-9, müşābih 10b-22, taḥlīl 10b-23, 'azām ol- 11a-3, zaḥire ol- 11a-4-5, şāliḥ ol- 11a-10, ruṭb ol- 11a-11, sevdā ol- 11a-12, mensūb ol- 11a-13, şaḥīḥ ol- 11a-20, müttehid ol- 11a-22, taḫsīm ol- 11a-24, mürekkeb ol- 11b-8, fāiz ol- 11b-21, fāni ol- 12a-12, bā'is ol- 12a-17, mu'ayyen ol- 12b-8, dāfi'a ol- 12b-7-8, müşterek ol- 12b-19, 'innīn ol- 13a-11, kuvvet ol- 13a-16, şınıf ol- 13a-23, idrāk ol- 13b-6, ğayıb ol- 13b-13, maḥşūş ol- 13b-15, ğirizān ol- 13b-18, mülāyim ol- 13b-24, taġyīr ol- 14a-15, noḫşān ol- 14a-16, mevcūd ol- 14a-17-18, buṭlān ol- 14a-18, müte'affin ol- 14a-21, ibtidā ol- 15b-8, mütefeccir ol- 15b-5, keşif ol- 15b-5-6, muḥterik ol- 16a-1-2, münḫabız ol- 16a-3, ekşer ol- 16a-20, za'yıf ol- 16a-21, bed ol- 16a-24, süst ol- 16a-25, 'afen ol- 16b-9-10, 'ufūnet ol- 16b-10, cibāl ol- 17a-5, mani' ol- 17a-6, ḫurūḥ ol- 17b-3, münteşir ol- 17b-23, helāk ol- 18a-10, muvafik ol- 18a-23, devā ol- 18b-4, pāk ol- 18b-18, mütesenniḥ ol- 20b-16, istifraġ ol- 22b-11, mukaddem ol- 23a-6, ḫādir ol- 41b-12, zarūret ol- 41b-16, ḥāmiż ol- 42a-4, ḫay ol- 42a-19, ḥām ol- 42b-20, münteşir ol- 43a-1, lāzım ol- 43b-2, sākin ol- 43b-4, raḫik ol- 43b-1, terk ol- 43b-2, müfrit ol- 43b-5, ṭavīl ol- 43b-12, meşġūl ol- 44a-19, ḥāmile ol- 46a-2, cimā' ol- 46a-4, tamām ol- 46a-16, şerik ol- 63a-1, cārī ol- 63a-19, isti'māl ol- 64b-1, zıdd ol- 65a-17, ṭılā ol- 75a-12, ḫalāş ol- 75a-15, zimād ol- 75a-18, mażmaza ol- 76a-2, maġsūl ol- 76b-12, meşūl ol- 76b-12, nāil ol- 79b-7, mevcūd ol- 80a-8, bayat ol- 82b-16, ḫurı ol- 83b-10, ḫuşūnet ol- 89a-3, ḫoca ol- 89a-11, ḫırmızı ol- 89b-5, siyāḥ ol- 89b-5, yeṇi ol- 89b-22, mehlem ol- 91b-8, beyāz ol- 91b-12, müsemmi ol- 95a-3, mu'ādil ol- 95a-5, nażar ol- 95a-21, ıssı ol- 97b-8, gaḫlet ol- 98a-17, müfid ol- 98a-20, uyġusız ol- 98b-22, ac ol- 98b-22, raḫik ol- 99b-13-14, ḫadiş ol- 100a-3, ğürüldi ol- 100a-7-8, telyīn ol- 100a-21, ḫabs ol- 100a-23, ḫoḫu ol- 100b-14-15, müteveccih ol- 100b-24, ḫādir ol- 101a-8, peżir ol- 101a-9, mü'eddī ol- 101a-10, eşid ol- 101b-4, yābis ol- 102a-9, ḫızġın ol- 102a-13, 'ariz ol- 102a-25, ḫızıl ol- 102b-4, ḫaşn ol- 102b-4, ağır ol- 102b-6, ḫabz ol- 102b-18, şebih ol- 103a-11, yaş ol- 103a-19, mebhūt ol- 103a-21, mā'il ol- 103a-22, yaḫın ol- 103b-5-6, dāim ol- 103b-21, mübtelā ol- 104a-10, sevdā ol- 104b-10, yaş ol- 104b-21, tuḫme ol- 105a-14, temsiye ol- 105a-19, müstevli ol- 105b-11, berāber ol- 105b-16, imtilā' ol- 106a-1, ḫurı ol- 106a-19, ğussalu ol- 106b-5, lāyık ol- 106b-16, eyü ol- 107a-7,

sākin ol- 107a-13, yumuşak ol- 107b-2, țar ol- 107b-2, vücu' ol- 107b-4, hafif ol- 107b-12, hayy ol- 107b-16-17, ukur ol- 107b-18, cerāhet ol- 107b-19, tedric ol- 108b-4, lāzım ol- 109a-5, fāriğ ol- 109a-12, tedārik ol- 109a-21, mecnūn ol- 109a-25, mebhūt ol- 109b-18, mürtefi' ol- 110a-20, řar' ol- 110b-4, bi-ħaber ol- 111a-22, sovuğ ol- 111b-3-4, felc ol- 112a-4, verem ol- 112a-6, ĥazer ol- 112a-8, bātil ol- 112a-20, 'avdet ol- 112b-9, bāliğ ol- 113a-18, kötürüm ol- 113b-15, 'asir ol- 114b-3, mümtedd ol- 114b-20, yelimşik ol- 114b-22, yumuşak ol- 115a-10, az ol- 115a-12, iyi ol- 115a-17, tağliz ol- 118a-1, zükām ol- 118a-18, coğ ol- 119a-3, tağtir ol- 120a-7, fesād ol- 120a-10, řabħ ol- 120a-19, şarı ol- 120b-21, muttaşıl ol- 121a-15, perde ol- 121a-15, ittiħāz ol- 121b-13, çürükli ol- 122a-17, terbiye ol- 124a-15, iktiħāl ol- 125a-19, řarār ol- 126a-13, ra'nā ol- 127a-10-11, redd ol- vācib ol- 127b-8, muşabik ol- 127b-23, ĥās ol- 128a-4, laşif ol- 128a-21, tağvit ol- 128b-4, mümteniğ ol- 130a-11, şıkl ol- 130a-12, münteşir ol- 130b-17-18, mütelezziz ol- 130b-19, ĥazır ol- 131a-2, maraz ol- 131a-12-13, eřķār ol- 132a-15, mu'addi ol- 132a-25, mücerreb ol- 132b-5-6, pür-diğķat ol- 134b-17, řerħ ol- 134b-25, dağ ol- 135a-2, ağ ol- 135b-19-20, ĥālī ol- 136b-4, māni' ol- 137b-17, terbiye ol- 141a-7, āsān ol- 142b-1, sādik ol- 142b-1-2, dıyğ ol- 143b-19-20, yorgun ol- 144b-17, ġarğ ol- 147a-17, ġarib ol- 151a-20, vārid ol- 152a-25, ekři ol- 157a-3, müşterek ol- 160a-23, mübtelā ol- 163b-22

et- yardımcı fiili

ħall et- 3b-22, zuhūr et- 6a-11, řadr et- 6b-13, teřřiř et- 7a-10, ĥāřıl et- 10b-4, zıkr et- 11b-24, isti'dād et- 12a-11, ĥiss et- 13b-18, idrāk et- 13b-19, tāsriħ et- 17b-6, ruřubet et- 20a-24, tedhīn et- 20b-2, ġařř et- 21a-11, mücāveret et- 21b-21, beyān et- 26a-3, kifāyet et- 26a-14, 38b-4, 101b-1, mevādd et- 27a-18, iltifāt et- 29b-7, źarar et- 37a-19, mübālağā et- 39a-14, řay et- 41b-15, te'řir et- 41b-15, 'azm et- 58b-5, su'üt et- 69a-10, ekl et- 85b-4, źimād et- 86a-16, řiyāf et- 91b-7, ĥacāmet et- 98b-5-6, telyīn et- 98b-6, iħmāl et- 117a-12, men' et- 118a-5,

ët- yardımcı fiili

beyān èt- 7a-16, 166a-23, ġüzer èt- 14b-14, meyl èt- 18a-11, 41a-8, ekřār et- 19a-18, melākāt èt- 20a-19, 20b-1, ĥuřķ et- 20a-22, cezb èt- 20b-24, 37b-6, 107b-13, 108a-19, 108b-18, 118b-12-13, delālet èt- 23a-22, 131a-7, cem' èt- 30b-16, tağayyüd èt- 30b-21, ġaleyān èt- 31a-3, vaқи èt- 32a-19-20, naźc èt- 33a-4, südde èt- 33b-15, 159a-7, 159b-1, ĥavf èt- 35a-12, řabr èt- 36a-25, def' èt- 36b-17, 37a-7, 102a-23-24, iktifā èt- 38a-12, celb èt- 39a-15, isti'māl èt- 39b-4, 84b-23, 106b-3, 108a-9, 124b-21, 143b-3, 145a-23-24, 163b-12, müshil èt- 40a-14, tenāvül èt- 40a-24, 'amel èt- 40b-21, iřlāħ èt- 41b-7, 74a-21, ĥareket èt- 76b-4, 103b-24, 107a-13, 148b-16, řay èt- 41b-10, 11, 18, 100a-25, 119b-18, fařd èt- 43b-11, 108b-15, 121a-23,

125b-11, araset - 44a-19, terk - 45b-7, 119a-13, terettp - 49b-6, abr - 78a9, ahret - 79b-23, muhtac - 80b-7, 158a-12, ebzun - 83b-9, hazm - 84b-9, yaı - 85b-9-10, 143a-7, tl - 85b-9, 101b-18, 118a-12, 118b-24, 122b-25, 123a-1,7,8 hune - 87b-11, 119b-5, istifrg - 89b-10, 107a-14, 116a- 16, zmd - 92a-19, 101b-20, 104a-23, 105ba-13, 106a-10, 122b-25, 123a-6, vaz' - 97b-15, 113b-2, 118a-16, 127a-12, ishl - 97b-20, 113a-22, hikyet - 98a-21, neasil - 99b-2, intikl - 100a-7, telyn - 100a-18, 100b-2, kifyet - 101b-2-3, 124a-17, 134b-14, 135b-3, 149a-13, hacmet - 102b-11, 129b-12, 171b-15, ziyde - 103a-13, 135b-12, slk - 103b-13, naar - 104a-7, 128a-14,16,17, 146a-4, hiss - 104b-9, tertb - 104b-24, 107a-19, 108a-22, 109a-9, 137a-2, 156a-21, yadı - 105a-12, nal - 106a-21, 107a-5-6, faz' - 107a-9, gsb - 107a-16, ihsn - 107b-3, terk - 107b-6, tertb- 108a-8-9, tekrr - 108b-2, u'd - 108b-12, 17, 125b-17, 18, tleb - 108b-24, tekebbr - 109a-1, gd - 109b-13, zkr - 110a-5, 121a-4, 129b-14, cim' - 110b-2, 115b-25, ahr - 110b-25, tall - 112b-18, 146a-7, redd - 115a-14, teiyye - 116a-1, isbet - 116b-12, tekmd - 116b-17, istinak - 117a-2, ncr - 117a-3, 133b-11, tall - 117a-6,7, tdl - 118a-1, 143b-13, kel - 118b-10, 121a-3, 124a-16, 124b-8,14,21, 128b-20, 129a-8,9,129b-2, ta'lik - 119a-21, ihrc - 120a-1, taallf - 120b-11, izle - 121a-2, ar - 121b-16, pk - 122a-9, 123a-17, 127b-6, 137a-13-14, tenkiye - 122b-4-5, 125a-20, ıssı - 123a-6, 'avdet - 123b-24, ictinb - 124b-3, 141a-11, 144b-11, ta'men - 125a-2, tecrbe - 125b-20, emr - 125b-21, kar - 126b-20, mualefet - 127a-4, vaı - 127b-5, ittifk - 127b-10, ir - 127b-13, mdvemet - 128b-23, iktil - 129b-4, nzl - 129b-5,6, hak - 129b-7, idrk - 130b-16, hfz - 133a-4, itirz - 133a-5, a'd - 133b-18-19, f'ide - 134a-15, ab - 136b-3, 'add - 137a17-18, istima' - 139a-20, ilc - 140a-22, 167a-18,20, taaddm - 141a-4, gflet - 141a-9, 170b-1, tark - 141b-8, grgra - 142b-20, itiyc - 143a-8, 145b-9,153a-16, 171b-22, mberet - 143a-14, iklet - 144a-4, hz - 144b-22, karr - 146a-5, hal - 147a-13-14, ha - 150b-6, def' - 155a-8, itih - 155a-12, kav -157a-9, itiz - 158a-20, abz - 160a-3, terk - 163b-9-10, hicret - 163b-15, taallf - 164a-17, nfz - 165b-10, hazer - 166a-6, nefret - 169b-24, seyeln - 172a-7, ihrk - 171a-21, tevelld - 172b-24, hayr - 3a-20, ta'lm - 3a-23-24, revn - 3a-25, 'amel - 4b-4, temenn - 5a-8-9, setr - 5a-22, d - 5b-5, ird - 5b-9, mlzemet - 5b-22, perhz - 6b-6-7, hfz - 7b-19, gliz - 7b-19, tecvz - 8a-14, def' - 9a-9, 10a12, gsl - 10a-13, imdd - 10b-5, taarruf - 11b-17, 12a-16, vil - 12a-3, hizmet - 12a-21, misk - 12a-24, idrk - 12b-15, 20, tleb - 13a-2, giriz - 13b-25, meyl - 15a-23, 24, firvn - 16a-23, mafz - 16b-1, germ - 16b-18, sıyk - 17b-10, tall - 17b-23, zarar - 18b-9, cereyn - 18b-16-17, i'tibr - 19a-7,

iānet èt- 19a-9, ŧat èt- 19b-12, beste èt- 19b-17, ŧabūl èt- 21a-17, teferruŧ èt- 21b-12-13, ŧaḥ èt- 21b-13, ŧıyās èt- 24a-18-19, tayy èt- 24b-6, farŧ èt- 24b-22, ibtāl èt- 26a-2, tereŧŧuḥ èt- 27a-17, ŧana‘at èt- 30b-7, serḥoŧ èt- 32a-7, tenezzūl èt- 32a-15, selīm èt- 32a-18, i‘tiyād èt- 32b-19, mest èt- 32b-23, mübtelā èt- 33a-11, ḥafīf èt- 33b-25, bidār èt- 34a-6, periŧān èt- 34a-21, geñŧek èt- 34b-3, delk èt- 34b-3, naŧl èt- 34b-6, redd èt- 33b-10, tefṯīḥ èt- 35a-14, ŧūkr èt- 36a-1, ŧarāb èt- 36a-16, taŧvīl èt- 36b-21, himmet èt- 37b-6, ŧahr èt- 38a-14, küŧāde èt- 38a-24, müraca‘at èt- 39a-23, ayran èt- 41a-18-19, dāḥil èt- 41a-13-14, istinŧāk èt- 42b-13, raŧīŧ èt- 43a-1, tevlīd èt- 43a-6, sālim èt- 45a-13, arzū èt- 45b-3, ŧehvet èt- 46a-13, ḥulŧ èt- 48a-8, ŧaŧd èt- 49b-7, güzār èt- 49b-18, nigāḥ èt- 50a-3, devr èt- 50a-21, ḳādir èt- 52a-10, mu‘avenet èt- 53b-13, bevl èt- 53b-23, īrade èt- 54a-3, cüdā èt- 54a-21, mülākāt èt- 56a-25, ŧiyānet èt- 57b-11, taŧḥīḥ èt- 60a-5, vāŧil èt- 61a-20, inbiŧāt èt- 61a-21, tefrīḥ èt- 67a-5, iḥdās èt- 67a-11, idrār èt- 68a-15, iḥrāc èt- 68a-21, nef‘ èt- 68a-24, ŧaf èt- 70b-17, ḥiddetli èt- 72a-18, keŧīr èt- 73a-2, iḥdās èt- 73a-22, cilā èt- 73b-24, naŧl èt- 75a-14, berk èt- 75b-11, āsān èt- 76a-3, fetḥ èt- 76b-3, tefrīḥ èt- 79a-1, iŧŧāt èt- 79a-13, ŧifā èt- 80b-8, nerm èt- 81a-21, fitil èt- 81b-7, sākin èt- 82a-13, mebhūt èt- 83a-22, fetḥ èt- 83b-5, ŧamm èt- 87a-4, güzel èt- 109a-17

eyle- yardımcı fiili

muṯarraz eyle- 1b-5-6, ser-bülend eyle- 1b-8, 4a-18-19, vaŧ‘ eyle- 1b-13, 4b-13, 61a-9, ḥulŧ eyle- 1b-14, 47b-25, 60a-22, küḥāre eyle- 3b-7, ‘azm eyle- 4a-8, dāḥil eyle- 4a-16, nā‘il eyle- 4a-16, mu‘aven eyle- 4a-22, ta‘yīn eyle- 4b-9, ŧaŧd eyle- 4b-10, müraca‘at eyle- 4b-12, pinḥān eyle- 5a-2, ḳāīm eyle- 5a-11, beyan eyle- 6b-6, 7a-18, mizāc eyle- 6b-7, inhā eyle- 6b-6, emr eyle- 6b-17, ricā eyle- 6b-20, müŧāhide eyle- 7a-5-6, su‘āl eyle- 7a-11, iltizām eyle- 7a-16, vaŧf eyle- 7b-5, sıyŧ eyle- 8b-13, ḥazm eyle- 8b-23, 12a-15, def‘ eyle- 9a-3, teŧbīḥ eyle- 9b-19, taŧarruf eyle- 10b-19, taḥlīl eyle- 10b-19, sebŧ eyle- 12a-18, cezb eyle- 12b-1, ‘aŧl eyle- 12b-9, idrāk eyle- 12b-10, zıkr eyle- 13a-12, müsta‘idd eyle- 13a-15, taḥlīl eyle- 13b-21, īcāb eyle- 14b-15, 64a-25, muḳavemet eyle- 15b-2-3, taŧayyūr eyle- 16a-5, zuḥūr eyle- 16b-5, ḥavf eyle- 19b-18, istidlāl eyle- 22b-12, 23a-18, sebaŧ eyle- 23a-4, istilā eyle- 23b-13, ḥareket eyle- 24a-14, 36a-9, dürüŧ eyle- 24b-11, ŧurū‘ eyle- 26a-12, tereŧŧuḥ eyle- 27a-22, iḥāṯā eyle- 27b-10, 58a-1, naŧl eyle- 30b-2, 32b-24, terk eyle- 31a-2, hiz eyle- 31a-6, cem‘ eyle- 31a-16, nehī eyle- 31a-16, iḳbāl eyle- 32b-9, mest eyle- 32b-22, peydā eyle- 33a-2, naŧc eyle- 33a-2, tertīb eyle- 33a-5, ḳal‘ eyle- 33a-6-7, 39a-23, naŧar eyle- 33b-15-16, 63a-4, isti‘māl eyle- 35a-4, 40b-13, teneffüz eyle- 35a-19, arzū eyle- 36a-8, teŧīr eyle- 36b-7-8, meyl eyle- 36b-13, niyet eyle- 36b-18, men‘ eyle- 36b-24, taḳdīr eyle- 37a-21, ŧarf eyle- 37a-24, teskīn eyle- 38a-16, sebŧat eyle- 38b-14, ishāl eyle- 39a-20, 96a-9, ‘amel eyle- 39a-24, ta‘arruŧ eyle- 40b-7, ḥalt eyle- 40b-13, ŧana‘at eyle- 40b-20, faŧd eyle- 40b-23, 45a-13, ḳay

eyle- 42b-11, a'rāz eyle- 42b-15, ğusl eyle- 44a-11, 'ilāc eyle- 44b-7, devā eyle- 44b-11, cimā' eyle- 45b-18, qarīb eyle- 46a-5, raqş eyle- 46a-12, enzāl eyle- 46a-13-14, teşbīh eyle- 46b-16, 50a-22, muhkem eyle- 47b-7, müferekat eyle- 48a-1, şaf eyle- 48b-15, tevzīg eyle- 49a-7, velī eyle- 50a-14, 58a-19, qarar eyle- 50b-6, tefsīr eyle- 58a-9, terk eyle- 58a-16, kısm eyle- 58b-7, zücāce eyle- 59b-11, yarılıq eyle- 60a-3, iktizā eyle- 60a-7, 64a-10, hāşıl eyle- 60a-8, mürür eyle- 60a-22, tāli' eyle- 63b-1, beyāz eyle- 63b-23, cüş eyle- 64a-2, eşer eyle- 64a-19, ziyāde eyle- 64a-20, ziyān eyle- 64a-20, haysiyyet eyle- 64b-21, te'sīr eyle- 65a-3, kabūl eyle- 65b-23, raqīk eyle- 66a-10, telyīn eyle- 66a-16, taqsīm eyle- 66a-20, hıfz eyle- 67a-17, teşhīş eyle- 67b-15, sākin eyle- 68b-22, peydā eyle- 69b-20, yaqı eyle- 71a-7, 77b-25, zımād eyle- 72b-4, 'azz eyle- 72b-11, baqş eyle- 75a-10, fehmi eyle- 75a-14, qavī eyle- 79a-16, imtiḥān eyle- 79b-7, lu'ūq eyle- 80a-16, tılā eyle- 80a-17, hoşāb eyle- 81a-20, işḫāl eyle- 81b-7, sirāyet eyle- 82a-12, ekl eyle- 83b-3, sehvi eyle- 85a-10, taḥrīr eyle- 85b-24, terk eyle- 85b-25, nüfūz eyle- 86a-6-7, ğarğara eyle- 86b-7, işlāḫ eyle- 87a-25, mażmaza eyle- 89b-13, 138a-5, serhoş eyle- 90a-17, tertīb 91a-3, terbiye eyle- 92b-3, ebzun eyle- 93b-9, işkāt eyle- 94b-25, ibtidā eyle- 97a-3, ğalebe eyle- 97a-11, kör eyle- 99b-1, fikr eyle- 99b-12, ḫalāş eyle- 99b-24, zabt eyle- 101a-18, men' eyle- 101a-18-19, tażyīk eyle- 103b-12, taḫayyül eyle- 103b-19, naṭül eyle- 105a-5, şulb eyle- 106a-1, qarār eyle- 107b-14, ta'dīl eyle- 107b-21, irāş eyle- 109b-1, iḫtirāz eyle- 111b-18, intikāl eyle- 112a-4-5, sel eyle- 117a-16-17, qarḫ eyle- 117a-17, ḫunnāq eyle- 117a-18, fāsidi eyle- 117a-19, nef' eyle- 118a-17, izāle eyle- 119a-17, 'avdet eyle- 120a-18, bāṭıl eyle- 120b-16, ağır eyle- 123a-11, iḫdām eyle- 127b-11, hāacāmet eyle- 131b-9, ḫaṭā eyle- 132b-6, terkīb eyle- 132b-7, zamm eyle- 134b-24, istifrag eyle- 135b-1, iḫrāc eyle- 135b-15, taḫayyüd eyle- 137a-24, ḫiss eyle- 139b-20, tenqıye eyle- 142a-14, vaşf eyle- 144a-22, tafşīl eyle- 146b-10, intiḫāl eyle- 147b-19, tebrīd eyle- 152b-12, taleb eyle- 152b-23, bevl eyle- 159b-16.

ver- yardımcı fiili

mizāc ver- 1b-3, rızā ver- 6b-23-24, diqqat ver- 10a-8, hāarāret ver- 10a-10, iṭṭişāl ver- 11a-22, hāareket ver- 11a-24-25, tām ver- 11b-17, yübüset ver- 12b-7-8, keder ver- 30b-17, dehn ver- 66b-9,

vér- fiili

ğidā vér- 11a-2, 54b-6, 76b-7, ḫaber vér- 11b-22, kıvām vér- 12b-2, arām vér- 14b-9, kuvvet vér- 16a-21, 33a-12, zarar vér- 19a-3, 31b-14, ğaseyān vér- 19a-8, bürüdet vér- 19b-10-11, ḫarāret vér- 20a-11, 34a-18-19, 87a-3, 'ufūnet vér- 20a-16, fā'ide vér- 29a-23, i'tidāl vér- 30b-13, kesel vér- 29b-20, yübs vér- 29b-25, zaḫmet vér- 31a-6, ğınā vér- 31b-23, ğam vér- 32b-1, ferāḫ vér- 32b-12, nef' ver- 32b-16-17, taqvīt vér- 33a-3, ḫareket vér- 33a-12,

52a-2, 53a-25, kabiliyyet vèr- 33b-25, cefâf vèr- 34b-22, ruḡûbet vèr- 35a-1, devâ vèr- 37b-2, tarfriḡât vèr- 37b-4, šiyâf vèr- 37b-5, šu vèr- 37b-17, naẓc vèr- 38a-6-7, 76b-2, tefriḡ vèr- 38a-23, tedbîr vèr- 38b-5, za'if vèr- 39b-24, cüz'î vèr- 39b-24, keder vèr- 40b-25, izḡrâb vèr- 41a-1, ḡay vèr- 41a-2, ḡiffet vèr- 42a-12, ḡavî vèr- 44b-8, sürürî vèr- 45b-5, raḡbet vèr- 46a-6, nâm vèr- 60a-15, kesâfet vèr- 65a-22, ḡuvvet vèr- 67b-2, 87a-1, ištihâ vèr- 68b-16, 73b-21, šifâ vèr- 69b-5, ḡargara vèr- 75a-1, 90a-14,147a-6, tâm vèr- 75a-17, cilâ vèr- 75b-12, 92b-23, idrâr vèr- 78b-18, cefâf vèr- 79b-13, ḡiddet vèr- 80a-6-7, ḡumḡ vèr- 80b-15, 'aḡl vèr- 80b-15, lînet vèr- 82b-6, râyiḡa vèr- 82b-10-11, šaḡîḡ vèr- 83b-11, elem vèr- 83b-22, naḡ' vèr- 84b-21, necâr vèr- 90a-20, taḡlîl vèr- 92b-6, šu'le vèr- 94b-1, isti'dâd vèr- 95b-6, cevâb vèr- 103a-9, ifâḡat vèr- 107b-25, šîḡḡat vèr- 123b-6, ḡayât vèr- 133b-8, iriḡ vèr- 133b-17, teksîn vèr- 134b-12-13, müšhil vèr- 140a-19, veca' vèr- 141b-20, imtizâc vèr- 143a-6, mḡzaheme vèr- 143b-25, ḡušûnet vèr- 144b-23, izâ vèr- 151a-20, ḡiss vèr- 159b-10, šîḡlet vèr- 165a-7

kıl- yardımcı fiili

munzamm kıl- 5a-3, nigâḡ kıl- 7a-25,7b-1, ricâ kıl-7b-2, taḡalḡûl kıl- 7b-14, šâbit kıl- 7b-19-20, metîn kıl- 11a-2-3, münhi kıl- 12a-19, def' kıl- 12b-5-6, müsta'idd kıl- 13a-18, 41b-18, raḡîḡ kıl- 14a-25, ḡarar kıl- 21b-2, mu'tedd kıl- 30a-21, yâbis kıl- 30b-22, mu'aḡḡar kıl- 32b-5, zâ'il kıl- 32b-15, 159a-8, taltîḡ kıl- 33a-3-4, sâlim kıl- 34a-3, bârid kıl- 34b-21, i'tibâr kıl- 36a-4, lâtif kıl- 39b-10, emîn kıl- 42b-14, iḡtilâ kıl- 65b-4, bâḡî kıl- 66b-3, ḡâbil kıl- 66b-11, izân kıl- 68a-5, ḡavî kıl- 69a-14, tâbi' kıl- 71a-21, muḡavvî kıl- 72a-18, yaḡî kıl- 73b-13, tefriḡ kıl- 79a-2-3, baḡḡam kıl- 80b-11, temîn kıl- 83b-2, rehâ kıl- 84a-20, sâkin kıl- 84a-21, tahfiif kıl- 84b-12, mu'tedill kıl- 85b-21, pâk kıl-90a-10, taḡviyyet kıl- 94b-21-22, 128b-5, muḡabil kıl- 94b-22, cem' kıl- 95a-10, müsavî kıl- 95a-19, izâfe kıl- 95a-20, mešḡûl kıl- 109b-24, tekrâr kıl- 11b-6, ziyâde kıl- 121b-13, tacfiif kıl- 128b-3, kümmâd kıl- 134b-20, meydân kıl- 138a-18, tenḡıyye kıl- 140a-6, telyîn kıl- 140a-9, kehâd kıl- 140b-17, mâil kıl- 141b-9, i'timâd kıl- 148b-10, istifrâḡ kıl- 151b-1, mütezzî kıl- 152a-17, ıšlâḡ kıl- 152b-9, men' kıl- 152b-10, devâ kıl- 152b-10-11, zîmâd kıl- 158b-4, ilâc kıl- 158b-7, za'if kıl- 160b-8, ictinâb kıl- 162a-2, kebed kıl- 162a-4, büryân kıl- 167a-12, naḡûl kıl- 171b-22,

ḡat- yardımcı fiili

šu ḡat- 32a-9, šeker ḡat- 96b-2, yaḡî ḡat- 96a- 12-13, eczâyı ḡat- 96b-5, saḡmûniya ḡat- 96b-13, zeyt ḡat- 96b-20, nesne ḡat- 99b-19, ḡuz ḡat- 116a-4, emlec at- 125a-10, ḡıyâršenbe ḡat- 149b-3, mâ'cûn-ı benefše ḡat- 149b-4, za'ferân ḡat- 152a-2, misk ḡat- 152a-4, mašḡakîḡat- 155a-3, šarâbı ḡat- 157b-20, râvend ḡat- 161b-19, darcın ḡat- 162a-3

aç- yardımcı fiili

bevli aç- 67b-6, hayzı aç- 67b-6, siğirleri aç- 68b-6, dimāğı aç- 69b-18, kulunçı aç- 70b-1, yelleri aç- 72b-15, tıhāli aç- 74a-2, ağırlar aç- 75b-17, süddeleri aç- 77b-6, kabzı aç- 80b-9, gözün aç- 103a-8, ağızın aç- 146b-19

sür- yardımcı fiili

gülāblar sür- 32b-4, şafırayı sür- 33a-4, gül yağı sür- 36a-13, yelleri sür- 84b-9, sirke sür- 97b-13, turağ otı yağı sür- 105a-25-105b-1, nilüfer yağı sür- 107a-21, tavuğ yağını sür- 109a-19, bal sür- 117b-13, kolonya sür- 134b- 14-15, benefşe yağı sür- 137a-3, revgān-ı sezāb sür- 163a-11

çal- yardımcı fiili

bāķīçal- 33b-7-8, 13a-12, 52a-9, 62a-4, hām çal- 9b-6, lāyıkçal- 12a-22, rāst çal- 50b-1, küşāde çal- 53a-8, açıkkçal- 102b-21, bārid çal- 103b-14, ihtiyāc çal- 143b-16-17, eşer çal- 164a-24

tır- yardımcı fiili

Bu yardımcı fiil kimi yerlerde bulunma (-da/-de) ile birlikte kullanılmıştır.

girüp tır- 103b-23, olup tır- 109b-18, édüptır- 127a-17, bürüyüp tır- 125b-13, vaķtinde tır- 135b-15-16, güneşde tır- 140a-16

gel- yardımcı fiili

rāst gel- 6b-9-10, zarar gel- 9a-3-4, lāzım gel- 20b-21, 40b-2, 65b-20, zuhūra gel- 32b-10, 'ırķ gel- 34b-17, kan gel- 35b-3, 70a-5, hoş gel- 40b-15, 97b-9, bahār gel- 44a-2, tām gel- 45b-1, nefes gel- 47a-25, uyhu gel- 67b-18, huşūnet gel- 144b-14, haffet gel- 165b-12

gör- yardımcı fiili

revā gör- 33b-1, düş gör- 71a-9, zarar gör- 97a-10, felc gör- 113a-4, ağı gör- 133a-20

var- yardımcı fiili

Bu yardımcı fiil metnimizde yönelme (-a/-e) ekiyle birlikte kullanılmıştır.

tabībe var- 6b-18, bahāra var- 17b-8, yaşı var- 30b-5-6, hamāma var- 40a-10, kıvāma var- 42b-10, bedene var- 64a-22, mertebeye var- 105b-9-10, halāya var- 172b-11

tır- yardımcı fiili

güneşde tır- 140a-16, oturup dur- 116a-3

tüt- yardımcı fiili

temeddüd tüt- 15b-3, karnı tüt- 82a-11, karşı tüt- 99a-24, kan tüt- 111a-22, zamān tüt- 128b-2

Bu yardımcı fiil tütül- şeklinde de kullanılmıştır.

āvāz tütül- 71b-8, hayzı tütül- 162b-11

Eserde kullanılan hastalık, tedavi, organ, meyve, sebze, bitki vb. kelimelerin tümü olmasa da önemli olarak değerlendirdiğimiz bazı sözcüklerden oluşan bir sözlükçe koymayı uygun gördük:

Hastalık, Hastalık Belirtileri, Teşhis, Tedavi ile İlgili Sözcükler

‘**afen** (Ar.) İltihab; çürüme. Kötü pis, koku. (14a-22, 16b-9)

‘**alıķ** (Ar.) Boğaza sülük yapışması. (146b-15)

‘**alil** (Ar.) Hasta. (115b-3, 114b-12, 124a-24)

‘**amme** (Ar.) Baş yarığı, insanın beynine kadar ulaşan baştaki yara.(49b-13)

‘**asr’ül-bevl** (Ar.) İdrar yapma zorluğu, güçlüğü. (76b-25)

‘**aşķ** (Ar.) Psikolojik bir rahatsızlık. (109b-10)

‘**ataş** (Ar.) Hararet, susama. (24b-4, 31b-23, 36a-9)

‘**mnin** (Ar.) İktidarsız, güçsüz. (13a-11)

‘**ufünet** (Ar.)1.Çıban veya yaranın çürüyüp fena kokması. 2.İltihab. (68b-5, 78b-25, 86a-1) (bk. çıban)

a‘**mā** (Ar.) Gözü görmeyen. (51b-16)

a‘**rāz**(Ar.) Hastalık belirtileri, hastalık. (22a-14, 24a-2, 62a-19)

a‘**şāb** (Ar.) Sinirler. Damarlar. (52b-6, 54b-3, 73a-15)

a‘**ver** (Ar.) Bir gözü görmeyen, tek gözlü. (51b-16)

a‘**ver** (Ar.) Kör bağırsak. (51b-16, 54a-23, 62a-7)

a‘**zā-i reise** (Ar.) Başlıca, temel uzuvlar. (42b-15)

ağsır- : Hapşırmaq.(100a-14,103a-15, 105b-19) (bk. aķsırmak)

aķsır-: Hapşırmaq. (98a-6,104a-22, 145a-6) (bk. aķsırmaq)

ateş (Far.) Ateş, sıcak olan yer. (97b-3,98a-8, 99a-24)

āvāz tūtil- (Far.-T.) : Ses kısılması. (71b-8)

bād-ı şinām (Ar.) yüzde ve elde çıkan bir çeşit çüzam hastalığı. (137a-9)

- bağırsak kuruşu**: Karın gürültüsü. (42b-3)
- bağırsak sıyrılmak**:- Bağırsak kazınması. (167b-3) (bk. bağırsak sıyrundusu)
- bağırsak sıyrundusu** : Bağırsak kazıntısı, sıyrıntısı. (35b-19-20, 42b-3, 87a-11) (bk. bağırsak sıyrılmak)
- bahaş** (Ar.) Cüzzam hastalığına benzer bir tür deri hastalığı. (81a-24, 96a-20, 84a-14)
- baraş** (Ar.) Cüzzamın beyaz ve kötü türü. (73b-24, 79b-21, 83a-20)
- baş ağrısı**: Başın ağrması. (42a-21, 91a-8, 72a-4)
- baş çizgin-**: Baş dönmesi. (103b-19) (bk.devvār, baş dön-)
- baş dön-**: Baş dönmesi. (69a-9, 45b-7) (bk. baş çizgin-, devvār)
- baş seğir-** : Başın belli kısımlarında hissedilen hafif hareketlenmeler, seğirmeler. (103a-11)
- başı ağır ol-** : Güçsüz, kuvvetsiz bir durumda olmak. (102b-6, 105b-12)
- bayıl-** : Bayılmak. (85a-19, 146b-24)
- beden ağırılan-**: Bedene ağırlık çökme güçsüz olma. (43b-8, 159b-8)
- behe'uş-şavt** (Ar.) Boğazdaki iltihap veya birçok farklı sebepten ötürü sesin kısılması. (144b-13)
- belādet** (Ar.) Sersemlik. (107a-14)
- bevāsır** (Ar.) Basurlar. (71b-17, 84b-25, 170b-24)
- bevl** (Ar.) 1. İdrar, sidik, çiş. 2.İşeme. (26a-17,29a-5, 70a-1)
- bīmār** (Far.) Maraz, hastalık. (62b-25)
- bişr** (Ar.) Vücudunda sivilce olan kimse. (120a-14)
- boğul-** : Bunalmak, havasız kalmak. (111b-21, 106a-13)
- cefāf'ul-enf** (Ar.) Burun kuruluşu. (131a-11)
- ceher** (Ar.) Gündüz körlüğü. (125b-23)
- cemre** (Ar.) Hararet, vücudun ısısının yüksek olması. (78a-4, 81a-15, 90b-6)
- cerāhat** (Ar.) Yaradan akan irin. yaralı vücuda toplanan kandaki ak yuvarlardan mürekkep kan. (36b-14, 66b-2, 87b-13)
- cereb** (Ar.) Uyuz hastalığı, kaşıntı. (69b-20, 73b-25,84a-14)

cereb-i çeşm: Göz kaşıntısı. (120a-7)

cünün (Ar.) Psikolojik rahatsızlık. (107a-10, 108b-6, 109a-8)

cüzzām(Ar.) Hansel mikrobusunun sebep olduğu bulaşıcı bir deri hastalığı. (20b-5, 31a-17, 137a-10)

çapaqlan-: Göz pınarında veya kirpiklerde olan ve kuruyan akıntı. (118b-8, 119a-3)

çıban : Vücudun herhangi bir yerinde oluşan iltihap. (20a-7, 131a-23, 135b-19) (bk. ‘ufūnet)

çıkık: Yerinden çıkmış kemik veya organ. (80a-2, 92a-18)

dā-‘ül-liḥye (Ar.) Sakal kıran. Sakal dökülmesi. (68a-9)

dā’üş-şā’leb (Ar.) Kıl dönmesi. (68a-9, 81a-23)

daḳḳ (Ar.) Çok yemekten dolayı vücudun ağırlaşması. (73b-10, 83a-3, 100b-8)

delülük : Delilik. (102a-10)

derdīnec (Ar.) Göz kapağındaki büyük iltihaba verilen ad. (119b-21)

derece-i rābi‘a (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların iyi bir şekilde fayda sağlaması durumu. (64a-22)

derece-i sālise (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların çok etkili olmaması durumu. (64a-21)

derece-i sāniye (Ar.) Tedavi sürecinde kullanılan ilaç veya gıdaların tesir edip çok etkili olmaması durumu. (64a-20)

derle-: Terlemek, hararet basmak. (116a-17, 117a-22, 165b-23)

devvār (Ar.) Baş dönmesi. (103b-19, 104a-4) (baş çizginmek, baş dön-)

dıḳḳ (Ar.) Bir çeşit sıtma. (117a-16)

dırs(Ar.) Diş kamaşması. (133b-15)

diş kamaşması: Dişin uyuşması. (72a-5, 133b-16)

diş kıcırdı-: Dişin birbirine sürtüp ses çıkarması. (111b-3)

dūd’ul-isnān (Ar.) Diş çürümesi.(133b-6)

dūdī (Ar.) Kulak çınlaması. (139b-17)

emrāz (Ar.) Hastalıklar, marazlar. (6a-8, 16b-3, 170a-18)

evrām (Ar.) Veremler, vücutta bulunan şişler, urlar. (24b-23, 69a-5, 76b-5)

falğamuni (Rum.) Kandaki bazı sıkıntılardan dolayı vücutta ortaya çıkan sersemlik. (103b-1, 103b-2) (bk.māşrā)

fālic (Ar.) Felç. (73a-11, 104b-1, 112a-11)

felc (Ar.) Vücutta bir veya birden fazla kısmın hareket edemeyişi. (73a-9, 92a-20, 112a-3)

ğabb (Ar.) Sıtmanın gün aşırı tutması. (15b-14)

ğarb (Ar.) Gözde çıkan bir çeşit sivilce. (125a-25)

ğaşeyān (Ar.) Mide bulantısı, kusmak. (19a-8)

ğışā (Ar.) Gece körlüğü. (125b-7)

gicik: Kaşıntı. (120a-8)

giçiş-: Kaşınmak. (83b-7, 94a-13, 116b-15)

gögsin geçürü geçürü solı-: Derin derin, içli içli nefes almak. (109b-17)

göz cabaklan-: Göz çapaklanması. (104b-21)

göz karar-: Gözlerin kararması durumu. (45b-8, 71b-16, 103b-9) (bk.sedr)

ğudde (Ar.) Bez. Vücutun muhtelif yerlerinde, hususan boyunda bir nevi vücuda lazım su çıkararak depocuk. Şiş. (59a-14, 59b-22)

ğader (Ar.) Uyuşma. (114a-3)

ğafağān (Ar.) Sıkıntı, kalp çarpıntısı. (151a-7, 151b-14, 152a-14)

ğanāiz (Ar.) Sıracı hastalığı. (70a-15)

ğanāzir (Ar.) Birçok hayvanda ve insan görülebilen yüz kemiklerinde oluşan bulaşıcı bakteriyel bir hastalık. Aksinomikozis. (69b-17, 81a-24, 89b-25)

ğarq-i nār (Ar.) Hararet. (78a-4, 114a-10)

ğarr (Ar.) Hararet, sıcaklık. (48a-4, 69b-23, 128a-6)

ğaşāt (Ar.) Sidik yolunda taş peyda olmak. (70a-7, 83a-2)

ğaşāt-i meşāne (Ar.) İdrar yollarında meydana gelen taş. (23a-1)

ğayza (Ar.) Şiddetli baş ağrısı, günümüzde migrene karşılık gelebilecek baş ağrısı rahatsızlığı. (81a-26, 101a-5)

hezeyān (Ar.) Sayıklama. (77b-18)

hikke (Ar.) Kaşıntı. (78a-4, 96a-20, 120a-14)

hikket'ül-mak'ad (Ar.) Makadın kaşınması. (171b-9)

hukne (Ar.) Şırınga. (82a-20, 87b-11, 100b-22)

humk (Ar.) Aşırı dalgınlık olarak kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (80b-15, 108b-20)

hum mā (Ar.) Hastalıktan dolayı vücuda meydana gelen hararet. 2. Sıtma. (42a-5, 85a-22, 92a-9)

hunāk (Ar.) Boğazda olan şiş. (68a-20, 86a-14, 142b-9)

ihtibās (Ar.) Tutukluk, tutulma. (19a-19, 33b-16, 172a-11)

iķşi'rār (Ar.) Ürperme. (20a-18)

imtilā' (Ar.) Kan toplama, kan durma. (72b-13, 105a-14, 106a-1)

inhiṭāṭ (Ar.) Kuvvetten düşme, inme. (15b-8, 15b-12)

inķibāz (Ar.) Kabızlık, sıkıntı. (16a-3, 25a-11, 53a-23)

inti'aş (Ar.) Hastalıktan kurtulup canlılığını kazanma. (37a-11)

intifāh (Ar.) Şişme, vücudun belli bir yerinin şişmesi. (25a-1)

intişāb (Ar.) Başını yukarı kaldırmadıkça nefes alamama durumu. (144b-7)

irin: İltihap, cerahat. (67b-19, 86a-2, 125b-6)

ishāl (Ar.) Bağırsakların iltihabından, soğuk algınlığından ortaya çıkan sürgün, iç sürme. (44b-9, 67a-21, 70b-1)

isnān (Ar.) Diş çıkarmak. (133a-2, 133a-22, 133b-6)

istifrāg (Ar.) Kusma. (19a-19, 96b-21, 103b-15) (bk. ķay)

istirhā (Ar.) Gevşeme, uyuşma. (35a-22, 71b-13, 112a-15)

istirhā'ul-lehān (Ar.) Bademciklerin şişmesi. (143a-16)

istirhā'ul-lehān (Ar.) Boğaza diş veya küçük dil inmesi. (143a-16)

istiskā (Ar.) Vücudun bir yerinde su toplaması. (19b-21, 162a-6, 163b-6)

itdirsegi: Göz kapağında çıkan sivilce. (122b-20)

ķam' (Ar.) Hasta etmek. (67a-9, 80a-6)

ķan al-: Vücutun herhangi bir yerinden kan alma. (37b-9, 109a-3, 137a-22)

ķan aldur- : Vücutun belli bir yerinden kan aldırma. (120b-24)

ķan kebedi (Ar.) Karaciğerin kanlanması. (76b-17)

ķan tükür-: Tıpta hemoptizi olarak geçen öksürme sırasında solunum yolundan kan gelme hadisesidir. (69a-20, 77a-5, 145b-10)

ķaraniş (Rum.?) Kişiyi sersem eden dimağ dolgunluğu. (102a-7, 102b-3, 107a-21)

ķarh (Ar.) Bedende çıkan yara, yaralama. (69a-4, 81b-3, 88b-10)

ķatreb (Ar.) Genellikle çok ağlayıp, kararsız olan, uykusuzlukla kendini gösteren psikolojik rahatsızlık. (107b-13)

ķay (Ar.) İstifrağ etmek, kusmak. (41b-7, 42b-12, 99a-15) (bk. istifrāğ)

ķelef (Ar.) Yüzdeki benek, siyah veya kırmızı noktalar. (67a-8, 73b-24, 81a-24)

ķis (Ar.) Bedendeki bazı sıvıların toplandığı kese biçimindeki oyuklar. (14b-9)

ķötürüm: Yürüyemeyecek şekilde sakat olma. (113b-14, 113b-15)

ķuduz: Genellikle köpek, tilki gibi bazı hayvanlardan insana geçen hastalık. (90a-18)

ķulā' (Ar.) Ağızda çıkan yaralar. (135b-19, 136a-2, 136a-11)

ķulunç (Ar.) Bağırsaklarda ortaya çıkıp omuz başlarına ve vücuda gelen bir ağrı. (29b-2, 168b-4, 169b-3)

ķurūh (Ar.) Yaralar, çıbanlar. (90b-25, 68a-5, 157a-11)

ķurūh'ul- enf: Burun çıbanları. (131a-22)

ķurūh'ul- 'ayn (Ar.) Gözdeki yaralar. (122a-3)

ķurūh'ul-lezen (Ar.) Kulakta çıkan yaralar. (141a-14)

ķus-: Kusmak, istifrağ etmek. (32a-20, 71a-22, 85b-2)

ķüt: Yürüyemeyecek şekilde sakat olma. (113b-14)

ķüzzāz (Ar.) Bir tür sinir sıkışması. (114b-1, 114a-24 , 114b-5)

ķa'b (Ar.) Ağızdan salya akmak. (59b- 22, 59b-24)

ķaķva (Ar.) Yüz felci. (73a-9, 99b-1, 115a-5)

ledġ-i mi'de (Ar.) Midenin ekşimesi. (84a-9)

loşa (Rum.) Yeni doğum yapmış loğusa kadın. (89a-24)

lu'āb (Ar.) 1. Bitki suyu. 2. Ağızdan su gelmesi (76b-23, 136b-1, 136b-25)

mağş (Ar.) Bağırsak ağrısı. (70a-2)

mālīḥūlyā (Ar.) Bir tür psikolojik hastalık, aşırı kuruntu yapma, değişik şeyler görme. (68b-7, 94a-3, 106a-24)

mānyā (Rum.) İleri derece dengesiz davranılmasıyla kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (108a-1, 108a-5, 109b-3)

maraz (Ar.) Hastalık, illet, dert. (68b-10, 77a-3, 89b-3)

maşrū' (Ar.) Sar'a hastalığına tutulmuş, saralı. (90a-2, 110b-12, 110b-21)

māşrā (Rum.) Kandaki bazı sıkıntılardan dolayı vücutta ortaya çıkan sersemlik. (bk.falğamuni)

merākī (Ar.) Psikolojik bir rahatsızlık, dalgın olma, kuruntu yapma vb.(107a-23, 164b-17, 169b-1)

midde (Ar.) İrin, cerahat. (69b-4)

muḥtenik (Ar.) Nefes alamayıp boğulan, boğuk. (18a-12)

muḥterik (Ar.) Yanma.(78a-20,112a-16, 157a-5)

muḥayyi (Ar.) Kusmak, istirahat etmek. (41b-8, 41b-21, 42a-1)

müfettit-i ḥaşāt (Ar.) İdrar yolundaki taşların parçalanması. (76b-25)

münten (Ar.) Hastalık bulaşmış olan kişi. (29b-13, 112b-17)

müzmine (Ar.) Kronik, devam eden. (35b-3, 73a-13, 88b-18)

nāḳıh (Ar.) Tam olarak iyileşemeyen, hastalıktan kurtulamayan kişi. (23b-5, 34a-17)

nāsūr (Ar.) Göz pınarında, makat havalisinde ve diş etlerinde olan bir hastalık. (69b-20, 83b-14, 125b-1)

necer (Ar.) Ağız kokusu. (135a-9, 135a-23, 135b-3)

nefes-i dem (Ar.) Kan tükürmek. (145b-9-10)

nemle (Ar.) Vücutta olan karıncalanma. (77a-23, 78a-4)

nezle (Ar.) 1. Burun akıntısıyla kendini gösteren hastalık. (34b-23, 67b-3, 117a-12)

nıkrıs (Ar.) Ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık. (42a-14, 75b-25, 87b-25)

nüzül(Ar.) Felç. (116a-25, 118a-5, 126a-16)

öksürük: Öksürük. (70b-12, 90b-16, 145a-4)

rahne (Far.) Yara,bozukluk. (50a-23, 50a-24)

razz (Ar.) Organlarda olan ezilme. (21b-14)

remed (Ar.) Gözün ağrması, göz kapağının iltihabı. (35b-12, 118b-5, 119a-1)

rıh (Ar.) Sızı, romatizma. (51b-6, 63b-13, 100a-1)

rık (Ar.) Salya ağız suyu. (35b-2)

rış (Far.) Yara. (73a-1, 90a-9, 87a-23)

ru'āf (Ar.) Burun kanaması. (67a-19, 70a-11, 131b-15)

ru'ūnet (Ar.) Aşırı dalgınlık olarak kendini gösteren bir tür psikolojik rahatsızlık. (108b-20)

saħc (Ar.) Bağırsağın yaş olup cerahat vermesi, tırmalamak, kaşımak. (40b-14, 67b-13, 79a-17)

saħta (Ar.) Bir tarafı hasta veya eksik olma durumu. Sakatlık (42b-23, 73a-17, 112a-5)

şammem (Ar.) Sağır. (42b-12)

şancı-: Bir yerin bir şey batar gibi ağrması. (102a-12, 118b-15, 165b-6)

şar'a (Ar.) Bir çeşit baygınlık hastalığı. (74b-5, 81b-14,110a-17) (bk. uçuk)

sebel (Ar.) Gözün bulanık görmesi. (121a-12, 121b-2, 123b-9)

sedr (Ar.) Göz kararması. (103b-19, 104a-4 (bk.göz karararak)

seher (Ar.) Uykusuzluk rahatsızlığı. (97a- 16, 104b-12, 104b-14)

sekte (Ar.) Kan tutmak. (103b-21, 104b-1, 111a-21)

selsāl'ul-bevl (Ar.) Soğuk idrar. (74b-5)

seretān (Ar.) 1. Kanser hastalığı. 2.Yengeç burcu (17b-66, 71b-17, 130a-9)

sersām (Far.) İnsana sersemlik veren bir hastalık. (73a-13, 97b-19, 101b-25)

sersām-ı balgāmī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla balgam bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (102b-23)

sersām-ı demevī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla kan olmasından kaynaklı sersemlik. Karanitis da denilir. (102b-2)

sersām-ı şafrāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla safra sıvısının bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (102a-6)

sersām-ı sevdāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla sevda bulunmasından kaynaklı bilinç zayıflığı. (103a-17)

şınık: Herhangi bir uzvun yerinden oynaması, çıkması. (92b-6)

sigil: Meme (Basur memesi) (68a-8, 171b-24)

sil'a (Ar.) Bedende olan ur. (15a-16)

sill (Ar.) Bir çeşit çıban, ur. (71b-8, 91a-14, 110b-18)

sirāce (Ar.) Bir tür deri hastalığı. (65a-9)

su'al (Ar.) Öksürük. (67b-19, 117b-12, 145a-4)

şudā' (Ar.) Baş ağrısı. (69a-6, 83b-22, 97a-24)

şudā'-i balgamī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla balgam olmasından kaynaklı baş ağrısı. (99a-7)

şudā'-i demevī (Ar.) Başın damarlarının kanla dolmasından kaynaklı baş ağrısı. (98a-24)

şudā'-i şafra (Ar.) Vücutta gereğinden fazla safra sıvısının olmasından kaynaklı baş ağrısı. (98b-19)

şudā'-i sevdāvī (Ar.) Vücutta gereğinden fazla sevda sıvısının olmasından kaynaklı baş ağrısı. (99b-8)

şudā-i ħumārī (Ar.) Sarhoşluk veren içkiden sonra olan baş ağrısı. (100b-1)

şudā-i rīhī (Ar.) Bir tğr romatizmal baş ağrısı. (100a-1)

şudā-i veremī (Ar.) Baştan olan iltihaplardan dolayı olan baş ağrısı. (100b-25)

şufret (Ar.) Sarı, beniz solgunluğu. (23b-3, 27a-16)

sū-i mizāc (Ar.) Sağlığın yerinde olmaması durumu. (38a-25, 40b-10, 97a-2)

sulāk (Ar.) Göz kapağının kızarıp şişmesi. (122a-21)

şuya ğarķ ol- (T.-Ar.) Nefes borusuna su kaçması. (147a-17)

sübāt (Ar.) Baygın olma. (104a-7, 105a-16, 112a-12)

südde (Ar.) Vücutun bir yerinde görülen tutukluk. (38b-2, 44a-23, 91a-5)

sümük: Burun boşluklarından gelen yapışkan sıvı. (110b-24, 111b-4, 130a-10)

şa'ır (Ar.) Arpa. (83a-13, 108a-9, 113a-9)

şa'ire (Ar.) Göz kapağında çıkan sivilce. (122b-19, 122b-21)

şa'r (Ar.) Kıl, saç. 2.Gözde kıl çıkması hastalığı. (23a-22, 71a-5,123b-6)

şakılka (Ar.) Başın belli bir kısmının ağrması. (35b-8, 80b-4, 101a-14)

şedde (Ar.) Seğirmek. (26b-25, 35b-17, 139b-7)

şemmün nokşanı (Ar.) Kokuyu az alma durumu. (130-1)

şernāk (Ar.) Üst göz kapağının şişmesi. (123a-9, 123a-12, 123a-24)

şevşa (Ar.)Karın içinde olan yel. (71b-8, 93a-9, 147b-23)

ta'b (Ar.) Yorgunluk, sıkıntı, zahmet, eziyet. 2.Sinirlerin zayıflığı dolayısıyla adelerde duyulan şiddetli sancı. (39b-10, 109b-8, 114b-15)

ta'tis (Ar.) Aksırtma. (115b-13)

ta'un (Ar.) Veba hastalığı. (80a-7)

tanin (Ar.) Kulak çınlaması. (139b-17-18)

taras (Ar.) Kulağın duymaması. (138a-22, 138b-13, 139a-3)

tarfe (Ar.) Gözün kanlanması, kızarması. (120a-21, 120b-1, 120b-11)

teb (Far.) Sıtma. (25a-7)

tehvi' (Ar.) Kusturma. (168b-6)

tekmid (Ar.) Soğuk veya ılık su ile yapılan pansuman. (42b-4, 115a-3, 116b-17)

teshin (Ar.) Isıtmak, soğukluğunu gidermek. (74-22, 106a-14, 110b-13)

teşakkuk'üş-sefe(Ar.) Dudak yarılması. (136b-16)

teşennüc (Ar.) Adelelerin gerilip büzülmesi, kasılması. (67b-6, 72a-14, 111a-4)

teşeyyuh (Ar.) Vücuttaki sinirlerin bir büzülmesi. (114a-5, 114b-3, 116a-6)

teşhiş et- (Ar.-T.) Hastalığın ne olduğunu anlayıp bilme. (7a-10, 29b-10, 67b-15)

tilargıs (Rum.) Balgamının sebep olduğu sersem hastalığı. (102b-24, 102b-11)

tuħme (Ar.) Hazımsızlık, midenin çok dolu olması. (88b-24, 99a-9, 105a-14)

uçuk: Sar'a hastalığı. (110a-17) (bk. şar'a)

uyuş-: Uyuşmak, uyuşturmak, hissisleştirmek. (112a-19, 89b-24)

veca' (Ar.) Ağrı, sızı, acı. (68b-6, 72a-1, 72b-9)

verem (Ar.) Şiş, yumru, ur. (71b-22, 77b-1, 102a-2)

yaraħan: Sarılık. (26a-19, 67b-22, 70a-1)

yel :Bağırsaklarda biriken gaz. (72a-7, 80b-11, 91b-19)

yürek belinlenmesi: Kalp çarpıntısı. (67a-21)

yürek oynaması: Kalp çarpıntısı. (84b-4, 85a-18, 93b-23)

zā'if başsar (Ar.) Göz tembelliği. (127b-21)

zā'if başsar (Ar.) Gözün uzak veya yakını görmeye problemlili olması. (127b-21)

zā'if isnān (Ar.) dişlerin gevşek olup oynaması. (133a-22)

zūfre (Ar.) Halk arasında gözde et büyümesi olarak bilinen gözün beyazını örtecek şekilde korneanın üzerine uzanan zar kıvrımı. (120b-13, 121a-2, 121b-15)

zūkām (Ar.) Nezle. (17a-23, 116a-20, 98a-4)

Bitki ile İlgili Sözcükler

'aħākır (Ar.) İlaç yerine kullanılan bitki kökleri. (1b-13)

'ākırħarhā (Ar.) Pire otu, nezle otu. (86a-8, 104a-23, 110b-16)

'aşb (Ar.) Yaş ot. (26b-24, 85a-8, 90b-9)

'unnāb (Ar.) Kızıl iğde, üvez ağacı. (86b-11, 95b-18, 96a-6)

139a-9) (bk. şibş)

adhır (Ar.) Ayrık otu. (138a-9, 171a-21)

afsentīn (Rum.) Pelin otu, yavşan otu. (85a-1, 109a-16, 110b-8)

afyon (Lat.) Haşhaş sütünden biriken bir madde. (66b-12, 104a-18, 114a-21)

ağaç: Gövdesi odun ve keresre olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki. (26b-1, 69a-15, 75b-22)

aķ biber: Beyaz biber, karabiberin olgunlaşmış taneleri. (116b-25)

aķ günlük: Beyaz renkteki günlük ağacından çıkan zambk. (119a-25, 116b-21)

aķākiyā(Rum.) Akasya ağacı. (68b- 18, 132a-18, 136a-8)

anduz: Kökleri ilaç olarak kullanılan raziyane bitkisi. (80a-22, 80b-3)

anısün (Rum.) Anason. (87a-25, 88a-20, 112b-1)

anzurūt (Far.) Göz otu. (69a-15, 121b-14, 122b-17)

ardıç : Servigillerden, iğne yapraklı çalı formundaki ağaçların ortak adı. (19a-16)

ās (Ar.) Mersin ağacı, yemişi. (68a-1, 166b-19, 167a-5)

āsārūn (Rum.) Kediotu. (68a-22)

ayva çekirdegi : Ayvanın içindeki çekirdekler. (154b-4, 169b-5)

ayvaşana : Pelin otu. (72b-3) (bk. berincāsef, kayşum)

bābādyā (Far.) Papatya. (98a-8, 99a-18, 107b-9)

babūnec (Far.) Papatya. (99b-22, 108a-15, 134b-19)

badem (Far.) Gülgillerden olan bir ağaç ve ağacın yemişi. (33a-16, 40b-12, 149a-8)

baķla'ül-humķa (Ar.) Semiz Otu. (72a-3, 75a-21)

ban: Ban otu. (145b-7)

bancar: Ispanakgillerden bir bitki. (101a-16)

başal (Ar.) Soğan. (70b-18, 121a-10, 145a-10) (bk. soğan)

behmen (Far.) Turpa benzeyen ve “kavza kökü” denilen bitki. (70b-23, 150b-24)

belādur (Far.) Özellikle Hindistan'da yetişen yemişleri kuşburnuna benzeyen baladur ağacına verilen ad. Mahun elması. (73a-10, 142b-25)

belah (Ar.) Yetişmemiş hurma koruğu.

belesān (Far.) Pelesenk ağacı. (129b-7, 139a-5,)

bellilic (Ar.) Fındık. (71b-12, 118b-15, 155b-21) (bk. finduķ, bunduķ)

benefsec (Ar.) Menekşe denilen güzel kokulu, küçük mor renkli çiçek. (70b-11, 171a-2) (bk. benefşe)

benefşe (Far.) Menekşe denilen güzel kokulu, küçük mor renkli çiçek. (36a-5, 40b-12, 105a-1) (bk. benefsec)

berincāsef (Far.) Ayvadana. (72b-2) (bk. kayşum, ayvatana)

bersiyavşān (Far.) Baldırıkara otu. (72b-6)

besbāse (Ar.) Ak üzerlik otu. (72b-21)

besfāyic (Ar.) İçinde fındığa benzer yemişi bulunan bir ot. (72a-8, 96b-17, 170b-14)

bezr (Ar.) Tohum. (75a-5, 77b-13)

bezr-i benc (Far.) Benek adı verilen otun tohumu. (73a-16, 104a-18)

bezr-i haṭmi (Ar.) Hatmi çiçeği tohumu. (95b-3, 95b-8, 96b-10)

bezr-i hindibā (Ar.) Hindiba tohumu. (95b-14)

bezr-i kātūnā (Ar.): Yavşan cinsinden Akdeniz Bölgesine özgü olan katuna bitkisinin tohumu. (Eserde karnı yarık otu olarak da geçmektedir. 136b-25) (40b-13, 66a-6, 118b-17)

bezr-i kerefs (Ar.) Kereviz tohumu. (35a-13, 72b-12, 95b-6)

bezr-i kettān (Ar.): Keten tohumu. (72b-16, 119a-5,)

bezr-i raziyāne (Ar.) Rezene otu tohumu. (72b-14)

bezr-i şāhtere (Ar.) Şahtere tohumu. (96a-23)

bīş (Far.) Bildircin otu adı verilen zehirli bir ot. (75a-14, 75a-16)

bostānī (Far.) Yabanī olmayan, özel olarak yetiştirilen bitkilerin tümü. (75a-5, 85b-11)

bögrülce: Baklagillerden, fasulyeye benzer bir tarım bitkisi. (144a-1, 90b-9, 99b-21) (bk. lūbiyā)

burçaḳ : Burçak. (134a-4)

buṭum (Ar.) Meneviş ağacı. (73a-6, 122b-17, 145a-2)

büzīdān (Far.) Tilki hayası, semizlik otu veya koç otu denilen bir ot. (71b-20) (bk. ḥaşat'ül-şā'leb)

büssed (Ar.) Mercan kökü. (72b-23)

cāvers (Ar.) Buğday arasında biten bir çeşit sarı darı. (74b-9)

- cāvşīr** (Ar.) Cavşir otu, oğlanaşı, kunduztaşağı. (74b-3) (bk. cünd-i badester)
- cedvār** (Ar.) Zencefil cinsinden kokulu safran kökü. (75a-10, 75a-13, 75a-14) (bk.zürunbād)
- centiyānā**(Ar.) Eşek turpu.(75a-21)
- ceviz-i bevvā** (Ar.) Hindistan cevizi. (33a-21, 74b-19, 154a-20)
- ceviz-i rumi** (Ar.) Ceviz. (74b-22)
- cırcır** (Ar.) Turpgiller familyasından bir bitkidir. Su gerdemesi olarak da bilinir. (75a-17, 127a-24)
- cūlnār** (Far.) Yabani nar ağacı. (26b-7, 75a-1, 132a-18)
- cünd-i badester** (Far.) Kunduz hayası otu. (139a-9) (bk. cāvşīr)
- çam:** İğne yapraklı, reçineli ağaçların ortak adı. (19a-16)
- çiçek** : Bir bitkinin üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü. (151b-24)
- çin saçı** : Bağboğan otu. (bk. eftimūn)
- çörek otu:** Çörek otu.(83a- 18, 100b-13, 111b-13) (bk.nānh'āh, naḥve)
- dārçīn** (Far.) Tarçın. (66a-2, 78b-24, 152a-1)
- demü'l-aḥaveyn**(Ar.) İki kardeşkanı ağacı. (79a-14)
- durūnc-ı 'aḳreb** (Ar.) Çıyan otudur. Özellikle hayvan ısırması ya da sokmalarında kullanıldığından bu ismi almıştır. (79a-23)
- ebegümeci:** Ebe gümeci otu. (139b-1, 142b-2, 145a-7) (bk. ḥubbāzi)
- ebhel** (Ar.) Ardiç ağacı, ardiç ağacı yemişi.(67a-12)
- efrenc-müşg** (Far.) Reyhan, geyik otu, fesleğen. (69b-18)
- efsiteyn** (Rum.) Pelin otu. (bk. pelīn, yavşan)
- eftimūn**(Rum.) Bağboğan, Çin saçı.(90b-22, 96a-22, 109a-18) (bk. çin saçı)
- emīr bāris**(Far.) Adi kadıntuzluğu. Çalı grubuna ait boyu 2 metreyi bulabilen bir bitki. (68a-25, 95b-22, 159a-12)
- emlec**(Far.) Amlac otu. (68b-13, 125a-9, 155b-21)
- emlīlec-i aṣfer** (Far.-Ar.) Sarı amlac otu. (70a-18)
- encidān** (Ar.) Kasnı denilen ilacın yapıldığı bir ağaç. (70a-13)

- encüre** (Ar.) Isırgan otu. (100a-20, 104a-16, 140a-1)
- etric** (Ar.) Ağaç kovanı. (67a-5)
- ferasilān** (?) Yaban pırasası. (88a-2)
- ferencmüşk** (Far.) Yaban yarpuzu. (88a-7)
- ferfiyūn** (Ar.) Sütleğen otu ve bundan elde edilen bir tür zamk. (65b- 18, 88a-8, 104a-24)
- fık**: Börülcenin bir türü. (92a-13)
- fulful** (Far.) Karabiberin uzunca bir şekli. (87b-19, 90b-12) (bk. biber)
- futenc** (Ar.) Yarpuz. (87b-9, 157b-2, 157b-9)
- fücl** (Ar.) Turp. (87b-4, 139a-5)
- ğāfeş** (Ar.) Koyunotuna benzer bir ot. (87a-21, 161b-20)
- ğubeyrā** (Ar.) Yaban iğdesi. (87a-13)
- günlük**: Günlük ağacı ve bundan elde edilen zamk. (91b-19, 115b-6, 132a-22)
- hanzal**(Ar.) Ebu Cehil karpuzu da denilen meyvesi acı bir çeşit zakkum. (75b-20, 97a-1, 111b-5)
- hardal** (Ar.) Çok küçük tohumları olan ve yaprakları yenen bir nebat. (77b-2, 88b-2, 90b-12)
- hasek**(Ar.)Demir diken. (77a-11)
- hass** (Ar.) Marul. (77b-16) (bk. marūl)
- haşşatü'l-ša'leb**(Ar.) Tilki hayası otu. (78a-23) (bk. büzidān)
- hāşā** (Far.) Kekik otu, güveği otu. (77a-3)
- haşhaş**(Ar.) Tohumlarından yağ, kapsüllerinden afyon yapılan bir bitki. (77b-8, 102b-13, 105a-1)
- hatme** (Ar.) Ebegümecei familyasından bir çiçek, hatmi çiçeği. (139a-13, 139a-16)
- hayyü'l-'alem**(Ar.) Kaya koruğu. (76b-14)
- helile**(Ar.) Tohumları tıpta müshil olarak kullanılan bir bitki. (39b-22, 94a-6, 160b-22)
- helilec** (Ar.) Tohumları tıpta müshil olarak kullanılan bir bitki. (96a-21, 120a-15, 124b-9)
- helyūn** (Ar.) Torak otuna benzer bir ot. (94a-7)

ḥıyārşenbe (Far.) Baklagillerden, içinde bulunan kara veyvesi ve öz suyu tıpta kullanılan bir bitki. (78a-21, 93b-24)

ḥiltīt(Ar.) Fena kokulu bir çeşit zamk, şeytan teresi. (77a-16)

ḥindibā (Ar.) Birleşikgillerden, 1 metreye kadar yükselebilen, yaprakları haşlanarak salata gibi yenilebilen birkaç yıllık bitki. (80b-13, 93b-18, 84b-13)

ḥubbāzi (Ar.) Ebe gümece. (77a-21) (bk. ebe gümece)

ḥūlincān (Far.) Zencefilgillerden, kökleri baharat olarak kullanılan bir bitki. (78b-15)

ḥurmā (Far.) Hurma meyvesi.(71a-12, 127b-3, 166a-16)

ḥuzāz (Ar.) Kırkboğum bitkisi.(77b-7)

ısfanāḥ (Rum.) Ispanak. (106a-22, 116a-4, 119a-10)

ıstırğan: Isırgan otu. (69b-10)

igde: İğde ağacı. (80b-22, 80b-23)

iklilü'l-melik(Ar.)Koç boynuzu. (68b-25, 96b-24, 139a-13)

incir (Far.) Dutgillerden olan ağaç ve bu ağacın yemişi. (35a-3, 73b-5, 95b-7) (bk. tīn)

ipel (Far.) Yaban sığırı boynuzu. (69a-18)

isfidāc (Ar.) Üstübeç: Boyalarda kullanılan esas bazik kurşun karbonat olan zehirli bir pigment.(43b-23, 131b-1, 136b-21)

işkil(Ar.) Ada soğanı.(68a-6, 70b-19)

ḳabaḳ: Kabakgillerden, birçok türü olan bitki. (88a-25, 105a-1, 118b-18)

kāfūr (Ar.) Sert, güzel kokulu, katı ve yağlı madde. (72a-17, 89a-8, 92b-2)

ḳaṅṅaryūn (Rum.) Kantaron otu. (88b-13, 111a-7, 111b-5)

ḳara günlük: Koyu renkteki günlük ağacından çıkan zamk. (116b-21)

ḳaranfil (Ar.) Karanfil. (88b-21, 111b-13, 150b-25)

ḳayşum (Ar.) Pelin otu. (72b-3) (bk. ayvatana, berincāsef)

kebābe (Ar.) Karabiber familyasından olan ve genellikle Uzak Doğu'da yetiştirilen bir bitki. (90a-10)

kebere (Ar.) Gebre otu. (89b-7, 170b-4)

kem (Ar.) Mantar. (89b-1)

kemmūn (Ar.) Kimyon.(111a-10, 121a-8, 134b-11)

kender (Ar.) Günlük ağacı, sığıla ağacı. (90a-21)

kerefs (Ar.) Kereviz otu. (89b-13, 111a-18, 119b-7)

keşīrā (Ar.) Bir ağaçtan çıkan sumak. (89a-16, 108a-13, 137b-6)

kettān (Ar.) Keten. (83a-23, 119a-5, 123a-25)

ķirtım (Ar.) Usfur otu tohumu. (89a-4, 89a-7)

ķişniş (Far.) Güzel kokulu bir tohum kara kimyon. Kişniş. (33a-22, 76b-10, 98b-17) (bk. ķişniz)

ķişniz (Far.) Güzel kokulu bir tohum kara kimyon. Kişniş. (89b-23) (bk. ķişniş)

ķoz: Ceviz. (66a8, 74b-25, 90b-12)

ķušt (Ar.) Topalak denilen ot. (88b-8)

ķühle (Ar.) Sığırdili denilen ot. (74a-12, 82a-17)

ķürnüp (Far.) Kelem denilen lahana türü. (90a-14, 173a-8)

ķüzbere (Ar.) Asmacık otu. (120a-2, 132a-3)

lāden (Far.) Çamdan çıkarılan bir tür zamk. (91b-6, 98a-6, 100a-14)

lisān-ı sevr (Ar.)Lisanı sevir otu. Yassı, uzunca dikenleri olan bir bitkidir. (90a-24, 95b-20, 106b-19)

lisānu'l-ķāmel (Ar.) Sinir otu. (90b-4, 146b-7, 167b-18)

lūbiyā (Ar.) Böğrölce. (90b-9) (bk.böğrölce)

lūffāķ (Ar.) Kokulu geniş yaprakları olan bir çeşit ot. (38a-17)

lūkk (Ar.) Nar ağacına benzer bir ağaçtan çıkan zamk. (91b-8)

māmīšā (Ar.) Gülibrişim otu. (118b-25, 140b-11)

marūl (Rum.) Yeşil yapraklı taze olarak yenilen bitki. (77b-16, 105a-1, 127a-11) (bk. ķass)

masike (Ar.) Zamk. Tutan, saran, zapt eden şey. (61b-12, 159a-2, 164b-12)

maştakī (Ar.) Sakız. (91b-15, 101b-13, 134b-8) (bk. şaķız)

- māş** (Ar.) Börülceye benzeyen fasulyenin türü. (92a-13)
- māzū** (Ar.) Servi cinsinden mazı denilen ağaç (132b-8, 133a-24, 134b-1)
- merzencūş** (Ar.) Zaferan (Safran) çiçeği. (92a-19, 98a-5, 99b-14) (bk. za'ferān, zağferān)
- mūluḥıya** (Rum.) Ebegümeccine benzer bir ot. (37a-13, 92a-4)
- na'nā** (Ar.) Nane. (77a-7,93a-9, 132b-2)
- naḥve** (Ar.) Çörek otu. (93a-24, 156a-1, 163a-10) (bk. nānḥ'āḥ, çörek otu)
- nānḥ'āḥ** (Far.) Çörek otu. (93a-24) (bk. çörek otu, naḥve)
- nār çiçeği**(Ar.-T.): Nar çiçeği. (26b-5)
- nār-ı cıl** (Ar.) Hindistan cevizi. (93a-22)
- nercis** (Far.) Nergis. (92b-16, 98a-5, 100b-12)
- nesrīn** (Far.) Yaban gülü. (92b-24, 130b-2)
- nilüfer** (Far.) Nilüfer çiçeği. (93a-6, 98b-16, 105a-2)
- pader necbuye**(Ar.) Oğul otu.(71b-14)
- pelīn** (Rum.) Pelin otu. (68a-13) (bk. efsiteyn, yavşan)
- pırasa** (Rum.) Pırasa. (26b-23, 119b-7, 173a-13)
- rāsen** (Ar.) Rازیane bitkisi. (80a-21, 80b-6, 168b-24) (bk. rāzyāne)
- rāvend** (Far.) Kökleri ve sapları ilaç olarak kullanılan karabuğdaygillerden bir bitki. (80a-1, 80a-5, 111a-7)
- rāzyāne** (Far.) Rezene otu. (96a-25, 112b-1, 126b-24) (bk. rāsen)
- reşād** (Ar.) Tere otu. (80b-9, 109b-6)
- reyḥān** (Ar.) Fesleğen.(79b-22, 151b-20, 159a-10)
- ribās** (Far.) Hekimlikte kullanılan karabuğdaygillerden bir bitki. (80a-5, 166b-11)
- şa'ter** (Ar.) Güyeğü otu. (84a-16, 84b-6, 138a-4)
- şāb** (Ar.) Karga düveleği otu. (84b-14)
- şakız**: Bazı ağaçların kavuğundan sızan, yumuşak, hoş kokulu reçine. (91b-15, 106a-3, 112b-18) (bk. maştaḳī)

saḫmūniya (Rum.) Bingözotu, müşhil gibi kullanılan madde.(82a-4, 96b-9,161b-11)

şandal (Ar.) Sandal ağacı. (84b-1, 118b-21, 132b-13)

şarımşak : Zambakgillerden, 25-100 cm yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi. (97b-21, 100a-17, 11a-17)

sekbinec (Far.) Salatalığa benzer bir bitki. (82b-25)

seliḫa (Ar.) Aselbent sakızı. (83a-5)

seraḫs (Ar.) Eyrelti otu. (82b-22)

sezāb (Ar.) Sedef otu. (83a-3, 98a-14, 113b-5)

sināmeki (?) Tıpta ishal yapmak, bağırsak yumuşatmak amacıyla kullanılan bir bitki. (96b-18, 99a-2, 104b-24)

soğan : Zambakgillerden, birçok yerde yetişebilen ıtırılı bir bitki. (97b-21, 110a-17, 111a-17)
bk. başal)

şūm (Ar.) Sarımsak. (74a-6)

şumāḡu'l-iccāş (Ar.) Erik sumacı. (85a-2)

sūsen (Far.) Susam çiçeği, zambak. (42b-2, 70a-17, 83a-10)

sūnbūl (Far.) Zambakgillerden, Soğanla üretilen hoş kokulu birçok rengi bulunan bitki. Özellikle mideye ve bazı iç hastalıklara iyi geldiği düşünülür. (20a-12, 36b-2, 83a-7)

sūrincān (Far.) Sorıncan ağacı. (81b-25)

sūtlegen: Sütleğen otu. (79b-20, 133a-19, 136a-21)

şāh-ı belluḫ(Ar.) Pelit ağacı, meşe palamutu. (83b-9)

şāhisferm (Ar.) Fesleğen otuna benzer bir bitki. (83b-15)

şāhtere(Ar.) Şah tere. (85a-7, 96a-23, 137a-14) (bk. şāhterec)

şāhterec(Ar.) Şah tere.(83b-5) (bk. şāhtere)

şāḫālk'ün-nu'mān(Ar.) Gelincik çiçeği. (83b-23, 124b-24)

şalgam (Far.) Turpgillerden, yumru köklü bir bitki. (83b-2, 127a-20, 128b-23)(bk. şalcem)

şehdānec (Ar.) Kendir tohumu. (83-24)

şalcem (Ar.) Şalgam. (83b-2) (bk. şalgam)

- şibş** (Ar.) Torak otu. (83a-16) (bk. turaş otu)
- şukurdiyün**(Rum.) Yaban sarımsağı. (84a-5)
- şüniz** (Ar.) Kara çörek otu. (83a-18, 104a-24, 105b-17)
- tarfa** (Ar.) İlgin ağacı. (85b-2)
- tarhün** (Ar.) Tarhun otu. (44b-25, 85b-11)
- tāze kişniş** (Far.) Maydanogillerden, 20-60 cm yükseklikteki tüysüz bitki. (65a-8, 123a-4)
- temürhindi:** Baklagillerden olan bir ağaç ve bu ağacın keçiboynuzu şekline benzer meyvesi. (96a-7, 97b-11, 108a-10)
- terencübîn**(Ar.) Deve dikenini bitkisi üzerine gece düşen tatlı madde, kudrethelvası. (74a-3)
- turaş otu** : Tıpta ilaç olarak tazesini ve kurutulmuş şekli kullanılan bitki. (105a-25, 114a-11,
- türbüd** (Far.) Türbit otu. (73b-2, 117b-5, 168a-13)
- türmüs**(Far.) Delice bakla, Yahudi baklası. (73b-22)
- tütün:** Patlicangillerden, bileşimde nikotin bulunan bir çeşit ot. (107b-3, 119b-11, 120a-9)
- uğhuvān** (Ar.) Koyun gözü olarak da geçen papatyanın iri olanı. (67b-14, 70b-5)
- uşfür**(Ar.) Yalancısafran. (86a-24)
- ustuħudūs** (Rum.) Karağan çiçeği, karabaş otu.(98a-4, 110b-11, 130a-19)
- uşşak:** Vaşak, çadıruşağı otu ve bundan elde edilen zamk. (68a-18)
- ükşüş**(Ar.)Sarmaşık. (69b-25)
- üşnān** (Ar.) Çöğenotu. (69b-6)
- üşne** (Ar.) Ağaç yosunu. (69a-12)
- üzerlik toğumu:** Nazar otu, üzerlik otu. (116b-25)
- vaşak**(Far.) : Daneçadır, çadıruşağı otu. (68a-18, 83a-4)
- verd** (Ar.) Gül. (93b-10, 97b-16, 101b-12)
- yabrağ:** Yaprak. (125a-7, 140b-19, 141b-4)
- yāsemin** (Far.) Yasemin çiçeği. (92a-18, 92b-25, 94a-18)
- yavşan:** Yavşan otu, pelin otu. (68a-13) (bk. efsiteyn, pelin)

za‘ferān (Ar.) Zaferan çiçeği. (80b-13, 92a-19, 93a-17) (bk. merzencūş, zağferān)

zağferān (Ar.) Zaferan (Safran) çiçeği. (150b-25, 152a-1, 157b-7) (bk. merzencūş)

zamğ-ı ‘Arabī (Ar.) Arap zamğı. (70a-13, 146a-23)

zamīrān (Ar.) Şah tere otu. (85a-7)

zencebīl (Ar.) Hoş kokulu bir baharattır. Sindirimi kolaylaştırır, mideyi ve yelleri düzenler, safrayı ve balgamı temizler. (73b-5, 81a-2, 164a-19)

zerāvand (Ar.) Zeravent, loğusa otu. (81b-10)

zerd-i hindī(Ar.) Burçak. (79b-10)

zeytūn (Ar.) Zeytin. (18b-12, 76b-25, 135b-22)

zūfā (Ar.) Çördük otu. (81b-21)

zürunbād (Far.) Zencefillerden, kokulu bir safran kökü, cedvar. (81b-16) (bk. cedvār)

Organ Adları, Vücut kısımları ile İlgili Sözcükler

‘ağale (Ar.) Bedenin hareketini icra eden ve birbirinden ince bir perde ile ayrılan sinirli et kısımlarından her biri. Kas.(11a-18, 51b, 22, 142b- 9)

‘ağud (Ar.) Pazı. Kolun omuzdan dirseğe kadar olan kısmı. (50a-8, 50a-9)

‘aķab (Ar.) Topuk. (51a-2,)

‘āne (Ar.) Kasık, kasık kılı. (58a-2, 63b-2)

‘ayn (Ar.) Göz. (43b-15, 53a-14, 118a-20)

‘azm (Ar.) Kemik. (55a-2, 56a-18, 58b-5)

‘azm-ı fahz (Ar.) Uyluk kemiği. (50b-16)

‘azm-ı lahyī (Ar.) Elmacık kemiği. (47a-19)

‘azm-ı sāķ (Ar.) İncik kemiği. (50b-16)

‘azm-ı vetedī (Ar.) Temel kemiği. (47a-5)

‘azm-i ķadem (Ar.) Ayak kemiği. (50b-16)

‘azm-i pīşāni (Ar.-Far.) Alın kemiği. (47a-3, 47a-14)

‘ırķ (Ar.) Damar. (50a-12, 54b-13, 56b-12)

‘izām (Ar.) Kemikler.(46b-13, 49b-1, 50b-5)

‘unḵ (Ar.) 1.Boyun 2 .yol. (52a-4, 52a-8, 53b-4)

‘urūḵ (Ar.) Damarlar. (9b-8, 137a-22, 160a-18)

‘uzv (Ar.) Organ, vücudun müstakil parçası. (62a-23, 66a-12, 68a-2)

a‘zā (Ar.) Bedenin her bir uzvu. (57b-9, 58b-4, 85b-6)

aḍlā‘(Ar.) Kaburgalar. Eğe kemiği. (49a-9,52b-2, 54b-20)

ağız: Ağız. (46a-21, 68b-21, 71b-19)

aḥlāt (Ar.) Eski tıp anlayışında vücutta dengeyi sağladığı düşünülen kan, balgam, sevda, safra gibi unsurlardır. (89a-6, 89b-10, 93b-3)

aḵ ciger : Akciğer. (37b-18, 56b-23, 70a-2) (bk. riyye)

aln: Alın. (98b-13, 101a-21, 115a-12)

aṣābi‘ (Ar.) Parmaklar. (51a-3, 55b-15)

aya: Avuç. (50b-5, 52a-24)

ayaḵ: Ayak.(112a-19, 122a-11)

bağırsak: Sindirim sisteminin mide ile anüs arasında bulunan, ince ve kalın bağırsaktan oluşan kısmı. (49b-9, 61b-23, 76a-25)

baldur: Bacağın dizden ayak bileğine kadar olan kısmı. (46a-11)

balgam (Ar.) Eskiden vücutta bulunduğu inanılan dört unsurdan biri. Buna göre balgam beyinde bulunurdu ve akıcı ve soğuk bir yapıya sahipti. (87a-16, 91b-17, 103a-4)

barmak-: Parmak. (13b-1, 14b-19, 161b-25) (bk. parmaḵ)

basılık: Dirseğin iç yanında hacamat yapılan üç damardan en aşağıda olan akciğer damarı. (45a-10, 107b-8, 123b-12)

baş barmak : Baş parmak. (50a-18, 50b-9-10, 110b-4-5)

baş: Baş, kafa. (126a-9, 126b-7, 130b-24)

bāṭn(Ar.) İç, karın, insanın içi. (64a-14, 147b-11, 152a-23) (bk. baṭn)

baṭn (Ar.) İç, karın, insanın içi. (64a-5, 64a-7, 108b-21) (bk. bāṭn)

bebek: Göz bebeği. (13b-9, 120b-15)

beden(Ar.) Canlı varlıkların maddi bölümü,vücut. (54b-4, 57a-1, 63b-23)

beden-i insānī (Ar.) İnsan vücudu. (5b-13-14, 6a-6, 7b-3)

beyin: Beyin. (79a-10, 116a-2, 126a-22)

beyza (Ar.) Haya, testis. (63b-6)

binşır (Ar.) Yüzük parmağı. (55b-15, 55b-22)

boğaz : Boynun ön bölümü ve bunu oluşturan organlar. (69b-14, 71b-7, 73b-21) (bk. hulk)

boyun: Gövdenin başla omuz arasında kalan bölgesi. (141b-19, 142a-3, 142a-23)

bögrek : Böbrek. (76a-6, 85a-3, 93b-2)

bögür : Vücutun kaburga ile kalça arasındaki bölümü. (57a-21)

burun: Burun. (40a-18, 98b-13, 110b-24)

cevher-i güdedī-i sepīd (Ar.-Far.) Cinsel beyaz salgı bezleri.(63a-23)

ciger (Far.) 1. Akciğerle karaciğerin ortak adı, 2. Yürek, iç. (81a-4, 88a-20, 132b-15)

cild (Ar.) İnsan ve hayvan vücudunu saran deri. (8a-18, 13b-8, 19a-11)

çeni: Çene. (60a-7) (bk.ceñe, çençe)

çençe: Çene. (47a-1, 47b-2, 47b-3) (bk. çene, çeni.)

dehān (Far.) Ağız. (8b-13, 22b-22, 144b-10)

dem (Ar.) Kan. (62b-10, 93a-11, 102a-24)

dem‘at (Ar.) Göz yaşı. (124b-3)

demevī (Ar.) Kanla alakalı, kana dair. (101a-18, 103b-1, 110b-2)

dendān (Far.) Diş. (47b-9, 74b-9, 81b-12)

dendāne (Far.) Diş tanesi. (135a-19, 136a-19)

derz (Far.)Yassı kemikler arasındaki bitişme çizgisi. (46b-11, 13,47a-2, 58b-11)

dilcik: Bademcik. (67b-4)

diş: Diş. (48a-17, 74a-7, 76a-2)

el: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan kısmı. (34a-25, 112a-19, 123a-20)

- em'ā** (Ar.) Bağırsaklar. (42a-10, 54b-22, 164a-24)
- enāmīl** (Ar.) Parmak uçları. (8a-19)
- endām** (Far.) Beden, vücut. Vücutun görünümü. (23a-24, 49a-2, 53a-2)
- enf** (Ar.) Burun. (129b-13, 130b-25, 131a-20)
- enşe:** Ense. (98a-3, 118b-12, 131b-8)
- ev'īye** (Ar.) Damarlar. (24a-7, 24a-9, 14b-8)
- faḥz**(Ar.) Uyluk. Bacağın kalçadan dize kadar olan bölümü. (50b-15, 56b-2, 108b-18)
- fekk** (Ar.) Üst çene, çene kemiği. (47a-1, 47a-6, 53a-25)
- fem** (Ar.) Ağız. (133a-3, 135a-10, 137b-2)
- fıḳārāt**(Ar.) Omurga, omurga kemiklerindeki boğumlar. (48a-2, 48b-1, 52a-22)
- fıḳra** (Ar.) Omurga kemiklerinin her biri. (48a-10, 56a-6, 113a-22) (bk. omurga)
- gārīḳūn**(Ar.) Katran köpüğü. (87a-15, 164a-1)
- geñiz:** Burun ve ağız boşluğunun arka kısmı. (13b-3, 107b-3, 130a-13)
- gerdān** (Far.) Boyun. (45a-12, 48a-13, 49b-14) (bk. gerden)
- gerden** (Far.) Boyun. (50a-6, 53a-20) (bk. gerdān)
- göz bebeği:** Gözde irisin ortasındaki yuvarlak delik. (59b-7)
- göz kapakları:** Göz kapakları. (118b-23, 120a-7)
- göz yaşı:** Göz yaşı. (119a-3)
- göz:** Görme organı. (69a-16, 106b-8, 119a-18)
- guded**(Ar.) Salgı bezleri. (63b-23)
- gudedī-i sepīd** (Ar. - Far.) Beyaz salgı bezleri. (63a-23)
- ḥaded** (Ar.) En arka dişlerle öndeki dişlerin arasında dizilen dişler. (47b-16)
- ḥadeḳa** (Ar.) Göz bebeği. (112a-1, 121a-8, 126a-18)
- ḥancere** (Ar.) Gırtlak. (60a-8, 60a-19, 141b-23)
- ḥasiyye** (Ar.) Haya. (57a-23)

hınşır (Ar.) Serçe parmağı. (55b-15)

hulķ (Ar.) Boğaz. (60a-8, 142b-9, 147a-17)

hulķūm (Ar.) 1. Boğaz. 2. Ağızdan mideye giden yol. (8b-14, 51b-21, 60a-18)

huşyete (Ar.) Erkeklik bezi. Haya. Erkeğin yumurtalığı. (71a-7)

ibť (Ar.) Koltuk, omuzun alt ve iç tarafı. (55b-8, 55b-10)

ihlil (Ar.) Erkeklik organının deliği, sidik yolu.(12a-8)

ināb (Ar.): Sivri dişler. (47b-14, 47b-18)

eyegü: Kaburga kemiği. (49a-10, 53a-20)

ka‘b (Ar.) Topuk kemiği, ayak bileği, aşıķ kemiği. (56b-9, 51a-1, 56b-9)

ķalb (Ar.) Vücutun kan dolaşımı merkezi. (53a-10,60b-23, 61b-1) (bk. şadr)

ķan: Ahlat-ı erbaa’dan olan dört unsurdan biridir ki bedeni dolaşır, akıcı ve sıcak bir yapıya sahiptir. Eskiler mevsim değişiklerinde ve bazı durumlara göre beden sıvılarının değişilmesi gerektiğine inanırlardı bu nedenle belli dönemlerde kan aldırır, bedenin yenilendiğini düşünürlerdi. (35b-3, 37b-9, 70a-5)

ķārūre (Ar.) Göz bebeđi, gözün siyah kısmı. (28a-3, 43a-22, 99a-11)

ķaşaba (Ar.) Akciğerdeki nefes borularından biri. (50b-23, 60b-1, 145b-12)

ķasıķ: Vücutun karın ile uyluk arasındaki bölümü. (46a-22, 49b-16i, 71a-6)

ķavuķ: Sidik torbası. (90b-18)

ķebed (Ar.) Karaciğer. (62a-22, 72b-13, 112a-4)

ķemürdek: Kemirdek, kuyruğun iskeleti. (46a-19)

ķetf (Ar.) Omuz. Omuz kemiği, kürek kemiği. (42b-2, 49b-14, 50a-2)

ķıhř (Ar.) Kafatası. Beynin içinde bulunduğu kafa kemiği. (46b-13, 57a-9, 58b-10)

ķifāl (Ar.) Başdamarı, Kafadan kan alınan bir damarın adı. (98b-5, 103b-6, 118b-8)

ķilye(Ar.) Böbrek. (27a-14, 29b-16, 89b-19)

ķolon: Kalın bağırsağın gödenden önceki kısmı. (62a-9, 64a-12, 164b-1)

ķoltuķ : Omuz başının altında, kolun gövdeyle birleştii yer. (15a-12, 21a- 16, 54b-22)

ķubā (Ar.) Tuzlu balgam. (78a-4, 79b-21, 81a-24)

kuḷaḳ : İſitme organı, kulak. (81b-6, 138a-15, 138b-7)

kuyruḳ ſoḳumu: Omurganın en alt ve uę kısmında bulunan üçgen ſeklindeki kemik. (48a-14, 52b-7)

küçük dil: Bademcikler. (60a-21)

laḫyī (Ar.) Çene kemiği. (47a-3, 47a-14)

levzeteyn (Ar.) Bademcikler. (60a-21)

lezen (Ar.) Kulak. (138a-14, 141a-14)

lif: İnsan vücudunun birçok yerinde bulunan esnek bir yapıya sahip, ipliksi yapılardır. (53a-7, 62a-3, 62b-5)

lisān (Ar.) Dil. (86b-7, 137b-1, 138a-12)

liſe (Ar.) Diſ etleri. (133a-2)

liſſe (Ar.) Diſ diplerinin eti. (133b-23, 137a-6)

maſſal (Ar.) Vücuttaki kemiklerin ekli olan oynak yerleri, eklem. (71b-21)

maka'd (Ar.) Oturulduğunda bedene temel olan aza. K1ç. (35b-22, 40b-1, 170b-18)

māsāriḳa (Rum.) Bağırsakları tutan karın iç zarı. (62a-24, 107a-25, 164b-17)

mefāſıl (Ar.) Vücuttaki oynak yerleri, eklenti yerleri. (34a-1, 35a-12, 53a-3)

menfez (Ar.) Ağız, delik. (59a-12, 59b-23, 143b-4)

meni (Ar.)Döl suyu. (70b-24, 75a-19, 77b-19)

merāre (Ar.) Öd kesesi. (58a-12, 61b-24, 165a-21)

merī (Ar.) Yemek borusu. (58a-20, 60b-3, 61b-8)

mesāmm (Ar.) Ciltteki hava almaya yarayan gözenekler. (114b-23)

mesammāt (Ar.) Gözenekler, delikler. (9b-13, 17a-22, 17b-2)

meſāne (Ar.) Sidik torbası. (28b-5, 35b-16, 42b-15)

meſāmm (Ar.) Geniz, koku alınan yer. (116b-13)

meſime (Ar.) Döl yatağı, ana rahmi. (70b-10)

mezi (Ar.) Erkeğin ſehvet sırasında idrar yolundan gelen ſeffaf akıcı sıvı. (63b-12)

mi'de (Ar.) İnsan ve hayvanlarda, yenen şeyleri hazmetmek vazifesi olan bir iç organ. (43b-19, 61b-8, 67b-17)

minḳāru'l-ḡarāb (Ar.) Omuzdan dirseğe kadar olan kısmın hareketini sağlayan kısım. (50a-1)

mirfaḳ(Ar.)Dirsek. (50a-16, 53b-18, 55b-10)

mūy (Far.) Tüy, saç, kıl. (23a-25)

mūhre (Far.) Omurga kemiği. (49b-2, 59a-14, 59a-15)

mūlteḥime (Ar.) Gözün beyaz kısmına verilen ad. (118b-6, 119b-22, 120a-22)

mūmteli (Ar.) Mide dolgunluğu. (24b-1, 108a-12, 121a-13)

mūşt (Far.) Eldeki kaslar, avuç. (50b-7)

mūşt-i ḳadem (Ar.) Ayak tarağı. (51a-10)

nabz (Ar.) Atar damar. (24b-5, 25a-9, 26a-4)

nesā (Ar.) Uyluk başından tırnağa kadar varan bir damar. (12a-9)

nuḫā' (Ar.) Boyun kemiği içindeki murdar ilik. (48a-4, 48b-22, 113a-23)

oṅurḡa: Omurga. (48a-2, 52b-8, 63a-6) (k. fiḳra)

öd: Karaciğerin salgıladığı, sarı renkte sıvı. (70a-10, 85a-14, 128b- 4)

ökce : Ayak topuğu. (57a-3)

parmaḳ: Parmak. (112a-13, 117b-14, 123a-14) (bk. barmaḳ)

pāzū (Far.) Kolun omuz ile dirsek arasında kalan kısmı, pazu.(41a-12, 52a-19, 53b-17)

pehlū (Far.) Böğür, karın. Koltuk ile kalça arasındaki kısım, vücudun iki yanında biri. (35b-13, 41a-17, 48b-10)

pistān-ı zenān (Far.) Kadın memesi. (58b-25)

raḫim (Ar.) Döl yatağı, Çocuğun içinde yetiştiği ve dişi canlılara mahsus organ. (56a-15, 63b-17, 69a-7)

raḳabe (Ar.) Ense kökü, boyun. (53a-21, 55a-14, 56a-10)

ribāṭ (Ar.) Sinirler. (11b-7, 46a-20, 48b-5)

ricl(Ar.) Ayak. (49b-13)

riyye (Ar.): Akciğer. (37b-21, 41b-10, 60b-1)(bk. akciğer)

rusğ (Ar.) Bilek. (50b-4,51a-11, 53b-19)

şac: Saç. (84a-1, 102b-15, 117b-10)

şadr (Ar.) Kalp, göğüs. (23b-13, 36a-10, 118a-4) (bk. kalb)

şafra (Ar.) 1.Karaciğere bağlı öd kesesi. İçindeki yeşilimsi sarı ve acı su olup yağların hazmasına yardımcı olur. 2. Eskilerin “ahlāt-ı erbaa” dedikleri şeylerden biridir ki kara safra ve sarı safra olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kara safranın dalak ve midede bulunup kuru ve soğuk olduğuna, sarı safranın da karaciğerde bulunup kuru ve sıcak olduğuna inanılırdı. (23b-3, 40a-6, 71a-24)

sāk (Ar.) Baldır, Topuktan baldıra doğru bacağıncik yeri. (50b-17, 50b-20 56b-10)

şakal: Sakal. (32b-3, 84a-1, 117b-10)

şalābet(Ar.): Beyin, merkez. (49b-8, 84a-17, 150b-23)

sebbābe (Ar.) Şehadet parmağı. (8a-18, 55b-21)

segürce: (?) Göz çukuru kemiği. (47a-15, 47a-18)

senāsin (Ar.) İyeye kemiğinin arka tarafının uçları. (48b-7, 48b-15)

şenāyā (Ar.) Öndeki iki diş. (47a-8)

serpem (Ar.) Bağırsakları örten iç yapı. (62a-12)

şifāk (Ar.) Adaleleri örten ve koruyan ince zarlar. (56a-11, 58a-19, 462b-12)

sidik: İdrar. (8a-6) (bk. idrār)

sīne (Far.) Göğüs, kalp. (49a-11, 51b-3, 85a-2)

siñir: Duyu ve devinim uyarılarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten beyazımsı teller ve bunların oluşturduğu demet, ağ. (34a-1, 52b-20, 68b-6)

şudğ (Ar.) Şakak. (47a-3, 101b-2, 104a-15)

sülām (Ar.)El arkası. (49b-9, 49b-10, 49b-)

sülāmiyāt (Ar.) Parmak kemiği. (49b-8)

sümsāniye (Ar.) Parmakların hareket etmesine vesile olan kaslar. (49b-11)

şefeteyn (Ar.) Dudak. (133a-2)

şerāsīf (Ar.) Kaburga kemiklerinin ön taraf uçlarındaki kırkırdaklar. (42b-3)

şerāyīn (Ar.) Nabız damarları. (12a-13, 51b-24, 60b-10)

şiryān (Ar.) Şah damarı, kırmızı kan damarı. (56b-16, 101a-18, 149b-15)

tabaka-i ‘ankebütiye (Ar.) Gözün retina dokolmanı kısmı. (59b-9)

tāḥūn (Ar.) Azı dişleri. (47b-15, 47b-19)

ṭalaḳ: Dalak.(53a-10, 132b-17) (bk. tıḥāl)

terḳūf (terḳovine) (Ar.) Köprücük kemiği. (49b-14, 53a-20, 57b-14)

tıḥāl (Ar.) Dalak. (54a-15, 61b-4, 157a-12,(bk. ṭalaḳ)

ṭırnaḳ: Tırnak. (94a-24)

ṭıtaḡ: Dudak (136b-22, 136b-25, 137a-2)

tükürük: Tükürük bezlerinin ağızdan akan sıvı salgısı. (107b-3, 111b-4, 115a-12)

uyluḳ: Kalçadan dize kadar olan kısım. (45b-22, 54a-1)

ünsas (Ar.) Kadın yumurtalıkları. (56b-3)

üstülḡ’ān (Far.) Kemik. (46b-15, 48b-13, 68a-2)

verīd (Ar.) Boyundaki siyah kan damarı. Toplar damar. (11b-3, 12a-6, 54a-6)

yāfūḡ (Ar.) Bıngıldak. Yeni doğan çocukların baş kemiklerinin arasındaki yumuşaklık. (46b-9, 58b-11, 58b-14)

zahr (Ar.) Sirt, arka. (48b-11)

zavārib (Ar.) Nabız damarları. (58a-1)

zebān (Ar.) Dil.(24a-24, 24b-7, 59b-219)

zeḳān (Ar.) Çene;iki çenenin birleştiği yer. (47b-3)

zeker (Ar.) Cinsel organ. (53b-24, 56a-21, 69b-6)

zer-ḡamse(Ar.) Beş parmak otu. (79b-15)

Sebze, Meyve, Bakliyat ile İlgili Sözcükler

‘ades(Ar.) Mercimek.(86a-12, 95b-13, 121a-10)

‘ineb (Ar.) Üzüm. (86a-3, 92b-13, 95b-12)

‘ineb’üş-şa‘leb (Ar.) Döneminde it üzümü, tilki üzümü olarak adlandırılmış çekirdeği çok iri bir tür üzüm. (86b-4, 90a-9)

‘unşul (Ar.) Ada soğanı. (105b-15, 112a-24, 135a-19)

ağdiye (Ar.) Gıdalar. (4b-21, 8a-10, 106a-14)

amrud (Far.) Armut. (154a-5, 155b-8, 168b-1) (bk. armud, kümmesrā)

anār(Ar.) Nar. (128b-12, 133b-3, 144a-25) (bk. nār)

armud (Far.) Armut. (90a-4) (bk. amrud, kümmesrā)

arpa: Arpa. (102a-21, 102b-12, 105a-2)

ayva: Ayva. (37a-1, 40a-19, 82b-3) (bk. sefercel)

badencān(Ar.) Patlıcan.(71b-15, 111a-19, 133a-6)

badlican (Ar.) Patlıcan. (109b-4)

bağla (Ar.) Yeşil kabuklu iri taneli sebze. (70b-24, 81a-24, 92a-14)

belūṭ (Ar.) Meşe ağacının meyvesi, palamut. (72a-10)

biṭṭil(Ar.) Kavun, karpuz. (71a-14, 56a-25,)

biber: Biber. (111a-19, 115b-5, 127a-8) (bk. fulful)

bögürtlen: Bögürtlen (101b-19, 125a-6)

buğday: Buğday. (78a-15, 137b-8, 153a-12)

cezer (Ar.) Havuç. (75a-3)

elma : Elma. (37a-1, 105a-10,131b-5)

erik : Erik.(133b-20, 141b-4, 149a-6)

fūfel(Ar.) Cevize benzer bir yemiş. (88a-14)

ḥabb’-ül-ğar(Ar.) Defne ağacı yemişi. (77a-9)

ḥabb-ı belesān(Ar.) Pelesenk ağacı yemişi. (77a-8)

ḥabb-ı şnavber(Ar.) Çam ağacı yemişi, köknar. (76a-20)

ḥabbü’l-nil(Ar.-Far.) Çivit otu tohumu. (76a-17)

ḥabtü’l-ḥazr(Ar.) Sakız ağacı yemişi. (76a-25)

- hımmaş**(Ar.) Nohut. (76a-7)
- hınça** (Ar.)Buğday. (75b-12)
- hıyār** (Far.) Hıyar, salatalık. (127a-17, 135b-2, 136b-24)
- hūh** (Ar.) Şeftali. (77b-22)
- iccāş** (Ar.) Erik, armut, zerdali. (67a-19, 85a-2,97b-11)
- kar‘** (Ar.) Kabak. (88a-25, 108a-9, 139b-1))
- karāşyā** (Rum.) Kiraz. (88b-22)
- karpūz**(Far.): Karpuz. (44a-10, 71a-14, 119b-8)
- kavun:** Kavun. (91a-25, 119b-8, 137b-19)
- kışşā** (Ar.) Hıyar, salatalık. (88a-20, 136b-24)
- kirāş** (Rum.) Kiraz. (127a-24) (bk. kirāz)
- kirāz**(Rum.) Kiraz. (80b-19) (bk. kirāş)
- kümmeşrā** (Ar.) Armut. (90a-4) (bk. amrud, armud)
- levz** (Ar.) Badem. (90b-12, 108a-9)
- mercimek** (Far.): Mercimek. (64b-19,69a-5, 109b-4)
- meyve**(Far.): Meyve. (16a-9, 81a-6, 151b-17)
- mişmiş** (Ar.) Zerdali yemişi. (92a-5, 96a-6)
- muz** (Ar.) Muz. (92a-9, 173a-10)
- nār** (Ar.) Meyve: nar. (31a-20, 64b-17, 96a-15) (bk. anār)
- pirinç**(Far.): Pirinç. (36a-20, 40b-5, 67b-9) (bk. aruz, birinc)
- rummān**(Ar.) Nar. (80a-11, 135b-4, 135b-6)
- şanavber**(Ar.) Köknar ağacı ve yemişi. (76a-20, 144b-25)
- sefercel** (Ar.) Ayva. (41b-6, 66a-7, 135b-6) (bk. ayva)
- semeretü'l-zurefā**(Ar.) Yumuşak meyveler. (74a-19)
- şeftālū** (Far.) Şeftali. (100b-17, 111a-17, 135b-3)

ṭabāşir(Ar.) Hind hıyarı. (85a-17, 151a-1, 158b-3)

tīn (Ar.) İncir. (73b-5, 149b-3) (bk. incīr)

tuffāḥ (Ar.) Elma. (73a-24, 78a-13)

tut-i Şamī : Şam dutu. (73b-18)

zebīb (Ar.) Kuru üzüm. (81a-16)

zu‘rūr (Ar.) Kızılcık yemişi. (80b-18)

İlaç, Şerbet, Yiyecek, İçecek ile İlgili Sözcükler

‘atīk (Ar.) İki yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-4)

aḥlāt (Ar.) İlaç karışımı. (8b-12, 10a-13, 24a-12)

aḳrabādīn (Ar.) İlaç yapımı. (82a-9, 143b-15, 146b-9)

ayāric (Rum.) İshal etmek amacıyla hazırlanan ilaca verilen ad. (101a-22, 111b-7, 112b-6)

ayva şuyı : Ayva suyu. (131b-5, 154a11, 166b-3)

ayva şarābı: Ayvadan yapılan içecek, ilaç. (157b-14, 166b-17)

bal şerbeti (T.-Ar.) Baldan yapılmış içecek, ilaç. (73a-22, 111b-14, 156a1)

benefşe şarābı (Far.-Ar.) Menekşeden yapılan içecek. (97b-12, 116b-3, 169b-5)

celencebīn(Ar.) Gül ile balın karışımı.(41b-15)

cūbn (Ar.) Peynir. (74b-13) (bk. peynir)

ecr (Ar.) Kırılan bir uzvun sarılması işi. (82b-25)

edviye (Ar.) İlaçlar, devalar. (64a-16, 95a-3, 123a-8)

ehlīlec(Ar.) Tohumları müshil olarak kullanılan bir ilaç. (70a- 23, 96a-10, 153b-19)

elma aşı: Elmadan yapılan kür. (151b-12)

elma şuyı: Elma suyu. (131b-5)

erişte şorbası: Erişte çorbası. (106a-16)

etmek: Ekmek (30b4, 78a-7, 98a-20)

ḥall (Ar.) Sirke. (78a-1, 105b-15, 155b-7)

ḥamr(Ar.) Şarap. (31b-7,78b-1, 120b-12)

ḥarbaḳ (Ar.) İlaç. (41a-22)

herīse (Ar.) Keşkek, dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek. (31a-20, 38a-18)

ḥoşāb (Ar.) Hoşaf. (81a-20)

ḥubz (Ar.) Ekmek. (78a-7)

ısfanāḥ büresi : Ispanak püresi, yemeği. (171a-3)

ısfıdbāc (Ar.) Genellikle koyun etinden yapılan bir yemek.(42a-3)

infaha (Ar.) Peynir mayası. (69a-22)

leben (Ar.) Süt. (90b-19, 90b-21, 153a-1)

ma‘acīn (Ar.) Macunlar. (32b-24)

maṭbūḥ (Ar.) İlacın yüksek ateşte kaynatılmış hali. (83b-8, 96a-14)

melhem (Ar.) Yarayı rahatlatan, deriye veya yaraya sürülen ilaç. (91b-8) (bk. merhem)

merhem(Ar.) Yarayı rahatlatan, deriye veya yaraya sürülen ilaç. (70a-14, 131b-1, 158a-11)
(bk. mehlem)

mu‘ālece (Ar.) İlaç vermek, hastaya bakmak. (4b-19, 108a-20, 163b-7)

muḡlāb (Ar.) İlacın kısık ateşte kaynatılmış hali. (95b-1, 96a-14, 98b-14)

muḥallil (Ar.) Şiş ve iltihablara yarayan ilaç. (64b-14, 66a-18, 67b-5)

muḳarriḥ (Ar.) Yara açan ilaç. (66b-1)

muḳaṭṭa‘ (Ar.) Kesilmiş, parçalanmış ilaç. (66a-19, 87a-16)

muḳavvī (Ar.) Takviye edilen ilaç, kuvvetlendiren. (66b-8, 69-2, 69b-5)

muḳayyiī (Ar.) Kusturan.(40a-1, 40a-2)

munzic (Ar.) Hazmettirici, sindirici. (66a-17,66b-13, 76a-22)

muştār (Ar.) Altı aydan fazla bekletilen şarap. (78b-3)

müdirr (Ar.) İdrar verici. (72a-19, 72b-12, 77a-5)

müfettit(Ar.) Parçalanan, ezilen ilaç. (66b-5)

müshil (Ar.) İshal veren, bağırsakları temizleyen, kazureti kolaylıkla dışarı atan bir ilaç. (35a-5, 39b-7, 115a-1)

naṭrūn (Far.) Hekimlikte ilaç yapımında kullanılan beyaz renkte, ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat. (41a-1, 142b-22, 164a-14)

naṭūl (Ar.) Hasta olan kişinin kaynatılmış ilacı az az başından dökmek. (68a-3, 80b-5, 100b-5)

neṣā (Ar.) Nişasta. (93a-16, 121b-6, 145a-2)

oṅult-: Hastalığı, yarayı iyileştirmek. (67b-3, 91b-8, 92b-24)

pekmez: Genellikle üzüm, dut gibi meyvelerin kaynatılarak koyulaşmış hali. (92a-17)

peynir (Far.) Peynir. (109b-5, 124b-3, 146a-11) (bk. cūbn)

rub (Ar.) Çeşitli meyve ve sebzelerden ezilerek yapılan ilaç. (74b-25, 92b-12, 142b-3)

sekencebīn (Ar.) Bal ile sirkenin karışımından meydana gelen şerbet. (90a-14, 110b-10, 112a-24) (bk. sirkencübīn)

sirke (Far.) Birtakım sebze ve meyvelerin ekşitilmesiyle oluşmuş bileşiklerin genel adı. (69b-17, 72a-17, 98b-9)

sirkencübīn (Ar.) Bal ile sirkenin karışımından meydana gelen şerbet. (88a-19, 134a-5, 141a-15) (bk. sekencebīn)

su'ūt (Ar.) Buruna verilen ilaç. (69a-10, 104b-16, 115b-1)

sumak(Ar.) Sumak. (82a-10, 88b-3, 119a-18)

sükker (Ar.) Şeker. (78a-23, 82a-20, 86b-11)

süt: Süt. (40b-5, 63b-21, 91a-11)

şarāb (Ar.) İçinde şeker olan ilaç. (94b-3, 97b-11, 97b-12)

şarāb-i ḳadīm (Ar.) Dört yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-5)

şiyāf (Far.) Fitol. (96b-7, 118b-10, 121b-3)

şorba : Çorba. (42a-3, 98b-9, 106a-16)

taṣḥīḥ (Ar.) Hastanın ağrı ve acısını ilaçla kesme. (6b-7, 60a-5)

ṭıla (Ar.) Sürülecek ilaç. (67b-1, 71b-9, 118a-12)

tiryāḳ (Ar.) Panzehir. (82b-3, 111b-14, 134b-16)

turşu (Far.) Turşu. (37a-2, 76b-16, 155b-7)

un: Öğütülerek toz durumuna gelen besin maddeleri. (71a-6, 92a-18, 132a-22)

yağı: Kimi hastalıkların tedavisinde kullanılan bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan ilaçlı parça. (83a-15, 160a-9, 164a-12)

yoğurt : Yoğurt.(31a-16, 41a-18, 167a-16)

zīmād (Ar.) Merhemle yaraya sarılan sargı bez. 2. İlaç, yakı. (77a-25, 81b-23, 90a-1)

Taşlar

altun: Değerli bir maden olan, paslanmayan, yüksek değerli bir element. (151a-2, 79b-6)

‘akik(Ar.) Akik taşı. (86b-2)

bakır: Bakır. (120a-20)

fizza (Ar.) Gümüş. (87b-1)

hacerü'l-yehūd(Ar.) İsrail zeytini dedikleri bir taş. (76b-24)

hacerü'l-yeşb (Ar.) Yeşim taşı. (77a-1)

hacer-i ermeni(Ar.) Donuk renkli yumuşak ve gevrek bir taş, Tıpta toz haline getirilerek ilaç olarak kullanılan taş. (76b-11)

hacer-i lāzuverd(Ar.) Açık mavi gök mavisi taş. (76b-11)

lülü (Ar.) İnci. (91b-12)

taş: Taş. (156b-25, 171a-11)

yākūt (Ar.) Çeşitli renkte olan kıymetli bir taş. (94a-15)

zeheb (Ar.) Altın. (79b-6)

Yağlar

acı bādem yağı (T.-Far.) Gülgillerden bir meyve ağacından çıkan acımsı meyvenin yağı. (139b-9, 129b-2)

badem yağı (Far.-T.) Badem yağı. (42b-6, 144a-20, 157b-19)

ban yağı: Ban otu yağı. (118a-12, 143b-9,

belesān yağı (Far.-T.) Pelesenk ağacının yağı. (140b-15)

dühn-i kaṭṭ (Ar.) Yonca yağı. (139a-5)

semen (Ar.) Yağ. (82b-1)

zūbd (Ar.) Tereyağı. (80b-23)

Hayvan Adları

‘akreb (Ar.) Akrep. (18b-1, 68a-4, 169b-18)

‘ankebūt (Ar.) Örümcek. (55a-12) (bk. örümcek)

arı: Zar kanatlılardan, bal ve bal mumu yapan böcek türü. (86b-19)

arşlan: Aslan. (107a-17, 111a-16)

at: At. (30b-5, 34a-18)

balık pulı: Balığın vücudunu kaplayan boynuzsu, sert levhacık. (28a-15-16)

balık: Balık. (82b-22, 109b-4, 115a-6)

baṭṭ (Ar.) Ördek. (73a-2)

buzāḡı: İnek ve benzeri hayvanların yavrusu. (91a-16)

decāce (Ar.) Tavuk. (79a-5)

deve: Deve. (91a-5, 163b-19, 171a-5)

dīḡ(Ar.) Horoz. (79a-5)

dīlkü: Tilki. (74a-15, 74a-16) (bk. şa‘leb)

dūde (Ar.) Küçük solucan, kurtcağız. (59a-5)

dürrāc(Ar.) Turaç denilen keklik türünden bir kuş. (79a-17, 79a-19, 79a-22)

ef‘ā (Ar.) Engerek yılanı. (18b-1, 21a-11, 75a-12)

güercin: Güvercin. (112a-9, 112b-3, 120b-5)

ḡinzīr (Ar.) Domuz. (91b-4)

ḡaḡım (Ar.) Sansargillerden, kürkü değerli etçil hayvan. (44a-8)

ḡamḡam (Ar.) Küçük kene, saç dibinde olan bit. (121b-18,121b-20)

ḡaml (Ar.) Ar.) Bit. (121b-18, 121b-20, 122a-1)

keçi : Keçi. (36b-7, 91a-13, 111a-18)

keklik: Keklik kuşu. (30b-6, 79a-22, 112b-2)

kelb-i ‘aḳūr (Ar.) Kuduz köpek. (21a-11, 88a-12)

kersefes (Ar.) Tavuk ve ördek ciğerine verilen ad. (89b-20)

kertenkele: Kertenkele. (89b-21, 135a-2)

ḳırlanḡıç: Kırlanḡıç (79b-15, 104b-2, 129a-4)

ḳoyun: Koyun. (91a-16, 153a-11, 155b-17)

ḳurd: 1. Yumuşak vücutlu omurgasız, bacaksız, ayaksız küçük hayvan. 2.Köpekgillerden, yırtıcı etçil bir hayvan. (74a-1, 89b-11, 133b-6)

mākiyān (Far.) Tavuk. (79a-18, 79a-19)

oḡlaḳ: Keçi yavrusu. (89b-20, 146b-4, 150a-14)(bk. olaḳ)

olaḳ: Keçi yavrusu.(91a-16) (k. oḡlaḳ)

ögeyik: Üveyik kuşu. (120b-5, 154a-17)

örümcek: Örümcek. (57b-23, 68a-4, 132b-2) (bk. ‘ankebūt)

rüteylā (Ar.) Zehirli bir cins kır örümceḡi. (77a-18)

sa‘leb (Ar.) Tilki. (74a-15)

saḳa ḳuşı : Saka kuşu. (73b-16)

saḳanḳūr (Ar.) Mısır’da bulunan bir kum kertelesi. (78a-25)

saḡsar: Deḡerli posta sahip etçil hayvanların ortak adı. (74a-16)

semek (Ar.) Balık. (82b-9)

serçe: Serçe kuşu. (123b-23, 129a-4, 157b-23)

sincāb (Far.) Sincap. (44a-8)

siḡek : Sinek. (126a-8, 141a-23, 158a-24)

şoḡulcan: Yuvarlak veya yassı uzun kurtlara verilen genel ad. (76a-20, 81b-24, 83a-20)

taḡta biti : Tahtakurusu denilen böcek. (147a-2,3)

taḡşan : Tavşan. (91a-21, 105a-12, 109b-5)

tavuḳ : Tavuk.(71b-2, 89b-20, 154a-7)

timsāḡ (Ar.) Timsah. (124b-25)

yaban kedisi: Yaban kedisi. (81b-5)

yarasa: Yarasa. (126b-22)

yılan: Yılan. (89b-11, 114a-20, 151a-21)

żabb (Ar.) Kertenkele, keler. (85a-15)

żabb‘ (Ar.) Sırtlan. (85a-12)

Diğer Sözcükler

a‘zam (Ar.) Çok büyük. (26a-12, 57a-24, 63b-3)

āb (Far.) Su. (18b-25, 28b-8, 112b-2)

‘abeş (Ar.) Garip, farklı, gereksiz şey. (106a-25, 108b-25)

‘acāyib (Ar.) Şaşırtıcı derecede, farklı. (102a-24, 115b-10, 117a-6)

‘āciz (Ar.) Güçsüz. (4a-17, 48a-14, 142a-2)

acı: Tatlı olmayan, acı. (129b-2, 137b-5, 139b-9)

açık: 1.Açık 2.Koyu olmayan. (26b-2, 40a-1, 44a-12)

açıl-: Açılmak. (32b-20, 60a-19, 100a-16)

açlık: Aç olma durumu. (99a-17, 116b-6, 135a-13) (bk. cū‘)

ağır: Miktar olarak fazla olan, tartıda çok gelen nesne. (123a-11, 75b-5)

aḥvāl (Ar.) Haller, durumlar. (97a-5, 130b-23, 134b-3)

aķ : Beyaz, ak. (59b-12, 76b-15, 84a-2)

aķdeniz: Akdeniz. (80b-18)

aķıt- : Sıvı bir şeyi dökmek, akıtmak. (36b-11, 67b-22, 98b-7)

‘aķl (Ar.) Düşünme, anlama, kavrama yetisi. (102a-3, 102b-5, 109b-1)

aķreb (Ar.) Daha yakın. (6a-8, 172a-17)

al- : Alma işi. (137b-19, 138a-6, 141b-17)

‘alāmet (Ar.) Belirti, işaret. (19b-18, 23b-21, 31b-18)

alçaķ: Yerden uzaklığı az, yüksek olmayan. (31b-5)

‘ale’l-**huşūş** (Ar.) Hepsinden önce olarak, hususıyla. (6a-5, 43b-1, 78a-25)

Allāh (Ar.) Her şeyin yaratıcısı olan tek varlık, Tanrı. (14a-7, 46a-14, 54a-5)

alt: Bir şeyin içi, daha aşağı kısmı. (74a-11, 98a-13, 103b-7)

‘**amīk** (Ar.) Derin. (59a-12)

‘**anber**(Ar.) Bazı balıkların bağırsaklarında ortaya çıkan güzel kokulu madde. (86b-16, 98a-5,99b-14)

anda: Orada, o anda. (127b-2, 138b-9, 148b-17)

andan sonra : Ondan sonra (34b-12, 40a-1, 162a-10)

andan: Ondan (11a-24, 26a-15, 162b-13)

anı: Onu. (40a-14, 43b-13, 62b-8)

anun: Onun. (38a-16, 46a-18,173a-10)

ara: Boşluk, mesafe. (71a-13, 76a-9, 82b-13)

‘**Arabī** (Ar.) Arapça, Araplara ait. (80a-21, 84b-13, 87a-4)

‘**arak** (Ar.) Ter, sıcaklık. (41a-14, 87b-13, 117a-23)

‘**arīz** (Ar.) Enli, geniş. (25a-16, 170a-7)

‘**arīz ol-** : (Ar.-T.) Sonradan ortaya çıkmak. (97b-2, 97b-24, 102a-25)

arğa : Bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı. (124a-4)

arğa üzerine uyu- : Sırt üstü yatmak. (122a-13-14) (bk. arğa üzre yat-)

arğa üzre yat- : Sırt üstü yatmak. (116b-10, 141b-21, 147b-14) (bk. arğa üzerine uyu-)

artuğ : Fazla. (106b-14, 123b-18)

artur- : Artırmak, fazlalaştırmak. (106b-3, 128b-24)

aruz (Ar.)Pirinç. (67b-9) (bk. pirinç, birinc)

āsān (Far.) Kolay. (53a-4, 60b-22, 77a-15)

aşfer (Ar.) Sarı, soluk. (94a-16, 118a-13, 118b-15)

‘**aşī** (Ar.) Zor, güç olma durumu. (48a-5)

‘**asīr** (Ar.) Zor, güç durum. (99b-3, 114b-3, 124a,5)

aşl (Ar.) Kaynak, köken, gerçek. (78b-11, 81b-3, 94b-24)

aşla (Ar.) Hiçbir zaman, hiçbir şekilde. (23a-11, 12)

aş : Yemek. (106b-21, 108a-11, 151b-12)

aşağırak: En aşağı. (49a-23)

aşkar (Ar.) Koyu kırmızı. (26b-3, 26b-8)

‘aşşāb (Ar.) Bitkileri inceleyen alimlere verilen isim. (21b-9)

aṭa: Ada. (76b-15,85b-20)

atıl- : Atmak işine konu olmak. (112a-1)

‘aṭiyye(Ar.) Lütuf, ihsan. (6a-15)

atla- : Atlamak, üzerinden geçmek. (118a-19)

āvāz (Far.) Ses. (162b-16, 163a-8, 76a-9)

avuç : Elin hafifçe kapatılmasıyla oluşan çukurun alabileceği miktar. (160b-17, 18, 169a-19)

ay: Otuz günlük süre zarfı. (75a-12)

ayakkabı: Ayakkabı (36b-6)

ayran: Ayran. (41a-18, 167a-17)

ayrıl- : Ayrılma işine konu olmak. (14b-18, 62a-2, 92a-17)

ayru: Farklı, başka. (28b-9, 154b-5)

ayruḡ : Başka, gayri. (98a-21, 116a-14)

az : Miktar olarak çok olmayan. (10b-1, 16a-10, 17b-10)

azrek: Çok az. (50a-14)

azrek: Miktarca çok az olmak. (50a-14)

ba‘de (Ar.) Ondan sonra. (8a-19, 17a-3, 40b-8)

ba‘īd (Ar.) Uzak, ırak. (6a-3, 18b-11, 39a-9)

bāb (Ar.) Bir kitabın bölümlerine verilen ad. (94b-12, 7a-20, 14a-8)

bağla- : Bir şeyi sarmak. (41b-20, 49b-21, 51a-11)

bağlan- : 1.Ulaşmak, varmak. 2.Sarmak. (51a-11, 57b-18, 119b-1)

bāh (Ar.) Şehvet, cinsel istek. (46a-11, 68b-17, 75a-19)

bahār (Far.) Bahar mevsimi. (16b-2, 17b-11, 42b-22)

baħr (Ar.) Deniz. (17a-12, 112b-24, 121b-24)

baħş (Ar.) 1.Bağışlama, ihsan. 2.Kısım, bölüm. (1b-4, 3b-5, 60b-3)

baķ- : 1.Bakmak. 2.Yetiştirmek. (101a-8, 101b-23, 104a-6)

bakıyye (Ar.) Artan, geriye kalan şey. (12b-5, 38b-14, 119a-7)

bal mumı (T.-Far.) Bal mumu. (131b-2, 132a-3, 171b-18)

bal: Bal.(73a-22, 74a-10, 86b-19) (bk. ‘asel)

balçık : İçinde çeşitli organik maddeler bulunan, killi yapışkan çamur. (136b-18, 149b-11, 155b-14)

bārid (Ar.) Soğuk, rutubetli. (17a-12, 36a-10, 83b-5)

başar (Ar.) Görme duyusu. (68b-15, 68b-22)

başdırma: Eti çeşitli baharatlarla harmanlayıp kurutma. (99b-20, 127b-3)

baş (Ar.) Genişlemek, açmak, yaymak. (58a-23)

baş silkele- : Başı hızlı bir şekilde sağa sola veya aşağı yukarı hareket ettirmek. (141b-9)

başla- : 1. Ortaya çıkmak, ilk nokta. 2. Harekete geçmek. (120b-19, 126b-18, 149b-15)

bat- : Saplanmak. (162b-2, 165b-3, 81b-11)

bāın (Ar.) Gizli, görünmeyen. (12b-17, 22b-2, 64a-14)

baı (Ar.) Ağır hareketen eden, yavaş. (17b-17,25a-20, 106b-4)

batır- : Bir sıvının içine daldırmak. (132b-8, 137b-19, 147a-14)

bayat: Taze olmayan. (82b-16)

belinlen-: Korkmak, sıçramak, ürmek. (67a-21,

belür- : Ortaya çıkmak. (83a-19, 120b-17, 64a-25)

ben: Birinci teklik şahıs. (86b-15, 121a-4, 126b-17)

benefşe yağı (Far.-T.) Menekşe yağı. (36a-5, 99a-3, 131b-2)

- beñiz:** Yüz rengi. (45a-4, 94a-20, 109b-17)
- beñze-:** Benzemek. (59a-17, 76a-18, 118a-13)
- berd** (Ar.) Soğuk. (20a-19, 26b-23)
- berk:** Katı, sert. (40a-14, 47b-3, 75a-9)
- besle- :** Yetiştirmek, bakımını üstlenmek. (112a-9)
- beste** (Far.) Bağlanmış, bitleştirilmiş, bağlı. (20a-6, 59a-6, 60b-18)
- beş:** Beş sayısı. (121b-6, 125b-7, 129a-17)
- beyān** (Ar.) Açıklama, anlatma. (5b-7, 14b-1, 20b-4)
- beyān êt- :** Açıklamak, anlatmak. (7a-16, 14b-3, 15b-16)
- beyzā** (Ar.) Beyaz. (59b-16, 56a-4)
- bez:** Bez. (98a-7, 104b-4, 111b-10) (bk.biz)
- bıçaq:** Kesici alet. (132b-4)
- bırak-** : Koymak, bırakmak. (27b-20, 59b-13, 118a-19)
- bil- :** Öğrenmek, bir konu hakkında bilgi sahibi olmak. (119a-15, 119b-5, 123a-8)
- bile :** Bununla birlikte, aynı zamanda. (65a-9, 71a-25, 83b-24)
- bir:** 1. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösterme. 2. Sayı olarak tek. (4a-24, 6b-9, 78b-3)
- birbiri:** Karşılıklı olarak. (121a-14, 123a-5, 125a-7)
- birer :** Bir sayısının üleştirme sıfatı. (128b-13, 146a-23, 156b-21)
- birinc** (Far.) Pirinç. (167b-8) (bk. pirinç, aruz)
- birinc-i Kābilī** (Ar.) Kabil pirinci. (72a-25)
- birisi :** Bir tanesi. (83b-23, 94b-19, 117b-16)
- birkaç :** Az sayıda olan. (29a-7, 31b-21)
- birle:** İle. (76a-2, 113a-23, 122a-10)
- bit- :** Ortaya çıkmak, meydana gelmek. (48a-17, 122b-21, 124a-10)
- biz :** Birinci çokluk şahıs. (30a-25, 64b-1, 65a-16)

biz: Bez. (78b-13) (bk. bez)

boğazla- : Boğazını sıkmak. (92b-10)

bol: Çok. (24a-17, 24b-13, 43a-25)

boş: İçinde veya herhangi bir yerinde bir şey bulunmayan. (72a-24)

boynuz: Boynuz. (169b-20, 68b-25, 69a-19)

bozul- : İyi durumu yitirip kötü bir hal almak. (48a-7)

bölük: Bölük, kısım. (51b-9,10)

bölün- : Belirli kısımlara ayrılmak. (60a-6)

böyle : Bunun gibi, benzeri. (52a-12, 57a-10, 61a-11)

buḥār (Ar.) Buhar. (9b-11)

Buḫraṭ :Hipokrat. (79b-6, 102a-25)

bul- : 1.Saptamak. 2.Yer almak. (27b-23, 28a-7, 30b-11)

bulanık: Bulanık, net olmayan. (27b-8, 98b-6, 112b-12)

bulut: Bulut. (28a-4, 59a-3)

buncılayın : Bunun gibi. (126b-3)

buncılayın: Bunun gibi anlamındaki zarf. (126b-3)

bunduḫ (Far.) Fındık. (72a-6) (bk. finduḫ, belīlic)

buyur- : Söylemek. (6b-1, 6b-8, 6b-20)

buz: Suyun soğuyup katılaşmış hali. (75b-7, 97b-25)

büyük: Büyük. (147a-9, 147a-24, 156a-7)

büzül- : Toplanarak küçülmek, daralmak. (114a-5, 114b-4)

cā'iz (Ar.) Yapılması uygun olan şey. (30b-12, 33a-14, 119a-16)

calinus: Calinus (84a-13)

cānīb (Far.) Yan, yön, taraf.(37a-24, 101a-24, 122a-12,)

cāriye (Ar.) Para ile alınıp satılan, kız köle, halayık. (46a-7, 11)

- cem'** (Ar.) Toplamak, biriktirmek. (7b-22, 15b-3, 18a-7)
- cem'** (Ar.) Toplama, bir araya getirme. (22a-7, 28a-2, 31a-16)
- cemādāt** (Ar.) Cansız varlıklar. (1b-13,6a-18, 111b-8)
- cemādāt** (Ar.) İnorganik cisimler, minareler, cansız varlıklar. (1b-13, 6a-18, 111b-8)
- cenīn-i meyyit** (Ar.) Anne rahmindeki ölü cenin. (74a-3, 75b-4)
- cereyān** (Ar.) Akıntı, akış. (18b-16,19a-4, 31b-2)
- cerrāh** (Ar.) Eskiden tıp eğitimi görmeden hekimlik yaparak yara tedavi eden kimse. (139b-9)
- ceste ceste** (Far.) Azar azar, parça parça. (50a-7)
- cevāb vēr-** : (Ar.) Yanıt vermek. (103a-9, 107a-12)
- cevāhir** (Ar.) Cevherler. (22b-13, 43a-14)
- cevāriş**(Far.) Özellikle mide rahatsızlıklarında kullanılan bir ilaç. (151b-21, 168a-13, 168b-15)
- cevdet** (Ar.) Susuz olma. (29a-25, 157a-12)
- cevf** (Ar.) Boşluk, oyuk, çukur. (51b-9, 56b-20, 58b-20)
- cevher** (Ar.) Bir şeyin özü, aslı. (46b-10, 58b-9, 66a-7)
- cevher** (Ar.) Bir şeyin özü, esası. (59b-1, 62a-6,66a-7)
- ceviz** (Ar.) Ceviz. (104a-18, 115b-5, 117a-10)
- cihet** (Ar.) Yön, taraf. (118a-7, 131b-9, 137b-17)
- cilā** (Ar.) Parlaklık, parlatma. (66b-7, 68b-4, 75b-12)
- cilā ét-** : Temizlemek, ferahlatmak. (73b-24)
- cimā'** (Ar.)Cinsel ilişki. (31b-19, 45a-14, 168b-3)
- cins** (Ar.) Tür, çeşit. (25a-12, 25b-7, 26b-1)
- cirīd** (Ar) At koşturup birbirine değnek atarak topluca oynanan oyun. (34a-19)
- cism** (Ar.) Cisim. (36a-7, 38b-19, 51a-15)
- cū'** (Ar.) Açlık. (42a-1, 140a-6) (bk. açlık)
- cüft** (Far.) Çift. (52b-5, 52b-10, 55a-13)

cülūd (Ar.) Ciltler, deriler. (20a-3, 24a-15)

cümle (Ar.) Tümü, bütünü. (57b-24, 60b-10, 61b-6)

cümūd (Ar.) Gözleri açık bir şekilde yukarı bakıp hareket edemeden durmak, bir çeşit baygınlık. (104b-6,7)

cüşā' (Ar.) Çok yemekten ötürü genirmek. (24b-3)

çağır- : 1.Seslenmek, konuşmak, bağırarak. 2. İnlemek. (104a-9, 122a-20, 144b-16)

çalқан- : Çalkalanmak, karışmak, sallanmak. (153b-1)

çalқоууn yatur-: Sırtüstü yatırmak. (104b-9, 130b-24)

çanaқ: Toprak, metal vb. yapılan kap. (95b-24)

çāre (Far.) İlaç, çözüm. (45a-10, 102b-9, 113b-3)

çatlak : Vücudun nemsiz kalmasından dolayı oluşan kuruluk. (83b-4)

çekil- : 1.Sürmek. 2. Yaklaştırılmak. (85a-6- 86b-9, 114a-5)

çekirdek: Çekirdek. (69b-21, 86a-4, 91a-25)

çengāl (Far.) Çengel. (121b-2)

çerb (Far.) 1. Yağlı, semiz. 2.Gözde olan kaşıntı rahatsızlığı. (58b-9, 71b-18, 120a-8)

çevgān (Far.) Cirit oyunlarında atlıların birbirlerine attıkları değnek. (34a-19)

çevre (Far.) Etraf, bir şeyin yakını.(94b-2)

çık- : 1.İçeriden dışarıya veyahut aşağıdan yukarıya doğru gitmek. 2. Akıp gitmek. (9b-3, 19a-1, 28a-14)

çıkarma : Çıkarmak işi. (105b-3)

çıt çıt ét- : Çıt sesi çıkarmak. (29b-20)

çiğ: Pişmemiş olan, çiğ.(127a-21, 128b-23)

çil: Bir çeşit keklik. (30b-6, 137a-19)

Çin: Çin ülkesi. (77a-2, 84b-1)

çiyne-: Çiğnemek. (45a-1, 85b-14, 91b-17)

çiz-: Çizgi halinde paralamak. (41a-17)

çok: Miktar, derece belirten, bir ölçünün üstünde bulunan. (44a-6, 73a-3, 86b-18)

çök- : Bulunduğu seviyeden aşağı inme. (9b-4, 150a-6)

çuvalduz (Far.) Ucu yassı eğri büyük iğne. (134b-18)

çünkü (Far.) Bundan dolayı, şundan dolayı. (12a-11, 22a-2, 163a-4)

çürü- : Kimyasal değişime uğrayıp bozulmak. (135a-10, 135a-23)

çürüklü : Çürüğü bulunan şey. (122a-17)

dadsızlık: Tatlı olmayan, kötü tat bırakan. (142a-6)

dāfi‘a (Ar.) Ortadan kaldıran, gideren. (12b-2, 13a-13, 62a-21)

def‘ etmek (Ar.-T.) Göndermek, sürmek. (36b-17, 37a-7)

dehān (Ar.) Duman, tütsü, buhar. (103b-11, 118a-13, 125b-22)

dek : “kadar” anlamındaki edat. (135b-13, 147b-17, 153b-12)

delik: Delik. (97a-12, 99b-7, 102a-9) (bk. delük)

delk (Ar.) Oğuşturmak, el sürtmek. (34a-24,36a-5, 138a-6)

delük: Delik. (46a-9, 48a-22, 51b-15) (bk. delik)

devā (Ar.) İlaç, çare. (18b-4, 30b-12, 37a-6)

devā-i cāmīd (Ar.) Katı yapıdaki ilaç. (66a-5)

devā-i heşş (Ar.) Gevrek ilaç. (66a-4)

devā-i lu‘ābī (Ar.) Sıvı haldeki ilaç. (66a-5-6)

devā-i mülattıf (Ar.) Yumaşaki, cıvık ilaç. (66a-9)

devā-i münşif (Ar.) Sıvı şeyleri içine çeken tarzda ilaç. (66a-8)

devinim: Hareket edip çevrelemek. (54b-6)

dirhem (Far.) Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü. (4b-13, 41a-19, 68a-14)

domal-: Yusyumu kabarmak. (103b-5)

dög-: Vurmak. (101a-7, 106a-6,121a-24)

dühnü’l- fār (Ar.) Fare yağı, suyu. (139a-6)

- dühn-i belesân** (Ar.) İncire benzer bir yemişin yağı. (139a-5)
- dühn-i fücl** (Ar.) Turp yağı. (139a-5)
- düş:** Rüya. (71a-9)
- efşürde** (Far.) Sıkılmış, posası çıkarılmış. (62a-23)
- eglen-:** Vakit geçirmek. (8b-19)
- ehemm-i umūr** (Ar.) Önemli hususlar. (6a-4)
- ekhāl** (Ar.) Göze çekilen sürmeler. (85a-6, 123b-11, 129a-15)
- ekkāl** (Ar.) Çok yiyen. (66b-3)
- ekl**(Ar.) Yemek yeme. (68a-7, 81a-14, 83b-3)
- ekl-i lehūm** (Ar.) Çok yiyen, obur. (98a-11)
- eşkāl** (Ar.) Şekiller.
- eṭibbā** (Ar.) Doktorlar, tıp ilmini bilen kişiler. (11b-23, 19a-7, 30a-15)
- ezā** (Ar.) Sıkıntı. (20b-17)
- faşd** (Ar.) Kan alma, hacamat. (98b-5, 102b-7, 122b-9)
- fāsid** (Far.) Bozucu, bozan. (123b-10, 134a-3, 155a-25)
- fınduk** (Far.) Fındık. (83b-12) (bk. bunduk, belīlic)
- fıstık** (Ar.) Fıstık. (87b-3, 144a-22, 152a-2)
- fürce** (Ar.) Çatlaklık. (23a-14)
- ğā'it** (Ar.) Necaset, insan pisliği. (29a-12, 29a- 18, 29b-1)
- ğaleyān** (Ar.) Kaynamak. (29b-13, 29b-14,140a-4)
- ğalız** (Ar.) Yoğun, kalın, şeffaf olmayan madde. (28b-22, 44a-15, 65a-10)
- ğargara:** Yutmadan su veya başka bir sıvıyı ağızda çalkalamak. (73b-21)
- ğarīziye** (Ar.) Doğuştan, yaratılıştan olan şey. (20b-19, 110a-7)
- gebe:** Gebe, hamile kadın. (69b-1, 78a-21, 81b-9)
- gegir-:** Midede biriken gazı ağızdan sesli şekilde çıkarma. (91b-19, 107b-2, 153a-18)

gemiye bin- : Gemide yer almak, seyahat etmek. (34a-20-21)

geñsek : Gevşek.(115a-11, 137b-21, 171a-12)

ğıcıkla- : Kaşımak. (117b-14)

ğılāf (Ar.) Kılıf, muhafaza. (15a-22, 54b-6, 57b-21)

ğılāz (Ar.) 1. Yoğun kıvamlı. 2. Sert, kalın. (10b-17)

ğışā (Ar.) 1. Zar, deri, kabuk. 2.Örtü 3. Üst tabaka. 4.Zarf, muhafaza. 5. Gece görmeyen. (57b-23, 58a-4, 58b-13, 125b-7)

gice: Gece (94b-1, 95b-23, 136b-7)

göbek: Göbek (137a-1, 166a-20)

gök : Mavi. (23b-2, 94a-18, 120a-22)

ğuşşalandur-:Sıkıntı vermek. (68b-8, 76a-18, 85a-19)

gülbeşeker (Far.) Gül yapraklarıyla şekerin karışımından oluşan karışım, tatlı.(33a-15, 161a-5)

ğ'ab (Far.) Uyku. (20b-1) (bk. uyğu, uyğu)

ğacāmet (Ar.) Vücudun bir yerinden kan aldirmek. (98b-14, 119b-19, 171b-15)

ğadebe (Ar.) Yumru. (63a-9)

ğadış (Ar.) Bir yıldan fazla bekletilen şarap. (78b-3)

ğall et- (Ar.-T.) Bir durumu neticelendirip çözmek. (3b-22)

ğāmız (Ar.) Ekşiliği fazla olan. (117a-18, 135b-1, 155a-25)

ğavāss (Ar.) Hisler, duygular. (12b-19, 13a-22,17b-3)

ğāvī (Ar.) İçine alan, kaplayan.(46a-24, 57a-17, 60b-9)

ğāzık (Ar.) İşinin ehli olan kimse. (7a-13, 46a-7, 167a-23)

ğāzm (Ar.) Midedeki yenen şeyleri eritmek, sindirmek. Vücuda yarar hāle getirmek. (59b-24, 61b-20, 73a-5)

ğekīm (Ar.) Doktor, tabip. (83b-21, 109a-8, 110b-19)

ğevāmm (Ar.) Küçük böcek ve haşerelerin özellikle kışın ortaya çıkan ve insana ve hayvana zararı bulunan türleri. (21a-11)

ğılkat (Ar.) Doğuştan gelen yaratılış.(6a-5, 20b-7)

- ḥinnā**(Ar.) Kına. (75b-16, 98a-13, 127a-12)
- ḥilāl** (Ar.) Diş ve kulak temizliğinde kullanılan ucu sivri nesne. (133a-15)
- ḥīn-i rekūb** (Ar.) Ata binildiği vakit. (96b-3)
- ḥiss ol-** (Ar.-T.) Bir şeyi idrak edip, farkına varmak, duymak. (29b-16, 110b-5, 143b-5)
- ḥudūş** (Ar.) Yeniden meydana gelme. (102b-1, 114a-7, 122b-22)
- ḥumret** (Ar.) Kırmızılık, kızılık. (98b-1, 99a-11, 114b-11)
- ḥumūzet** (Ar.) Eksilik. (11a-6, 27b-17)
- ḥurde** (Far.) Kırık, bozuk. (92a-10, 47b-20, 51a-8)
- ḥuşk** (Far.) Kuru, yabis. (19a-10, 27b-1, 85a-10)
- ıslāḥ etmek** (Ar.-T.) Düzene sokmak, ayarını iyi yapmak. (41b-7, 74a-21)
- ıssılık:** Sıcaklık. (95a-1)
- ıtlāk** (Ar.) Salmak, bırakmak. (8a-2, 11a-16, 138a-12)
- i'tidāl** (Ar.) 1.Yumuşaklık, uygunluk. 2.Eşitlik, denklik. (45a-18, 63b-23, 71b-3)
- ibn-i Bayṭār:** İbn-i Baytar. (85b-23)
- ibn-i Māsuya :** İbn-i Masuya (85b-12)
- ibn-i Serafiyūn:** SerafiRum. (84a-3)
- ibn-i Sinā:** İbn-i Sina. (84a-14)
- ibrişim** (Ar.) İpek ipliği. (67a-4, 150b-25)
- idrāk** (Ar.) Anlamak. (13b-19, 60a-6, 65b-13)
- idrār** (Ar.) 1.Akıtmak. 2. İdrar. (33a-19, 88b-17, 159b-16) (bk. sidik)
- ifākat** (Ar.) Hastalıktan kurtulma, iyileşme. (107b-25, 110b-11, 111b-15)
- ifrāt**(Ar.) Sınırı geçmek, çok fazla olmak. (61a-22, 112a-18, 135a-6)
- iḥtilām** (Ar.) Uyurken cenabet olmak. (35b-2, 77b-20)
- ināş**(Ar.) Kadınlar. (63a-19)
- inbisāt** (Ar.) Genişleme, yayılma, açılma. (25a-10, 50b-5, 114b-4)

- ıprık:** Sıvı şeyleri koymaya yarayan kulplu alet. (99a-20)
- işmid** (Ar.) Sürme taşı. (67a-14)
- iştihā** (Ar.) Yemek yeme isteği, iştah. (164b-4, 31a-2, 67a-9)
- ķabarcık:** İçi su veya hava dolu kabartı. (71b-19, 81a-12, 103b-4)
- ķabz** (Ar.) Kavramak, sıkmak, tutmak. (88a-15, 35a-4, 64b-12)
- ķanđı:** Hangi. (40b-6, 65b-23, 68a-2)
- ķapu ķayurdusu :** Kapı gıcirtısı. (111a-15,16)
- ķaramtık:** Siyaha yakın. (97a-22)
- ķaraņu :** Karanlık. (101a-8, 103b-11, 115b-4)
- kāriz** (Ar.) Yer altı lağımı. (31b-9)
- ķart :** Olgun, eski. (93b-4, 173a-12)
- ķař‘arfire** (Ar.) Ürpermek, titremek. (20b-22,35b-1)
- ķatı ķatı ağ-** : Sertçe vurmak, hareket etmek. (100a-8, 118b-8)
- ķatrān** (Ar.) Organik maddelerden kuru damıtma yoluyla çıkarılan, siyah, sert kokulu, suda erimeyen, yanan bir madde. (87a-18, 141a-22)
- kāvī** (Ar.) Yakan, yakıcı. Dağlayan. (66b-6)
- ķavrul-**: Kavurmak, kavrulmak. (72a-2, 83a-22, 93b-23)
- ķayķan-**: ırpmaq, karıştırmak. (71b-5)
- ķayna-**: Kaynamak. (35a-13, 138a-3, 140b-25)
- ķazđan:** Kazan. (113b-10)
- ķaziyye** (Ar.) İfade, karar.
- kebūd** (Far.) Mavi, gök rengi. (24b-13, 60a-1)
- kef** (Far.) Köpük. (27b-21, 96b-15, 171a-19)
- kehl** (Ar.) Göze sürme çekme. (86a-1, 125a-15)
- kekre** (Far.) Ekşi, acımtırak. (65b-8, 89a-2, 133b-17)
- kemāyenbađı** (Ar.) Gerektiği gibi. (6a-9)

kemuret: Kıkırdak. (114b-11, 119a-8, 131b-18)

kepek: Un eledikten sonra elek üstünde kalan kabuk kırıntıları. (117b-20, 134b-19, 142b-13)

kerü'l-şekl (Far.) Örümcek ağı şekline benzer. (49b-10)

keşif (Ar.) Kalın, çok sık, sert ve yoğun madde. (9a-2, 65b-5, 89a-2)

kışşarak: Çok kısa. (49b-1)

kıf'a (Ar.) Kesik organın vücuda kalan parçası. (22b-14, 67b-16)

kıvām (Ar.) Her şeyin en uygun ve en iyi hali. (78b-1, 96b-5, 112b-12)

kıvırcağ: Kıvırcık. (71a-5) (bk. kıvırcağ)

kıvracığ: Kıvırcık. (23a-23) (bk. kıvırcağ)

kibrft (Ar.) Ucu eczalı yanan karton veya tahta parçası. (111a-14, 164a-11)

kllūs (Ar.) Yemeklerin midede, sonra da bağırsaklarda ezildikten sonra aldığı hal ki, lenf damarları tarafından emilmeye elverişlidir. (62a-23, 158b-9, 164b-14)

kimūs (Rum.) Yemeklerin mide özsuuyuyla karıştıktan sonra aldığı durum. (9a-23, 84a-8, 90b-24)

koça: 1. Olgun. 2. Yaşlı. (89a-11, 113a-19, 115b-20)

koğu: Koku. (74b-20, 131a-5, 135a-9)

koğula- : Koklamak. (98b-10, 118a-19) (bk. koğlamak)

koğla- : Koklamak (79b-23, 94a-20, 119b-17) (bk. koğulamak)

kolonya (İt.) İçinde çeşitli meyve veya bitkilerin yağı bulunan, hafif kokulu bir madde.(134b-14)

kopar-: Sökmek, temizlemek. (80b-24, 87a-24)

köbük: Köpük. (110a-24, 142a-12, 163b-1)

kurcala-: Temizlemek, fırçalamak. (133a-15)

kuruldı: Gürültü, ses çıkarma. (42b-3, 153b-1, 161b-25)

kütāh (Far.)Kısa, boysuz. (46b-3, 49b-24)

küdüret (Ar.) Bulanıklık, koyuluk. (16b-2, 27b-6)

lāğar (Far.) Zayıf, cılız. (23a-21, 29b-24, 153b-4)

laḥm (Ar.) Et parçası. (49b-3, 52b-15, 85a-13)

ledġ (Ar.) Ekşilik. (90b-22)

lems (Ar.) Dokunma duyusu. (23b-6, 172a-18)

les‘ (Ar.) Yılan, akrep vb. şeylerin sokması. (68a-4, 75a-12, 84a-7,)

lezic (Ar.) Yapışkan, ağdalı, sakız gibi. (70a-12)

lu‘ūḳ (Ar.) Yalanarak kullanılan ilaç (68a-19, 80a-16, 90b-1)

maḥz (Ar.) Saf, katkısız. (29a-24, 31b-20)

mā-i cūbn (Ar.) Peynir suyu. (108a-20, 128a-25, 137a-15)

māḳ (Ar.) Göz pınarı. (125b-1)

māliḥ (Ar.) Tuzlu. (88b-5, 117a-14, 156b-2)

Masercuya: Emeviler döneminde yaşamış bir bilgin. (Masercuis) (83b-21)

maşlah (Ar.) Fayda. (69b-9, 83b-21, 87a-3)

mazarr (Ar.) Zararlar. (31a-19, 70a-13, 127b-6)

mazmaza (Ar.) Ağza su alıp çalkalamak. (67b-3, 78a-6, 89b-13)

melāḳ (Ar.) Sıva aracı, mala. (19b-11, 36b-1, 66a-8)

menāfi‘ (Ar.) Faydalar, yararlar. (48b-9, 93a-2, 169b-21)

mestūr (Ar.) Gizlenmiş, örtülmüş. (14b-7, 61a-3,)

mevt (Ar.) Ölüm. (108b-23, 114b-15, 131a-6)

meylrek (Ar.) Daha meyilli. (61a-24)

misvāk (Ar.) Diş temizliği için kullanılan hoş kokulu ve meyvesiz bir ağacın dalından kullanılan parça. (133a-14, 133a-15)

mizāc (Ar.) Bünye, tabiat. (138b-10, 115b-20, 116a-22)

mu‘avvec (Ar.) Eğik, eğri. (50a-19)

mu‘tedill (Ar.) 1.Orta halli, ne az ne çok. 2. Tedavi sürecinde kullanılan gıdaların, ilaçların etkili olması durumu. (8a-2, 25b-1, 64a-19)

mūcib (Ar.) Lazım gelen, icap eden. (6a-11, 39b-15, 57a-7)

- muğ ğa** (Ar.) Et parçası. (60a-6)
- mufaşşıl** (Ar.) Kısımlara ayrılan, fasıl fasıl ayıran. (48a-24, 50a-11 68a-22)
- muħaddeb** (Ar.) Tümsekli, kamburlu.(50b-16, 62b-8, 160b-9)
- muħammer** (Ar.) Yoğrulmuş, mayalanmış. (66a-23)
- muħkem** (Ar.) Sağlam, kuvvetli. (68b-16, 70a-20, 82a-7)
- muħriķ** (Ar.) Acı, çok yakan. (18a-2, 66b-2, 85a-22,) .
- muħtelife** (Ar.) Türlü, çeşitli; çeşit çeşit. (26a-5, 46b-2)
- muķa'ar** (Ar.) Çukur, tümsek. (37a-24, 62b-6, 62b-10)
- munfaşıl** (Ar.) Birbirinden ayrılmış, yerinden ayrılmış, fasıl olmuş. (46b-4, 57b-16, 64a-23)
- muşammet** (Ar.) Kof olmayan, içi boş olmayan şey. Dolu. (46b-3)
- muşavvelāta nazār eyle-** (Ar.) Uzun uzun bakmak. (63a-4)
- mutazarrır** (Ar.) Zarar. (8a-15, 10b-5, 135a-7)
- müberred** (Ar.) Soğutulmuş olan şey. (98a-10, 104b-17, 114a-1)
- müceffif** (Ar.) Kurutucu. (66b-19)
- mücevvef** (Ar.) Kovuk, içi boş şey. İçi oyuk. (9b-9, 46b-3, 51a-20)
- mülāhıķ** (Ar.) Yapışık, bitişik. (62b-19)
- mülāyemet** (Ar.) Yumuşaklık. (25b-5)
- münħarif** (Ar.) Eğilmiş, çarpık. (51a-21, 53b-10, 54b-16)
- münħazim** (Ar.) Hazm olunan, sinen. (9a-14, 153a-19, 172b-25)
- münsedd** (Ar.) Tıkalı. (20a-15, 112a-6)
- münzirāt**(Ar.) Olacak bir şeyi haber vererek korkutanlar. (35a-14)
- mürāhiķ** (Ar.) Büluğ yaşına yaklaşmış olan erkek çocuk. (8a-25, 111a-3)
- müstedır** (Ar.) Daire şeklinde olan. (58a-13)
- müsterħı** (Ar.) Gevşemiş, gevşek, sarkık. (70a-20)
- müte'affin** (Ar.) Kokan, çürüyüp bozulan. (16b-10)

mütehalhıl (Ar.) Kabarmış veya kabartılmış olan. (38b-19, 46b-4, 125b-25)

mütelezziz : Lezzet aldığından hoşnut olan. (7a-8, 23a-19, 130b-19)

mütesennih (Ar.) Küflü. (20b-16)

nāfi‘ (Ar.) Faydalı,şifalı. (30b-17, 85b-3, 101b-9)

nāka (Ar.) Sivilce. (85b-17)

nār (Ar.) Ateş. (7b-9, 7b-13, 26b-6)

nażc (Ar.) Olgunluk, kıvama erme. (75b-25, 82b-2, 90a-6)

nehş (Ar.) Yılan ve akrep gibi hayvanların sokması. (21a-11)

nerm (Far.) Yumuşak. (39b-7, 58b-10, 81a-21)

neşter (Ar.) Hekim bıçağı. (36b-10, 41a-16, 134a-8)

nevm (Ar.) Uyku. (17b-20, 164b-8, 170a-13)

nihād (Ar.) Bünye, tabiat, yaratılış.(62b-17)

nuḫāle (Ar.) Kepek. (93a-13, 169a-24)

oġlan: Çocuk. (76a-11, 90b-2, 110b-22)

öġür:- Kükremek, böġürmek. (111a-16)

penbe (Far.) 1. Pamuk. 2. Renk. (101b-8, 141b-11, 172a-2)

perhız (Far.) Sakınmak. (6b-6, 40a-8, 139b-17)

piste(Far.) Yer fıstığı. (65b-18)

piş-: Pişmek. (68a-11)

pişür: Pişirmek. (64b-16, 76a-24, 78a-8)

puḫte (Far.) Kızarmış, olgunlaşmış ur gibi olan şey. (10b-15, 62b-7)

püfkür: Püskürmek. (116b-25)

ra‘aş (Ar.) Titremek, titretmek. (73b-2, 78b-8, 115b-18)

rabṫ (Ar.) Bağlamak, bitişirmek, bir şeye bağlamak. (43b-16, 56b-24, 58b-7)

rāsib (Ar.) Tortulaşan, dibe çöken. (28a-1)

raṭl (Ar.) Eskiden kullanılan sıvı ölçüsü olup bazı yerlerde yüz otuz dirhem sayılmıştır. Bazen on iki kıyyedir. (65b-18)

rāyiha (Ar.) Koku. (82b-10, 90a-18, 130b-3)

revḡan (Ar.) Yağ. (40b-11, 74b-12, 163a-10)

riyāzet (Ar.) Az gıda ile yaşamak. (29a-23, 31a-4, 162a-14)

ruṭb (Ar.) Islaklık, yaş olma. (67b-23, 78a-16, 90b-23)

ruṭūbet (Ar.) Nemli, ıslak, yaş olma durumu. (91a-23, 93b-20, 96b-11)

rūsūb (Ar.) Tortulaşıp dibe çöken su. (36b-20, 112b-14)

saḥḥ (Ar.) Döğüp yumuşatma, kırma. (70a-5, 83a-21, 116b-25)

sāmi'a(Ar.) Duyma, işitme duygusu.(12b-11, 51b-16, 81b-14)

selāmet-i beden (Ar.) Sağlıklı vücut. (5b-25, 6a-3)

semen (Ar.) Yağ. (82b-1, 23a-20, 88b-21)

semm (Ar.) Zehir. (83b-20, 69b-8, 130b-21)

semmiyyet (Ar.) Zehirli. (15a-13, 33b-17, 41-5)

sevdā (Ar.) Ahlat-ı erbaa'dan biri olup dalak ve midede bulunduğuna ve kuru ve soğuk olduğuna inanılırdı. (61b-4, 104a-4, 106b-2)

seyelān (Ar.) Akıntı. (66b-16, 85b-4, 117b-22)

seyl(Ar.): Akıntı, sıvıya dönüşmek. (74b-20, 120b-17, 126b-23)

şıḳl (Ar.) Ağırlık. (61b-25, 162b-15, 168b-1)

şırıncaḳ Sağlamlık.(66a-14, 148b-2)

sivilce: Sivilce. (74b-23, 80a-16, 85b-1)

soḳ:-Zehirli hayvanların zehrini intikal ettirmesi. (79a-21)

şovıḳ : Soğuk. (83a-14)

sovuḳ: Soğuk. (95a-1, 99a-17, 101a-12)

söyüdürmek: Azaltmak, harareti sonlandırmak.(68b-14, 94a-3, 119a-1)

şulb (Ar.)1. Katı, sert madde. (46b-10, 57b-9, 59b-17)

sümkür-: Soluğu burundan hızlıca verip sümüğü atmak. (129b-19)

sümme (Ar.) Bundan sonra.

süst (Far.) Gevşek. (16a-25, 33a-12, 94b-8)

şahm (Ar.) Etin içinde bulunan iç yağı. (71a-16, 75b-23, 111b-5)

şämme (Ar.) Koklayan, koku alma. (12b-12, 13b-3, 130b-15)

şehvet (Ar.) 1.İstek, bir şeyi fazla istemek. 2.Cinsel istek. (75a-4, 79a-12, 90a-3)

ta'ām (Ar.) 1. Yiyecek şey. 2.Tokluk. (65b-15, 90a-1, 119b-10)

taḥḥ (Ar.) 1.Pişirme. 2. İlaç kaynatma. (9a-23, 12b-1, 136b-3)

taḥḥ (Ar.)Pişen, pişirilmiş. (40b-2, 117b-24, 137a-22)

tābistān (Far.) Yaz mevsimi. (16a-8, 35a-3, 38a-24)

tağayyür (Ar.) Değişmek, başkalaşmak. (16b-19, 35b-9, 41a-10)

tağıd-: Dağıtmak. (65a-2, 89a-22)

taḥaccür (Ar.) Taşlaşmak, donup kalmak. (68a-22)

taḥalḥül (Ar.) 1. Hava cereyanı olması. Değişim.(7b-14, 43b-10)

tāḥat (Ar.) Güç, kuvvet, kişinin kendini iyi hissetmesi. (102b-8)

taḥvīt (Ar.) Besleme. (33a-2, 69b-6, 128b-4)

taltīf (Ar.) Yumuşatmak. (133a-15, 144a-21, 160b-3)

taḥms (Ar.) 1. Kadının adet olması. 2. Cinsel münasebette bulunmak. (35b-4, 43a-6, 74a-3)

taḥzur-: Damlatmak, akıtmak. (67a-13, 69a-10, 118b-19)

taḥāvet (Ar.) Tazelik. (16a-17,67b-12)

taḥra: Dışarı. (9a-9, 51b-5, 54b-2)

taḥlu: Tatlı. (65b-8, 80a-12, 88b-23)

tebrīd (Ar.) Soğutma, soğutulma. (95b-16, 106a-21, 132a-20)

tecāvīf (Ar.) Oyuklar, oyuk yerler. (14b-11, 108b-23,)

tedhīn (Ar.) Yağlamak. (111b-17, 113b-17, 117b-19)

tedrîc (Ar.) Azar azar, derece derece ilerlemek. (19a-25, 34a-13, 108b-4)

teferruk (Ar.) Dağılma, ayrılma. (15a-1, 19b-1, 140a-25)

temeddüd (Ar.) Gerinmek, uzamak. (15b-3, 24a-16, 119a-14)

tenāsül (Ar.) Üreme. (46a-22, 53b-24, 63a-19)

tenkıye (Ar.) Şırınga aleti. (100b-17, 104b-10, 111b-16)

teşrih (Ar.) 1. Açıklamak 2 . Bir cesedi kesip parçalara ayırarak incelemek. (6a-5, 7a-15, 46a-15)

tevziğ eyle- (Ar.) Hareket ettirmek, depretmek. (49a-7)

tezek: Hayvan dışkısı. (118a-18, 132b-1)

ñin-ı mahtüm(Ar.) Balçık. (85b-19)

ñin-i Ermenî (Ar.) (Ar.) Daha çok Ortadoğu'da bulunan kıvılcık veya lacivert renkteki toprak, kil, çamur. (118a-15, 120b-8, 166a-19)

tirb (Ar.) Derinin altında bulunan yağ ve damarların olduğu yerdeki örtü, zar. (64a-3, 64a-8, 64a-10)

tomal-: Kabarmak. (114b-13)

toñ- Buz tutup donmak. (73b-11)

tufüliyyet (Ar.) Çocukluk, küçüklük. (8a-23)

tuñlup (Ar.) Su üzerindeki yosun. (85b-7)

tül-ı hayât (Ar.) Uzun yaşam. (5b-23-24)

tuñlu: Tuzlu. (65b-10, 81a-11, 106a-8)

tüy: Tüy. (41b-23, 104b-3, 120b-5)

ur-: Vurmak, sürmek. (72a-1, 84a-20, 97b-14)

'uñare (Ar.) Vücut bezlerinden akan faydalı su. Öz su. (54a-10, 61b-24, 62a-1)

uyku : Uyku.(79b-24, 98b-22)

uyudan bölünül- : Uykudan uyandırılmak. (104b-23)

vârid ol- : Ulaşmak, yetişmek. (6b-22, 89b-2, 136b-21)

yâbis (Ar.) Kuru. (61b-5, 67a-6, 119a-15)

- yağlu:** Yağlı. (65b-10, 106b-20, 154b-3)
- yađzān** (Ar.) Uyanıklık.(15b-22, 17b-20, 110a-14)
- yanđın :** Sıcaklık. (68a-4, 81a-15)
- yaramaz:** Yararsız, uygunsuz. (70a-9, 90b-21, 91a-5)
- yaşdığ :** Yastık.(105a-12)
- yaşşı :** Düz, pürüzsüz. (28b-20, 47b-15, 170a-7)
- yaşşıraq :** Dümdüz. (50a-3, 59b-15)
- yaşur:** Saklı, gizli. (94b-2)
- yelimşik :**Yapışkan. (87b-22, 111b-1, 114b-22)
- yemİN** (Ar.) Sağ taraf. (48b-7, 51a-23, 172a-9)
- yesār** (Ar.) Sol taraf. (48b-7, 57a-19, 172a-9)
- yumak:** Yıkamak. (117a-4, 118b-20, 127a-13)
- yumula-:** Hareket ettirip sıkmak, kapatmak. (50b-6)
- yumurta :** Yumurta. (71a-4, 71b-1, 106b-21)
- yuvala-:** Yuvarlanmak. (43a-19)
- yübs** (Ar.) Kuruluk. (43b-17, 108b-21, 113a-9)
- yübüset** (Ar.) Kuruluk. (27b-17, 72b-16, 97a-12)
- yüksek:** Belirli bir yere göre yukarıda bulunan. (31b-4, 32b-5, 11a-13)
- yüzü koyun yat-:** Yüzü aşağı gelecek şekilde uzanmak. (122a-15,16)
- yüzünden döşege yatur- :**Yüzükoyun yatırmak.(70b-22)
- zā'ika** (Ar.) Tatma, tad alma. (12b-12, 13b-5)
- zānū** (Far.) Diz. (56a-23, 56b-5)
- zabdü'l-bağr** (Ar.) Deniz köpüğü. (81a-22)
- zekūr**(Ar.) Erkekler. (63a-19)
- zemistān** (Far.) Kış mevsimi. (16a-11, 35a-3, 43a-18)

zıkr eyle- (Ar.-T.) Bahsetmek, söylemek. (34a-2, 130b-21, 135a-5)

zirā' (Ar.) Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar uzunluk ölçüsü. (45a-11)

zuhūr et- (Ar.-T.) Ortaya çıkmak.

İKİNCİ BÖLÜM METİN

- 2.1. Fihrist-i Kitāb-ı Enmūzec-i Min'eṭ-ṭıb bā-i'tibār'uş-şahīfe**
muḳaddime-i ḳitāb 'ilm-i ṭıbbuṣ şeref ve fazileti beyānındadır. (5a/6-7)
- faşl-ı evvel 'ilm-i ṭıbb beyānındadır. (7a/19-20-21)
- umūr-ı ṭıbbiye beyānındadır. (7b/7-8-9)
- mizāc beyānındadır. (7b/20)
- aḫlāṭ beyānındadır. (8b/12)
- hażm beyānındadır. (9a/5-6)
- a'zā beyānındadır. (11a/13)
- ḳuvā-yi nefsanī beyānındadır. (11b/24-25)
- ḳavā'id-i 'ilm-i ṭıbb beyānındadır. (14a/10)
- ḳavā'id-i külliye beyānındadır. (15b/16)
- havā beyānındadır. (16a/15)
- tağayyürāt beyānındadır. (16b/12)
- rūzgār beyānındadır. (17a/20-21)
- ḫareket ve sükūn beyānındadır. (17b/14-15)
- nevm ve yaḳzān beyānındadır. (17b/20)
- a'rāz-ı nefsanī beyānındadır. (18a/3)
- devā ve ḡidā beyānındadır. (18a/13)
- şürb-i miyāh (18b/12-13)
- iḫtibās ve istifrāḡ beyānındadır. (19a/18-19)
- ḫammām beyānındadır. (19b/4)
- esbāb-ı bürüdet ve suḫūnet ve ruṭūbet ve yübüset beyānındadır. (20a/8-9)
- terkīb beyānındadır. (20b/4)
- ḫareket-i ḡayr-i irādı ve ṭabī'attan olan esnāf beyānındadır. (20b/14-15)
- evrām beyānındadır. (21a/13)
- imtilā' beyānındadır. (22a/5)
- a'rāz beyānındadır. (22a/14)
- 'alamet-i ifrāce beyānındadır. (23a/13-14)
- 'alāmet-i imtilā' ev'ıye beyānındadır. (24a/7)

- diger evrām beyānındadır. (24b/24)
- nabẓ beyānındadır. (25a/9)
- aḥvāl-ibevl beyānındadır. (26a/16-17)
- aḥlāt-ı gā'it̄ ya'nī insān necesi beyānındadır. (29a/12-13)
- hıfẓ ve şıḥḥat beyānındadır. (29b/22)
- diger şürb-i miyāh beyānındadır. (31a/23)
- diger ḥarekāt ve sükūn beyānındadır. (33b/3-4-5)
- diger nevm ve yaqẓān beyānındadır. (34b/5)
- tedbīr-i meşāyihde olan aqvāl. (34b/25)
- münzirāt beyānındadır. (35a/14-15)
- tedbīr-i misāfirān. (36a/2)
- 'ilāc-ı gül. (37a/3)
- mani'-i istifrāğ ve faşd beyānındadır. (38b/12-13-14)
- ḳavānīn-i ḳay ishālī ve faşdı beyānındadır. (39a/24-25)
- ishāl-i kāmīl beyānındadır. (40a/9)
- maẓarr ve zī semm olan edviyye beyānındadır. (41a/21)
- ḳay ve muḳayyiyi'ün nef' ve zarar beyānındadır. (41b/7-8)
- ḥavāşş-ı ḳay beyānındadır. (42a/6-7-8-9)
- diger istifrāğ ve faşd beyānındadır. (42b/19)
- tedbīr-i fuşūl beyānındadır. (43b/25)
- keyfiyyet-i cimā'ı nef'ī ve zararī beyānındadır. (45a/14)
- teşrīḥ-i a'zā-yı insānī beyānındadır. (46a/15-16)
- teşrīḥ-i i'zām. (46a/25)
- teşrīḥ-i dendān. (47b/8-9)
- fıḳarāt ya'nī oḅurğa beyānındadır. (48a/2)
- teşrīḥ-i aḍ lā' ya'nī eyegü kemikleridür. (49a/9)
- terşrīḥ-i çenber-i gerdān ve ketf. (49b/14-15)
- teşrīḥ-i 'aḍ ud (kol) (50a/8)
- teşrīḥ-i 'izām-i ricl (ayak) beyānındadır. (50b/13)
- teşrīḥ-i 'aşab ya'nī siḅirler (51a/14)
- nuḥā'dan beter olan 'aşab teşrīḥi. (52a/3-4)
- teşrīḥ-i 'aḍ ale ya'nī baldur ve ḳol maḳūlesi a'zāda olan siḅirli kaba ve ḳalın et. (52b/13-14)
- teşrīḥ-i verīd ya'nī şah ḫamarıdır. (54a/6)
- teşrīḥ-i şiryān ya'nī nabẓ ḫamarları. (56b/16)

- teşrîh-i gıṣā. (57b/8)
- teşrîh-i hicāb. (58a/7-8-9)
- teşrîh-i a'zā-i mürekkebe. (58b/3-4)
- teşrîh-i 'ayn. (59a/19-20)
- teşrîh-i lisān (59b/18-19)
- teşrîh-i ḥalk ve ḥançere ya'nī boğaz ve buğirtlaq. (60a/8)
- teşrîh-i ri'ye ya'nī aqçiger. (60a/23-24-25-60b/1)
- teşrîh-i qalb. (60b/22-23)
- teşrîh-i merī ve mi'de ve em'ā ya'nī boğazda ve ṭā'm ve ṣu gidecek yol ya'nī delik ve bağırsaq. (61b/7-8)
- teşrîh-i kebed ya'nī ciger. (62a/22-23)
- teşrîh-i kilye ve meṣāne ya'nī yürek ve bevl ṭurduğı yer. (63a/5)
- ālāt-ı tenāsül ve inās ya'nī zeker ve ferc. (63a/19)
- teşrîh-i merak ve tirb. (64a/3)
- elifden yāya varınca evvelki ḥarfine nazaran ḥurūf-ı teḥeccī tertībi üzre edviye ve ağıdiye münferideyi vekeyfiyyātı ve derecātı ve teşirātı. (64a/15-16-17)
- ḥarfü'l-hemze. (67a/4)
- ḥarfü'l-bā. (70b/5)
- ḥarf'üt-tā. (73a/22)
- ḥarf'üş-sā. (74a/6)
- ḥarfü'l-cim. (74b/3)
- ḥarfü'l-ḥā. (75b/7)
- ḥarfü'l-ḥā. (77a/21)
- ḥarf'üd-dāl. (78b/23)
- ḥarf'üz-zāl. (79b/5-6)
- ḥarfü'l-rā. (79b/22)
- ḥarf'üz-zā. (80b/13)
- ḥarf'üs-sīn. (81b/25)
- ḥarf'üş-şīn. (83a/16)
- ḥarf'üş-şād. (84b/1)
- ḥarf'üz-żad. (85a/7)
- ḥarf'üt-ṭā. (85a/17)
- ḥarf'üz-zā. (85b/23)
- ḥarfü'l-'ayn. (85b/25)

- ḥarfü'l-ğayn. (87a/13)
- ḥarfü'l-fā. (87b/1)
- ḥarfü'l-kāf. (88a/20)
- ḥarfü'l-kāf. (89a/8)
- ḥarfü'l-lām. (90a/24)
- ḥarfü'l-mīm. (91b/15)
- ḥarfü'l-nūn. (92b/16)
- ḥarfü'l-vāv. (93b/5)
- ḥarfü'l- hā. (93b/18)
- ḥarfü'l-yā. (94a/15)
- edviye-i mürekkebe. (94b/11-12-13)
- edviye-i mürekkebeden muḳaddem-i 'ilācda elzem olan mürekkebāt. (95a/24-25)
- nuḳu' ya'nī eczāyı ıŝlatmaḳ. (95b/9-10)
- maṭbūḥ. (96b)
- fitīl ve ḥuḳne. (96b/14)
- 'uzva maḥşūŝ olan emrāz. (97a/1-2)
- şudā' ya'nī baş aḡrısı on beş nev'dür evvelki şudā' ḥarr ve sādıc. (97a/24-25)
- ikinci şudā'-i bārid-i sādıc (97b/23-24)
- üçüncü şudā'-i demevī (98a/23-24)
- dörtüncü şudā'-i ŝafrāvī (98b/18-19)
- bēŝinci şudā'-i balḡamī (99a/6-7)
- altıncı şudā'-i sevdāvī (99b/8)
- yēdinci şudā'-i rīḥī (100a/1)
- sekizinci mi'de-i ŝerkītle olan şudā' (100a/24)
- toḳuzuncü şudā'-i ḥumārī (100b/1)
- onuncü şudā'-i iŝtifrāḡī ve şudā'-i yūbisi (100b/5-6)
- on birinci şudā'-i süddedī (100b/9-10)
- on ikinci ḍarbe ve ŝaḳaṭadan olan şudā' (100b/19-20-21)
- on üçüncü şudā'-i veremī(100b/24-25)
- on dördüncü şudā'-i hayza (100b/4-5)
- on bēŝinci ŝaḳīḳa yanī yarım baŝaḡrısı (101a-14-15)
- faŝl ḥaŝŝat baŝ aḡrısı 'ilācları mezkūrdur (101b/8)
- sersām beş nev'dür evvelki sersām-ı sevdāvī(es-sersām ol marāzdur ki dimāḡunperdesi şişer daḡı çamur çamur ŝavılır) (101b/25)

- ikinci sersām-ı şafrāvī (102a/6)
 huḫne-i nāfi‘a (102a/18)
 üçüncü sersām-ı demevī (102b/2)
 dördüncü sersām-ı balgāmi (102b/23)
 diğer sersām-ı sevdāvī (102b/2)
 beşinci māşrā (103a/25)
 göz kararınak (103b/9)
 baş çigzinmek (103b/18-19)
 sübāt yā‘nī uyḫudan gözini açup başını ḫaldıramaz olur (104a/7)
 şuhūş ve cümūd ya‘nī gözleri açup kirpikleri oynatmayarak semāya diküp ḫurmak (104b/6)
 seher ya‘nī gece uyumayup uyanıḫ ḫurmak (104b/12)
 sübāt-ı seher (105a/16)
 nisyān ya‘nī unutmak (105b)
 mālīḫūlyā dördür evvelki mālīḫūlyā(106a/24)
 ikinci mālīḫūlyā(107a/22-23)
 üçüncü mālīḫūlyā(107b/13)
 dördüncü mālīḫūlyā(108a/1)
 ru‘ūnet ve ḫumḫ ya‘nī fikrde noḫşān (108b/20)
 ‘aşḫ (109b/10-11)
 kābūs ve uyḫūda iken aḫırlık başmak (110a/8-9)
 şar‘ (110a/17)
 sekte ya‘nī ḫan ḫutmak (111a/21)
 fālic ya‘nī a‘zā gevşeyüp bedenün bir yānı ḫutmaz olur (112a/11)
 ḫader ya‘nī a‘zā uyuşmak (114a/2-3)
 teşeyyūḫ ya‘nī ḫocalmak (114a/4-5)
 iḫtilāc ya‘nī a‘zā segirmek (114b/16-17-18-19)
 laḫva ya‘nī aḫız egilmek (115a/5)
 rā‘ş baş ve el ditremek (115b/18)
 zūkām ve nezle (116a/20)
 emrāz-ı ‘ayn (118a/20)
 remed ya‘nī göz aḫrısı (118b/5)
 derdinec ya‘nī şedīd göz aḫrısı (119b/21)
 cereb-i çeşm ya‘nī göz gicişmek (120a/7)
 tarfe ya‘nī gözde olan ḫırmızı ḫandan noḫḫa (120a/21-22)

- zıfre gözde bir segir gibi etdür (120b/13)
- sebel ya'nî gözde olan perde (121a/11-12)
- kaml ve kamlık ya'nî göz kapağlarında hâşıl olan hayvānlardur (121b/17-18)
- kurūhu'l-'ayn (122a/2-3)
- sulāk kapağları kızıl kızıl olup kalkaşmağdur (122a/20-21)
- gözde olan perde(122b/15)
- şa'ire ki kapağı ucından arpa gibi olur (122b/19)
- şernāk göz kapağı uçında şehem zāid (123a/9-10)
- şa'r ya'ni gözde kıll bitmek (123b/6)
- hıkke ve illā cefān göz kapağı gicişmek (124a/12)
- cesā göz kapağı pek olmağ (124a/18)
- kementu'l-cefn ya'nî göze 'ariz olan tuman (124a/23-24)
- dem'ate ya'nî göz yaşarmağ (124b/3-4)
- beyāz 'ayn ya'nî göz ağı düşmek (124b/14-15)
- darbe ya'nî göze uruna (125a/21-22)
- ğarb bir nev' sivilcedür gözde hādış olur (125a/25)
- ğışā ya'nî gice görmez (125b/7-8)
- ceher ya'ni gündüz görmez (125b/23-24)
- mā-i 'ayn ya'nî göze şu inmek (126a/4)
- za'if başar (127b/20-21)
- emrāzu'l-enf (129b/13-14)
- şemmün noşşanı ya'nî burun koğu almamağ (130a/1)
- cefāfu'l-enf ya'nî burun kıruluğı (131a/11)
- kurūhu'l-enf ya'nî burun çıbanları (131a/22)
- ru'āf ya'nî burun kanamağ (131b/15)
- emrāzu'l-lişe ve el-isnān ve'l-şefeteyn ve'l-fem ya'nî diş eti dişler ve ağız ve tuğak marazlar (133a/1-2-3)
- za'if isnān ya'nî dişler gevşek ve oynamağ (133a/22)
- dūdu'l-isnān ya'nî dişde kurd olmağ (133b/6)
- diş kamaşmağ (133b/15-16)
- diş diplerinden kan çıkmağ (133b/23)
- vec'a-i isnān diş ağrısı (134a/9-10)
- baħr ya'nî ağız bed koğmağ (135a/8-9)
- kulā' ya'nî ağız ve dilde çıkan çıbanlar (135b/18-19)

- diş çekmek (136a/16)
- lu'āb ya'nī ağızdan akan salyalar (136a/25-136b/1)
- taşakkağ'ş-şefe ya'nī dudak yarılmak (136b/15-16)
- cüzzām (137a/8-9)
- marāzu'l-vech (137a/16)
- emrāzu'l-lisān (137a/25-137b/1-2)
- emrāzu'l-lezen ya'nī kulağ marazları (138a/14-15)
- ṭanīn ya'nī kulağ gülmek cınlamak (139b/17-18)
- veca'ü'l-lezen ya'nī kulağ ağrısı (140a/22-23)
- ḳurḥu'l-lezen ya'nī kulağda yaralar (141a/14)
- emrāzu'l-ḥulḳ ya'nī boğaz marazları (141b/15)
- istirḥāu'l-lehān ya'nī diş ve dilcik inmek ya'nī boğazı düşmek (143a/15-16)
- ḳıyḳ'un-nefes (143a/23)
- rebv ya'nī hār hār şulayup haşlamak (143b/17)
- intişāb ki başı yukarı kaldırıp nefesin çekmeyince nefes alamaz (144b/6-7)
- beḥe'uş-şavt ya'nī avāz tutulmak (144b/12-13)
- su'āl ya'nī öksürük (145a/4)
- nefeş-i dem ya'nī kan tükürmek (145b/9-10)
- boğaza sülük yapışmak (146b/15)
- boğazda loḳma yāḥūd diken ṭurmak (147a/7-8)
- şuya ğarḳ olmuş kimseye tedbīr (147a/16-17)
- şadr ya'nī gögsün ve re'ye ya'nī ciger marazlarınınuñ 'alāmetleri (147a/22)
- sill-i ḳurı ve ince ḥastalık (147b)
- emrāz-ı ḳalb (150b/6-7)
- ḥafaḳān ya'nī yürek oynaması (151a/7)
- ġaşı ya'nī bayılmak (152a/21)
- emrāz-ı şedī ya'nī meme marazları (152b/13)
- ḳillet-i leben ya'nī süd az olmak (153a/1)
- emrāz-ı mi'de (153a/16-17)
- tuḥme ve fesād-ı ğidā (154b/23)
- şehvetün noḳşānı ya'nī yemek içmek az olmak (155a/8-9)
- fesād-ı şehvet (155b/13)
- cev'u'l-kelbiyye (156a/3)
- 'aşeş şusuzluk ḥarāret (156a/14)

- noğşān ve baḫlān-ı hażm ya'nī hażm olmamak (156b/5-6)
- fesād-ı hażm (157a/1-2)
- fevāk ya'nī hıçkırık (157a/14-15)
- kay ve tehev' ve ğuşyān ya'nī gönül bulanmak ve kuşmak (158a/18)
- kebedün süddeleri ya'nī ciger süddeleri (159a/14-15)
- kebedde nefḫa ve rīḫ (160a/5)
- evrām-ı kebed ya'nī ciger veremleri (160a/16)
- ķına ya'nī za'if kebed ve kebedün yaramazlığı (161b/22-23)
- istiskā (162a/6)
- emrāż-ı em'ā ya'nī bağırsaķ marażları (164a/24)
- ķurūḫ-ı em'ā ya'nī bağırsaķ yaraları (167b/2-3)
- mağaş ya'nī sancu (167b/20)
- ķulunç (168a/7)
- dūd ya'nī ķurd (169b/21)
- emrāż-ı maķ'ad ya'nī marażları (170b/18)
- istirḫā-i maķ'ad (171a/9)
- ḫurūc-ı maķ'ad (171b/3)
- ḫikketü'l-maķ'ad ya'nī gicişmesi ya'nī uyuzı (171b/8-9-10)

2.2.Metin

1b

[1]ve hamd ve sipās bī-kıyās o şāni'-i hekim cānibine sezā-vārdur ki [2] kudret-i kāmilesinden ecsām-ı mütebāyin'ut-ṭabayi'i ya'nī birbiriyle imtizāc [3] ve mizāc verdi ve şükr-i sipās 'ibādet libāsı ol pādīşāh [4] bende-perver ve şehinşāh baḥşa-ger ḥazretine lāyıkdur ki ehl-i ḥayā [5] küll-i insānı ve'**şavverakum feḥseneşuvara kum**¹ ayet-i şerīfi ile mu'azzam ve muṭarraz [6] eyleyüp kemāl-i kudreti ile rūḥ-ı laṭīfin cism-i keşīfe-i peyvend ve 'ālem-i [7] ḥulḳ emrede **vemen yū'tel-ḥikmetefe ḳad 'ütiyeḥayran keşīren**² kelām-ı ḥikmet-i nizāmı [8] ile ser-firāz ve mümtāz ve ser-bülend eyledi **fetabarekallahu aḥsenü'l-** [9] **-ḥālīḳīn**³ bir hekimdür ki neşv-i nümüvvı laṭīfi ile dil-i mürde-i insānı [10] ter ü tāze 'ibād-i şifā-ı mu'tādane-i kerem ve luṭfı bī-endāzedür şifā- [11] ḥāne-i ḡaybīden ḥacet erbābına meftūḥ olup ḥıfz-ı şıḥḥat-i [12] ref'de ve eşkāmı'l-cevn envā'-i nebādāt ve ḥayvānāt [13] ve eşnāf-i 'aḳāḳīr cemādāt vaz' eylemişdür ki her birinde envā'-i [14] fevā'id ve eşnāf-i 'avāid ḥulḳ eylemişdür ki ḥavāşş-ı 'acībe ve esrār-ı [15] ḡarībesi derkende 'aḳl-ı beşer-i ḥayrān ve 'uḳül-ı nüfūs [16] ser gerdāndur **naẓm**

sübḥāne men teḥayyara fī-zātihi sivāḥ

fehmu ḥired be-güneh kemā-leş [17] neborde rāḥ

i'tişāmu'l-verā bi-maḡfiretik

'acez'el-vaşıfune 'an-şıfatik [18]

tüp 'aleynā fe innenā beşerün

mā-'aref-nāke ḥaḳḳa ma'rifetün **neşir** ve şalavāt-ı [19] şafiyāt ve teslīmāt ü afiyāt ol ḥādī-i seyl ve badişāh-ı resel [20] ve maḳşūd cüz'-i küll-i cenābına lāyık ve ḥaḳīḳdür ki teşriḥ-i ḳānūn [21] şeri'at ve tavzīḥ-i münḥāc-i ḥaḳīḳat birle mübtelā-yı dā'-i günāḥ olan bīçāre-

2a

[1] -lerün def' ve 'illeti bābında ve 'adüvv ve 'id birle luṭf-ı bī-beyān mürekkeb-i [2] feyezān luṭfindan şarāb ḡufrāniyla dā'-i 'işyānlarına raḥmet [3] resān olmuşdur taḥiyyāt 'anber-i şemīm ve tekrīmāt 'abher-i nesīm ol [4] pādīşāh mālīk-i müsniid ve erselnāke ol şehinşāh şadr-i şaffe-i[5] **levlāk**⁴ ḥazretlerinün şān-ı 'izzet-i nişānlarına maḥşūşdur ki [6] tafşīl-i zāt sa'ādet semātı ḥaḳḳında naḳl-ı şerīf **anun la'li** [7] **ḥulḳ-ı 'azīm** menzil ve zāt risālet şıfātı şefā'at-i erbāb-ı [8] cürm ve günāḥ için mürseldür bir nebī-i ümmīdür ki mekteb

¹ Kur'ân-ı Kerim, Mümin Suresi 64.ayet "...Size şekil verip de şekillerinizi güzel kılan..."

² Kur'ân-ı Kerim, Bakara Suresi 269.ayet "...Allah hikmeti dilediğine verir. Kime verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir..."

³ Kur'ân-ı Kerim, Mü'minun Suresi 14.ayet "...Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!..."

⁴ Burada "Sen olmasaydın kainatı yaratmazdım" manasındaki "Levlake lema halaktul eflak" hadisine gönderme vardır.

‘irfânında [9] Hermes ve Şit ve İdrîs dersine nigerân ve bir fâris-i meydânı [10] hikmetdir ki rikâb-ı sa‘âdet irtikâbında Fişâğoraş ve Loğmân [11] Mişeyân ‘ale’l-vücûh dâmen der miyân olmuşlardır Gaşarimun [12] ve Eflaţun der-sa‘âdet-i mâderinde bende-i hülka be-güş Aristo [12] ve Soğraţ ve Buğraţ ve Gulam-ı Gaşiya bir düşidür **nazm** sırr-ı hıyal [13] muğarrebân dergâh maşşûş (hı ile yazılır) mağâm li ma‘allah şaħib-i remz-i yâsîn [14] ü ţaha ‘aleyh-i efđ al’uş-şalavat ü ezkāhâ sitâre-i bedr raşşide ve mâh [15] meclis-i şer dil-i remide mâ-râ refik ve mûnis-i beşod ħabîb-i men ki [16] be-mekteb ne-reft ü ħaţţ-ı natevâlist be-gamze-i mesele-i umûr-ı şad müderris şodşallah ‘aleyhi ve ‘ala ve ‘aşĥâbihi vesellim teslîmen keşîrân keşîrân [17] **zıkr-i mağâmid ü medayih ħazret-i ħilâfetpenâhı** işbu kitâb-ı hikmet nişâb-ı [18] revâyiĥ-i na‘t-i risâlet-i cenâb-ı Muhammedî taħrîri ile mu‘atţar ü ‘anber [19] ħâm oldu ise lâyiğdur ki ser-kitâb müşğîn-niğâb efser-i medĥ-i [20] pâdişâhı ile âsumân-ı sây ve şöhet-i rây ola aşĥâb-ı müttefiklerdürki [21] dîn ü devlet tev‘âman ve ħumâ-i şer‘-i dîn bî-ħumâya tîğ sulţân [22] bî-emin ve amândur eger çü beyân-i şemşîr şâhı ve himmet ve sulţân-ı [23] dîn ve penâhı olmaya bostân-ı şer‘ tâze ve temkîn olmaz zîrâ

2b

[1] nekebât-i a‘dâ-i dîn ü hücum küffâr-i melâ‘în ile bî-bâr olması muğarrer olur [2] ve eger afitâb-ı ‘adel-i siyâset-i sulţân-güster olmaya bostân-ı dîn [3] ü İmânda küll-i ‘irfân şüküfte ve ħandân olmağ müte‘azzirdür **kıta** [4] ez-siyâset-i nizâm ya bed mülk-i bî-siyâset-i ħalel bedîr bud **ed-dîn** [5] **essi ve el-mülk-i ħârris ve mālâ essi fehdüm velâ ħârris** [6] **fażâyi**‘ bu fezâ’il-i ‘aleyh ve münâf seniyye-i pâdişâh-ı dîn-i penâh ve şehr-i [7] yâr-i sa‘âdet-i destgâh ħudâvend-i pâdişâhân-ı ‘âlem ve pâdişâh-ı [8] ħudâvend benî adem ħulâşa-i ‘âlem kenefgândur deryâ-yı vücûd-ı [9] gevhergân ü imkân mâĥî-i infâşu’l-küfr vel-fesâd ve ħâmî-i [10] ecnâsu’l-ĥulğ vel-‘ubâd-i ma‘izz’üd-dünyâ ved-dîn gıyâsu’l-islâm [11] vel-müslimîn zübde-i selâţîn âl-i ‘Oşmân **es-sulţân Murâd ħân** [12] **ibn’üs-sulţân-ı Aĥmed ħân** ħazretleridür eyyidullah ta‘alâ [13] devlete ve ebed-i salţanat ili inĥirâz’uz-zamân ve intihâü’l-evân-ı emîn [14] yâ mucîb yâ mu‘ayyen **nazmserv** ü iğbâlve nihân devleti sersîz ola [15] gülşen ‘ömri küllîne irmeye bād-ı ħazân ve devletiyle ola dâim aña mübeyyen [16] ve kâmyâb nuşretiyle ola her dem kâmkâr kâmurân **sebeb-i** [17] **te’lif-i kitâb** ve mücib-i tastir nüşĥa-i miskin niğâb-ı da‘î [18] ħakir

Seyyid Muhammed'üt- şabîbel-Şehriyâ Emîr Celebî bendelerimüddet-i [19] medid ve zamân ba'id-i 'ulûm-ı hükmiyyât ve fûnûn-ı riyâziyyât ile [20] taqyid edüp cümleden ziyâde selikum kütüb-ı eţibbâ tabi'atınamaşrûf [21] olup kâmil ü mükemmel nice huzzâk-i eţibbâ ile ihtilâţ ve nicelerine [22] hizmet ile ced ü ictihâd edüp tahşilinde enva'ı ta'ab [23] çeküp ve muşaddemât-ı 'ulûmı i'ani tıbbuñ cüz'ıyyât ve külliyât [24] gördüm ve bir nice müddet-i mahrûsa-i Mışır'da Şultân Meşmed şalavun [25] bimârhânesinde re'is-i eţibbâve nazır oldum ol cihetle dağı

3a

[1] nice tecribât ve taşşikât-ı 'ilme vaşıl oldum ki vuşulı tevehhüm [2] olunmaz bu ta'm-ı celilenüñ şükürüni edâ-yı zımmete himmetine farz olmağın [3] hâşır-ı 'âşıra endişe ve lâyiğ oldı ki zebân-ı Türkî-i Rum üzre [4] bir kitâb merküm olupdur 'ilm-i 'ameli şâmil ve kütüb-i tıbbîyenüñ müfredât [5] ve mürekkebâtını kâmil ü mükemmel ola lakin 'alâik-i rüzgâr ve 'avâik-i [6] leyl ü nehâr aşhâb-ı marâza 'ilâc ve ol vesîle ile emr-i [7] ma'aş ve ihtiyâctan hulâşa ve çâre olmadı ki bu muhazzire-ı [8] ğaybı tutuğhicâb-i ihtifâdan 'arz-ı cemâl êde fi'l-cümle ta'vîk-i [9] mübâ'ade ve tevfiğ-i müsâ'ade devâ'-i-i müctemî ve mevânî-i mürtefi' olup [10] sene-i erba' ve şelâşin-i zi'l-hiccesinüñ veencâm ve ol [11] senesinüñ evâhîrinde tamâm ve müyesser oldı sebeb-i haşîkî te'lîf [12] ve illet-i tâmmetarsîf haşret-i mükerrermet-i mâ'ib ve mu'addelet-i [13] râyat-ı dürr-i deryâ-ı cü vü 'aşa vü mâhî-i zulm-i haşa ğazanfer-i şavlet[14] esed-i heybet-i nerîmân kıyâfet rüz-ı-zer-mend şîr-i gerdün şîr-i 'ilm [15] key lertzân ve haşm-ı la'in huşûşa efrenc-i melâ'in-i şâ'ika-i [16] tîğ bî-diriginden suzân kazağ la'in-i beğ-âyîn bî-dîn hod [17] el yevmü'l- kıyâme o kılınmuş hınzîr-mişâl muşabelesinde giriz[18] ender **nazm**

bid'at küfr ehlini nahîdür ol

devlet ve dîn [19] büşt-benâhîdür ol

luţf-i ezel ü bînâ ay ola

şer'i [20] büeni hâdî-i râhi ola

rüşen êde devletle gird-gâr kevkebe-i [21] kevkebeni şubh-vâr niyeti çün hayra dürur-ı şubh ve şâm 'aķıbetin [22] hayr êde rabbü'l-enâm bir vezîr-i müşterî nazırdur ki'ahd-ı mülk-i [23] şâhîde olaydı vezîri Nizamü'l-mülk tazallüm mülki andan ta'lîm[24] êderdi ve ger bu zer-cumhur bunun zamân-ı hikmet aķranında geldi [25] vüzâret-i nüşîn-i revânı bu şâhib-i devlete revân êder idi

3b

[1] ey zahir-ı dîn ve devlet mazhar-ı luţf-ı hudâ

vey mu'in-i mülk [2] ve millet bir nûr-ıhudâ

h zret-i paşa-yı dery -ı dil   z r k rv n
 [3] merd-i meyd n-ı neberd   Ő r-i k hs riveg 
 (h )d ver-i CemŐ d ferd s t r [4]  skender-z fer
 s r r-ı  l  n z rɡan  aŐa baŐr-ı Ő h 
 ma   delet- [5] k ster kerem-baŐŐa Receb Paşa o kim
 h kdur gahında anuş [6] mihr  n r bir ged 
 Pehlev n-ı  arŐa-i rezm ve Őec   at kim anuş
 [7] h Őyetinde Ő rl r k h re eyler iltica
 Şuya urd  kend yi [8] h vfile dery da tahtuŐ
 heybetinden k hda girdi del ge [9] az daha
  ekseler kend lere evveli el-eps rını
 h k-i [10] p yuŐ cevher d  eŐm-i c na t tiy 
 ni  meti b -minneti mebz l [11] ve luŐfu rayigan
 han -ı iŐsan-i fir v na bug n etti sala
 [12] Ő kr   raŐı olup ters ne h lk  c mlesi
 ez-diy r-ı devlet ve  omrini [13] eyler du  a
 oldu renc de dil kimse zam nında anuş
 ol  ata [14] etti yine her kim ki ettiyse h ta
 kulaŐı dold  sihr Ő sanma [15] beder oldu hil l
 Őalalı n m bilindi  aleme Őayt-ı Şada
 [16] devlet-gede yine bir gencine-i keşf oldu buŐa
 h mdull h feth-i b b oldu [17] m yesser serv-r 
 ol kit bı kim o bir gencine-i pinh n idi
 himmet Őle[18] ben eli acdum olup hikmet-n m 
 g rmem Őd r kime bir maŐb b-ı[19] maŐc b idi ol
 kimseye acılmamıŐdı eylemiŐti iŐtif -i
 [20] keşf olup geldi g r ndi perde-i esr rdan
 z hir [21] h sni anuş eyledi  arŐlıŐa
 bir mu  amm  idi kim bilmezdi kimse onı
 [22] m Őkilin h ll etmiŐti daşı bir m Őkil-guŐ 
 c mle esr r [23] h kmett r bunuŐ mevz    heb
 nola ma  m r olsa b yle [24] n mına itt m bin 
  ilm-i necm  var olur anuŐlas lik m htedi
 [25]  ilm-i Őıbbı var ki anuşla gel r Şadra Őif 

cümle teşîrâtı bunda **4a40**[1] içmek mevcuddur
 ola tahtında anuñ dâhil semavât-i ‘alâ
 kıymeti [2] yoğ bu kitābuñ gevhernā-yābeddür
 var ise hüsni kabūldur yine ana baha
 [3] bu kitābum kesb edüp zıkr-i şerîfüñle şeref
 nāmuñ ile nām-dār [4] olsa eserlerde sezā
 oğunup yazulduğunca bu kitāb mustātāb
 [5] şafha-i eyyāmda dāim nāmuñ bula beğā
 ṭali‘ oldukça felekde rüz [6] ve şeb şems ve kamer
 fezyiāb oldukça aşarı ile ‘arz ve semā
 [9] kevkeb-i bağşuñ şerefburcunda bedr olup müdām
 arta ‘ömrüñ [8] devletüñ bula terağki dā’imā
 kıanda ‘azm eylerseñ olsun himmet-i [9] murādān-ı mu‘ayyen
 idesin i‘dā-yı dīn ve devlete nice ğaza
 [10] rehberüñ hużrını‘askerüñ fetḥ ve zafer
 yār ve yoldaşuñ olalar [11] evliyā ve enbiyā

neşr fāris-i meydān şeca‘āt-ı hāris-i meydān ‘adālet-i [12] Nizamü’l-Mülk şalāhü’l-‘alem
 ‘anāşü’l- devletü’l ‘aliyye vezīr-i ḳapudān[13] receb paşa yesirullah-ı lehud mayirudu ve
 mayeşā hazretleridür ki vücūd-ı [14] nūru’l-vidādı nice eyyām-ı münkesir olmuş idi kuvvet
 bazū-yı [15] mekārı mü’sā’id olup ṭebābetüm hayşiyeti ile meclīs pür nūrına beni [16]
 dāhil eyledi cüz‘i hizmetüm muḳabelesinde külli luğflarına nā’il eyledi [17] ki ḳalem ser‘ü’l-
 beyān ve şaf taḥrīrinde ‘ācizdür ḥattā bu faḳīri taḥt-ı [18] eyāletinde tımār defter-dārı edüp
 beynü’l-aḳrān mümtāz ve ser-bülend [19] eyledi bu nāciz daḳı ḥazret-i veliü’l-ta‘muñ du‘ā-yı
 hayruñ iltizām [20] ve zıkr ve senāsı pāyende ihtimām edüp rüz-ı kıyāmet dek evşāf-ı [21]
 cemīle ve zıkr bi’l-ḥayrları ferāmüş olmasun deyü bu kitāb-ı [22] ḥikmet-nāyı te’līf edüp
 nām-ı sāmīlerine mu‘anven eyledim [23] ve ism-i kitābı **Enmūzec’üt-Ṭıbb** ile müsemmə
 kıldım imdi bu kitāb [24] bir kitābdur ki zamanında derc olunan fevā’id ve ‘avā’id kütüb-ı
 ṭıbbiye [25]-nün hiç birinde cem‘olmamışdur buña vāşıl olmağ ḥaza’in-i ‘āleme

4b

[1] vuşūldan evlādur zīrā ḥazā’in ve māl ve emtia‘-ı bī-mişāl bedende [2] olan şıḥḥat
 olduğı taḳdīrce mu‘teberdür ‘aks olursa [3] ḥod pirüñ ğaha degmez bu kitābuñ şāḥibi nihāyet-
 i‘ömre dek feḥvā-yı [4] kitāba ‘amel ederse bi-emrullah ol ḥāṭıradan emīn olur ‘ale’l- ḥuşuş
 [5] müteḳaddīminüñ mü’ellifāt-ı sā’ir-i memālike ve sükkānıñ mizāclarına göre [6] te’līf
 olunmuşdur benüm bu kitābum bir kitābdur ki ebnā-yı zamānuñ ṭabī‘atları [7] muḳteżāsına

muvâfiğdur bu kelāmımızun istiṣhādı şeyhün ve ğayruñ [8] mü‘ellifâtlarından vâkı‘ olan aḳrabâdîne nazar olıcak zaḫîr [9] olur cümleden şeyh bir şerbete beş dirhem **sakmūniya** ta‘yîn eylesidür [10] zîrâ Başra ḫalkına göre **sakmūniya**başarı faşd eylemişdür bu ma‘nâ [11] ḫanūnda muşarrağdur vay ol ṭabîbün ḫâline ki kütüb-i müte‘ahhîrine [12] mürâca‘at eyleyüp iki kıraṭı bir şerbete ḫâfi olan **sakmūniyanuñ** [13] beş dirhemini bir şerbete vaż‘ eyleye zîrâ bizüm **sakmūniyamız** intâ giderür [14] ba‘de‘l-ıṣlâḫ İstanbul ḫalkınuñ mekkâs ve kennâsına iki kıraṭ kifâyet [15] éderfe-keyf ki erbâb-ı tena‘uma verile ṭabîbde rüşd olıcak [16] tedbîrde na‘b çekmez amma dehr-i tabîb ḫazûḳ reşîde ziyâde muḫtâcdur [17] zürefâ-yı İstanbul nazik ve ten-perver olur ve ekşeri mükeyyifâtdan [18] behre-verdür aşḫâb-ı devlet ve erkân-ı sa‘âdet sâ‘îr-i eşḫâsa [19] ḫıyâş ile mekūkiu‘l-mizâcdur ve kitâbımız şol mu‘âlecenün üzerine [20] mevzū‘adur ki mülük-ı muḫarribîn olanlar lâyıḳdur sâ‘îr-i [21] nâs için daḫı nef‘î-i ‘âmdur nihâyet ol edviye ve aḡdiye [22] tedbîr ve terkîb olunmamışdur ve ḫâşiyeti cihetle zî-semm [23] ve ğayri meşḫûr ola şîr-i ḫuşḫuñ ‘amelin **sakmūniya** daḫı éder [24] nihâyet biz aña zarûretümüz olmayınca mürâca‘at eylemedük **el-ṭıbbu‘l-** [25] **müluku‘l-şu‘lûk** mazmūnına muṭâbık-ı mülûka lazım olan

5a

[1] mu‘âlecâta mürâca‘at eyledük ve eṭibbānuñ dîdeden nihân ve cân [2] gibi pinhân eyledükleri esrâr-ı ḫafiyeyi nice mu‘teberâtdan cem‘ [3] edüp tecrübeye munzamm ḫıldum gördüm ki ol zât-ı mülk-i sıfât [4] ehl-i kemâle râġib ve mihr-i luṭfuyla bu bendesine ṭâlibdür Yūsuf [5] mişâl ihvân-ı zamândan ki iltifât ve ḫazret-i ‘azîzine nisbet ile [6] bu taḫaffümbid‘â‘at-i müzcâtdur maḫzen bu ḫadar eşere ol zât-ı kerem [7] simât bâ‘iş olmuşdur hezze terbiyyet gerek hezzün terbît [8] fi‘l-ḫaḫîḫa ‘illetidür her hezz kim cihânda etdi zuḫûr pâdişâḫ [8] ve şerk himmetidür ḫazret-i kibriyâdan şubḫ ve mesâr-ı câ ü temennâ[9] éderüm ki vücūd-ı şerifleri künbed-i ğerdün dâ‘îr ve afitâb-ı ‘âlem-tâb-ı [10] âsumânda sâ‘îr ve sâfir olduḫca muḫarr-ı ‘izz ü devletde ve şaḫn-ı[11] şıḫḫat ve sa‘âdetde dâ‘îm ve ḫâ‘îm eyleye **ḫıṭ‘a**

ḫudâya tâ bidâyet-i âsumân-râ

[12] mekon ḫâli ezîn aşaf-ı cihân-râ

felek çün ḫatemeş zîr negîz[13] bād

kilîd-i ‘alemeş der-âstîn bād

ve ḫarem-ı muḫterelerinün [14] şâḫabesi âsumân-ı refṭ belḫıs-ı ḫazret taḫt-nişîn [14] sulṭân-ı nişân ve sulṭân-ı sulṭânân cihân-ı ‘işmet‘üd-dünyâ ved-dîn gevher-i ḫân-ı sulṭân bin sulṭân Aḫmed ḫândur [15] ebbed-allâḫ eyyâm-ı salṭanathâ ve ebbed-i aşâr-ı mu‘delethâ ḫazretlerinün [16] daḫî cenâb-ı bâri büstân-ı ‘âlemde nihâl-i vücūd-ı şerîflerîn [17] bād-ı ḫazândan emîn ede âmîn **naẓm**

an ki der-mehedçāleş ve hem [18] rānā bude dest
 ve an ki perester ‘ufā faş bād rānā būde rāh
 [19] zühre-i zehrā-i devlet-i aḥter-i burc-ı şeref
 şemse-i gerdūn-ı [20] ‘iffet sāye-i luṭf-ı āla
 ehl-i inşāf olan ihvān-i celīl’üş- [21] –şandan ricā olunur ki her ne miḳdār ḳuşūrı var ise [22]
 ıṣlāḥ édüp dāmen luṭflarıyla ‘uyūbını setr édeler
 ger ḥod

5b

[1] heme ‘ayıbhā be-dīn bende dūrüst
 her ‘ayb ki sulṭān be pesend [2] doherest
 mażmūn-ı hikmet-i meşḥūnına raġbet buyuralar ve fevā’id [3] ü ‘avā’idinden münfe‘it bāb
 olduḳda ümīzdür ki bu mücrim [4] ve ḥāşırı du‘ā-yı ḥayr-ile yād ve rūḥ-ı revānumı ol
 sa‘ādetle [5] şād édeler **beyt**

emrūz kār kon ki besi rūzgār nist

ferdā [6] ki rūzgār dırazest ve kār nist

muḳaddeme-i kitāb-ı ‘ilm-i ṭıbbuḅ [7] şeref ü fazīleti beyānındadır de‘b-i muşannifindür
 kütüb-i [8] mu‘teberenüḅ ve zī bāl olan umūr-ı muḳarrerenüḅ evā’ilinde ḥamdla [9] ve taşlīye
 ile bedā’ edüp ammā bā‘d-ı terkībin İrād ederler binā [10] ‘alā zālīk-i ‘ahde-i ḥamd ü şenādan
 ve şalavāt-ı şerīfeden ḥāric [11] olduḳsa ma‘lūm ola ki ‘ilm-i ṭıbb-i eşref-i ‘ulūmdur hīc [12]
 buḅa muvāzī olmaz ve hīc bu ‘ilmi ta‘līm ü ta‘allimden müstaġnī [13] olmaz şerefine aḅyār ü
 faziletine aşār bī-nihāyedür beden-i [14] insānī ki eşref-i mevālīd ve erkāndur ‘ilm-i ṭıbbā
 ihtiyācı [15] ḳavīdür insānuḅ ise sā’ir-i ḥayvāndan şerefi İmān ü ‘irfān [16] ve ‘ibādet ü ṭā‘at ü
 riāyet-i erkāndur bu ma‘nā ile [17] şıḥḥat ile olur aḥtuḅ kemāli şıḥḥātdür ve şıḥḥatuḅ ḥıfzı
 [18] zā’il olduḳda istidādı ‘ilm-i ṭıbb ile olur ṭabīb [19] men‘-i mevt eylemede egerci vāfī
 degüldür ammā ḥayātı bir vech-i [20] ekmel-i güzārātdur mekke vāfīdür bu ma‘nā daḥī ya
 kemmiyet ile olur [21] yaḥud keyfiyyet ile olur vāfī olması eger ṭıbbā [22] mülāzamet édüp
 tedbīr-i fāzıl ile taḳayyūd ederse şāyed [23] ki ecel-i ṭabī‘iyye erişe eger terk-i ḥıfz şıḥḥat
 ederse ṭūl-ı [24] ḥayāt müyesser olmaz keyfiyyet ile vāḳī olması eger ṭıbbā mülāzemet [25]
 édüp çün ḥayāt-ı sebep şıḥḥat ü selāmet-i bedendür ṭabīb

6a

[1] buḅa keyfiyyātı i‘ṭāya vāfīdür zīrā ḳuvvet-i nazariyye ve ‘ilmiyyenüḅ [2] istikmāli
 gerek mu‘ād ve gerek mu‘āşede mümkin degüldür meger [3] selāmet-i beden ile ola beden ki
 dördüncü mübtelā olsa şaḥşuḅ kemāli ba‘īd olur ḥuşūşā cenāb-ı ‘izzet ḥāzretlerinüḅ [4] zıkrı ve
 fikri ki ehemmiyet-i umūrdan iken idāye-i ḳāşır olur [5] ‘ale’l-ḥuşūş ‘ilm-i teşrīḥ ki ḥıḳkat-i

insānīde hazret-i haḳḳuḅ [6] bedāyi' ḳudretidür beden-i insān za'if ve nahīfe ne vechle [7] terkīb vāḳı' olmuşdur ve ne vedi'at ḳonmuşdur 'irfān-ı[8] nefse aḳreb vesāıldür çün itlā' hāşıl ola emrāz ü devā [9] kemāyenbağı biline bundan ziyāde ma'rifet yine budur zīrā her derd [10] muḳābelesinde bir nice devā ve şeḳāvet vaz' olunmuşdur [11] rāḫat luḫf ü iḫsān ḳabl-i haḳdan zuhūr etdikde mücib [12] ez-diyād-ı 'irfān olur bir vech daḫī ḫıffet-i kemāldür bu derece [13] bülendī bedeni insānda hīc rāḫat gibi kemāl yokdur rāḫat ise [14] şıḫḫat ile olur bu şıḫḫati vāḳı' olan 'ilm-i ḫıbbdur vācibu'l-vücūdun [15] elḫāfindan şıḫḫatden ziyāde luḫf olmaz bu 'atıyyeye ḫabīb [16] nāib-i menāb-ı haḳḳ olmuş olur zīrā ḫıbb cāmi'ün-nef'dür ḫabīb [17] ki haḳıḳat-i eşyāya vāşıl ola 'acāib ve ğarāib ki ḳudret-i [18] ilahīde vardur terkīb-i 'ālem esrār ü ḫabāyi' ve nebātāt ü cemādāt [19] ve ḫayvānāt ü emsalehüm bi-ḫasebü'l-maḳdūr-ı 'ārif olur [20] ammā fazīlet-i 'ilm-i ḫıbb-ı āyāt muḫkemāt ü eḫādīs-i meşhūre ve rivāyet-i [21] menḳüle ile şābitdür ḳavlulu ta'ālāyahrucu **min buḫūnihā şarābun** [22] **muḫtelifun elvānuhu fihi şifā-ün lin nās**⁵ bu ayet-i şerīfde şānında [23] şifā olup ol şifā insāna maḫşuş olduğı eşyāda [24] ḫaşşa olup ḫıbbun fazīleti işbāta delīl-i ḳavidür buḅa

6b

[1] münāsib-i cenāb-i risālet-i penāḫ şallahu 'aleyhe ve sellem buyururlar [2] **el-'ilm-i 'ilmen 'ilmü'l-bedān 'ilm-üd-deyān** 'ilm-i beden 'ilm-i dīn taḳdīm olması [3] taḫşīl-i ḫā'at ve 'ibādet tekmīl-i dīn ve şeri'at şıḫḫat-i beden ğayr [4] ile olmaduğını kināyedürḳavleḫü aleyh'üs-selām **eşnān-ı lā başḫān'uş-** [5] **–şahīḫu'l-muḫammī vel-marīzu'l-maḫlaḫ** bu ḫadīsde ḫod hazretün [6] ḳava'id-i ḫıbb beyān eyleduğını mübeyyendür zīrā şahīḫu'l-mizāc ki ve perḫız [7] éde marāz-ı şāḫib ḫalḫ gibi taşḫīḫ mizāc eylemeduğın işāretdür [8] bunun mişalini Talḫa bin 'Abīd hazretleri naḳl buyururlar ki bir ğün [9] cenāb-ı resūlullah şallahu 'aleyhe ve sellem bir meclisde rāst [10] geldüm müpārek ellerinde bir ayva var idi ḫuzūr-ı 'izzet-i mevḫūr [11] –larında ādābla oturdum benden yaḅa teveccüh édüp engüşt-i [12] ḳamer-i şıḳāf ile ol seferceli yaḅar mey eylediler ve buyurdılar ki [13] bu ayvanun ḫaşşası taḫīb-i nefes ve ḳuvve-i ḳalb ve tenḳıye-i şadr [14] etmekdür ve yine mezbūr-ı talḫa hazretleri buyururlar ki bir cemā'at-i [15] ḫuzūr-ı faḫr-ı 'āleme geldiler ḳarnımız doydı ve a'zāmız za'if [16] oldu deyü inhā eylediler ḫekīm-i ilahı hāzretleri Līn bin Şerben [17] emr eyledi ve aşḫābdan Katıba hazretleri buyururlar ki hazret-i [18] kelīmullah 'aleyhü's-selām marīzi tabībe varup duḫalında men' [19] buyururlardı müpārek Sinn-i şerīflerine veca'-i 'āriż olup tevekkül [20] buyurup devāya mürāca'at buyurmadılar ve şıḫḫat ricā eylediler [21] İtrīdān tebeḫḫul ḫıkmetikelām-ı 'izzet-i meşḫūnı [22] vārid oldu mertebe-i kelīmullah ḫod ma'lūmdur yine cenāb-ı [23] 'izzet-i

⁵Kur'ān-ı Kerim, Nahl Suresi 69.ayet " ...Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır..."

hikmetün ibtālîne ve hâzret-i Musâ'nuñ tevekkülüne rızâ [24] vermedi imdi aḥâdiş-i şaḥîhadandır faḥr-i 'âlem buyurmışdur [25]

7a

[1]zamânımızda elḥamdulillah-ı ta'alâ [2] sulṭânımız 'ādıldür hergiz zulme rızâları yoḫdur nehr-i [3] cārımız Kāğıdhâne ve İslâmbola gelen şulardur sovuḫ ḳāime ḫod [4] her çarşūda ve her yolda bir sovuḫ ḳāimdür ammâ ṭabībḫân [5] aḫvâlınden candân ma'rifetüm yoḫdur zîrâ ekşerîn müşâhide [6] eyledük ḳatısâde gördük ḫudâ bilür ki kimseyesu-ı zannımız [7] ve ğarazımız yoḫdur eṭibbâdan islâmiyyün eger sâ'ir-ı edyânuñ [8] aşḫâbı ancak kütüb-i tabi' ederüm deyü kitâbuñ cemâlınden mütelezzizlerdür [9] tecrübe ve 'amelde de candân ma'rifetleri yoḫdur çok edviye-i [10] Mışırda ve mürekkimeyi gördüm aḫvâlimüz teşḫîş etmeyüp 'aṭârıñ [11] ḳavline 'âmil olur taḳşirâtlarından su'al eylesek marîzi [12] muvâfiḫ ve 'aṭâr-ı şâdıḫdur derler ḫaḳîḳatde bu ikisi [13] vardır ammâ ṭabīb-ı ḫâzıḳ yoḫdur biz yinekelâmımıza rucū' [14] edelüm ma'lüm ol ki ṭıbbuñ 'amelin ve 'ilmin eger erkânı ve emzâca [15] ve eger teşrîḫ ve müfredât-ı aḫrabâdîn ki bu fennün muḳaddemâtı [16] ve külliyyâtdur kitâbımızda beyân etmegi iltizâm eyledük ve bizim kitâbımız [17] bir muḳaddime ve altı ta'lîm ve bir ḫâtıme mebnîdür çün kim muḳaddimeyi [18] beyân eyledük şimden gerü rucu'mız ta'allim-i sitteye ve ḫâtmîdür [19] **sittenünṭa'lîm-i evveli bir faşl ve iki sifra müşaḳḳaldür sifr-ı evvelide** [20] üç **bâb ve sifr-ı şânide iki bâb vardır faşl-ı evvel 'ilm-i ṭıbb beyânındadır** [21] 'ilm-i ṭıbb bir 'ilmdür ki anuñla aḫvâl-i beden-ı insân ma'lum olur [22] meşelâ şıḫḫat ve marâzundur ve şıḫḫatin nice hıfzı ḳâbildir ve şıḫḫat [24] ki zâ'il ola ne vechle i'âde eder bî-ḳadrü'l-ımkân beyân [25] olunur ve ṭabi'at ki ḳuvvete muḫtâcdur anı ne ṭarîḳla niĝâḫ

7b

[1] ḳılmaḫ olur ve kemâlât-ı bedeniye ki ḳavâ-yı şelâsedür anuñ ne ṭarîḳla [2] ef'âlini i'tidâlde ricâ ḳılmaḫ muḫtezâ-yı ṭabi'atdur ne vechledür [3] ve umûr-ı ṭab'î ki eşyâ demekle ma'rûfdur beden-i insânide [4] i'tidâl mecâzı ondan 'ibârettür mevcûd olursa şubḫ-ı [5] ḳâim olur eşyâ kim vaşf eyledük erkânı ve mizâc [6] ve aḫlâṭ ve a'zâ ve ervâḫ ḳavîdur Allahu ta'alâ a'lem [7] **sifr-i evvelinün bâb-ı evvel ḳavâ'id-i külliye ki 'ilm-i ṭıbb müte'allıḫdur iki** [8] **ḳısmdur ḳısm-ı evvel ḳavâ'id-i ṭıbbiye ki umûr-ı ṭıbbiye beyânındadır** [9] imdi ma'lüm ola ki erkân dördtür biri nârdur ṭabi'atı [10] ḫârr ve yâbisdür mevzu'ı taḫt-ı felek-i ḳamerdür ḫafif muṭlaḳdur [11] fâ'idesi teşḫîn ve inzâc-ıtaḫlîldür ve taltîf ve ihrâḳdur [12] erkânıñ ikincisi havâdur ṭabi'atı ḫâr ve ruṭbdur ḫafif [13] bi'l-izafedür mevzu'ı taḫt-ı kürre-i nârdur fâ'idesi ṭahlîl [14] ve tertîb ve eşyâ-yı ṭaḫalḫül ḳılmaḫtır erkânıñ üçüncüsü [15] âbdur ṭabi'atı bârdur ve ruṭbdur mevzu'ıtaḫt-ı kürre-i havâdur [16] ṣaḳîl-i bi'l-izâfedür fâ'idesiterṭîb ve telyîn eşyâ-

yı [17] şulbdur erkānuñ dördüncüsü hākdur tabi‘atı bārid veyābisdür [18] şakil-i muṭlaktur mevzu‘ı evsaṭ-ı anāşırdur taht-ı kürre-i [19] ābdur ki kaçan eşyā-yı raķikā-yı hıfz éde ğalîzeder ve şābit [20] kıılır **bāb-ı şāni umūr-ı tabi‘yyeden mizāc beyānındadır** [21] aña keyfiyyet evveli derler ki ‘anāşıruñ ictima‘ıdur çün kim ‘anaşır-ı erba‘abedende cem‘ ola müteferriķ olur eger mümās ve melāķı [23] evveller birbirleriyle miyānlarında ol eczānuñ kesr ü inkisār vaķı‘[24] olur belki keyfiyyāt-ı mütezarra-i muḫalefete vaki‘ olur [25] ol keyfiyyete mizāc derler ba‘zılar keyfiyyet-i aḫer-i fā‘iz olur ⁶⁷

8a

[1] derler bu mezheb-i mercūhdur zīrā mizāc mu‘tedil ve ğayr-ı mu‘tedil[2] olur mizāc ki mu‘tedil ola bir nice vech ıtlāķ eylemişlerdür [3] **vech-i evvel** kemde ve keyfde mu‘tedil olmaķtur şol vaķt ki [4] meyl-i ‘anāşır mütesavi ola mu‘tedil-i haķıķı olur bu ise hārîc-i [5] vucūdda olmaz **vech-i şāni** kem ve keyf-i ‘anāşır bir vechle ol ki [6] i‘dāll ve if‘āl bir vech ılıķ mümkün ola meşelā sidik ḫareretinüñ [7] ğalebesi aña tehevür kavî‘tā éder erneb ki tavşandur bürüdeti [8] keşir ve ḫarāreti kıalîl olmağıla ḫavf ve cinnî bir mertebedür ki key [9] ta‘bire muḫtāc degildür imdi i‘tidāl-i mizācı biz ol vaķt bilüriz [10] edviyeyi ve ağdiyeyi bile sū-i mizāc şāhızı ma‘lūm édinevüz [11] bu müdde‘i ile mizāc mu‘tedil midür ve ğayr-ı mu‘tedill midürvāşıl oluruz [12]bu taķdîrce mizāc ğayr-ı mu‘tedil ki sekizdür dördü [13] müfreddür ki hārdur bārid-i ruṭbdur yābisdur imdi [14] mizācıña i‘tidālden tecāvüz éde ol şahş ol mizācla [15] mutażarrır olur nitekim sū-ı mizāc bi-ḫasebü‘l-madde dördtür [16] şafrādur demdür bağamdur sevdādur i‘tidāl-i mevālid-i şelāşe [17] mizāc-ı insāna müte‘allıķdur ve mizāc insān-ı esnāfla i‘dāll-ı [18] mizāc i‘zā-yı insān-i cilldür ḫuşuşā enmele-i sebbābedür cild-i [19] saİR-i enāmîl ba‘de cild-i kefi insān ba‘de saİR-i cülud-ı a‘zā-yı [20] insāndur ve insān-ı dev dördtür birisi sinn-i nümüddur ki [21] sinn-i ḫadāşe daḫı derler ve bir daḫı sinn-i şebābdur [22] üçüncisi sinn ve ḫavfdur dördüncisi şeyḫūḫetdür [23] tafşîli budur ki sinn-i nümüvv ki denmiş idi sinn-i tuḫūliyyetdür ibtîdā-i [24] tevellüdden müsta‘idd ḫareket olunca olan evķāttur bu ki [25] sinn-i şabā daḫı derler ve sinn-i ğulām-ı mürāhiķ ve ḫadd-i bülüğdur

8b

[1] ve sinn-i şebābdur ki otuz beş yaşına dekdür nümüvv aña derler ki [2] insān aķtār-ı şelāşesinden ya‘ni ṫulından ve ‘arzından [3] ve ‘umķından tenāsüp ṫabi‘ üzre mütezāyüd ola bu minvāl üzre [4] bu kuvvet-i temînen üzre aḫir ‘ömre dek olmaz belki bu ziyādlığuñ [5] miķdār-ı mu‘ayyeni vardur ki aña vāşıl olduķtan soñra kuvvet-i [6] tenmiyye vāķıf olup ‘amelden kıalur buña sinn ü ḫavf daḫı [7] derler insān ne kıadar semîn olursa ṫulından bir

⁶ Maṭlab Sifr evvelinüñ bāb-ı evve-i kıava‘id-i külliye ki umur-i ṫıbb‘iyye beyānındadır

⁷ Maṭlab bāb-ı şāni umūr-ı ṫıbb‘iyyeden mizāc beyānındadır

hıreduñ [8] miqdârı ziyâde ve sinn-i nümüvv'ad olunmaz ve sinn-i kühület ki Türkîde [9] orta yaşluya derler buña sinnü'l-haṭṭâṭ dañı derler bu sinnüñ [10] erbâbuñ el-haṭṭâṭı ḳati zâhirdür biri dañı sinn-i şeyḫuhât [11] derler bu sinnüñ şâhibine anen-fe-anân aḫir 'ömre dek za'if ve fütür [12] muḳarrerdur **bâb-ı salıss aḫlât beyânındadır** imdi aḫlât ki zıkrı [13] sıyḳ eyledi dördtür tafşılı budur ki ḳaçan ğidâ dehâna [14] dâhil ve bedene nâzil ve ḫulḳümdan mi'deye vâşıl ola mi'de [15] bir ḳuvvet vardur ki ğidâ-yı tâlibdür ve anı mi'deye câzibdür [16] bu ḳuvvet bedenın cemi' eczâ ve cümle azâsında vardur pes [17] ğidâyı mi'deye ve mi'deden kebedden cümle a'zâya [18] iletür bu ḳuvvet-i ḳuvvet cazibe derler ve ğidâ bu mevzû'da ğani [19] mi'de bir miqdâr eglenmek gerektür tâ kim ḳuvvet-i hażma hażm [20] 'amelin işleye ve illâ ğidâhażm olmadın bedendemâ-yeteḫalil olmaz pes [21] ḳuvvet gerekdür ki ğidâyı bu muḫallilde tâ hażm olunca ṫuta şalıvèrmeye [22] bu ḳuvvete ḳuvvet-i masike derler ve ḳuvvet-i masike ğidâyı imsâk [23] éderken bir ḳuvvet dañı vardur ki ğidâyı hażm eyler a'nî şüret-i [24] evvelisinden çıkarup cüz'iden olmağa münâsib şürete [25] ḳoyar bu ḳuvvet-i ḳuvvet hażm derler⁸

9a

[1] ve ğidânuñ her cüz'i hażm olup beden cüz'i olunmağa sâlih [2] degüldür belki laṭifi hażm olup ğalîzi ve keşîfi fażla [3] olur bedenden ḫârici def' olmaḳ gerekdür ki bedene zarar [4] gelmiye ve zarar külli eylemeye pes ol ki fażla ḫârice-i def' eyler [5] aña ḳuvvet-i dâfi' derlersıf-i **şâniye mensüb olan ebvâbuñ** [6] **evveli hażm beyânındadır** imdi hażmuñ dört mertebesi [7] vardur ki her mertebe bir mevzû'da olur ve her bir mertebenüñ [8] bir fażlası vardur ki mevzû'-ı hażmuñ ḳuvvet-i dâfi'a anı [9] ṫaşra def' éderbedeni zârardan def' içün **meretebe-i evveli** [10] mi'dedür ki ḫukemâdır kihazmuñ ibtidâsı dehândandur zîrâ [11] saṫḫ dâhil dehân-ı saṫḫ dâhil mi'deye muttasıldur ve mülâşıḳdur [12] hemân ki ğidâ girüp ve maz' olunmağa başlandı fi'l-cümle hażmuñ [13] ibtidâsı hâşıl olur ve bu hażm intihâsına mi'dede zamân [14] vâşıl olur ğidâ ki mi'dede bu hażm ile münhażim ola [15] keşk-i baḫta mişâl ya'ni ḳoyu ter-ḫâne gibi oluryunanîler buña [16] kilüs derler bu hażmuñ fażlası em'â ṫarîkindenşaḳa'da [17] vâşıl olup ḫârice mündefi' olur meretebe-i şâniye bu hażm-ı kebed [18] olur hażm-ı evvel münhażim olup kilüs olan ğidânuñ [19] laṭifi masarika dedükleri ṫamarlar ki bir ṫarafı nihâyet [20] mi'deye ve bir ṫarafı muḳa'ar-ıkebede a'nî ḳaracigerüñ çuḳurı [21] ṫarafına muttasıldur mi'deden ol ince ṫamarlardan girüp [22] kebedemütecezzi olur peslaṭif-ı kilüs mäsâriḳadankebede [23] vâşıl olıcaḳ kebedde tekrâr ṫabḫ ve nażc bulup bir hażm dañı olur [23] ehl-i Yunan bu mertebeye kimüs derler bu mertebede aḫlât-ı erba'a⁹

⁸ Maṫlab bâb-ı şâlis-i aḫlât beyânındadır

⁹Maṫlab-ı hażm

9b

[1]mütemeyyiz ve mütekevvin olur zîrâ ki eczâ-yı nâriyye-i laîfe [2] harâret ve yübüset sebebi ihrâka mâ'il olup kemâl hıffetinden ki [3] nâriyyeye lâzımdur cümleñ üzerine çıkar aña şafrâderler [4] eczâ-ı 'arzıyye-i kesîfesidür zeyt yağı gibi aşğa çöken [5] sudadur bu ikisinüñ maiyetinde olan eger nazc tam olur ise [6] dem olur eger henüz nazc bulmayup bir mikdâr hâm qaldıysa [7] ol balğam olur tâ pıhta olduğı cihetten **mertebe-i şalîse** hazmuñ [8] biri dağı 'urûkdadur zîrâ ahlât-ı mezkûra cigerüñ cānib-i muhaddebinde [9] ya'ni yumur tarafından muṭṭaşıl olan 'ırq-ı kebîrden ki mücevvef ve 'ırq-ı [10] şağarı bedene muttaşıldur 'urûq-ı mezkûriyye aqup inüp 'urûqda [11] bir hazm dağı olur bu hazm sebebi ile bedenden cüz'î olup [12] a'zâ olmağa şaliḥ olur bu hazmuñ fazlası buḥârolup [13] mesammât bedenden mütehallil olup çıkup gider'ırq ve vesah [14] olur hammâmlarda kise ile çıkan bunlardur ba'zı harâret-i [15] bedeniye ile mizâc bulmaqlık olur **mertebe-i râbî'a** hazmuñ biri [16] dağı a'zâda olur zîrâ gıdâ mezbûr-ı kebedde ahlât olup [17] 'urûq-ı kibârdan 'urûq-ı şîğaracedvel ve sevâkıdür vâzi' [18] derler dökülür ve anlardan dağı hurde 'urûka ki 'urûq-ı lefiyye derler [19] gâyet şağarından ḥurmâ loğna teşbîh eylemişlerdür anlara dökilüp [20] hurdece ağızlarından terşîhedüp a'zâya mülteşik olur [21] ve levn kıvâma tamâm meşayih olup 'uzvuñ mutehallil olan cüz'iyeye [22]-sine bedel olur ve 'uzv olur bu aḥer-i merâtib hazmdur bu hazmuñ [23] fazlası menidür ki madde-i âdemi olmağa lâyiğ olur imdi [24] ahlâtan **demḥârr** ve ruḥdur ṭabî'î ya gayrı tabî'idür dem-i ṭabî'î [25] oldur ki cigerde ḥaşıl olmuş ola şekli surḥ ve şîrîn ¹⁰

10a

[1] ve mu'tedilü'l-kıvâmdur ve bi-râyiḥadur 'ufûnetten müberrâdur [2] qa'idesi beden-i insānide bedel-i mâ-yetehallil olup rûḥu'l-muḥadder [3] ammâ dem-i gayr-ı ṭabî'îki zıkr olunan o safdan muberrâ [4] ve mefkûr olandur belki zalikiyye muḥâlif olandur levnen [5] ve râyiḥa**ammâ şafrâ** ṭabî'îya gayrı ṭabî'idür ṭabî'î olan ol [6]şafrâdur ki ra've-i dem-i ṭabî'îyeye qarîb olandur 'alâmatı laîf [7] aḥmer-i naşî'dür ḥafîfdür fâ'idesi a'zâdan ba'zene dem-i [8] ṭabî'îye diğkat vermekle bedraqa ve hādâ olup demi [9] mecrâ-yı 'urûq ḍayyıkdan geçürmege sebep olmasıdur re'ye- [10] -ye ve aña müşâbih olan ve bir meydür ve bedene harâret verüp [11] meberredât-ı zarrdan emîn olmasıdur ve gâh bu şafrâdan bir miqdârı [12] def' eder em'â ki ḥiddet-i şafrâdan ḥaber-dâr ola def'-i işkâl [13] ve ahlât edüp ahlât-ı lezceyi ğusl ederammâ şafrâ-yı gâyr-ı [14] ṭabî'îyedirür biri merre-i şafrâdur ki balğam-ı raqîk ile ya galîz [15] ile maḥlûttur **ikinci şafrâ** -i maḥidür ki balğam-ı galîz maḥlûṭ olmuştur [16] **üçüncü şafrâdur ki** kerāniü'l-levândura'nî levni pırasaya beñzer [17] bu ol şafrâdur ki yine şafrâ-i sūhte maḥlûttur

¹⁰ Ve mu'tedil

ki levni sevdāya [18] qarīb olmuştur **dördüncü şafrādur ki** zencariü'l-levāndur [19] bu ol şafrādur ki ziyāde ihtirāk bulmağlasemmiyete qarīb [20] olmuştur **beşinci ol şafrādur ki** ihtirākı hadden aşup [21] efvn olmağıla beyāz olmuştur **altıncı ol şafrādur ki** [22] aksām-ı sevdā ile maḥlūt olmuştur **yedinci şafrā oldur ki** demden [23] ḥāşıl olmuştur sebebi demün laṭifi iḥrāk olmağıla şafrāya [24] dönmüştür **ammā balğam**ṭabi'īve ğayr-ıṭabi'īolur balğam-ı ṭabi'ī[25] oldur ki deme ziyāde müsteḥīl ola fā'idesi oldur ki bedende

10b

[1] kan az ola cüz'i zamānda kana müsteḥīl olur zīrā ḥaḳīkatde [2] daḫı ḥāmdurnihāyet ğayr-ı naẓcdur bedene ğıda olduğundan [3] mā-'ada a'zāya daḫı ğıda olur meşelā dimağ ve beden-i ruṭūbet [4] üzre zāyid ḥāşıl etse ḥareket-i bisyār ile yābis olur [5] mutaẓarrır olduğu ḥinde balğam aḫa imdād ederve zararın [6] def' ederbalğamda iki vech vardur birisi ṭa'mdur bu ta'am [7] dört kısımdur **balğam** söke ve balğam-ı **māliḥ**balğam-ı **ḥāmız**balğam-ı 'afşdur [8] bir vechi daḫı ṭa'mı olmamağdur aḫa mīc derler bī-lezzet [9] olduğün balğamun ma'iyyeti ğālibdür bu ol balğamdur ki [10] māliḥdür merre-işafrā ile maḥlūtur bu nev'-i balğam nev'an ḥārrdur [11] belki bürüdete mā'ildür şol nev' ki ḥāmızdur ol balğamdur ki [12] ziyāde ḥārrāreti za'ifdur ḥic naẓc görmemişdür ve şol [13] balğam 'afşdur ārzıyyeti ğālibdür keşifdür bürüdet ve yübüsete [14] mā'ildür kıvām cihetinden cüdā raḳīktür bu enva'da bundan [15] keşif yoktur balğam ğayr-ı ṭab'īnün cihet-i kıvāmda ve puḥtelikte [16] kısmı dörttür ḥām ve ḥaşbī ve zücācīve ma'īdür balğam [17] ğayr-ı ṭab'ī muḥtelifdür ğılāzında ecza'-i maḥsūsasınun ihtilāfi [18] vāziḥdür balğam-ı ḥaşbī ğayr-ı ṭabi'īnün ḥālī-i bedende ḳalmağ-ile ḫarāret [19] aḫā taşarruf eylemişdür ecza'-i laṭifi taḫlīl eylemişdür olur [20] ve cüz'-ikeşifi bāḳī ḳalır zücācī ol balğam ğayr-ı ṭabi'īdür ki kıvāmı [21] belki ḫaltü'l-zec hey'etinde ola āb-ı mücellā gibi zücāce [22] müşābih ola ve ma'ī balğamdur ki ğayr-ı ṭabi'īdür bedende ḳalup [23] ḫarāret anı taşarruf eyleyüp laṭifi taḫlīl olupkeşifi [24] ḳalmuş ola balğam ziyāde ayrudur ve ma'iyyeti ğālibdür ammā [25] sevdā ṭabi'ī ve ğayr-ı ṭabi'ī olur ṭabi'ī olan ol sevdādur ki ¹¹

11a

[1] derdi-i dem şāliḥdür fā'idesi ba'zı a'zāya metānet ile [2] ğidā vermektür ve a'zāyı ve 'azāmı muḥkem ve demi metīn [3] ḳılmağdur 'azām ola ve dem-i şāliḫe melāḳı olıcağ a'zāya [4] ḳuvvet-i a'zā edervaḳt-i ḫācetde tıḫāle dökülür zaḫīre [5] olur şol vaḳt ki ṭa'ama şehvet ḳalmaz bu sevdādan [6] bir miḳdār mi'deye vāşıl olur ḫumūzeti cihetle verür ğidāya [7] iştihā bundan 'ibārettür ve sevdā-yı ğayr-ı ṭabi'ī ḫalaṭ-ı maḫreḳdür ki [8] ihtirākı ğayr-ı ṭabi'īdür ve ḫalaṭ-ı ṭabi'ī ol zamān olur ki [9] cigerde ḫāşıl olmuş ola bu taḳdırce madde-i dem

¹¹el-taḳa tānuḫ ve ḳanuḫ fethiyle bir nesneüḫnāciz olmağ ma'nāsınadır el-tefhe ḳarḫa vezninde şol ṭa'amaya denür ki anlarda ḫalāvet ve ḫumūzet ve merāret ṭabi'ī olmaya ḳita'bır olunur ve laḫza ba'zılar itmege va anı ṭafhe cümlesinden 'add eylediler mütercim-i ḫaḳīr dir ki şeyḫ-i ḳanūnda bu vech üzre beyān eyledi ki

[10] şālīh olmağa ğıdāyı şālīh lāzımdur meşelā ğıdāyı cereb [11] ve şīrīn bedende şafrā olur ve ğalīz ve ruṭb olan [12] ğıdādan balġām olur ğıdā-yı ğalīz ve keşīfden sevdā olduġı [13] gibi **sifr-i şāniye mensūb olanebvabın bāb-ı evveli a'zā beyānındadır** [14] ma'lūm ola kim a'zā-yı insāniyye ya müfreddür ya mürekkebdür a'zā-yı [15] müfredde oldur ki ism ve hadd-i kelānuḡ cüz'i üzerinemüfred-i [16] iṭlāk oluna üstühān-ı rīze gibi ki ism ve hadd-i kelānuḡ [17] cüz'i üzerine müfred-i iṭlāk olunur 'uzv-ı mürekkeb bunun [18] ḫilāfidur meşelā 'aḡale ve ğusa lahm ve 'aşab ki bunları [19] münferiden zıkr edersek müteferid-i 'azīm olur ki tamāmen [20] a'zā ve şebāt ve kıvām demek şaḫīḫ olur ve 'uzv diger ki [21] 'uḡrūḡdura'nī kemer dekdür şulbdur fā'idesi a'zā-yı şulbiyye [22] iṭtişāl vermektür ve a'zā-yı nerm ile mütteḫid olmaḡtur ve 'uzv-ı [23] aḡerūḡ biri daḡı 'aşabdur levnī beyāz dur münbiti dimaġdur ki [24] andan taḡsīm olur fā'idesi a'zā-yı aḡere ḫüsn ü ḫareket [25] vermektür ve 'uzv-ı aḡerūḡ biri daḡı şiryāndur bu bir 'ırḡ-ı mücevvedür ki

11b

[1] ibtidası ḡalbeddür ve münbiti ḡalīdür rūḡ-ı dimāġına ve cigere [2] bunun vasıtasıyla varır vāşıl olur ke-zalīk sair-i a'zāya [3] daḡı rūḡı bu iṣāl eder 'uzv-ı diger ki verīddür münbiti [4] cigerdür fā'idesi ğıdāyı cigerden a'zāya ayrıştırmaktur [5] bir 'uzv daḡı ğışādur bu bir 'uzv-ı laṡīfdür ki kemāl mertebe [6] nāzīkdür cüz'ī nesne ile ḡanamāḡ ḡābildür fā'idesi a'şāb [7] ve ribāṡuḡ kendüye yafta olmasıdur bundan sonra a'zā-yı [8] re'issiyeye beyān edelūm ki mürekkeb olan re'is derler mebdē-yi ervāḡ [9] ḡavī olduġıçün imdi a'zā-yı re'ise ücdür biri [10] kalpdür ki ḡazinet-i Allah'dur biri daḡı dimāġdur biri daḡı [11] kebeddür beka-yı nev' içün ba'zılar ḡatında işneyn a'zā-i re'ise- [12] dendür ve rūḡ daḡı ücdür birisi rūḡ-ı ḡayvāndur aḡlāṡuḡ [13] elṡāfindan ḡāşıl olur ve biri rūḡ-ı nefsanīdür ve biri [14] rūḡ-ı tabi'īdür ve rūḡ-ı 'indu'l-eṡṡibbā-ı beḡārdur kim aḡlāṡuḡ [15] elṡāfindan ḡāşıl olur anuḡ muḡarr-ı ḡalbdür ve aḡa rūḡ-ı ḡayvān [16] derler şiryāndan dimāġa irüşür ve dimāġ ḡarāret-i laṡīfe [17] anuḡ sebebi ile taşarruf eder nażc tām verüp müsta'id-i feyz [18] olur ve ol ḡālde ḡuvvet-i nefsanī olur ve ḡuvvet-i nefsanī [19] anuḡla fā'iz olur şol vaḡt ki ḡuvvet-i ḡayvāniyye şer kebede gelür [20] kebedün ḡarāreti anuḡla müsta'id-i feyz olmaġıla rūḡ-ı tabi'ī olur [21] bu def'a rūḡ-ı tabi'ī ki fāiz ola iki cevher-i ḡuşūlete bādī [22] olur biri nefs-i naṡḡādur kelām-ı mecīd bundan ḡaber vērür ve biri [23] beḡār olmaḡdur ki eṡṡibbā kelāmlarında aydurler her ne maḡalde ki [24] rūḡ zıkr etseler bu buḡār-ı laṡīfi derlers**sifr-i şāniyye mensūb** [25] **olan ebvābuḡbāb-ı şāniyyesi ḡavā-yı nefsanī beyānındadır**

12a

[1] imdi kuvvet-i mebd-e-ı fa'ldür ve anuñ hāmili rūh-ı hayvānīdür [2] bu kuvvet-i hayvānī didügümüz şirānidür ki rūhı dimāğa ve kebede [3] vesair a'zāya vāşıl eder ve rūh-ı nefsanī kuvvet-i nefsanīye- [4] nün hāmildür ve a'sāb bu kuvvetün hādimidür feyz ki [5] a'zāya hiss ve hareket bunuñ vāsıtasıyla vāşıl olur [6] ve rūh-ı tabi'ī kuvvet-i tabi'īyenün hāmildür ve verid kim [7] ol 'ırq-ı ma'hūde ve mesbūkuñrūh-ı tabi'inün hādimidür [8] a'zāya irişdürür ve işneyn ki hāye-i insānīdür ihlile [9] tābi'dür nesāya raħm-ı menīdür bu verid tam tamaruñ vāsıtasıyla [10] kuvvet-i hayvāniyye ma'd ve müsta'id bulmağıla ve hayātı kabüle ?? [11] isti'dād etmekle a'zā-yı hattāt eder çünki kuvvet-i hayvāniyye [12] fānī ola kuvvet kalmaz kāvā-yı diger ki ğazb ve ğam ve feraħdur [13] kuvvet-i 'ameliyye ve kuvvet-i hayvānidur tahrik-i şerāyın ve kālbe eden [14] bu kuvvetlerdür ammā kuvvet-i tabi'īye dörttür kārları ğıdāyı [15] hazm eylemektür anuñla bedel mā-yeteħallel ola yaķā-yı şahş-ı muķarrerdür [16] ol kuvvete kuvvet-i 'ādiye derler ve kuvvet-i tabi'īye ki ğıdāyı murād üzre taşarruf ede şahşuñ iftār-ı şelāşenün ziyāde- [17] -ligine ba'is olur bahs-ı ez-diyād nümüvv-ı a'tā-i kuvvete ki zamān mu'ayyeni [18] sebķ eylemiştür **nāmiyye**derler ve kuvvet-i tabi'īye ki ğıdā-yı murād [19] üzre bula meni ki madde-i zer'dür münhī kıılır bu kuvvete [20] kuvvet-i mevlüde derler muşavvere ol kuvvettür ki madde-i menīyi[21] şekl-i münasib üzre eşkāl nev'inde hizmet eder[22] ve şeyhün şübhi bir şahş olmağa lāyık kalur ve bu kuvvetün [23] dört hādimi vardur biri cāzibedür nāfi'icezb eder[24] biri masikedür nāfi'ī misk ederöyle nāif'a ki anı cāzibe¹²

12b

[1] cezb eylemiş idi ve kuvvet-i hāzma ğıdā-yı tabħdan sonra hazm [2] ederbelki terkik-i tağlız edüp nazc ve kıvām verür dāf'ia [3] bir kuvvettür ki füzālātı eltaf ğıdādan ba'iyyedür tarik-i [4] em'ādan def' ederbu 'amel yalnız ğıdāda degildür belki [5] ahlātdan yalnız baķiyye-i fuzelātı mecrā-yı tabi'īyyeden def' [6] kıılır bu dört kuvvete bir kaç keyfiyet-i memedd olur cümleden [7] harāret-iħārrdur cāzibe-i kifāyet miķdārı hāzmiyye yübüset [8] verür ve masike mu'ayyen olurcüz'i harāret-i memedd dāfi'a [8] olur **mā kuvvet-i nefsanīyye** iki kıısmdur maħrekdür ve müdrikdür maħrekinün [9] kārı hiss ve 'aķl eylemekdür müdrikinün şanı iki vechle [10]-dür birisi umūr-ı zāhiriyyeyi idrāk eylemekdür anda beş kuvvet [11] vardur **ħavass-ı ħāmse-i zāhire** ile meşhürdur başırave sāmi'a[12] ve zā'ıķa ve şamme ve

¹² el-veridan sa'ıdan vezninde veridünşeşniyesidür boyunda iki tamarı itlak olunur her birineverid denür cem'i orda ve vürüd gelür mütercimdir ki mü'ellefün başa'ırde beyānına göre veridan boyunun iki tarafında başdan vārid iki tamarıdır ki insān ğazab-nāk olduķda misvāk gibi müntefiħ olur āyet-i kerīmede vāķi' ħabelü'l-vüreydden murād bunlarıñ her biridür izāfeti beyānınadur zemahşeri ya'ni elam olmağı tecvız eylemişdür ve ol iki tamar ve tın dedükleri yürük tamarına inüp muttaşıl olurlar ve bunda verid ya'ni fā'ildür başdan var olduğıçün yaħūd mef'ıldur rūh olduğıçün eylemiştür

lâmdur bâşıra ile idrâk-ı mubaşşırât [13] édersâmi‘a ile eşvâtı derk édersıql mıdur hafif midür [14] zâ‘ıka ile tu‘ümüñ cerebini ve şîrînini bilür şämme ile [15] hoş ve nâhoş rāyiha idrâk éderlâme ile kerem [16] ve sürrevî bilür kuvvet midür ki şânında olan kısım-ı şânide dañı [17] beş kuvvet vardur ki bâtına müte‘allikdür **havâss-ı hamse-i bâtına** [18] ile meşhûrlardur hiss-i müşterek ve hayâl ve vâhime ve mutaşarrıfa [19] ve hafızadur hiss-i müşterek ol kuvvettür ki havâss-ı hamse-i [20] zâhiriyye idrâk éderve hayâle telîm éder bu hiss-i [21] müşterekün muhallili muqâddem-i bañn-ı dimâğdur a‘nî bütün dimâğdan [22] bañn oldur ki mevz‘-i hayâldür ve dimâğun bañn-ı evvelinün [23] mu‘ahharıdur imdi vâhime idrâk-ı ma‘ânî cezbiyyeeyler gerek [24] ‘adâvet gerek şadâkat ve bu maşsûsâta müte‘allikdür bunun

13a

[1] muhallilî a‘nî muqarri dimâğün bañnammâ mahreke iki kısmdur [2] biri bâisedür evveline nâfi‘dür teşvîk edüp taleb éder[3] ve evveline zârrdür andan müteneffir edüp dañı bu kuvvete bâ‘iş olan [4] ‘ağaledur dimâğa tâbi‘dür bir kuvvet dañı fâ‘iledür ‘amel-i mahrekine [5] qarîb beyân olunmadı ammâ tafşilde dâhıldür imdi nefsi [6] insânide dört kuvvet vardur kavâ-yı meczûbedür biri [7] kuvvet-iğadiyyedür ikincisi kuvvet-i namiyyedür üçüncüsü kuvvet-i [8] mevlüdedür dördüncüsü kuvvet-i muşavvèredür gadiyyeve namiyye [9] olmasa şahs-ı bâkî kalmayup fânî olaydı ve kemâl-ı mañlûba [10] erişmekmümkünolmayaydı ammâ mevlüde ve muşavvère olmasa [11] şahs-ı fânî olmaz idi nihâyet ‘innîn olan âdemî gibi hulqı[12] kalmaz idi bu dört kuvvet-i meczûbe ki zıkr eyledük [13] her birine dört kuvvet hizmet éderki bunlardur câzibe masike ve dâfi‘a ve hañmdur şol kuvvetler ki cismdür [14] ba‘zen erüp faşl édüp anuñ meşeli bir şahs-ı ahire madde-i [15] müsta‘idd eyler hatta bu kuvvet cism-i nebâtide dañı vardur buña [16] kuvvet-i mevlüde derler bu kuvvet olmasa hayvânda ve insânda [17] halef olmazdı kuvvet-i muşavvère mädde-i şahs-ı ahir olmağa [18] müsta‘idd kıılır ve mevzu‘ kâbile düşdükdé mädde-i mezkûrene [19] şüret-i feyz olmağa sebep olur kavâ-yı nefes-i hayvânî ikidür [20] biri müdrike vebiri mahreke ki der-hayvânda ve insânda olan idrâka [21] sebep budur kuvvet-imüdrikenin aleti olan hâssedür iki nev‘dür [22] biri havâss-ı zâhiredür ve biri havâss-ı bâtınadur bir kuvvet-i [23] müdrike iki sınıf oldı sınıf-ıevveli aletihavâss-ı zâhiredür [24] beşdür evveli lâmmedür bu kuvvet-i bedenün cümlesinde vardur ¹³¹⁴

¹³ **El-nâmiyyet** kuvvet-i nümâ-i şâhibide artup büyüme şânından olan nesnelerdür murâd-ı mañlûk-ı ilâhidür kâmus-ı cild-i şalış aherindedür.

¹⁴ El- ‘azîlet ‘aynuñve zâd-ı mu‘cemenün fethiyle ve el-‘azîlet-i sefine vezninde bâldür ve kul mañûlesi a‘zâda balık eti ta‘bir olunur şâhib-i tezkrenün beyânına göre beden-i insânda şağır ve kebîr beş yüz otuz ‘azîlet vardur kâmus-ı cild-i şalış evâsıtındadır.

13b

[1]bu kuvvet ile idrāk eder huşuşān bu kuvvet [2] insānuñ şalavāt barmağınun ucunda ziyāde olur ikinci [3] kuvvet şammedür insānuñ geñizinde muqaddem-i dimāğda lahm-ı sedyine [4] müşābih hatunların memeleri başına beñzer et pāresi gibidür [5] üçüncü kuvvet zā'ıkadur lisānuñ cerm-i a'lāsında konulmuşdur [6] acı ve tatlı bu belki idrāk olunur dördüncü kuvvet sām'dur [7] kulağ deliginün dibinde mefrūştur aşvāt bununla idrāk [8] olunur beşinci kuvvet başradur ki gözün ruḫubet-i cildiyesinde [9] ya'ni bebegindedür cümle mubeşşerāt bununla idrāk olunur sınıf-ı [10] şānī havāss-ı başına mute'allıkdur bu daḫī beşdür evvel hiss [11] müştarekdür hükemābu hiss bir havza-i teşbihe etmişlerdür içine [12] beş 'aded ırmağ ağa ikinci kuvvet hayālīdür idrāk olunan [13] nesnelere ḡayıb olduğdan sonra bu kuvvet hıfz eder[14] bu kuvvet olmasa insān yādbilmez idi üçüncü [15] kuvvet-i vāhimedür ma'ānī cüz'iyeye ki maḫsūs olmaya lakin [16] maḫsūsattan me'hūz ve maḫsūsāta müte'allıq ola anları [17] idrāk ederbu kuvvet olmasa koyun kuzusından şadākat [18] hiss etmeyüp girizān ola-idi dördüncü kuvvet-i ḫāfızadur [19] vāhmun idrāk ettüğü ma'naları hıfz ederbeşinci [20] kuvvet mutaşarrıfadur insān bu kuvvet ile cüz'iyeye arasında [21] taşarruf-ı tedbīr edüpterkīb ve taḫlīl eyler enva'ı taḫayyülāt-ı [22] cüz'iyeye bu kuvvet sebebi ile idrāk olur kavā-yı maḫreke daḫī [23] iki nev'dür biri kuvvet-i şehviyyedür bu kuvvet sebebi ile [24] nefes kendüye maḫlūb ve mülāyim olanı cezb edüp nā-mülāyim [25] olandan giriz ederbirisi daḫī kuvvet-i ḡazabbīyedür bu kuvvet

14a

[1] sebebi ile kendüye menfūr ve nā-mülāyim olan nesneyi def [2] ve teb'id ederma'lūm ola ki kavā-yı nefes insān-i mürekkebat-ı [3] 'unşuriden mevalīd-i şelāşe ki ma'den ve nebāt ve insāndur eşref-i [4] mürekkebat-i şelāşe 'anāşır-ı erba'dan ḫāşıl olur ki bu madde [5] vākı' olmuşdur bu sebebden 'anāşıra ümmehāt-ı erbaa' derler [6] eflāka esbāb-i fā'ile gibidür iba' tis'a derler ve Allāh a'lām [7] **te'ālüm-i sittenünḡa'ilm-i şānisinde bir faşl ve beş sifr vardur** [8] sifr-i evvelde tokuz bāb sifr-i şānīde altı bāb sifr-i şālīşde [9] beş bāb sifr-i rābi'ada altı bāb sifr-i ḫāmsıda yedi bāb [10] vardur ol faşlı beyān edelüm **faşl-ı kavā'id 'ilm-i ḡıbbī beyān** [11] ederimdi marāz-ı beden-i insānīnün hey'ātına dērler şol [12] nesne ki aḫdāş-ı zarar fa'l ede bunlardan ḫāric degüldür [13] bu aḫvāl kavā-yı şelāşe ḫayvānī yā nefsanīyā ḡabi'idür ki [14] anların aḫvālindendür bu ef'al üç kısımdur taḡyīrdür noḫsāndur [15] ve buḡlāndur taḡyīr oldur ki başra ba'zı tene idrāk [16] ede ki ḫāricde ol nesnenün vücudı olmaya noḫşān [17] oldur ki başra ba'zı nesne görmeye hāl bu ki tene mevcüd [18] ola ve buḡlān ol nesnedür ki hīç görmeye e'mā gibi [19] ve marāz oldur ki bī- vāsıḡa zarar fa'l ede eger ol [20] zararun ḫudūşı vāsıḡa ile oldu-ise sebep derlerhavā [21] gibi ki müte'affin ola ve ḫalt-ı fāsīd

peydā ede ol ‘ufūnet [22] sebab-i marāz ola ḥummā gibi ve ‘afen oldur ki marāz anuḡ sebebi [23] ola şada‘ gibi ki andan ḥummā-iḥāriş olur ġaraż oldur ki [24] şuda‘ müştāġil ola ol vaḡt marāz olur eger şada‘-i [25] ḥalṡ dimāġı fāsıd ve raḡıḡ kıla sebab-i nüzūl olur bu mübheş¹⁵

14b

[1] üç muḡaddimenün beyānını muḡtezıdūr ki ṡabīb anı bilmek [2] lāzımdur muḡaddime-i evvelde üç vech vardur vech-i evvel [3] emrāz üç cins olduġın beyān ēdercins-i evvel sū-i [4] mizācdur yedi nev‘dūr cins-i şānī terkīb-i emrāzdur ki yedi [5] nev‘dūr biri şekl-i marāzdur şekl oldur ki if‘āle meferr [6] ola nev‘-i şānī marāz-ı mecārī ve coḡdur ki muḡtezā-yı ṡabīb‘at [7] üzere küşāde olmaya ziyāde ācele yā mestūr ola nev‘-i [8] şālīş cevfi ev‘iye-imeni ve mi‘dedūr ki bir nesne vāḡı‘ [9] olmaġla arām vėrmüştūr mi‘de ve kīs-i ḥāye-i insāni [10] gibi mecārī vi‘ā kīs tenūḡ olmuştur bu ma‘nā baṡūn [11] dimāġ ve mi‘de ve tecāvif-i ḡalbde ḡatı zāhırdūr nev‘-i [12] rābı‘ emrāz şafāyihđur ki saṡı-ı ‘uzv-ı ḡaşın olmaġıla [13] mecāzī yapışmış ola mi‘denūḡ saṡı gibi ki i‘tidālden [14] ġüzer ētmekle mūcib żarar ola yāḡūd riyyenūḡmecārī [15] ḡaşın ve dūreşt olmaḡtur su‘āl icāb eylemesi gibi yā mi‘denūḡ [16] saṡı şırtıcıḡ olmaġıla ġıdāyı imsāka ḡādir olmaya nev‘-i [17] ḡāmis vaş‘durdört kışmdur biri ‘uzv-ı kebedūḡ [18] mevzū‘ından ayrılmasıdır eger birine gele inzi‘āc derler [19] eger gelmiye ḡal‘ derler barmaḡ gibi ki yerinden çıḡa ve ḡarekete [20] ḡādir olmaya vaḡta ki yerine gele sākın ola eger muḡkem [21] ola ve yerine gelmiye ḡareketten ḡala ḡal‘-i şānī derler kışm-ı [22] şānī marāz ‘adüvvdūr buḡa emrāz-ı terkīb derler ta‘rifi oldur ki [23] ‘uzv yā ziyādeyā naḡış ola munḡaṡı‘ olmaḡtur ya‘ni [24] ḡat‘ mişāli insānuḡ barmaḡları dört veya altı olmaḡtur [25]nev‘-i sādıs emrāz-ı ‘uzvuḡmiḡdārı ḡadar olmaḡdur yer

15a

[1] kān gibi nev‘-i sābı‘ teferruḡ ve ittişāldur ki fa‘alde mażarrdur [2] ammā emrāz-ı mürekkebe bir marāzdur ki emrāzuḡ ictimā‘ından ḡāşıl [3] olur anuḡ gıbinūḡı‘lācı ‘asırdūr verem gibi hem sū-i [4] mizāc hem teferruḡ ve ittişāldur öyle ḡāşıl olmuştur meşelā [5] verem bi-ḡasebü‘l-mādde olursa altı kışm olur dördü [6] aḡlāṡ-ı erbaa‘dan ḡāşıl olur beşinci ma‘i altıncı rıḡı [7] olur öyle rıḡı ki aḡlāṡ ḡāddeden ḡāşıl olmuştur [8] bi‘l-lezzāt-ı ḡāredūr bu kışm demevıdūr yā şafrāvıdūr yāḡūd [9] ikisinden mürekkebdūr yāḡūd balġāmla sevdādan yā iki ḡalṡtan [10] mürekkebdūr ve o ḡalṡ daḡı bi‘l-ṡab‘ bārid ve bi‘l-‘arzhārdur [11] şol verem ki dem-i maḡşūşdan ḡāşıl olmuş ola felġumuni [12] derler şol verem ki ḡulaḡdan aşaġı yā ḡoltuḡdan aşaġı ya ḡoltuḡda ya ġerdende[13] ola bu nev‘ veremūḡ semmiyyeti olur aḡa ṡā‘ūn derler [14] ġeldük imdi verem balġamı ki bu maḡalde mezkūrdur iki [15] kışmdur bir kışmı verem reḡūdur aḡa di‘yā derler bir kışmına [16] sil‘a-i leyyine derler bu iki veremūḡ

¹⁵Maṡlab-ı ḡava‘id-i ‘ilm-i ṡıbb

birbirinden farkı budur ki [17] mādde-i ri'yāya maḥlūttur cüz-i 'uẓvla sil'a-i leyyine müstemirrdür [18] ḥalāf hey'ātindedür verem ve sevdāvi üç kısmdur bir kısmı [19] verem-i şalbdur ve biri sūzişdür ve biri sereṭāndur [20] fark-ı şalbe ve sereṭān oldur ki şalabede veca' olmaz ammā [21] sereṭānda şedīd olur bu iki kısmuñ vasaṭında ğuded [22] ḥāşıl olur bu ol ğıdadur ki ğılāfdan ayırur ve her [23] cānibe meyl edersereṭān ve şalbe-i muḥkem olsa mā'ī olmağıla [24] istiḳāya meyl edervaḳtle sūzişle ta'bīr olandur [25] bir verem ma'īdür ki iki nev'le zāhir olur birine

15b

[1] tebehhüc ve birine nefḥa derler nefḥa oldur ki nefḥi cevher-i 'uẓvla [2] maḥlūttur kaçan ki bu veremi görsek ḥiss edersenge muḳā- [3] –vemet eylemez ve mādde-i cem' olmaz ve temeddüd tutmaz tebehhüc bunun ḥilāfidür [4] ve biri şübürdür ki evrām-i kibārda üç ḥalden ḥālī degüldür biri [5] nazcı yoĝiken mütefeccir olur laṭif mādde taḥlilen ğedüp ve keşif [6] olur verem şalb olur tamām mādde taḥlili ile ki kebede her verem [7] için dört zamān vardur ibtidādan tezāyüddür intihādur [8] inḥiṭāttur ibtidā ol zamāndur ki maraẓ-ı zāhir olur madde dökilür [9] anen-fe-anen ziyāde olur lakin zāhir olmaz tezāyüd ol zamāndur ki [10] rüz-ı birüz ziyāde olur ve zāhir olur intihā ol zamāndur ki [11] veremüñ ziyāde olması ḳalīl olur ammā noḳşānı zāhir olmaz [12] inḥiṭāṭ ol zamāndur ki veremüñ noḳşānı zāhir olur [13] ve inḳiṭā' bolur imdi bu evḳattan külli ve cüzī aḥer-i maraẓa dek [14] maraẓuñ nöbeti olur bu ma'nā ğabb-ı dair ile ḥummā-i rab'-i dairde [15] ḳatī meşāmeddür ve Allāh a'lam t'alim-işānīnün sifr-i evvelisinde **toḳuz** [16] **bāb üzreidi** **bāb-ı evvel ḳavā'id-i külliye-i 'ilm-i ṭıbbı beyān edertafşilen** [17] ya'ni esbāb-ı aḥvāl beden-i insānīdür şıḥḥatinden ve maraẓdan beyān [18] edercümleden biri esbāb beyānındadır sebep didüğümüz yā taĝayyür-i [19] aḥvāl-i bedendür yā ḥāfız-i aḥvāl-i bedendür bu sebep yā 'ārızı [20] olur veyāḥūd ğāyr-ı zārurī olur esbāb-ı zārūriyye altıdır [21] biri havādur ve biri me'kül ve biri ḥareket ve biri sükün ve biri nevm [22] ve biri yaḳzān dur eṭıbbā buḥasitte-i **zārūriyye derler** biri daḥī ḥabs [23] ve istifrāĝdur imdi a'rāz-i insānī ki havāya muḥtāctur ta'dīl [24] için rühdur ve ḳalīdür çünkü aḳalāt nefes inbisāṭa ve ğüşāda [25] ola havāya iḥtiyācı zārūridür kiriyeye ve riyyeden kebede ve ḳalbe

16a

[1] ve rüḥa i'tidālhavā gele eger havāda ḥarāret olursa ḳalb muḥterik [2] olur ve ol 'aḳālāt ki vasitādur ḳuvvet-i ḥayvānīyi ḳalbe iledür [3] i'tidālhavā olmayıcak münḳābız olur inḳıbzāla havāyı germ ki [4] ḳālbe dāḥil ola taĝayyür ḥāşıl olur ya'ni taĝayyür havā ḥāşıl olur [5] ya'ni taĝayyür havā-i ṭabi'īyi ve ğāyr-ı ṭabi'ī taĝayyür eyler bu muĝayyerāt-ı [6] ṭabi'īyye fuşül-ı erba'ada çok vāḳı' olur fuşül-ı erba'a [7] eṭıbbā ḳatında ol zamāndur ki nebātāt ve

eşcār-ı ma'dūm iken mev- [8]- cūd olup belād-i mu'tedil ola bu şişe muhtāc olmaya tābistān [9] ol zamāndur ki havālar ışınuş harāret ziyāde ola ve meyve- [10] –ler nażc-ı temām birle kemālen bula harif bir zamāndur ki şoğuk az [11] olup insān bu şişe-i muhtāc olurzemistān begāyet şoğuktur [12] ammā nehār mu'tedilldür tābistānhārr-ı yābisdür harif bār ve yā-[13] – bisdür zemistān bārdur tıbbdur bu fuşul-i erba'anuş [14] mizācı herkesüş mizācına göre naf'dür tabi'ata muvāfiş [15] olmayan havā nāfi' degüldür ve Allāh a'lam **bāb-ı şānī havā beyānındadır** [16] havā-yı hārr muhall marāzdur i'tidāl ile olursa vech-i [17] insāna demüş keşretinden hāmarat 'ariz olur ve şarāvet [18] ve leţāfet peydā edereger harāret-i ifrāţla olursa reng-i [19] rüşyü tağayyür idüp hāzret peydā ederbuşa ba'iş olan demüş [20] ihtirāşıdır ki ruţbet ziyāde olur 'ırş-ı ekşer olur [21] ve yol şālil olur hāzm za'yıf olup'ataş-efzūn [22] olur havāyı serd şalb bedeni ederhāzmiyye kuvvet vērür [23] ve yolu firāvān eder ifrāţla olursa bu mezkūrātüş [24] 'aksi zühür eder havā ki ruţb ola hāzm bed olur ve beden [25] süst olur havā-i yābis ruţb olan havādan nafi'dür

16b

[1] zīrā 'ufūneti maḥfūz ederhıfz vücūda nev'a sebep olur [2] havadaki küdüret ola muşiş-i rüş olur bahārda ahlāt [3] hareket idüp ihtilāf-ı müvellid-i münāsib olan emrāzı ihdāş [4] eder zemistānda emrāz-i balgāmiyye hādiş olur tā bostānda emrāz-ı [5] şafrāviyye zühür eyledügi gibi ki harifde ekşer emrāz-ı muhtelife [6] hādiş olur ki ol faşluş ve ahlātüş münāsibidür fuşuluş [7] eyüsi bahārdur yedi harifdür zīrā havānuş 'ufūnetemüştēhil [8] olması keyfiyyeti harāret ve bürüdet ile ma'en vāşı' olması-[9] dur yāḥūd yübüset ve ruţbet üzre bulunup 'afen[10] olmasıdır vaқта ki 'ufūnet ola ahlāt bene-imüte'affin olur [11] ve semmiyyetkesbēderşalb za'if olur ve rüş fāsıd [12] olur böyle havāya vebā derler**bāb-ı şāliş tağayyürāt beyānındadır** [13] muğayyürāt-ı tabi'i olmaş var yā semāvī ve arzī olmaş var [14] semāvī olan muğayyürāt kevākib-i sevābitüş eftāb ile ictima'ından [15] olur ve ol kevkeb te'şiri ziyāde olur çün cümleden [16] şalbü'l-ümid nām-ı kevkeb ve şir-i Yemānive şayr-ı kevākib ictima' ederler [17] ictima'ileri derece-i vāhidede olursa şod havāyı ziyāde [18] germ eder havāmüteğayyir olur vesa'ir kevākib dalle daşı [19] gerek merşud gerek şayr-ı merşud tağayyür-ı havāya bādi olur [20] müteğayyirāt-ı arzıyye altıdır biri şul ve 'arz cihetinden [21] olandır i'tidāl ise şatt-ı istivādan ba'de ve şurba göredür [22] pes her vilāyet ki şatt-ı istivāya akşeb ola i'tidāl [23] ziyāde olur iqlim-i evvel ve şānī ziyāde hārrduriklim-i rabī [24] şatt-ı istivādan sonra i'tidāl-i memālikdür bu mezheb-i şaşuş [25] mezhebidür iqlim-i hāmis ve sādīs-i bāridlerdür iqlim-i sābi'

17a

[1] erdürür zîrâ hâtt-ı istivâya ba'ddür iqlîm-i şâliş-i râbi'dür [2] sonra i'tidâle akrebdür ve a'dâll emzece sekkân hâtt-ı istivâdur [3] ba'de iqlîm-i râbi' erbâbınınudur ba'de iqlîm hâmis aşhâbınınudur [4] bunlardan geçse iqlîm hâmisdür muğayyerât-i arzıyyenün ikincisi [5] ihtilâf ve meskândur eger beledün cânib-i şimâlisinde cibâl olup [6] rîh-i şimâle mani' olursa i'tidâle qarîb olmaz eger şimâl-i meftûh [7] ve cenûb tarafı dağı mesdûd olmayup Şi'â' afitâb vâkı' [8] olursa mu'tedildür eger beledün cânib-i ğarbisinde cebel olup [9] taraf-i şimâlisi meftûh ise nev'â mu'tedildür ve i'tidâl-i mürtefi' [10] olmadan dağı olur her şehrün irtifâ'ı i'tidâline dâllldur mürtefi' [11] beled muhtefâzından a'daldur tağayyürâtuğ dördincisi deryâdur [12] bir şehir ki bahruğ taraf-ı şimâlisinde ola havâsı bârid ve ruḡbdur [13] eger cenûbide olursa hârr ruḡbdur nihâyet ğâlîzedür eger [14] deryânun vasatında olursa cezâyir gibi havâsı ğâyet [15] ğâlîzedür tağayyürâtuğ beşincisi ihtilâf-ı havâdur bir şehre ki bād-ı şimâl [16] çok ise ol şehrün hulķınınuğ mizâcları bârid veyâbisdür [17] eger cenûb çok ise mizâc kıvam-ı harr ruḡb olur şarkı [18] ve ğarbi i'tidâle qarîb olur muğayyürâtuğ altıncı arza ğoredür [19] kavm ile şureyêrde sâkin olanlarınuğ harâretleri ğalibdür ve şahrâ [20] bununuğ hilâfidür tahķik-i tağayyürât bu vechledür **bâb-ı râbi'** [21] **rûzgârlarun envâ'm beyân êdermeşelâ** bād-ı şimâlbedeni şulb [21] êderve hazmı kavî êderve kabz êderve seyelânı ve mevâddı [22] men' êdereķser tesdîd-i mesammâta ba'îş olan bād-i şimâldür [23] bunlardan ğayrı zükâm ve nezle durura'sâb ve emrâz-ı a'zâya [24] bâdidür ve meşâne ve raḡme dağı gideri vardur cenûb

17b

[1] ki Türkide lodos derler bâ'îş-i emrâz bundandur gerci alât-ı [2] tenķih mesammâtdur ammâ mevâdd-ı şâķili harekete getirüp gider [3] havâssdur müfsid-i ķurûh olunduğundan mâ-adâ müretteb [4] ve muḡaddeş-i hummâ 'afendür fe-ammâ şabâha qarîb hûbûb eden [5] rîh ki bād-ı şabâdur i'tidâla qarîbdür anuğ 'akîbinde deyü [6] Râsir bu ma'nâyı şeyḡ taşriḡ etdi ammâ bu każiyye başra ve aḡa [7] qarîb olan mevâzi'a ğoredür Rûm vilâyetlerinde evvel [8] nehârdan aḡer bahâra varınca üç ay miķdârı zamândur [9] şemsün ibtidâsı ḡamelden sereḡâna duḡulı vâkı' olunca zikri [10] sıyķ eden tertîb ğorilür sa'ir az zamânda böyle olmaķ [11] nâdirdür vilâyet-i Rum'da bahârdan ğayrı evķatda [12] yaşlu rûzgârlar eser ğâh şimâl ğâh cenûb ve ğâh ğayrı [13] rûzgârlar ki cümlesi sekize taķsîm olunmuştur muḡallilinde zikr [14] olunur ve Allâh a'lam biş-şevâb **bâb-i hâmis hareket ve sükûn** [15] **beyânındadır** hareket ki mu'tedill ola müsteḡend-i müfredmüberred olduğı [16] gibi ve hareket-i kavîbeşincisinde zâ'idu'l-vaşfdur ve taḡlîli çok [17] olur hareket-i baḡi 'aks-i hareket kavîdur sükûn da'im-i müberred [18] ve mürettebdür a'mâl-i şâķķa dağı hareket-i

ķavī mecrāsında cārīdür [19] āhenger ve ĥammāl vesa'ir meşāğil-i şākķa-i erbābı şuğulları bā'is [20] taħlīl-i aħlātdur **bāb-i sādīs nevm uyaķzān beyānındadır** çün [21] rūĥ vaķt-i nevmde dāĥile meyl ede ve dāĥilde cem' ola [22] ĥazm ķavīdur eger aħlāť-ı musta'ideden taħlīl olmış bulursa [23] ziyāde taħlīl édereger bu olmazsa bedene münteşir olur ve sebeb-i [24] maraź ķuvvet-i nefsanī olur ve a'nāya dāfi' olur tebrīd [25] éder ve taħlīl édertaħlīl-i bisyār ile ve yaķzān te'şir

18a

[1] nevmde zıdd-ı nevmdür nevmün ifrāťı müberred ve maż'üfdür [2] yaķzān nuñ ifrāťı muĥriķ ve ifrāť nevm-i muĥdeş maraźdur **bāb-ı 3] sābi' a'rāz-ı nefsanī beyānındadır** meşelā rūĥ-ı dāĥile meyl [4] éde ġam ve feraĥ gibi ki vāķı' olur ġāĥ olur ki ĥārice meyl [5] éderferah ve ġazabb ve sürür gibi aĥvāle ba'is olur vaķt [6] olur ki insān ziyāde ĥacālet çeke ġazbı ġālib ola [7] ve ĥavf ile ġazabb cem' ola zıkr olunan evşāfuñ ķanġısı[8] olursa helāk-ı bedene sebeb olur meşelā rūĥ-ı 'unfla [9] tamamen ĥārice meyl ķalb ĥāli ķalur bu ĥāl ziyāde sürür[10] ve ġazabb ve feraĥda olur ifrāťla olıcaķ insān helāk olur [11] 'aksi daĥi 'unf-ı tāmīla rūĥ-i dāĥile meyl étmesindendir ol vaķt [12] ĥareket-i ķuvveye ile rūĥ muĥtenik olur ve bā'is fesād-ı beden olur [13] ve Allāĥ-ı a'lām **bāb-ı sāmīn-i devā-i ġidā beyānındadır** her cism ki madde ve şüretten [14] mürekkeb ola aña ĥarāret ve bürüdet ve ruťubet [15] ve yübüset-i keyfiyyet olur ve lāzım mādde olur çünki bedeni [16] tutan terkībdür mā-i ġül ve meşrūbdan bedene teşir olur [17] bu teşir daĥi keyfiyyet ile deryā şüret ile deryā mādde iledür [18] yā mecmu' iledür şüretten murād-ı şüret-i nev'iyedür ki mürekkebe-i [19] nev'ie ĥāşşasını sāĥtedür eger bu mürekkeb bu keyfiyyetle mücerred-i [20] bedende teşir éde aña devā-i muťlāķ derler ma'cün nā'fi gibi eger [21] mücerred mādde ile olursa aña ġidā-yı muťlāķ derler et gibi [22] ve ekmek gibi eger mücerred şüretle 'amel éderse aña devā-i zī [23] ĥāşşa derler bu 'amel mülāyim ve muvāfiķ olursa ķarmaz derler [24] eger muĥālif ve muġāyir řabi'at olursa aña semm derlerbiş[25] ve şükrān gibi bişün ĥāşiyyeti keyfiyyetle degüldür belki ĥāşiyyetledür

18b

[1] ve şüret-i nev'iyedür zehr-i ef'ā ki ĥārrdur ve zehr-i 'aķreb [2] bāriddür egerce keyfiyyetle müeşşerdür ammā semmiyyet anuñ ĥāşiyyetidür [3] 'amel éder müĥlik olur cümleden **sakmūniya ve türbūd** ve emşālūha [4] devā olan ĥāşşadur ki ishāl éderammā mürekkeb ki bedende [5] keyfiyyet ile ve mādde ile 'amel éderler aña devā ve ġidā-yı zī ĥāşşa [6] derler zīrā bedelde keyfiyyet ve bürüdet ziyāde ġidā verirler [7] ĥāşiyyet ile sürür ve feraĥ getirürler devā ki bedene ešrāblar [8] keyfiyyet ile éder ve hele evveli de étmezse def'ā-i şānīde ve şālişede [9] éderbelki ekşārından zarar éderbelki helāka irişdürür bu [10] ol devādur ki keyfiyyeti üçüncü derecededür **fulful** gibi bir nev' [11] daĥi zarar éderve helākı ba'iddür bu

ol devâdur ki keyfiyyeti [12]derece-i râbi'adadur zeytün gibi **bâb tas'î şürb-ı miyâh étmede** [13] **olan akvâli beyân éder**şu egerce ğidâ olmaz ammâ basîtdür her gâh [14] içilse ğidâyı terkîk édüp'ataşi def' éderve terfîb-i beden [15] éderve ğidâya bedreka olup ta'fil mizâc édersularuñ [16] eyüsi yağmur şuyıdur ba'de mâ-i enhârdur ki taraf-ı şimâle cereyân [17] éderbelki mekşûf ve sari'ü'l-cereyânolup şevâib-i kederden [18] pāk ola eger mecrâsında aħcâr olursa kıatı a'lâdur bundan [19] sonra âb-i çeşme lafîfdür göller ve bürgelerher ne kadar büyük olup [20] derinolursa şuyı ılıcağdur âb-ı talah cökük ziyâde [21] ğalîzdür huşuşan kış ğünlerinde olan zızındı ve ayaz ma [22] kıuyı şuları beddür şol mâ ki yerden cüş ve ğurüş [23] idrâk ğaleyân édüp çıka ziyâde lafîfdür ve 'ufünetten [24] dörder havz-i mişâl küçük göllerüñ şularından balğam ve 'ufünet [25] ğaşıl olur tihâl semerdür istiskâya mü'eddî olur âb ki

19a

[1] demür ma'deninden çıka muğavvî aħşâdur kıuvvet-i şehvâniyyeyi [2] kıar şuyı pāk olıcağ nev'â i'tidâle kıarıbdür eger cereyân ile [3] ğelürse 'aks olur 'aşaba zarar vèrür şu bürüdetde i'tidâle [4] olıcağ maħrûru'l-mizâcanâfi'dür âb-ı yahcereyân ile olup taliğ ile mağlûğ [5] değıl ise hażma kıuvvet vèrür ve bedende i'tidâl ğaşıl olur [6] ve iştiĥâ-yı ğidâ vèrür muğavvî mi'de-i ğermdür ve mâ-i ğerm müfsid-i [7] mi'de ve hażmdur ba'zı eţibbâ ğerm isti'mâline i'tibâr édene istiskâ [8] dağğ ğaşıl olur demişler ısıcağ şu ğaşeyân vèrür lakin iştiĥâya [9] i'ânet éder ve tazîğ-i tām étmekle em'âyı ğasl éder ziyâde ğârr olursa [10] kıulunçı açar âb telyîn édüp bedeni ğuşk éder ve lâğar [11] ve cildür şet édüp ğakke ğetürür ve cereb-i aħdâş éderâb [12] nevşâdur yiğne içme şularındur ishâl éder ma'den-i şeb ulu [13] yerden çıkan şularuñ cümlesi ishâl bağlar niğâs ma'deninden [14] çıkan şular beddür muşliğ-i fesâd-i mizâcdur kıurşun ve kıalay [15] ma'deninden çıkan şular beddür kıarğa tevellüd étdürür ser ve dibinden [16] ve ardıç ve çam dibinden çıkan şular cümleden infa'dur huşuşan [17] safrâviyye belki cümle cemiyete nâfi'dür ammâ ğiddet-i ğumma ğeçdüğ[inde] [18] ekşâr étmeyeler **ta'İlm-i şânİnün sifr-i şânİsinde olan beş bâbdan** [19] **bâb-i evvel ihtibâs ve istifrag beyânındadır** sebeb-i ihtibâs [20] kıuvvet-i masikenün za'ifden ve mecrânüñ dıykından olur [21] südde ise madde-i lezce-i ğalîze ve keşret-i mevâddan olur ki [22] ğissün ğağından fazla cânib ağere mutaşarrıf olmadan olur [23] istifraguñ sebeb-i encezenün fesâdındandır ki ğabs olur [24] çün kıuvvet-i dâf'ia ve za'if masike vâkı' ola ğaşıl olur [25] bir kerre madde şıklet ile yâğud tedricle dikğat ğaşıl édüp

19b

[1] mecrâyı küşâde bula teferruğ ve ittışâl vâkı' olur bunun [2] her biri mücib-i esbâb-ı imhâldür çünki ihtibâs ve istiğrafuñ [3] i'tidâldan ğüzâr éde envâ'ı marağ zuhûrına bādî olur [4] 'ale'l-ğuşuş ğâricde i'tidâl ola **bâb-i şânİ ğammâm beyânındadır** [5] ğammâmuñ eyüsi

küşāde bināsı qadīm olandır ki havāsı [6] hoş ve şuyı mu‘tedill ola hammāma giren adem ol kadar ısı [7] hānda otura ki ‘arağ gelüp dökile mebrudu’l-mizāc balğamiye [8] ıssı halvet nāfi‘dür hammāmuñ evvelki hāneleri bārid ve ruḫbdur [9] ikincisi hārr ve ruḫbdur ıssı halveti hārr-ı yābisdür hammāmuñ [10] ebdāna eşeri vāzıhdur bi’l-lezzāt germ eder ve bi’l-‘arż bürüdet [11] vērür taḫlīli vardur ziyāde hārr olan şu cildidür şat [12] ederdāhile girmez tertīb ede eger murād-ı ‘arağ ise evvel ve ikincisi [13] hānedür müyesserdür ziyāde ‘arağdan pür hīz lāzımdur tā kim yerine [14] mā-fā’iz olmaya eger ziyāde ‘arağa ihtiyācı var ise ya’nī [15] taḫlīli ruḫbet ise yalnız ıssı halvetde otura taḫtı [16] olduğı kadar tā kim ‘arağ şāyi‘ ola ve ama çok şu [17] dökme ve yemek yemiye hammām mu‘tedill ola toğ hammām girmek [18] ādemi semürdür lakin süddeden havf eylemek lāzımdur ‘alāmet-i [19] südde kerāni-i temeddüd-i yemīndür böyle olsa **sirkencübīn** bezurı [20] tedārik ve hammāmdan evvel hārr nesne yemeyüp hammām gire ve eger [21]yedüğü bārid olursa daḫī mücib istiskādur ḫul mercūḫ [22] kimim-i istiskā vermeye ve aç ḫarna hammāma girmiş olmaya bir miḫdār [23] ta‘ām ekl olunup işār-ı hażm-ı zāhir olduğdan sonra hammāma girmekdür [24] hāmām egerce ḫābzdur ammā bār dilleri ‘uzv-ı za‘ife döker [25] süstī-i mizāc hāşıl olur ḫuşūşa çok oturana ve hammāmuñ ¹⁶¹⁷¹⁸¹⁹²⁰²¹

20a

[1] şularında daḫī ihtilāf vardur meşelā kibrītī olsa ve ba‘rırtı ve acı [2] olsa mülātḫıf ve muḫallil olup ter meyli ziyāde edeçok ‘illetlere [3] nāfi‘dür cümleden ‘ilel cülūdı zā’il edüp çerbe ve sa‘feye [4] nāfi‘dür niḫās ve cedīd ve sarb cümle bu ma‘denlerden çıkan [5] bārid ve ruḫ olan mizāca nāfi‘dür veca‘-imefāşıl-i üstürhā [6] ve dıyḫ ve marāz-ı külliye daḫī nāfi‘dür şikeste ki beste ola ḫuvvet [7] vērür çibanlara ve veremlere nāfi‘dür hemān i‘tidāldur ḫāyet [8] lāzımdur **bāb-i şālīs-ı esbāb-ı bürüdetve sūḫūnet ve ruḫbet** [9] ve **yübüsetbeyānındadır** şol sebebler ki bedeni germ ederbeş [10] nev‘dür meşelā ḫareket-ı ḫayr-ı müfriḫeve bürüdetvērürken bir ḫaç şeye [11] melāḫı olsa ḫarāret vērür güneşe oturmak gibi ve āteşe [12] yakın oturmak ve hārr-ı ruḫ darular yemek ve **‘anber ü sūnbül** [13] ve bunun emşāli kendüde tutmak ve ḫohlamak ve ıssı [14] şularda çok oturmak gibi bu cümlesi mesāmmātı

¹⁶**El-ırḫ** fethetinle zī rūḫkısmınuñ gövdesidür besinden şızup çıkan ruḫbete dēnür ki ter ta‘bīr olunur sa‘ir nesnelere terinde bi’l-isti‘are isti‘māl olunur **el-‘arḫ** şard vezninde çok terleyen şaḫşa dēnür el-isti‘rāḫ gövde terlemek için tere yatmak ma‘nasınadır yaḫal isti‘rāḫ el-recele izā ta‘arruz el-ḫarr ki ḫāmüscild-i şālīs evvelindedür

¹⁷**El-fazīc** emīr vezninde tere itḫlāḫ‘arḫ ma‘nāsına ḫāmüs-i cild-i evvel

¹⁸ Maḫlab ḫamām

¹⁹ El-belān şeddād vezninde ki ḫamām dēnür ḫāmüs-i cild-i şālīs vaşındadır

²⁰ Çok dirilmekten ra‘eş zuḫūr irer ra‘eş beyānında mezkūrdur vezninde terlemek ma‘nasınadır yaḫal beşā el-recele ‘ırḫḫāmüs-ı cild-i şālīs o aḫarindedür

²¹ El-meşlaḫ ma‘zam vezninde ḫamām cāmḫānına dēnür mesliḫü’l-ḫamām ma‘nāsına ḫāmüs-i cild-i evvel o vaşındadır

[15] münsedd ederve hārareti bedende cem' ederbeden muhteniķ olur [16] ve dāhili germ ederbir nev' daķī 'ufūnet vērür şey yemekle [17] olur gügercin ve serçe ve şarab gibi esbābdur bürüdet daķī [18] beş nev'dür hareket-i müfriţedan hāraret hāşıl olurken [19] eşyāyı serde melāķāt etmekle bürüdet hāşıl olur kāfūr [20] ve aņā müşābihetmek gibi eşyādan ba'zı berd iken [21] ebdāne hāraret vērür kıllet-i ğidā ve ğidā-i serdī çok yemek [22] gibi bedeni huşķ etmekle bürüdet vērmesi bir nice vechledür [23] vech-ievvel ğidā-i huşķdurvech-i şānī kıllet-i ğidādur taķlīl [24] ve ruţūbet etmekle hāraret vērür ve esbāb-i ruţūbet dördtür [25] biri ğidā-yı ruţbı cok yemek biri daķī eşyā-i ruţbiyeye ²²

20b

[1] melāķāt etmekdür ki ruţūbeti hıfz ederbu ma'nā asāyiş-i h'ab [2] ve bīdārı edhān-ı bārīde ile bedeni tedhīn etmekle olur [3] sebīn-imesāmātı tutar ve taķlīl az olur anuņçün ruţūbet [4] çok olur **bāb-ı rābī' terkīb beyānındadır** buņa ba'ış olan kuşūr [5] māhiyyet -i kuvvet-i şüredür yā marāzıdur ki 'arız olur cüzām gibi [6] yāhūd hulķı marāzıdur ki istiħkām-ı bedenden muķaddem-i hareket 'uzv [7] hey'āt-ı tabī'yıye üzre me'hūz menidür ki hulķat-i haķīķī üzre [8] raķim-ı māderde vüķü'ı maķalde vāķı' olur yā esbāb-ı südde- [9] -dür ki mecrāda laķm zā'id olmağla olur ğāh olur ki bu ma'nādan [10] melūl hāşıl olur ba'zı vaķt olur ki mecrāda bend olur [11] yabis ğālib olur vaķt olur ki keşāfet mecrā-i mecrāyı hıfz eder[12] belki mecrānuņ küşādelegine bā'ış olur mecrānuņ küşāde olması [13] kuvvet-i masikenüņ ve kuvvet-i dāfı'anuņza'ifından olur yāhūd [14] miftah-ıķavī-i isti'mālinden olur **bāb-ı hāmīs hareket-i ğayr-i irādı [15] ve tabī'attan olan esnāf beyānındadır** bu hareketden 'uzv-ı huşķ [16] olur yā zā'if olup mütesennīh olur zīrā rūhuņ nüfūz ede- [17] cek muħallilibeste ederyā fazla-i bürüdet ki her 'uzva ezā irüşdürür [18] nāķış olur tamām ki çıķa iķşī'rāra bā'ış olur yā hāraret-i [19] ğarīziyeye ezā-i mādde vāķı' olur 'uzv serd olur hāraret-i [20] ğarīziye ki aņā lāzım idi haşşā-mend olmağıla ihtilāc [21] vāķı' olur eger ezā az ise yaylu eger çokise a'yā lāzım gelür eger [22] ziyāde ķavī olursa ķaş'arīre nāķış olur ise ammā'uzv-ı 'azīm [23] olması keşret māddedür ki cāzibe ihdāş ederol maddeyi [24] 'uzv-ı cezb etmekle vāķı' olur yā noķşān 'uzvdur ki hulķı olur [25] bu mādde-i aşliyyenüņ noķşānından olur kuvvet-i cāzibe daķī ²³²⁴

21a

[1] za'if olursa ol 'uzvuņ ķaķ'ına bādī olur ğāh olur ki [2] mā-i gül ile olur bir vechle ķābil 'ilāc olmaz kıţ'a muhtāc olur [3] ğāh olur ki teferruķ ittişāl vāķı' olur sebab-i teferruķ-ı

²²Maţlab birüdet ve suķūnet ve ruţūbet

²³ Maţlab-ı terkīb

Maţlab-ı hareket-i ğayr aradı

²⁴**El-hulūc** ka'ūd vezninde göz vesa'ir a'zā segirmek ma'nāsınadır **El-Ihtilāc** ifti'āl vezninde bu daķī a'zā segirmek ma'nāsınadır kāmūs-ı cild-i evvel avastındadır

dāhilde [4] ve hāricde olur esbāb-ı dāhiliyye-i ahlāṭuṇiḥtirākıdır ki ‘uzv anuḡ [5] ekl ederteferruḡ ve ittiṣāl olur eger murattıḡ ve murahhī olursa mūcib [6] ḡal‘ olur eger muḡeffefe olursa mūcib inṣikāk-ı beden olur [7] sebebi yā imtilā’dur yāḡūd rīḡdur ki ‘uzvı muḡallilinde cūdā eder[8] cüz’i ḡareket ile rāfi‘a mecrā-i ṭabī‘at üzre olmaz yāḡūd [9] ḡareket-i ‘anīfden inficār vāḡı‘ olur bu esbāb-ı evrām-ı mefāṣıl [10] olur teferruḡ-ı ittiṣāl-ı hārici oldur ki ‘uzv-ı ḡāṭi‘ yāḡūd ḡarḡ [11] yā neḡṣ-i ‘aḡreb ve ef‘ā ve hevāmm yāḡūd kelb-i ‘aḡūr ḡaṣṣ etmiş [12] ola bu esbāb hāricıdır bundan soḡra evrām beyān edelüm [13] **sifr-ı ṣāliṣde olan bābuḡbāb-ı evveli evrām beyānındadır** verem [14] mādđi olmaḡ var ve ḡayrı mādđi olmaḡ var mādđiye sebep [15] altıdır biri ahlāṭdur biri daḡı ḡuvvet-i ‘uzv-ı ḡābiledür cild [16] gibi mu‘āṭıf ki ḡoltuḡ ve butdur ve zā‘if āriḡ olur [17] dedüḡümüz ‘uzv ki mādde ḡabül ede küṣāde olur bu daḡı [18] ḡidānuḡ ve muvāzuḡ yolu ‘uzv-ı tenüḡ olur mādde birūna ḡetmesine [19] sebep olur bu daḡı yā zā‘if hāzmdan yā nefes-i mādde- [20] dür ki ‘uzvuḡ muhtenik olduḡundan olur bu kürre-i ‘uzva [21] ḡuvvet-i muḡallilenüḡ fiḡdandan ve ḡuvvet-i cāzībenüḡ ṣiddetinden ve ḡuvvet [22] ve ḡuvvet-i dāfi‘anuḡ zā‘ifinden verem-i ‘azīm peydā olur [23] ziyāde vereme iki sebep vardur biri taḡayyür-ı mizāc aṣlıdır ki [24] anuḡ zıd teninde sū-i mizācdef‘e vāḡı‘ olur biri daḡı [25] teferruḡ-ı ittiṣāldur ki def‘e ‘āriḡ olur ol vaḡt ḡuvvet-i

21b

[1] ḡassāsa idrāk ‘uzv ederbilür ki münāfi olan sū-i mizācdur [2] ve sū-i mizācoldur ki ‘uzvda ḡarar ḡılımış ola mütemekkin olursa [3] ‘ādet olur mizāc-ı aṣlı gibi lakin sū-i mizāc yābis-i bi’l-‘arzdur [4] mūcib-i teferruḡ-ı ittiṣāl olur sū-i mizācruṭbe mevzu‘ olmaz ne bi’l-lezzāt [5] ve ne bi’l-‘arḡ ammā mūci‘ olduḡı sebebiyledür sebep-i muḡtelif olsa [6] her veca‘e bir nām vaḡ‘ eylemişlerdür biri mekākdur sebebi ḡaltuḡ [7] taḡyīridür ya‘nī ṣafrā ile dem butı el-ṣeklolmasıdır biri daḡı [8] ḡaṣındur sebebi ḡāltı-ı ḡālīz-ı ḡuṣkdur biri daḡı naḡḡasdur sebebi [9] ḡaltı rīḡ-i ḡālīzedür ‘aṣṣābı ḡarāzından çeke biri zā‘izdür sebebi [10] ḡaltı-ı ḡālīz zī ḡıvāmdur ḡıfz-ı ‘uzv eyler biri daḡı ḡudeddür sebebi [11] ḡaltıdır yā rīḡdür bu ikisi ‘aṣābı ṭılına cekerler biri daḡı sīḡ- [12] dür sebebi māddedür ki miyān-ı ‘aḡ alede vāḡı‘dür ‘aḡ aleyi teferruḡ [13] ederve ḡaṭḡ ederbiri daḡı mükesserdür sebebi ḡaltı veya rīḡdür ki [14] miyān-ı ‘azm ve ḡıṣā ve laḡmda olur ḡıfz ‘azm eder biri raḡzdur [15] sebebi mādde-i ḡālīzedür ki bir muḡallilde baḡlanmış ola lakin tefriḡ-ı [16] ‘uzv etmeye ṣol sebebden ki ‘uzv-ı ḡalezet ṭutar biri daḡı [17] miṣallıdır sebebi māddesi ḡālīz olmışdur ‘uzv nufüz edemez [18] az az ḡuṣūr ḡāṣıl olur ve ol ‘uzv sū-i mizācpeydā eder[19] biri daḡı ṣāḡıbdur sebebi bürüdet-i ‘uzvdurki ol ‘uzv zī rūḡ [20] ola zīrā rūḡa kerḡ ḡāṣıl olmaḡ-ile iḡsāsdan ve te‘ṣirden [20] ḡalür biri daḡı zaryāndur sebebi mādde-i germdür ki ‘uzv-ı zī- [21] ḡassa mücāveret etmekle bu ṭamar yandan ‘urūḡda ṣıḡḡat ḡuṣūlına bā’iṣ olur [22] vaḡt-i beṣerde müellim olmaz biri daḡı ṣāḡıldür

sebebi şol mādde- [23] dūr ki ğalīzdūr ‘uzvda ğayr-i zī-ħissdūr lakin çün kebede müte‘allıkdūr [24] biri daħī a‘yādur sebebi aza-i ‘uzvdur ki a‘yānuñ ğareketi bundan

22a

[1] esbağ beyān olunmuşdur biri daħīlādığdur sebebi ğaıt-ı redīdūr ki [2] ‘uzva nüfüz êde muħallil veca‘ olur çünki insān ha’bda [3] ve mestīde ola ‘uzv taħrīk êderbu vechle izāle-i veca‘ êder[4] belki ğaıt-i müellimi keyfiyyet ile zā’il êderbu ma’nā teferruğ-ı ittisāl êder[5] **bāb-ı şānī imtilā’ beyānındadır** ğāricī-i imtilā’ tuħmedūr ki çok yemeden [6] ğāşıl olur keşret-i ğammām ki muraıııb ve mānī‘ taħlīldūr çün [7] asāyiş ğozed vehā’b-i fuzele-i bisyār cem‘ine bā’iş olur [8] bu mā’nāya ğuşūr-i taııı‘at ve za‘if dāfi‘a ve şiddet-i māsike [9] sebeb olur ve dıyğ mecrā ve māddenüñ birūna meylden olur [10] imtilā’nuñ esbāb-i dāħiliyyesi tuħmedūr ve za‘if hāzma [11] ve dāfi‘adur ve şiddet-i māsike ve dıyğ-ı mecrādur ki vāııı‘ olur [12] sebeb za‘if hāzma süst cerm-i mi‘dedürki aña telhib-i [13] mi‘de derlersü-i mizācla kılllet-i rüh mücib-i zā’if hāzma [14] olur ve Allāh a‘lām **bāb-ı şāliş a‘rāz beyānındadır** bu mā’nāya [15] delā’il vardur delālet êden ağvāl-i kavīyedūr kaçan ağvāl [16] insāna delālet êde aña ef‘āl dirüz bu ef‘āl üç kısmdur [17] biri mebde-i fi’l kavā-yı şelāşedūr ve bu üç kuvveddür biri kuvvet-i [18] ğayvāniyyedūr biri kuvvet-i nefsāniyyedūr ve biri kuvvet-i taııı‘iyyedūr [19] imdi bu ğaziyye dil irād êdelüm meşelā āfet-i fi’l ve āfet-i mebde-i [20] fi’l nicedūr ve āfet-i mebde-i fi’l irādnev vechledūr ol āfet-i [21] za‘if dimāğdur ol mebde-i kuvvet-i nefsāniyyedūr ve āfet-i nabz[22] ğalbededūr ve kebeddedūr ve a‘rāz-ı delīl nefs-i marāzdur nitekim iħtilāf-ı [23] sür‘āt-ı nabz-ı ğummāya delīldūr marāzuñ muħallilī üzre nitekim nabz-i minşārī [24] zātü’l-ceniyye delīldūr ve ‘arāz lāzım-ı marāzdur ‘ammī ve nā-ħiss ve su‘āl [25] ve dıyğ’un-nefsdūr a‘rāzuñ baııı vardur ki ‘uzvuñ marāz-ı²⁵

22b

[1] zāhiresine delālet êderlevn ğibi ve mümles ğiss olunmağ ğibi ve bāııı [2] delīl vardur ki emrāz-ı bāıııniye delālet êdereger taıııb ārif [3] ve āıııl olursa ve ‘ilm-i teşrīħde ālīm ise a‘zanuñ [4] müşāreketini bilür ve iz‘ān êderbu mā’nā üç nev‘ ğānūnı [5] ri‘āyetla olur ki onlar mazārr-ı ef‘āldür cümle istifrāğ ve iħtibās [6] ve bā’iş-i istifrāğ ve iħtisāsdur ve veca‘dür ve veremdūr ve za‘ifdür [7] ve münāsib-i a‘rāzdur geldük imdi ğānūn-i evvele ki mazārr-ı ef‘āl [8] denmiş idi eger fi’l mecrā-yı taııı‘ī üzre olmaya delīldür ki āfet-i [9] kuvvet-i fi’l-i nāfi‘ marāz-ı ‘uzv olmuşdur bu ma’nāya sebeb ücdür [10] biri noğsān-ı dem ve biri za‘if-i beden ve biri tağyīr-ı demdür ğānūn-ı [11] şānī oldur ki bir nice vech üzredür vech-i evvel istifrāğ olan [12] eşyā ile istidlāl eylemekdür bevl biraz ğibi ve bā’zı nesne daħī [13] vardur ki istifrāğdan ğāricīdür ammā cevāhir-i a‘zādandur anuñla [14] istidlāl olunur kııı‘a-i laħm ğibi ve

²⁵ Maııılab-ı imtilā’

su‘āl gibi ‘ale’l-ḥuṣūṣ su‘āle [15] bu mezkūrāt-ı ḥāric ola delālet ederki cevheriyyedendür vech-i [16] ṣānī miḳdār-ı mā-i istifrag ile istidlāldür ki bedenün dāḥilinden [17] bā‘zı nesne ḥārice çıkasın anı göresin ve kılllet keşretinden [18] istidlāl eylemekdür ve keşreti bilürüz ki sebiḥce delālet vech-i ṣāliḥ-i [19] levnle istidlāl eylemekdür eger ḥāric olan bevl ve biraz surḥ ise [20] bilüriz ki bu gerekdendür muḳtezā yoğiken olur ki beyāz eder[21] bu levn görmege maḥşūşdur ta‘rifle bilinmez vech-i rābi‘ ḥāric [22] olan şey mecrā-yı ṭabī‘i üzre gelmeye nitekim ilād süddede biraz dehāndan [23] gelür ve gāḥ olur ki ḥāric olan ḡayrı ṭabī‘i olur ḳan [24] gibi ol daḥī yā cānib-i em‘ādan olan yāhud ol miḳdār olmaya [25] ki ṭabī‘atdan ol miḳdār olur yā ṭabī‘iü’l-keyfiyye olmaya dem-i

23a

[1] fāsīd gibi yā ṭabī‘iü’l- cevher olmaya ḥaṣāt-i meşāne gibi ḳavanīn-i ṣelāšenün [2] ḳavn-i ṣāliḥi mevzu‘ beyānında bu mevzu‘ daḥī iki vech iledür biri [3] mevzu‘-ı veremdür biri daḥī emrāz-i nev‘idür bu mādde veya veremdür [4] veyāḥūd ḥālṭ-i aḥerdür ki bāb-ı evrāmda sebaḳ eylemüştür geldük [5] imdi marāz-ı aṣlī midür yoḥsa şirketle midür marāz-ı aṣlī [6] oldur ki vücūdda muḳaddem ola ve sebeb-i marāz-ı şirki ziyāde ola [7] bu ikisinün beynini fark gücdür bunu bilmeyecek ṭabīb-ı emrāzün aḳşamını [8] bilmez eger ṭabīb fenninde māhir ve ‘ārif ise bu mişāl kāfīdür marāz-ı [9] mi‘de ki aṣlī ola sebeb-i şudā‘ olur aṣl mi‘deye [10] şerik-i şudā‘ olmuş olur fera‘-i ‘ilāc olursa aṣla netice [12] olmaz ‘ilāc aṣla lāzımdur ki mi‘dedür mi‘deye ‘ilāc-ı şudā‘un [13] noḳşānını müstelzimdür eṣer ḳalursa şudā‘-i āsān olur **bāb-ı [14] rābi‘‘alāmet-i fūrce beyānındadır** bu on kısmdur biri lems-i [15] cilldür be şartı ān ki lāmisün mizācı mu‘tedill ola ve havā-i mu‘tedill [16] ola ta kim melmūsün mizācında i‘tidāl mı vardur bu keyfiyyāt-i erbā‘dan [17] biri ile mükeyyif midür fi’l-cümle lems eden ṭabī‘atını bilmek ile istidlālī [18] ṣaḥīḥ ola kısm-ı ṣānī laḥm ve ṣaḥmla mizācına istidlāl eylemekdür laḥm-i [19] mütelezzizdür delil bürüdet ve ruḥbdurkılllet-i laḥm ü ṣaḥm-i delil yübüsetdür [20] kılllet-i laḥm-i semen delil-i ḥarāretdür mübāheti laḥm ü ṣaḥm delil-i ifrāt-ı ruḥbetdür [21] lāğari cism-i delil bürüdet ve yübüsetdür ifrātla lāğar olmaḳ delil-i [22] yübüset ve ḥarāretdür **kısm-ı ṣāliḥ** ṣa‘r insān ile mizāca delālet étmekdür [23] meşelā ḳıvracık sac delil-i ḥarāretdür kılllet-i ṣa‘r delil-i bürüdetdür ṣa‘r- [24] dur şet-i ḥarāret ve yübüsetdür **kısm-ı rābi‘** endāmuḥ olan kılllar-ile [25] mizāca istidlāldür keşr-i müy delil-i ḥarāretdür ve kılllet-i müy delil-i [26] ruḥbetdür ḡilzet-i ṣa‘r delil-i ḥarāretdür ve keşret-i māddeye dālldurve rikḳat ²⁶

²⁶Maḥlab: ‘alāmet-i ifrāca

23b

[1] delil-i ruṭubetdür ve kılllet-i māddeye dālldur **kısm-ı hāmīs** levn beyānındadır [2] levn-i beyāz kılllet-i deme delıldür levn ki beyāz ola kırmızı ola ve gök- [3] -lük beyninde ola ifrāṭla ḥarārete dālldur şufret ziyāde şafrāya [4] dālldur gendüm levn-i i'tidāl deme dālldur kılllet-i ḥumret ki kemuret üzre [5] ola 'adem-i nazca dālldur bu levn şāhibi nākih olmycağ süddeye dālldur [6] levn-i badıncanī ki sevdāya ile şufrata māil ola bürüdet ve yübüset-i [7] müfriṭeyedālldur levn-i hacerī ki taş rengidür bürüdet-i şarfiye [8] dālldur ve tağayyür-i levn-i mizāc 'uzv ḥasebī iledür nitekim mizāc-ı a'zā-yı [9] bedenbürüdet bulmağa ziyāde mā'il ola levn-i mutegāyyur olur bu tağayyür [10] kebed ḥasbiyla olur şufrāt ve beyāz tıḥāl-i sebīle dergāh olur ki [11] tıḥāl-ı suād levne bā'ış olur bu esīr daḥī olursa ḥazret [12] gelür eger şafrā dāim olmazsa insānuḡ çeşminden daḥī istilā [13] kâbildür **kısm-ı sādīs** hey'āt-i a'zā ile istilā eylemekdür meşelā şadr [14] ve sīnenüḡ küşādeliği ve 'azm-i ıtrākı delil-i ḥarāretdür 'aks olursa [15] delil-i bürüdetdür **kısm-ı sāyi'** sür'at ve buṭu'-i intiḳāl ile istidlāldür [16] meşelā bedene lems olunduḳta ziyāde ḥarr olmağ bu ḥāl-i müstemir olmağ [17] maḥrūru'l-mizāca delıldür 'aksi daḥī böyledür her birinden ki ziyāde [18] müte'eşşir ola aşl-ı mizācda vāḳı' olan keyfiyyetle istidlāl eylemek olur [19] **kısm-ı şāmin** ef'āl-i nefsāniyye ile istidlāl eylemekdür meşelā ğazabb-ı [20] kavīdelil-i ḥarāretdür bunüḡ şāhibi fikr-i şā'ib ve neşāt-ı tamām [21] üzre olur dıyḳ-ı mizāc ve tenüḡ ṭabī'at-ı 'alāmet-i bürüdetdür bunüḡ [22] beḳāsı delil-i yübüsetdür tiz 'arız olup tiz geçmesi delil-i [23] ruṭubetdür **kısm-ı tāsi'** bedenden arız olmağ ile ḥāric olan [24] ef'alle istidlāl eylemekdür kuvvet-i rāyiḥa ve şiddet-i reng-i aḥmer [25] bol ve biraz 'arak-ı delil-i ḥarāretde 'aksi delil-i bürüdetdür geldük

24a

[1] ef'ale kacanki aḥvāl bir ḥal ile müstemir ola delil-i ḥarāretdür eger za'if [2] üzre olursa delil-i bürüdetdür **kısm-ı 'āşir** a'rāz ve aḥlātla [3] istidlāldür vāḳı' ada kırmızıyı çok görmek 'alāmet-i demdür [4] ziyāde rüşeni ve ziyā-i delil şafrādur berrāḳ ve āb-ı revān ra'd[5] ve sefine-i delil ğālebe-i balğamdur ḥayālāt-ı muḥavvife ve siyāh ve kemüdet-i delil-i [6] sevdādur bu zıkr olunan ekşār ne 'amel olunur kılletine ve müddetde bir olmağa [7] i'tibār olmaz **bāb-ı hāmīs 'alāmet-i imtilā' ev'ıye beyānındadır** imdi [8] imtilā'-i ev'ıye sebeb ḥasbiyle olmağ var keyfiyet ḥasbiyle olmağ [9] var imtilā'-i ev'ıye ve 'ānuḡ aḥlātla ṭolmasıdır bunda iki [10] vech vardur **vech-i evvel** her çend ki aḥlāt-ı şāliḥe ola imtilā'-i bi-ḥasebü'l [11]-kuvvedür aḥlāt ki mutegāyyir ola ve ḥalt-ı reddi şāhibine ḥaṭr-ı [12]'āzīm vardur zīrā ḥaltuḡ yaramazı yā ḥāretet yā bürüdetle müte'affin [13] olur beden ise andan müte'azzī olur ol vaḳt esbābü'l-emrāz [14] bi-ḥasebü'l-ḥalāt olur 'alāmeti şıḳl ve keseldür ḥareket eyledükçe şā-[15] -ḥibinüḡ rüy ve çeşminden ḥumret ḥāşıl olur ve 'urūḳa ve cülūda

[16] temeddüd hâşıl olur **vech-i şānī** imtilā'-i nabz ve reng-i kārūre keşret [17] bol ve kılllet-i şehvet ve kelān başar-ı h'ābdur böyle olıcağ delāleti [18] ahlāt-ı a'zā olur bu hālūñ şāhibi hareketi kendüye nāfi' kıyās [19] éder hālbuki mazarrdur zīrā bunun taḥlīli mevādd ile degüldür lakin [20] bi-ḥasebü'l-keyfiyye şirk-i imtilā' olur zīrā kesel ve kehl ve kılllet ve şehvet [21] bi-ḥasebü'l- kuvve-i deva-i sādıc olur ol vaqt intifā'-i 'urūk ve temeddüd-i [22] cild ve şiddet-i ḥumret ve keser-i inkisār a'yā-ı kāvī olur fāmme bi-ḥaseb [23] ḥaḥ-ı dem olursa şāhibinūñ ağızı tatlı ve gözleri ve reng-i [24] rüyı ve zebānı surḥ olur intifā'-ı 'urūk vāqı' olupmuḥallil-i kāşd [25] olan mevzūdahakkāk olması terk-i kāşddan olur zīrā²⁷

24b

[1] dem-i tamām mümteli olamağıla olur bu hāl şāhibinūñ emrāz-ı demeviyyeden [2] emnī yoğdur fāmmā imtilā' bi-ḥaseb yā balğam olursa iktızāsı beyāzı [3] levn ve terhil ki tenbelilükdür ve za'if hażm ve cüşā'-ihāmız ve bisyārı [4] āb-ı dehān ve beyni ve kılllet-ı 'ataşdur eger bu balğam māliḥ olursa keşret-i [5] nevm ve kerānī-i a'zā süstī-i beden ve 'āşb o līnet nabz belki nabzı [6] ziyāde ve ḥayy éder ve ammāibtilā bi-ḥasebü'l-şafra olursa zerdī cism [7] ve reng-i zebān ve telḥī-i dehān ve keşret-i 'ataş ve kılllet-i iştihāya ba'ışdür [8] bunun şāhibi ekşi nesnelere ḥaḥt éder 'ale'l-ḥuşuş sür'at-i [9] nabz ve ğaşeyān ve şafra ve ḥuzret-i bevl ve biraz ve maka'ddan biraz [10] geldükçe yağa yağa gele ammā bi-ḥasebü'l-sevdā layid bedeni lāğar édüp [11] cildi dürişt eyler ve çeşm-i rüy kemurete meyl éderbundan ğayrı [12] iştihā-yı ğālib édüp kanı ğālīz ve siyāh éderve ḥavf ve ğümān [13] fāsıd ve şehvet ve kebūdı bol ve baḥı nabza sebep olur ziyāde [14] imtilā' olursa behağ ḥādiş olup āfet-iḥāl muḥarrerdür [15] ve 'alāmāt- sūdde imtilā'-i beden 'ām olup şıql ve mevzu'-ı sūddede [16] temeddüd ve zāhir olur ve verem ile nihāyet sūdde fark olunmağ lāzımdur [17] kaçan verem olsa ḥummā ve şıql kavī olur bu ma'nā mecrāda sūdde [18] olduğundan daḥī olur eger sūdde-i 'urūkda evveli levni şarı [19] olur sebebi demūñ a'zāya vaşıl olmasındandır bedende ḥazret[20] zāid olur ğāh olur ki riyāḥ vāqı' olur ol vaqt a'lāmet-i [21] temeddüd ve 'adem-i şıql ve intikāl-i veca' ve kārāır çok ḥabīb gerekdür [22] bu aḥvāli fark éde verem ile sūdde ve riyāḥı bile ve her birinūñ [23] 'alāiminden istidlāl éde müstaḥil evrām için bu bāb [24] ta'yīn olunmuşdur **bāb-ı sādīs evrām beyānındadır** verem zāhiri [25] ola maḥsūsdur ammā verem bāḥinī-i tıb daīm ve şıql-ı verem veca'dur

25a

[1] eger 'uzvda ḥiss olursa āfet-i intifāḥdur ammā evrām-ı bārda muğāyir- [2] dūr 'alāmāt-i külliyesi vardır 'alāmāt-ı cüz'iyyesi 'uzvdur ki anı [3] iḥsās édersen görürsün ki şābitdür rübı veca'dür bilürsen [4] veca'-i balğamıdür dükeli evrām-ı bārıde bu kıyās-ile şābit

²⁷ Maḥlab 'alāmet-i imtilā'-i ev'iyye

olur vaqt-i [5] cem‘ mādde-i evrāmda şa‘iyyedür çünki cemi‘ a‘rāz-ile mādde-i verem [6] nazc bola verem fesh olur ve dūrūr-i cemi‘ a‘raz-i teskīn bulur [7] vaqta ki mütefeccire ola nākışa ve teb olur za‘if ki lāzıme-i demdür [8] hemān ki ol za‘if zāhir ola sebeb-i istifrāk-ı mādde-i veremdür ve Allāh [9] a‘lām **tā‘līm-i s̄ānīnūnsifr-i rābi‘nuḥ evveli nabz beyānındadır** nabz [10] hareket-i şiryāndur ki anuḡla hareketīn mürekkeb olur biri hareket-i inbisāḡı [11] biri hareket-i inḡibāzīdur bu hareket-i şiryān ki ta‘dīl-i rūḡ ve ḡalb [12] éderihbāsı toḡuz kısmdur ve nabzuḡ delīllerinūḡ cinsleri ondan [13] bir nabzuḡ hareketinūḡ miḡdārıdur ve aḡsāmı toḡuzdur ḡavīldür [14] ve ḡaşırdür ve mu‘tedilldür ve meşrūfdür ve mūnḡafızdur ve ‘arīzdür [15] ve dıyḡdur ve mu‘tedilldür bu toḡuz kısm terkīb olur ve yigirmi yedi [16] olur lakin nabz-ı ḡavīl ve ‘arīz bunlardan ‘azīmdür a‘nī ‘azīm [17] deyü tesmiye olunur nākış olan bu evcden şaḡīrdür bu kürre on [18] cinsinūḡ ikincisi ḡar‘ia‘nī barmāḡa toḡunması keyfiyyetidir bu ḡur‘a namına [19] nabz yā ḡavīdur yā za‘ifdür yā mutavassıḡdur bu on cinsinūḡ üçüncüsü [20] hareket-i zamānīdur bu hareket daḡī yā ser‘īdür ya baḡı ya mutavassıḡdur [21] ser‘iūḡ zamān hareketi az olur ve baḡınūḡ toḡ olur mutavassıḡḡ [22] muḡavassıḡdur ve dördüncüsü ḡıvām-ı āldur bu daḡī ya şulbdur ya līndür [23] ya mutavassıḡdur beşincüsü zamān-ı sūkūndur bu daḡī ya mütavātir ya mütefāvit [24] yā mutāvassıḡdur mütevatir oldur ki sūkūnı mu‘tedilūḡ zamān-ı sūkūnında [25] aḡşar ola tefāvūt oldur zamān-ı sūkūnı mu‘tedilūḡ zamānından ²⁸

25b

[1] aḡvel ola mutavassıḡ oldur ki zamānı sūkūnı mu‘tedilūḡ zamānına [2] müsāvi ola altıncı mūmlesoludur ya‘nī şiryānuḡ mūmlesidür ki [3] ḡālet-i ḡabī‘atdan yā ḡārr ve yā bārid veyā mutavassıḡdur yedincüsü [4] istivāiū‘l-aḡvāldür yā‘nī mütaḡayyırda ve ‘azmde ve ḡuvvetde ve za‘ifūḡ [5] ve sür‘atde ve baḡure ve tevātūr ve tefāvūt ve mūlāyemet ve līnetde [6] berāber ola geldüḡ imdi nabzuḡ iḡtilāfına ve daḡī yā berāberdür veya [7] muḡtelifdür on cinsinūḡ sekizincüsü iḡtilāḡda muntāzım olmaḡdur yā ‘adem-i [8] inḡizāmdur yā muḡtelif-i muntāzım olmaḡdur bu cins-i taḡt-i muḡtelifde dāḡīldür [9] toḡuzuncüsü vezndür ya‘nī hareket-i zamānīdur bu hareketinūḡ zamānı [10] ḡıyāsla veznūḡ a‘lāsı ḡüsndür vezni ḡüsñ olmanın sayü‘l-vezn-i [11] evvelinūḡ evşāfı ücdür biri tecāvüz-i levndür şol şabinūḡ nabzı ki [12] yā kendüsinden aşıḡa olan erbābuḡ nabzına müşābih ola yā ḡoca- [13] –lar nabzı gibi ola böyle olursa ḡāricü‘l-vezn olur ve līneti [14] daḡī müsā‘id olursa ḡavī olduḡıçün nabz ‘azīm olur [15] eger ḡuvvet-i kemāilde ola ki şiryāndur müsā‘id olup imdi beyān [16] édelüm ki nabzına ḡācetindür meşelā harāret-i ḡarīzenūḡ tervīḡiyle ki [17] nabza bā‘iş olur eger ala ya‘nī şiryān-ı

²⁸ Maḡlab: **Nabz** El-nabz ve El-nabzān ḡamar-ı hareket itmek yīḡāl nabzü‘l ‘ırḡ aza nabzü‘l-ırḡ-ı taḡrik vebaya ḡarar ne nabza ta

maḥbu‘ ve muvāfiḳ [18] olup tervīhte evvelkiden ziyāde hācet olursa nabz-ı ‘azīm [19] olduğu gibi esra‘ olur yine mütevātir olur az olur ki [20] nabz şağir ola ve mütevātir ola zīrā kuvvet-i mādde-i gıdāiyye veya [21] hālṭiyye tahtında hıfz eder eger kuvvet-i kuvveye olursa nabzuḡ [22] līneti ruṭūbete dālldur şalābetiyübüset-i dālldur şalābetiyübüsete [23] dāll olduğu gibi az olur ki nabz-ı eyyām-ı buḥrānda şulb ola [24] olursa daḡı sebebi a‘sābuḡ çekilmesidür ve mevādduḡ [25] indifā‘idür imdi nabzuḡ iḡtilāfi māddenüḡ sıklı içündür şiddet-i

26a

[1] za‘ifden daḡı ḳalır ammā bunda ifrāṡ olan sıḳl māddedür ki [2] za‘if kuvvet-i nizāmı ve ḡüsn-i vezni ibṡāl edernabz-ı mürekkebedür [3] anda enva‘ vardır ki ba‘zı beyān etdük münāsebeti ile ‘azmi [4] ve şafrā beyān eyledüḡimiz gibi kürre-i nabz-i minşarı şol nabzdur ki [5] serī‘ ve mütevātir ve şaliyye olmaḳ anuḡ şānındandır ve eczāsı muḡtelife- [6]-dür yükseklikde ve teḳaddümde ve te‘eḡḡürde ba‘zı eczāsı ḡareketi [7] vaḳtinde ol ḡareket edergāh olur ki şonra ḡareket edersalābet [8] aḡa derler ki şiryānuḡ ba‘zı eczāsı şulb ve ba‘zı līn olur nabz-ı [9] mūcī nabz-i minşariyye müşābihdür lakin mūcī şaḡirdur nabz temelli nabz-ı [10] devriyye şebihdür lakin bundan aşfār ve mütevātirdür za‘if [11] cihetinden eşdür ammā zenbü’l-fār ol nabzdur ki bir miḳdārdan [12] şurū‘ eyleye meşelā barmaḳ altında a‘zam ola buḡa anuḡcün zenbü’l-fār [13] derler bir ṡarafı ḳalın ve bir ṡarafı incedür bu nabz deridür nabz muṡarrafi [14] ol nabzdur ki barmaḡı urur ve bir kere ile kifāyet etmez bir kere daḡı [15] urur andan tamām olur nabz ol zī’l-ferre ol nabzdur ki andan [16] ḡareket ümīd oluna ammā sükün üzre ola **bāb-ı şānī aḡvāl-i [17] bevl beyānındadır** beyānımızuḡ netīcesi ḳarūre-i marāzı bilmek beyānındadır [18] imdi bevl bir şeydür ki kebedüḡ keyfiyyeti anuḡla beyān olunur bu yedi [19] cinsdür cins-i evvel levndür ol altı ṡabaḳadır ṡabaḳa-i evveli [20] tebnīdür bu levn bürüdet-i kebed ve za‘if hāzma delālet ederve tebnī [21] bir levndür ki ḳaynamış şamanşuyına beḡzer cins-i evveldendür ki ḳaynamış [22] cins-i evvel ikinci ṡabaḳa-i ḳıvāmdur üçüncü ṡabaḳa şafā ve kudüretdür [23] dördüncü ṡabaḳa rāyihadır beşüncü ṡabaḳa raḡvedür a’nī köpükdür [24] altıncı resvīdür yedüncü ḳillet ve keşretdür ṡabaḳa-i elvān sittenüḡ evveli [25] ütrüc’l-levndür ya’nī turunc ḳabuḡına beḡzeridür bu levn iki ḳısmdır nitekim²⁹

26b

[1] turunc ḳabuḡuḡ bir cinsi ziyāde aşfardur ve cinsi aḡaç ḳavunına müşābihdür [2] nev‘ā-i ḡarārete dālldür aḳıḳ şarı olmaḳ i‘tidāl-i kebede dālldur ṡabaḳa-i [3] şāniye aşḳardur ve aşḳar bir levndür ki ḳırmızı ile aḳıḳ şarı beynindedür [4] delīl-i ḡarāret-i kebeddür ṡabaḳa-i şālişe narencü’l-levndür bu ol levndür ki [5] nār çiceğine beḡzer şeyḡ vesā’ir mü’ellifin bu levni nāre beḡzer temişlerdür [6] fāmmā faḳīr gördüm ki nāruḡ şu‘lesi ḡāyet aḳıḳtur belki bu

²⁹ Beyān-ı aḡvāl-i bevl

levn [7] cülnāra müşābihdür bunun ẖarāreti ziyāde ğālibdür ammā şu‘le-i nāra [8] müşābihe olan levn-i harāretde aşkardan aşığa degüldür ʔabaḳa-i [9] rābi‘a narü’l-levndür bu levn zāt-ı nāra müşābihdür bu tarcınuḳ [10] güşāda olan levninde ğayrısı ẖarārete ẖarāretle dālldur ʔabaḳa-i ḫāmse [11] za‘ferānīdür ke-zālik bu levn ḫārrdur bir levn daḫī ḫumretdür bu ḫumret [12] dört mertebdür merṭebe-i evveli ʔehbedür ya‘ni mey-gündur sebebi ğalebe-i [13] demdür merṭebe-i şāniyedür deyyü’l-levndür ya‘nī derd-i şarāba müşābihdür [14] bunun daḫī sebebi ğalebe-i demdür zīrā bu levnde bir merṭebe ḫumret ziyāddur [15] merṭebe-i şālişe aḫmerdür bu levn ziyāde aḫmerdür ke-zalik sebebi ğalabe-i demdür [16] bu merṭebde ẖarāret eridür merṭebe-i rābi‘a aḳtamdur bu ol kızıldur ki [17] siyāḫ ma’ildür bu levn cümleden ẖarāretde ğālibdür bürüdetde olursa [18] ḳulunḳa dālldur ğāḫ olur ki bürüdetle müşterek olur fālicde ve sektede [19] zāhirdür ʔabaḳa-i şālişe ḫuzretdür bu levn beş mertebdür evveli [20] fistıḳdur delīl-i bürüdetdür merṭebe-i şāniye asmān-ı cevnu’l-levndür susene [21] beḳzer delīl südde ve bürüdetdür merṭebe-i şālişe nīlü’l-levndür civide beḳzer [22] bu levn siyāhdur ki aḳa ma’ildür şıbyānda ve fālicde çok olur [23] delīl berd ḳavīdür merṭebe-i rābi‘a kerāşü’l-levndür türkīsi pırasa [24] dedükleri ‘aşba beḳzer delīl-i iḫtirāḳ şafrādur merṭebe-i ḫāme [25] zincārū’l-levndür delīl-i şedde iḫtirāḳdur ʔabaḳa-i sādise sevdā

27a

[1]beyānındadır bu daḫī dört mertebdür merṭebe-i evveli şol sevdā- [2] dur ki ḫauzrete mā’il olmaḳda ḫumreti daḫī ola sebebi sevdā ile [3] ma‘an şāfrayı muḫterīkdür merṭebe-i şāniye sevdā ki mā’il ḫumret ola [4] ve aḳıtam ki sevdā ile şarıya mā’il olandur sebepleri demek sevdā [5] ile ictimā‘ ‘indında merṭebe-i şālişe ol sevdādur ki şafrāte ma’ildür [6] sebebi sevdā-yı şarfdur merṭebe-i rābi‘a sevdādur ki beyāz siyāḫından [7] ziyāde ola sebebi sevdāyı balğamīdur ʔabaḳa-i sābi‘a levn-i beyāz [8] beyānındadır ve bu iki merṭebdedür evveli meşḳdür ya‘nī şeffāfdur [9] ve şāfidür ḫaceb mā-verā étmez merṭebe-i şāniye beyāzıdır ki mecāzen o ḫaḳīḳate [10] bunun levni yoḳdur leyyin olan ʔabi‘ātuḳ ‘adem-i taşarrufına delālet [11] éder bu levn ğāyet ile ḫabīş-i levndür nazcdan ümīd kesdüricidür [12] ednā merṭebe-i süddelere delālet éder ʔabi‘ata nāfi‘ olanuḳ nüfuzına [13] māni’dür ve şekli ḳıyāsen murād olunsa sūt gibidür ağleb elvān-ı mürekkebe [14] ola teşbīhen laḫm ʔarı rengindedür za’if kebed ve kolyeye dālldur bir levn [15] daḫī vardur ki bu zihī dedükleri mühimle beḳzer belki çıbandur ḳan [16] iriḳe müşābihdür nihāyet şufrete mā’ildür ğāḫ olur ki bāzu [17] şuyına beḳzer bunun kedāri a‘zādan tereşşuḫ éden eşyā ile [18] maḫlūtdur ğāḫ olur def‘ā-i mevādd etmekle bu levn siyāḫa ḳarīb [19] ḫiss olunur nihāyet sā’ir-i elvāndan bunun farkı ḳıyılığıdır [20] ve süḫūnet derine a‘zādan tereşşuḫı vardur ekşeriyā bu elvān [21] şelāşe-i mevşūfa delālet éder şafrādur ki iḫtirāḳ-ı tām ile [22] a‘zādan ma‘an tereşşuḫ eylemişdür

bevlüğ ecnās-ı seb‘asınun cins-i [23] şānisi kıvāmdur bu kıvām üç mertebedür tebeh-i evveli raķik [24] olmasıdır bu yedi nev‘dür nev‘-i evvel ‘adem-i naẓcdür şānī-i sūdde- [25] dür şāliş za‘if kilye ve nicārī-i bevlüdür rābi‘ keşret şirb-i miyāhdur

27b

[1] hāmīsi mizācuñ gāyetle bürüdet ve nihāyetle huşk olduğıdır [2] sādīs-i étdikā‘ ruṭubetdür sābi‘ bevlüğ mecrā-yı ahire mutaşarrıf [3] olmasıdır mertebe-i bevlüğ gālīz olmasıdır bu ma‘nā keşret-i ahlāt [4] yā ‘adem-i naẓc sebebdendür cins-i kıvāmdan mertebe-i şālişe i‘tidāldür [5] buña delil olan naẓc fāşıldur ‘indu’l-ehl ma‘lūmdur cins-i şāliş [6] bevlüğ küdüret ve şafāsı beyānındadır ve bu mertebe iki mertebedür [7] biri küdüretdür bu sebep yā arzıyye veya māyedür rīh ile maḥlūt [8] olmuşlardır bulanık olduğına sebep budur ki kuvvetün sükuṭına [9] bādīdür yāḥūd verem ile bāṭinidür bulanık görünür şol küdüret ki [10]irin mişālinedür bulanıkdur bu levn-i kıvām verem ihāta eyledüğinden [11] olur şol bulanık bevl ki müteferriķ ve yelimşik ola bi’l-fi’l [12] şudā‘ı aḥdāta münhīdür mertebe-i şāniye bevlüğ şāf olmasıdır bevl [13] ki şāf ola zıkr olunan evşāfdan müstağnī ve mu‘tedildür naẓc [14] fāzılı vardur cins-i rābi‘ bevlüğ rāyiḥasıdır bu iki mertebedür [15] evveli ‘adem-i rāyiḥadur bu ma‘nā cicek a‘lāmetidür ve iki nev‘dür [16] nev‘-i evveli delil-i bürüdet ve serdī mizācdur nev‘-i şānī delil-i [17] yübüset ve mevt-i ġarīzīdür mertebe-i şāniye bevlüğ rāyiḥası ḥumūzet [18] üzre olmasıdır rāyiḥa bevl siyāh olur delil-i şafrādur [19] bu ‘alāmet degüldür nev‘-i hāmīsi bevlüğ zağvesidür ya‘nī köbü-[20] -gidür kaçan siyāh ve eşķār olup kefi olsa delil bırākdur [21] gāh olur ki yolda kıymık gibi kefi olur şarı siyāh levn olup [22] kefi kıymık gibi olursa delil-i lüzūcet-i ḥalet-i rūḥ ve ṭul-ı ‘arż [23] olduğundan mā‘ide-i küllī ve rīde-i marāz bulunur ḥavf-i helākdur [24] ecnāsdan cins-i sādīs bevlüğ beyānındadır rūsūb bir cevher [25] gālīzdür māhiyyeti bevlden mümtāzdur eṭibbā bunı üç nev‘ile beyān

28a

[1] eylemişdür meşelā rūsūb ve rāsib ve müte‘allik ve ṭāķıdır rūsūb [2] oldur ki ḳarūrede ḳam mişālinde cem‘ olur müte‘allik oldur ki [3] vasaṭ-ı ḳarūrede cem‘ olur ṭāķī oldur ki ḳarūre- [4]-nün üzerinde bulut gibi cem‘ olur imdi rūsūbla istidlāl [5] yedi vechdür vech-i evvel nefes-i rūsūb ṭabi‘ī müdür ġayr-i ṭabi‘ī müdür [6] biline rūsūb-ı ṭabi‘ oldur ki beyāz olup muttaşılı’l-acz o müşābihü’l [7] –eczā ola ya‘nī gül şuyı şīşesinde rūsūb bulan ḳāziyyeyi [8] ḥareket itdürsek andan cüdā ola ḥālī üzre ḳavsuñ ḳarūrede [9] buña yūnaniyān ṭesa derler rūsūb ḳayrı ṭabi‘ī beyāzlık ile ḥumret [10] üzre olup ziriḥine müşābih cem‘ olandur yumuşak ve hāmdur [11] lakin bedenden cüdā olsa mütebassıṭ olur ḳarūrenün dibine oturur [12] rāsib olan şol rūsūbdur ki maḥmūd ve ṭabi‘īdür fāmmā rūsūb ki [13] ġayr-ı ṭabi‘īdür on bir kısmdur kısm-ı evvel ḥarrātidür bu on kısm ḳacdur ki [14] bevl ile çıkar a‘zā-yı aşlıden ayrılır ḳaşr

gibi olur surh [15] olur sefid olur a'zā-yı aşliyyeden ayrıldandır gāh hurde balık [16] pulı gibi olur rüsüb kısmından gāyetle yaramaz olan budur eger [17] bu rüsüb kırmızı olsa harārete dālldur bu ma'nā eczā-i kebedüñ [18] ihtirākından olur beyāz olması meşādan olur buña neḥālī derler [19] kepege müşābih olduğıçün kısm-ı şānī bezr nice müşābihdür buña suvık [20] derler delil ihtirāk-ı demdür ve zuyān a'zā-yı meşānedur ekşeriyā[21] çerb-i meşāneye 'alāmetdür kısm-ı şālīş tımdur eczā-i kebede ve külliyye [22] dālldur kısm-ı rābi' rüsüb ve semīdür bunun zuyān a'zāya delālet [23] çokdur kısm-ı ḥāmis meziyydür inficār-ı qarḥiyye-i delālet kısm-ı sādīs [24] muḥātabdur sümük gibidür ve bir ḥālṭ ḡalīz-i dālldur ki ṭabi'iat anı [25] def' ederḥurücından sonra müteḡayyir olur kısm-ı sābi'-i şī'rīdür

28b

[1] kıl gibi olur bu nev'-i infī'ādur ruṭūbetden harāret ziyāde olmağıla [2] olur kısm-ı şāmin şuda ışlanmış hamīr gibi olur bu ma'nā za'if [3] hażm erbābında olur ve yirlerde gāh olur ki süd panāyır [4] çok yemekden olur fark lāzımdur kısm-ı tāsi' rüsüb-i remlīdür [5] meşānede ḥaşa olduğına dālldur eger beyāz ve kırmızı kum ise [6] bu gerekden gelmedür kısm-ı 'aşir ramādīdür kül renginde olur delil-i [7] balḡamdur bir nice müddet bedende ṭurmağıla rengi zā'il olmuşdur kısm-ı [8] ḥādī-i'aşir 'alīkdür silk hey'ātında ve renginde olur āb ile [9] imtizācı muḥkemdür eger mümtezic olmazsa ya'nī ayru ayru uzun [10] uzun çıkarsa mecrā-yı yolda harāret olmada olur eger [11] mütemeyyin olursa қаziyyenüñ mecrāsına yaқındur eger bu ma'nā ziyāde [12] olursa nażce delālet eder ve kuvvet-i hażma delīldür eger [13] kıllet üzre olursa za'if hażma dālldur rüsūbdan nażca [14] delālet eden beyāz olup eczāsı berāber olandır belki qarūre- [15] nüh içinde cem' olandır rāsib-i maḥmud ol rüsūbdur ki ṭabi'ī [16] ola bundan sonra mu'allāḡ olup vasaṭ-ı qarūrede görinen- [17] -dür ve biri daḡī ḡamāmdur ki qarūrenüñ a'lāsında görine [18] bu ḡammāmuñdur ki qarūrenüña'lāsında görine bu ḡammāmuñ [19] ve rüsūbuñ yaramazı ḥumrete mā'il şarı ve siyāh levndür ba'de [20] bulanıkdur ba'de kepek gibidür ba'de şu kuşūrıdır ki yaşşı ola [21] 'adem-irüsüb 'adem-i nażcdur ki sebebi mecrāda südde olup eczā-i [22] ḡalīz iḥrācına māni' olduğıdur yāḥūd bedende māddenüñ [23] kılletidür şaḡīḥü'l-mizācda ve ehl-i riyāzetde ve çok semiz ḥastalarda [24] ve rāḡat erbābında rüsüb çok olur rüsüb iriñ gibi [25] ḥām şey ile olup rāyihāsı menin olmaḡ muḡaddime-i veremdür

29a

[1] cins-i sādīs bevlüñ kılleti beyānındadır bu daḡī iki nev'dür nev'-i evvel bevl [2] ḡalīl olmaқdur bu delil za'if kuvvetdür nev'-i şāni taḡlīl çok olmaқdur [3] bu sebeble madde-i bevl cānib-i aḡre mutaşarrıf olur ve қаziyye-i ishālde [4] ve istiskāda çok olur ecnās yoldan cins-i sābi' bevlüñ [5] keşreti beyānındadır keşret-i bevl delil-i i'tidāldur ki bevl çok ola [6]

ve levni surh ola ve marāz-i bārid ola bu keşret-i bevl emrāz-i bāridde [7] olur bu birkaç kısmdur kısm-ı evvel şiddet-i veca'dur ki maḥāll-i [8] şafrādur niteki ḳulunçda vāḳı' olur marāz bāriż-i bārid olur [9] mecrāda südde olmağıla taḥlil olan şafrā bā'ış-i şabğ olur [10] mecrāda südde olmağıla kısm-ı şāni bevlüñ kemāl-i mertebe aḳall olmasıdır [11] ol vaḳt ruḫbet fenā bolur ve ḳillete bā'ış olan taḥlil olıcaḳ [12] mūcib-i istiskā olur ve Allāh a'lām **bāb-ı şālīş aḥvāl-i ḡā'it** [13] **beyānındadır** imdi biraz ḡidānuñ aḥvāline delālet edersaniyen [14] beden aḥvāline delālet ederdelāleti levni ve miḳdār ile ve ḳıvām [15] ile yebedidür ḳatı iledür birazun ḡabī'i olanı ḥafifü'l-nāriyye [16] olanıdır ḳaçan nāriyyeti müştedd olsa ḥarārete dālldur nāriyyeti [17] bi'l-kūlliye olması ḥām olup şoḡuḳ olması bürüdete dālldur [18] ḡā'itüñ beyāzlığı ḡalebe-i balḡama dālldur yā mecrāda südde olduḡün- [19]-dür südde olan beyāz yaraḳan ve ḳulunça delālet edersebebi [20] budur ki şıḳl-ı em'āda muḫtebes olur anuñ iḫtibāsı yaraḳana [21] ve ḳulunça mü'eddī olur şol ḡā'it ki arpa ve sümük gibi [22] ola dibiyle düşüldüğüne dālldur ammā nāzik mizāc ve mün'am ve tārik [23] riyāzet olan şaḥşa irin gibi olan biraz fā'ide vērür şol [24] ḡā'it ki siyāh maḥz ola marāza dālldur pırasa ve zincār [25]levninde olan ḡā'it iḫtirāḳdan olmazsa cevdet dālldur ḳillet ³⁰

29b

[1] ḡā'it-i fużül ḡidānuñ ḳilleti içündür veyāḥūd iḫtibāsdan olur [2] ki ḡabī'iat def'ine müte'azzir olur ḳulunça sebeb budur ḡāḥ olur ki [3] ḳillet-i ḡā'it-i dāfi'ānuñ za'ifından olurve keşret-i ḡā'it zıddidür [4] ḡā'itüñ mu'tedili 'asel ḳıvāmında olandur ince ve şovuklığı [5] hażmuñ za'if olmasıdır yaḥūd māsāriḳada südde olduḡudur [6] ruḫbāt ḡā'am-ı bedene sekmez ḡā'itüñ ziyāde ḡalīz olduḡına çok [7] olur ki ḡabīb iltifāt etmez zīrā bu zamānuñ ḥulḳı keyf nāmına bir şey [8] ve afyon ve bün ḳahvesi çok iḳerler bu mezkūrāt-ı ḡabī'iatı ziyāde [9] ḳabz eder ve hem ḡā'iti ziyāde siyāh edervaḳt olur ki aşfer ve ḡalīz [10] eder bilmeyen marāz tevehhüm edertābibe fark ve teşḫīş lāzımdur lezc [11] ol ḡā'itdür ki raḳīḳ yelimişik ola sebebi ḡidāyı lezc ve ḫalt-ı [12] lezcdür yāḥūd eczā-yı aşıyyenüñ vebālıdır eger rāyihāsı ziyāde [13] mūnten ve şedīd'ün-netn olup kefi olursa riyāḥa ve ḡaleyāna delālet [14] eder nitekim şu ḡaleyānı köpük ḥāşıl ede eger ḡā'it yaş ve taḥlili [15] ziyāde ve meşāḳḳatla ḥāric olursa yā ḥarāreti 'ayn-ı ḥurūcda [16] ḥiss olunursa kolyede ve cigerde ḥarāret olduḡına dālldur [17] yāḥūd şu az içüldüğüne ḡā'itüñ mu'tedilli ḥurūci āsān [18] olandur ve ḥafifü'l-nāriyye olup ḳıvāmı 'asel ḳıvāmında olandur [19] eger rāyihāsı şedīd olmayup ve ḳarākir etmeyüp ḳoza ve azı gibi [20] çıt çıt ederek gelmezse mu'tedildür eger bu mezkūrātuñ [21] 'aksi olup köbüğü ve bed rāyihāsı olursa birazun [22] bu levni mevte delālet eder**bāb-ı rābi' ḥıfz ve şıḫhat beyānındadır** [23] ḥıfz-ı şıḫhat mūmkün degüldür ki bedeni insānı ve rūḫ-ı ḥayvānı [24]

³⁰Maḡlab aḥvāl-i ḡā'it

ziyāde taḥlīl ile ademi çok yaşaya ṭabībün ḳudreti yokdur ki [25] bir şahşı ecel-i ṭabi‘īye irüşdüre zirā acāl-i muḥtelifedür ve emzece

30a

[1] –nün iḥtilāfātı muḳarrerdur bu fende ḳaldı ki ṭabīb āciz-i men‘ mevt [2] éde bunun beyānı oldur ki beden-i insānīnün tekevvünī olmaz illā [3] ruṭubetden olur ki ol ruṭubet ḫarārete muḳārin ola bu ḫarāret-i [4] ruṭubeti nazc éder ve ḡidā idünür ve fuḫalātı def‘ éder ol [5] ruṭubet ki beden-i insānīnün ruṭubeti andandur dālldur dāldanuḡ [6] menīsi ve ḫayz ḳanıdur ḳaçan mü’eṣṣer-i vāḫid ve etemm olsa müte’eṣṣir-i [7] vāḫide te’ṣiri müṣtedd olur ve her vaḳtde taḫallül çok olmaḡıla [8] ḫarāret-i fānīye olur mādde-i fānīye olduḡıçün hem za‘if [9] olur bedenün irād ya‘nī bedel-i mā-yeteḫallil ḳalīl olup bedel ki [10] olmaya beden ḳalmaz istikmāli ḳanda bolur böyle olıcaḡ ḫarāret ki [11] ruṭubeti bi‘l-küllīye taḥlīl éde ruṭubet fānī olur meṣelā ṣu‘le-i [12] nāre döner ki zebedi ifnā éde andan sonra kendü daḫī fānī [13] olur ḫarāretün bu mertebeye fenāsı mevti ṭabi‘īdür müddeti [14] muḳadderdür her şahşa taḳdīr olunan ḳadar ‘ömrden naṣīb [15] irüşür eṭibbā aṭvel-i ‘ömr ve ecel-i ṭabi‘ī yüz yigirmi yıldur demişler- [16] –dür bu kelām menḳūzdur zirā Ādem ve Nūḫ ‘Aleyhü’s-selām ziyāde [17] mu’ammer olmuşlardur hemān mizācuḡ taḳdīr olundu ḳadar ḳuvveti [18] ḫasbıncadır ṭabībün fi‘linün ḡāyeti her şahş ecelinün ḡāyetine [19] yetiṣdüremekdür eger müfsid ḫārici olmazsa imdi ṭabīb her [20] nesnenün ṣıḫḫati ḫıfz éder lāyık olduḡı üzre bu ma’nā [21] ruṭubeti ‘ufūnetden ḫıfzladur meṣelā ruṭubeti mecrā-yı ṭabi‘ī [20] üzre zāid-i taḫallülünden ḫıfz éderböyle olsa emrün aṣlı [21] ḫıfz-ı ṣıḫḫatde sene-i zārūriyye mu’tedd ḳılmaḡıladur cümleden biri [22] tedbīr-i ma’küldür bunda iki ḳā’ideye işāret vardur biri ḫıfz-ı [23] ṣıḫḫati misalī ile bilmekdür imdi her ṣıḫḫat ki biz anuḡ ḫıfzın ricā

30b

[1] éderiz ḡidāyı anuḡ mevzū’na ilterüz tā kim aḡa keyfiyyetde ṣebīhe [2] ola ḳaçan ṣıḫḫati naḳl eylemek kendüden efḍāl olana getürürüz [3] bu taḳdīrce ḫāfız ṣıḫḫat olan kimseye lāzımdur ki ḡidāyı [4] ḳaṣr édüp ve etmek ki pāk olup maḫlūṭ olmuş ola anı [5] isti‘māl éde at daḫī bunculayındur ḫuṣūṣā ḳoyun ki bir yaşına [6] varmış ola buzaḡu ve oḡlaḡ ve ṭavuk ve keklik ve çil ve bunun [7] emṣālī ile ḳanā‘at éde ve ṭatlu lāzım olduḡca mizāca mavāffaḡ [8] olanı isti‘māl éde her ṭatlu nāfi‘ olmaz meṣelā ‘aselden ekṣāra [9] bā‘iṣ ḳulunçdur ve erbāb ḳulunça zārarı vardur ṭatlu her mizāca [10] nāfi‘dür eger ṣavmen ekl olunursa meyve ḳısmından incīr [11] ve üzüm ve nar ve bulunan yirlerde yaş ḫurma a‘lādur [12] devā olan [12] ḡidālara cevāriṣ ve mürebbiyāt gibi candan iltifāt cā‘iz degüldür meger [13] mizāca i’tidāl vérmek içün zārūrī lazım olmuş ola eger [14] ḡidā ve eger meyve iştiḫā-yı ṣādıḡ olmayınca yenmeye bādī bi’-l-fi‘l [15] bārid olan yine ve ṭa‘ām-ı ‘alā ṭa‘ām ki ḫazm olmadın

yemekden [16] ziyāde hāzer éde ve müte'addid-i ta'āmı bir vaqtda cem' étmeye ṭabi'ita [17] keder verir ve ta'ām az olup teveccüh küllī olmak nāfi'dür ve yemek [18] zamānını uzatmaya zīrā hażm-i muhtelif olur ve müte'addid ta'āmlar ṭabi'īata [19] ḥayret vērür ṭatlu ğidā a'lādur az olursa lezzetsiz ğidāya mülāzemet [20] şehvet-i ta'āmı iskāṭ éder ve bedene kesel vērür ekşi ğidālara [21] çendān taḳayyüd étmeye zīrā aşferāya istiḥālesi qarīb olmağın tiz [22] koca éderve bedeni yābis kıılır ve 'aşıbe zarar vērür ve ṭatluya [23] çok mülāzemet şehveti iskāṭ éderve bedene ḥarāret vērüp [24] bā'ış-i ḥummā olur ve ṭuzluya mülāzemet bedeni lāğar édüp [25] yübs vērür imdi ṭatlunuñ zararın ekşi ile ve ekşinüñ zararın

31a

[1] ṭatlu ile bu ikisinüñ ṭatsız ile def' éde ve her kerre ki ta'āmye [2] iştiḥādan baḳıye var iken terk eyleye terki lāzımdur sebebi bu- [3] –dur ki mi'dede ta'ām çok olsa ğaleyān étmekle şişüp [4] mi'deye mażāyıkā vērür imdi acılığa ve riyāzete i'tidāli [5] ri'āyet éde cev'a ziyāde mülāzemet ve müdāvemem bedeni lāğar édüp [6] zaḥmet vērür fi'l-cümle şıḥḥatde i'tidāle bir hīz eylemek marāzda bir hīz [7] gibi degüldür şol kimesneler ki redī ğidālar hażm éderse buñā zarar [8] vērmez deyü mağrūr olmasun ol ağıdiye reddiyeden tül zamān [9] ile bir marāz ḥādiş olur ki feylosafān 'ālem tedārikinde 'āciz [10] olurlar imdi tedricile bu ğidāları terk édüp mümkün olan [11] mertebe-i şıḥḥatde bir hīz lāzımdur ki ḥīn-i marāzda candan zaḥmet çekmiye [12] şafrāvī mizācuñ ğidāsı müberrdür ki anda ḳabz yenür ola ve balğamı [13] mizācuñ ğidāsı musaḥḥin ve mülāṭṭıfdür ki sühūnetle balğamıñ bürüdetine [14] i'tidāl vère ve letāfet-ile terḳiḳ éde ve sevdāvī mizācuñ ğidāsı [15] muraṭṭıb ve musaḥḥin gerekdür aşḥāb-ı tecrübe ba'zı ğidāyı ba'zı ğidā ile [16] cem' eylemekden nehī eylemişlerdür meşelā süd ile balıḳ ve yoğurt cem' [17] eylemek emrāz müzmene ihdās édercüzām ve kıılınc gibi ve ekşi ile [18] yoğurt ve süd cem' eylemek yine böyledür ḥatta mā-istibā ile erikli [19] aş ve bulamaç ile sütli aş cem'i mażarrdur ve yaş üzüm ile [20] baş ve paça ile üzüm ve nār demekdür ve herise ile anar daḥī [21] bunlar gibidür sirke ile pirinç ḥod cem' olunursa çerb-i muḳarrerdür [22] ama bu ḳaziyyeler 'aks olursa zarar vērmez meşelā evvel sütli aş [23] sonra bulamac ve evvel anar sonra ya üzümüyeyeler **bāb-ı ḥāmis şürb-ı** [24] **miyāh tedbirindedür** ba'zı şu niçe içilmek gerek anı beyān éderaşḥāb-ı [25] tecrübe demişlerdür ki ırmaḳ şuyı ile kıyu şuyı ikisi bir günde ³¹

31b

[1] belki bir sa'atde mi'deden inmek zarardur ve kıyu şularınıñ efdālī [2] ırmaḳ şularıdur ḥuşūşān pāk ola pāk topraḳ üzerinde cereyān [3] éde şaf olur eger ṭaşlu yerden aḳarsa 'ufūnetden ba'id [4] olur 'ale'l-ḥuşūş cānib-i şarḳa ya şimala cereyān éde eger

³¹ Maṭlab şarāb-ı miyāh

yüksekden [5] alçağa cereyān éde ve çıkduğı yer ba'id ola ve hafifü'l-vezn[6] ola içen kimesne lezzetin hiss éde böyle şunuñ 'urūka [7] nüfüzı ve haşşası hamrdan aşığa degüldür zīrā leţāfeti sebebiyle [8] insānuñ cemi' eczāsına nüfüz éder ve işme şuları galezetden [9] hālī degüldür kārīz şuları bundan yaramazdur ve bunlardan aşığa [10] kuyı şuyıdur şol şu ki bir mevzu'dan çıka ve akmaya ziyāde [11] beddür lāyık olan budur ki ğidā-i hażma şuru' eyledüğü gibi [12] ol vaqtde içile ya'nī ğidā 'akabinçe olmaya zīrā aĝdayı cigere [13] indürür bürüdeti sebebi ile hażma ma'nī olur mi'desi [14] bārid olursa hod kablü'l-hażm şu içmek ziyāde zarar vērür [15] nāsdan ba'zı 'aķīb ğıdada şu el-maħrūr-ı müntefi' olur sebab-i [16] maħrūru'l-mizāc olup mi'desi hārr olduğıdur nāsdan [17] ba'zınuñ ğıdāya şehveti hafif olur şu içecek şehveti ziyāde [18] olur bu ma'nā mi'denüñ i'tidālinüñ 'alāmetidür fāmma mi'de [19] hālī iken ve hareket-i bedeniye étmişken belki cimā' 'aķabinde gerek şu [20] gerek eşrebe gerek hamr zarar-ı maħzıdur eger şabra kādır olmazsa yarı [21] tār desiyyetden maşş éderék birkaç yudum şu içe çok [22] olur ki şusuzlık balĝam-ı mālīh sebebi ile olur her çend ki içe [23] ğına vērmez 'ataş def' olmaz belki ziyāde olur bu 'ataşüñ [24] 'ilācı şabr ile ve eczā-i hārrıyye-i mülāzemet ile olur zīrā şabr [25] ile 'ataş-i balĝamı tābh éderve za'il eyler bundan sonra meşrübāt

32a

[1] cümlesinden olmağla beyānımız hamr haķķındadır lāzım olan hāşşasını [2] beyāndur yoħsa tergīb degüldür zīrā kitābımız tıbda olmağın bevl [3] ve ğāyeť daħī beyān eyledük öyle kıyās olına ki anuñ meşelin beyān [4] éderüz imdi hamruñ eyüsi lezzeti eyü levni şāfi ve mu'tedillü'l- [5] kıvām olandur aşl eyüsi az miķdār tırmağıla fāsıd olmayan [6] belki tırduķca eyü olandur raķīķ olan şarāb-i serī' olur [7] tız serhoş éderve ğalīz olan güc mest éderve südde peydā [8] éder maħrūru'l-mizāc olanlara ve tāze yigitlere beyāz şarāb a'lādur nihāyet [9] içmez evvel bir miķdār şu katılmış ola pīrlere için şarı ve surh [10] şarāb eyüdüdür ammā mümkün olduğı mertebe şaķınmaķ gerekdür ziyāde mest [11] olmaķdan zīrā müstellik 'aşaba zararlıdur huşūşa şubyāna ziyāde [12] zararlıdur şarāb yigitlere nāfi'dür nihāyet keyfiyyātında i'tidāl lāzımdur [13] ve şarābı ğıda vaķtinde içmek gerekdür helāl ta'āmda cā'iz degüldür [14] vasať-ı ta'āmda veyā 'aķıbetce zarar éder zīrā ğidā henüz hām iken [15] mi'deden esefle tenezzül édüp 'urūkda südde peydā éder eşnā-yı [16] ekilde olsa cāizdür ve şarābı bir muħallilde içmek gerekdür ki ğamdan [17] vehmden keşide zerre miķdārı olmaya böyle içilse bedeni teleyyün [18] éderve zihni selīm édernevcv ile veimızganmağıla ve keder ve kesel [19] ile şarāb içmek zihni müşevveş éder ol vaķt terkī oladur vaķī [20] étmek lāzımdur şarābı az içüp kusatmak zararlıdır içüldükdeküçük [21] kadeh ile içmek gerekdür ve bir kadeh içüp bir miķdār zamān şabr éde [22] tā kim bir kadeh daħī içile ve şarāb meclisinde ezhār ve

şükûfa ve maḥbûb [23] ve maḥbûba ve sâzende ve ḥânende şartdur ṭarabı ziyâde éderçoçluk [24] olup muğallaṭ olmaya bu mebhâş zevke münâsib şâ'ir ne hoş [25] dimüşdür **beyt**Şoḥbet ehli câr olup muṭrib ile benc ola bir mülâyim şâkî ³²

32b

[1] ola evvelde gâyet genc ola maẓmûnına mâ-şiddik ola fi'l-cümle gam vèren [2] nesneyi meclisden ṭarḥ lâzımdur libâs-ı mülevveş ve kendü müstekrih olan [3] eşḥâş ṭarḥ éderler meclisünjyârâni pak libâslar giyüp şaḳalın ṭarayup [4] dest-i pâyin ğusl édüp gülâblar sürinüp 'ūd 'anber ile meclisi [5] mu'aṭṭar kıllalar cümle şurûṭından biri meclis yüksek yerde olup [6] yâ aḳarşu kenârında ve aḥibbâ ve aşdıḳâ ile olmaḳ lâzımdur bir nev'le [7] meclisde nefşün kuvvetlerin ziyâde taḥrîk éderve muḥallilinde ḳal' éder[8] öyle ki her kuvvet maṭlûbın merâmı üzre bulmaya lâbid mü'tezzi olur belki [9] ziyâde münḳabız olur nefsi-şarâbla imtizâc bulduğı cihetden iḳbâl eylemez [10] ol taşarruf ki şarâbdan maṭlubdur mürâd üzre zuhûra gelmez vehm-i nef'â [11] az olur eger eşnâ-yı şarâbda münḳabız daḥî olursa keyfiyeti fâsid olup [12] nef'inden zarar ekşer olur menâfi' nefse ki feraḥ vèrürdür şarâbuñ [13] ferah ve menâfi' ile münâsebeti yoḳdur şarâbuñ cümle ḥâşsasından biri [14] buḥlı ve ğamı fikri fâsidi zâ'il kıllamaḳdur ammâ insânun merâmına vuşûlından [15] nefse ve bedenine ol kadar nef'-i ḥâşıl olur ki şarâb anı étmekle ḳâdir [16] olmaz nitekim mâliḥülyâ erbâbına şarâb egerçi ittifaḳdur ammâ her candân tefriḥ kadar nef' [17] vèrmez şarâb ki terfriḥe münfem ola ḥulḳ -i laṭif ve zihni pak éder[18] ve dimâğı iḥtilâlden ḥıfz éderşarâbuñ encaze-i müstekrih zâyidesinden [19] ve i'tiyâd éden eşḥâşun maẓarratı ve emrâzı nice ba'id ise taḳrîr [20] olunan üzre i'tidâl ile açılursa ulḳdur nef'â vardur ne [21] şarâbuñ şafâsı kadar şafâ olur ve ne nef'â kadar nef' vèrür eşyâ [22] bulunur şarâb-ı ḳavvü'l-dimâğ olanı tîz mest eylemez za'ifü'l-dimâğı [23] tîz mest éderkuvvet-i dimâğ ve za'if dimâğ şarâb ile ma'lûm olur [24] egerçi naḳl eyledügimiz menâfi'-i bedeniye-i şarâbuñ ğayrı ba'zı ma'acîn [25] ve eşrebe ile daḥî müyesserdür nihâyet candan olmaz menâfi'-i bedeniyye

33a

[1] didügimiz bunun ḥavf olması ve ziyâlanmışdur ve ḥarâret-i 'azîziyye [2] taḳvît peydâ eylemek ve ruṭbâtı naẓc eylemek ve nicârı ve südedi [3] tefṭiḥ ve zâ'il kıllamaḳ ve haẓma taḳvît vèrmek ve rûḥı tekşir ve taṭiḳ [4] kıllamaḳ ve balġamı fuẓülî zâ'il ve naẓc étmek ve şafrâyı sürüp [5] ve terṭib eylemek ve sevdâvî mizâca i'tidâl vèrmek ve cem' édüp [6] ḳal' eylemekdür bu meẓkûratun cümlesi şarâbuñ ḥâşsasındandır [7] lakin keşrârı ve devâmı zihni belid édüp 'aşabı istirḥâ édüp [8] ra'aşe peydâ éder çoç olur ki müdmin ḥamr sekte ile helâk

³² Beyân-ı ḥamr ümm-i zanbık ḥamrun kenîsidür ḳâmüs-ı cild-i şânî aḥerindedürEl-iftihâm ifti'âl vezninde aḥşâm vaḳtı şarâb içmek ma'nâsındadır ḳâmüs-ı cild-ı şâliş vastındadır

olur [9] şarāb şırf dimāği ve cigeri yaçar ve mizācı fāsıd éderaltı aylıqdan [10] cedīd şarābı içmekyā kebede mübtelā éder ya'nī ishal [11] kebedi peydā éder muttaşıl mest olmak hod dimāğun ve 'aşabuñ kuvvetlerini [12] süst éderayda iki kerre mest olmak kayırmaz dimāğa kuvvet vērür şol [13] faşl ve şehr ki bārid ola şarābuñ keşret ve kuvvetine taħammül olunur ammā içerken [14] naql yemeye maħrūru'l-mizāca naql isti'māli cā'izdür netīce-i kelām maħrūru'l- [15] -mizāca elma ve ayva ve cevāriş ve ħurmā ve fıstıq ve gülbeşeker ile içmek [16] a'lādur ve merṭūbu'l-mizāca leblebi ve zeytūn-i aħzar ve fındıq ve badem [17] ve tuzlu acı nesnelər a'lādur şol nesnelər ki güç mest éder[18] bademdür qablū'l-şarāb isti'māl olına bu ħāl-i lehnāde ve toħumında daħī [19] vardur şarāb ile olursa idrārı vardur yağlu terīdler [20] müstelkī giç getürür lakin şarābuñ nef'ini ve keşretini men' édertiz ser-ħoş [21] édenlerden biri cevz-i bevvdur şarābuñ rayiħasını giderenlerden biri [22] ħuru kişniş ve zencebil-i Şāmi ve biraz kerefs ve kerefsün tāzesi [23] ve darcını eger berāberi lisānı şur şuyı qatılıp içilse feraħ [24] ve serveri ziyāde olur şol kimseler ki bayılmaq ve ziyāde zebūn [25] olursa piliç şuyı ve et şorbālarına şarāb qarışdırub

33b

[1] içmek a'lādur egerçi eṭibbā bu ki zāhib olmuşlar ammā faḫīr revā görmem [2] zīrā kim bilür zebūn adem şarābla kuvvet-i ricāsında iken ħarām şey [3] isti'māl édüp fevt ola **te'ālüm-i sittenünṭa'līm-i şānİsinün** [4] **sifr-i rābi'nda olan altı bābuñ bāb-ı evveli ħarekāt ve sūkūn** [5] **beyānındadır** sitte-i zārūriyyeden biri daħī ħareket sūkündür bunun [6] tedbiri beden ile olur bedenün ğıdāsı beķāsı muħāldur ve hem [7] bir ğıdā yoķdur ki cem'i cüz'ola lābüddür ki ğıdādan bāķi [8]qalan ħazm vaķtinde fazla olur ğıdādan ba'zı cüz'-i beden ve 'uzūvetin [9] olur ve ba'zı fuzelāt ğāyeṭ bevl ve 'ırķ olur ṭabīb bunları [10] redd éderve ba'zı vardur ki redd édemez qalur zarar éderħareket [11] ile taħlil olur eger ki taħlil olmayup qalursa ṭul zamānda [12] birine cem' olur ki anuñ miķdārı olur bu kürre-i keyfiyet ile [13] zarar éderğāh olur ki ħareket vėrmekle éder veya 'ufūnet ile [14] éder veyāħūd nefse tebrīd éder yā ħarāreti iṭfāl ile éderveyā miķdārı [15] ile zarar édercümleden südde étmek gibi ki bedeni şaķil éderbu [16] iħtibāsdan maraźlar icāb édereger ol fazla edviye-i müshile ile [17] çıkarsa bundan müte'ezzi olur zīrā edviyenün ekşerinde semmiyyet [18] vardur belki ħalṭ-ı şāliħi iħrāc éderki andan nef' ricā olunur [19] terk daħī olunmaz zīrā iħtiyāc tām vardur pes imdi istifrağ [20] lāzımdur fuzelātı ise tevellüdinün ekşeri iħrāc olunmaq murād [21] olursa ol aħlāṭ-ı ħareket éderzīrā mādde-i muķaddemā nażc bulmamuşdur [22] ve ħin-i ħurūcda menķā olan ħāric olmağıla tertīb éderve şarābda [23] daħī ve şarābda daħī ol ħāl vardur zīrā a'zāyi kızdurur ol [24] vechle fuzelātı aķıdur bu kürre ṭul zamān nesne cem' olmaz ħareket-i [25] bedeni ħafif édüp şādılığa sebeb olur ve ğıdāya qābiliyyet vērür

34a

[1] ve mefâşılı kavî eder ve dizleri ve sinirleri kederden emîn eder[2] ve zikr eyledüğümüz fevâid-i emrâzı maddiyeden ve emrâz-i mizâciyyeden [3] sâlim kıılır hareket ma'kûl olup ve kanda olursa nef'â[4] firāvāndur riyâzatı ve katı gıdâ mi'dede mansıb olduğdan sonra [5] i'tidâl-ı riyâzet-i beşeriyyeyi kıızdırur ve beşrenüñ kıızarması [6] 'urûk-ı harekete gelmek iledür ol vaqt 'urûk gelmege bidâr ederkan [7] latîf olur harâret ile hârice teveccüh eder ammâ riyâzet ki ifrâtle [8] ola nef'den zararını çokdur her 'uzv ki riyâzeti mu'tedile [9] ola kavî olur ve kuvvet-i nef'sâniyye kuvvet bulur şol kimse ki [10] hıfz-ı şıhhat ile muqayyided ola ve riyâzeti mu'tedill ola kuvvet-i hâfıza- [11] -sı ziyâde eder fikri ve tahayyüli gâlib olur imdi her 'uzv için [12] riyâzet-i haşşa vardur meşelâ şadr ve sînenüñ riyâzeti [13] kırâ'atdur tarz-ı hafîfeden tadricle cehriyye vâşıl ola ve sem'ün [14] riyâzeti aşvât-ı laţife-i istimâ'idur ve gözün murtâz olması [15] huţû-ı ğubâr-i kırâ'at edüp hûb ve merğüb-ı eşyâya nazar [16] eylemekdür ve süvâr olmağ bedenüñ küllisini riyâzetdür tahtlille fuzelâtı [17] giderür huşûşâ nâkıhlara ziyâde nâfi'dür bakâyâ-yı marâzi [18] tahtlil eder at koşmağ riyâzetidür nihâyet tahtlili çokdur harâret [19] vèrür i'tidâlle gerekdür çevgân ve cirîd dahî bu nev'dendür ammâ [20] riyâzet-i nef'sâniyye ferağ ve sürür-ı gâlebesiyle olur gemiye [21] binmek ahlâtı muharakdur lakin perişân eder ve emrâz-ı müzmeneyi [22] kal' edercüzâm gibi ve istiskâ gibiye nâfi'dür ve mi'deyi kavî [23] edüp hazma i'ânet edereger göñlü bulanup kuşarsa fuzûlı [24] ihrac eder cümle riyâzetden biri dahî delkdür ya'ni ovmağdur [25] meşelâ el ile ve haşn-ı bez ile olur bu ovmağda beden kızarur

34b

[1] ve tahtlil ederhâşıl olur eger bedende ifrâ-ı tahtlil vâkı' olmaya yerün [2] ovmağ nâfi'dür egerçi ovmağdan a'za müşedded olur ammâ a'za-i [3] hafife ki aşlında yumuşağ ola gençek eder ve çok delk eder - [4] -lerse lâğar ederZirâ 'ağ alede ve cildde bâkî olan fuzulâtı [5] tahtlil eder**bâb-ı şânî nevm ve yakzân beyânındadır** bunun beyânı sıyğ [6] eylemişdür nihâyet ba'zı ahkâm ki baqiyye kalmış idi anı naql edelüm [7] imdi bunun efdâlı oldur ki müstağrak ve muttaşıl ola ya'ni [8] kuşğı olmaya ve mu'tedillü'l-miğdâr ola ki ne katı çok ve ne katı [9] az ola gıdâ tamâm-ı haşm olup mi'denüñ a'lâsından esefle [10] nüzül ede ve qarâkır sâkin ola nevmle haşm-ı gıdâya şol kimseler [11] tâlib ola ki gıdâ kâmil-i esefle mi'deye inmiş iken ol sağ cânibine [12] yata bu kurre-i gıdâ k'ar-ı mi'deye ine andan sonra şol cânibine döne [13] ol hâlde meyli sağda olmağ ile ciğer gıdâyı cezb ederhaşm [14] kavî olur şol cânibine yâ dağğada çeker mi'deyi müstemil olur [15] ve kıızdırur kaçan kim haşm tamâm ola şâğ cânibine döne gıdâ ciğer [16] cânibine inmege mu'ayyen ola ve yakzada 'ırğ ekşer olmağ ve tabî'at-ı [17] maddeye gâlib olduğıçündür ammâ bîdâr iken 'ırğ gelmek

ṭabī‘at-ı [18] māddeyi ‘ırk ıhrāc êtdüğüçündür eger nevmde ‘ırk gele ve sebeb-i [19] zāhir olmaya beden-i ahlāṭ ve gıdā ile mimli olduğıçündür nevmüñ [20] mīzānı gēcede ve gündüzde sekiz sâ‘atdür artuğ cā‘iz degüldür [21] zīrā nevm-i müfriṭ şāhibini pelīd êderve aḥmağ ve dimāğı bārid kıılır [22] ve yāğzayı müfriṭ dimāğa cefāf vērüp ‘ağlı galīz êder[23] ve gündüz uyumağ levni şarardur ve tıhāle kuvvet vērür nezle [24] ve balğam ve envā‘-ı emrāz- iḥdās êderbelki iştiḥāy iskāṭ êder[25] **bāb-ı sānī tedbīr-i meşāyiḥde olan aḳvālī beyān êderpīrlere** ³³

35a

[1] isti‘māl-i museḥḥināt-ı kuvvet ve ruṭubet vērür ba‘dü’l-nevm tedhīn [2] ve zalik nāfi‘dür ve gāh gāh bir sebīl ‘ilāc bārid gıdā yēmek a‘lādur [3] lakin ekşi zararlıdır incīr-i ruṭb-ı tābistānda ve incīr-i ḥuşk-i zemistānda [4] ḳablü’l-ta‘ām isti‘māl eylemek pīrlereñ ṭabī‘atların nezm êder ḳabz [5] olduklarıncā ḥod müshil cāiz degüldür lakin ḥuḳne nāfi‘dür [6] ḥuşūşā ḥuḳne-ileyine ola **ve zencebīl** murabbası a‘lādur ammā ol ḳadar [7] yemeyeler ki teshīn-i rāidi ola i‘tidālle olursa mu‘ayyen [8] ḥazm olur hemān çoğyēyüp ḥadd-ı taḥfīfe êtmeyeler mu‘ācīnden [9] felāsofad bunun emşālī mu‘ācīn-i ḥārre gāyet ile nāfi‘dür [10] pīrlereñ ṭabī‘atlarına i‘tidāl vērür ḥuşūşā ḥammāmdan çıkdıḳca [11] bedenin tedhīn êdüp mā‘-ı laḥm ve şarāb-i ‘asel içeler süddelerini [12] içüp marāzdan emīn êde ve derd-i mefāşıldan ḥavf êtmezolur [13] bezr-i kerefs ve bezr-i rāziyāne ve ‘asel şerbetin ḳaynadup içmek [14] meşāyiḥe alādur süddeleri teftīḥ êder**bāb-ı ḥāmīs münzirāt** [15] **beyānındadır** ḥafaḳān-i dāim muḳaddeme-i mevt-i ficā’dur kābūs-ı [16] da’im muḳaddeme-i sekteğer iḥtilāc-i dā’im bā’iş-i teşebbūḥ-i ‘aşabdur [17] ve küdürret-i ḥavās ve za’if ḥareket ve imtilā’-i cemi‘ a‘za-i muḳaddeme-i [18] felcdür iḥtilāc-i vech muḳaddeme-i laḳvadür yüz ve göz kızıl olup [19] ağızdan şu aḳmağ ve ziyādan teneffüz eylemek muḳaddeme-i sersāmdur ve ḡam [20] ve ḥüzn ve endūh-ı dā’im muḥibb-i ḥalvet olmağ muḳaddeme-i mālīḥūlyādur [21] vechüñ surḥ olması belki siyāha mā’il olması muḳaddeme-i [22] cüzāmdur kerānī beden ve keşret-i istirḥā ‘ırğ-ı muḳaddeme-i sekteğer [23] ṭamarlar şişmek ve yüzüñ rengi aḳ olmağ belki aḳ ile şarı [24] yanında olmağ ve gözün ḳapağları ve eṭrāfi şişmek muḳaddeme-i [25] istiskādur ve līnet ve bevl ve biraz ḥummā-i ‘afeni ve tekessür-i a‘zā-i ³⁴

35b

[1] laḥmiyye ve süḳūt şehvet-i ta‘ām ve tağayyür ve ḳaş‘arīre ve ḥikke-i beden ve keşret [2] riğ ve iḥtilām bu mezkūrāt dā’imā istimrār üzre olursa [3] muḳaddeme-i marāz-ı müzminedür ve ‘ādetden ḥāric ḳan gelmek gerek [4] bevāsır gerek ṭamş gerek ruāfla ve şehvet fāsīd olmağ veya iştiḥā [5] kāzīb olmağ bu envā’uñ cümlesi ‘ādet degül iken zāhir olmağ [6]

³³ Maṭlab nevm ve yağza

Maṭlab tedbīr-i meşāyiḥde olan aḳvāl

³⁴ Beyān-ı münzirāt

‘alāmet ḥāyr degüldür tedbîr lâzımdur eger ṭabî‘at-ı tedrîcle redd [7] ve def‘ ederse hoş ve illā marāz-ı müzmine ḥadd ve şenînüñ [8] maḳaddemātıdır ḥuşuşā devām-i şudā‘ ve şaḳîḳa ki muḳaddime-i [9] intişār ve nüzül māder-i terkîde göze aḳ düşmege dir taḡayyür [10] çem ve ḥayāl ve göze berikes gibi nesnelere zāhir olur yāḥūd [11] şa‘îr mişālinde ḥorde ḥorde ziyālu şî‘şe görünür bunlar hep [12] şıvanmanuñ muḳaddemātıdır küdüret-i ḥavās-ı muḳaddime-i remed ve ‘amādur [13] pehlünuñ sağ tarafında veca‘ dāim-i muḳaddime marāz-i kebeddür temeddüd ve kerānı [14] ve taḡayyür-ı levn ve bevl za‘if pehlü muḳaddime-i marāz-ı külliyyedür ve bu gerekde [15] taş ‘alāmetidür vech-i insān birazı elvān olmaḳ ve gözlerüñ [16] ağında şafret yā siyāh olmaḳ muḳaddime-i yaraḳandur ve mecrā-yı meşānedur [17] bevlüñ veca‘ ile gelmesi muḳaddime-i şedde veca‘-i meşānedur bu ma‘nānuñ [18] müstemirr olması bu gerekde ve ḳazîbde ḳur‘a ‘alāmetidür lînet-i dāim [19] ki ihtirāḳla ḥāric ola muḳaddime-i seḳdür Türkîsi baḡırsaḳ[20] şıyrundusı gibi ishāldür ki iç ağrısı derler süḳût şehvet-i [21] ta‘ām ve nefḥ-i vaḳî-i dāim ve veca‘-i eṭrāf beden-imuḳaddime-i ḳulunçdur [22] maḳ‘aduñ geçmesi eger keduvanegi Türkîsi nemāz burı ve ḳabaḳ cekirdegi [23] ḳurdıdır bundan degil ise vuku‘î muḳaddime-i bevāsîr-i şedîddür [24] çok çenān ve çıbandan iriñ aḳmaḳ ve temriḡi muḳaddime-i baraş-i siyāh ve behaḳ-ı [25] sefidür bunlar beyāndan ḡarazımız budur ki bu envā‘-ı ‘alāim-i zuhūrātta

36a

[1] cenāb-ı izzetüñ a‘lām-ı ‘alāim ḳılduḡına şükr edüp mu‘āleceye taḳayyüd [2] olma **bāb-ı ḥāmistedbîr-i misāfirān beyānındadır** bir kimesne ki ‘azmiyyet-i [3] sefer ede lâzımdur ki bedenini tedhîn edüp müsta‘id sefer ḳıla tenḳiyye [4] ile ve ḳaşd ile belk i ishālle evvelā riyāzete i‘tidāl ile i‘tibār ḳıla [5] şāniyā ‘aṭaşa şabr ede ve bedenini **benefşe** yağıyla delk itdüre ve badem [6] **yağıyla** bir miḳdār şem‘ **kāfūrî** zevb edüp ḥalt ve mezc edüp [7] anuñla cismin ova ḥîn-i seferde ṭabî‘at-ı müteḡayyir olup bir ḳaç gün [8] ta‘ām arzū eylemeyüp raḡbeti şuya ziyāde olsa şîre-i ḥazfa ile teskîn [9] edüp ‘ataş ede ve imtilā’ iken ḥareket eylemeye meḡer tedrîcle ede havā yā ḥārr [10] veya bārid olduḡda yüzün ve şadrın orta menzile nāzil olduḡda [11] lu‘āb-i siḳūl ve şîre-i ḥazfe ve ‘uşāre-i ḥazfe ile kendüyi delk [12] ede ta‘āmdan evvel şarāb-ı fevā ki içeler eger riyāḥ-ı sümümdan ḥavfı [13] olursa fi‘l-ḥāl şu içüp bir mevzū bāridede gül yağı süre [14] ‘uşāre-i ḥazfe ve ‘uşāre-i hind veya ‘uşāre-i lisānū‘l-ḥamel bu cümle rübb [15] ṭarzi ile ‘imal edüp ḥıfz ede bād-ı sümümdan vesa‘ir-i ‘ufūnetden [16] ḥafv olanda bu mezkūrātuñ bir miḳdārın sükker ile şarāb edüp [17] isti‘māl ede dāfi‘-i semāim ‘ufūnetden ve ‘ufūnetde bārid şerbetler [18] içmek ḥod ziyāde nāfi‘dür eger ‘ataş şu içdikce def‘ olmayup ḡalebe [19] ederse zıkrı sıyḳ eden ‘aşārāt-ı selāşeden bir ḳaçdur hemîn [20] şarāb temürhindi ile ezüp pirinçe def‘ā isti‘āl ede eger ḳaş [21] olup şarābla teskîn ‘ateş

édemezse eyü ‘alâmet degüldür havf-ı [22] helâk vardır ve misâfir olan kimesne kıışda ve karda buruna [23] ve dehânın burunun ve sînesin hıfz éde vaqt-ı nüzûlda kendüyi [24] tedricle orta ve âteş-i kenârında celse-i hafife ile kâni‘ ola meger [25] bürüdet mütezâyid olup şabr étmek ‘asîr ola ol vaqt lâbes-

36b

[1] –dür amma yine kendüyi dehân-ı harre ile tedhîn éde o cümledendür [2] **sünbül ve süsen ve zanbâk** bağları gâyetle bî-nâzîr yağlardur bi’l-lezzât [3] ve bi’l-fi’l bunlar hârrdur hîn-i rekûbda ‘azmiyyetde cüz’î gîdâ isti‘mâl [4] édüp piyâde ve ger süvâr-ı divâne ulula (ulal-) eger bulursa sitte bir miqdâr [5] şu kuvvet-i isti‘mâl éde cüz’î hardal ile şevm şiddet-i bürüdetde a’lâdur [6] ve misâfir berr ve baır olan kimesne tar ayağkabı giymeye şitâde bir miqdâr [7] koyun ve keçi yapağısın ayağınun etrafına koya eger bedenine şovuk te’sîr [8] eylemiş ise şalgam ile getürse kaynadup ve ezüp şuyı ile elin [9] ova ve eti ateşde mümkün olduğı girîz éde eger elleri ve ayakları gök [10] gök olursa mürde kan olduğına dâlldur neşter ile delüp [11] ıssı şu içine koyup ol kadar aşıda kim kan sâkin ola ba‘de gül-i [12] ermeni ile tıla éde ve katrân hod ziyâde nâfi‘dur eger kemuret ve hazret [13] ve sevâd-ı haddden geçmiş ise ‘ufûnet tarafına meyl eylemişdür ‘ilâc yokdur [14] meger ki kaç‘ édeler eger mâdde-i gayr-ı ‘uzva meyl édüp cerâhat olup [15] aşmak ile bir miqdâr def‘ olduysa hoş ve illâ nâcâr kaç‘ olunur ve misâfir [16] olan kimesneler şunun zararınun def‘-i irâde idünürse şogan [17] ve şarımşak yemek ile def‘ étmek münâsibdür bu tedbîrden gaflet [18] ca’iz degüldür ve misâfir sefere niyet eyledükde olduğı şehrin toprağından [19] alup bir miqdâr muhtelif şulara melâkı olduğca bir kâse içinde ol [20] toprağdan bir miqdâr ezüp tamâm rüsûba bulunca şabr édüp nihâyetinde [21] taşvîl édüp içeler eger iki kaçtre sirke dahî zamm olunursa gâyet [22] laţif olur dahî ra’nâsı müte‘effin miyâhun mazarratın kâbz meyvelerün [23] rabbleriyle def‘ eylemekdür deryâda misâfir olup keştide kay ifrâtla [24] olursa men‘ eylemeye meger haddden ziyâde ola zîrâ bu kay-i süddenün [25] teftihe isti‘dâdına bâ’iş olur cüz’î ‘amel ile küşâde olur fi’l-

37a

[1]-cümle kaydan mutezarrır olup tahammül olmazsa ekşi elma ve ayva ve ekşi [2] anar ve lahana turşusu ve şarâb ve hummâz ve limon cümlesi dâfi‘ [3] kaydur **bâb-ı sâdis ‘ilâc-ı gül beyânındadır** bezm-i ‘ilâc dedüğümüz [4] üç nev‘ledür bir tedbîrdür anı muhallilinde taşarruf édüp esbâb-ı [5] sitte-i zarûretinün levâzımını ri‘âyetedür ve cümleden biri gîdâdur [6] ikincisi devâ ile ‘ameldür bu ikisinün vasaatında gîdâ emr-i hâşdur [7] üçüncüsü vaqt-i nazcı bilmekdür meşelâ halı-ı marazı gîdâ ile def‘ étmek [8] kâbil midür yoğsa degül midür eger halıun nazcı ile hıfz-ı kuvvet [9] ricâ olunursa şol gîdâ verilmek lâzımdur ki keşîrû’l-ta‘diye

çalilü'l- [10] kemiyye ola yumurta şarusı gibi ve lehüm-ı muvāfiqka gibi eger bedende [11] halı-i inti'āş hāşıl édüp iştiḥā var ise şol ğıdāyı vèrirler ki [12] keşirü'l-kemiyye çalilü'l-tā'diye ola **ısfanāḥ ve semüz ot ve marül** [13] **mülüḫıya ve ebe gümece ve isfdbāc** gibi tā kim midede kuvvet-i münte'şir [14] ola keşret-i kemmiye ile halı-i nāķış hāşıl ola ammā devā ile 'ilāc [15] iki vechledür biri ta'yin-i vezndür biri daḫī derecāt-ı edviye [16] –nüñ keyfiyetini bilmekdür meşelā sinn ve 'ādet ve faşl-ı veyldür ve žanaā'at [17] ve kuvvet bu altı umürı cemi'-i umürda tabıbe ri'āyet ve ḫimāyet [18] elzemdür ḫuşūşa ehemm olanuñ birincisi daḫī tabi'iat-ı 'uzvı [19] ve mizācı ve vażı ve kuvveti şiyānetdür mizācı tabi'ı ve mizāc-ı 'arżı [20] ki marız olmuşdur münāsebetin mizā'-i 'arża taķdİR eylemekdür çünki [22] ḫılķet-ı 'uzv malüm ola görelim sehlü'l-münāfiz mıdur yoksa dāḫilinde ve ḫārıcinde mevzu' ḫāli ve müteḫalḫıl midür böyle olsa [23] def' fazla ķābil olur vuz'-ı 'uzv bilmek oldur ki mādde-i muḫaddab [24] kebedde ola veremi cānib yola şarf eyleye muķa'ar kebdā ise ishāle [25] istifrag̃ edeler çünki mevzu'-i 'uzv biline üç vechle ri'āyet³⁵

37b

[1] lāzımdur biri ķurb-ı 'uzv ve ba'de 'uzvı bilmekdür eger marāz-ı ķarīb [2] ise mu'tedill devālar vèreler tā kim 'uzva vāşıl ola eger elem ķalbde [3] ise müferraḫāt ve tafriḫāt vèreler tā kim ķolye kuvvet ve feraḫ vère [4] eger mādde-i 'aliyyāda ise 'ilāc meşrūbatla ola eger esfelde ise [5] ḫuķne ve şiyāf vèreler eger mādde-i maşıb olup 'uzva [6] dökülmüş ise muḫālife cezb étmege himmet edeler eger 'illet kebedde olursa [7] basılıķ yemİnden ķaşd edeler eger 'illet tḫālde olursa basılıķ [8] yesārdan ķaşd oluna eger mādde zir-i lisānda olursa dilüñ [9] altından ķan alup miķdār-i kifāye demi iḫrāc edeler gāḫ olur ki [10] mādde-i 'uzv-ı ķarıbe meyl edeler böyle olursa ķaşd edeler ve kuvvet-i [11] 'uzv bir niçe vechledür eger veca'-i a'zā-i rā'isede olursa [12] ķavı devā vèrilmeye eger żarüret olursa 'uzva maḫşūs ve kuvvet-i [13] bedene bā'ış olan ve devāyı vèreler veyāḫūd mürekkeb şey vèrmek [14] iķtizā eder se bedene kuvvet vèreni izāfe edeler bu ma'nā [15] şarāb-i me'kül ile daḫī cā'izdür eger f'ilde müşterek olursa [16] mi'de gibi i'āneti mi'deye edeler zİRā ğıdā-yı cemı' a'zāya mi'deye [17] vāşıl ederzİRā ḫummārda za'if ma'de olsa bārid şu vèrilür [18] aķciger ki reddiyle dimege ma'rūfdur nefes alup vèrme gök hicābı [19] ve fā'lıdür zekā ve ḫiss için ḫıfz lāzımdur şol 'uzv ki bā'ış-i [20] ḫiss ve zekā ola marāzı daḫī ķavı olur bu ikisine ya'ni mi'de [21] ile riyye maḫāll eşyā vèrmek muḫālifdür ma'lüm degüldür ancaķ ḫiss [22] ve zann iledür zİRā eczā-yı zı simm maķülesindendür ammā żarüretde [23] şiyāķāt ve ğayr-ı eczā ve eşyā müsta'mildür vezni ma'lüm ve mu'ayyen [24] degüldür ve emrāz-ı ḫārre dōrt mertebedür

³⁵ Beyān-ı 'ilāc-ı gül

marazun evvelinde tedbir-i [25] cüz' gerekdür tâ kim ahzende ziyâde olsa gayrı tedbire muhtâc

38a

[1] olmaya eger bi'l-zarûri iktizâ ederse şerit ve gıdâyı taqlil lâzımdur [2] ve maraz-ı müzmine ibtidâda 'ilâc şedid olup intihâda i'tidâl üzre [3] edeler eger maraz müzmin hummâsız olursa tedbir-i laîf ile ma'hâll [4] olup tahtlîli olan eşyâyı véreler ve māddeyi tahfîf edeler [5] eger mādde heyecân ve tuğyân ederse nazc zâhir olunca şabr lâzımdur [6] kabl'ün-nazh câ'iz degüldür mādde-i mu'tedill olursa evvelâ māddeye nazc [7] vérür eşyâya müdâvemet édüp nazc mādde eylemekdür eger marazda [8] haţar müşâhide ise kuvvete te'hîr şartdur maraz-i müzminün evvelinde [9] hîn-i haţırda kavî 'ilâc haţırdur eger marazda haţar olmayup nev'â [10] kuvvet-i müşâhide ise tedricle 'ilâc kavî a'lâdur eger ba'zı [11] eşer zâhir olup ğalaţ olmuş ise ammâ zarar candân degül ise dâ'imâ [12] devâyı vâhid ile iktifâ etmeyeler zîrâ tabi'iat-ı me'lûf olur beden-i [13] devânuş eşerinden müte'eşşir olmaz sebebi tabi'iat-ı ülfet etmekle 'âdet [14] olur çünkü maraz-i tabi'iatı kahr êde 'ilâc-ı zâhiriyye mürâc'at olma [15] eger maraz-ı veca' ile ma'en olursa muqaddimâ muhadderât ile veca' [16] teskîn eylemek lâzımdur cümleden **haşhaş** ve anuş emşâli ile eger [17] veca'-i kavî olursa muhadder-ı kavî lâzımdur ve şu kerrât ve lüffâh [18] gibiler eger veca'-i südden ise tağlîz-i gıdâ lâzımdur herîse ve anuş [19] emşâli ta'ma yedüre eger tedbire zarar etmezse münevven olan eşyâ [20] véreler mârlu gibi mu'âlecât-i kavîyenün memdühı olanı takviyyat-i [21] kavâyı nefsâniyye ve hayvâniyye bâ'ış olandur meşelâ liķâ-yı maħbûb [22] ve maţlûb ve feraħ ve sürür ve bir şehrden aher-i şehre ve bir muhallilden [23] aher-i muhalliliye ve bir havâdan bir aher-i havâyâ naql eylemek tefrih vérüp [24] nefes ve rûhı küşâde edertâbistândave zemistânda devâ-yı [25] kavî câ'iz degüldür cümleden sū-i mizâc müstaħkim olursa 'ilâc

38b

[1] zıdd iledür ol devâ-i muţlakdur eger sū-i mizâc hâdiş olmuş [2] ise men' sebep olur meşelâ harâret-i müfriţe sebep süddedür tedbir-i [3] müfriţe bunda māddenün müteħaccir olmasına sebebdür hemân lâzım olan [4] ibtidâda mâ-i şa'ir ve âb-ı hindibâ ile iktifâdur bu mühim kifâyet etmezse [5] cüz'ı mu'tedill tedbir véreler ahlâţ-ı harrenün nazcı mizâcı bârid [6] olana zarardur zîrâ sühûnet kavî icâb edereger sühûnet hâdden [7] ziyâde olursa mu'aziziye sebep olur bu ma'nâ ibtidâda ishâldur [8] ammâ tedbir tam ve teşhîn muħkem-ı şa'yıdur haţır-ı 'azîmi vardur lakin tedbir-i [9] müstaħkim teşhîn-i müstaħkimden mazarrdur ve zararı ekşerdür zîrâ harâret [10] bedreka-i tabi'atda ammâ pîrlerde tedbir ve teşhîn ve tertîb iktizâ [11] ederse ol kadar ola ki tabi'iatları i'tidâlden hâric olmaya [12] zîrâ sonra tedbir-i müşkil olur **ta'lim-i sittenün ta'lim-i şânîsinün** [13] **sifr-i hâmis beş bâb üzeredür bâb-ı evvel**

keyfiyet-i istifrâgı [14] **beyân eder** bundan bir miqdâr sebkat eylemişdür nihâyet baqıyye-i aḥkâmı [15] beyân edelüm imdi istifrâg-ı ḥalṭ on nev'dür evveli imtilâ'dur [16] beden-i maddeden ḥālî olmak şeksiz nâfi'dür şânî kuvvettür ya'nî [17] kuvvet-i hayvâniyye ve nefsanıyyenün mâni'a olması şâliş mizâc-ı ḥârr [18] ve yâbisdür yâni' ḥarâretün ve yübüsetün ve mizâc-ı bârid ve ruḥb-ı 'adîmü'l [19] –ḥarâretün mâ'nî olmasındur râbi' lâğar-ı cisimdür ki müteḥalḥıl edendür [20] mani'dür ḥâmis emrâz-ı lâzımadur ishâle kıbâliyyet mâni'dür zîrâ [21] boğuklarda cerâhet olur sâdis sinn-i şağar ve sinn-i şeyḥūḥetdur ki [22] ḥadd zübûla varmış ola mân'idur sâbi' tâbistân ve zemistân [23] ki havâ-i ḥârr ve bâriddür mâ'nidur şâmin 'âdetdür kıllet-i 'âdet mâni'a [24]-dur tâsi' zanâ'atdür ḥammâllık ve naṭurluk ve ḥâdımlık gibilere mâni'dür [25] 'âşer ishâl olan idame-i istifrâg mâni'dür imdi devâ-yı istifrâg³⁶

39a

[1] eden kimselere bir nice şurūṭı ri'âyet lâzımdur o cümleden beri [2] beden-i ḥalṭ-ı mevziden pak eylemekdür bedenün pak olmasınınuḡ ma'nisi [3] me'sûd olan ḥalṭun kemâlin bulup beden bu i'mâle müteḥammil olmaḡdur [4] ya'nî ḥalṭ def'-i cânibine meyl eylemekdür meşelâ ġaşeyân-ı ḥalṭun bâlâya [5] meyl eylesidür ol vaḡt kay ile def' olur mi'fer ki borı [6] dedükleridür ishâle def' şânındandur eger 'illet kebedde olursa [7] basılık emînden kâfidür eger 'illet kebedde ve mādde-i istifrâğa [8] ziyâde muḡtâc olursa iki ṭarîka ri'âyet olunmaḡ gerekdür biri [9] māddeyi cânib ḥilâfa cezb eylemekdür ammâ cânib-i ḥilâf ba'id ola [10] meşelâ cânib-i qarîbe cezb evvelidür cümleden şağ ṭarafından faşd [11] lâzım iken yâ şağ ayağı veya şol ayağı ṭarafından faşd ede [12] ağızun yukarısından veyâ burnından kan gelse sen anı esfelden [13] faşd edesin eger mādde kıbâli-i cezb olmaya 'âşî ola anı 'unfla [14] cezbe mübâlağa etmeye eger mādde-i 'uzvda qarâr êtmîş ola sebebi [15] 'urūḡun dıyḡetdendür anı ġayrı 'uzva celb êtmek zarar tamdur [16] istifrâg müfreṭ-i mücib-i ḡummâdur eger ḡün raḡik olave 'uzvda [17] raḡiyyeti dâim ola anı bâ-yı ṭarîk kan tefṭih lâzımdur tâ kim 'illetden [18] ḡalâş ola eger kuvvet ḡafife olup mādde çok ise yâḡūd [19] ġalîz ve lezc ve muḡtelif verem ile maḡlūṭ ise anı istifrâg ile [20] def' mümkün degülse lâzım olan tedericle ishâl eylemekdür eger mādde [21] bâlâya ref' olmuş ise anı esfelden ishâl-i cüz'i ile def' eylemek [22] gerekdür eger mādde esfelde ise muvâfık olan bâlâdan kay ile [23] ḡal' eylemekdür eger iki ṭarafdân daḡı mümkün olmazsa fasda mürâca'at [24] edeler fi'l-cümle ihtilâf-i mevâzî' sebebiyle 'amel eyleye **bâb-ı şânî** [25] **ḡavânin-i ḡay ishâli ve faşdı beyân edere**ger kimseye bir ġidâ-yı³⁷

³⁶ Maṭlab istifrâg

³⁷ Ishâl-i faşdı beyân eder

Maṭlab ḡavânin-i ḡay-i ishâli faşdı

39b

[1] mülāyim ve hiss-i hazm müyessir ola öyle keşide hıfz-ı şıhhat riyāzet [2] münāsebetinden sonra tedbīr-i latīf ile hummāda delk kāfidür eger [3] bu tedbīr ile imtilā' gālib olursa mündefi' olmazsa aña kaşd [4] kāfidür eger bir kimesne ki kay ve ishāl ve müşhel-i isti'māl etmek [5] delbe gerekdür ki gıdā-yı tefriķ eđe ya'nī ol gün iki kere yemek [6]yēye ve ol yemek daħī muħālif ola ta'āmı az yemek gibi huşūşa [7] qalilü'l- miqđār ola müşhilden evvel ṭabi'iatı nerm eđe eger mādde [8] dāħil 'uzvda olup faşd ve ishāl lāzım ise ibtidā faşd [9] ile iħrāc dem eđe bāķī qalanı müşhil ile iħrāc eđe müşhil [10] ve qaydan evvel ḫaltı laṭif kıla ve mecārı aça tā kim bedeni ta'b [11] üzre irişdürmeye tefṭih müşāmāt eđen muğlāb-i leyyen ile [12] ṭabi'iatı üç gün miqđarı nerm eđe ve şaya-yı bukrātdandır ki [13] ḫalt dem olup lezc ola lāzımdur ki ol kişi anı def' eđe [14] eger aḫlāṭ müsāvī olmaya gālebini ħicr eğerve faşd üzerine [15] taqđim-i devā eylemek mücib ıztırāb-ı ṭabi'at olur imtilā'-i be-ḫasebü'l-keyfiyye [16] oldur ki ḫaltuñ keyfiyeti bed olmış ola bu taqđirçe faşd elzem [17] olur eger māni'-i istifrag ve faşd var ise vācibdür ki fazla-i [18] riyāziyyet ve kıllet-i ta'ām ile def' eđe ya'nī tedārik sū-i mizācide [19] zīrā imtilā' ol nesneleri eđer ki sonra tedāriki 'asir olur [20] eger bir kimesnenün her gāh ḫasta olmaķ 'ādeti olsa lāyık budur ki [21] ḫasta olmazdan evvel bedenın ol ḫaltıdan pak eđe eger devā-i muvāfiqa [22] muḫtāc ise vācibdür ki ṭabi'iatı ishāl eđe **helile ve saķmūniya** [23] ile kay-i asāndur bunların gibiler-ile eđe şol kimesneler ki merāķ [24] olup lağar olalar ishāl ve kay za'if vērür şa'idür nitekim aşḫāb [25] zelaķ-ı em'āya tenķiyye muħallıldür şol kimesnenün ki mi'desi qavī ola

40a

[1] ziyāde açıķ duralar andan sonra müşhil ve muqayyiyī vācibdür şaḫşuñ [2] yübüset esfeli yā za'if mi'desi ola ol vaķt müşhil ve muqayyiyī [3] cā'izdür lakin giryeolan eşyā lāzımdur ki kay-ı kāmilden [4] mi'denün za'ifi def' ola eger şāḫib tuḫme müşhil ile ishāl [5] eğerlerse mādde ğayr-i nażc ḫareketi gelür ve bedene münteşir olur [6] vaķta ki müstevlī ola beden şafrādan kay ile taḫliye asāndur [7] eger suda gālib olup balğamı berāber olursa kay a'lādur şāḫib-i [8] hummaya perḫizden kay a'lādur lakin bāridler ki miyān-ı nāsda [9] müste'mildür ihtilāf vardır **bāb-ı şāliş ishāl-i kāmil beyānındadır** [10] ishāl-i kāmil murād eđen kimesne bir iki def'ā müte'ākib ḫammama vara [11] ishāl mu'ayyendür vaķt-i ishāl ki qabz üzre ola eger zemistānda [12] ise ḫamāmuñ evvel ḫānesine gire müşhili andayēye lakin [13] ziyāde ḫārr olmaya ki 'ırķ-i külliye degülse yemiye ve aḫlāṭ lezca ve südde muğlāb içmedin [14] isti'māl müşhil etmeyeler anı berk ve mizācı qavī ve ziyāde semüz [15] ādemler evvel kendülerin tedhīn eđüp ba'de devāyı qavī isti'māl [16] eğeler eger devā-i qavī ise üzerine uyumaķ 'amelinden evvel [17] 'ameline mu'ayyen olur ammā 'amelinden sonra

bedeni maz'uf olur eger [18] bir kimesne müşhil içmekden nefret ederse hüb-ı rāyihaler şemm ede elma [19] ve ayva na'na ve gül-āb gibi olmazsa burunu tuta daħi olmazsa burnı [20] deliklerine penbe südde ede eger müşhilden kuşarsa üç gün 'ale't- [21] tevāli kay edüp gıdā yemiye müşhil içe müşhil içdikce ziyāde harāret [22] vērürse bir kaç qademe hareket ede lakin devā-i za'ifde hareket [23] eylemeye belki üzerine ıssı şu içe şahib-i za'if kebed ve mi'de [24] miyān-i 'amelde gıdā tenāvül etmeye eger safrāvī mizāc olup taħammül edemezse³⁸

40b

[1] az az etmek ve az azyeyüp maq'adını soğuk şu ile gısl ede her [2] nesne ki münāsib halātdur lāzım geldükde tabih-i şah tereden sevdāvīde [3] tabih-i eftimün safrāvīde tabih-i qanaryün muhallil-i gāflet degüldür ve şol [4] habı isti'māl ede ne ziyāde ruḡb ve ne yābis ola eger isti'māl-i devāda [5] nefret-i tamma geldüyse sütlü pirinç bulamacı isti'māl ede her gün sonra [6] devāya nefreti giderür ve yevm-i vāhidde istifrāğın memnu'dur her qanğı [7] halṡun def' lāzım ise anı def' ede sā'ire ta'arruz eyleye eger [8] şirket-i ahlāṡ var ise evvel gālibe 'amel edüp ba'de qaribe qarib [9] olanı 'amel ede meger demden tabi'āta mazarrat 'ariz ola ol [10] vaqt ishālden sonra keşk-i cevā isti'māl ede sū-i mizāc olan [11] 'amelden sonra bezir qatunayı gül-āb ile ısladup la'abına revğan-ı [12] benefşe ve badem ve fındık qatup bir miqdār yine müfsedü'l-mizāc olan [13] bezr-i qātünā sükker ile halṡ eyledükten sonra ba'de'l-'amel isti'māl eylemek [14] a'lādur eger ba'dü'l-müşhil sahc 'ariz olursa iki günden sonra hammāma [15] girmek a'lādur huşuşā devādan sonra ola eger hammām hoş geldi [16] ise ve mizācı haṡ ederse baqiyye-i mādde qalmışdur nihāyetinde hammāmdan [17] hazır olunur ıssı şu içmekdür cigerden izale eder öyledür ki [18] müşhilden sonra olmuş ola darūnuḡ zamānı muvāfiqı bahārdur [19] ve harifdür lakin tabi'āta kuvvet virmek lāzımdur darūda leyyin ile [20] qanā'at eylemek laṡfdür meger zarūrī müşhil qavī içe bir kimesne ki [21] müşhil hafif içe ve 'amel etmeye tahrik-i müvād etmiş olur çok [22] vāqı' olur ki müşhil hareket-i hummāya sebep olur eger bu mezkūrāt [23] vāqı' olursa bir kaç gün sabr edüp ba'de faşd eylemek kāfidür [24] eger müşhil cüz'ī verilüp tahrik-i sevdā etmeyüp lakin cevfdede [25] qalup elem keder vermese üzerine qavābiz isti'māl edüp³⁹⁴⁰

41a

[1] a'lādur lakin kılllet-i iztırāb vērürse bir miqdār naṡrünü cüz'ī [2] 'asel ile hall edüp içürelere ta kim kay vere ve qādir olduqca [3] kay edüp ba'de şiyāf ile meşğül ola tā kim

³⁸ Maṡlab ishāl-i kāmīl

³⁹ Keşk-i cev arpa çorpasıdır

⁴⁰ El-ḡarīf emīr vezninde fuşül-i erba'dan göz faşlına dēnür ki yaz ile kışuḡ mābinidür meyve dirimi vaṡtı olduḡiçün iṡlāḡ olundu qāmūs-i cild-i şānī o aḡerindedür

mevādī yine tahta [4] cezb éde bu bābda nıřf-i dirhem **mařtaki** ekl édüp üzerine [5] ıssı řu içmek gāyet bī-nařirdür böyle étmeyüp ihmāl éderse verem [6] hāřıl olur ve a'raz-ı maħūfe zuhūr eyleyüp bāri fařd édeler [7] iki güne dek eger eđlense ishāl zāhir olmasa cāizdür ki a'zā-i [8] riyye meyl étmekle verem küllī zuhūrına bādī ola eger müshilden [9] řonra 'atař kavī ve ha'b zāhir olursa ishālün řať'ī lāzımdur ki [10] 'aťeř-i harāret mi'deden olmasun řafrānuř tađayyüründen olsun [11] hemān lāzım olan ol hāldede řať'ī ishāldür eger ishāl ifrātle olursa [12] řollarınuř iki pāzūsından etrāf-ı bedenın sedd édeler ishāli münde' [13] olur bu tedbīr ile olmazsa cüz'ī řolu yana vērüp řammāma dāhil [14] édeler ve 'ırķ gelince řabr édeler eger řammamuř ıssı řuyı havzı olup [15] girilmek řābil ise dāhil édeler ba'zı řey ki řavabızından ola a'zāsına [16] delk édüp řurı řiře vaz' édeler neřter ile ve ustura ile [17] çizmeden ve delmeden řiřecekler ve pehlūsına zımād eylemek cümle [18] mücerrebātdandur bu nev' dađı 'alādur ki ekři süzülmiř yođurtdan ayran [19] édüp řaynadalar kefi alunduđı gibi iki dirhem meřhūk tire **tuřmen** mezc [20] édüp içürelere bi-emr'ulAllāh-ı te'ālā řabz éde belki řabs-i dem dađı éder [21] gāyet mücerrebdür **bāb-ı rābi' mařarr ve zī sim olan edviye beyānındadır** [22] cümleden harbaķ esved **ve türbüd ve řarıkün** siyāh **ve māzeryün** bunlar [23] ile řabi'atı telyīn édüp isti'māl édeler bā'zı kimesnenün bedenine [24] řazm-i devā eřer eylemez kuvvet-i devā 'amel böyle muħallilde lāzımdur ki ol [25] tedbīre edviyeden dāhil édeler kim 'ameli laťif olup isti'māl-i 'asīr ⁴¹⁴²

41b

[1] olmaya meřelā **türbüd ve helile** gibi eřyāda 'ıřriyyāt müvāfiķdur ba'zı [2] eczā-i müleyyīn müzellaķ erik gibi ve anuř emřāli ve ba'zı eczā [3] müleyyīn ve laťif olur řırhuřķ gibi ba'zı eczā dađı hāřsiyatla [4] müshildür ammā semmiyyeti vardur ishāli řahr iledür řabībe lāzımdur ki [5] böyle edviyenün semmiyyeti muķābelesinde řarmaz mertebesinde řāim [6] olan eczā ile iřlāh éde **saķmūniyanuř** sefercel ve tifāhla [7] ve **türbüdün zencebil** ile iřlāh olunduđı gibi zī simm olan eczāyı iřlāh étmekin vērmeķ haťādur **bāb-ı hāmis řay** [8] **ve muķayyiun nef'** **ve řarar beyānındadır** řol kimesnenün ki sīnesi [9] tenün ve gerdeni ince ve dırāzıdır ve nefesi alup vērmede 'āciz [10] olup riyyede 'arızası ola řay řarardur ve řay étmek [11] mu'tādī olmayan kimesne 'usretle řay étmek kezalik řarardur [12] ve řol kimesne ki řuřmaķ murād idine ve ķādir olmaya aņa muķayyi [13] řafīf vērile meřelā iki dirhem **bezir-i fecil** saħķ édüp bir fincan [14] **sekencebīn** icinde bir geće iřladup aķ řarına içe laťif [15] řay etdürür eger bu tedbīr te'řīr etmezse buçuķ dirhem **celencebīn** [16] içmek řay getirür fi'l-cümle řay řarüret olup iķtizā éderse [17] riyyāziyyeti men' édüp řerb ve řīrīn ğıdāyeyüp

⁴¹ Maşlab edviyenün maşarrı

⁴² Maşlab edviyenün maşarr ve zī sim olan edviye

mi'deyi kay-ı [18] müsta'id kıla eger ta'mı gayr şey yemek ile kay etmek olursa gıdadan [19] efdaldur anuñla kay éde ammā hın kayda gözini ve qarnını bir a'sāba [20] ile bağlaya eger muqayyi bir şey ekl eylemiş ise 'unfla hareket édüp [21] riyāzete taqayyüd éde tā kim muqayyi te'sīr éde ve kay āsān gele ve muqayyi için [22] kimesne seher vaqtinde isti'māl édüp iki sā'atden şonra tavuq [23] tüyi ile tahrik éde eger qoymazsa cüz'i şirevğan içüp üzerine [24] cüz'ī ıssı şu içmek mücerreb ve muharrekdür belki ıssı şuya zeytün yağı⁴³

42a

[1] katup içe ammā muqayyidan evvel bir miqdār ta'ām yemek şartdur tā kim cū' [2] gālib olmaya ba'de'l-kay 'ateş 'ariz olursa şarab-ı infāc içe pilic [3] şorbası ve ısfidbāc-ı lahm kay muhallilinde a'lādur her kimesne ki kay [4] éde kay eyledügi hāmiz olup zencārū'l-levn ola belki nabzı [5] dahī müteğayyir ola eger hummāsı olursa 'azīm-i haşardur hummāsı yoğ-ise [6] 'alāmet-i hummādur gıdā-i te'hīr olunmaq gerek **te'ālüm-i sittenüñtā'İlm-i şālīşi** [7] **bir faşl ve beş sifri müstemeldür sifr-i evveli beş bāb sifr-i şānıde** [8] **dört bāb sifr-i şālīşde beş bāb sifr-i bā'de dört bāb** [9] **sifr-i hāmıde beş bāb vardur bu faşl havāşş-ı kay beyānındadır** [10] kay éden şaşşun ola mi'desini ve em'āsını kay pak éder [11] ve ahlātı dimāğdan ve bedenün esfelinden ve a'lāsından qal' éder[12] ve hiffet vürür ve çerb gıdalara ragbet hāşıl étdürür cümleden ba'zı [13] nabzı kavī eyleyüp bedenün hareketin kavī éderemrāz-ı müzmineden [14] istiskā ve mālīhūlyāyi ve cüzām ve 'ırq'un-nisā ve niqrīse nāfi'dür [15] imdi kay dalyan ādem üç gün evvel faşd eylemiş ola zīrā mi'de- [16] –sinde halı olmak māni' kaydur evvelā yüzini ve ağızını sirke ve gülāb-ile [17] maḥlūt şu eyleye gısl éde ve hammāma varup nim dirhem **maştaki** [18] ekl éde bir miqdār seri'ü'l-hazm-ı gıdāyeye ba'de kay éde iki gün [19] müte'ākib kay olunursa nāfi'dür hāşşası balğam ve merre-i şafrāyi def' [20] eylemekdür süküñ şehvet-i ta'ām ve ceşā hāmiz için ziyāde nāfi'dür [21] 'ale'l-ḥuşūş baş ağırsına ve beden süstligine ve bögrekde ve meşānede [22] olan 'avarıza nāfi'dür ḥuşūşā cüzām ve fālīḥ ve ra'aşe ve şar'-ı [23] mi'de ve yarağan ve nefes tarlıgına veki demire gider nāfi'dür ammā [24] ifrāt-ı kay mi'deyi süst édüp sīneye ve çeşme zarar éderve derd-i [25] sere mübtelā éderdişleri ve cigeri za'if éderverid ki şāh şamardur⁴⁴

42b

[1] süst éden eger mu'tād kay olup müyesser olmazsa āb-ı qater ve 'asel [2] ve revğan ve dehen süsen bunları ḥuqne éde eger temeddüd verid ketf [3] ve şerāsif ki bağırsak şıyrundusıdur ve quruldusıdur 'ariz [4] olmuş ise ıssı şuyı edhān-ı mu'tedile ile tekmiğ edeler eger zer'-i [5] mi'de 'ariz olmuş ise yağlı ve ıssı şorbalar yeye ki seri'ü'l-hazm [6] olmaya

⁴³ Maşlab kay—ve maşayun nef' ve zarar

⁴⁴ Maşlab havāşş-ı kay

eger fevāk zuhūr ederse **benefşe ve badem** yağına cüz‘i şem‘ [7] kāfūrī halı edüp merhem mişālī olduqda mi‘desine ve gerdene [8] tıla edeler eger sebāt-ı dāīm ve inqıtā‘ şavt-ı ‘ariz ola etrāfın [9] yağlıyalar ve mi‘desine revğan-ı zeyt ve feşā-i hummār ve ‘uşāre-i sezāb [10] tekmīd edeler eger bu mezkūrātı kaynadup ‘asel kıvāmına varduqda ıssı [11] şu ile ac qarnına içile kay eyledüğü taqdırce mesbūta ve inqıtā‘ [12] şavta ve kulak gürüldüsine ve şammemete nāfi‘dür eger kay ifrātla olup [13] ve burnı koqı almazsa tedbiri mezkūreyi istinşāk ede ammā huqne [14] bir ma‘nādur ki em‘āyı pāk edüp fuzūldan emīn kıılır ve eger bu geregi [15] ve meşāneyi ve kulunçı acar eger a‘zā-i reiseye fuzūl a‘rāz eylemiş ise [16] huqne gibi müpārek şey olmaz huqnenun a‘lāsı ‘illet üzerine yatup [17] ‘amel olunandur o kat huqne şabāh ve aḥşām qarīb zamāndur lakin huqne-i [18] hāde maż‘ūf cigerdür bā‘iş-i hummā olur huşūşā ifrātı muqarrerdür ki [19] sebep-i hummādur **te‘ālüm-i sittenün ta‘līm-i şālīşinün bāb-ı evveli istifrāğ beyānındadır** [20] imdi halıun hārr-ı evvelini ref‘ olunur ammā şol halı ki hām ola keyfiyyetde [21] fāsīd ve kemiyyetde bisyārdur buña niqā ishāle olmaq lāzımdur faşd ise [22] ol zamān vācibdür ki demevü‘l-mizāc ola faşduñ zamānı bahārdur [23] ammā saqıtada ve qarbdā faşd eylemek lāzımdur eger zamān aña zamān ta‘yīn [24] olunmaz her kimesnede ki verem ola māddeşi nazīh bulunmazdan evvel münfecir ola [25] marāz daḥī demevī ola hādiş olmazdan evvel faşd lāzımdur ba‘de‘l-hudūs

43a

[1] faşd cāiz degüldür zīrā faşd halı raqīk edüp bedene münteşir olur [2] ve halı-ı şāhīh ile maḥlūt olur lāzım olan qabl‘ün-nazc faşd olunmaq- [3]—dur nihāyete irişdükde faşd memnū‘dur ke-zallik marāzun buhrānlarda faşd [4] cāiz degüldür mekrüm coq dura veca‘ bir miqdār sākin ola ol [5] vaqt faşd-i qalīl cāizdür eger kuvvet-i za‘if olup aḥlāt-ı keşire [6] tevlid ede belki bayılmaq veya kulunç ola veya şamşa mübtelā ola faşd [7] cāiz degüldür meger zarūret ola eger aḥlāt-ı hām olup imtilā‘ [8] ola zāhir olmuş ola faşd muqarrerdür eger tabī‘at bi‘l-küllīye nazca [9] qādir olmayacaq olursa ve faşd olunursa mücib-i helākdur şol [10] kimesnenün sevdāsı gālib olup faşdaña evvel faşddan [11] müşhil a‘lādur zīrā dem-i maḥmūdī faşd-i zāyi‘ edereger aḥlāt coq [12] olup faşd ederse dem-i maḥmūdī cezb ederhalı-ı reddī ‘uzvda [13] bāqī kalur bu kürre-i qāndur az az nāqış olur heyhāt aqdiyye-i [14] ceyyidetü‘l-cevāhir ekl ede andan dem-i maḥmūd hāşıl ola ve faşd ki raqīk [15] eline demün raqīk olanı gedüp keşifi kalur imdi faşd böyleler [16] gerekdür ki şamar ziyādeçe içle tā kim beden lāyıqına göre tenqıye bula [17] nihāyet bayılmaqdan hāzer ede aña göre tedārik göre semüz ademe [18] zemistānda faşd muvāfiqdur naḥif ‘aksīdür bir kimesne faşd [19] evvelā arqası üzere yatup yuvalana tā ki cümle ‘araq haber-dār ola [20] hāmmānuñ iltihābında ve ibtidāsında faşd cāiz degüldür şol hummā ki [21] teşeyyuh ile ma‘en ola faşd cüz‘ī lāzımdur

ki hummāda ‘ufūnet ve iltihāb [22] şa‘b olmaya ve qarūresi surh ve ğalīz olup nabzı ‘azīm ise [23] ol vaqt kavānīn-i ‘aşeriyye nazar éde eger muvāfīk ise faşd éde [24] muhālīf ise terk éde lakin mi‘desi hālī olup hālet-i sükūnda [25] ola eger bol raqīk nārı olup nabz za‘if ise faşd-ı zarar

43b

[1] ‘azīmdür ‘ale’l-ḥuşūş dem raqīk olup beyāza mā’il ise terk éde [2] kan aqarken o hālī müşāhede éderse hemāndem terk oluna ve kırk [3] yaşından şonra faşd iktizā éderse mülāhaza ile éde ba‘zı hummāyede [4] faşd-ı muqavvī ṭabi‘iat olur zīrā mādde-ı nāqışa olur cümleden hummā-i [5] demeviyeye faşd ğāyet ile lāzımdur lakin ibtidāda faşd ğayr müfrit [6] olup intihāda olursa nazc bulduğı vaqtdür faşd-ı ziyāce [7] lāzımdur zīrā māddeyi qal‘-i mizāc-ı bārid ve faşl-ı bārid ve sinn-i şabādan [8] on dörde varınca sinn-i şeyhūhetdür faşd cāiz degüldür meger şeyhūñ [9] ‘ađ alesinde imtilā’ ve humret kavī zāhir ola ol vaqt zararīdür [10] faşd cāizdür ifrātla lāğar ve semīn ve taḥalḥülü’l-beden ve sa‘īd şekl [11] ve işkirāü’l-levn olanlar faşd étmeyeler memnu‘dur şol kimesnenün marazı [12] ṭavīl olup demi kāsīd olmuş olsa nazar édeler eger dem siyāh [13] ve ıssı anı faşd ile çıkarmaq gerekdür lakin tiz rabṭ édeler ve yemek [14] yeyüp üzerine fi’l-hāl faşd cāiz degüldür şāhib-i tuḥme-i mi‘deye [15] ve ‘azā-i zekiyetü’l-ḥisse ki ‘ayn ve femdür faşd memnu‘dur bir kimesnenün [16] mi‘desinde ziyāde şafrā olsa vaqt-i ḥa’bda ‘zıyq üzere faşd [17] cāiz degüldür zīrā yübs ḥāşıl olur bir kimesne ki daḥī ğalīz olup [18] faşd iktizā éderse qablü’l-faşd-ı ḥamāma varup eger ḥammāma taḥammül [19] yoğise mi‘desin ṭa‘ām ile bir qalmaya belki tadrīcle gıdāyı laṭīf [20] kırup ḥareket ve riyāzetle olup ba‘de faşd olına faşdından şonra [21] ḥammāma bir ğün qadar geçmeyince varmaya eger bir kimesnenün elinde verem [22] olup veca‘inden muṣṭarr olsa ğayr elinden faşd édüp muḥallil [23] vereme mürāhim **isfidācura** eger bedende ḥaltı bisyār ise faşd aḥlāṭı [24] ḥarekete getürür yine ‘ilācı faşd ile olur qā‘idesi mütevātir faşd [25] eylemekdür **bāb-ı şānī tedbīr-i fuşül beyānındadır** ṭarq-ı şelāşe üzere ⁴⁵

44a

[1] ṭarīq-i istifrāğ beyān olunur imdi ḥāfız-ı şıḥḥat olan kimesneye [2] lāzımdur ki bahār gelmezden evvel aḥlāṭı qarşulaya faşd ile mi [3] lāzımdur yoḥsa qāy ile mi münāsibdür yāḥūd müleyyīn ve müshil ile mi [4] muvāfīkdur ‘amel éde lakin ziyāde ḥareket verün eşyādan ictināb éde [5] ifrātla şarāb içmek gibi ve eşyā-i ḥārriyye müdāvemmet bunlar mazarrdur [6] eger mübtelā ise yā rey-i gıdāyı az édüp yā ab-ile memzūc-ı şarābı çok [7] éde ve bahārda penpesi az olup müferriḥ olan libāsı giye görk [8] kısmından sincāb ve qaşım ve ṭavşan a‘lādur ziyade sükūn üzere [9] olup ekşi şorbalar ve bārid meyveler ve münāsib gıdālar

⁴⁵ Maṭlab tedbīr-i fuşül

şafraýı [10] al'  de erik arp z ve ıy r dah  m n sibd r urm  dah  c iz [11] deg ld r h şıl o cim 'dan ve Őou Őular ile usl eylemekden [12] ve baŐını aı tutmadan ve ziy de ay eylemekden ezar  deler umm  [13] celb  derve Őab h Őoularında ve  yle ıssılardan azer  deler [14] ve ıŐ olduda ince penpel  zıpınlar ve aftanlar ve m n sib g rkler giye [15] ve al z ıd lar y ye her Őeye ve keŐk gibi nitekim  tam Őit de al z ıd lar [16] yen r ıŐda uŐma zararlıdır 'il c ise  c nesne ile olur [17] c mleden biri s tte-i zararlıyeye ri'ayetd r biri dah  mara u [18] h c mında ıd yı men'  d p tabi'iat-ı muabile  decek vakte dek [19] hıfz ve ar set  tmekd r t  kim tabi'iat hazma meŐgul olmaya 'ale'l- [20] uŐuŐ umm nu tiblerinde ihtiraz l zımdır t  kim ol h lde mi'de [21] ıztır b ekmege Őol kimesne ki riy z t-i uvveye ile h tir olunma [22] dileye h n eklde evvel ıd nu laifin ekl  d p andan al z ekl[23]  de z r  s ddeden avf vardur geri ıd  uvvet n [24] dostıdır mu'ayyende d Őmend r miz c bu iki arafa dah  med r  der[25] imdi her g h mara  avel ola uvvete  cet-i ekŐer olur anuc n ⁴⁶⁴⁷

44b

[1] ki emr z-ı m zminede ıd ya ihtiy cımız ziy ded r Şol mara  ki uvveti [2] z hir olmaya  c d rt g nden aŐaa uvveye beden n uvvetine [3] d lldur ıd dan perh z Şartdır meŐel  uvvet-i m teammil olsa ıd ya [4] m raca'at k ll  olunmaya eger uvvet za'if ise buhr n dah  olursa [5] ıd  v cibd r amm  'il c bi'd-dev de  c  n n vardur bir dev nu [6] keyfiyyetd r ya'n  ar ret ve b r deti ve y b seti ve ruubetid r bu nev'a [7] mara u ma'rifetinden Şonra l zım olan zadd ile 'il c eylemekd r zek re-i [8] dev -y  kav  v r p in Őe-i dev -i za'if v re ekhel ola ne [9] muavassı gerekd r bir ŐahŐu ' deti def'-i mara  kimde ish lle olsa [10] g r aa m raca'at olına ve faşl-ı h rrde ziy de h r olan ile [11] dev  eylemeye vakte ki verem z hir ola  zerine v d' urup [12] intih da tal l  dici eŐy lar v re Őadalar ve muann ler ve hoş-av z [13] ve hoş r yihalu eŐy  'il ca mu'ayyend r ve s -i miz c kim mara da [14] mukem ola tedb r ve mu' lece zıddı ile lazımdır amm  s -i miz c b rid [15] sehl 'l-zev ld r h rr bunun 'aks d r s -i miz c y bis ise [16] 'as rd r eger s -i miz c s dis ola anda tebd l k fid r eger m dd  [17] ola m dde-i istifr g l zımdır eger istifr g-ı m ddeden Şonra yine [18] b k  alursa h rr olanı b rid ile ve rub olanı y bis ile [19] tebd l olına istifr g-ı m dde Şol mid r ki gerekd r uvvet-i m teammil [20] ola keşret-i h r cından avf olmaya aan ki m shil iilse m shil [21] Şafra i n olup balam h ric ile olsa ifr tla olmiŐ olur [22] eger suda h ric olsa aardur ve istifr g m shil m b Őeret m dde

⁴⁶**El-heris** em r vezninde **ve El-herise** hayle k Ők n ta'b r olunan a'ama den ram s-ı cild-i Ő n  evvelinded r

⁴⁷**El-keşk** k f n fethi ve Ő n-i ma'cemen n s k nıyla arpa Şuyına den r m u'l-Ő' r m'an sına mur d arpa orbasıdır ki eibb  yourd urusı olan keşk ile fark i n keŐk 'l-Ő' r ıtl k  derler yosa m u'l-Ő' r başka terk bd r  m s-ı cild-i Ő liŐ evvelinded r

[23] nazc bolduğdan sonra gerekdür ki eger halıuñ ziyâdesi nisbet-i [24] tabi'yyat üzere olmasa ancak biri ziyâde olsa ğâlib olup [25] ziyâde olanı istifrâğ olına müşhil içmege 'âciz olına **tarhûn**

45a

[1] ve 'unâb çiyinemek a'lâdur imdi faşdü'l- hevâli bundan hâli degüldür ki [2] eyyâm-i şuhûrdan birinde olur evvel şehrde faşd yarağanı müverreşdür [3] ikinci güninde müverreş-i hummâdur üçüncü gününde müverreş bir şaddur dördüncü [4] gününde beñzi şarardur beşinci gününde müveşşer-i cüzâmdur altıncı da müveşşer-i [5] balğamdur yedincide müveşşer-i emrâz-ı ğayr-i meşhûredür sekizinci müverreş [6] renc tokızında müverreş-i kulunç onında müverreş-i felc on beşine varınca [7] faşd eylemek müverreş-i yarağandur on sekizde ruţûbete nâfi'dür âher-i [8] şehre dek fi'l-cümle bu eyyâm nâfi'dür meger kamer-i selhande ola bu zıkr [9] olunan havâş-ı zarûret olmazsa olur zarûret olup faşd'üz- [10] –zem ise ne çâre elbette faşd olunur basılığ tamarından faşd [11] eylemek beşürî bedeni pâk eder kıfâl ve cell'üz-zirâ'dan faşd [12] eylemek gerdâni ve andan yukarusını evcâ' ve evrâmdan sâlim [13] ederekhel tamarından faşd eylemek müşterek'un-nef'dür büşür-ı bedene ve rakkiye [14] nâfi'dür **bâb-ı şâliş keyfiyyet-i cimâ'ı nef'â ve zararını beyân ederim** [15] cimâ' bir fi'dür kifuşülî tahlîl ederfâlice ve ra'seye ve 'ırk'un-nisâya [16] zirâ' ağrısına nâfi'dür cimâ' ile hıfz-ı şıhhat ve beķâ-yı nev'-i insân [17] müyesserdür ma'lûm ola ki cimâ'ınefdali hazmından sonra olandur [18] ya'nî beden-i harâret üzerine olmaya her vechle i'tidâl üzere ola [19] harâret ve bürüdet ve ruţûbet ve yübüset mu'tedill ola ve ne ac [20] ne tok ola böyle olmayup haţâ vâkı' olursa zararını muķarrerdür [21] eger beden imtilâ' üzere olup cimâ' şehvet-i ğâlib ise zararını [22] aķall olur 'aksi üzere ise şarardur lakin lâyıķ olan [23] şehvet-i kuvveye olup tavaķan keşir olmağdur bedenün naķl olunan [24] üzere i'tidâlı olursa hod nef'â nihâyet yokdur lakin [25] lâyıķ olan budur ki şehvet tavaķan han şüret ve fikr⁴⁸⁴⁹⁵⁰⁵¹

45b

[1] ve ma'sûķ cihetiyle olmaya belki zekere kıvâm tâm gelüp şehvet-i heyecân [2] eylemiş ola belki şehvet-i tabi'iatuñ kuvveti muħallilindenmenînün [3] keşreti rağbetün şiddeti cimâ'ıñ 'aķabinde yine cimâ' arzû ede ve sinn-i [4] hıfz edesin zirâ cimâ' mu'tedill harâretdür ve ğariziyeyi ķâliddür [5] bedeni ğıdâlandurmakda hâzır eder ve feraħ ve sürürî

⁴⁸ Ve biri basılığdur ki eñ aşığı olan tamarıdır fâriside buña rek-i şeş denür ki aķ ciger tamarıdır ve bunlarYunânide orta ta'bîr olunan ana tamarından şu'belerdür her 'uzvıda birer isimle müsâmâdur ķâmüs-ı cild-i şâliş evailinde bâbü'l-lâmda faşlü'l-kâfuñ onuncu şahife

⁴⁹ Maţlab faşduñ evķâtı ve aĥvâli

⁵⁰ El-selh sinün fethisükünıyla ayunâher gününe itlâķ olunur El-na-selşşahıfethiyle bu daĥî selh gibi ayunâher gününe itlâķ olunurķâmüs-ı cild-i evvel avâsit

⁵¹ Maţlab cimâ'

vêrüp gâzabbı [6] teskîn eder efkâr-i zayıdeyi izâle eder fi'l-cümle sevdâvî marazların [7] ekşerine nâfi'idür gâh olur ki cimâ'ı terk etmekden baş dönmek [8] ve göz kırmak ve beden ağırılanmak ve hâya şişmek vâkı' olur [9] cimâ' 'avret itse fi'l-hâl şıhhat bulur eger ifrâtlâ cimâ' ederse [10] kuvveti iskâf eder ve sinire zarar eyler huşûşâ ra'aşîye ve kalça[11] ve teşeyyühe ve za'if basra sebep olur el-'ayâz bi'llâh livâta eden melâ'in [12] istifragı kalil olmağıla hezâr-ı emrâz ve meşakkatlere bâ'ış olur ki haşşa [13] olunmaz kararı ve 'avret cimâ'ından ve küçük kız ve hâyza 'avret [14] ve kızlar cimâ'ından ihtirâz lâzımdur bu mezkûrât cümlesi maz'üfdur [15] nâfi' olan güzel 'avret cimâ'idur ki kalb aña mâ'il ola böyle [16] 'avrete cimâ' bâ'ış-i sürür ve hubür olup meninün istifragı [17] ve keşret maz'üfdur def' eder ve nice emrâz izâle eder cimâ'uñ [18] gâyet yaramazı 'avret erün üzerine çıkup cimâ' eylemekdür câ'iz ki [19] meninün hurûcı 'asîr ola ruḫbet erün zekerine manşib ola ve nice [20] marâz vükû'dur bâ'ış olur ki def'â şonra müte'azzir olur eşkâl-i [21] cimâ'uñ ahsen olanı er 'avretün üzerine olmağdur ki 'avretün [22] uyluklarını kaldurup öpüp kuçup memelerini oḫşayup [23] kücuqladığdan şonra zekerini tutup 'avretün ferici üzerine [24] aşığı yukarı sürüp 'avretün ki gözinün meyâtı müteğayyür ola [25] ya'nî karara ve nefesi 'azîm ola bu ma'nâ harâret sebebi ile ragbetden ⁵²⁵³⁵⁴

46a

[1] nâşı olur ol muḫallilde eri kıcmak diler câmı lebe karîb olur [2] kemâl-ı iştiḫâsı zamânîdür ol muḫallilde edḫâl ede ki hem ḫâmile olmağla [3] sebep olur ve hem cimâ' edene nef' ḫâşıl olur cimâ'a bir kaç nesne [4] mu'ayyendür cümleden cimâ' olunduğını görmek ve cimâ' bâbında te'lif [5] olunan taşnîfâtı karîb eylemek ve aña müte'allik taşa vèrür nüküş [6] görmek cimâ'a ragbet vèrür **hikâyet** bir zamânda bir badişâhuñ [7] cimâ'da za'fı var imiş bir tabîb ḫâzîk câriyelerinden ba'zı kendü [8] kollarına nigâh êtdürüp pâdişâha bunların cimâ'nı bir maḫfî yèrden [9] seyr êtdürmiş ol ḫâlde zekeri delükinden beynir mâyesi gibi [10] bir gâlîz maddede dökülür bi-emrullah cimâ'a kuvvet tame ḫâşıl olur bu [11] bâbda muḫavvî bâh baldurdur demişler huşûşâ çengi câriyyelerün çağıyup [12] rakş eylemesi daḫî muḫavvîdür tîz tîz kışik tıraş itdürmek taḫrîk-i [13] şehvet eder ve çok zamân cimâ'ı ferâmüş êtdürür eli ile enzâl [14] eylemek ya'nî calk şırmağ nezubillah yâ Allâh hem ve bâl ve hem mürîş gâmdur kıvâm-ı [15] zekeri ve şehvet-i cimâ'ı nâkış eder**bâb-ı râbi' teşriḫ-i a'zâ-i insânî beyânındadır** [16] **yigirmi bâb ile tamâm olur**⁵⁵ kısm-ı şânî teşriḫ-i a'zâ-i mürekkebedür ki yedi [17] bâb ile

⁵² **El-ḫârîke** muğâ'ile vezninde 'avreti yan üzere yaturup cema' eylemek ma'nâsındadır kâmus—cild-i şânî aḫerindedür

⁵³ **El-'ater** zimmetinle 'aterün ve 'atverün cem'idür kıvâmı gelmiş alta dênür kâmus-ı cild-i şânî evvelindedür

⁵⁴ **El-'aters** şiddet ve kuvvet ma'nâsındadır yaḫal'ater ay şiddet ve kuvvet kâmus-ı cild-i şânî evvelindedür

⁵⁵ Maḫlab teşriḫ-i a'zâ-i insânî

temām olur bu cümleden biri eczā-yı ālāt-ı insāniyyedür [18] ve ālāt oldur ki bedenün kuvveti anuñla temām ola ve eczā-i beden yā müfred [19] veya mürekkebdür müfred ol a'zadur ki müteşābihü'l-eczādur kemükdür ve kemürdekdür [20] ve ribātdur ve 'aşabdur ve rīd ve şiryān ve ğışādur ve laħmdur 'użv-ı mürekkebi [21] a'za-i zātiyyedür başdur ve eller kulağlar ve gözler ve ağız ve dil ve tuṭağ [22] ve vaşddur ve murāda va ṭihāl ve bu gerek meşāne ve ālāt-i tenāsül ve o ğaye-i menī [23] beyzeteyn birine kām olan maḥāldür ki ehlīl-i ricālık gūyā ya zārifdür [24] bu bir deridür ki mecmu'nı ḥāvīdür bu mezkūr anuñ 'alī vechü'l-icmāl-i [25] tafşili mahallinde zıkr olunur **bāb-ı ḥāmis teşriḥ-i i'zām beyānındadır**⁵⁶ ma'lūm

46b

[1] ola ki 'izām esās bedendür ya'nī bedenün direkleridür ve beden-i kıvām [2] ve sebāt üzre ṭurması i'zām iledür eşkālī muhtelifedür dırāzdur [3] ve kütāhdur mücevvedür ve muşammetdür ve ğalīzdür ve raḳīkdür ve 'arīzdür [4] ve keşīfdür ve şalīdür ve müteḥalḥıldür ve muttaşıldur ve munfaşıldur ve şağīrdur [5] ve kebīrdür ve medevverdür ve mussattaḥdur ve mustaḳīmdür ve maḥīndür bu mezkūrāt [6] bir ḳac'dan ki aña kāse-i ser derler ve bu bir üstühān-ı müdevver-i maḳşūtdur ki [7] iki cānibinden başuñ üzerine vāḳı'adur ve ḥāvī-i dimāğdur bundan [8] ğayrı iki 'azm daḥī ki mücerrebān derler iki ṭarafdan ya'nī şāğdan ve şoldan [9] yāfūḥı ihāṭa eylemişlerdür bir 'azm daḥī başuñ önünge vāḳı' adur bu 'izām [10] ki zıkr olundu kendi cevherlerinden muhteliflerdür ba'zıları şulbdur [11] ve ba'zıları necefdür ḥazret-i ḥekīm-i cell-i şāna bu kemüklerde derzler ve yuvalar [12] ḥulḳ eylemişdür şirāyan ve orda bu deliklerün içinden başa vāşıl [13] olur bu 'izāmda üç derz vardur biri başun önünge ḳıḥfla [14] alın kemükünün vasatında müşterekdür bu şekl üzredür biri daḥī başuñ [15] ardından ḳıḥfla müşterekdür ve aña üstühān-ı lāmī derler lisān-i Yunāniyānda [16] ḥarf-i lāma teşbīh eylemişlerdür başuñ ardından vardur bu şekl üzeredür [17] bunlardan ğayrı bir derz daḥī vardur ki ṭulanī ḳıḥfī iki bölmüşdür [18] bu derzün başıdur zülāmetiye if'adur aña derz-i ḳavsī derler iki derz [19] daḥī vardur ki anlara derzan-ı kāzyān derler sābıḳa zıkr olunandur [20] vez gibi degüldür ancaḳ derz-i nümādur şol kemükler ki mücerrebān derler deyü vaşf [21] olunmuşdur bunlar iki kemüklerdür ki ḳahfüñ ṭarafı üzre başuñ ve ḳulağun [22] üzerine iki cānibine bu şekl üzre mecrā bulmuşdur bunlardan şonra [23] ğayrı kemük ki cümle kemüklerün altındadır aña 'azm ve tedī derler ğāyetde [24] bir keder iki 'azm-ı mücerrebān iki deyü er gibi ḳıḥfuñ iki cānibinün ṭulında [25] vāḳı' olmuşdur cümleden 'izām'-ül-ḥayike on dörd 'aded kemüklerdür ⁵⁷

⁵⁶ Maṭlab teşriḥ-i i'zām

⁵⁷ El-azm 'aynuñ fethiyle kemike dēnür Fāriside üstühān dirler cem'i-i i'zāmdur efles gibi 'izāmdur 'aynuñ kesriyle ve 'izāmedür eḥerindeki hā-i tāniş cem' içündür ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāşitındadır

47a

[1] iştîlâh-ı tıbbda aña fekk dërler Türkîsi üst çeñe demekdür anuñ [2] teşrihi beyânındadır bu kemükler ki derzleri mañdüddür derz-i [3] bālā ki ‘arza vāķı’ dūr ‘azm-i pīşāni ve laħyi ki şudğa varıncadır [4] bu derzlerüñ yanına érüşür ya‘nī kulağdan dişlerüñ münbetlerine [5] ki ‘azm-ı vetedī ve laħyīyiye müşterekdür aña vāşıl olur ammā ol derzlerüñ [6] fekküñ dāhilīdür üçdür zerd bu üç derzüñ ibtidāsı iki қаşuñ [7] ortasıdır ve mustaķımdür şol derzler ki dişlerüñ münbetlerinüñ [8] yuğarisına vāķı’ dūr anlara muttaşıldur iki öñ dişleri ki şenāyā dërler [9] nihāyeti anlara muttaşıldur ve bir ğayrı derz ki derz-i evvelüñ muħallilinde gelür [10] inhirāfen rindān-ı ribā‘yyāta ulaşur şol tarafından bu derz gibi bir ğayırdur [11] zi daħī zıkr olunan ribā‘yātuñ münbetlerine yuğaru cānibinden muttaşıl [12] olur bir hey‘āt ile güyā bir ‘arz üzre iki zāviye iki qā‘ime [13] ve iki hāde ve iki münferce hāşıl ola ve bu derzlerden üç derzi [14] qāñı’dur bir derzdür ki ‘azm-i laħyī ve ‘azm-i pīşāni beyninde fāşıldur [15] ve nefes yeridür ve şol segürce ki gözlerüñ cuğuru kemükidür aña [16] érişe üç kısım olur қаşuñ kenārına gider ve burunuñ üzerine [17] iki büyük kemük zāhir olur biri daħī çeşmüñ yuğaru tarafından [18] yaqınında olan derzde segürce-i çeşmüñ üç kemük olur bir kısım ki [19] bāķī qalmış ola bu şol kısımdu ki ‘azm-ı pīşāni ve ‘azm-ı laħyīninüñ [20] miyānında müşterek olan derzde bir derz ile iki қаşuñ ortasıdadur [21] a‘nī burunından nefes gelecek yerdür nihāyeti mināyet-i dendān-ı a‘lānuñ [22] eṭrāfına irüşür iki derz daħī iki cānibinden tenüñ iken küşāde olur [23] ve iki ‘azm zāhir olur güyā bu iki ‘azm-i müselleşdür ve burunuñ қaymasıdır [24] ve iki müselleş’üş-şekl kemükden burunuñ iki şaķiyeleri vardur üstü‘h‘ān-ı [25] pī-şānīnüñ qurbında kışfuñ belāsından nefes gelecek maħaldur ve bu iki

47b

[1] derz-i senāyādur ribā‘yyāte ulaşur bir ğayrı haddī burunuñ maқlatlarına [2] ulaşur ammā alt çeñe iki kemükden mürekkebdür bu iki kemük hem büyük [3] ve hem berkdür başları miyān-ı zekāna muttaşıldur ve hem bu iki çeñe kemükünüñ [4] başlarında zāyidler vardur anlardan birinüñ başı ‘azmü’l-ħaylinüñ [5] üstinüñ kenārına muttaşıldur ve bir zāyide daħī ki egridür ‘azm ve tedīnüñ [6] mağakına ya‘nī hużūrına muttaşıldur muttaşıldur ve bir zāyid daħī biriyle-[7] –dür ħazret-i ħekīm bu derzleri ‘işābet ve ribāṭatla muħkem eylemişdür ki [8] degme dārb ile perişān olmaya **te‘ālüm-i sittenüñ sifr-i şānīsinün** [9] **bāb-ı evveli teşrih-i dendānbeyânındadır**⁵⁸ imdi ma‘lüm ola ki dendān [10] insānda vardur laħye-i bālāda ve seflīde terkīb olunmuşdur bu cümleden [11] dendān-ı senāyādur yā‘nī altında ve üstünde ve ikişer öñ dişlerüñ [12] ribā‘yyāt ol dişlerdür ki tināyādan şonra fevķ ve taḥtda ikişer [13] dūr üşlerdür bunlardan şonra iki alt ve iki üst vāķī’ olan uçları [14] sivri dişlere ināb derler ba‘de

⁵⁸ Maḥlab teşrih-i dendān

dört alt ve dört üstde [15] olan sekiz ‘aded dendāna ṭāhūn derler başları yaşşı dişlerdür [16] bunlardan şonra vāḳı‘ olan dendāna ḥaded dērler insānuḡ dişleri [17] on altı kök ve on altısı fevḳ ve on altısı taht cem‘ān [18] otuz iki dişler ön dişlerün ve ribā‘yyātuḡ ve inābuḡ kökleri [19] birer şāḥdur dendān-ı ṭāhūnuḡ a‘lāda olanı mu‘allaḳ olmaḡla üç [20] kökleri vardur esfelde olanlaruḡ ikişerdür ḥurde dişler ki beyān [21] olunmuşdur ki kimi dörder ve kimi üçer köklerdür hiç kemük kısmında [22] dişlerde gayrīde hiss yoḡdur ammā dişler zī hissdür sermā ve germāyı [23] hiss éder andan mā‘idā māḥall veca‘da iḥrāc olunmaḳ ḳaşd olunsa [24] hiss édüp veca‘i sākın olur ve cenāb-ı bari yuḡarı [25] dişleri ziyāde köklü ḥulḳ eyledüḡi her gāḥ ser ne gün āvīḥte

48a

[1] olduḡundandır ki muḥallilinden müfāreḳat eylesün demekdür ta‘ālā [2] şāna **bāb-ı şānī fiḳārāt beyānındadır** Türkīsi omurḡa demekdür [3] cümlesi otuz fiḳradur bu fiḳratuḡ ḥulḳ olunmasınuḡfā‘idesi [4] nuḥā‘ içündür nuḥā‘ murdārılıḳdur ki dimāḡdan gelür a‘şāba ḥarr [5] ve ḥareket vērür ālet-i hiss ve ḥareket ‘aşıdür eger mecmū‘-i a‘şāb dimāḡdur [6] olaydı cemī‘ a‘şāba hiss ve ḥareket dimāḡdan olurdu ba‘de [7] mesāfe sebebi ile bozulmaḳ ve ḳırılmaḳ lāzım gelürdü ve her bir a‘şāba [8] ḡıda irişmezdi ḥekīm-i ezel fiḳārātı ḥulḳ édüp birbirine muvāfiḳ [9] ḳodı ve miyān-ı fiḳārātıda delikler ve mecrālar ḥulḳ eyledi ki nuḥā‘ bu şuḳbe- [10] –lerden ve mecrālardan gele ve her fiḳralardan şaḡ ve şol a‘şāba [11] hiss ve ḥareket ḥāşıl ola bu ma‘nā ise fiḳradur ta‘yīn olmaḡıla [12] olur imdi fiḳra ki otuz ‘aded denmiş idi bu otuzdan [13] yedisi raḳabe-i gerdāndur ve on ikisi arḳadur beşi ki faṭan ve [14] ḥaḳūdī dērler ḳuyruḳ şoḳımına varıncadır üç fiḳra daḥī ‘ācizdür [15] ve üçü daḥī ‘aş‘aşdur bu fiḳranuḡ cümlesi numūne-i ḳılıḫdur dimāḡı [16] mażbūṭ dutarlar ammā fiḳra-i evvelī ki şa‘īredür fiḳra-ı şāniyeden berkdür [17] başuḡ ard kemükünden diş gibi ḳāziyye bétmişdür ki aḡa zā’ide-i fiḳra [18] dērler bu zā’ide yemīn ve yesārda vardur fiḳr –ı evvelīde iki delik [19] vardur bu iki zā’ide ol iki delikte girmişdür başuḡ şaḡa [20] şola ḥareketi bunlar iledür fiḳra-i şāniyenün zā’idesi fiḳra-ı evveli-[21] –nün şuḳbesindendür nuḥā‘ ki bu şuḳbeden çıkar nuḥā‘uḡ evveli [22] başuḡ ard kemükünün delükünden gider baş bu sebeble murād üzre [23] ḥareket éderbu muḥallilde bir fiḳara ḥāşıl olur ki ḡayr-ı fiḳralaruḡ aḡa ittīşālī [24] mufaşşıl olur ki ya’nī fiḳralaruḡ yuḡarısında zevā’id-i mufaşşılarınuḡ [25] şuḳbelerinde gelür bu fiḳralaruḡ ba‘zında iki zevā’id ve ba‘zında⁵⁹

⁵⁹**El-fiḳret** kanuḡ kesiriyle ve **el-fiḳret** fethatle ve **el-fiḳāret** şehābe vezninde ki arḳada yaḡar neyden ḳayruḳ şoḳımı ḳadar istef ve istef dizili olan omurḡa kemüklerinin her birine dēnür fiḳranuḡ cemī‘i ki kesriyledür fiḳr gelür ‘anb vezninde ve faḳrān gelür keser ile yāḥūd keser tīniyle ve cem‘ü’l-cem‘ fuḳārāt gelür ‘inbāt vezninde ve fuḳārānuḡ cem‘i fuḳārdur şehābe ve şehāb gibi ḳāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür El-‘uş‘uş El-‘uş‘uş ‘ulbet vezninde ve El-‘uş‘uş ceḥb vezninde ve El-‘uş‘uş eded vezninde ve El-‘uş‘uş zebr vezninde ve El-‘uş‘uş ‘uşfūr

48b

[1] dört zevâ'id vardır delikler geçer arçada olan fiķārâtda iki Őerzâ'id [2] vardır ki bir tarafı yoķdur bir tarafı aŐağadur her tarafa ki aŐağadur [3] anda olan zâ'ideyi ğayrı Őuķbete muttaŐiladur fiķārât kıatında devr ve zâ'ide [4] vardır arķanuĝ fiķarâlarunuĝ zevâ'idi űzredür devr dört Őuķbete kim [5] anuĝ zâ'ideleri Őuķâbına gelür bu mufaŐıllar mecmû'ı ribâ'la müstaħkim olur [6] cemî' fiķrallarda zâ'ide vardır biri fikaranuĝ yuķarusında diken gibidür [7] senâsin derler bir ğayrı yűzi daĝı ki fikaranuĝ yemîn ve yesârında vâķı' dűr [8] cenâĝın derler meger gerdânuĝfıkarasında olmaya fiķr-ı evvelanuĝ zâ'idesi [9] vesâ'ir fiķârâtuĝ zâ'ideleri bir nice menâfi' iķündür birisi ten-i merdűm [10] muĝkem olsun iķündür tâ kim cűmle endâmuĝ keműkleri bunları yűbűsete [11] ola ikinci fâ'idesi insân gerdânın zahrın her tarafa ĝarekete ķâdir [12] olsun deyűdűr űçűnci fâidesi bedenin sırrıdır ol endâmlar ki [13] Őerîf ve la'îf ve nâzıkdűr anlarda mevzű'dur ve fiķârât anları ĝâfızdur [14] Őol ĝűrde keműkler ki bu fiķârât űzre diŐ gibi zâ'idelerdűr ki anı [15] senâsin deyű Őaf eylemiŐ edűk bunlar daĝı ĝâricden mazarrâta mâni'lerdűr [16] fiķârâtuĝ dűrdűnci fâ'idesi murdar ilik ki nuĝa'dur bu fikaralaruĝ [17] bâ'tınından aŐaĝa tarafa gelür fiķrallar iķinde űrtűlűr mîc-i âfet irűŐmez [18] nuĝa' ķâim-i maķâm-i dimâĝdur cenâb-ı 'izzet kıatında vâcib oldu ki benî [19] âdem ĝiss ve ĝareket Őâĝibi ola ve bu ķâziyye ise dimâĝdan műyesser olur [20] dimâĝ ise bir nerm ve nâzik kıŐŐadur alet-i ĝiss ve ĝareket ise [21] 'aŐabdan vâcibdűr ki 'aŐab berk ola ve ĝıdâsı ise eksűk [22] olmaya cűmlesi ise dimâĝdan niķe ķâbildűr lâzım geldi ki nuĝa'dan [23] ĝıdâ ola zîrâ dimâĝ ĝâyet nâzıkdűr nuĝa' dimâĝdan ķavîdur 'aŐab-ı [24] ĝod nuĝa'dan aķvâdur ĝıdâ-yı 'aŐab olmaĝa nuĝa' daĝı lâyık olmıŐdur [25] ĝâzret-i ĝekîm nuĝa'da űç menfa'at ķodű birisi nuĝa'ı miyâncı gibi

49a

[1] ĝulķ eyledi dimâĝla 'aŐab ortasında vâsıtlıķ eder eger nuĝa' [2] olmasa her endâma ĝareket eden dimâĝı cekerdı ve incidűr idi eger [3] cűmle a'Őâb dimâĝdan olaydı insânunĝ baŐı bűyűk olurdı [4] nuĝa'ın fikaralar icinde olması ĝűyâ maķsim maden çeŐmeler taķsîm [5] olduĝı gibidűr dimâĝ ser-çeŐme-i nuĝa' ol çeŐmden bir ırmaķ gibidűr [6] a'Őâb her tarafa taķsîm olunan Őular gibidűr cenâb-ı barı a'Őâb [7] ve nuĝa' ve 'urűķı fiķrallaruĝ iķinde cemî' endâmlara tevzîĝ eyledi [8] her bir endâma bir nev' ĝiŐŐe vârdiĝi cűmlesi muĝallilinde Őerĝ olunur [9] subĝân-Allâhű'l-ķâdir **bâb-ı ŐâliŐ teŐrîĝ-i ad lâ' beyânındadır** ad lâ' [10] ki Tűrkîsi

---

vezninde ķavirűk Őoķumına dênűr ki oturaķ yerinde olan puĝ keműkidűr evvel yara dilân ve eĝ Őoĝra çuryân keműkidűr ķâműs-ı cild-i Őânî evâŐıtdadır

El-neĝâ' nűnuĝĝârekât-i ŐelâŐıyle Őol beyâz tel gibi nesnedűr ki arķada olan oĝurĝa keműkűnűn iķinde olur bir űci dimâĝda olup bir űci oĝurĝa keműkleri iķre inűp filizleri bedene műteferriķ olur terkîde ķoķar ilik ta'bîr olunur ķâműs-ı cild-i Őânî o aĝerindedűr

eyegüdü üstüh'ân-ı pehlü dahî dërler ma'lüm ola ki başları [11] arka tarafındandır bir tarafı sine kemüklerine muttaşıldur güyâ nabz-ı [12] dâ'iredür bu ağ lâ'dan dördi arka tarafına mâ'ildür birisi [13] sağ ve birisi şol tarafından fıķārāt-ı zahire muttaşıldur üstüh'ân [14] şanduk gibidür ve hazîne-i muħkemdür ki şerîf endāmlarında ķonmuşdur [15] bunların 'adedi yigirmi dördür her taraftan on ikişer vāķı' [16] olmuşdur bunlara sīnenün pehlüsü dahî derler her birinün başı [17] yine kemüklere ulaşmışdur kalb ki ĥarāret-i aşıyyenün ma'dinden [18] cemī' a'zādan şerīfdür riyye ki aķcigerdür alet-i nefesdür vasaatında [19] ķonmuşdur bir taraftan muħkem olmuşdur bu bedī pehlü ki iki taraftan [20] vāķı' dur denilmiş idi vasaatlarında bir pāre vardır cümleden tavıldur [21] üç pāre altından ve üç pāre üstünden ucları tadrīciyle [22] kışşa olur bu pārelerin şekli uzun dā'ire gibidür ve bu pehlülerin [23] her birinün ortaları aşagıraq gelmişdür üstüh'ân-ı sīnenün [24] başları yukarı dökülmüşdür ve aña ulaşmışdur ve pehludan ġayrı [25] ki on 'aded bāķī kemüklerdür her taraftan beş pāresi vāķı'

49b

[1] olmuşdur anlara ađ lâ'ü'l-ĥalef dërler bunlar birbirinden kışşaraqdur [2] her birinün dipleri arķanın mührelerine ulaşmışdur ve pehlülerden [3] her birinün başları 'uzrükidür tā kim kemüklerin 'aşşāba ve laħme hicābı [4] tadrīcle ola ĥazret-i ĥekīm cell'-i şāne pehlüleri siper gibi ĥulķ [5] eylemişdür yemīn ve yesārdan ve pīş ve pesden tā kim bātında olan [6] nāzik endāmları zarar terettüp etmeye meşelā āfet önünden irişmek dilese [7] göz didebān ola ve eller men' ede eger āfet ardından ķaşd ede [8] fıķārānun ve üstüh'ānların şalābeti men' ede ve eger mi'de ta'ām ve şarāb [9] ile tola veyāĥüd dil gide kemüklerin bağırsakları aşaga ġetmege ķomıya [10] eger pehlüsüz mişāl olup kerū'l-şekl olmasa iķerü batıģan ola [11] muħallil teng olup nefes alınmak ķābil olmazdı eger pehlü bir kemükden olsa [12] āfet irişdükte cümle etrafına irişdürdü ve insān helāk olurdu [13] bu kadar kemükden olması yerine mazarrat erüşürse 'āmme olmasun [14] demekdür cell'-i şāne **bāb-ı rābi' terķūfına ki cenber-i gerdāndur anın ve ketfün** [15] **teşriħdür**⁶⁰ bu çenber-i gerdān dedüğümüz insāna maħşūşa şadr-ı insāndan ġayrı [16] ĥayvānda olmaz bu iki üstüh'āndır 'azm-ı ķasıķ üzerindedür her iki [17] taraftan kısa çekilmişdür nihāyeti sīnenün pāyānına varıncadır bu muħallilde [18] mufaşşıl ĥālī ķalır a'şāb bu mufaşşılın mābeyninde ġüzār ederse yā'nī [19] dimāģdan pāyāna erüşür tamarlar dahî pāyāndan dimāģa vāşıl olur [20] bu terķūfınacānib ve ĥaşid-i üstüh'ân-ı ketfün başına meyl eyler ki aña [21] şāne dërler bu şānda baģlanır ve üstühā'n-ı bazūnun başları birbirine [22] bu muħallilde ulaşır geldük imdi ketfe bunun iki fāidesi vardır [23] biri yan ol

⁶⁰ Maṭlab cenber-i gerdān-ı ketf

tarafda olduğudur biri dahî a'zāsına hâfızdur [24] zîrâ ketfün başı cānib ve haşiyeden raķîķ ve kütāhdur ve mağākı [25] vardur bazūnuñ başı bu ketfünmağākında ķonmuşdur ketfün başı

50a

[1] bazūnuñ bir başıdur anda zāyide vardur aña minķāru'l-ġarāb derler [2] bazūnuñ aşıaġa yukarı hareketi bununladur ve ketfün cānib-i pesti [3] bāzuyı nigāh éderşol tarafı ki ketfün yaşşıraķ siper gibidür a'zā-yı [4] zararadan hâfızdur ve ketfün arķası üzre olan zā'ide ki müşelleşü'l [5] –şekldür anuñ ķāi'desi cānib ve haşidedür zāviye vāķı' olmuşdur [6] cānib-i ensesi 'aynü'l-kef tam fıķra-i müşabihedür gerdenüñ 'uzrūķı [7] ketfle muttaşıldur bāķi ahvāl ceste ceste inşā'allāh zıkr olunur [8] **ta'lim-i şālişüñ sifr-ı şālişenüñ bāb-ı evveli teşrih-i 'ađud beyānındadır** 'uzv-ı [9] 'ađud bir üstüh'āndur ki müdevver ve taharrufdur mi'beri cānib insi [10] ve hudüşî ve haşiyedür 'ađuduñ yukarū tarafı ketfün mağākından [11] gelmişdür ķulaķ tarafına tiz tiz hareket eyledüġi bu cihetledür ve mufaşşılı [12] ribātle muhkem olmuşdur ve 'ırķ ve 'aşab için mekān vāķı' olmuşdur [13] ve 'ađuduñ taraf-ı aheri ki sā'id anuñ üzerindedür iki zāyidesi [14] vardur birisi cānib-i bāṭnî velî eylemek iledür azrekdür ve hâfız-ı [15] 'aşabdur ve ribāṭları ki ġayr-ı zāyidede vardur biri zāhir miyān-ı [16] sā'ide gelür ve mirfaķa muttaşıl olur bu sā'id iki kemükden mürekkebdür [17] birbirine ittişālı vardur bunuñ ikisi iki kemüklerdür ki anlara zā'ide-i tiz [18] dērler zā'ide-i a'lāsı baş barmaġa ve zā'ide-i esfeli engüş-t-i ġinşara [19] vāşıldur ve ġalīzdür ve zā'ide-i a'lāsı mu'avveddür bu her ikinüñ taraf-ı [20] zā'idesi cem' olurlar her birinden zā'ideler biter zā'ide-i a'lā mağākdur [21] 'ađuduñ taraf ve haşisi ol mağākda cem' olur ve devr éder[22] zā'ide-i esfeli zā'ide-i cüz'iyedür ki lām-ı yunāniyān teşbih eylemişdür birbiri [23] içinde olur bu raḡnenüñ vasaṭı ve zā'ide-i haşiyenüñ raḡnesi [24] orta 'uzvdur ki her iki taraftan ol raḡneye iki mağāk hāşılı [25] olur mağākuñ coġı elüñ insi tarafınadır aşıaġı hareket eylemek için

50b

[1] ve sā'idüñ arķası cānibi rāst ķalır ālet-i taraf ki resefdür anuñla [2] cem' olurlarve bir kemük gibi olurlar her iki kemüküñ başında mağāk [3] vardur ki müşterekdür ammā mağākuñ aşıaġa tarafınuñ altına gelmişdür bunuñ [4] mağākında üç 'azm-ı zāhir olur 'izām-ı rusġ bu üç kemük ile hareket éder[5] ya'nî elüñ ayasınuñ inķibāz ve inbisāṭı bu mufizzallar iledür ve 'izāmuñ [6] mağākında rusġuñ ķarār eylemesi ve elünyumulamasını bu mufizzallar iledür ki [7] müşt yedidür bu müşt ki dört kemükdür ve zevā'idi yine dört [8] kemük ile mağāk olur parmaķlarıñ kemükleri ki sülāmiyāt dērler her [9]elde on dört sülāmı vardur her barmaķda üçer sülāmı baş [10] barmaķda ikidür bu sülāmiyāt mābeyninde üstüh'ān-ı dize vardur ki [11] anlara sümsāniye dērler fāidesi parmaķlar süst olmayup yemīn [12] ve yesāra hareketi ķādir olamaġ-ıçündür sübhān'allāhü'l-ķādir cell-i şāne [13] **bāb-ı şāliş teşrih-i 'izām-i**

ricl beyānındadır⁶¹ imdi ayağın kemükleri [14] dört kısmdur biri ayak kemüki ile müşterek kemük yukarısunun [15] vasaıdır ve üç kemük ki ayağın hāşşasıdır ‘azm-ı faḥz ve [16] ‘azm-ı sāk ve ‘azm-i ḳademdür ammā ‘azm-i faḥz muḥaddebdür ve cānib-i pīşiden [17]muḳa‘ardur bu kemükün aḡağasında ve yukarısında bir zāidesi [18] vardur yukarı zā’idesi müdevverdür çok var ki mülāşıḳdur [19] zā’ide-i esfeli iki zā’ide olur ki mağākı sāk kemükünün büyük [20] başıdır ammā sāk ikidür birbirine muttaşıldur ḳaşb-ı tīn derler [21] bunun cānib-i insī büyükdür ve aḡa ki hāşşa-i sāk derler bu ‘azmün [22] başında iki mağākı vardur kemük dönmesi bu iki mağākladır [23] bu mufaşşılun yukarısı ‘uzrūḳıdır ve müdevverdür buḡa ḳaşaba derler [24] ammā bu ḳaşaba ki ḳaşaba aḳdur incerekdür cānib ve ḡaşiden zānuya [25] érüşür berāberdür ve cānib-i esfelden ḳaşaba-i ‘alyāya érüşür

51a

[1] berāberdür bu iki ḳaşabanun miyān-ı ‘azm-ı ka‘buḡ mufaşşılıdır ve ribāḡla [2] müstaḡkimdür ḳadem ise altı kısmdur ‘aḳab ve ka‘b ve ‘azm-i zürūḳı [3] ve rusğ-ı ḳadim ve müşt-i ḳademdür ve aḡabi‘dür ammā ‘aḳab-ı ka‘buḡ taḡıtdür [4] ve bir kemükdür ki cānib-ı ḡalfden müdevverdür cānib pīşendür ve ezik[5] ve incerekdür ka‘b ise bir kemükdür ki ‘azm-ı ‘aḳabün yukarısına ribāḡla [6] vābestedür bu ka‘bde iki zā’id bétmişdür ve cānib inside ḳasaba ḡarafına [7] mağāk hāşıl olmuşdur ‘azm-ı sāk ve zā’id ki cānib ve ḡaşıyede vardur [8] bu mağāka gelür ve ḡurde kemük eḡrāfına vāḳı‘ olur ammā ‘azm-ı zevrāḳı [9] zevraḳa müşābihdür sāk üzre ḡāvīdür balādan ve iki cānibdür [10] ve öḡden ardan müşt-ı ḳademe muttaşıldur ve ‘azm-i müşt-i ḳadem beş kemükdür [11] rusğın dört kemükine baḡlanmışdur ve dört kemükden biri cānib-i [12] insiden rusğın üç kemükine mün‘aḡıfdur ve bunlardan ikisi ‘azm-ı [13] nerdiye muttaşıldur ammā ayak parmaklarının ‘adedi beşdür üçer kemükden [14] mürekkebdür **bāb-ı rābi‘ teḡrīḡ-i ‘aḡab beyānındadır**⁶² ma‘lūm ol ki ‘aḡab [15] bir cismdür ki sehl illā naḡḡā ‘asīrū’l-infişāldur bu kısım dimāḡ ve nuḡā‘dan [16] beter ruḡ-ı nefsanīyi a‘zaya irişdürür ḡiss ve ḡareketi bu a‘ḡābla [17] vērür şol a‘ḡāb ki dimaḡdan aḡşāya müteferriḳ olur ve ḡiss [18] ve ḡareket vērür imdi a‘ḡāb-ı dimāḡ yedi cüftdür zevc-ı evvel dimāḡın [19] iki cānibinden a‘nī baḡn-ı evvelinden yeter şol zā’ide tīn-i müştēbihtīn ki [20] ḡalḡane-i seḡye müşābihdür bir ‘aḡab-ı ḡaḡardur ki mücevvedür bu iki ‘aḡab ki [21] ḡaḡdan ve şoldan dimāḡın baḡn-ı evvelinden beter ve münḡarif olur birbirine [22] muttaşıl olur nūr-ı bāşıra iki cānibinden bu muḡallile cem‘ olur her kere ki [23] bu iki ‘aḡab bundan cüdā olar yeminden gelen ‘aḡab-ı çeşm-i yemīne yesārdan [24] gelen çeşm-i yesāra gelür ba‘zılar ‘aksi ile gelür

⁶¹ Maḡlab aḡrīḡ-i ‘izām-ı ricel

⁶² Maḡlab teḡrīḡ-i ‘aḡb

demişler mezheb-i evvel mercūhdur [25] fi'l-cümle rūh-ı bāşıra bu a'sābdan gelür muhallil-i mezkūr-ı mesbūkdā ki ⁶³

51b

[1] mecmu'l-nürdur cem' olur zevc-i şānī ki münşā-i zevc-i evvelūn azasıdır [2] a'nī vasat-ı dimāğdur zevc-ı rābi'a muhteliṭ olur ve girü ayrılır [3] dört kısım olur bir kısmı aḥşāya érüşür ve bir kısmı sīneye [4] o bir kısmı şudğ ki kūşe-i cismdür ve bir kısmı zevc-ı şānīnūn mahrecinden [5] taşra gelür ve üç şu'be olur bir şu'besi kūşe-i cismden müteferriḳ [6] olur iki şudğa ayrılır şol şağır ki üstüh'ān-ı rīhdür anuḡla kaşlara [7] ve eline ve göz қаpağına vāşıl olur ikinci şu'besi ki қulagūn muḡāṭı [8] ve gözūn қuyruğı tarafıdır içerüden burunuḡ içine gelür üçüncü şu'be-i [9] şağırdur 'urūḳ-ı mücevvefa gelür iki bevlūn olur bir bölügi cevfi dehāna [10] gelür bir bölügi yuḡaru şeyeye érüşür zevc-i şālišūn kısım-ı rābi' fekk-i [11] balādan ya'nī yuḡaru egikden lisānuḡ iki ṭabaқа zāhiriyesine gelür [12] hiss-i zāīḳa idrākına sebep olur bu rūh-ı rābi'dan bāḳī қalan [13] dişlerūn etleri dibinden leş-i esfele érüşür ammā zevc pencüsüm ki münşā-i [14] zevc-i çehār-ı miḡ ardındanur dimāğūn her iki tarafından iki bevlūn olur [15] bir bölügi şudğa érüşür қulagūn iki delüki andandır cenāb-ı 'izzet қuvvet-i [16] sāmi'ayı bunda komışdur bir bevlūni a'ver ve a'mā dērler üstüh'ān-ı ḡaceride [17] olan 'aşaba érüşür ve zevc-i şālišle muhteliṭ olur cilde ve bāḳī [18] 'aḡ alāt şad'ına müteferriḳ olur zevc-i şāliš ki münşā-i mü'eḡḡer-i dimāğdur [19] zevc-i ḡāmse muttaşıldur ḡışā ve ribāṭ bu zevcle müteḡekkimdür ḡüyā bir 'aşabdur ki [20] ardına cüdā olur ve zevc-i kısım olur bir kısım derz-i lāmīnūn intihāsından [21] gelür sā'ir-i 'aşab ile ḡulḳūma érüşür ve қalbe ḡareketvērür bu kısmdan [22] birisi 'aḡ ale ketfe gelür ve ketfūn ḡareketine bā'iş olur ve bir kısım ki bu cümleden [23] büyükcekdür ḡançere ve 'aḡ ale ki ṭaraf-ı mi'dededür ḡicāb-ı şadr ve ḡicāb-ı [24] қalb ve riyye ve orda ve şerāyīn bunlarūn cümle bulunur ve her birine [25] şāḡ şāḡ ayrılır bir niçe şāḡları a'zāya vāşıl olur zevc-i

52a

[1] sābi' ki münşā-i miyān-i nuḡā' ve dimāğ-ı ḡadd-i müştarekdür mutaşarrıf olur [2] ve zebānuḡ 'aḡelātına ḡareket vērür şol 'aşablar ki derz-i lāmiye müştarekdür [3] ḡareketi zevc-i ḡaşmetindendür **bāb-ı ḡāmīs şol 'aşab-ı teşriḡi beyānındadır** [4] **ki nuḡā'dan beter**⁶⁴sekizinci cefni 'unḡdadur şol zevc ki fıḳra olanuḡ [5] şuḡbından gelür 'aḡalere'ise érüşür zevc-i şānī faḡr-ı evveli ve şānīdür [6] taşra gelür coğı başuḡ derisine gider ḡisslemes anuḡla ḡāşıl olur [7] bu muḡallilden girü döner қulagūn taşra ṭabaқasına gelür қulagūn ḡissine [8] bā'iş olur ḡayrı bāḳī қalanı cānib 'unḡa gelür ḡareket vērür zevc-i [9] şāliš ḡārice gelür

⁶³ El-'aşb fetḡetinle ḡövdede olan segirlere dēnür ki muḡāşılūn etḡnābı menzile sendedüür dirler müfredi 'aşbedür қāmūs-ı cild-i evvel evalindedür

⁶⁴ Maṭlab neḡā'dan beter olan a'sāb

faqr-ı şāniye ve şālisenün vasaşından bir miqdārı [10] başa hareket vērür ya'nī dönmeye kādır eder bir miqdārı kulaş [11] cānibine gelür kulaşına hareket vērür bu hālāt-ı sār-ir-i hayvānda dahī [12] böyledür zevc-i rābi' faqr-i şālise ve rābi'anun şuķabātından taşra gelür [13] şol hicābuña illā nefes miyānındadır aña vāşıl olur ve andan ya'nī şol [14] 'ađ alāta erüşür ki faqr-i rābi'a ve hāmsenün eşķābinun vasaşından [15] zevc-i hāmis ile hārice çıkar başun 'ađ alātınun nihāyetine erüşür [16] şol 'ađ ale ki başıyla gerdān miyānında müştarekdür andan bir miqdār [17] büyük olanı ketfün bālāsına gelür ve bir kısm hicāb miyānına gelür [18] zevc-i şābi' ve şāmin iki şākiyyeden taşra gelürler birbirine muhteliş [19] olurlar ve ketfle pāzūnun saşına gelüp vāşıl olurlar birāzı [20] hicāba birazı 'ađ alāt-i re'ise ve başın-ı şadra gelür 'asabun [21] coğı sağıdur ve zerā'in için bulunur ammā ol 'aşab ki mābeyn [22] faķarāt ve şadrdan gelür on iki zevc olur zevc-i evvelī fiķārāt [23] evveli ve şāniden 'ađ alāta müteferriķ olur ba'zı 'aşab muvāfaķıtıyla [24] 'unķa vāşıl olur 'aşab-ı şāminden eller ve sār'id ve el ayalarınun [25] cānibine gider zevc-i şānī şuķbe-i evvelīnün yanından zāhir-i māzūya ⁶⁵

52b

[1] erüşür ve hiss ve hareket vērür ba'zı a'sāb pāzūya ve şol [2] 'ađ alāta erüşür ki muhārrek mufaşşıl-ı kenfdür ve ađ lā' ve a'sābuña [3] hāric sīnededür 'ađ alāt-ı ađ lā'a ve 'ađ alāt-ı başına gelür şol [4] 'ađ alāt-ı başına gelür şol 'aşablar ki başınun fiķārātınun işķabında gelür [5] beş cüftdür ba'zı erķanun ve başınun iç yüzünün ve tış yüzünün [6] 'ađ alātına perişān olurlar ammā ol a'sāb ki dimāğdan aşığa gider [7] her iki ayağun sākilerine ulaşur ve 'acz-ı nām fıkara ki kuyruķ şoķumı [8] onurğasıdur andan hāric olan a'sābun şu'belerine muhteliş [9] olur aşığa gēdüp uyluğun 'ađ alātına erüşür ol ki 'acz [10] ve 'aşāş nām-ı fıkaraaldur iki cüft'aşab ile pāyidārdur ve bunlardan [11] aşığa olan a'zā ki maķ'ad ki ve każīb ve meşāne ve raħimdur ve ğışa-i [12] başındur anlar ile muhteliş olup müteferriķ olur her 'uzva taķdīr olunduğı [13] kadar tevzi' ve taķsīm olunur **ta'līm-i şālīşün sifr-i rābi'ında olan** [14] **dört bābdan evvel teşrih-i 'ađ alāt beyānındadır**⁶⁶'ađ ale [15] bir 'uzvdur ki 'aşab ve ribāt ve laħm ve küşāden mürekkebdür keyfiyyeti terkīb [16] olunduķca muħallilī ile irād olunur imdi 'ađ alāt cümle a'zāda vardur [17] aşl 'ađ ale sekizdür üç nev'le mübeyyendür her nev'e muħalliline göre [18] eṭibbā-i nām vaz' eylemişlerdür şol nev' ki sekiz kısımdan olup dimāğdan [19] yāhūd nuħā'dan beter ve ğıdāyı anlardan aħz ederbu aķsāma a'zāb [20] derler şol sinjirlerdür ki kemükler başlarında bētmışdür bu nev'e müfred [21] olursa ribāt ve bir kaç olursa ribātāt derler şol kısıma ki yine [22] sinjirrendür nihāyet hāricden dāhile gelür ve ter

⁶⁵ El-neħā' nutuñharekāt-i şelāşıyla şol beyāz tel gibi nesnedür ki arķada olan ogurğa kemüknün içinde olur bir üci dimāğda olup bir üci ogurğa kemükleri içre inüp filizleri bedene müteferriķ olur terkide koķar ilik ta'bir ķāmūs-ı cild-i şānī evāħirindedür

⁶⁶ Maṭlab teşrih-i 'azlāt

derler çünkü muhallil-i kuvvet [23] tefekkür ve temîz miyân-gâh-ı dimâğda hareket-i ihtiyâriyyenün mebda'idür [24] ve mümeyyize andandır 'ad alât bu ma'naya hareket vür endâmlara nef' ve zarı [25] işâl ederimdi her yire hareket hâcet ola ol hareket için⁶⁷

53a

[1] 'ad ale hulk olunmuşdur ve 'aşab ve ribâtla mahlûtdur ve 'ad alenün icrâ [2] ol endâma oluşmuşdur tâ kim 'aşab vâsıtasıyla kuvvet-i mümeyyize kendü [3] fi'len icrâ ede ve ribât ve ter ile kuvvet hâşıl olup mefâşıl nezel [4] ede ve üstühânun başlarında ribâtlar konulmuşdur ki anuñla çekmek âsân [5] ola ve anlar miyânında lif lif ve şâh şâh acığan ve üzeri etle [6] örtülen siñir-i hey'ete 'ad ale derler cümle 'uzvun hareketi bu 'ad alât [7] olmayınca olmaz bu küre bu lifler ki andan cıça ve torı gide ve ter [8] idügi ma'lûm ola kelâmımız küşâde kalur bu ol nesnedür ki a'zâb [9] ve ribât ve ter ile mahlût-ı harîr akce kisesi gibi yafta olur bu güşâ [10] kalbe ve cigere ve talağda ve karınun iç taraflarında ziyâdedür eger [11] beden-i insânide 'ad alât ve a'sâbuñ şu'abât bilinmek murâd olınsa [12] haķîkatı bulunmuşdur nihayet Calinusdan taḥķîķ olunduğı üzre [13] 'ad alât vech otuz yedidür biri elinün üstinde cilde muttaşıldur [14] ve biri daḥî kaşı yukarı cekmek içündür ve tağmîz-i 'ayn içündür [15] yalnız on dört 'aded 'ad alemaķlete-i cism içündür biri bir gözdür [16] ve biri bir gözde vâķı' dur bu 'ad alâtdan her biri 'aşab-ı mücevvefi [17] ḥâfızdur şol vaķt ki tîz nazar ede altışar 'ad ale her ikişer [18] cefn-i çeşme muttaşıldur üçer 'ad ale yukarı kabuķlarda ve üçer aşığa [19] kabuķlarda ve yañağda 'arîzâ vardur ki cüz'i dört [20] mevzu'a gelür terķûfına ki cenber-i gerdendür feski öksüz eyegüdü [21] ketfden eczâme ki fesk altıdur raķabenün devrinden dört [22] 'ad ale vardur ki ikisi bâlâdan ve ikisi esfelden vâķı' [23] olmuşdur ve tuḥaķları hareket için 'ad alât konmuşdur inķıbâz [24] ve inbisât bu 'ad alât iledür ve iki cüz'i 'ad ale bu renk taraflarını [25] muharekkdür altı 'ad ale fekk-i esfele hareket vür dördü yukarı

53b

[1] ve çeneyi berâber tutar iki 'ad ale nâḥiye-i dehânun ka'rından alt çeneye [2] varur ve aña murâd üzre hareket vür gıdânun mażğı bu 'ad alât [3] iledür yigirmi dört 'ad ale başun hareketine maşrûfdur şol ki [4] 'unķa hareket vür iki 'ad aledür iki 'ad ale başı eñşe tarafına hareket [5] êtdürür ve dört 'ad ale başı döndürmege mu'ayyen olur [6] ve dört 'ad ale daḥî başı bi'l-küllîye ardına düşmege ķomaz [7] ikişer 'ad ale daḥî başun ikişer tarafından sağ ve şol tarafa [8] hareket vür başun ol tarafı ki mufaşıldur terfûfına ki fıķra-i evvel [9] iledür her gâh hareket-i 'ad ale ile bu 'ad alâtdan baş 'ad ale cânibine [10] meyl edermünharif olur

⁶⁷ El-'ad ale'aynun ve 'zâd-ı ma'cumenün fethiyle ve el-'azîyle sefine vezninde bâldur ve ķol maķûl maķûlesi a'zâda olan segirli kalın ve ķaba ete denür ki balıķ eti ta'bîr olunur şâḥib-i tezkirenün beyânına göre beden-i insânda şağır ve kebîr beş yüz otuz 'ad ale vardur ķâmüs-ı cild-i şâliş evâilindedür

bunun ‘aksi ile müsāvī olur yigirmi [11] ‘ađale dađı ħaņçere-i ħulkūm űzredűr ortasında műşterekdűr [12] iki ‘ađalete ħāşşete ħulkűmdadur anlara nefesīn derler bunların kārları [13] bođaza inecek eşyāya mu‘āvenet ederler altı ‘ađale ħāşşata lāmīdűr [14] űokuz ‘ađale muĥarrik-i lisāndur ve dűrt ‘ađalenűn ikisi raķabe-i [15] yemīne ikisi raķabe-i űimāle ħareket etdűrűr ve űadrdada yűz yigirmi [16] ‘ađale vardur muĥarrik-i űadrdur kimi ķābīz ve kimi bāsītdur yedi [17] ‘ađalemuĥarrik-i ketfdűr ve on űç ‘ađale dađı muĥarrik-i pāzűdur [18] ve on yedişer ‘ađale muĥarrik-i sā‘id ve mirfaķdur ve on yedi ‘ađale [19] muĥarrik-i rusđdur ve yigirmi dűrt ‘ađale muĥarrik-i űābī‘dur kırķ [20] sekiz ‘ađale muĥarrik-i zuhrdur ve sekiz ‘ađale bařındur ikisi űűlanī [21] ve ikisi ‘arīzīdur dűrdi dűrt űarafı maĥvidűr dűrt [22] ‘ađale ħāyalara gider her bir yerine ikişer vāķı‘ olmuşdur biri ‘ađale [23] kam-ı meşāne bī-muĥītdur ħiss bevl eder keزالik raĥimde dađı [24] bűyledűr zekerdeki alet-i tenāsűldűr dűrt ‘ađale vardur [25] ve muķa‘dī bir ‘ađale-i muĥītdűr ‘ađale-i raĥim ve meşāne gibi on dűrt

54a

[1] ‘ađale uyluķda ve dűrt ‘ađale ve on ‘ađale dűrde ve yedi ‘ađale [2] muĥarrik-ı mufaşşal ķademdűr ve yigirmi dűrt ‘ađale muĥarrik-i aşāb‘ riclldűr [3] bu ‘ađalātun tafşīli īrāde eden muřavvalāta műraca‘at eylesűn [4] teşrīĥi ķabil olup zabt olunan ‘ađalāt Calinus ķavli űzre [5] űokuz yűz yigirmi yedi ‘ađaledűr bāķisin Allāh bilűr sűbhān-Allāhűl- [6] ħekīműl-‘alīm **bāb-ı űānī teşrīĥ-i verīd beyānındadur**⁶⁸ Tűrkīsi űāh űamardur ki [7] imdi verīd bir űamardur ki ciđerűncānib-i muķ‘arrından beter aņa bābűl-kebed [8] derler ciđerden űařra gelen beş ķısm olur bu def‘ā işnā ‘aşr-ı nām-ı em‘ānun [9] vasařına erűşűr ve sekiz ķısm olur ve iki ķısm-ı űađir em‘ā-yı işnā-i ‘aşeriyye [10] gelűr ve ‘uşāreyi ğıdāya irişdűrűr bu ķısmdan bir miķdār ince űamarlar [11] űamar-ı ħűn ki cűdā evvelűn yumrı űarafıdurki vāşıl olur sā‘ir-i aķsāmı [12] műteferriķ olur űol mevz‘ ki mufaşşıldur em‘ā bu āb-ı esfel ki ‘uşāre-i [13] kīlűsi ciđere irişdűrűr bu muĥallilde on iki űu‘be olur altısı ķalur [14] bundan iki bevlűn űu‘be biri mi‘denűn sařına cānib yemīnden műnteşir [15] olur ğıdāyı kebedden űĥāle erişe bir űađir ķısm ki andan cűdā olur [16] mi‘denűn cānib-i yemīnīden ğıdā iķűn műteferriķ olur bu ķısmdan bir ince [17] űamar cānib-i űerāne gelűr űiryāna cānib-i yemīnīden ğıdā verűr altı űu‘beden [18] űçűnci űu‘be em‘ā-i mustaķīmenűn cānib-i yesirinden yumru űarafına gelűr [19] bāķī ğıdā ki sefelden bāķīdűr gide irişdűrűr dűrdinci űu‘be em‘-ā-i [20] mustaķīmenűn cānib-i yemininden beşinci űu‘be em‘ā-i ķulānun dāiresine [21] műteferriķ olur sefelden ğıdānun bāķī ķalanını cűdā ederve kebede irişdűrűr [22] altıncı űu‘be em‘ā-i fāķun eřrafına műnteşir olur ve munķasm olur coķ [23] ķısmı em‘ā-i űāīme gider bāķī kalanları em‘ā-i a‘vere gider [24] bu

⁶⁸ Maşlab teşrīĥ-i verīd teşrīĥ-i verīd

şu‘belerden cüz’isi ‘uşāre-i gıdā-ı kebede irişdürür ammā şol [25] şamarlar ki mücevvedür kebedünj cānib maḥdindedür münkasm olur ve cezb eder⁶⁹

54b

[1] ‘urūḳdan bu ‘urūḳa ki bābü’l-kebed ile meşhürdur ḳān ‘ırḳ-ı ecvefe [2] irişdürür ve bu şamar ki ecvefdür kebedden taşra gelür ve iki ḳısm olur [3] ḳısm-ı kebiri a‘şābuñ esfeline nāzil olur ve fiḳārāt zahiri ṭo- [4]-lanur nihāyeti fiḳra-i aḫerde ḳalur ḳısm-ı şaḡirbedenünyuḳarusına [5] gider şol ḫicāb ki ḡışādur bu muḫallilde ol iki ḳısm şāḡır ḫicāb ve ḡışāya [6] ḡıdā vērür bu şamarlardan bir ince şamar ḳalbünj ḡılāfını devinim ederşol [7] ḡışā ḡıdā üzre gelür ki şūşe ile ma‘rūfdur andan bir ḳaç ḳısm [8] olur ve ḳalb ile ḡışā beyninde cem‘ olur ve bu muḫallilde daḫī üç [9] ḳısm olur bir ḳısmı tecvīf-i ḳalbe ḳarīb muḫallil ki riyyedür aña vāşıl [10] olur ve bu ḳısm bu gerekdür ve buña verid şiryānı dērler şiryāna [11] müşābih olduḡıçün ḳısm-ı şāni ḳalbünj zāhirine gelür ve şu‘beler [12] olur ‘aḫalāḡuñ vāsaṭında vāḳı‘ olan ‘aḫalātuñ ḡıdāsı [13] olur çün ‘ırḳ ḳalbden geçe şu‘belerünj coḳluḡı cihetiyle şa‘r [14] meşābesinde olur eczā ve ḡışā ki bālādan sīneyi nışaf étmişdür [15] aña érüşür vaḳtā ki terfūfa érışe iki ḳısm olur ve terfūfdan [16] ayrulur münḫarifen bu iki ḳısmuñ her bir ḳısmı iki olur ḳısm-ı şaḡır [17] şandūḳ-ı sīneye érüşür üstüh‘ān-ı ḳasıḳ ile müteḫaddid olur şaḡdan [18] ve şoldan ḫançer mişāl olan ‘uzrūḳa érüşür ki fem-i mi‘deye [19] ḳarībdür belki fem-i mi‘denünj üzerini meşriflerdür bu muḫallilde iki ḳısm [20] beş ḳısm olur ḳısm-ı evvel aḫalā‘-i şadr ve sīnenünj dōrt [21] ḫal‘ına érüşür ḳısm-ı şānī ketf üzre gider ḳısm-ı şālīş-i riyye ile [22] em‘ānuñ üzerine gider ḳısm-ı rābi‘ ḳoltuḳlara ṭoḡrı gider [23] ve anda dōrt şu‘be olur biri ‘aḫale ki ḳıssü’l-yaḳa ulaşur [24] iki ḳoltuḡuñ oynak yerine varur üci pāyāna érüşür ya‘nī cānib-i [25] şadrđan tā merāḳ-ı baṭına yübūsete olur ve andan muñşarif olur

55a

[1] cümleden merāḳuñ zāhirine yayulur dōrdinci ḳısm bu aḳşāmdan üç [2] ḳısm olur bir ḳısmı ‘azm-ı ketfünj cānib-i mu‘ḳarrında olan ‘aḫalāt érüşür [3] ikinci ḳısm ḳoltuḡuñ ‘aḫale-i kebirine mulḫak olur ve üçüncü ḳısm [4] baṭı demekle ma‘rūf olan ‘ırḳa muttaşıl olur yine bu muḫallilden [5] iki ḳısm olur belāya gider şol ‘uzvuñ gavrina varur ki ve rāc [6] dērler biri daḫī zāhir ‘uzvdan ki veri‘ zāhiri dērler anuñ [7] iki ṭarafları üzre zāhirdür aña érüşür ve terfūfdan gider [8] iki ḳısm olur birisi raḳīden gecer öñ cānibinden ‘unḳa irüşür [9] biri daḫī bu muḫallilden geçer bedenünj pāyānına varur ve her ṭarafđan ‘azm-i [10] lāmiye érüşür terḳovine ki bilāya gider muḫtalīṭ olur aḳşām-ı evvel ki [11] vesā‘ir aḳşām burada cem‘ olur ve şu‘be-i firāvān bālāya gider [12] ammā maḫsūs olmaz zīrā nesīc-i ‘ankebūta müşābih olur

⁶⁹ El-ṭaḫāl kitāb vezninde ihşā-i dāḫiliyeden ṭalāḳ dēdükleri ‘uzva dēnür cem‘i ṭaḫāldur kütüp vezninde ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilindedür

ol ki maḥsūs [13] olmaz iki cüft olmak üzere biri şol muḥallile muttaşıl olur ki [14] terkūfın olduğu muḥallildür bir gayr-ı cüft ki muttaşıl olmaz raḳabenün [15] zāhirinüñ ḥāricinden bir perīşān olur ammā ‘ırḳ ki zāhirdür ketfe [16] ve deste érüşür ‘ırḳ-ı ketf dērler kīfāl tamarıdur şol tamar ki ḥiss-i [17] başārānı idrāk edersiper-i ketfe gelür ve münteşir olur bu aḳsāmuñ [18] mā beyninden biri daḥī ser pāzuya gelür fāmmā ve rāc zāhiri iki [19] kısım olur bir kısmı ki şağirdur müteferriḳ olur üst çeñede [20] alt çeñe kenārında érüşür bu ‘urūḳdan bir şu‘be kebīr-i lisāna muttaşıl [21] olan ‘azā-i şağira érüşür kısım-ı şānī ḳulağuş cismine ḳarīb [22] başda müteferriḳ olur rācuñ ḡābirine érüşür ve meriyye gider şol [23] şu‘abāt ki iki şāh tamarıda zāhirdür ḥancer-i merīye müteferriḳ olur [24] ve eczā-i zī ‘adālede bir olur bāḳī ve rāc-ı kebīr ki lām-i Yunāniyāta şibih- [25] –dür şu‘be olur bir şu‘be-i şağir bundan faḳr-i evlāya fıḳra-i sāniye

55b

[1] gelür bundan ḡayrı bir şu‘be daḥī şol mevzu‘a érüşür ki [2] fıḳra-i evvelinün başınuñ vasaḫıdur bāḳī şu‘abāt derzlerüñ ḥāli [3] ḳalan muḥallilerinde cefūf-ı ḳıḫfe dāḫil olur şol aḳsām ki ḳıḫfuñ [4] dāḫilindedür anlara ḡıdā vērür ammā şol ‘ırḳ ki ekḫeldür ve ‘ırḳ-ı ketfdür pāzūya [5] gelür inçe şu‘beleri deriye perīşān olur şol ‘ırḳ ki rīḫi ile [6] ma‘rūfdur basılıḳdur ve ketfle ma‘rūf olan kīfāldur bu iki [7] ‘ırḳdan pāzūya şu‘beler gelür ve müteferriḳ olur dinmiş idi [8] yine pāzūda cem‘ olur bazı inçe şu‘beler cilde dāḡılır ıbtı ki [9] ma‘rūfdur andan niçe şu‘beler pāzūnuñ baḫınına gelür bu iki ‘ırḳ [10] ki ketfī ve ıbtidür mirfaḳ mufaşşılına ki erişe ittişālede mirfaḳa [11] mün‘aḫıf olur bu ‘ırḳa ekḫel derler ‘ırḳ-i ketfīnün bāḳisi ki zāhir [12] sa‘idde zīrā a‘lā üzredür ḫaylū’l-zerra‘ dērler bu kürre bu ‘ırḳ [13] cānib ve ḫaşıye ki zīr esfeldür meyl eder resīfde münḳasım olur [14] ve bāḳī ‘ırḳ ıbtı iki kısım olur biri şağirdur bu daḥī iki kısmdur [15] biri ḫınşır ve binşır gider ve ba‘zı aşābi‘ vasaḫıya gider bu kürre bunlardan [16] iki tamar gelür mābeyn ki eczā-i ḥāriciyyedür aḡa érüşür şol kısım ki [17] evvelkiden büyükdür üç kısım olur esfel-i sā‘idden rusḡa [18] érüşür ve bu üç kısım daḥī sā‘idden münḳasım olur ammā ‘ırḳ-ı [19] ekḫel iki kısmdur bir kısmı yedek a‘lāsından cānib ve ḫaşıyenüñ yakınında [20] ḫalef-i ibḫāmda ve sebābda münḳasım olur bir kısmı daḥī zīr-i yedek esfelinüñ [21] tarafından üç kısım olur biri sebbābe ve vasaḫı miyānındadır ve ‘ırḳ-ı [22] şānī miyānındadır ve ‘ırḳ-ı şānī miyān-ı vasaḫı binşır bu ‘ırḳdur ki [23] eḫibbā maraz-ı ḫāḫalde faşd ederler ammā ‘ırḳ nāzil-i ecvefden anuñçün [24] arka kemükine ma‘en érüşür ki ‘urūḳ inçe olur ve kıl gibi olur [25] cānib-i yemīninden bu gerek eḫrāfına vāşıl olur ḡışāya ve ecsām-ı

56a

[1] aḥere ki bögreke érüşür şu‘beler olur ve bu bögrek ta‘âmķına ve anda [2] olan ecsāma ğıdā vèrür iki ‘ırķ-ı kebîr ki bögreklere yakındur ṭāl‘în- [3] dūr fâideleri xanı saf eylemekdür sağ taraftan bu iki tamar [4] inişine irüşür ve şulı beyzalara vâşıl olur bu kürre iki [5] tamar şu‘beler peydâ ederbu şu‘beler ṭāl‘înün sağ tarafından inişine [6] gelür bu muḥallilde kaçre-i fıkraları ki üç fıkralardur ikişer tamar gider [7] kaçre üzre olan ‘ağaleye vâşıl olurlar ve raķık şu‘beler [8] olurlar ve fıķārūñ eşķābından nuḥa‘a ğıdā vèrürler bu tamar çünki [9] aḥer-i fıķārāta erişe iki kısım olurlar biri sağdan ve biri [10] şoldan bir kaç muḥallile tamarlar olurlar biri şaķķ raķabetine gider arka [11] érüşür ikinci ince şu‘beler olur şıfāķ mi‘denün pâyānına gider [12] şol ‘ağaleler ki üstüh‘ân-ı ‘acz üzredür ki aña taķsîm olunur üçüncü [13] muḥallil ki fıķārāt-i ‘aczuñ dördincisidür ol maķ‘ad üzre vāķı‘ [14] olan ‘ađalātdur aña ve ‘acz-ı ḥāmısuñ zāhirine vâşıl olur tā ‘unķ-ı [15] raḥime érüşür ve andan meşāneye muttaşıl olur dehān meşāneye yayulur [16] dördüncü muḥallil şol ‘ađalāte érüşür ki kaşık kemükünün üzerine [17] vāķı‘ olmuşdur beşinci muḥallil kaçre nām-ı fıkarānün üzerine ṭūlanı [18] vāķı‘ olan ‘azma muttaşıl bu kürre bu muḥallilden münḥader olur ve yayulur [19] yukarı gider erlerün memelerinden meşāneye érüşür ve ‘avretlerün [20] memeleri ki raḥimlerine şerîkdür vâşıl olur altıncı muḥallil-i rical [21] ve nisānuñ zekerine ve fercine munaşşar olur nihāyeti uyluğun ‘ađalātine [22] muttaşıl olur ve memelere munḥader olur ve aḥer-i ‘urūķla maḥlāt olup [23] şu‘beler peydâ ederbu şu‘beler zānūya érüşür nābiz dedükleri [24] tamar bu şu‘belerdendür bu def‘ā bu şu‘abāt bögreklere yayulur [25] ol taraflardan meme cânibinden gelen ‘ırķ-ı ‘azma mülākāt édüp

56b

[1] ve ‘avretlerün oğlanı yataklarına ve erlerün maķ‘adlarına vâşıl olur [2] bu perākende olur ve bunlarda bāķi kalan uyluğa ve faḥzuñ cânib [3] ünsasına érüşür bu şu‘beler ile faḥzuñ ‘unķına gider ve bunlardan [4] bāķi kalan mufaşşıl zānūya gider bunlardan bāķi kalan bir miķdārı [5] zānūnuñ taraf ve ḥaşînün başına gider veya naşdan biri daḥi [6] budur ki dizün mufaşşılına erişe üç kısım olur bir kısmı vasaṭa [7] ve bir kısmı dāḥilden ve ḥāricden ‘ađalāt-i sāķa münşa‘ib olur ve bu [8] ol iki tamardur ki sāķun kışa şağirasınuñ cânib şağirden mufaşşıl-ı [9] ka‘ba vâşıl olur ‘ırķ’un-nisā demekle meşhürdür üçüncü kısım ki [10] kısım-ı evvelden bāķi idi sāķun dāḥiline érüşür şol mevzu‘ ki [11] sāķdan ‘ārîdur aña müntehî olur sāķun ‘azminün muḥaddabınuñ esfeli ki [12] ka‘ba yakındur andan münķasım olur bunlardan iki kısım ‘ırķ ki kademe [13] yakındur aña érüşür ve iki ‘ırķ cüdā olur ricalün ‘ulvîsine ve süflisine [14] ‘ırķ’un-nisā tamarlarıyla müteferriķ olur kaşaba-i ‘azmānuñ etrafına biri [15] önden ve biri arddan cümle şu‘bātla muḥtelîṭ olur lāzım olduğı [16] üzre tevzî‘ olur **bāb-ı şālis**

teşrih-i şiryân beyân olunur⁷⁰ imdi [17] şiryân bir tamar dur ki veride müşâbihdür iki tabakadur kabz ve baḡ için [18] hareket üzredür cenâb-i bari şiryânı tervih ve ta'dil-i rûh için [19] hulk eylemişdür bir fâidesi dahî havâ-yı muhriki def' eder ve rûh-ı [20] hayvânî a'zaya irişdürür ve bu şiryân cevfden kalbün şol [21] tarafından bêtmişdür iki şiryân ki biri kebîr ve biri şağirdur şağir[22] olan bir tabakadur bunun ittishâlî aqçigerdür vaqtâ ki aqçigere erişe [23] iki kısım olur bir kısmı aqçigerdür aḡa celb-i havâ eyler ve gıdâ vürür bu 'ırqâ [24] şiryânı veridî derler cüz'i kebîr yine ve rabḡı dedükleri gibi bu cüz'i [25] kebîr çünkü kalbden beter etrafına bundan iki cüz'i müteferriḡ olur ve iki⁷¹

57a

[1] şu'be olur biri şağir ve biri kebîrdür bunların şağiri bedenün [2] yukarısına gider ve kebîri ayaklara nâzil olur ol cüz'i ki [3] yukarı gêtmişdür iki şu'be olur kebîri ökceye gider ve şağ [4] cânibden türbe erüşür bu ol terbihdür ki hâzret-i hekim ezel Kurân-ı [5] keriminde **necruh min beyn'uşşulib ve't-târib** buyurmuşdur bu kere bu muhallilde [6] üç kısım olur kebîri şağa vasaḡı şola gider ve iki ve dâc ki [7] 'gâyetine 'ırq-ı sübâtı derler bir tamar dur ol iki tamarın ḡalfeti mücib [8] sübâtdur ol ki 'ırq-ı sübâtınun 'gâyetidür üç kısımdur bu aqsâm [9] 'azm-i hicrinun eşḡabından dâhil kılıḡa gelür şebikiyye müteferriḡ olur [10] ve yine cem' olur ḡışâ ki dimâḡıyla böyledür ol ḡışâyâ müteferriḡ [11] olur bâkî kalanı altıncı fıkrâ ki raqabeden nevâhî-i nerfûfanun [12] gözi maḡlîdür anda müteferriḡ olur bu def'â kimi ketfe kimi iki [13] ellere gider ve rabḡı cüz'i şânîsi sâ'idün 'azm aşḡari üzerinden [14] inḡirâfen ḡoltuḡa gelür ve 'ırq ve rabḡıdan cüz'i kebîrinun üçüncü kısmı [15] ki bâkî idi fıkrâ-i ḡâmisun şağ tarafından esfele nâzil olur [16] 'azm 'acz-ile bâlâ-yı zahire ki yaḡın erişe bu muhallilden şu'beler müteferriḡ [17] olur şol nevâhı ki riyyenun tarafınıḡâvidür bu şu'abât şadrdan [18] kaşaba-i riyyeye münḡadar olur bir nicesi nuḡâ'a gider çünkü [19] şadrdan gece iki şiryân olur belki yemîn ve yesârına ulaşur [20] ḡayr-ı şiryân tıḡâl ve cigere ve meşâneye cüdâ evvelin cevrine em'â-i duḡâḡ [21] ve ḡolına vâşıl olur ve ol şiryândan biri şol böḡrüne vâşıl [22] olur ve elyâfa müteferriḡ olur bu kere iki şiryân-ı aḡer gelür her ikisi [23] iki inişine şol ḡasiyye ve şağ ḡasiyye erüşür ve böḡreklere perişân [24] olurlar şol şiryân ki arḡadan gelmişdür ve ol şiryân-ı a'zam [25] ki ḡaddî şağ yügrege bu muhallilden bu şiryânların şu'beleri müteferriḡ

⁷⁰Maḡlab teşrih-i şiryân

⁷¹El-şiryân şinun fetḡi ve kesriyle şiryân lafzından müfred olur ki bedende olan nabz tamarlarına denür 'urûḡ-ı nâbıza ma'nâsınadur beynü'l-eḡibbâ-i 'urûḡzavârib ta'bîr olunur yaḡal inḡit'at-ı şiryâniye ve heyü'l-'urûḡü'l-nabza mütercimidir ki kütüb-i teşriḡde meşrû' olduḡı üzre şiryân bedende nabz ve müteherrik olan tamarlardur kive orda muḡâbilidür aşlı Yunânide müteherrik bi'l-hâyât-ı ma'nâsına olan orta ta'bîr itdükleri bir ḡalın tamar dur ki yesâr ḡalb

57b

[1] olur cüdā ol ki em‘ā-i mustakīmenün taraflarıdır andan boş böğ- [2]-reklere érüşür ikisi öğden ve ikisi ardan müntehī olur ve iki [3] kısım olurlar biri sağdan ve biri soldan meşāne ve nāfe érüşür [4] ve meşāneye vaşıl olurlar ve münkasım olurlar ve bākīsi қаziyye [5] gider ve nisāda ve 5, e vāşıl olurlar ammā şiryān aher ki bu māhalle [6] gelmişdür münkasım olur ve haşīde ve insānīde uyluğuş ‘ağalesine [7] müteferriķ olur bākīsi ayağa nāzil olup perīşān olur sübhānū’l[8] –ķādir cell-i şāne **bāb-ı rābi’ teşrih-i gışā beyānındadır** bu ma‘nā altı nev‘le [9] tafşil olunur gışā bir cisimdür ki tenün ve sefid ve şulbdur ve a‘zā [10] örtmişdür a‘zānuñ bālāsından hıfz-ı a‘zā eder a‘nī harekāt [11] tā hemvārdan a‘zāyı siyānet eder beden-i insānda küşāden raķiķ [12] ‘uzv yokdur bu envā‘dan nev‘-i evvel gışā-i şadr teşrihidür [13] imdi şadrda iki gışā vardır ki şadra bahş olmuşdur [14] bu gışānuñ mebdeyi bedenün tūlındur tamāmen terkūf ortasına [15] érüşür ve cānib-i esfel ki fescdür ya‘nī öñsüzce ikidür iki [16] mevzu‘da muttaşıl iken munfaşıl olur tedricle қalbe érüşür ba‘de [17] andancüdā olup iki ‘uzv ki gışā-i қalbün etrafını hāvīdür қalbi [18] ihāt eder bu kurre-i қufār-ı bestenün yukarusı ki merīd ol mevzu‘a bağlanur [19] bu gışā-i a‘zānuñ gışālarına gider şadrūñ cevfinden қalb gibi ve riyye [20] ve şirāyīn ve urdaki a‘zāyı ihāta eyler her gışā ki verīd hicāb [21] olur hāvī-i dildür bu қalbi her cānibden mahvī olana gılāf derler [22] hareketi қalbden cüdā hareket ederenvā‘dan bir nev‘ dahī gışā-i şifāķuş [23] teşrihidür bu gışā ki şifāķdur ‘ağale bařınūñ tahtında örümcek ağı [24] gibidür cevfdede olan a‘şābuñ cümlesinün yukarusına irüşür [25] mi‘deye ve kebede ve böğrek ve tıhāle ve meşāneye ve raķim ve işneyn ve ‘urūķ

58a

[1] zavārib ve terb ve fem-i mi‘denün galīzi tarafından cümleyi ihāta ederher [2] çendenki pāyāna erişe raķiķ olur tā ‘azm-i ‘āne ki қasıķ kökidür aña vāşıl [3] olur ve cānib-i bālāya bağlanur ve hicāb olur ve bu def‘ā cānib esfele [4] bařınūñ iki ‘ağalesine érüşür şol gışā ki hāvī mi‘dedür gışālarūñ [5] galīzdür nihāyet gışāya vāşıl olur biri dahī gışā-i cüdā oldur em‘ānuñ [6] gerdişinden şirāyīn ve āverde ve a‘şāb ki bu hadd-i evvelde vardır ihāta [7] edüp tekye eylemişdür ve mürtebīt olmuşdur sübhānū’l-hāliķ cell-i şāne **tā‘līm-i [8] sālīşūñ sifr-i hāmisinde olan beş bābuñ bāb-ı evveli teşrih-i hicāb [9] beyānındadır**⁷²şahib-i kāmīl tefsīr eylemişdür beden için raķabe ardından [10] iki cevfdede kebīr vardır biri azlā‘ ve ‘azām-ı şadrı hāvīdür ki ol [11] cevfdede қalbdür ve riyyedür cevfdede şānī ki alāt-i gıdādur mi‘dedür ve kebeddür ve riyye- [12] dür gecüp em‘ā ve merāre ve tıhāl ve kilye ve meşāne ve raķimdür bu iki cevfdede [13] ortasında fāşıla vāķı‘ olmuşdur şol ‘ađalāt-i müstedire ki anlara hicāb [14] derler menşe-i ‘azm қasıķ aheridür andan gecüp on üçüncü fıķraya muttaşıl [15] ve mültehim

⁷² Mağlab teşrih-i hicāb

olur zîrâ cevâbından bu ‘ağale lahmîdür ve vasať ve ter ki anda vardur [16] ‘ađalenüñ eťrâfindan bu hiçâba iki cânibinden iki ğışâyı terk eylemişdür [17] biri yukârudan ki şadruñ cevfini terk eylemişdür menşe-i ‘ađ alâtuñ yanında [18] olan ğışâdur ve iki ğışâ ki şadri velî eylemişdür ğışâ-i aherle payândan [19] cevfi batını velî eylemişdür münşaları şıfâk ve mi‘dedendür ve bu ğışâ ki [20] hiçâbdur iki şukbesi vardur birinüñ mevzu‘ı em‘â ile merînüñ yukaru [21] tarafıdur ‘urûk-ı ecvefle a‘lâ-i bedene gider şol mevzu‘a erüşür ki [22] hiçâb yelidür anda mültehim olur ammâ merîde mültehim olmaz bu ma‘nâ iki nef [23] içündür biri kabz ve başť ve biri sâ‘ir-i ‘adalâta hareket vèrmek [24] içündür sâ‘ir-i hevâsından ğayrı alât-ı nefes ve alât-ı ğıdâdur bu envâ‘dan [24] ki ğışâdur biri dağı terbdür terb bir ‘uzvdur ki iki küşâden⁷³⁷⁴

58b

[1] mürekkebdür ve hey‘atı cerâb mişâlinedür kaçanki ğışâ ki bir yere gele ‘urûk [2] bisyârı şahmle cem‘ olur bu terb taht-ı şıfâkdudur ki mi‘denüñ [3] esfeli ve em‘ânüñ alâsı vâkı‘ olmuşdur **bâb-ı sâni teşrih-i a‘zâ-i** [4] **mürekkebe beyânındadır**⁷⁵ hazret-i hâlikü‘l-esyâ başı cümle a‘zânüñ re‘isî [5] ve dîde-bânı olmuşdur ve kâ‘ide dimâğı ‘azmdan hulķ eyleyüp ‘azm etdi [6] ve ter ile ba‘de ‘azm-i işâniyi iki ‘azm-i maħrâ ile sağdan ve şoldan [7] tülen ve ‘arzen üç kısım eylemişdür ve rabtını dağı üç kısmdur dimâğüñ [8] batını evveli sâ‘ir-i batundan ve sa‘idür andan sonra batn-ı muahhar dimâğdur [9] ba‘de batn-ı vasať dimâğdur ve cevher-i dimâğ bir cevherdür ki çerbdür [10] ve nermdür ve derüzü‘l-şekkdür bu derzulardan biri kıhfdan [11] yâfûhla muttaşıldur ve ribâtle düşünmişdür her derzler ki yâfûhdan [12] zâhir kıhf gelmişdür yukaru tarafı rûh-ı nefsanîdür dimâğa iki [13] ğışâ beyninde vâkı‘ olmuşdur ve bir ğışâ dağı bu ğışânüñ dâhilinde- [14] –dür ki ğışâ-i maħvîdür ve yâfûha muttaşıldur bu iki ğışâyı Yunâniyân [15] minsicîn derler ve ğışâ-i aher ki hâvî kıhfdür başıñ derisinüñ [16] altından olan derzilerden ve deliklerden ki kıhfdâ vardur şirâyîn [17] ve urdadur kıhfa gelmişlerdür bu kürre-i kıhfüñ hâricinden ve dâhîlinden [18] muahhar dimâğ ve dehânüñ mâbeyninde yayulup küşâde olmuşdur bir miğdârı [19] muhallil cevfe vüs‘at olmaķ ile mecmu‘un-nür olan ‘ađ aliyyetinüñ ittisâ- [20] lından küşâda olur bu cevfe ma‘şure derler bu mezkûr bu yerde cevher [21] dimâğa teşbihdür bu muhallilde şu‘beler haşıl olup dimâğüñ [22] muqaddimine gelür ve cem‘ olur bu iki tamar bundan ğayrı batına gider [23] ve iki şu‘be olur

⁷³ El- hiçâb kitâb vezninde ve maťlaķa iki nesne beynine perde ve hâ‘il olan Őeye hiçâb-ı itlâķ olunur ve hiçâb-ı zâr gibi ince ve yufķa incegeze dênür ki insânüñ iki yanları beyninde mu‘teriz ve aķ ciger ile nefes mecrâsı olan ğurtlâğüñ arasına hâ‘il olunur bu Őüretde hiçâbü‘l-cevf dëdükleri perdeden ki yürekle batn beyninde hâ‘il olan ince deriden başķa olurķâmüs-ı cild-i evvel evvelindedür

⁷⁴ **El-şafâk** kitâb vezninde kasıķda kıll bittin derinüñ altında olan yufķaca deriye dênür ki zâr gibi olur ekşeri fatķ ‘arızası aña ‘ariz olur ‘andü‘l-ba‘z deri ile bağırsaķlar aralığı ve ‘alî kul batnuñ derisinüñ mecmu‘na dênür ki cild-i zâhiri ve cild-i bātınınıñ mecmu‘ı olur ķâmüs-i cild-i şâliş evvelindedür

⁷⁵ Maťlab teşrih-i a‘zâ-i mürekkebe

müntesîc olur ya'nî taht-i dimâgda şebîke mişâl [24] olur ve baṭn-ı muḳaddimüñ ṭulına iki kısım olur bu kürre-i baṭn-ı muḳaddimededen [25] iki zâ'ide yeter ya'nî pistân-ı zenân gibidür ḫâzret ḫekîm cell-i şâna ḳuvvet-i

59a

[1] sâmi'ayı bunda ḳomışdur baṭn-ı vasaṭ şağirdür ve dehîz mânifdür [2] baṭn-ı muḳaddim baṭn-ı vasaṭ beyninde bir mak'âd ṭulanîdur ve saḳfî kürre'üş- [3] -şekldür inçe bulut gibi bir ğışâ ki aña ezc derler ḳabalamişdur ve bundan [4] bir cüz'î miyân dimâğdan bu baṭn-ı vasaṭuñ üzerine zerreler gibi ṭulanî [5] bir düde mişâl nesne cekilmişdür inḳibâṭ ve inbisâṭı mürekkebdür her ğâh bu düde [6] ḫareket ederḫareket –i inḳibâz tacvîfdür beste olur her ğâh ki ḫareket-i inbisâṭ [7] vâḳı' ola tacvîf küşâde olur bunlara ğabîn derler bunda olan [8] iki zâ'ide ki aşığa gele mecrâ münsed olur her ğâh ki müte'alliḳ olalar [9] ve münḳabız olalar 'arzı ziyâde olur ve zâ'ideler ki andan devr [10] olalar mecrâ küşâde olur imdi dimâğ için iki mecrâ olur fuzelâtı [11] ol iki mecrâdan def' ederbiri baṭn-ı muḳaddimün müntehâsıdur ve biri [12] vasaṭ-ı dimâğdandur gelür biri menfez 'amîḳ olur ki evveli ol ḫicâb-ı [13] şulbdandur aña ḳam' ve müstenḳi' dërler çünki bu ḫicâbdan daḫî geçe [14] anda bir ğudde küşâde olur ki mühre şeklindedür ğışâ-i şulbla mecrâyı [15] dimâğ ortasında ḳonmuşdur bu mühre daḫî kücücek şol kemüklere [16] uğrar ki mişfât dërler bunlardan döner aşığa gider nuḫâ'dan taşra [17] çıkar bir mecrâ daḫî ki pes dimâğdan gelmişdür meme başına beñzer kemük [18] altındadır bunun menfezi burun cânibindedür fuzelâtdan ba'zı [19] bu menfezün buruna iz tepârek'Allâh aḫsenü'l-ḫalîkiyn **bâb-ı sâliḫ** [20] **teşriḫ-i 'ayn beyânındadır** ⁷⁶ ma'lûm ola ki cism-i 'aşab mücevvef ve minsicîn [21] ki dimâğdan geleler ḫâne-i çeşmde küşâde olalar bu 'aşab ki küşâde [22] olur kerî'üş-şekldür şüretâ ağız gibidür ve iki ğışâ ki 'aşab-ı mücevvefün [23] cevresinde 'aşabuñ şekli üzre küşâde olur ve birbiriyle ṭabaḳa [24] ṭabaḳa a'lâya gider bu kürre 'aşab-ı mücevvefün ṭabaḳasından altı ṭabaḳa ḫâsıl [25] olur üçü dâḫil ve üçü ḫâricden şol ṭabaḳa dâḫil ki 'azme mülâḳîdür

59b

[1] aña ṭabaḳa-i şulba dërler ve ṭabaḳa-i ḫâric ki bu ṭabaḳanuñ cevheridür aña ṭabaḳa-i [2] ḳarîyye derler bu bir ṭabaḳa-i şulb ve şeffafdur ki ve iki ṭabaḳa ki dâḫil-i [3] raḳîḳiye düşmiş ve aña vâsıldur buña meşîmedür bir cinsi ḫâvîdür [4] bu kürre-i meşîmden ḫâric olan ṭabaḳaya ğanye şebih olduğıçün ṭabaḳa-i [5] gabîyye derler bu ṭabaḳanuñ vasaṭında ḫâzret-i başîr cell-i şâne şuḳbe [6] ḫulḳ eylemişdür ki nûr ol şuḳbeden buña insânü'l-'ayn derler [7] Türkîsi göz bebegidür ṭabaḳa-i dâḫiliyyeden üçünü 'aşab mücevvefdür ki ṭabaḳa-i [8] meşîmeye mülâḳîdür buña şebîke dërler bu ṭabaḳa-i şebîkden ḫâric olına [9] ṭabaḳa-i

⁷⁶ Maṭlab teşriḫ-i 'ayn

‘ankebūtiye derler nesic ‘ankebūta müşābih olduğūçün bu ‘ankebūtiyede [10] olan ruṭubet-i cildiyyedür ruṭubet-i beyziyye miyānını ḥācizdür ve ‘aşaba [11] mücevvefün ağzı ruṭubet-i zücāciyeli mülteḫımdür zücāce eyledükleri kemāl-i mertebedür [12] bir aḳ ve nūranī ve zücāc-i mişāl lem‘ası reyyānı olduğudur bu zücāciye- [13] –nūn nūrı cildiyyeye gelür vech-i teşmīh-i cildiye zāle mişāl bıraḳılduğūçün [14] ziyāde laṭıfdür bu ṭabaḳanuḡ leṭāfeti nūr-ı başara ḥicāb olmasun deyü [15] ve cānib-i bürünü yaşıraḳdur rüṭubet-i beyziyyeye gelmişdür bu ruṭubet beyāz [16] beyza şebīhdür ve bu rüṭubāt ve ṭabaḳanuḡ cümlesi laṭıfdür ve ‘uzrūḳıdır [17] ve sefidür bunlardan şulb olanı mülteḫımdür münbeti ḥāric ḳıḫıfda olan [18] küşādendür ṭabaḳa-i ḳarnīneyyeyi ihāṭa eylemişdür sübhān‘allāhü’l-başır **bāb-ı rābi** [19] **teşriḫ-i lisān beyānıdadur** imdi lisān bir laḫm-i pāredür ki nerm-i sefidür [20] ve anda ṭamarlar şiryānları nihāyedür ve ṭamarlar ve şiryānlar lisānuḡ ḫumretine sebebdür [21] cenāb-ı bāri zebānı ol ṭamarlar ve şiryānlardan ḫulḳ eylemişdür ve anuḡ dibinde [22] olan ḡuddeler ki aḡā laḫm gudedi dēler ve mevlüdü’l-la‘b derler insānuḡ la‘bını [23] andan ḥāşıl olur iki menfez bir olmuşdur dil ol menfezlerün[24] üzerine meyl eylemişdür la‘b ol menfezlerden ṭaşra gelür ve rütübete [25] bā‘iş olur ve dilüḡ ḡışāsı mi‘denüḡ merisine yübüsetdür iki büyük

60a

[1] ṭamar ki taḫt-i lisāndadır kebūd renkdür anlardan çü ṭamarlar peydā olur ve müfāraḳat [2] édüp perākende olurlar ve dil aşlında iki şāhdür ammā bir ḡılāf icinde [3] dürüzbān bir aletdür ki leb dendāna yarılıḳ eyledüğinden ḡayrı dimāḡdan [4] anān-fe-anān fuzelātı cānibine cezb édertenḳıyyeye bādī olur ve tekellüm éder[5] ḫurūfi taşḫīḫ éderve ṭu‘ümātı ḫiss éder ḳacan ki muḫriḳa vāḳı‘ olur [6] lisāndan bölünür ve her muḡḡa olunan eşyānuḡ lezzetini ol idrāk éder [7] ve çeniden dişlere i‘ānet éderve iḳtizā eylediği ḳadardur ruṭubāt cezb [8] édüp ḥāşıl eyler **bāb-ı ḫāmis teşriḫü’l-ḫalḳ ve el-ḫancere beyān éder**⁷⁷ imdi [9] ḫalḳ ve ḫancere ḳaşabaü’l-riyyeden maḫlūḳdur ki havā anuḡla gelür ve mi‘deye érüşür [10] merīk muḳarri raḳabeye maylar gider ve ḳaşabaü’l-riyye merīk öñindendür ḫalḳ[11] mecmu‘-ı merīden ve ḳaşabaü’l-riyyeden ‘ibāretdür ammā ḫancere bir ‘uzv-ı ‘uzrūḳıdır ki [12] şavtūn tamāmına āletdür nefes-i cins eylemek ālet üç ‘uzrūḳdan [13] mürekebbedür biri öñinden vāḳı‘ olmuşdur insān-ı nefes fedḫ ve ḫabse bununla [14] ḳādir olur buḡa teraḳḳı derler ikinci uzrūḳdur ḳınuḡ öñinden ‘unḳa [15] maylar gider bu meşhürdür lakin nām vermemişlerdür üçüncü ‘uzrūḳdur ki [16] iki ‘uzrūḳnuḡ mabeynine düşmişdür menkibī dēler bunun miyānında nāmı yok [17] bir mufaşşıl vardır ki müteza‘ıfdür ḳaçanki ḳay ḳarīb ola ḫancere küşāde [18] olur dāḫil ḫulḳūmda bir cerm vardır lisān-ı mizmāre müşābihdür ṭaraf-ı [19] ḫancere üzre tenüḡ vāḳı‘ olmuşdur ve ḫancereye yakın yerde açılmışdur fāidesi [20] şavt ḳavī olsun içündür

⁷⁷ Maṭlab teşriḫü’l-ḫulḳ ve el-ḫancere

ve hancereye yakın dil iki cism-i lahmı [21] şekl olur ki levzeteyn dërler küçük dil dedükleridür vasaatında cenâb-i [22] ‘izzet-i merî için yol hulq eylemişdür andan mürür eyler sübhânü’l-ḥâlik [23] **te‘âllim-i sittenüñ ta‘lîm-i râbi‘ bir faşl ve altı sifri müstemeldürsifr-i [24] evvelde altı bâb sifr şânîde yedi bâbsifr-i şâlişde sekiz bâb sifr [25] râbi‘de toqkuz bâb sifr-i ḥâmîsde on bâb vardur bu faşl** ⁷⁸⁷⁹⁸⁰⁸¹

60b

[1] **teşriḥ-i riyye beyânındadır** ma‘lûm ola ki қаşaba-i riyye bir niçe ‘uzrûḡdan [2] maḥlûḡdur birbiri üzre dâireler üzre vâkı‘ olmuşdur lakin kâmil-i dâire [3] degüldür belki dâirenün üç bahşında biridür şol dâireler ki merîye [4] qarîbdür bir muḥallildür ki ḥâlîdür ol dâirelerden bir niçesi ḡışâ-i cismdür ki [5] ḡidânuḡ aşığa inmesi vaḡtinde bu küşâden ki devr ola riyyenün yelisinde [6] yedi küşâde olur celb-i havâ için riyyeye hânçerenün üzerinden [7] yol acılır bu ‘uzrûḡlarda dâhilden ve ḥâricden bir ḡışâ-i şulb [8] yapışur ve қаşabaya kuvvet irişdürür ve iki fem olur bu aḡsâm ki [9] zıkr olundu ‘urûḡ mâbeyninde ḥâvî olur şol cerm ki müteḥâlḡil ve ‘urûḡ [10] şerâyîn ile münteḥîdür cümle aḡsâm ile dehânuḡ tenkine dönerler ve bir [11] miḡdârı dehânuḡ için taḡsîm olur ve bir miḡdârı şerâyîn ile [12] ḡalbe êrüşür ve mefḡür olur şol cem-i lahmı ki müteḥâlḡil ruḡüdür [13] қаşaba ve averde ve şerâyîn ve ḡışâ ile cümlesi riyyeye vâşıl olur [14] ve iki kısım olurlar bir kısım şağa ve bir kısım şola giderler şola giden [15] kısım daḡi iki şu‘be olur ve şağa giden kısım üç şu‘be olur bu [16] def‘a kim ḡicâba êrişe ḡicâb ki münḡabız olur bu sebebdendür diye [17] ve şadruḡ muhreci tenün olup dem-i ahengrân mişâl havâ-yı süḡûnet-i [18] birûna gelür ve riyye ve liḡâf-ı ḡalb hancerenün cüz‘i enine beste olur [19]şol vaḡt ki қаşaba ve beste ile merî ḡâreket êde münceziḡ olur [20] ḡidâ ve şerâyîn aşıḡı ki nâzil olur hancere ve ‘uzrûḡları birbiri üzre [21] ḡurur vaḡtâ ki balḡa sebḡat êde fi‘l-ḡâl kuvvet-i dâfi‘a қаşabaya indirür [22] o sebeble yutmaḡ âsân olur def‘-i su‘âl êderta‘lîm-i râbi‘ün sifr-i evvelinün [23] **bâb-ı evveli teşriḥ-i ḡalb beyânındadır** imdi ḡalb bir ‘uzvdur ki ḡavîdur [24] ve şulbdur envâ‘ı elyâfla bâftedür bu elyâf câziḡe ve masike ve ḡazma [25] ve dâfi‘anuḡ aletleridür ve şekl şanavberîdür ki başı ḡarafı câniḡ-i esfele

61a

[1] varınca incedür ve câniḡ-i yesârı ḡâlîze gider ve ḡalbün câniḡ-i a‘lâsını ḡışâ [2] ḡavîdür ḡalbün ‘uzrûḡı sâir-i ‘uzrûḡlardan bir keder ve ḡalbde ‘uzrûḡ[3] hulq olunduḡı mestür

⁷⁸**El-ḡarḡe** fethâtle boyına dênür ‘anḡ mâ‘nâsına ‘alîḡül boyınuḡ eksiye ḡarafından ḡökiḡe dênür cem‘î riḡâḡ gelür rânun kesîriyle ve ruḡḡ gelür fethiyle ve râḡib gelür efles vezninde ve riḡâḡ gelür ḡareket vezninde ḡâmüs-i cild-i evvel evvelinde

⁷⁹**El-ḡulḡ** ḡalḡ vezninde boḡaza dênür ḡâmüs-i cild-i şânî âḡerindedür

El-mezred maḡ‘ud vezninde boḡaza itlâḡ olunur maḡll zerd olduḡıçün el-zerd ferd vezninde yutmaḡ ma‘nâsınadır ḡâmüs-ı cild-i evvel âḡerindedür

⁸⁰**El-mes‘ul** maḡ‘ud vezninde boḡaza itlâḡ olunur ḡâmüs-ı cild-i şâliş evâilindedür

⁸¹**El-ḡulḡüm** zenbür vezninde boḡaza dênür hulḡ ma‘nâsına ḡâmüs-i cild-i şâliş evâşitındadır

olsun deyüdüür ğışā daĥī sāir-i ğışālardan şulbdur [4] zīrā ħalb bir ‘uzv-ı şerīfdür ki ĥıfzı lāzımdur tā kim aña āfet ve esīb irişmeye ğışānuġ [5] andan cüdā olması iki kār içündür birisi ħalbe āfet irişdürse ğışāya irişüp [6] ħalb maĥfūz olsun demekdür birisi daĥī ĥareket-i inbisātda pejmürde olmasun [7] içündür ve ħalbün iki büyük tecvīfi vardur şaġir olanı vasaṭ-ı ħalbdde [8] vāķı‘ olmışdur Calinus bu tecvīf-ı şaġire dehliz-i menfez deyü ism [9] vaz‘ eylemişdür ve tecvīfün kā‘idesi ħalbdür bir ĥüni ve ġalīz şeydür ve laĥm-i ħalb [10] şulbdur ġidāsı dem-i ġalīzdür ve ol tecvīfde ince ve raķīķ dem-i rūĥla [11] āmīĥtedür ve şaġ tarafından olan tecvīf daĥī böyledür nihāyet ġidāyı [12] ħalbün coġı anda amādedür ve bu cānibün eti laĥferekdürĥün-i ġalīzün [13] zā’īdi bundan taşra ġider bu sebebden ĥevāli tecvīfde olan [14] et ki şol cānibdedür ġalīz-i terdür ve şulb-i terdür lakin bu cānibden [15] ħan raķīķrekdür ve ĥārrdur ve rūĥla āmīĥtedür ĥikmet-i ĥüdā bu cānibün [16] laĥmın ġalīz kaldı tā kim bundan gele ve taĥlīl-i dem eyledükçe rūĥ [17] taşra gelmiye şol taraf ki bögrekdür bevl anda olmaķ nīm havā ol [18] tarafda olduġudur gayrı et pāresi ve nānuġ sükker ki düşmişdür [19] iki tarafından bādġir gibidür bunlara ‘avām yürek ħolġı dērler ve her ġāĥ ki [20] ĥareket-i inķibāz ēde bu iki ħollıķ nīm havāyı ħalbe vāşıl ēder[21] ve her ġāĥ ki ħalb ĥareket-i inbisāṭ ēde bu iki ħulaķ ġirüye yayılır nim [22] havā ifrāṭla olursa kifāyet kadar celb ēder ve cenāb barı ħalb-i [23] miyāngāĥla fużāyı sīnede ħodı tā kim üftlerden emīn ola zīrā eyü muĥallilden [24] me’mın yer yokdur her tarafından ĥarāret irişmededür nihāyet ħalb [24] bir miķdār şol tarafa meylrekdür bu ma’nā daĥī iki cihetledür birisi

61b

[1] daĥī ħalb ma’den-i ĥarāretdür ciger ise ĥārrdur ma’den-i demdür ħalb şol [2] tarafa mā’il olmasa ciger def’ā ĥarāret vėrmekle mużtar ēderdi birisi [3] daĥī ‘ırķ-ı ecvef ki cigerden ħalb tarafına gelür ġüzergāĥı vāsi‘ olsun [4] deyüdüür bu faķīr direm ki tıĥāl şol cānibden ĥazīne-i sevdādur sevdā ise [5] bārid ve yābisdür tıĥāl bi’l-küllıye ĥarāretten maĥrüm olmasun deyüdüür zīrā ħalb [6] ma’den-i ĥarāret ve münbi‘ rūĥdur cümle a’zā andan naşīb ricāsındadır [7] ve bir şerīf zātdur ki ĥic elem ve kedere taĥammüli yokdur **ta’līm-i rābi’ün sıfr-i evvelinün** [8] **bāb-ı şānısi teşrīĥ-i merī ve mi’de ve em’ānındadır**⁸² imdi merī menfez [9] ta’ām ve şarābdur ve fıķār-ı ġerdāna muttaşıldur ve ribāṭ ve ġışā ile müstaķımdür [10] şol vaķte ĥicābdan geće ve şola meyl ēde küşāde olur ġüyā bir ħabaġun [11] boġazı merīdür ve ħarnı mi’dedür ve merī iki taĥaķa-i ‘aşabāındur dāĥilinde [12] tıĥlına elyāķ vāķı‘ olmışdur ħuvvet-i cāziye ve masikeye aletdür ve taĥaķa-i [13] ĥāricıyyeden ‘arziyyeye elyāf vāķı‘ olmışdur bu iki taĥaķa-i merī [14] mi’denün iki taĥaķalarına muttaşıldur her biri mi’deden tedricle [15] küşāde olur mi’denün iki taĥaķası ĥassās ve ‘aşbāındur anuġ daĥī [16] elyāfi

⁸² Maṭlab teşrīĥ-i merī ve mi’de ve em’ā

vardur cāzibe-i māsikeye āletlerdür şol tabağa ki kemānidür [17] ve daħilindedür kuvvet-i hazmanuñ muḳarribdür şol tabağa hāric mi‘dedür [18] anuñ elyāfi dāfi‘aya hādimlerdür ve müdevver ve merbūḫdur қа‘rende şaḳye [19] vardur ki bābü‘l-mi‘de derler bu bir bābdur ki em‘āya gider ve ğidāya [20] müte‘allıkdür mi‘dede olan ğidāyı mestūfi hażm itdürüp nażc [21] hāşıl ederbu bāb ma‘en ešnā-i ‘aşr ile küşāde olur ve bir daħı [22] mi‘denüñ қа‘rındadır ve ešnā-i ‘aşr em‘ā-i şaime berāberdür vech tesmīse [23] şāim onuñçündür ki ekşer hālde bu bağırsaḳ hālīdür ve māsāriḳanuñ [24] ğāyetle büyügi bu şāimeye muttaşıldur ğidānuñ ‘uşāresini ve merāreden [25] iḳtizā edenı aña döker ve şıḳldan ğusl ederböyle olmağla çoḳ ⁸³

62a

[1] muħallili hālī olur şol ‘uşāre ki bundan gider kebede varur bāķī ḳalan [2] ‘uşāre-i ğidā ki ayrılmaḳ lāzımdur şol em‘āya varur ki leyāfi dērler [3] vech-i tesmīye bunda lifler olup dökilür bağırsaḳlardan uzun [4] olduğıdur bunda istidāret çoḳdur şüret-i ğidādan bāķī ḳalan [5] şol bağırsaḳ ki yaḳaya muttaşıldur kebede érüşür ve ol em‘ā ki [6] bu muħallilden geḳen aña em‘ā-i ‘alyā ve riḳāḳ dērler raḳīḳ cevher olduḳları [7] içün bu em‘ā ma‘en a‘vere muttaşıldur bu ma‘ānuñ ağızı açıḳdur şol [8] nesne ki taşra gider ve bundan gider bu bağırsaḳdan çoḳ bağırsaklar [9] tevellüd eder ve hażma mu‘ayyen olurlar ve a‘ver ḳolon ki muttaşıldur [10] bedenüñ ‘arzına şağdan ve şoldan girü döner şağ ḳarafdan arḳa [11] cānibine gider bu ma‘āde ḳulunç çoḳ olur zīrā ḳulunçuñ aşāfi [12] ḳolondur geldük imdi em‘ā-i müstaḳıme ki ḳolona muttaşıldur serpem [13] dērler bağırsaḳlarıñ aḳeridür ve bu bir bağırsaḳdur ki toğrıdur ve kütāh [14] ve küşādedür arḳa ḳarafına düşmişdür biraz ol yerde cem‘ olur ve bu [15] ma‘ānüñ ḳarafı üzre māni‘ ḳurūc biraz olur ve maḳ‘ad ile müsemmə [16] ‘aḳ ale def‘ irāde edincezabbḫ eder bu üç em‘ā-i aḳer ki ğalīz ve taḳīnedür [17] şaḳm anuñla muḳāvetmet ederya‘ni aña muttaşıldur ‘ulyāda olan üç bağırsaḳ ki [18] raḳīḳdur anlarıñ dāħilinüñ saḫı üzre rütübāt lezce vardur ki anlara [19] a‘rāz dērler ḳā‘im-i şaḳm em‘ā-i esfeldür bu altı bağırsaḳ ki zıkrı [20] sıyḳ eyledi laḳmidür ve ‘aşabıdur bu altısı iki tabağa olur cenāb-ı [21] ‘izzet bunlara lifler ḳulḳ eylemişdür kuvvet-i cāzibe māsike ve hażma ve dāfi‘a [22] bu muħallilde ‘amel ederler **ta‘līm-i rābi‘üñ sıfr-i evvelinüñ bāb-ı şālişi teşriḫ-i kebed**[23] **beyānındadır**⁸⁴ ma‘lūm ola kebed bir ‘uzvdur ki efşürde-i kīlūs mi‘denüñ [24] ḳabusından māsāriḳaya érüşür ve andan ḳan olur ve māsāriḳada [25] ki cüz‘i māye vardur anda bir kuvvet vardur ki kuvvet ciğer gibidür ve ağızında

⁸³ **El-merī** emīr vezninde boğazda bir üci cigere muttaşıl yola dēnür ki andan ta‘ām ve şarāb mi‘deyebogaza mülāşıḳ ve mi‘denüñ ve ḳursağın başıdur boğazda iki yol olur birisi ḳaşaba-i ri‘yedür ki buğumlu olur boğur tak ve ḳar ḳalk-i ḳabīr olunur bu nefes mecrāsıdur ve birisi merīdür ki kızıl eviyken ve kızıl öklük ta‘bīr olunur bu ta‘ām ve şarāb mecrāsıdur hażm maḳalli olmağla merī itlāk olınu ve merī lafzınuñ cem‘i emriye gelür if‘āle vezninde ve merī gelür serīr gibi ḳāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

⁸⁴ Maḳlab teşriḫ-i kebed

62b

[1] hazma vardur ki mi‘de ağzında olduğu gibi gıdadan vâkı‘ olanı [2] ya‘ni kılûsı ceker kırmızı eder kendü rengine döndürür cigerün [3] etinden hıc ‘aşab yokdur şol tamar ki orda dërler cigerden bêtmişdür [4] efşürde-i kılûsı mi‘deden ve em‘âdan mäsâriķa dedükleri tamar [5] väsıtasıyla cigere cez̄b ederaşlı altı mäsâriķanuñ lif mişâl [6] şâhlarıdur ki cigerün cānib muķa‘arında vâkı‘ dūr bu mäsâr yaķāyı ki [7] bāb dërler efşürde-i kılûs ki cigerde puħte ola her endāme lāyıķına [8] göre ciger anı irsāl eder bu irsāl için ālet-i cigerün cānib muħaddebinde [9] olan tamarlardur bunlardan iki tamar bögreklere ulaşur haşşasın [10] anlardan olur ve demün köpügi ki şafrādur cigerün cānib muķa‘arında olan [11] menfezd̄den merāriye erüşür ve demün derdi ki sevdā bu dahī [12] cānib-i muķā‘ardan tıħāle vāşıl olur şol ğışā ve ‘aşab ki anda [13] bu şeydedür üç kār içündür birisi cigerün hissi yokdur eger bu [14] ğışā ile bu şeyde olmuş olsa elemeler ve üftler ve şişler ki andan [15] zāhir olurdu anlardan agāhī olmazdı kendüye vâkı‘ olan [16] ‘illetleri bilmezdi ikinci kārı cigerün ve tamaruñ ki andan perākende olmuşdur [17] kendü şeklinde ve nihādında lāyıķ olan ‘ameli aķlamaķdur üçüncü kārı cilde [18] olan ğışā mi‘denün ğışāsı ile oluşmuşdur ince [19] ribātlar ve hicāblar ile muħkem olmuşdur ve arķanuñ pehlūsına mülāhıķdur [20] cigerde tecvīf-i ferāh yokdur ki efşürde-i kılûsı mi‘deden alup [21] kendüde olan tecvīfde hıfz̄ ede pes imdi kılûs ciger tamarlarınuñ [22] cümlesine vāşıl olur bu kürre-i cigerün kuvveti ve ħarāreti ‘uşāre-i kılûsı [23] kendü hālinden döndürür ķan ederbu def‘ā cigerün ķalbe gelen tamar ki [24] aşlı ķalbdur cigere yübüsetedür ğışāsı ğışā-i cigere muttaşıldur ve bir [25] nice ‘aşab ki mi‘deden cigere gelmişdür ħālet-i bīmārında mi‘de ciger ile

63a

[1] şerīk olmaz meger cigerde bārīde elem zāhir ola cigerden artanı andan [2] gelmişdür parmaķ mişālinde bir laħm pāredür ki murāda bu zā‘ide pāre üzre [3] vâkı‘ olmuşdur eṭibbā demişlerdür ki cigerün hastalıkda hāli pehlū kebede [4] yapışmasıdur bāķī aħvāldan murād eden muṭavvelāta nazar eylesün ve Allāh-ı [5] a‘lem **bāb-ı rābi‘ teşrīh-i kilye ve meşāne beyānındadır**⁸⁵ imdi kilye iki cānibinde [6] arkanuñ oñurgasına kebede yaķındur sağ bögrek şolından yukaruraķ [7] vâkı‘ olmuşdur ve bu iki bu bögrek ki iki ğışāyı väsıtadur arķanuñ [8] hırzesi üzre vâkı‘ dūr ve şaħmīü‘l-cevherdür bu iki bu bögrekleriñ iki [9] tarafından mecrāları vardur bālādan ṭālī‘ ki ħadebe-i kebedden ecvef [10] demekle ma‘rūfdurbögreklerdür bunı şaf ederya‘nī gıdadan ayırur [11] meşāneye döker bu iki mecrāya ħāletīn dahı derler bevlün dökilmesine münşādur [12] ve meşāne iki ṭabaķadur birinün yukarusı üzre gayrıña andan cüdādur [13] ṭabaķa-i ħāriciyyede şuķbe vardur hālīye bu mecrā

⁸⁵Maṭlab teşrīh-i kilye ve meşāne

bu şukbeden her iki tabakanun [14] vasaında ‘unq-ı meşāneye qarīb tabaqa-i dāhiliyyenun ardında iki delügi [15] vardur bir yoldan bevl meşāneye dökilür ve meşāne tulinā iki tabaqa [16] ile ki dāhil ve hāricde cem‘ olur bu hey’atı yolu gerüye gétmege [17] komaz idrār vaqtinde bevlün def‘ olmaqlığı mecrāyı tabi’iden ‘ağaledur [18] ve ol ‘unq-ı meşānenun dehānındadır bi-emr’ullāh küşāde olur bu hāl [19] cārī olur **bāb-ı hāmīs alāt-ı tenāsül ve zekūr ve ināş beyānındadır**⁸⁶[20] imdi memelerun teşrihi dađi beyān olunur ma‘lüm ola ki işneyn [21] iki ‘uzv-ıtarīkdür beķā-i nev‘-i insān içündür ve mādde-i zer’dür şol [22] ‘urūķ ki hażm –ı rābi’ün fażlası cümle olan maħaldür andan gelüp [23] cemi‘ bedene cem‘ olur ve nażc bulur işneyn ki cevher-i ğudedī-i [24] sepīddür ķan andan cem‘ olmağla levnine döndürür a’nī beyāz eder[25] bu ma’nā ‘avretlerun memelerinde vardur ķacan ki dem orda ve şiryāniden ki

63b

[1] menşe’idür ve ‘urūķ-ı ‘azm ki tāli‘ eyleye ma‘rūfdur verīd ve şiryānidür [2] işķāya pīçide olmışdur inişine gelürler bu şol taħrādan ki ‘āne [3] üzredür ve şoķāķ-ı a‘zam ile meşhūrdur bu ğışālarun münşā’ī [4] verīd ve şiryānlardurki şoķāķ-ı a‘zama vāşıl olup ķalmışlardur [5] bu naħl ki kīse-i dāhil işneyndür buña vāşıl olur ammā ev‘iye-i[6] menī ki anda vardur beyzalara gider ve küşāde olur ve incelür [7] nitekim şekl-i şānavberīde maħsūsdur ol ki işneynun ‘alākāsı ki aña [8] vāşıl olur ve yine nāzil olup bir yerde cem‘ olur tā kim menī [9] nażc-i kāmīl ile nażc bula bu kūrre-i mecrā-i ķazīyye gelür ķazīb ise [10] bir şeydür ki ribāţāt ve a‘şāb-ı verīd ve şiryānla mürekkebdür bu [11] ‘urūķ mābeyninde bir laħm-i sefid ve ğudedi vardur ki anda üç [12] mecrā olur ki biri menī ve biri mezī ve biri bevl içündür naķūta [13] imtilā’-i cevfle haşşadār olur rīħ ve rūħ ki şiryānda [14] vardur ‘urūķdan tenāsül-i ināşun imālātı vi‘ā-i menī ve ferc beyzātāne [15] sebīhdür ammā raħim şifāķidür ve ‘unķı anuñ ķazīb-i mişāldür nihāyet [16]ķazīb-i hāricde nisānuñ anuñ meşelī dāhildedür ve ger durur ve bir cānibini [17] ki yaşşıdur raħimün iki tarafını ihāta eylemişdür bir tarafı ki beyzātāt [18] ricāldür azdur taşradan istidāret üzredür ve raħim ‘aşābānidür [19] ve ‘urūķı bī-nihāyīdür ķan andan nażc tām bolur ve laħm ğaddınun [20] biri dağı memelerdür ol harāreti ķālīden kesb eder ve şiryān-ı [21] ‘azm ki memelerden gelür anda münķasım olur ve sūt ki hāşıl olur [22] memelerde dem hayzdan hāşıl olur memelerde olan laħm-i ğuddedi [23] bürüdete māīldür mizācı i’tidāl üzre gelen ķanı beyāz eylemekdür [24] mu‘tı-i muţlak lāzım olan miķdārı dem-i hayzdan taķlīb-i leyn [25] édüp a‘tā-i laţf eder şol vaķt ki şabı fer‘ éde leyn-i cereyān

⁸⁶ Maţlab ālet-i tenāsül ve ināş

64a

[1] édüp hareket éder nitekim şā'ir dēmişdür **beyt** gözün mehdinde çeşmün [2] tıflın ağlet ki tā cūş eyleye bostān-ı rahmet sübhānū'l- hālīk [3] cell-i şāne **bāb-ı sādīs teşrīh-i merāk ve tirb beyānındadır**⁸⁷ imdi merāk [4] cild-i şekldür ğışā ki taht-ı cildde vardur ğışā lihāfīdür ve 'ađ alāt ki [5] baṭn üzre mevzū'dur bu ğışādan ğayr ğışā ki aña bārīṭūn derler [6] ğışā-i müdevvere yaqındur bu ğışālarda açıķ delükler vardur ve zevāidi [7] coķdur cirāb-ı kebīdür ve buña iki 'ađ ale lāzımdur ve baṭnı üzre [8] vāķı' olmışdur şağda ve şolda ve tahtda ki vardur tirb dērler [9] bir ğışādur ki 'urūķ-ı firāvānla ve şaḥmla mürekkebdür dāim-i baṭnı kerem éderve hazma [10] mu'ayyen olur bu ğışānuñ ki tirb ile ta'bīr olunmışdur iķtiza eyledügi [11] muḥalliline göre tevzi' ve taķsīm olur münteşā-i 'azm terķūkındur ya'nī dehān-i mi'deye [12] yaqındur intihāsı em'a-i ḳolona yübüsetdur ṭaraf-ı mi'deden siperse ve cigere ve şıfaķa [13] oluşur bununuñ aḥerinde bir şuķber vardur ki inişinün yolıdur 'ırk ve şerāyīn [14] bī-pāyān bundan gider a'zā-i zāhire ve bāṭına tafşīlin irade éden [15] maṭūlāta nazar eylesün **te'ālüm-i sittenünṭa'lim-i rābi'ün sifr-i şānīsı yedi** [16] **bābı müştemeldür bāb-ı evvel ḥurūf-ı teḥeccī tertībi üzre edviye ve ağdiye-i münferideyi** [17] **keyfiyyātı ve derecātı ve teşrīrātına vechle ve ne nev'ledür anları beyān éder**⁸⁸ [18] ma'lūm ola ki her nesnenün ki beden-i insānide eşeri keyfiyyeti ile ola aña [19] mü'eşşer dērler şol devā ki bedende keyfiyyeti ile eşer eyleye ol devāya mu'tedil [20] dērler eger eşer eylese ammā ziyāde eylemese aña derece-i şāniye derler eger ziyān eylese [21] nihāyet oldurmasa aña derece-i şālise dērler coķ isti'māl ile oldursa aña [22] derece-i rābi' dērler imdi mü'eşşer olan keyfiyyeti ile bedene varsa ḥarāret-i [23] ğariziyesinden munfaşıl olsa ya bedende müeşşer olan bedende keyfiyyet zāide [24] ile ola ol devā-i ḥāricdür keyfiyyeti i'tidālden ḥāric olduğıçün meşelā [25] te'sīr édüp te'sīri belürmemek te'sīri keyfiyyet-i münāsebe icāb eyledügiçün⁸⁹

64b

[1] –dür pes biz bu te'sīrden bilüriz meşelā bir nesne isti'māl olınsa tekrārından eşer [2] belürmemek i'tidālden ḥāric olduğına dāll olur zīrā te'sīr-i maḥsūs [3] olmuş olur bilüriz ol derece-i evvelidedür şol devā ki zararı ḳatle [4] irüşdüre derece-i rābi'adandur dirüz böyle derzi semdür edviyedendür [5] ba'zı vardur ki ḳuvveti mürekkebedür bu şol eşyādur ki eczā-i

⁸⁷ Teşrīh-i merāk ve tirb

⁸⁸ Maṭlab el-feden yaya varınca ḥurūf-ı taḥcī tertībi üzre edviye ve ağdiye-i müteferrideyi keyfiyyātı ve derecātıve te'sīrātı

⁸⁹ El-cerāb cimün kesriyle dağarcığa dēnür ki içine zād-ı suķüle vaz' olunur 'alā küll muṭlaķa ḳaba dēnürvi'ā-i ma'nāsına ve işbu cerāb-ı lafzı cimün kesriyledür fetḥi cā'iz degüldür yāḥūd ḳazı 'ayāz vesa'irüsn fetḥiyle ḳikāye itdükleri lügat-i zāifedür cem' çerb gelür zimmetinle ce çerb gelür sükün ile ve ecrebe gelür ve cirāb-ı hıāye ṭorbasına itlāķ olunurḳāmūs-ı cild-i evvel evvalindedür

mümtezciden mürekkebdür [6] meşelâ sût gibi ki mizâc-ı şânî hâşıl etmişdür bu sût ma'iyetinden ve cinsiyetinden [7] ve semiyetten mürekkebdür bunlar ve bunların her birisi 'anâşır-ı erbâ'dan mürekkebdür [8] ve her biri için bir mizâc vardır mecmu'-i mürekkebb için mizâc-ı şânî vardır [9] bu mizâc-ı şânî yâ terkîb-i tabi'îdür sût kendü gibi terkîb-i şânâ'îdür tiryâk gibi [10] pes imdi sütün terkîbde şânâ'inün medhali yokdur zîrâ cüz'î laîfî [11] hârdan ve cüz'î keşîfî bâriden mürekkebdür evvelki ile teşhîn ve telyîn eder [12] ve şânî ile tebrîd eder ve kabz eder gâh olur ki bu mürekkebden sâr [13] mütezâda şâdir olur hârâret ve bürüdet gibi ve kaynamağ ile şuyı [14] dahî hem kabz ve hem muhallildür hurma gibi bundan sonra mizâc-ı şânî gâh olur [15] müstaḥkim olur bir ḥayşiyet ile anda nâr-ı ḥulûl êde mezbûfında kaldı ki kaynadup [16] bişüre bu ḥâlet altında katı vâziḥdür gâh olur mizâc-ı şânî iz'af [17] olur bu ma'nâ üç kısmdur bi ḥayşiyet ile nâr aḡa ḥulûl ammâ bişüremez [18] babûnec gibi ve gâh olur ki mizâc- iz'af olup bişürmek ḥulûl [19] ederyumağ degüldür mercimek gibi zîrâ mercimekte kuvvet-i maḥâlle vardır ki [20] tabḥla şuyı çıkar kuvvet-i arzıyye cerminde ḡalır ve gâh olur ki mizâc-ı [21] şânî iz'af olur bir ḥayşiyet eyler yumağ ḥulûl ederhinduba gibi nihâyet [22] ḡuslden cüz'î taftîḥi zâ'il olur ve cüz'î mâhiyyeti ḡalır gâh olur ki [23] devânun te'sîri bedenün ḡâricinde olur şoḡan gibi zîrâḡâricde [24] urulsa ve şarılsa cerâḡet edernitekim çibanda müşâhededür ammâ [25] dâḡilinde eylemez sebebi sâ'ir-i ta'âmla maḡlûḡ olduğudur keser ve eksâr

65a

[1] vâḡı' olur ancak ruḡbet-i bedeniyeye muḡtelîḡ olur bu def'â ḡarâret-i [2] ḡarîziye anı pâreler ve ḡazm eder taḡıdır bir mekânda ḡalmaz cerâḡet [3] êde ve ba'zı devânun ḡâricinde te'sîr eylemez ancak dâḡilinde eyler meşelâ [4] **isfidâc** ḡârice zarar eylemez içilse helâk ederḡâricde ḡatlı eylemedüḡi [5] devânun ḡalezetindedür mesâmât-ı dıyḡdan nüfûz edemez yâḡûd devâda mü'eşşer [6] olanı bezm-ı ḡarâretimüz cezb eylemez ba'zı devâ hem ḡâricden ve hem dâḡilden [7] eşer edersuyun tebrîdi gibi ba'zı devânun te'sîri ḡâricisi te'sîr-i [8] dâḡiliyesine zıdd olur **tâze kişniş** gibi zîrâ kişniş ḡâricde şişleri [9] taḡlîl eder ḡatta sirâceyi bile taḡlîl eder ḡall eder ammâ dâḡilde mü'eddi [10] tebrîd edüp ḡalîz eder imdi edviyenün ḡavası dahî ilḡâmdan ḡayrı [11] ile bilinmişdür eḡerçi tecrübe ile coḡ edviyenün keyfiyyâtını bilmişlerdür [12] olduğı tıbbâ' nâm ki rûḡaniyyet fîlsûmdur zâḡirde ḡorinüp deymedi [13] ise baḡinen ilḡâm kısmınun bir nev'i ile ḡaber vemişdür zîrâ bedende [14] ol cüz'ün te'sîri olduğudur ki zḡuhûra ḡelür ammâ tecrübe ile bilindüḡine [15] iki ḡarîḡa zâḡib olmuşlardır ki biri kıyâsîdür kıyâsî ḡod gücdür [16] biz i'tikâd ederiz ki beden-i insânîde her devânun bir nev' keyfiyeti vardır [17] 'arziyyesinden ḡâlî olsa birbirine zıdd olan 'illetlere basit olsa ki [18] anun ḡuvveti müsâvî olsa ve ol 'illetün ḡuvvetine devânun te'sîr olına [19] müte'alliḡ

midür yoħsa seriü'l-keyfiye midür bağı midür bilinmek bir nice [20] vechledür za'if olanı levndür levnle istidāl budur ki ħārr olan [21] rabđ olanı kızdırur ve bağı ağrıdur bürüdet ruğubetün icrāsına [22] keşāfet vērür şeffāf eder eczāsınun ba'zından ba'zına şua' mün'aks [23] olur ve beyāzı görünür ve bürüdet-i yabisün eczāsından olan [24] havā-yı şeffāfi çıkārur kızarmağ lāzım gelür elvānla istidilāt coğ [25] taħallif eder**fulful-i ebyaz** bārid gerek idi ħāl bu ki ħārrdur ⁹⁰ şandal ⁹¹

65b

[1] aħmer-i ħār gerek idi ħāl budur ki bāriddür biri dağı rāyiħadur kuvvet [2] cihetinden yā ħarāret cihetinden nemnāk olursa ħod rayiħası kıalmaz [3] lāzım olan bārid idi ħāl bu ki yine ħarāret bākıdür bir delīl dağı [4] ta'amdur bu cümleden aqvādür mādde-i fā'il iħtilā kıla imdi mādde ya [5] keşıfdür veyā lağıfdür yā ikisi vasağındadur fā'il yā ħarāretdür [6] veyā bürüdetdür yāħūd ikisi vasağındadur yā keşif olup ħārr [7] olan ikisi vasağındadur imdi keşif olup ħārr olan acıdur [8] bārid olan kekredür mu'tedill olan tağludur lağif olup ħārr [9] olan ekşıdür bārid olan acıdur ve ekşıdür ħarāret ve bürüdet [10] beyninde olan yağludur ve keşif ve lağif beyninde olan ħārr tuğludur [11] ve keşif ve lağif beyninde olan bārid kabıdzur ve keşif ve lağif beyninde [12] olan mu'tedill tağsızdur zīrā it'am iki vechle ta'bır olunur biri şol [13] ta'amdur ki zā'ıķa anı idrāk eder ve biri dağı zāiķa anda eđer kabül [14] ede pes imdi ta'amun aķsāmı toğuzdur lakin tağsız olanı dağı [15] maħsübdur bu tağdırece ecnās-ı ta'am sekiz olur ve gāħ olur ki rāyiħa [16] ve levn ta'am sebebi ile ğalız ve mümtezic olandur mizāc-i şānı ki müfredātun [17] birinde ta'am veyā levn veya rāyiħa ola ol müfrıdün keyfiyeti ki ħarāret [18] ve bürüdetdür tābi' olur bunun mişāli bir rađl piste iki mişķāl ferfiyün [19] ħalt eyleseler mecmū' ħārr olur ve cüdā beyāz olur bağş-i sābıķı elzem [20] lāzım gelür ve anun keşiftine delālet edenün biri dāhi sür'at [21] intiķāldur ve bağı'-i intiķāldur bunun vechi budur ki kıacan iki cerm-i leťāfet [22] ve keşāfetde müsāvı olsa eczāsı dağı şerik olsa delālet [23] ederki ğalib ola her kıanđısı ħarāreti ve bürüdeti tızcek kabül eylese [24] ol keyfiyyet anda kıavıdur şol şartla ki mü'eşşer ve kıurb berāber olsalar [25] mü'eşşer kıarīb bedende ziyāde olsa sur'at te'şır-i mü'eşşer keşretinden

66a

[1] ve kıurbetinden olur devā-i lağif oldur ki şānında eczā-i şafāre-i [2] mütecezzı olmağı bezm-i ħarāretimizün anda fa'l gibidür cümleden dārçinı [3] gibi devā-i keşif buıa muķābil olandur ya'nı eczā-i şafāre-i mütecezzı olmaya [4] **lezih** oldur ki çekicek kıırılmaya bal gibi **devā-i heşş** oldur ki azıcık dökmeğ [5] ile kıırıla şabr gibi **devā-i cāmıd** akmağ

⁹⁰**El-ħārr** ıssı nesneye denür kıāmüs-ı cild-i evvel āherindedür

⁹¹**El-ħırķa**ħanun fethi ve zāmiyle ħarāret-i ma'nāsnadur ki kıyunun ta'bır olunur yağal fi cevfe ħırķa ey ħarāret kıāmüs-ı cild-i şānı āherindedür

şanından ola tere müntî gibi **devā-i** [6] **lu‘ābī** oldur ki eczası aşlına muttaşıl ola hatme ve bezr-i kâtünā ve leb [7] sefercel gibi **devā-i dehnī** oldur ki anuñ cevherinde yāğ ola findık [8] ve koz gibi **devā-i münşif** oldur ki mā’iyeye melākı olsa ol ma’iyet [9] meşānesi ki andan eşer zāhir olmaya sönmemiş gerek gibi **devā-i mülattıf** [10] oldur ki māddeyi ziyāde raķīķ eyleye zevāka gibi **mahāll** oldur ki māddeyi [11] necārlanmaga hāzırlaya ve ol mādde necār ola cend bī-deste gibi **çalı** [12] oldur ki ruṭūbet-i lezceyi süre ‘uzvuñ mesāmından pāk éde [13] bal gibi **fahş** oldur ki ‘uzvuñ saṭṭınuñ eczāsını muḥtelifü’l-vez’ kıla [14] şırıncaqlığından ötüri iklilü’l-melik gibi **müfattaḥ** südde ḥāşıl édüp [15] mecrāyı tutan māddeyi ḥarīçe def eyleye kerefs gibi **merḥī** oldur ki ‘uzvuñ [16] cürmini ḥarāret-i maḥbūle ve ruṭūbet-i millīne telyīn eyleye [17] ıssı şı gibi **munzic** kıvām-i ḥaltı ta‘dīl éde **hāzım** oldur ki gıdā-i müfid [18] ola ta‘ām ve şarābı hażma bā’ış ola **muḥallil** riyāḥuñ kıvāmını mündef [19] olsun için raķīķ éde **muḥatta’** oldur ki māddeyi eczā-i şağırde [20] taķsım eyleye egerçi ğalzeti üzre ḳalursa daḥī **cāzib** oldur ki māddeyi [21] taḥrīk éde ḳunduz ḥāyası gibi **lādıĝ** oldur ki ‘uzvun ittışālını [22] ḳuvvet-i nefāde ile mevāzı’-ı keşiriyye tefrīķ éde bu tefrīķāt yalñuz ecnās [23] olunmaya belki cümlesi iḥsās olına ḥardal gibi **muḥammer** oldur ki kanı [24] cezb éde ve ḳuvvet ile deriye çeke kızdıra ve derinüñ yüzini ziyāde [25] muḥammer éde **muḥkek** oldur ki ḥaltı mesāne cezb éde pīş gibi ve aĝrıde

66b

[1] **muḥarriḥ** oldur ki ruṭūbet-i aşıyyeyi ifnā édüp mādde-i revıyyeyi cezb [2] éde ḥattā cerāḥat éde belādır gibi **muḥriķ** aḥlāṭuñ laṭifini ḥarāretle ifnā [3] édüp ve māddiyyeti ve arziyyeti bāķi kıla ferfiyūn gibi **ekkāl** oldur ki [4] taḥlīl éde tafriḥden cevher-i laḥmi nāķış éde ve ekl éde zencār gibi ve şeb [5] gibi **müfettit** mizāc-i rūḥīdür ruṭūbet-i aşıyyeyi ifsād éde zerinc gibi [6] kāvī oldur ki cildi yaķa gevher gibi éde zāc-ı aşfer gibi **kāşır** oldur ki [7] ‘uzvı ta‘dīl éde ziyāde cilāsından fāsiddür nik eczāsını çıķara [8] ḳaṭ gibi **muḥavvī** oldur ki mizāc-ı ‘uzvı tā‘dīl édüp fużūlī taḥlīl [9] éde ve keşāfet vermeye dehn verdiği **rāv’** cāzibüñ zıddıdır **mufliz** [10] mülaṭṭıfün zıddıdır **müfeccih** hāzımuñ zıddıdır **muḥzer** oldur ki rūḥ-ı ḥassāsı [11] ve muḥarrik-i ‘uzva olanı ğayrı ḳābil ḳılır te’şiri nefsāniyyeye ḳābül tām [12] ile ḳabūli vardır afyon gibi **ĝusāl** ile **cāl** mābeyninde fark budur ki [13] ĝusāl-i keyfiyet münf’le ile çāl-i keyfiyet-i fā’ile ile olur **munzic** oldur ki [14] anda bir mertebe ruṭūbet zā’ide ola ki ḥarāret-i ğariziyyatuñ taḥlīline ḳadir [15] olmaya belki riḥle münḳalb ola bu gerekçe gibi **ĝusāl** oldur ki anda [16] māddeyi araķ édüp ruṭūbet ve seyelanı ile ĝusl éde mā-verd gibi [17] **mūlic** oldur ki ruṭūbeti sebebi ile ḳarḫaları ĝeñşek éde **mazlık** oldur ki [18] fużālātı mücteblesenüñ yüzini şıra siyāh erik gibi **mümles** oldur ki ḥıştuñ [19] yüzini örte ve yayıla **müceffif** oldur ki taḥlīli ola ruṭūbatı fenā éde [20] **ķābız** oldur ki eczā ‘uzvı cem’ éde ‘aşır anuñ oldur ki anuñ [21] kabzi

‘uzvuñ içine erişe ve aher icine himmet **müsedded** oldur ki mecrāda [22] muhtebe-si evveliyānı leyāfeti sebebiyle tesdīd ēde **muttel** ol devā-i müceffedür ki [23] yaralaruñ iki başlarına bir yere getüre ve ruṭubetini daḥī yelimşik ve bulaşık [24] ēde ve oñulda dem-i aḥvīn gibi **mügrī** oldur ki azacığ ruṭubeti ola [25] ve yābis ola muḥārrī ağızlarına yabuşup sed ēde münbet-i laḥm oldur ki

67a

[1] cerāhete gelen ḳanı balğam ēde **ḥātem** oldur ki cerāhatuñ saḥḥı üzerine [2] perde olup örte anzarūt gibi **tiryāk ve fāzher** oldur ki rūḥa [3] şıḥhat üzre hıfz ēdüp ḳuvvetini tevzi‘ ēde ve zehirleruñ def‘ine [4] ḳādir ola **ḥārfü’l-hemze ibrişim**⁹² sīn-i mühmele ile mu‘arredür ibrişimdür [5] ḥārrdur tefrīḥ ēder ve lebs ēdeni ḳamel ḥudūşından emīn ēder **etric**⁹³ [6] Türkisi ağaç ḳovanıdır ḳabuğı ḥār-i yabisdür ekşisi bārid ve yābisdür [7] rāyiḥasi havāyi fāsidi işlāḥ ēderdimāğı ḥārr olına zararlıdır [8] işlāḥı benefşe iledür ekşisi kelefī zā’il ēder ve şafrāyı zā’il [9] ēderve şafrāyı ḳam‘ ēdüp iştiḥā getirür ve ḥafaḳānı zāil ēdüp [10] rāyiḥa-i dehānı def‘ ēderḥuşuşā ishāl-i şafrāvī ve ḥammiyāt-i ḥāriye [11] nāfi‘dür ekşārından ‘aşabāta zarar ‘āriş olup ḳulunç iḥdāş ēder[12] **ebhel**⁹⁴ ardıç yemişidür şāniyede ḥārr- yābisdür ba‘zılar şālişde ḥarāreti [13] ziyāddur dēmişler sevdāyı zāil ēder yağını ḳulağa ṭamzursılar veca‘ [14] derdin zā’il ēderişlāḥı ḥulcanladur **ismid** sürme-i işfihānīdür [15] eyüsi tīz saḥḳ olunup şeffāfi ḡālib olunur evveli yābis [16] ve ḳābizdur bir cüz‘isi ekl olursa terf daḥī zāil ēder[17] ve ḳarḥa-i çeşme nāfi‘dür gözüñ şıḥhatini hıfz eyler ve laḥm zā’idi [18] izāle ēder āteş yaksa iç yağıyla ḥalt olunup ṭlā olursa [19] ḥarḳa nāfi‘dür ağşiyeye-i dimāğdan ru‘āfi men‘ ēdericcāş⁹⁵ dört [20] nev‘dür siyāḥ ve şarı ve kıızıl ve aḳdur cümlesi şāniyede bāriddür [21] ekşisi yüreküñ belinlenmesine nāfi‘dür ve şafrāyı ishāl [22] cihetinden ḳal‘ ēder her ne ḳadar

⁹²**El-ibrişim** hemzenüñ keseri ve sīnüñ fetḥi ve zāmiyle ipke dēnür ḥarīr-i ma‘nāsına ‘alāḳol ibrişim Fārisi mu‘arredür bedeni meshen ve mu‘tedil ve iktihāli barası muḳavvidür şāriḥ dir ki bā‘zılar ibrişimi bu gelmiş ipke ve ḳızzīḥām ipke ve ḥarīri maṭbūḥ olup henüz bu kāma olanına taḥşiş eylediler / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāşıtındadır

⁹³**El-etric** ve **El-etreccet** hemzenüñ ve rānuḡzammı ve cimek teşdidiyle **El-turencet** ve **El-turunc** tanuḡ ve rānuḡ zammı ve nunuḡ sūkūniyla ma‘lūmdur ki terkīde ağaç ḳavanı ta‘bīr olunan meyveye dēnür ta‘mı ḥāmız ve şehvet-i nesvānī mesken ve levni calı ve balğamdan ḥādiş olan külfī mezil ve ḳaşreni şeyāb içre vaz‘ küh ṭalāmsını mān‘dür terkīde turunc ve pür taḳāl dēdügümize Fāriside nār-nek ve ‘Arabīde nārenc dirler şāriḥdir ki turunc lafzınuñ kelām-ı Arabda nazırı ‘arend gelmesidür ve līş bunuñ aşlı eterrüc olduḡını rivāyet eylemişdür ve ağaç ḳavununuñḥāşşa-i lāzımasındandır ki bulunduğı ḥāneye cin ṭāi’fesi girmez ḥatta ḳurumuş ḳabuğı daḥī māni‘ duḡıldur enuḡçün ṭā’avven eyyāmında ḥāneye istişāḥāb irerler

El-nārenc rānuḡ fetḥiyleşemer ma‘rūfdur tevrinc ta‘bir olunan meyvedür pür teḳālede itlāk olunur Fāriside tunuc ve pür teḳāleve ağaç ḳavunına turunc dēnür ve ‘Arabīde ağaç ḳavunına eterrüc dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

⁹⁴**El-ebhel** aḥmed vezninde bir şecer-i kebīrūñ yemişine dēnür ki varaḳı ṭarfen ve raḳne ve yemişi seder yemişine şebiyeye olur ve bu cevherinüñ teveḥhüm eylediği gibi şecer-i ‘ar‘ar degüldür terkīde ol şerce ardec ağacı ve yemişine ardec taḥmi dedükleridür buḥūri raḥmden cinünün sür‘at-ı işḳatında mü’eşşer ve serki ile ṭalāsı dāū’l-şā’leb ‘illetine nāfi‘ ve bāl ile ṭalāsı ḳurūḥ-ı ḥabīşenüñ tenḳiyyesinde müfīddür / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evvailinde ve evāşıtındadır

⁹⁵**El-iccāş** hemzenün kesri ve cimūñ teşdidiyle şemer-i ma‘rūf ismidür ki terkīde erk ta‘bīr olunan meyvedür müfridi iccāşşdur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıtında ve avāḥirindedür

şagır olursa ishāli ihfēf olur [23] tatlısı mi‘deyi süst eder yemēk lāzım geldükde ta‘āmdan evvel gerekdür [24] mā’iyyeti gālib olduğıçün gıdası azdur merṭūbu’l-mizāca olan [25] erik yedikde üzerine bāl şerbeti içmek gerekdür zamğı mūlaṭṭıfdur ⁹⁶⁹⁷⁹⁸

67b

[1] ve kâṭ‘dur sirke ile ezilse kōbaya ıtıla olunsa nāfi‘dür göze iltihāl [2] olunsa kuvvet vērür ve ekl olunsa meşānede taşı pāreler ve pāreleri [3] oñuldur yabrağın şuyula kaynadup mazmaza olunsa nezleleri çeker [4] ve dılcığı inmeden men‘ ederevḥayr ulāda ve şānīde ḥārr ve yābisdür [5] muḥallıldür ve kavīdur ve demler ki zāhir ve baṭında vardur taḥlīl eder şerbā [6] ve zımād o teşennüc ki imtilā‘dan ola def‘ ederḥayzı ve bevlı açar [7] ve meşānede olan taşları pāreler ve şovuḫdan olan diş ağrı- [8] –larına nāfi‘dür lakin bögreke zararlıdır meger ‘asel ile gülābla ıslāḫ edeler [9] **aruz**⁹⁹ pirinçdür evvelide bārid ve yābisdür ba‘zılar evvelide hārdür dēmişler [10] ammā mu‘tedıldür ḥekīm Semerkāndī ḥārr olan mizācla ḥārrdür ve bārid ile [11] bāriddür dēmişdür nev‘ā kābızdur revgan-ı bādem serīcle kabz kalīl [12] olur mi‘deye nāfi‘i seriū’l-hazmdur ṭarāvet vech ḥāşıl edüp [13] insānı semürdür pirinçle ihtikān saḫcı def‘ ederve ekşārı mūret [14] kulunçdur **ukḫuvān** Türkīde koyun gözi dēdükleridür papadinūñ [15] irisidür bu nev‘i bilmeyen papayiden teşḫīş eylemez şānīde ḥārr ve yābisdür [16] ve kıṭ‘adur ve mūlaṭṭıfdür aḫlāt-i gālīzeyi müfteḥdür şerbā ve şiyā-ı [17] kādēm ḥayzı cereyān eder bā‘ış olur cüz‘ī içmek mi‘dede [18] meşānede mūncemid olmış daḫī taḥlīl eder şeminden uyḫu gelür ṭabīḫine [19] irin olsa evrām ve şalābet-i raḫime nāfi‘dür telyān eder su‘āl-i [20] müzmine ve ‘asr-i nefse infa‘dur irḥā eyledüğüçün fem-i mi‘deye zararlıdır [21] yağı bevāsırın ağzını acup kulağ ağrılarına nāfi‘dür yağından [22] kıṭla olunsa raḫimūñ kanın cezb ile aqıdur yaraḫan ve istikāya nāfi‘dür [23] **isfidāc** evvelide bārid ve ruṭbdur gıdayıyeti laṭıfdür şadr ve

⁹⁶**El-eyhūn** kāmūñ fethiyle şemer-i ma‘rūfdur ve kāhce nūnī sākıṭ olup llīmū dirler ekşi nev‘nün ṭabī‘iatında bād zehreppet olmağıla semūmuñ mecmū‘ına muḫāvim ve her bābda münfe‘iti ‘azīm ve keşirdür şāriḫūñ beyānına göre Fārisiden yāḫūd Yunāniden mu‘arrebdür

ḳameli neml vezninde bite dēnür Fāriside sipeş dēnür baḫlası delüp baş betni ol delike vaz‘ edüp bal‘ eyleseler ḫummā-yı ba‘ī def‘ için mücerrebdür müfredī ḳamledür

El-ḳamāl şehāb vezninde daḫī kehleye dēnür

⁹⁷**El-kelf** fethinle şuşam dānesi gibi cābcā yüzde ‘ariz olan nesnedür ki terkīde sīs ve çağıt ta‘bir olunur

⁹⁸**El-aşmed** hemzenūñ ve mimūñ kesriyle serme taşına dēnür ḫacerü’l-kehl ma‘nāsına bud yerlerde serme-i işfihāni deyü meşhūrdur ḳalay ile memzūc bir siyāḫ taşdur eyüsi işfihānda ṭağ eteklerinde olur mağrib diyārında daḫī olur saḫḳla serme edüp göze çekerler / ḳāmūs-i cild-i ol evāşıtındadır

⁹⁹**El-arūz** hemzenūñ fethiyle ve rānuñ zammı ve anuñ teşdidiyle eşudd vezninde ve **El-aruz** ‘utull vezninde ve **El-aruz** ḳafl vezninde ve **El-aruz** ṭanup vezninde ve **El-aruz** hemzenün isḳātla ve **El-aruz** ranuñ zammı ve levnūñ sūḳunıyla ki zā-i nune mebedledür **El-aruz** kābil vezninde ve **El-aruz** ‘izud vezninde bu iki aḫīrler kerā‘lığdı naḳlīdür **El-aruz** rānuñ zammıyla mecmū‘ı ḫabb-ı ma‘rūf ismidür ki pirinç ta‘bir olunan gālledür / ḳāmūs-i cild-i şānī evālinedür

riyye [24] için müfiddür huşuşa harâretten ola arka ağırlarına dahî [25] nâfi'dür kıandan olursa def' ederbalğamdan olursa zararlıdır ¹⁰⁰¹⁰¹¹⁰²

68a

[1] **ās** ¹⁰³mersindür şānide bāriddür ve yābisdür cemī' seyelān eden [2] mevāda nāfi'dür kağı 'uzvdan olursa olsun üstüh'ān-ı şikesteğe [3] naṭūl olursa fā'ide edüp işlāh ederevrām-ı hārre ve āteş-ı [4] yangına zımādolunsa nāfi'dür 'akreb ve örümcek les' dāfi'adur mi'deye [5] kuvvet vērür maṭbūḥatı İzān kıılsalar kıurūḥ-ı maḳ'ad ve ṭaraf-ı dem için [6] a'lādur kıoklamak uyḥuyı def' eder**ışkil** ata şoğanıdır şānide [7] hār ve yābisdür ba'zılar şālişede dēmişler maḳta' ve maḥālıdır ekl olursa [8] kanı zāhir bedene cezb eder ve sigillere ṭlā olursa def' ederbāl [9] ile maḥlūṭān dā'ūs-şā'leb ve dā-ü'l-liḥye için zımād olursa def' eder[10] ve şa'rı tāze bitürür ve su'āl ki balğamdan ola dāfi'adur dıyḳ-ı [11] nefes ve şar'-ı mi'de için a'lādur şerbeti bir mişḳāldur lakin bişüp [12] işlāh gerekdir ziyāde riş-i em'ā ihdās ve cigere zararlıdır **efsıteyn** [13] Türkisi pelindür ve yavşandır evvelide yābis ve şānide müftehdür [14] şerbeti iki dirhemden dörde varıncadır cevher-i laṭifi ile teftih eder [15] ve arızıyyası ile kıabz ederbevl ve ḥayzi idrār edüp şafrāyı ishāl [16] eder 'uşāresi mi'deye zararlıdır ve yaraḳana nāfi'dür maṭbūḥasına [17] ebzün olursa bevāsıra nāfi'dür ve ḥamiyyāte taḳlil eder kıulaḳ ṭutulsa [18] evcā' lāmen def' eder**uşşak**¹⁰⁴ kıana vaşak dēdükleridir şānide hār evvelide [19] müfteḥ ve muḥallıdır ḥabiş etleri taḥfiḫ eder lu'ūḳ olunup yalansa rebuḥ [20] ve 'asr-ı nefse ve ḥunāḳlara ki balğamiyye ola ve şālābet müfāşıla ve 'ırḳ'un-nisāya [21] ve idrār-ı bevl ve ḥayzi açmağa ve cenīn miyyeti iḥrāc eder sirāciyye [22] ve mufaşşılar taḥaccürine nāfi'dür **āsārūn**¹⁰⁵şālişde hār ve sāniyede yābisdür [23] müftehdür süddi kebedi

¹⁰⁰ **El-berḳük** kıafıla 'aşfūr vezninde ḥarde dēnür iccāşşāğar ma'nāsına kıaysıya dēnürma'nāsına lakin kıayısıya itlāḳkı andan var ki itlāḳkı mışır ve şām lağıtıdır / kıāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹⁰¹ **El-aḳḥuvān** hemzenüḡ ve ḥāmi mühmelenüḡ zāmiyla ve El-ḳaḥuvān hemzesiz 'iṣyān zeninde babunc ismidür ki pāpā diyedür cem'ī aḳāḥḫı gelür yay-ı müşedde ile ve aḳāḫı gelür yanuḡ taḥfiḫiyle / kıāmūs-i cild-i şāliş

¹⁰² **El-esfidāc** hemzenüḡ kesriyle ispidāb-ı Fārisi mu'arrebıdır Tükide taḥriḫle istivic ve ba'zı diyārda ağılık dēdükleri nesnedür ki yanmış kıalay ve kıurşunun kıimadından ḥāşıl olur kıurşudan ma'mül olanuḡ iḥrākında mübālağa olursa selūken ḥāşıl olur ve daruyı mezbūr maṭuf ya'nī ḥarāret-i mu'tedilesiyle māddeyi merakḳaḳ e cellā-idur ya'nī mādde ile saṭḥ-ı 'uzvuḡ mābeynine girüp yapışmış ve kıurumış ruṭübetleri mezıldür/kıāmūs-i cild-i evvel-i evāşıtıncadır

¹⁰³ **El-as** nās vezninde şecer ma'rūf ismidür ki mersīn ağacıdır müfredi āsadur / kıāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

¹⁰⁴ **El-uşşak** şīn-i mu'ceme ile seker vezninde bunda ve şaḳ ve eşic dahı dirler ḥıyār şeklinde bir nebātun şamğıridur ki çādur uşāğı ta'bır ederler bunı ba'zılar ṭurşuş şamğı z itmeleriyle ḡalaṭ eylediler ve şamğ mezbūr melyīn ve mederr ve mesaḫin ve 'ırḳ el-nesā vesā'ir vec' mufaşıl ve kıalçelerde olan evcā' için bir meşāḳle kıadar şerbi tiryāḳ ekber ḥükmindedür/ kıāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹⁰⁵ **Asārūn** hemzenüḡ fethiyle 'akāḳirdendür beynü'l-eṭṭibā bu isimle ma'rūf nebātdur ki edviyedendür terkide kedi onı ta'bır olunur / kıāmūs cild-i evvel evāḫirindedür

hal eder ve şalâbet-i tıhâli giderüp yan başı [24] ağrısı ki müzmin ola ve şovuk 'illetlere nef' édüp idrâr-ı bevl [25] éder**emîr bâris** hâtûn tuzluğıdur şâniyede bârid ve yâbisdür ¹⁰⁶¹⁰⁷

68b

[1] ve aher-i şânide kâmi'-i şafrâdur mi'de ve kebede nâfi'dür şusuzluğu keser [2] ve kanı tutar em'âda olan qarhâlara fâ'ide éderesfelde ağan [3] kana nâfi'dür **istihzûs** kara başdur ülâda hârr ve şânide yâbisdür [4] tahtlil ve talîfi vardur ve tefûh ve cilâsı dahî muqarrerdür ve cüz'î [5] kabzı vardur evcâ-i' beden ve elem-i ihşâbı def' éder'ufûnete muvâfiğdur [6] bârid sinirleri kavî mahtbûhı sinirleri açar ve veca'-i mefâsıla fâide [7] éderşar'a ve mâlihûlyâya nâfi'dür balgam ve sevdâyı ishâl éderlakın [8] gam ve guşsa götürüp harâret vèrür **eftimûn** Türkîsi Çin saçıdur [9] ülâda yâbis ve şâniyede hârrdur mahtûru'l-mizâca muvâfiğdur kehlere [10] ve pîrlere ve sevdâvî marâzlara nâfi'dür ishâl-ı balgama ve şar'a ve mâlihûlyâya [11] ve 'ateş-i şedide ve envâ'-i cünûna nâfi'dür hattâ şâ'ir-i Eftimûnuñ cünûna [12] ve 'aşk-ı şedide nafz-ı beyân-ı tarîkıyla demışdür **beyt** Men ki ez silse-i [13] zülf-ı bütân-ı Mecnûnam Hic sevdâ ne-koned şerbet-i eftimûnem **emlec** şânide yabisdür [14] bürüdeti azdur kanuñ harâretin söyündürür ve kalbî kavî édüp [15] fehmi zeki éderve ziyâde éderve kalb ve başarı kavî éderve kılı [16] siyâh édüp sinire fâ'ide éderve muhkem iştihâ vèrüp mi'deyi [17] pâk éderbâhı tahtlil édüp cimâ'a kuvvet vèrür ve bevâsırı [18] def' éder**akâkiyâ** ¹⁰⁸ mahtbûlı meftûl olandur şânide müceffedür mahtsûl-[19]-nuñ bürüdeti ülâdadur yübusı şâlişdedür kılı siyâh éderve sinire [20] fâide éderve şoğukdan olan şakâka nâfi'dür bâ-huşuş kuruluğına [21] ve şişlere ve ağız çibanlarına fâide éder ve mufâsılun gençeklign def' [22] éderve başarı kavî édüp talîf éderve göz ağrısın sâkin [23] eyler ve nâhın edvesine idhâl olunur huqne olunursa sahta ve ishâl-i [24] demevîye fâ'ide éderseyelân eden kanı keser ve hurûc-ı maht'ada [25] nâfi'dür **iklilü'l-melik** Türkîsi koc boynuzı demekdür evveli hârr ¹⁰⁹

69a

[1] ve yâbisdür harâret ve bürüdetde mu'tedildür nev'â kabızdur tahtlil ve nazc [2] vèrüp teskîn-i veca' kılmak şânındandır mültef ve muqavvîdür gözde [3] şiş olup nahtlil olursa nâfi'dür burun ağrılarına ve maht'ad [4] ve evrâm-ı hazîletine nâfi'dür yaş qarhâlara yahtı ve ba'zı kavâbız ile ki [5] mercimek ve tîn-i Ermenî gibileriyle nahtlil olursa cemî' evrâma nâfi'dür [6] ve şudâ'ı teskîn éder**anîsûn** şâlişde yâbis ve şânide ve şâlişede [7] hârrdur Calinus

¹⁰⁶**El-as'** lâmuñ fetih ve sinüñ sükûnuyla 'akreb ve yılan şokmak mâ'nâsınadır ve ba'zılar dedüke les' tignini ve ignesi olan canavaruşokmasına mahtşûşdur 'akreb ve zenbur gibi ve ladağ ağız ile şokmağa ya'nî diş ile şokmağa mahtşûşdur hayesi gibi neteki 'azz / kâmus-i cild-i şânî evâhirindedür

¹⁰⁷**El-mebûlet** merehle vezninde idrâra bâ'ış olan şey'e denür yahtal el-şarâb mebûlet ey'alâ elbûl / kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

¹⁰⁸**Ākākīyā** lâtin lisânında ākāsīyā dirler

¹⁰⁹**El-meftûl** bükülmüş nesneye denür

El-mahtsûl yaykınımış nesneye denür / kâmus-ı cild-i şâliş evâilindedür

ķavli űzre kűlli meřānenűn ve raķim kebed ve tıķālűn [8] sűddelerini feth ēderķuřuřā ķurulmıř ola yűrekűn ve eķrāfuķ ķızmasına [9] műfiddűr bevāsıruķ ķanııı tesķin ēder řudā'ı ve bař dōnmesi buķűr [10] ve su'űt etmek ile ve sıcaķ olunmıř gűl yaęı ile buruna řamzuralar nāfi'dűr [11] đarbe ve suķuđdan 'arız olan elāmi def' ēder'ařeř-i balęamiyeyi dāfi'adur [12] sűti ve menī coęaldur ve zehirler đarbını def' **űřne**¹¹⁰ miře yořınıdır [13] evvelide hārr ve yābisdűr her ne nev' řecerde olursa ol řecerűn mizācın [14] tűtar hāřřası mi'deyi ķavī ķılmaķdur řarābda ıřlanmıř menűmdur ciger [15] aęrılarına fā'ide ēder**anzurűt** yer dikili aęacuķ źamęıdır Germān vilāyetinde [16] olur hārr ve yābisdűr ve műceffedűr bi'l-'ıtab çıbanları oęuldu ve nef' [16] ēder gōz aęrısına nāfi'dűrahlāt-i ğalīzayı ishāl ile műfāıldan [17] iķrāc ēdergōz iķűn řiyāfāte 'amel olunduķda eřek sűdi ile [18] kaynadup ıřlāh ēdeler **ipel** hemzenű kesresi ve pānuķ fetķasıyla [19] yaban řıęırınıķ boynuzı dēmekdűr fi'l-cűmle geyik boynuzıdır maķbűlű [20] yanmıř ve yutmıř olandur ķan tűkűrine ve ķurűh-ı em'āya ve ruķűbāt-ı [21] raķmi aķutmaęa nāfi'dűr bevāsıra nűcűr olunsa ķurıdır ve dűřűrűr [22] ve nűcűrından hařerāt firār ēderler **infaha** bikesirű'l-hemze ve fetķű'l-fā [23] ve el-hāű'l-műhmile peynir māyesine derler hārr ve yabısdur műlađđıf ve muķallıdır [24] cűmle māyelere heb bōyledűr bedeni pak ēder'avret hayızından pāk

69b

[1] olduķda fitil ēdűp gōtűrse ķamile olur ammā iķmek gebelige mā'nıdır [2] **isfidāc** řālīşede bārid ve yābisdűr eyűsi Frengīdűr ķarķları [3] ķuřķ ēder gōze műte'allıķ olan ekķāl-i řiyāfāta tesvīl ve ğusldan [4] řonra daķıl olur midde nāfi'dűr evrāma tıla olunsa tesķin [5] ēdűp řifā vērűr **iřķakıl** hārr ve yābisdűr muķavvī bāhdur ve műheyyic [6] cimā'dur ve zekere taķvīt řānındandır riyyeye źarardur **űřnān**¹¹¹ [7] řālīşede hārr ve yābisdűr caldur ve műnķay ve műftehdűr bir miřkalını yemek 'aser-i [8] bevlı dāfi'adur ve bir dirhemi ķayzı aķar űç dirhemi semmdur ba'zılar on [9] dirhemi ķātıldűr dēmiřler meřāneye źarardur mařlaķı 'asel ve ķavun ķekir-[10] deęıdır **ıstręān** ıřıręan dikenidűrāher derecede hārr ve yābisdűr teb-i [11] sevdāyı ki balęam-ı maķrűđdan olmıř ola nāfi'dűr ve mi'deye muvāfiķdur [12] iřtiķā getűrűr hāzm-ı ğıdā ğalīzdűr ve kebede ve kelbde olan evrāmı [13] dāfi'adur dimāę ve 'ařaba źarardur mařlaķı sirkedűr **ařl etsűs** [14] mu'tedıldűr hűlķa boęaz ve cigerenāfi'dűr ve miskin 'ařeřdűr ve 'asar-i bevl [15] ve 'asar-ı velādet ve derd ve 'ařab ve iķtilāc-ı a'zā iķűn nāfi'dűr

¹¹⁰**El-űřnet** hemze-i maźműme ve řin-i ma'cűme ile bir nesnedűr ki pilid ve ķam ve miře aęaclarında tekűn ēdűp anlara řarmařur aęaķ kōkından ķavulmıř yuřķa ķapuęa řebih ve beyāz ve hořbuy olur Tűrkīde aęaķ yořunu ta'bīr olunur / ķāműs-ı cild-i řālīř avāķirindedűr

¹¹¹**El-iřunān** hemzenűn źamı ve kesriyle ma'rűfdur ki çoęan dēdűkleri nebāte dēnűr ķerb eve ķike 'illetlerine nāfi' cālī ve műnķī ve dem ķayzı mederr ve raķimden cenīni ķayā ve műtāmařķıđdur/ ķāműs-ı cild-i řālīř evāřıřındadır

El-veřnān ve oę ķarekāt-ı řelāşıyle iřnān lafızında laęatdur ki çoęana dēnűr / ķāműs-ı cild-i řālīř evāķirindedűr

[16] su‘āl ve dıyq-ı nefes ve riv için muvâfıkdur **aşl gr̄** hârr ve yâbis [17] mülâttıf ve maḥaldür ve kâti‘ ḥanâzîrdür şalâbet-i tıḥâle sirke zımâd olunsa [18] nâfi‘dür **efrenc-müşg** geyik otudur hârr ve yâbisdür südde-i dimâğı açar [19] ve ḥafaḳâna serde nâfi‘dür **iklimiyâ-i fiḳḳa** ḥarâret-i bürüdetde mu‘tedildür [20] beden ki laḥm-i şulb peydâ eylemiş ola ve cereb ve qarḥa olmuş ola ve nâsür [21] olmuş ola nâfi‘dür cerâḥetlere inf‘dur ekḫâle taşvîden sonra [22] dâḫil olur **iklimiyâ-i zeheb** derece-i şâlişde bârid ve yâbisdür [23] qarḫaleri oḡuldur laḥm-i zâ‘idi zâil ederḳurûḫ-ı ḥabîşe def‘ eder[24] ve beyâz düşün göze iktihâl olunsa nâfi‘dür cümle keḫl-i gürye ba‘deü’l- [25] taşvîl dâḫil olup bî- nazîr keḫl olur **üksüş** evvelide hârrdur ¹¹²

70a

[1] ve şânîde yâbis ve mu‘tedildür süddeyi dâfi‘adur yaraḳana nâfi‘dür bevl ve ḥayzı [2] idrâr eder cenînüḡ ḥareketin ḳaḫ‘ ederve maḡşa nâfi‘dür lakin aḳcigere [3] nâfi‘dür işlâḫı hindibâ iledür **incibâr** eyüsi maḡrubı olandur nerf-i [4] dem ve saḫic em‘â bevâsıra nâfi‘dür ve ifvâh-ı ‘urûḳa ‘arîz olan Süddi [5] def‘ edüp ishâl-i müzmine nâfi‘dür her maḥalden ki ḳan gele saḫḳ edüp [6] yaḡlalayalar def‘ edermen‘ḳay ederCâlinüs aydur ki bir şaḫş gördüm [7] sene-i miḳdârîyyesinde ḥaşât var idi beş on gün incibâr [8] yedi ḫalâş oldı **encüre** şâlişde hârr şânîde yâbisdür toḡumunuḡ ḳurusı [9] yaramazdur evrâmı taḫlîl ve talḫîf ederve telyîn ederḫâşşa ḳulaḳ [10] ödinde olan evrâma nâfi‘dür ve seraḫâna zımâd olunsa dâfi‘adur [11] dökilen yaprağı ru‘âf için buruna ḳosalar def‘ edertoḡumu muḳavvî [12] bâhdur ve müshil-i balḡam lezicdür şerbeti iki ḳırâtdan ya iki denk ya bir [13] dirhemdür bu kürre kim mazarrdur maşlahı zamḡ-ı ‘Arabîdür **encidân** şâlişde hârr [14] yâbisdür semûmâtuḡ envâ‘ını dâfi‘adur zeyt veya şem-i ‘asel ile ve merhem [15] ḳıruḫı ile ma‘en ḥanâize ve seraḫâna zımâd olunsa def‘ edüp [16] taḫlîl éde hâzmdur ammâ kendi baḫı’-ül- hâzmdur lakin iştiḫâ getürür ve revḡan-ı [17] süsen ile ‘ırḳ’un-nisâya nâfi‘dür def‘ ederammâ meşâneye zararlıdır [18] **emlilec-i aşfer** evvelide bârid ve şânîde yâbisdür ba‘zılar hârrdur demişler [19] şavtı şaf eder cüzâmün muḳaddimesine ve tıḫâle nâfi‘dür keḫl olunsa [20] dem‘a dâfi‘adur yemesi ḫafaḳâna nâfi‘dür ve azâ-i müsterḫî muḫkem eder[21] ve şafrâyı ishâl ederve balḡama daḫı cüz‘î def‘i vardur yedi [22] dirhemden on dirheme varınca isti‘mâl olunur cigere zararlıdır [23] işlâḫı ‘asel iledür **ehlilec kabili** bârid ve yâbisdür ba‘zılar ḫarâreti [24] mu‘tedildür demişler cem‘-i havâş ve ḫıfz ve ‘aḳl için muvâfıkdur şar‘a [25] ve istiskâ ve ḫamiyyât-ı ‘atıḳa için nâfi‘dur kekreligi cihetiyle ḳabîzdur

¹¹²**El-ḫarz**ḫânüḡ zımmıyla ve **El-ḫarz** zımmetiyle üşnân ismidür ki çoḡan dedükleri kökdür **El-ḫarzet** mimüḡ kesriyle içinde çoḡan işlatduḳları ḳaba dênür/ ḳâmüs-ı cild-i şânî evâşıtındadır. El-iḫtilâc ifti‘âl vezninde a‘za segirmek ma‘nâsınadır / ḳâmüs-i cild-i evvel evâşıtındadır

El- ḫanâzîr ḫanzîrûḡ cem‘idür ve ḫanâzîr-i Türkîde serâce ve tomuz başı ta‘bir olunan marâzlara dênürşafradı ḫanzîrdür ve ol bir ḳatı meşîşdür kâhce çakma çakma bir yerde bir ḳaç yumrı olur ekşeri boyunda zuḫür eder / ḳâmüs-i cild-i evvel aḫerindedür

70b

[1] ammā balğam ve sevdāyī ishāl ederķulunçı açar ma‘cūn ve şerbeti beş dirhemden [2] on dirheme varıncadur sâde şufûf olup ğayr-ı maķnū‘ isti‘māl [3] olunursa iki dirhemden beş dirheme gider ve ahlāt-ı ğalīze dā‘fidür [4] sevdā ve balğam ki ğalīz ola izāle édüp pāk edertihāle zarar dur ıslāhı [5] ‘asel iledür **ħarfü’l-bā babūnec**¹¹³ uķħuvān ve babūnec birbirine müşābihdür [6] farkı babūnec uķħuvāndan göcer gider pāpādiya aşda budur derece-i evveli [7] yābisdür teftih-i laṭīfi vardır telyīn ve irhā eder bu taḥlīl ve cezb [8] şerben papuncuĝ ħāşşasındandır dimaĝa a‘za-i ‘aşabiyye nāfi‘dür şudā‘ı [9] başuĝ mevāddeti istifrāĝa müntehidür yaraķanı giderür bevl ve ħazẓı [10] idrār eder cenīn ve meşimeyi iħrāc ederīlād-ı ser-nām ķulunç-ı şedīde nāfi‘dür [11] **benefsec**¹¹⁴ ūlāda bārid ve ruṭbdur ba‘zılar ħārrdur demişler dem-i mu‘tedil tevlīd [12] eder demevī şudā‘ı istişmāmı teşķīn eder göz aĝrısına ve öksürüĝe [13] ħarāretten ola tesķīn eder ve şadri yumuşadur ve ħarāret-i mi‘deye [14] şarābı ĝāyet a‘lādur zātü’l-cenbe ve zātü’l-riyye a‘lādur bevlī [15] idrār eder ķurusı müşhil şafrādur **būraķ**¹¹⁵ aĝruşānīde ħārr ve yābisdür [16] ķuvvet ile vērüp gusl ederahlātı ğalīzayı ķat‘ édüp demi [17] terķīķ eder ve kızdırur levni şaf eder ve ķanı cezb ve telyīn eder[18] şaf olursa mevādī iħrāc eder **başal** şoĝandır şānīde yabis [19] ve muḥallil ve maķatt‘dur mūlaṭṭıf ve cāldur münfeḥdür başal-ı ‘unşul ki işķīl [20] ile ħārf-i hemzede beyānı geçdi zālik-i zālikden ķavīdür ħatta başal [21] ‘unşuluĝ altı dirhemi yigirmi dördüdür hem zībaķ içinde bişirüp [22] süzüp ṭabana sürseler yüzünden döşeĝe yaturalar yedi [23] ĝün dek zıķri kıyām lāyınamla ķāīm olur **behmen** şānīye ħārr yabisdür [24] ķalbi ķavī ederve meniyyi ziyāde ederve semürdür **baķla** i‘tidāle [25] ķarībdür a‘nī ħarāret ve bürüdet ve ruṭubette mu‘tedildür ammā ķaynadup¹¹⁶

71a

[1] bir kerre şuyın döküp yine şı koyup pişürmek gerekdür böyle iken [2] ruṭubet zā‘idesi olup nefhī keşīrdür her ne ķadarmükerrer sümme bu keyfiyyātlar nāķış [3] olur laḥmı zuḥūr tevlīd itdürür ve ħalt-ı ğalīz ħāşıl eder ĝıdāiyyeti[4] eyüdür ħazmı müşķildür baķlanuĝ ħāşşıyyeti ṭavuķ yumurtasın kesmekdür [5] baķla muḥarrā pişüp yaķı olursa şa‘rı inceldür

¹¹³**Maṭlab** ħarf-‘l-bā

Ĥabaķü’l-baķr babuncdur ki papadyadur belki şaĝar gözi ve şarı papadya dedükleridür /ķāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹¹⁴**El-benefsec** benefşe-i Fārisī mu‘arrebüdür tazesini istişşām maḥruru’l-mizāc olanlara nāfi‘ ve şemne müdāvemmet-i ḥ‘āb ḥ‘āb irişende maķīd ve murabbāsı zātü’l-cenb ve zātü’l-reye emrāzına ve su‘āl ve şadā‘a beĝāyet-i infa‘dur müşābihüĝ beyānına ĝöre vezni fa‘leldür ki lām-i mükerrerdür ķāmūs-ı cild-i evvel evāşıındadır

¹¹⁵**El-būraķ** bānuĝzamı ve rānuĝ fethiyle bura ta‘bīr itdükleridür ki bir ķac sınıf olur mā‘i ve cebeli ve Ermenī ve Mışrı olur ki naṭrūn dedükleri budur meshūķını baṭn üzre zımmād édüp āteş ķarşısında cülüşşu ĝülcānları iz‘āc yā‘nī yirinden ķoparmaķ ve bāl ile yā zanbaķ yā ĝayle zıķr ve ‘āneye ṭalā kıyām altıda ‘acıbü’l- eşerdür şārḥuĝ beyānına ĝöre būraķ bura-iFārisī mu‘arrebüdür / ķāmūs-ı cild-i şānī aḥerindedür

¹¹⁶**El-ḥukāk** ĝarāb vezninde ismidür būraķ ismidür k burā / ķāmūs-i cild-i şānī evvelindedür

kıvırcaklığın giderür şubyāna [6] yağı olunsa kıasığında kıl bétmegi men' eder ve unı ile yüz yonsa [7] yüzi nurlandırur huşyetelerde evrām olsa unını yağı eylese siler def' [8] ederyimesi şadra ve su'āle nāfi'dür lakin ekşārından şudā' hāşıl olur [9] ve müşevveş düşler görünür necārı gālib olduğıçün **pilic ve beser** [10] tāze hürmānuñ nev'idür hürmānuñ evvel zāhir olanına tal' dërler [11] andan şonra hāşıl olanına helāl dërler fetḥ-i hā ile beleh dërler fethetin ve cīm [12] ile andan şonra olanına yeser dërler bu iki nev' hürmālar şāniyede bārid [13] ve yābislerdür diş aralarına ve diblerine gögse zarar eder ammā mi'deye [14] nāfi'dür lakin aḥşāda südde ihdāş eder **bitḥ** kavuna ve karpūza [15] dërler nihāyet kavuna bitḥ-i aşfer daḥī dërler imdi karpūz bāriddür [16] şāniyenüñ evvelinde ruḥbdur aḥerinde şaḥmı ve köki müceffedür olmışı laḥif [17] ve hārrdur hıyārdan keşifdür ammā kavun menziḥ ve cāldur ve idrārı [18] gālibdür külli meşānede olan taşları pāk ederve cildi pāk eder [19] yüzde olan siyāh noktaları izāle ederbaḥākı def' ederzīrā [20] bu mezkūrāt yübüsetden olur bu ise ruḥbet ile izāle eder [21] lāyık olan ta'āma tābi' kıılmaḥdur ya'nī mi'de hāli iken yimemekdür eger [22] yenür-ise elbette kay ede iki dirhemi köki ḥod a'lā kuşdurur zīrā mi'de [23] her kanḫı ḥaltı bulur ise aḥa müsteḥil olur ammā karpūz balgama ziyāde [24] māildür şafrādan ve sevdādan kavun şafrāya dönmesi ekşerdür kaçan ki kavun [25] yeyen bile ki fesādı oldu elbette kuşmaḥ gerekdür zīrā zehre döner ¹¹⁷

71b

[1] ve māhrūru'l-mizāc olan günlük ve zencebil yosun **beyāz** yumurḥadur hārrdur [2] efdali refādan pişendür huşūşā tavuḥ yumurḥası olup beyāzı ola [3] yumurḥa i'tidāl ile ḥarāret ve bürüdetde berāberdür ve mu'tedildür lakin şarusı [4] ziyāde ḥarārete māildür ve aḫı ziyāde bürüdete māildür ve ruḥbete māildür [5] ḥaḫīḫatde ikisi daḫı ruḥbdur şarusı balla kayḫana olsa yüzde [6] olan cekīdi ve beyāzı def' eder semmüñ te'şirin ve od yaḫmasın [7] giderür ve teskīn eder göz aḫrılarına ve öksürüğe nāfi'dür ve boḫaz [8] huşūnetine ve āvāz tıtuıldıḫına nāfi'dür ve sill marāzına ve şevşaya [9] ve dıyḫ-ı nefse a'lādur huşūşān şarusı önine tıla olunsa nāfi'dür [10] yumurḥanuñ aḫı semüzāt ile tiz nüfuz eder ve kimüsi laḥif ve keşerü'l [11] –ḫidādur bir cüz'ī ḫabzı vardur zaḫīrde ve seceḫde ḫuknelere şarusı [12] 'amel olunur **bellic** evvelide ve şānide yābisdür mi'deyi ḫavī edüp [13] pāk eder ve cem' eder istirḫāsına ve ruḥbetine mi'denün fāide eder [14] **pader necbuye** (oḫul otı) şānide hārr ve yābisdür emrāz-ı balḫamiyyenüñ cemī'sine ve sevdāya [15] ve çerb-i sevdāvīye nāfi'dür **badencān** ba'zılar hārr

¹¹⁷ **El-ḫarnü'l-sümām** baklaya şebih bir nebātdur / ḫāmūs-ı cild-i şāliş evāḫirindedür El-ḫaşı ve El-ḫaşıyyet ḫālaruñ zāmı ve kesri ve şadlaruñ sükūniyla a'za-i tenāsiülindedür ki ḫāye ve taşak ta'birolunur teşniyelerinde ḫaşıyān ve ḫaşıyānāt dēnür cem'i ḫaşışı gelür mediye ve medi gibi /ḫāmūs-ı cild-i şālişaherindedür El-ḫuşā'aşā vezninde a'za-i dāḫile dēnür baḫırsaḫ ve bōkreḫ ve ciḫer cem'i iḫşā gelür / ḫāmūs-ı cild-i şāliş evāḫirindedür

ve ba'zılar bāriddür [16] demişler ve bu vāzihdür ki şāniyede tevelid sevdā eder ve göz kararması [17] ve süddeler ve sereṭān ve bevāsır peydā eder[18] bedende çerb ve cüzām hāreket [19] eder ve levni qarardur ve şarardur ve ağızda qabarcıklar peydā eder bu evşāf [20] zāhir budur ki ekşārından olur bir kaç kere yemek ile olmaz **būzīdān** [21] evvelide hārr şānide yābisdür mafşallar ağırsına ve niqrise fā'ide vērüp [22] cimā'a kuvvet vērür **baqla-i Yemāniye**¹¹⁸ şānide bārid ve ruḫbdur eski veremleri [23] ve şusuzlığı pāk eder ve öksürüğe ve gögse ve baş [24] ağırlarına ki hāretden ola nāfi'dür **bezr-i kātūnā** evvelide bārid ve şānide [25] ruḫbdur nefhī taḫlīl eder sevdā o balgāmı ishāl eder iki dirhemi bir şerbetdür[26] dehn ve redd ile qavrulsa qābızdur seçe nāfi'dür sirke ile ḥamīre ¹¹⁹

72a

[1] mezc edüp hār veremlere urulsa nāfi'dür ve veca'nı def' ederbaş [2] ağırlarına zīmādan nāfi'dür ḥamiyyāta infa'dur qavrulmamışı ṭabi'iatı laṭif [3] telyin eder**baqla-ü'l-ḥumqa** semüz otudur şālişede bārid şānide ruḫbdur sekleri [4] bi'l-hāşşa qal' ederıssı baş ağırsını teskin ederve harāret-i mi'de için [5] a'lādur ve zīmād ile göz ağırsına ve qan tükürene a'lādur diş qamaşmasını [6] def' eder**bunduq**¹²⁰ harāret ve yübüsete māildür baṭīü'l-hazmdur tevlid-i aḫlāt edüp [7] taḫrik-i qay edervetaşdı' itdürüp yelleri hāreket itdürür ve nafhı ziyāde [8] edersu'āle ve terf-i deme nāfi'dür **besfāyic** şānide hārr şālişede yābisdür [9] nefhī taḫlīl ve sevdā ve balgāmı ishāl edermāiyyeti gālibdür sufūf olursa şerbeti [10] iki dirhemdür maṭbūḫān dört dirhem olur **belūṭ** evvelide bārid ve şāniyede [11] yābisdürğıdāiyeti reddidür qan tükürene nāfi'dür ruḫbet-i mi'deyi [12] taḫfif edüp ishāle fā'idesi vardur qurūḫ-i em'āya nāfi'dür **pād-ı verd** [13] ūlāda yābisdür ishāl-i mi'deye ve qan tükürene ve evrām 'atīka zīmād olunur [14] ve maṭbūḫı fāide ederdış ağırlarına ve eski ḥummālara şaḫmı a'lādur teşennüc [15] ve süddeye ve 'aḫreb-i les'ane fāide edermaḫāll ve mālātṭıfdu **pāzruc**¹²¹ şānide [16] hārr ve yābisdür ba'zılar evvelide demişler ḫalt müstes'ad bolursa muḫallil [17] aḫlātdu fi'l-ḫāl ishāl eder 'uşāresi kāfūr ve sirke ile buruna çekseler [18] ru'āfi men' ederve keḫl

¹¹⁸**Baqla-i Yemāniye** eşter dedükleri nebātdur / qāmūs-ı cild-i şālis evvelindedür

¹¹⁹**Baqlatü'l-zabb** bir nebāt adıdur bārid necbūba berridür ki oğul otunū beyāni nev'idür baqla-i eterciye bādir necbūbadur ki oğul otı dedükleridür ki sebzevāt bedeli tenāvül ederler / qāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür. El-qabkī zibric vezninde yumurta içinū aqına dēnür / qāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür El-baḫdaḫḫāy- mühimle ile 'uşfūr vezninde bezer qaṭuna ismidür ki qarnı yarıq taḫmīdedükleri darudur / qāmūs-ı cild-i şāni aḫerindedür

¹²⁰**El-bunduq** bānuḫ ve daluḫzammıyyla fındıq ta'bīr olunan yemişe dēnür elüz ma'nāsına müferred bunduqadur bu ma'nāda lafz-ı Fārisidür bazuya ta'līki 'aḫreb şu kısmını māni' ve meshūqını zeytūn yağıyla süd emen itfālūn yāfūḫlarına ya'nī bunḫulda yaq yerlerine ṭlā gözlerinūn göklüğünü ve kıllarınūnqızılığını dāfi'dür ve bunduq Hindī ki dete dirler menāfi'ī keşir teryāk menzilindedür ḫuşūşā gözler 'āriż olan 'āriża bābında 'acebü'l-eşerdür / qāmūs-ı cild-i şāni aḫerindedür

¹²¹**El-bazruc**zal-ı mu'cemenūn fethiyle baqla-i ma'rūfe ismidür ki tere-i ḫorāsāni dedükleri b-nebātdur fesleken envā'ndandur taḫvīt-i qalb-i ḫuşūşında ba'dīl ve ṭabi'iatı qābız lakin fuzelāta muşādif olursa müşildür ve bu bāridūn mu'arribidür / qāmūs-ı cild-i evvel evāilindedür

éderlerse nūr-ı başarayı hiddetli éder ve muḳavvī kılup [19] ve müdirrendürür les'-i 'aḳrebe nāfi'dür ekinde çendān nef' yoḳdur ammā zımād olunsa [20] naẓc vèrüp taḳlīl éder**bādir-i nucūye** şālisede ḫārr ve yābisdür ba'zılar ūlāda [21] dēmişler ḫarāret ve yübüsetde mu'tedildür emrāz-ı balḡamı ve sevdāvī için ve cezb-i [22] sevdāyı ve südde-i dimāḡ için müfiddür muḳavvī kebed ve ḳalbdur ḫafaḳānı zā'il [23] éderve zihni şaf édüp haẓma mu'ayyen ve favāḳı def' éder şu ile ḳaynadup [24] sürüseler otuz dirhemi şerbetdür lakin boş bögreke zararlıdır ıḫlāḫı şamḡ [25] iledür **birinc-i Kābilī** müdirr-i ḫayzdur ḫabḫı ḫārrdur evvelide yābisdür şānīde müşhil-i ¹²²

72b

[1] balḡamdur ḫarāretten olan derd ve germ ki ḫabbū'l-ḳar'la meşhūrdur aḡa dāfi'dür [2] mefāşıla ḫod ziyāde nāfi'dür lakin em'āya zararlıdır ıḫlāḫı keşirāt iledür **berincāsef** [3] ḳayşumdur Türkīsi ayvatana derler şānīde ḫārr-ı evvelide ruḫbdur muḫallil ve mulaḫtafdur [4] zımād eylemek şudā'ı def' édersüdded-i devvāre nāfi'dür bögreklerde olan [5] ḫaşı pārelar müdirr-i ḫayzdan ḫabḫına ezen olunsa bu mezkūrāta infā'dür [6] şerbeti üç dirhemdür lakin kolyeye zararlıdır muşliḫi anīsündür **bersiyavşān** [7] Türkīsi baldurı ḳaradur mu'tedildür üç dirhemi müşhil balḡamdur ve sevdādur [8] ba'zılar ḳābızdur dēmişler bu ḳol ekşerdür ve şadıriyyeyi fuẓelātdan [9] pāk éderyaraḳan nāfi'dür ḫayzı ve bevli aḳar ve veca'ı def' édüpbögreke [10] nāfi'dür 'ırḳ'un-nisā ḫamarında olan fuẓelātı pāk éderne'ūzu bi'llahkelb [11] 'aḳūr 'azz eylese def' éder meşāneden ḫaşı çıkarur lakin tıḫāle zararlıdır [12] ıḫlāḫı maştaḳı iledür **bezz-i kerefs** şānīde ḫārr ve yābisdür müdirr-i bevl [13] ve ḫayzdur miftaḫ süddü kebeddür ve bögrekde ḫaşı çıkarur fevāḳı imtilā' [14] def' éderriyye maẓardur ıḫlāḫı ḫammāma iledür **bezz-i raziyāne** anīsūna[15] müşābihdür ḫarāret ve bürüdetde za'īfdür yelleri aḳar ve līn nisāyı ziyāde [16] éder**bezz-i kettān** evvelide ḫārrdur yübüset ve bürüdetde mu'tedildür munzic-ı [17] evrāmdur müleyyen-i evrām-ı ḫārr bāriddür zāhir ve bātında olan evrām-ı şulba [18] nāfi'dür ḫabḫıne ebzün olunsa fāidedür taḳlīl éder**bezz-i neckeşt** [19] şānīyede ḫārr ve yābisdür evrām-ı tıḫāle sekencebīn ile nāfi'dür sirke ile [20] ḳaynadup zımād eylemek mezkūrāta nef' vèrür lakin bahı keser ekşarından [21] zarar ḫāşıl olur **besbāse** evvelide ḫārr-ı yābisdür şalābāt ḡalīzi [22] taḳlīl édermerhem kırūḫına dāḫil olup mi'de zımād olunsa ālām-ı balḡamdan [23] emīn éderiştihā vèrüp ḳuvvet ḫāşıl éder**büssed** mercan kökidür

¹²²**El-ḫük**vezninde bāz rüc ismidür ki tere-i ḫorāsānı dēdikleri nebātdur ve semüz otına dēnür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evvelindedür El-baḳlatū'l-zıbb bir nebāt adıdır bārid-i nücūye berridür ki oḡul otunḡ beyānı nev'idür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilindedür.

beyāz [24] ve kırmızı ve siyāh olur evvelide bāriddür ba'zılar şānīde demişler efdalı [25] kırmızı olandur hāşaşı kalbi kavī ederekhāle dāhil olunsa başara kuvvet¹²³

73a

[1] vērür terf-i dem için nāfi'dür ve lahm-i zaīdī izāle ederrīş-i em'āy [2] ve 'aser-i bevlī def' eder bögreke mazarrdur maşlahı keşir eder**baṭṭ** Türkisī [3] ördektür qanādınun mażmı gāyetle a'lādur ruṭūbet ve harāreti çok [4] getürür ve evcā' teskīn ederbahı ziyāde edüp şavtı şaf eder[5] ve ğidā-i bisyār hāşıl ederamamā hazmı 'asīrdur meger **zençebil ve dārçin** [6] ile ekl olunsa hāşılı candān maḳbūl şey degüldür **buṭum** şāniyede hārr ve yābisdür [7] ba'zılar evvelide demişler tāze iken ruṭb kurıduḳda yābis olur [8] tıhāle nāfi'dür müdirr ve hāyż bevldür bahi ziyāde ederaşhāb-ı balġam ve meşāyih [9] için ḳatı müpārekdür yağı laḳva ve felce tıla olunsa def' ederevrām-ı tıhāli [10] taḫlīl eder**belādur** rābi'ada hāder balġamı mizāca nāfi'dür hini şaf edüp [11] nisyānı def' ederfālic ve laḳvaya ve süstī 'aşışeye fāide ederşerbeti [12] nīm dirhemdür şol kimesnenün mizācına nāfi'dür ki hārārete taḫammül ede deḫānı [13] bevāsıra buḫūr olunsa ḳavīdur ekelinden emrāz-ı müzmine tevliid eder sersām [14] ve cüzām hareket-i deḫān gibi ve ḫulḳūma ve ḫummayata zararlı verem-i a'şa [15] ve a'sāba bāriddür ekşārından maḫrūru'l-mizāc olanı derece-i helāka irişdürür [16] **bezr-i benc** siyāh ve sefid ve surḫ olur derece-i şālişenün aḫerinde bārid [17] ve yābisdür ve muṭ'adur ṭaraf-i dem için nāfi'dür saḳta ve ḳarbe evcā' [18] teskīn eder nıkrīs-i bāridde tıla olunsa nāfi'dür ḳulaḳda şovuḳdan [19] balġam olup görüldiyse ve ḳurd olsa sirke ve revġan ile ḳaynadup [20] süzüp ṭamzursalar def' ederamamā bi'l-fi'l mazardur ve miṭl 'aḳalāt [21] deḫān ve mūriş çünān ve ḫunāḳdur ve bā'is-i verem-i lisāndur emrāz-i keşire [22] iḫdās eder bal şerbeti ile ḳuşdurur **ḫarf'üt-tā temürhindi**¹²⁴şāniyede bārid [23] ve yābisdür ishāl edüp mi'deyi ḳavī ederve ḳay ve 'aṭeşi teskīn [24] edertuffāḫ elmadur ruṭūbet zāidesi vardur böyle iken nefḫī gālibdür ekşisi [25] apruddur ruṭūbetde aḳaldur kalbi ve mi'deyi ḳavī ederḫuşuşā teffāḫ¹²⁵

73b

[1] fetḫi ola bu evvel elmadur ki ḫaltı ḫāmdur ve ekşidür ḫummāyāt-ı 'atīḳanun define [2] ḳābildür **türbūd** ot köki gibidür bir eczādur eyüsi içi boş olanur şāniyede [3] hārdur bedeni taḫfif ederve ishāl ederve balġamı raḳīḳ ederamamā meger **zencebil** [4] ile muḳavvī ola öyle

El-cesez seger vezninde mercāna dēnür ve bu mu'arribdür ḫafi olmaya ki mercān geliri nesneye ḫacer şerci itlāk olunur zīrahacer ve şecer beyninde berzec ḳa'r-ı deryāda nābet bir şeydür ğavvaşlar kökine bir eylemekli kend geçirüp ba'de ṭaşradan zūr ile çeküp çıkarurlar şems ve hevā ṭoḳıduḳda cemudet ce ḫmer peydā eder Hindīde aḡa petvāli dirler Fārisī ve Türkisī mercāndur ve āşl Arabīde mercān inçünün ardesine dēnür ba'zılar kökine mercān ve şāhene besd dēnür deyü beyān eylemişdür ve muşbāḫde ṭuṭuşı 'Arabī olduğımı eş'ār / ḳāmūsı cild-i evvel evāḫirinde bābü'l-zāl faşlü'l-bā'ün yigirmi birinci satırındadır

¹²⁴ Maṭlab harfū'l-ilta

¹²⁵ **El-şabbār** arāb vezninde ve **el-şabbār** rammān vezninde Hindī dedükleri meyveye dēnür / ḳāmūs-i cild-i evvel aḫerinde ki tamāmına yedi kağıd var iken

olsa ğalīzi laṭif ishāl ederve sinjir ağrılarına [5] fāide ederişlāhı dehen lūz ve zencebilledür **tīn** incirdür tāzesi [6] cüz'ī hārrdur ruṭūbeti çoğdur ve ğıdāiyyeti çoğdur ve tīz hażm olur [7] hāmı cāldur bürüdete māıldür mādem ki hām olsa kurası hārrdur [8] ve laṭifdür ve cem'den bu ziyāde ğıdā vērür ve nażcı qarībdür zararlı [9] azdur etlūsi ekşerdür nażc cihetinden ve incirde ziyāde telyīn vardur [10] ve dağğdan tevellüd eden hummaları teskīn eder ve incirün süti kandan [11] ve ğayrīden erimiş olanı toğdurur ve toğmuşları eridür emrāzdan [12] hāşıl olan levnī fāsıdı işlāh ederve çıbanları oñuldur [13] yağı kılmak ile ve maħrūrları şuşadur şuşamışları teskīn eder[14] ve su'āl-i müzmine nāfi'dür ve idrār bevl eder südd ve kebed ve tıhāle nāfi'dür [15] ve selsü'l- bevl olanı nev'ā huzūr étdürür hāşılı ve kilye ve meşāneye [16] nāfi'dür koz ile ma'en yenürse ğıdāsı ziyāde olur lakin ğalīz ğıdālar [17] ile yemek yaramazdur cemmīr dağı incir nev'indendür nihāyet mi'deye zarardur [18] ğıdāiyyeti qalıldür **kuvvat** beyāzı incire qarībdür ğıdāiyyeti qalıldür ammā tut-i [19] Şamī ki aħmerdür bārid ve ruṭb ve qarīzdur mevādik nüzulını men' eder[20] huşuşā 'azāya aqmaq dileye ve hām ola ṭabi'iatda sumāk gibidür ef'ālde [21] boğaz şişlerine nāfi'dür ğargara ile içmek dağı ağladur iştiḥā vērür [22] ve mi'deden tīz inçdürür ve bağırsaqlarda eylenür nev'ā idrār édertürmüs[23] Türkīsi termiyedür cühüd baqlası dağı derler evvelide hār ve şānīyede [24] yābisdür tıla olunsa bedeni cilā ederqaynamışı kelefe ve nemşe ve baraş [25] ve bahāka ve sa'ziyye ve cerebe nāfi'dür yağı édüp göbege urmaqla qarında

74a

[1] olan qurdları kırar icmekle dağı a'lādur sirke ile ezülüp bedene [2] sürülse kılları inceldür sirkencübīn içilse südde-i tıhālı açup idrār [3] eder bevli eger huqne olunsa ṭamşı ve cenīn-i meyyiti iħrāc eder **terencübīn** [4] ħarāret ve bürüdetde mu'tedildür nev'ā ħarārete māıldür ve müleyyen ve cāldur ve su'āle [5] ve veca'-i şadra nāfi'dür teksīn-i 'aṭaş edersafrāyı ishāl-ı raqīk ile [6] iħrāc eder**ħarfü'l-şā sūm**¹²⁶şālisede hār ve yābisdür yelleri taḥlīl eder[7] ve cerāhete fāide édüp şularuñ tağbīrine a'lādur su'āl-i müzmine ve diş [8] ağrısına eyüdüür ve pişmiş göğüs ağrısına eyüdüür ve boğazda ve qarında [9] selk ve qurd olsa çıkarur ṭamşı idrār eder meşīmeyi iħrāc eder[10] lakin ħunnāka zarardur ve boğazı ağrıyan bal ile qaynadup zımād eylese [11] def' eder ve deri altında qan uyuşup d'arbe ve saqṭadan cem' olsa [12] tıla olunsa def' eder kühleyi ve sirkeyi kırup başı ağrıdur ammā göze [13] ziyān eders**selc** cāmi' ħarāretdür deħāniyyeti muhtebedür içen ademi şuşadur [14] ve mi'de ve sinjire zarar eder ve ħarāretten olan diş ağrılarına nāfi'dür [15] **sa'leb** dilküdüür bu ħayvānuñ taḥlīli vardur köki ğāyetle ıssıdır bürüdü'l-mizāca [16] a'lādur faqir derüm ki saşsar ve saqa kuşu dilküden ıssıdır dilküyi [17] diri iken bütün bişürüp bir miqdār zeyt yağı qatup süzüp [18]

¹²⁶ Maṭlab ħarfü'l-şā

veca‘-i müfāşile ve nakribe ve ‘ırķū’l-nisāya tılā olunsa fāide éderāk [19] cigeri müceffedür bu fāide éder**semeretü’l-zurefā** kez nāzik dahīdir derece-i [20] evvelinüñ aherinde hārrdur kāt‘-i ru‘āfdur sirke ile bişüp zımād [21] olunsa nāfi‘dür lakin bir miķdār **fūlfūl** ile ıslāh etmek gerekdür **sāfisyā** [22] zamg-ı sezāb biridür hiddeti sebebiyle teshīn ve tahfifi vardır ve maħrūķū’l-[23] –mizāca münfecdür ‘umķ-ı bedenden mād-die kavī ishāle cezb éderdevāū’l-sā’leb [24] ve üstürhā ve ‘azl ve nıkrīs için ziyādedür ‘ırķū’l-nisāya huķne olunsa [25] nāfi‘dür mefāşıl ki bürüdetden veca‘ peydā étmiş ola nışf

74b

[1] dirhemi isti‘māl olunsa def‘ éder istiskāya dahī nāfi‘dür ekşārından [2] ihtibās-ı bevl ve süzüş hulķ ve mi‘de ve humret-i vech hāşıl olur [3] **ħarfū’l-cim cāvşır**¹²⁷şālişede hārr ve yābisdür mefāşıl ve ‘ırķ‘ün-nisā-i bāride [4] tılā olunsa nāfi‘dür eger şovukdan derd-i dendān ‘ariz olsa veya [5] kırılma meshūķan surseler veca‘in teskīn éder selsālu’l-bevl ve şar‘a [6] ve istiskā ve şalābet-i raħim ve kulunç ve ihtibās-ı hayz ve su‘āl-i müzmin için [7] nāfi‘dür ammā su‘āl balgamdan olursa isti‘māl cā’izdür ğayride cā’iz degüldür [8] ‘aşab-ı şāhīh için ve neşīn için mazardur ıslāhı cüz’i [9] mürr-i mekkī ileder **cāvers**¹²⁸evvelide bārid ve şālişede yābisdür kābız [10] ve müceffedür ba‘zı mu’līm için zımād olunsa a‘lādur cemī‘ şişlere müpārekdür [11] taħlīldür lakin hażmı beddür tevīd-i evrām éder eger süt ve kepek şuyı [12] veya şir-i revġan veya revġan-i badem ile bişürseler def‘ zarar éder **cūbn**¹²⁹ [13] şāniyede bārid ve ruḫbdur bedeni semürdür lakin meşānede taş tevīd [14] éder ve süddeye sebep olur ıslāhı ‘asel ve cul ve revġan-ı zeytledür [15] ammā peynir ki kurudur gerek tulum ve gerek ğayrı şāniyede hārr-ı yābisdür [16] ekşārından yūbūs hāşıl olur ve kurūh için revġan-ı zeytle [17] olunsa nāfi‘dür seḫ ve mefāşıl için zımād olunsa nāfi‘dür [18] pişmiş ve kabh ve mevlūd-i şafrādur bedeni lāġar éder ve ‘asīrū’l- [19] –hażmdur mi‘deye zararlıdır **cevz-i bevvā** şāniyede hārr ve yābisdür muķavvīdür [20] başara ve seyle fāide éderāġız koħusun giderüp pāk éder yüzde [21] olan siyāh noķtaları giderür nev‘ā kābızdur kebed ve riyye ve tıhāle [22] kuvvet vērür bevli idrār éder**cevz-i rumi** koz dedükleridür şānīde [23] hārr evvelide yābisdür çok yemek aġızda sivilciler peydā édüp [24] dili aġrıdır bu hażmı müşkildür mi‘deye mazardur ammā bal ile bürüdete [25] mi‘deye eyüdü yeşil koħun kabuġını döküp şıķup şuyını rubb ^{130 131}

¹²⁷ Maḫlab ħarfū’l-cīm

¹²⁸ **El-cāvers** vāvuḡ fethiyle ma‘rūf ġale ismidür ki Türkīde karaca dāri ve şuret dārisi ve cevāz-dāri dedükleri ħorde-dāri olacaķdur zāhirā kāveres Fārisi mu‘arredür / kāmūs-ı cild-i şānī

¹²⁹ **El-ceben** cimün zammı ve zımmatiyle ve **el-ceben** ‘utull vezninde ma‘rūfdur peynire denür ki südden çalınur / kāmūs-ı cild-i şāliş evāşıtındadır

¹³⁰ **Cevzahenc** cimün ve hanuḡ fethiyle bir devā-yı Hindī adıdır ve bu cevlahinüñ mu‘arribidür ki cebel-i Hindī ta‘bir olunan devādur / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

75a

[1] édüp boğaza gargara vèrirse hunnâka eyüdü **cülnâr**¹³²Türkîsi anâr [2] çiçegidür evvelide bârid şânîde yâbisdür diş etlerin kavî eder[3] taraf-i deme ve seçe nâfi'dür eski cerâhetleri oğuldur **cezer** havuc dedükleridür [4] aşlı ruḥbdur evvelide muftehdür şehvet-i cimâ'î tahrîrek eder aşlı [5] bezri bu huşuşda gâlibdür bostânîsinden birisi a'lâdur [6] bevl ve hayzı idrâr eder şuyı ile ve noḥud ve şoğan ile bişirüp [7] üzerine **zencebileküp** yedürseler cimâ'a kuvvet vèrür Arşimed ve Saz- [8] nâm hekîm havucun üç dirhem tohumını saḥḥ édüp toḡuz dâne yumurta şarusıyla [9] berk pişmiş ola yedi gün dek isti'mâl eden kimesne her naḡdur cimâ'dan [10] ḡalmış ise i'âde ederdeyü baḡş eylemişdür **cedvâr** şahîḥ cedvâr olup [11] biş ki bir yerde ma'en beter ol olmayıcaḡ laḡif eczâdur egerçi ḡârr ve yâbisdür [12] lakin cemî' semûmâtuḡ tiryâḡidür beş aya ef'â les'ına tılâ olunsa zehri [13] def' ederammâ cedvâr muḡavvî ḡalb ve müferreḡ rûḡdur ḡükemâdan ba'zı [14] naḡl ederler ki ba'zı ḡayvânât biş yerler fehmi eyledükleri gibi cedvâr [15]yèyüp ḡalâş olurlar cedvârdan ḡayrı ile zehrden ḡalâş gücdür [16] ḡavâşı bî-nihâyîdür Fârisîde mâfir ḡıyın derler ammâ biş zî semdür [17] evrâm-ı ḡâriyye tılâ olunsa nef' tām vèrür **circir** şâlişde ḡârr evvelide [18] bâriddür evvel ḡidâ yense ḡazm tamâm ḡâşıl les'ana zîmâd olunsa ḡalâş [19] eder ve bâhı ve meniyyi ziyâde eder ve telyîn ederḡarḡa ve cedrînün [20] eşerlerine şuyı tılâ olunsa fâide ederlakin maşdu'dur ıslâḡı [21] hinduba ve sirke ve baḡlaü'l-ḡumḡa iledür **centiyânâ** eşek turpidur şâlişede [22] ḡârr ve şânîde yâbisdür müfteḡ ve ḡabızdur 'uşâresi bahaḡa tılâ [23] olunsa zaîl ederşarâbla ḡaynadup ḡaşerât-i les'ane tılâ olunsa fâide [24] eder şerbeti bir dirhemden bir mişḡâle dekdür cenîn-imeyyitihrac ederlakin [25]ḡihâle zararlıdır ıslâḡınâm-ı eczâ iledür **cünd-i badester** ḡunduz¹³³

75b

[1] ḡayâsıdur şâlişede ḡârr ve yâbisdür ba'zılar şânîyede demişler muşahḡin-i [2] maḡûlesinün ḡâyetle laḡifdür 'aşab-ı bâride ve ra'aşa ve fâlica [3] muvafıḡdur ve ḡad ve nisyân ve şudâ'-i bârid için a'lâdur muḡallil-i naḡc ve müdirr-i [4] hayz ve muḡrec-i meşîme

Cevz mâşilşâ-yı müşelleşenün kesriyle tatule ta'bir olunan nebât ismidür **cevzü'l-ḡay** Yemen'e maḡşuş bir şecerün temrîd ve fındıḡ ḡadar ve cevfinda perdeleri içre ḡâbb şanev bir miḡdârı ve nev'â giryeü'l-rayḡe dâneleri olur edviye cümlesindendir/ḡâmûs-i cild-i şânî evvelindedür

¹³¹**El-nebîr** emir vezninde penire dènür ki ma'rûfdur südden çalınur cübbün ma'nâsinadur taḡulnebir ey el-cübbün/ ḡâmûs-ı cild-i şânî evvelinde

Cevz bevvi Türkîde daḡî vez bevva ta'bir olunur ma'rûf darudur Hindistân'da nâbet bir şecerün semerîdür ḡâmûs-i cild-i-ışânî evvelindedür

¹³²**El-cüleñnâr** cimünḡammı ve lâm-i müşeddenün fethiyle ḡülnâr-ı Fârisî mu'arredür ki nâr çiçegine dènür maḡkûldur ki bir âdem henüz aşḡer iken üç dânesini ḡoparup yutsa bir nesneye ḡadar aḡrısı ḡörmemek ḡavâşındadurlakin ḡıbbîde şâḡib-i remd yaḡûd ḡayrı kimse çehârşenbe ḡünü ḡalû'-i âfitâbdan muḡaddem açılmamış ḡoncasından bir ḡaç dânesini aḡzıyla ḡoparup yutsa ḡuttâm-i sineye dek ḡöz aḡrısı ḡörmez ve mücerebbdür deyü mersümdür / ḡâmûs-i cild-i evvel aḡerindedür

¹³³**El-cenbez**ḡanfèz vezninde nâr aḡacınun çiçegine dènür şârḡ dir ki celnâr didüḡi gibi cenbez daḡî dènür ḡaldı ki cenbezḡabeye dinmekle irtifâ'ı mutaḡzmin olduḡına mebnî her tomurçiçege ve ḡâşşa narunḡomurçiçegine ıtlâḡ olunmaḡ üzere immihât-ı sâ'irede mersümdür / ḡâmûs-ı cild-i evvel aḡerindedür

ve cenîn-i meyyitdür hayvânât-ı mevziye şoğduğına nâfi'dür [5] ve kúnduz hâyasınıñ ağırı ya'ni ğubbâr renginde olanı simm-i kâtildür [6] lâzım olan siyâh reng olanıdır ıslâhı şebes ve 'usc ve sebistân [7] ve 'asel iledür **harfû'l-hâ huzaż**¹³⁴tütüyâdur eyüsi üzerine urduğda buz [8] gibi pâre pâre olanıdır taşra ve içerüsi yaqut renginde olandur [9] bevâsır için isti'mâl olunur şânide yâbisdur bürüdeti mu'tedildür [10] bununı tahtlıli kavîdur bedenden kıl giderür ve yüzde olan çekide fâide [11] éder ve kúruлуğına ve kan gidene nâfi'dür mefâşılı berk éder veremde [12] fâ'ide édüp cilâ vèrür tabağa-i karîne olan kan asüde tihâle fâide [13] éder gençek şişlerine ve şafrâvî kabarcıklara ve yaramaz çıbanlara ve diş [14] etleri yünüğüne tılâ olursa fâide éderiçmek ile ishâl mi'deye nef' [15] vèrür **hımnâ** Türkisi kınadur şânide bāriddür ve bazı'lar hârrdur demişler [16] bu hımnânuñ kabzı ve tahtlıli hafif vardur ıslanup şuyun içilse tamarların [17] ağırların açar ve ıssı şişlere ve çiçege ve kaş kirpik dökülmek üzre [18] yigitlere nâfi'dür huşuşâ sinir ağırlarına ve fâlice ve 'aded-i a'zâya nâfi'dür [19] ellere ve ayaklara ve dizlere ursalar yorğunluğı alup sinirlere kuvvet vèrüp [20] fâide ola **hanzal** Ebu Cehil karbuzıdır şâlişede hârr ve şânide yâbisdür [21] cigerdeki ğâyet ile zâradur kabuğı dahtı terk olunur yalnız bir dânesi [22] bir ağacda bêtmişolunup isti'mâl olursa fi'l-hâldur ve cigerdeki [23] kabuğı zehr-i kâtildür ammâ şahmından kifâyet miqdârı kadar isti'mâl olursa [24] muhallil-i maqt' ve câzibdür tâze yaprağı kanı gètmegi men' éderve şişleri [25] yumuşadup nazc vèrür ammâ şahmı sinirlere ve ağırlarına ve nıkrîs ve veca'-i

76a

[1] mefâşıl ve 'ırk'ün-nisâya nâfi'dür cüzâma vedâü'l-fîle ihtikân ve şerbet [2] birle nef' vèrür diş ağırlarına mazmaza olursa veca'î teskîn édüp [3] ihrâcını âsân éder nefesü'l-intişâb nâm-ı maraza bununı tohumı ile ishâl [4] ziyâde nâfi'dür balgam-ı galîzi mefaşıldan men' éder ve sevdâyı ishâl [5] éder bu şerbeti ki kaynamış ve menkû' olmuş ola on iki kırâtdur [6] bögreklere meşâneye nef'â 'azîmdür nihâyet bununı ıslâhı keşirâ ve roğân-ı [7] badem iledür **hımmaş**¹³⁵ nohuddur hârr ve yâbisdür siyâhı kavîdür manzac muqattâ'dur [8] ziyâde ğidâsı vardur baqladan artuğdur veca'-i zahire evrâm-ı leşeye [9] ve iki kulağ aralarına ve şişlerine nâfi'dür âvâzı şaf édüp riyyeye (ciger) ğıda [10] vèrüp pişmiş istiskâyâ yarağana nâfi'dür ğıdadur ve taşları pâre- [11] -leyüp be-küllî meşâne olan 'avârazı def' éder ve raħimde olan oğlanı [12] çıkarur **hınça** buğdaydur ruḡubette ve yübüsette berâberdür ve mu'tedildür [13] kavrulmuşı gec hażm olur ve nifâh olur ve kurd tevliğ itdürür pāk [14] kızıl buğday bağırsaqlara ğidâ vèrür hâşıl yalnız buğday étmegi yèyüp kanâ'at [15] éden

¹³⁴ Maḡlab harf'l-hâ

¹³⁵ **Hammaş** hilliz vezninde ve kınıb vezninde habb-ı ma'rûf ismidür ki nohud ta'bîr olunan ğaledür nâfiḡ ve melîn ve bolı medder ve meni ve dem ve şehveti mekşer ve bedeni ve âlet tenâsili muqavvîdür lakin ekl tenâvüli ta'âmında muqaddem ve muḡerr olmayup ta'âm aralığında olmağa meşrûtdur / kâmus-ı cild-i şânî evâilindedür

kimesneye bundan eyü ğıda olmaz huşuṣā alınmış ola **ḥabbü'l-zelm** [16] ṣānīde ḥārr ve ruṭūbetdür semürdücidür menīyi ziyāde eder ṣehr-i [17] zorda bir meṣhūr otuṅ yemiṣidür **ḥabbü'l-nil** civid-toḥumudur ṣarmaṣık [18] toḥumına beṅzer ṣānīde ḥārrdur behaḳ ve barsa fāide ederlakın ğuṣṣalandurup [19] göṅli döndürür ve ishāl ederaḥlāt-ı ğālīze ve sevdāyı ve balğamı kuvvetle iḥrāc [20] ederḳurdları ve ṣoğulcanları kırar **ḥabb-ı ṣanavber** çām ağacı yemiṣi(dür) Türkisi [21] köknārdur iki ṣınıfdur bir ṣınıfı uzunca ve biri kıṣācıkdur içi büyük olanuṅ [22] ṭabī'atı ḥārr ve ruṭbdur ḥazm-ı ḳarıṣ derler bu nev' munzicdur ve taḥlīl ve telyīn [23] edüp dili yaḳar ṣuda ıṣlatmaḳ ile keṣīrū'l-ğıdā olur lakin ḥazmı müṣkildür [24] ammā öksürüĝe eyüdü ve riyye nāfi'dür leziz ṣarābla biṣürseler meniye [25] ziyāde eder fammā baĝırsaḳları büzer ıṣlāḥı anar içilidür **ḥabtü'l-ḥazr** ṣaḳız¹³⁶

76b

[1] aĝacınuṅ yemiṣidür Türkīde manuṣ derler ḥārr yābisdür ve yübüsi ṣāniyededür [2] bedeni kızdurur ve telyīn eder ve nazc vērüp pāk eder ve ruṭūbet vērür [3] nev'ā ḳabzı vardur ve cilāyı ḳavī vardur fetḥ eder cezb eder bedenüṅ [4] eṭrāfindan ve kuvvet-i cimā'ı ḥareket eṭdirür bunuṅ zamĝı nāfi'dür merhemlere dāḥil [5] olur evrāma yüz yarıḳlarına ve yorgunluĝına ve cerebe bunuṅ baĝı nāfi'dür [6] keyfiyet-i istiḥrāci ṣaḳlaya cıḳar badem yaĝı gibi **ḥummām** göĝercindür göĝercinüṅ [7] yavruları ziyāde ğıda vērür ve laṭif ḥalt peydā eder ve maḥrūru'l-mizāc kırarāḳ [8] veya ekṣiler ileyēyeler ziyāde ḥārrdur meflūca ve nıḳrīs-i bāride ve veca'-ı [9] mefāṣıla münāsib ğıdādur ḥarāreti ḥavfdan emīn olmaḳ dileyen yaṣ [10] kiṣniṣ ile ve ḥıyār cekirdegi ile piṣürüp yēye yavrusı bılcıkdan aḥefdür [11] **ḥacer-i lāzuverdve ḥacer-i ermeni** bu ikisi kuvvetiyle sevdāyı iḥrāc eder er ḥacer-i ermeni [12] aḳvīdür ammā maĝsül ve meṣül olmaḳ gereklerdür ḳablū'l-ĝusl isti'māl [13] olunursa maĝṣidur ḳay-i heyecān **ḥabb'üs-semene** ḥārr ve ruṭbdur bahı ve meni- [14] –yi ziyāde ederve insāni semürdur **ḥayyü'l-alem** ḳaya ḳoruĝıdur bir ḳac [15] nev'dür aḳ deṅiz aṭalarında ṭarifesi olur ki mersin yapraĝı gibi yapraĝı [16] olur a'lā turṣusu olur ammā maḳbūlı küçük ḳoruḳ gibi olanıdur [17] ḳan kebedine nāfi'dür ṣadr ve riyyeyi pāk eder ḳasıḳ devālarına ṣarāb [18] ile biṣürüp ursalar nāfi'dür baĝırsaḳlarda olan veca' bunuṅ [19] cinsi a'lādur cemī' nev'inde bürüdet kemāldedür **ḥilye** Türkisi [20] bū toḥumudur ṣāniyede ḥārr evveli yābisdür ḥarāreti er olan ṣeyleri [21] taḥlīl ederve ḥarāreti coḳ olana maḳardur 'asel ile yinse semürdür [22] ve lu'ābı göĝüsde olan

¹³⁶**El-zerret** sebe vezninde ma'rūf ğala ismidür ki Mıṣır buĝdayı dedükleridür aṣlı zervāydı ha vavdan 'üzdur / ḳāmūs-ı cild-i ṣāliṣ evāḥirindedür

El-ḥantet ḥānuṅ kesriyle buĝdaya dēnür ḥavāṣındandur ki aĝızda çiyenmiş buĝdayı köpük ıṣırdıĝı yere zımmād biĝāyet nāfi'dür cem'ī ḥantdur 'aneb vezninde /ḳāmūs-ı cild-i ṣānī

El-terbiyyet eḥciyye vezninde buĝday envā'ından kıızıl buĝdaya dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel

El-ḥumūlet bir cins buĝday dēnür ki buz olup sünbülesinüṅ dāneleri büyük olur / ḳāmūs-ı cild-i ṣāliṣ

El-zelm fetḥetle bir nebāt ismidür ki taḥmi ve çiçeĝi olmaz yerüṅ altında sürmiş inçe kökleri olur ve anda yayvān dāneleri olur ki ḥalv ve muḳavvīdür / ḳāmūs-ı cild-i ṣāliṣ

hâlîları giderür kuvvet-i cimâ'î tahrîk eder [23] ve fâide eder lu'âbında cilâ vardır çoñağı ve vashî pāk edergöz [24] ağrısına zımād olunsa şalâbeti def' eder **hacerü'l-yehūd** Türkîde beni İsrâil [25] zeytûni derler mu'tedildür ve müfettit-i haşâtdur ve 'asrû'l-bevle nâfi'dür ve meşâne ¹³⁷

77a

[1] müheccecer olan taşları pâreler **hacerü'l-yeşb** yeşim dedükleri taşlardur iki cinsdür [2] vilâyet-i Çinden gelür boğazda ıslasa mi'deyi kavî eder cemî' [3] 'alel bâṭiniyyeye müfiddür bi'l-hâşşa merînün cemî' marâzlarına nâfi'dür **hâşâ** ¹³⁸ [4] şâlişede hârr ve yâbisdür sîneye ve riyye nef'i vardır ve tebevül-i dem [5] edene ve kan tükürene nâfi'dür müdirri-hayzdan ve bağırsaqlardan balgām [6] ishâlle ihrâc ederta'âma hâl olunsa bāşıraya kuvvet vürür ve nigāh [7] edüp hazma mu'ayyen olur riyye mazarrdur ıslāhı na'nā iledür [8] **habb-i belesān** şānide hârr ve yâbisdür müşhil balgām ve sevdādur meşāneye [9] zarardur ıslāhı keşire iledür **habb'-ül-gar** defne yemişidür şâlişede [10] hār ve yâbisdür 'asar-ı vilâdet için taḫṭir-i bevl için nâfi'dür [11] müdirri-hayz dur ve zehrūñ zararın def' eder **hasek** demir dikenidür [12] i'tidāl ile meşhürdur gerci hârr dahî demişler ammā bārid yâbisdür [13] ve müleyyen munzicdür ve dāfi'a kurūhdur 'akreb ve ef'ā ladağına nâfi'dür [14] ve baha kuvvet vürür ve meşāne olan taş pāreler ve 'asir-ı bevl [15] āsān edüp kılunçı açar ve semūm-ı kâtile mazarrdetini def' edertihāle zarardur [16] ıslāhı badem yağı iledür **hiltit** rābi'da hārrdur ba'zılar şāniyede [17] demişler bāhı taḫlil eder derün mi'dede muncemed olan kanı taḫlil [18] ederfālic ve şar'a nâfi'dür hâşşata 'akreb ve rüteylā zembür-ı har şokduğına [19] nâfi'dür müdirri-bevl ve hayz dur bal ile erödüp süzüp seklere [20] tılā olunsa nâfi'dür ve muḫavvī bahdur lakin mi'de ve kebede zarardur [21] ıslāhı aşık iledür **harfū'l-hā hubbāzi** ebe gümececiür berri ve bostānidür [22] evvelide bārid ve ruṭubetdür harāret-i bürüdetde mu'tedildür Yunus Bam ṭabīb [23] bārid-i yâbisdür demişdür ammā bu ḫavl ba'iddür nemle ve ḫumre için [24] zımād olunsa telyīn edüp zāil eder sinede ḫuşūnet ve su'āl [25] olsa muvāfiḫdur ciğerün süddelerin açup līni ziyāde ¹³⁹

77b

[1] eder ve gerek ve meşāne veremlerine nâfi'dür ba'zılar hārrdur demişler ammā [2] ḫābız ve müdirridür mi'deye zarardur **hardal** rābi'ada hārrdur yübüseti [3] gālibdür eyüsi bostānidür ve kırmızı olandır balgāmı ḫaṭ' eder evrām [4] köhne ve ḫinnā zīrā için taḫlil

¹³⁷ **El-istihsār** yorulup bî-tāb olmak ma'nāsınadır yaḫal istihsārü'l-ba'ir izā a'î / ḫāmūs-ı cild-i evvel āherindedür

¹³⁸ **El-hāşā** bir güne nebāt ismidür ki bāl arusu otlayup andan bāl olur Türkîde gegik ta'bîr itdüklridür ki za'ter berri olacaḫdur / ḫāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

¹³⁹ **El-sa'ter** tāy fevḫiye ile ca'fer vezninde gegik ta'bîr olunan nebāt-ı ma'rūfa dēnür berrisine gegik ve bostānisına 'Arabî olarak sa'ter ta'bîr olunur / ḫāmūs-ı cild-i evvel āherinde

vardur çerb ve kıba ve ‘ırķ’un-nisā-i vedā’üş-[5]-şa‘leb için tılā olursa def’ éder kehl olunup göze cekilse şııurluğı [6] zāil éderve bürüdetden bedene süddeleri açar evrām-ı tıhāli zāil [7] édüp ihtināf-ı rahimi açar ve muķavvī bāhdur ve himmāyet-i ‘atıķa-i zāil éder[8] şerbeti iki mişķāldur lakin zararlıdır ıslāhı sirke iledür **haşhaş** sānide [9]bārid ve yābisdür siyāhı şālisede yābisdür içmek ile ve yaķı ile mühdur ve yemek [10] ile telyini var hārr ve taħlıli vardur ve veca‘-i mefāşılı ve ‘ırķ’un-nisāyı [11] tesķin éder ve ğalīz nesneleri men’ éder**haşme** i‘tidāl ile hārr [12] munzicdur telyin ve irhā ve taħlıli vardur veca‘-i mefāşılı ve ‘ırku‘l-nisāyı- [13] deridrār te‘āşür ğod fā‘idesi muķarrerdür bezri hārr olan su‘āle [14] nāfi‘dür ve yaprağı meme şişlerine fā‘ide éder kökinüğ kaynamışı ħarfet bekle [15] ve bağırsaklara nāfi‘dür ħuşuşā zaħıre ve evrām-ı maķ‘ada ve yaramaz ishāle [16] nāfi‘dür **ħass**¹⁴⁰ marıldur sānide ruğbdur cümle otlardan ğıdaiyyeti ziyādedür [17] bu ma‘nā pişmişinde ziyādedür vasať-ı şarābda isti‘māl olursa mestāne- [18] –ligi men’ éderihtilāf-ı miyāha a‘lādur ve mühedder ve münevvedür hezeyān üzre [19] olanlara ve başı ğüneşden yanmışlara a‘lādur bununu toħumu meni kavī éder[20] lakin şehvet-i cimā‘ī sākıt éder ve ihtilāmı men’ éder‘ateş-i şiddet ħarārete [21] māni‘dür eklile mu‘tād olan şaşşuğ elbette başarı za‘if olur [22] **ħūh**¹⁴¹şeftālüdür sānide bārid evvelide ruğbdur mute‘affin olur ammā [23] mu‘tedildür nev‘ā kıbızdur ħāmı ziyāde kıbz éderħām şeftālünün [24] ve yaprağınun ‘aşarı kırında olan kırdları kırar bu ma‘nā içmek [25] ve kırna yaķı eylemek ile daħı olur ğıdā ıssı keşirdür ammā ğıdāya taķdīm¹⁴²

78a

[1] olunmaķ vācibdür **ħall**¹⁴³sirkedür bārid ve laťıfdür pişürmek ile bürüdeti [2] nāķış olur mulaťtaf ve maķť‘dur şafrāyı kıať‘ éder her ne muħallile ki [3] ħādiş ola def’ éderve mu‘ayyen ħazmdur lakin balğamuğ zıddıdır ve [4] sevdāviye mażarrdur cemre ve nemle ve cereb ve ħikke ve kıbāya ve ħarķ-i nāre fāide [5] éder bu ğerek yağıyla merhem olursa kırħalara nāfi‘dür ğulābla baş [6] ağrısına ve mażmaza ile diş ağrısına nāfi‘dür edviyenün nüfūzı [7] aķall olursa a‘lādur nihāyet a‘zāya zararlıdır **ħubz**¹⁴⁴etmekdür efdali buğday [8] pāk olup tuzı ve ħamırı pāk kemāliyle oluppışendür ve bişdükdüden [9] şonra şoğuyınca şabr étmek ğerekdür tennür ğayrı tarıķle [10] pişen maķbül değüldür ħazmı redidür semedün ğıdāsı

¹⁴⁰**El-ħassħ**ānuğ fetħi ve sinün şeddesiyle marul ta‘bīr olunan sebzeyle denür / kıamūs-ı cild-i evāilindedür

¹⁴¹**ħūh** şeftālūye denür cem’ cinsidür / kıamūs-ı cild-i evvel evāħirindedür

¹⁴²**El-zellık**kubbıt vezninde şeftālū envā‘mdan tüysüz şeftālūye denür / kıamūs-i cild-i sānīāherindedür

¹⁴³**El-ħallħ**ānuğ fetħi ve lāmuğ teşdıdiyle tāze üzümüğ ve ğayrınun şiresinden ħümüzet bulan nesneye denür ki sirke ta‘bīr olunur ve lafz mezbür ‘Arabbi şaħıhdür andan bir miķdāra ħallet denür tā-i taşşışle ve sirke tāze üzümünden ve kıru üzümünden ve ħurmā ve şeker ve ‘asl ve incir emşālinden ve birinç meşallu ħubūbātından tertīb olunur acur ve ifzali ħallü‘l-ħamerdür ya‘nī tāze üzüm şiresinden olan sirkedür ibtidā ħamer olmaduķca sirke olmağla ħallü‘l-ħamer itlāķ olunur vesa‘irün şireleri evvel emirden sirke olur ve bu sirke iki laťif cevherden mürekkebdür ki bārid ve ħārrdur mi‘deye ve diş etine ve kıruħ-ı ħabışeye ve keçiğe nāfi‘ ve ħaşrāt şu kısmına ve āķyun tenāvülinün mażarratına ve āteş-i yangına vec‘-i isnāna ve āteşde ğerm olanun buħarı istışķaya ve ‘asesma‘a ve kılaķ ğürültüsüne ve biğāyet müfıddür/ kıamūs-i cild-i şālīş evāilindedür

¹⁴⁴**El-ħubzħ**ānuğzammı ve bānuğ sukūniyla ma‘rūfdür ki nān-ı ‘azīze denür / kıamūs-ı cild-i sānī evvelindedür

ekşerdür ammā hazmı [11] ne nüfuzı bañdūr köpükli olan řabi'iatı müleyyen eder serī' inñidār olur [12] ammā nüfuzı aqall olur ğıda vèrmez řatāif-i mūcib ħalt-ı ğalīzdūr ve peksimed [13] ise tuffāh ve bañū'l-hazmdur sütlü etmegūñ ğidāsı keşirdūr lakin münfi' [14] ve mesüdeddūr ve bañū'l-inñidārdur buğdaydan ğayrınun etmegi redīdūr [15] buğday ki pāk olup bir kā'ide etmek ola insānı semürdur [16] levni řaf ederřarāret ve bürüdetde mu'tedil nev'ā ruñbdur ħārr olan [17] evrāma iħtikān olunsa fāide edermā-i anebū'l-řā'leb ezilüp [18] ğargara vèrilsè boğaz şişlerine nāfi'dūr veca'-i mefāşıl ve nıkrīse [19] tılā olunsa fā'ide ederyaraқан ve ciger ağrısına mūpārekdūr řabi'iatı [20] telyān edüp řafrāyı ishāl eder řol balğam ki muħterik ola izāsız [21] ishāl eder řol gebe 'avratlar ki řabz-ı 'arīz ola ħıyār řenbe ile [22] ishāl itdürseler zarar vèrmez nihāyet řalbe ve cigere řarardur ıslāhı [23] badem yağıyladur ve sükker nebāt **ħaşatü'l-řa'leb** dilkü řaşağıdur evveli [24] hār ve ruñbdur ba'zılar bāriddūr dèmişler teşennüc ve temeddüd ve fālic için [25] müfiddūr ve muķavvī bāh olmada kā'im-i maķām saķanķürdur 'ale'l-ħuşuş^{145 146}

78b

[1] řarābla 'amel olana **ħamr** reng ve kıvām ile ve řa'am ve mizāc řasbiyledūr eskisi [2] muħtelifdūr 'alāmeti řerh-i külliyātda naql idüldüğü gibi řarāb dōrt řınıfdur [3] altı uyluqdan ki geçe muşřar derler bir yıla ki erişe ħadīş derler iki yıla ki [4] varduqda 'atīķ derler bu nev'de ğidāyet çoqdur çünkü dōrt yıla [5] vara aña řarāb-i řadīm dèrler bu nev' cümlesinden ħārrdur ba'zılar řarāb ki [6] tāze ola ħārr ve ruñbdur dèmişler ifrātı 'aqla ve řaşır ve tihāle ve kebede [7] řarardur ve muza'af-ı bāh ve maşķař-ı řehvet-i řa'amdur ve mūriş [8] nisyāndur ve necer ve ra'aşa ve dem'a bā-ħuşuş ħammiyyāt mutenevv'a ve řar'a [9] ve silleme bā'iş olur vilādet ve mūrg-i fecāyi-i bā'ışdūr nafş ricā eden [10] ħelāl řa'amdān vasařında ve ařerinde birer řadeħden cim'ā üç řadeħe [11] varınca řāni' olur aşl ħükemā selef ferāşe-i duħūlda üç řadeħ [12] miķdārını bir nim kāse ile üç kere maşş edüp üzerine iki dirhem [13] biz pāřasın yemekdūr dèmişler böyle olsa necarı zā'ıl olur [14] sıyķ eden mażarratun 'aksi vāķı' olur tiryāķ-ı fāruķ [15] kendü olur **ħūlincān** řānīde hār ve yābisdūr aħlātı giderür ve řulunçı [16] ve bögreklerin evrāmını tesķin eder muķavvī bāh ve mi'deye [17] muvāfiķ ħazm-ı řa'amdur ve 'ırķ'un-nisaya dāfi'dadur ve ħabs-i bevl ki [18] bögreklerin

¹⁴⁵**El-tenūr** tanuñ fetħi ve nun-ı müşeddedenünzammıyla etmek pişürecek ocağa ve firuna dènür kånünü'l-ħubz ma'nāsına / řāmūs-ı cild-i evvel ařerindedür

¹⁴⁶**El-merebbeķat** ma'zume vezninde semen ile ya'nī yağ ile řabħ olunmuş dènür / řāmūs-ı cil-i řānīāřerindedür **El-ķ'ak** kāfuñ fetħiyle kak pekesmād dèdükleri itmege dènür kak-i Fārisī mu'arredür řām kaki ma'lūmdur / řāmūs-ı cild-i řāliš evvelindedür

El-ķū'bet

El-redī emīr vezninde kötü ve fāsīd ve kemter nesneye dènür ki eyü muķābilidür el-başı emīr veznindedür bir nesne ağır kenedpay olan insān ve ħayvāna dènür ki řabrān ta'bīr olunur cem'ī bařa ğelür kirām vezninde / řāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

bürüdetinden ola def' eder ve idrâr vèrür şerbeti [19] bir dirhemdür lakin qalbe mazarrdur ıslâhı keşir iledür **hıyâr** bârid ve ruḡbdur [20] şa'ab hummârelere nâfi'dür ve 'aḡeşi def' édüp idrâr bevl ederyemesi [21] şafrâya müsteḡayl olduğı cihetden mazarrdur ıslâhı 'asel iledür [22] **hubz-ı bevva** bir ismi dağı hebel bevadur şâlişde ḡârr ve yâbisdür ammâ qâquldan [23] ilḡaf ve câldur ve muḡavvî-i mi'de ve men'-i qây eder**ḡarfü'l-dâl**¹⁴⁷ [24] **dârçîn** şâlişede ḡârr ve yâbisdür liḡâfda tamâmdur câzibdur ve müfettaḡdur [25] 'ufûneti muşallaḡdur ve muḡallildür ve ḡaşya nef' 'acîbî vardur yağı

79a

[1] yüzde olan çekîdi def' eder tılâ olunsa başda ve gözde olan [2] rutübâtı giderür ve tefrîḡ eder ve cigerde olan süddeleri tefrîḡ [3] kıılır ve mi'deyi qavî eder ve bögrekde ve erḡâmda olan evcâ'ı [4] teskîn eder ve yemek ile zulmet-i başara fâ'ide eder keḡl olunsa infâ'dur [5] **dîḡ ve decâce** ḡurûs ve ḡavuşdur ḡavuşuḡ efd'âlî yumurtlamamışdur [6] ve ḡurûsuḡ efd'âlî ötmemişdür ve piliçüḡ yağı ḡavuşuḡ yağı[7] yağından efd'alıdır ıssıdır ve ḡurûsuḡ imlağı maḡmûdu'l-ḡidâdur ve serü'l-[8] –haḡmdur ve şorbası ra'aşeye ve evcâ'-ı mufaşıla ve mi'deye [9] ve rebûde ve ḡulunça nâfi'dür ḡavuşuḡ eti 'aḡlı artırup avazı şaf [10] eder ve beyni bürüdetden qan ḡetmegi men' eder ve piliçüḡ isfîdbâcı [11] mi'denüḡ ḡarâretin def' eder **dumâ'**¹⁴⁸ bârid ve ruḡbdur ve tevlîd-i balḡam [12] édüp ḡalîz ḡalḡlara bâ'ış olur ve ḡöḡli döndürüp şehvet-i ḡa'âmı [13] isḡâḡ eder yemek lâzım geldükde çâr devâlar ve havuclar ileyeyeler böyle [14] iken yine telyîn ederd**demü'l-aḡaveyn** iki qardaş qanıdır şânide bârid [15] ve yâbisdür cerâḡetleri yâbisdür ve bitürür ve bevlî ḡâbs ederqan [16] ḡetmekden qurtarur ve mi'de qavî eyler ve zâil olmuş eski cerâḡeti 'amel [17] olıcaḡ bitürür ve saḡca ve şaḡâḡ ve mi'deye nâfi'dür oḡaldur **dürrâc** [18] bir nev' ḡuşdur ḡavuş qadar olur efd'al ḡoyurur mâkiyândur demişler [19] bu faḡîr dürrâcda gördiḡüm ḡâşşayı mâkiyânda görmedüm laḡmı ḡarâret [20] ve bürüdetde mu'adıldür fehmi ziyâde eder ve dimâḡı necârdan vesâ'ir [21] ḡaşerât soḡduđına urulsa def' ederve zehr içün minvâl [22] meşrûḡ üzre çıkarur yidürse ḡalâş ederkeklik etinden dürrâc [23] eti i'tidâla yaḡındur ḡâşılı efd'al ḡoyurdur **durünc-ı 'aḡreb**^{149 150}

151

¹⁴⁷ Maḡlab ḡarfü'l-dal

¹⁴⁸ **Dumâ'** ḡurâb vezninde bir nebât adıdır/ qâmûs-ı cild-i şânî

¹⁴⁹ **El-rebû** rânüḡ fethiyle yorḡunluḡdan yâ'illetden taşı har har şulayup ḡaşlamaḡa ve ḡaşladiye dênür ve Mışırduur olur yorḡunluḡdan yâ ḡorḡudan şişüp şiddetle har har şulayup ḡaşlamak ma'nâsınadur yaḡâl ribâü'l-feres rebvâ izâ / qâmûs-ı cild-i şâliş aḡerinde bâbü'l-vâv ve el-bâ faşlü'l-hemzede faşlü'l-râ'üḡ dördinci şaḡifesindedür

¹⁵⁰ **El-dîk** dâlluḡ kesriyle ḡurûsa dênür cem'î deyük ve idyâk didüḡidür qarda vezninde / qâmûs-ı cild-i şâliş evvelindedür

El-dicacet dâlluḡ fethiyle ve müşelleş olur ya'nî daluḡ ḡarekât-ı selâşeyle de lüḡatdur ma'rûf ḡaḡı ḡuşa dênür ki erkeḡine ve dişisine iḡlâḡ olunur Türkide erkeḡine ḡurûs ve dişisine ḡavuş ta'bîr olunur pes tayı ve ḡiddet içündür ḡammâma ve baḡa gibi ki müfred ile cem'-i cinsiye fark içündür şârḡuḡ beyânına ḡöre decec ḡelür 'anâḡ

79b

[1] ma'rūfdur şālisede hārr ve yābisdür yelleri şar ve taḥlīl éderqalbe [2] kuvvet vèrür ve ḥafaḳān ve envā'ı semūmı def' éder ol zehirler gerek [3] yedirilmiş olsun ve gerek ḳoḳudulmuş olsun şerbeti bir dirhemdür [4] mi'dede ve em'āda olan aḥlāṭ-ı ḡalīzeyi kuvvet ile taḥlīl éder nef'ā [5] bī-nihāyidür lakin tıḥāle zararlıdır işlāḥı toḥm-ı bādiyān iledür **hārfü'l-** [6] –**zāl zeheb** altundur Buḳraṭ hārrdür dēmişdür gayrılar mu'tedildür dēmişdür [7] bu faḳīr tecrūbe imtiḥān eyleyüp ḥavāşına nāil olduḡum üzre hārr [8] ve ruḫbdur bürādesi yāḥūd varaḳı isti'māl olursa sevda [9] ve ḥafaḳāna nāfi'dür ve ḳalbi ḳavī éder aḡızda ṭutulsa rayiḥasın alur [10] **zerd-i hindī** burcaḳdur iki nev'dür şöhreti cāvres-i Hindīdür Şīrāzda [11] zerre derler siyāḥ olur sefid olur eyüsi beyāzıdır tabi'iatı bārid [12] ve yābis ve müceffedür ishāli ḳaṭ' éder eger zīmād-ı mānende başa veya ḳarnına [13] ṭılā olursa cefāf vèrüp ruḫbet-i zā'ideyi def' éder [14] **zerḳ** çend ḳoḳiyādur dēmişler aşḫı budur ki zerḳü'l-ḥıṭāyīdür ḳırlanḡıç-ı nām [15] ḳuşuḡ terisidür ve göze çekilse beyāzı zāil éder**zer-ḥamse** evrāḳ [16] pencekeşt beş barmaḳ dēdikleri otur zā-ḳafīyesinde şerḥ gelür in- [17] -şāllah Allah ta'alā **zer ebric** hārrdür ve hārāreti tiz böyle olduḡı [18] ecelden sirke ile bahaḳ ve bıraşa nef' vèrür bu bir ḥayvāndur ki nesne ki [19] beḡzer büyüklükde zembür ḳadar olur Türkīde paşmaḳcı böceḡi derler simm-i ḳatildür [20] ḡıdāsı ekşer yaz günlerinde sütlegen üzre oturup ḡıdā- [21]-lanur bu ḥayvānı sirke ile ezüp emrāz-ı müzmineden ḳubā ve baraş ve cüzām [22] ḥayvānuḡ biribudur **ḥarf'ür-rā reyḥān**¹⁵² feslegendür hār-ı yābisdür ḳalbi [23] kavī éder ıḡladup şuyı ile ṭahāret étmek bevāsıra nāfi'dür ḳoḳlamak [24] uyḡu getürür ḥāşıl münevvedür **rāvend cīnī** hārrdür dēnildi lakin bāriddür ḳızdırur

80a

[1] deride ḳalan eşerlere sirke ile ṭılā olursa def' éderrāvend ile ishāl [2] itdürmek ciḡere ve ciḡerūḡ süddelerine nāfi'dür saḳṭiye ve ḡarbiye ve ḳıḳıḳlara [3] münāsibdür fitiḳa ve riyyeye ve ḳan ḡetmege ve mi'deye ve bu mezkūrātuḡ [4] evrām evcā'ına nāfi'dür fevāḳa yaraḳana ve kelāba ve meşāneye ve ḥummaya müzmineye [5] rāvend ile ishāl ziyāde müpārekdür **ribās** şānīde bārid ve yābisdür [6] ḳanı söyündürür şafrāyı ḳam' éderḥarāreti teskīn éderve başara ḥiddet [7] vèrür ṭa'una şerbeti müpārekdür ribāsuḡ eyüsi egerçe [8]

ve 'anḳ gibi kitāb ve kütüp gibi ve ba'zad cayic daḡı gelür bu madde āheste yürimek ma'nāsından me'hūzdur / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

¹⁵¹ **El-kendeli** kāfuḡ ve dālluḡ fetḫi ve ḳaşr ile bir nev' nebātdur ki mā-i buḫrāyla neşvī bolur ve bu nebāt şivedür dēmekle mā'rūfdur ve ḳaşrı ayd' ya'nī demü'l dēdikleri dārūdur ve anuḡla dibāḡet olunur şamḡı cemā'ı muḳavvidür / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāilinde bābu'l-lām faşl-ı kāfuḡ sekizinci şaḫīḳāda

Sakṭrā-i zīmmetiyle ve lifūḡ meddiyle saḳṭrī' kaşıyle ve işḳatı hemzenūḡbir cezīre adıdır ki baḫr-i Hinde vāḳi'dür zengebārdan ḡülān sefinenūḡ cānib yesār düşer ol cezīreden şabr ve demü'l-ḥuvīn dēdikleri dar ve celb olunur / ḳāmūs-ı cild-i evvel āḫerindedür

¹⁵² Maṭlab ḥārr'ür-rā

diyār-ı şarqda bir muhallilede bulunur ammā envā'ı ahī Dimişq'demevcüd olan [9] gāyet ra'nāsıdur 'avām aña ışkın dērler def' semāim [10] ve 'ufūnet kalmaqda nazīri yoqdur huşūşā şafrāyı ishāl kavīdur **riyye** [11] Türkīsi aqciğerdür gıdaiyyeti qalil ve seriü'l-hazmdur **rummān** anārdur [12] tatlısı evvelide bāriddür ruḥbdur ekşisi şānīde bārid ve yābisdür [13] şafrāyı qahr eder ve fuzuluḡ aḡşāba aqmasını men' eder huşūşā [14] şarābı a'lādur anāruḡ cemī' evşafında ḡattā ekşisinde cilā vardur [15] qābızdur dānesi daq olunup bāl ile qulaq aqrisına ve quruluḡına [16] aqız sivilcilerine lu'ūq eyleseler nāfi'dür ve mi'dede olan qarḡalara [17] ve çiqege ve cerāḡetlere ki yanmış şerbetin iqmek ve tılā eylemek a'lādur [18] ve ekşisi idrāra muvāfiqdur meyḡoş ki lifāf dēdükleridür iltihāb-ı [19] mi'deyi qāt'dur lakin ekşi anārda mi'deye ve gögse ve boqaza huşūnet [20] vardur ve muqarrerdür ḡolusunda mezkūrāt mün'kisdür ve anāruḡ efq alı [21] melīsidür ve cümlesi yürek oynamasına müpārekdür **rāsen** 'Arabīsi [22] cenāḡ ve Türkīsi anduzdur bir nev'ī bostānidur qıl cūş dērler bu [23] nev'-i şānīde ḡārr ve yābisdür eyüsi tāze ve yeşil olandur bārid-i evrāma [24] ve 'ırq'un-nisāya ve derd-i mefāşıla yaḡıyla qaynadup sürülse a'lādur eger [25] şarābile qaynadup 'asel ile lu'ūq olunsa sīneden ve riyyeden aḡlāt-ı^{153 154 155}

80b

[1] ḡalīze-i lezce qal' edermaḡbūḡı bevlı ve ḡayzı aqar kōki şarābla [2] qaynadup eyü murabbā olunsa bārid mi'deyi ḡārr eder ve külli veremler ki [3] soḡuqdan ola anduz murebbāsı nāfi'dür keşret-i balḡamdan za'if bāḡ [4] olursa ḡod nazīri yoqdur lakin muşada'dur ammā şaqīqa balḡamiyi [5] teskīn iqün ḡāşata naḡul olursa ḡod böyle devā olmaz sirkencin [6] rāsen ne mertebe mübārekdür aqrabādine müraca'at olıcaq ma'lüm olur [7] muḡtāc étmez **raḡesīn** şöḡreti qara qurḡdur şānīde bārid ve yābisdür [8] mi'deye nāfi'dür lakin bedḡalḡ ḡāşıl eder eger şifa edüp ḡetürseler [9] qabzı aqar ışlāḡı ekşi anār iledür **reşād** Fārisīde ḡarqa ve Türkīde [10] tere dēdükleridür baqladur ḡārr ve yābisdür ve laḡifidür ve ḡarāretleri küşāde [11] eder yellere tāḡlīl eder ve qat' balḡam qılır mi'de ve meşāneye mazardur [12] taqḡir-i bevlı iḡdāş eder evvelisi maḡrūru'l-mizāc olan hindibā ile [13] yēmekdür **ḡarfū'l-zāza'ferān** şānīde ḡārr evvelide yābisdür müfteḡ [14] ve qābız ve munzicdur levni ḡūb eder ve sürür ve birür şarābla [15] iqmek ziyāde ḡumq vērür ya'nī ḡaffet-i 'aql vērür ve başı aḡridup

¹⁵³ **Recerc** falfal vezninde bir nebāt adıdır **el-erbecān** hemzenüḡ kesriyle bir nev'-i nebāt adıdır el-reccāc rānuḡ fetḡiyle bir devā ismidür / qāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

El-rundü'l-şabī secel vezninde dārū-yı ma'rūfdur etḡebbā elif ziyādesiyle rāvend-i iḡlāq ederler ve ḡālā rāvend ile müte'arrifdürÇin diyārından gelmekle rāvend-i Çinī dirler / qāmūs-ı cild-i evvel evāḡirindedür

¹⁵⁴ **Rāvend** ışfahān nevāḡisinde bir mevzu'dur ve a'lāmdan aḡmedīn yaḡi'ür-rāvendi mervālarun şehrīnüḡ aḡalīsindedür/kāmūs-i cild-i evvel evāḡirindedür

Rāzbānc şālīşede ḡārr ve yābesdür bostānınuḡ murātı şānīdedür seddeleri ācer baraşa ḡiddet virürziyāde eder bolı idrār eder qan ḡidene nāfi'dür 'aşābe ve el-teḡāb mi'deye soḡuq şu ile nāfi'dür lakinḡalḡ-ı ḡāşıl eder

¹⁵⁵ El-şemār seḡāb vezninde Mışır lisānında rāz yanec ismidür ki taḡrifle rezine dēdükleri dānedür / qāmūs-ı cild-i evvel āḡerindedür

[16] uyhu getirür ve başara cilā vērür ve vilādeti ve teneffüsi āsān eder[17] ya'nī kalbi kavī eder ve bevli idrār édüp şehveti iskāṭ eder [18] **zu'rūr** Türkīsī alucdur üç nev'dür kırmızı ve sarı ve aq [19] olur cümlesi qābızdur Diyārbekir'de bir nev' kırmızısı olur kirāza [20] müşābihdür ziyāde müşildür bu kısım üç cins alucdan hāricdür [21] nihāyet 'avām-ı Azerbāycān buña daḥī aluc dērler ḡayri işnāfdur [22] aşında aluc degüldür zīrā alucuñ qabzı igdeden ziyādedür lakin [23] igde şafrāyı qoparur ve giderür **zūbd** tereyağıdur evvelide hārr [24] ve ruṭb ve munzic ve muḥallildür erḥā édüp cilā vērür bedene ṭlā olunsa ^{156 157}

81a

[1] bu ḥālāt-ı mezkūriyye bā'ış olur ḡıdadur laṭıfdür insānı semürdür ve siñir [2] cerāhetlerine nāfi'dür ṭabi'iatı telyīn eder çok yemek ishāl eder **zencebil** [3] şānīde hārr ve yābisdür böyle iken ruṭūbet zā'idesi vardur kuvvet-i cimā'ī taḥrīk [4] eder ve ṭa'āmı hażm étdürür ve ciger ve mi'deye muvāfiḡdur zīrā cigerüñ bürüdet [5] eder ve ṭa'āmı hażm étdürür ve ciger ve mi'deye muvāfiḡdur zīrā cigerüñ bürüdet [6] ve ruṭūbetini ki meyve yemekden ḥāşıl olmuşdur zāil eder ve ḥıfzı ziyāde [7] édüp ṭabi'iatı telyīn eder[9] **zeytü'l-infāk** ḥām zeytünden elnār [10] yaḡa dērler evvelide bārid ve yābisdür olmuş zeytünden alınan hārr ve i'tidāle [11] el-infāk aşhaya ufaḡdur bedeni kavī eder ve ṭuzlu zeytünüñ şuyı [12] ağızda olan kabarcıqlara fā'ide eder od yaḡsa def' eder ve diş etlerini [13] berk eder ve mi'dede birüt olup sākıṭ olsa ṭuzlu [14] zeytünden bir kaç dāne ekl olunsa bi-emirAllāh ṭa'āma şehvet i'āde éderzeytünüñ [15] yapraḡı dökülüp cemreye ve āteş-i yangına ṭlā olunsa fā'ide eder ve şafrādan [16] olan küçük sivilcilere ve cerkli çıbanlara ve quruluḡına fā'ide éder**zebīb** [17] qurı üzümdür eyüsi müyez-i ḡorasānī dēdükleridür daḥī eyüsi beyāz [18] olup lezīz olandur evvelide hārrdur mi'de ve kebede ziyāde muvāfiḡdur [19] ḡuşūşā ḡurde siyāh ḡuş üzümü dēdükleri ḡastalara südde-i [20] cigerden elem-zede olmuş ola yemek ve gerek ḡoşāb eylemek nāfi'dür [21] tāze yemek em'āya muvāfiḡdur ṭabi'iatı nerm eder ve meşāneye muvāfiḡdur kuvvet [22] vērür ammā kanı yaḡar işlāḡı ḡıyār iledür **zebdü'l-baḡr** deniz köpügidür şālişede [23] hārr ve yābisdür sirke ile meşḡūḡını dā'üş-şa'leb için ṭlā olunsa kıl bitürür [24] bahaḡı ve kelefı a'zādan giderür ve ḡanāzīr ve cereb ve quba için nāfi'dür niḡrīs [25] için ḡül yaḡı

¹⁵⁶**Habbü'l-reşā** rānuḡ fetḡiyle ḡurf ismidür ki tere taḡmīdür ve ḡarf-i qaḡal vezninde ḡrmān ma'nāsına olmaḡıla tefā'ilāḡb'ür-reşād itlāḡ eylediler selīm ve maḡaze gibi / ḡāmūs-ı cild-i evvel evāḡirindedür

El-ḡarf ḡanuḡ ḡımmiyle ḡābb'ür-reşād ismidür ki tere taḡmīdür / ḡāmūs-ı cildi şānī evāḡirindedür

¹⁵⁷**El-za'krān** zānuḡ ve fānuḡ fetḡiyle dāruy-ı ma'rūf ismidür ki 'avām-ı Türkīde şafrān ta'bīr ederler bulunduḡı ḡāneye sām ibraş dāḡil olmaz cem'ī zu'āfirdür ḡazef-ı zevā'id ile **el-cesād** kitāb vezninde za'ferāne dēnür el-cāddī za'ferān ismidür / ḡāmūs-ı cild-i evvel āḡerinde ve evāḡirindedür

El-rāden şāḡib vezninde za'ferāna dēnür / ḡāmūs-ı cild-i şāliş evāşıṭındadır ki bāb'un-nūnda faşl'ür-rānuḡ üçüncü şāḡife evāilindedür

El-ḡameru'l-ḡamret ḡaynlaruḡ ḡammiyle za'ferāna dēnür / ḡāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

El-ma'afer medḡeric vezninde fālūd ismidür ki murād-ı zerde ta'bīr olunan ṭatlu ṭa'āmdur sekker yāḡūdve bir nicle ma'mūl olur Fārisīde berenc şimāli dīrler / ḡāmūs-ı cild-i evvel āḡerindedür

El-za'rūr zunbur vezninde ālec ta'bīr olunan ṭaḡ yemişinüñ adıdur / ḡāmūs-ı cild-i evvel āḡerindedür

ve ic yağıyla merhem olunup tılā olursa teskīn eder[26] istisķaya ve ‘asr-i bevl ve ĥabs-i ĥayza iki yemec nef’ edertīĥāle zarar vērūr^{158 159}

81b

[1] ıslāĥı keşirā iledür nev’ olur bu kısım ekĥāle dāĥil olur ĥārr [2] ve yābisdür ol daĥı nihāyet çeşme cilā vērūr vērmesi nev’ ola ġālibdür çeşmün [3] ĥarĥası def’ ederaşda bu eczā bir nev’ balıġuġ arķasından çıkar ‘avām-ı [4] mürekkeb balıġı derler **zebbād** Türkisī ġaliye miskdür bir nev’ ĥayvāndan aĥz olunur [5] yaban kedisine müşābihdür eyüsi Yemenīdür şālişede ĥārrdur ĥafaķān için [6] nāfi’dür ve muķavvī ĥalbdur cıbānları taĥlil eder ve ĥulaķda veca’ olsa [7] Hindī kāġıd fitil edüp ucına sürüp idĥāl eyleseler veca’in teskīn ile [8] ve ĥāmile olmayan ‘avrete cimā’ eden zekeri delüġinden bir kıraĥ miķdārı dāĥil [9] edüp cimā’ eylese ‘avāriż ve muvāni’ olmadığı taķdīrce bi-emrillah gebe olur [10] **zerāvand medherec** eyüsi kırmızı olup müdevver olandur şālişede ĥārr mūlaĥĥıf [11] ve cāl ve cāzibdür demirden ve diken batsa cezb edüp çıkar bahaķ ve ĥurū’ [12] ĥabīşeye nāfi’dür derd-i dendān için sürülse cilā vērūr ve yanan etleri [13] bitürür ĥulaġuġ gürüldüsine ve ĥareketi için fitile ile dāĥil edeler pāk [14] eder ve şar’a vesvās için muvāfiķdur ĥuvvet-i sāmi’ayı ziyāde eder[15] şerbeti iki dirhemdür ĥaşerāt-ı arz şoķduġına ĥıtāl dārūlar ekl edene [16] nāfi’dür ĥalāş eder lakin tīĥāle zararlıdır ıslāĥı ‘asel iledür **zürunbād** [17] meşhürdür şālişede ĥārr ve yābisdür ve maĥāll-i riyāĥdur ve muķavvī ĥalbdur [18] ihtibās bevl eder ve def’-i semūma muvāfiķdur bir dirhemi müşhil suda coķ [19] yemec zararlıdır ıslāĥı fūdec ile **zedneb** şāniyenün aķerinde ĥār ve yābisdür [20] yelleri taĥlil eder lakin ĥābızdur mi’de ve cigere bārid ola nāfi’dür tefrīĥi [21] daĥı vardur **zufā** meşhürdür tāzesi evvelide ĥārr-ı ruĥbdur ĥurusı [22] şālişede ĥārr ve yābisdür şadı ve riyeye ve su’āl ve rive ve evrām-ı [23] şulbe ve intisāb-ı nefse muvāfiķ ve mutevāfiķdur ve tīĥāle zımād olursa [24] taĥlil ederve balġam-ı kedūrāta ve şoġulcān için dört dirhemi nāfi’dür [25] lakin kebede zararlıdır ıslāĥı şem’ surĥladur **ĥarf’-üs-sīn sürincān**¹⁶⁰

82a

[1] ĥārr ve yābisdür ruĥubet-i fażlayı ziyāde eder cimā’a ĥuvvet vērūr tiryāķ [2] mefāşıl ve niķrisdür zīrā niķrisün veca’ine yaķı eylesen fi’l-ĥāl zāil [3] eder ve ıslāĥ edüp

¹⁵⁸ **El-zebed** zānuġzammıyla ve **el-zebbād** rimmād vezninde - yaġına dēnürköpüġe müşābih olduġün andan me’ĥüz oldu ke-zallik kıymaġa da ıtlāķ olunana da ıtlāķ olunur deve lebeninden istīĥrāc olunana ĥubāb dēnür ve zebde hayli zebdeden aĥşdurel-**mehīd** emīr /ķāmūs-i cild-i evvel avāĥirindedür

¹⁵⁹ **El-zebed** zānuġ ve bānuġ fethiyle köpüġe dēnür şuyun vesā’ir şeyün olsun / ķāmūs-i cild-i evvel avāĥirindedür

¹⁶⁰ **El-ġalyet** tīb-ı ma’rūf adıdır Türkīde maĥrīfle ĥalbe misk dirler merkebāt-i ķadīmendür ibtidā anı İcād eden calınsudur aşl maddesi misk ve ve ‘anber ve bān yaġı ve ‘aslınd ve ĥoş bu maķtar şulardur kıymetli olması vece tesmedür / ķāmūs-ı cild-i şāliş aķerinde

El-meşmū ‘anber ile muĥlūt-ı miske dēnür bundan ‘anberün bāl mumı olması Mustafādur / ķāmūs-ı cild-i şāni evāşıtındadır

Zerāvend zānuġ fethiyle devā-yı ma’rūf adıdır iki nev’ olur erkek nev’ine zerāvend tevīl ve dişi nev’ine zerāvend medĥerec dirler / ķāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

ishāl éderammā şonġa ħabzı vardur fużulī men' [4] éderve a'zadan çıkarur **sakmūniya** maħmūdedür eyüsi Anġakyadur şalışede [5] ħārr ve yābisdür mi'deye ve cigere 'adūdur zarar éder yürege ve bağırsaqlara [6] daġı zararı vardur ġam getirür gönli döndürür ve şehveti isġāt édüp [7] şuşadur böyle iken şafrāyı muħkem ishāl éder bunun şerbeti işlāġ [8] olduġı taġdīrġe bir ħırātdur işlāġı eyüsi içinde bişirüp isti'māl [9] eylemekdür tafşılı aġrabādine mensūbdur eger elma ve eger ayva ile laţif işlāġ [10] olsa zararın def' édersumak¹⁶¹ şānide bārid ve şalışede yābisdür ħābiz [11] ve muġavvīdür lakin mesdūddur ħarnı tutar ve ħan gelmeġi men' éderve iġşādan [12] mażarratı celb éder ve şişleri arturamaz çibana sirāyet eylemeġi ħomaz dış [13] aġrılarını sākin éder ve ekl olunsa 'aşeşi def' éderve gönül dönmesi [14] ve ġışānı men' éderve ħılı ħarardup tamsı ħabs éder **silġ**¹⁶²Türkisī [15] pazudur evvelide ħārr ve yābisdür ruţubet ve ħarāret lazcaı talţif [16] éder ve taftūġ ve taġlil éder mi'deye mażardur ġidāiyyeti ħalīldür ve gönül döndürür ve [17] 'uşāresi tılā olunsa kühleleri ħatlı éder eger başda ġirü ħonar [18] olsa kepek ile ma'en yayġasalar ħoġaġı keġleyi men' éder **sebistān** [19] bir edviyedür ki mu'tedil ve müleyyendür boġaza ve su'āle ve şadra ve ħarna [20] nāfi'dür ekşeriyā ġuġnelere isti'māl olunur **sūkker** evvelide ħārr-ı ruţbdur [21] eskisi yūbüsete māildür ħandiye sekeri ħamıř şekeri taġbi'iatıdır nev'ā telyini vardur [22] ne deġlü şaf olsa ħarāreti ol ħadar az olur göġsi telyin éder ve bo-[23] –ġazda olan ġuşūneti giderür süddeleri açar nev'ā şuşadur mi'deye [24] muvāfiġdur ve eger mi'de şafrāvīyye olmaya ki muvāfiġ olmasa cilā vērüp [25] mi'dede balġamı zāil ħılır telyin éderġızıl şekere telyin cihetinden¹⁶³

82b

[1] aġlebdür **semen** yaġdur derece-i evvelide ħārr ve ruţbdur munzic ve müleyyen [2] ve muġallildür boġazı ve göġsi yumuşadur ve fuzelātı nazc vērür 'ale'l- [3] ġuşuş bāl ve badem ile zehirlerüntiryāġıdır **sefercelay**vadur evveli- [4] –nüġ evvelinde bārid ve yābisdür

¹⁶¹**El-summak** rummān vezninde ve **el-samūk**şabūr vezninde Türkide daġı summak dēdükleri ekşi dānelere dēnür şalkım şalkım ağacda beter ta'āmı müşheyy ve ishāl mezmeni ħat' ve menġū'yla iktiġāl gözde 'arız olan sulak ya'nī sivelġanlara ve remed ya'nī göz aġrılarına dāfi'dur

El-temmet hüdhüd vezninde summak ismidür ki ma'rūf ekşi dānelerdür / ħāmūs-ı cild-i şalış evāşıtındadır

¹⁶²**El-silak** sinün kesriyle pazı ta'bīr olunan nebāta dēnür cālī ve maġallil bu melin ve müfteġ ve müferreġ ve niġrīs 'illetine ve vec' mufaşıla nāfi' ve 'aşırī ħamer üzere ħabb olunsa iki sāt merūrında sirkeye muġleb ve sirke üzere şabb olunsa dōrt sātenden şoġra ħamre muġavveldür ve kökinüġ 'aşırını sa'ūt dıř ve ħulak aġrılarının ve şaġıġanın tiryāġıdır ve sakū'l-berġ ve salġū'l-mā iki güne nebātıldur müfredātında salġ berrī ve salġ cebeli ħummāzdan bir ħıřm ve salġ elma şū pazisi dēdükleri nebāt olmaġ üzere mersūmdur / ħāmūs-ı cild-i şānī aġherindedür

¹⁶³**El-temġahas** tedġerec vezninde gönül bulanup mi'dede dönmeġ ma'nāsınadır taġul taġġest nefesi izāġaşet ve laġset el-temġes tef'il vezninde **el-ġas** fethiyle ikisi daġı taġġes ma'nāsınadır

El-teciş tef'il vezninde gönül bulanmaġ yāġūd dönmeġ ma'nāsınadır yaġāl teciştet nefse ya'nī cāşet / ħāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

El-fārid biġāyet ebiz ve a'lā olan şekere dēnür yaġal sekker fārid ey ecūd ve abız / ħāmūs-ı cild-i evvel evāġherindedür – bu lūġat-ı lafz müşterekdür

Eblūcu'l-sekker uslūb vezninde taġbşalışede mübālaġa olunan şekere dēnür ki mūkerer ta'bīr olunur ħlā nebāt şekeri dēdükleridür mu'arabi hemzenüġ zammıyladır / ħāmūs-ı cild-i evvel avāilindedür

şānīde çiçeği kâbızdur kendü daḥī [5] kâbz éderammā ta‘ām üzerine yine şıķleti ile ta‘āmı sıkıla sürer [6] ve līnet vērür ḥuşūşā mi‘deye nef‘ā gālibdür bevlī idrār éder ve şehveti [7] ta‘āmı kavī éderve ‘aṭeşi zāil éderşarābla tenakķul olunsa ḥummāra ve kuşmağa [8] māni‘ olur ve cigerde geņk lu‘ābı belā-ı kâbz telyīn éder ve öksürüğe [9] nāfi‘dür ve riyyenüñ elemani dāfi‘dur keşret ekli mūrīş kulunçdur **semek** [10] balıķdur eyüsi şaferdür koķusu az ola ve terk olunsa tīz rāyiḥa [11] vèrmeye tāze ola ziyādesiyle aķan şuda balıķ a‘lādur deryādan [12] olursa aķındı ve tōlās olan yerden a‘lādur deryādan olursa [13] ra‘nādur şol balıķ ki ḥurde taşlar arasında olanuñ zararı [14] aķalldur ḥastaya sufūr dèdükleri balıķ zarar vèrmez ḥummā-i muḥraķda yenilse [15] iḥrāķı def‘ éder balıķ baṭi‘a bārid ve ruṭbdur lakin ba‘zında ruṭubet [16] aķalldür ve efḍ alı tuzlıdur mādem ki bayat olmaya tāze iken tużlanmış [17] ola böyle balıķ ki tuŗşı dèdükleridür ḥārr ve yābisdür kuvvet-i melḥ ḥarārete [18]bā‘iş olmuşdur tāze balıķdan balğam tevellüd éder ve ķan ḥāşıl olduķda [19] riķķate ma‘il olur siñire zarardur meger ķatı ıssı mi‘de ola tāze balıķ nāfi‘ [20] ola zīrā serī‘ü’l-istiḥāledür fesādı ķarībdür bu sözler İstanbul [21] ḥalkına göre candān mu‘teber degüldür zīrā i‘tiyād üzredürler ekşer etleri [22] balıķ ile pişmişdür **seraḥs** ḥārr ve yābisdür ķurdları ve şoğulcanları [23] öldürür şerbeti iki dirhemdür bögreke zarardur işlahı şih-i Ermenī iledür [24] zīrā şih-i Ermeni ķarında olan ḥayvānātuñ ķatilidür surḥla ki terbiye oluna [25] ziyāde nāfi‘dür **sekbinec** şālīşede ḥārr ve yābis ve mūlaṭṭıfdur fālici ecr ve iḥtikān^{164 165}

83a

[1] olunsa kulunçı def‘ éderve boş bögreklerde elem olup meşānede olan [2] ḥaşātı rub‘ dirhem içilse def‘ éderve bāha taķvīt vērür mi‘de ve em‘ā [3] vesa‘ir a‘zāda olan elāmı def‘ éder ve ḥayzı acar ve daķķ sezābla kuvveti [4] ziyāde olur cemī‘ semūm-ı ķatlenüñ tiryāķıdur ammā vaşak ile işlahı lāzımdur [5] olmazsa meşāneye zararı vardur **seliḥa**¹⁶⁶ şālīşede

¹⁶⁴**El-semen** sinün fethiylekere yağından ḥāşıl olan yağa dènür ki şafı yağ ta‘bīr olunur semūmuñ cümlesine maķām ve ķurḥḥabīşeden ve saḥī munķī ve mecmu‘ evrāmı manzec ve talāsı çehreden kelef ve nemeş ‘arızalarını mezıldür / ķāmūs-ı cild-i şālīş avāḥirindeki bāb’un-nūnda faşl’us-sīnūñ altıncı şaḥifede

El-süşād hemzenüñ kesriyle kere yağını erüdüp ḥālīş-i şāfi yağ eylemek ma‘nāsınadur yaķal ekşü’l-recel izā iḥlaş‘üz-zebede / ķāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

¹⁶⁵**El-sefrecel** sinüñ ve fānuñ fethiyle eyü itī‘bbar olunan ma‘rūf meyveye dènür cem‘ī sefāriḥ gelür müferdende sefercle dènürhayle ve işbu seferçün ṭabi‘atı kâbız ve muķavvī ve bolı medder ve ta‘āma meşheyy ve şusızlığı meskendür ve ba‘de‘uṭ-ta‘ām tanāvüli müşhildür ve delüp çekerihrac ve cevfini ḥālī édüp yerine ‘asl vaz‘ eyledün şoğra çamurlayup fırında kavrulmuş olanı biğāyet nāfi‘dür / ķāmūs-ı cild-i şālīş evāilindedür

El-semek fethetinle balğıa dènür / ķāmūs-ı cild-i şālīş evvelindedür

El-ra‘ād ketān vezninde bir nev‘ balıķ ismidür ki kaçan bir adım aña mess eylese elidür sa‘at uyuşup ditremeke başlar ol balıķ diri olduķca / ķāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

¹⁶⁶**El-silḥa** seffine vezninde bir güne ‘aṭr ismidür ki güyā ki şoyulmuş kabaķdur bunuñḥaķıķatı Hind ve ‘ammānde nābet bir şecer dallarınun ḥaşrıdür ba‘zı dārçin içerisinde daḥī bulunur ve bu yedi kısm olur ‘anber kabağı dèdükleri ķırmızı nev‘idür ve aña ķarfe’-üd-dār şayyını daḥī dirler ve silenḥet bān dèdükleri ağacıñ misk vesā‘ir ṭib ile terbiye olunmaķsızın sāde dehenine dènür ve bān Türkīde surķun ağacı ve bek ağacı dèdükleri sehī ve muzum bir şecerdür ve silenḥe‘ür-rameş mer‘āi ddevā beden rameş dèdükleri şecerüñ mer‘ī olmayan yerine dènür ki kabağından / ķāmūs-ı cild-i evvel evāşıṭındadır

h arr ve yabisd ur muhallil-i riy ah [6] g al ızd ur  erbeti mi'de ve ciger i un muvafıkdur bevli ve hayzı idr r eder[7] yemek ef'  zehrin def'  derlakin em' ya zarar dur ısl hı ke ir eders nbul¹⁶⁷ [8] evvelide h arr  alisede yabisd ur m fetta  ve muhallil-i evr mdur muqavv -i dim g ve d fi'-i [9] hafak ndur m fetta  s dde ve kebed ve muqavv  mi'ded r a zın r yihasın h b [10]  der yara an t h l i un a'l dur  abi'iatı kabz  der b greke mazarrdur **susen-i** [11] **ebyaz** zanba dan  l da h arr  alisede yabisd ur sa k olunup t l  olursa [12] 'a reb laz ına n fi'd r evr m-ı t h le muvafıkdur mu adda'dur ısl hı k f r [13] iled r  arf-i  in  a'ir derece-i evvelide b rid yabisd ur bu daydan g d iyyeti [14] a alldur  uyı  ovı ından ziy de g d  v r r lakin m nak ahdur  uyı g gse [15] ve  ks r ge ve uyuza ve  ekide t l  ile ve ya ı ile d fi'dur [16] amm  mi'deye zarar dur ** ibs** T rkis  t rak otudur  anide h rr ve yabisd ur [17] yemege m d vemet eden n  a arı za'if olur lakin a l t baze  v r r [18] ** uniz** kara  erek otudur  anide h rr ve yabisd ur c l ve muhallild r yelleri [19]  at'  der seklerine  a ları bel rmi  ola a a a inmi  ola  at'dur [20] isti'm l olursa baha  ve bara ı z il  der urduları ve  o ulcanları [21] bi'l- a  a  at'  derbundan bir mi d r sa k olunup hamir ile g llere vaz' [22] olursa balı ları mebh t  d p  a ra cıkarur  avrulmi  sa k olmu  [23] kett n birine ba lanup isti m m olursa zekkam nezleleri z il  derburundan [24] akıdur def'  der** ehd nec** kendir ta mıdur bir nev'i mercimek gibid r  anı [25]  ekillendir r ol sa'd incid r bezm-i ma  udumuz kendir to mıdur h rr ve yabisd ur¹⁶⁸¹⁶⁹

83b

[1] yelleri ta lil  der lakin meniye  urıdur ve y bisi a rıdur yabra ı meskird r [2] esr r d d kleri y dig rdur yeni g rind gi temin  ılma  mu arrurdur ** elcem**  al amdur [3] h rdur l nd r hal -ı g al zd ur da'im  ekl eylemek  a ara  uvvet v r r pi mi i [4] na riyye ve  o u dan olan  atla lara n fi'd r cil  cihetinden  ahmı  avıdur [5] ** ahterec**  ah tered r evvelide b rid  anide yabisd ur s ddeleri feth  der[6]  dermi'deyi  av   derve  anı  af  d p p k  deruyuzaya [7] ve gi i e n fi'd r redd  derve  abi'iatı yumu adur ** uk 'i** T rkis  kal an [8]

¹⁶⁷**S nbul** kunfuz vezninde bu isimle ma'r f ho  bu  uk fe ismid r ki s nb l 'l-'a  fir da ı dirler env -ı 'adidesi vardur neheri s ri  ismıdur ve iz' fi s nb l-i Hindid r m fte  ve riy hı ma allil ve dim gi ve kebed ve  ah l ve g li ih' y  muqavv  ve bolı medder ve ta imden cerey n  den dem-i me i ims k b bında pek m 'etterd r nev'ine t ly n s nb li dirler ve bir nev'ine Alaman s nb li ve s ltan  s nb l ta'b r  derler / am s-ı cild-i  al  ev ilinded r

¹⁶⁸**Umm n**  ar b vezninde Yemen  lkesinde bir belde adıdur 'Umm n  edd d vezninde  am diy rında bir belde adıdur ki balk -ı n hiyesinded r /  am s-ı cild-i  al  ev hirinded r

¹⁶⁹**El- i'ir** Emir vezninde hub b t cinsinden arpaya d n r F riside cev d n r g y  ki bu daydan 'al metle m mt z olmu dur m fredi  i'ired r /  am s-ı cild-i evvel a erinded r

El- it' r  in n ve tanu  fethi ve 'aynu  ihm liyle arpaya d n r  i'ir ma'n sına el- it' r  ayn-ı ma'c me ile bu da ı arpaya d n r ve bu l n-i Ceniden men k ldur /  am s-ı cild-i evvel a erinded r

El-selet Sin n zammıyla arpaya d n r 'al   ul bir nev' arpa ismid r y h d ta'mında ek ilik olan arpaya d n r bu arpa R mide tara ays ve F riside cevber hene ve T rkide pa m r arpası d d klerid r  armandan  ı dı a ba'ine bu day gibi  absız  ıkar evvel da K rtler bu day zann  derler arpa ile bu day beyninde mutassıf olur /  am s-ı cild-i evvel ev  ına  arib

dikenidür mi'deye ve kebede ve dilcege ve himmāyete 'unfina nāfi'dür maṭbūhını [9] ebzün etseler ṭaraf-i dem için müpārekdür def' eder **ṣāh-ı belluṭ** eyüsi [10] küçük olup kurı olandur ve içinde cürügi olmayandır bellūṭuṅ [11] iḥtilāfi coḡdur eṣaḡḡı budur ki mu'tedil ola ve ḡıdayı ṣaḡīḡ vērüp [12] hażma mu'ayyen ola ḡafaḡānı ve semūmātı def' ederzararı finduḡla [13] ıṣlāḡı olursa def' eder**ṣab** eyüsi beyāz olup Yemānī olandur bārid [14] ve yābisdür her ne mevz'ua ki ḡan gele baḡlar ve nāsūrı ekl eder diṣlere [15] nāfi'dür ve muḡavvī-i kebeddür coḡı mażarr ve ḡātıldür **ṣāhisferm** ḡabaḡ-ı germānīdür [16] eyüsi ṣa'ter renk olandur evvelīde ḡārr ṣānīde yābisdür ḡāṣṣası [17] fuzelāt-i dimāḡı taḡlīl eylemekdür eger üzerine mā-i barid reṣ olunup maḡrūru'l-[18] –mizāc için isti'māl olunsa ḡarāretin def' eder ve varaḡında kābz [19] laṭīf vardur südde-i dimāḡı acizesinden ve riyyeden balḡam-ı lezci pāk [20] eder vedāü'l-feyyil için ṭlā olunsa nāfi'dür mā-i bārid ile meblulen semm [21] olunsa müvevvemdür maṣlaḡı nilüferdür Masercuya ḡekīm ḡarāret için [22] eyüdür ḡuṣūṣā ṣudā' müellim olup elem vērse def' ederuyḡu getirür [23] demiṣdür **ṣaḡāik'ün-nu'mān** yeri ve bostānı olur birisi gelincik çiçeḡidür [24] bostānisi ma'rūfdur ikisinüḡ bile ṭabi'iatları evvelīde ḡārr ve yābisdür [25] ve maḡālldur ve manzıcdur cilā-i cüz'isi vardur eger külli ṣaḡāik'i taze ḡoz ¹⁷⁰

84a

[1] ḡabuḡıyla bir yerde biṣirüp ḡazāb olunsa ṣacı ve ṣaḡalı ziyāde [2] siyāḡ eder'uṣāresi aḡ dūṣen ḡoze iktihāl olunsa def' ederibn-i [3] Serāfiyūn naḡl ederki bir kimesne kırḡ ḡüne dek mütevātir ḡünde bir dirhem ṣaḡāik[4] yese baraṣ ve behḡden bimār'Allāḡ ta'alā biri olur ḡuṣūṣa yanmıṣ [5] ve cereb ve ḡubā için ziyāde müpārekdür **ṣuḡurdiyūn** Rūmīler eṣḡardiyūn [6] dērler Türkīsi yaban ṣarmısaḡıdur ḡāyetle ḡārrdur bevli idrār ederḡaynadup [7] ṣuyımı 'aḡreb ve yılan les'ma ṭlā olunsa fā'ide eder zehri def' eder[8] sīne-i kīmūs-ı ḡalīzden pāk eder iki dirhemi meṣḡuḡān içilse 'asel ile ḡurūḡ [9] em'ā ve 'asr-ı bevl ve ledḡ-i mi'de için müpārekdür eger sirke edilüp niḡrīse [10] ṭlā olunsa veca'in teskīn eder'avret kendüde getirse ḡayzı aḡar yābis [11] olduḡda mażarrdur ıṣlāḡı 'aselve raytinc iledür **ṣiṭrah**¹⁷¹ Türkīsi zerkele [12]dédükleridür ṣāḡib-i mūnhāc Hindīsi ve baḡrīsi olur demiṣdür lakin [13] Pārsisi ve Rumīsi olursa daḡı a'lādur ṭabi'iatı Calinus naḡl üzere [14] rābi'da ḡārrdur ṣeyḡ-i re'is ibn-i Sinā baraṣ ve bahaḡ ve cereb için ḡaṣrın [15] alup sirke ile ḡaynadup ṭlā olunsa def' eder demiṣdür edviye-i mütābā [16] ile rub' dirhem ḡadar ekl olunsa veca'-i mefāṣıl için ziyāde

¹⁷⁰**El-ṣābābāk** banuḡ fethiyle bir nebāt ismidür ki Mıṣırda bir nüf demekle mut'ārifdür beynü'l-eṭibbā-i ṣābānc ile ma'rūfdur Mıṣır diyārında olur / ḡāmūs-ı cild-i ṣāliṣ evvelindedür

El-seyh ṣinūḡ keser ve mediyle bir nebāt adıdır Fārisīde Dermene ve Türkīde yāvṣān dédükleri otur

El-seyh ṣinūḡ fethi ve yānuḡ süḡünüyle bir ṣecer adıdır/ ḡāmūs-ı cild-i evvel evāṣıṭındadır

¹⁷¹**El-ṣiṭrah** ṣinūḡ kesriyle daruy ma'rūf ismidür ve bu çetrek Hindī mu'arribidür daruy mezbūr Türkīde sirkele dīrler bir nebātunḡ kökidürvec' mufāṣıla ve baraṣ ve bahaḡ-ı 'ārizlerine nāfi'dür / ḡāmūs-ı cild-i evvel evāṣıṭındadır

müpârekdür [17] tedbîr-i mesbûk üzre tîhâle tîlâ olunmak şalâbetin def' eder yaprağın kaynadup [18] turup tohmı yağıyla kulağa tanzursalar şamemin giderür ke-zalik yaprağın [19] dağ ve sahk' edüp endüz yaprağıyla hal' edüp ikisini medkûkan 'ırk'un- [20] –nisâya urulsa buçuğ sâ'atde veca'in teskîn edüp rehâ kıılır ve 'aceb [21] müpârek 'ameldür maṭbûhını dişleri ağrıyan ağzında tutsalar sâkin kıılır [22] koba ki temir gibidür sirke ile kaynamış şeytaraciyye şâki olduğı hâlde tîlâ [23] olunursa def' eder şerbeti bir mişkâldur lakin ciger (riyye) zâradur ıslâhı [24] maṣṭaki iledür bedeni kuvvet ve benc-i keberdür **şırhuşuk** ma'rûfdur tabi'atı [25] hârrdür ve mu'tedildür fi'li terencebînde kavîdur eyüsi şeffâf olup sumag

84b

[1] mânende olandur **harf'uş-şad şandal** ¹⁷² meşhûrdur Çin vilâyetinden gelür [2] iki şınıfdur beyâz dur ve kırmızıdır ekser şarusı dağlı olur lakin ol yana [3] beyâz cinsindendir şânide bârid ve yâbisdür muvâddî men' ederve evrâm-ı [4] hâriyye ve yürek oynamasına ve şudâ'a fâ'ide edergerek yakı eylemek ile gerek [5] içmek ile muvâfikdur huşuşâ za'if mi'deye ziyâde müpârek ve müferrehdür [6] **şa'ter** güyegi otudur egerçi sîn ile yazılmak gerek idi şîre mülebbes [7] olmasun için şad ile imlâ olundu sekiz nev'dür şâhib-i mücez [8] ve şeyh şad ile yazmışlardur şânide hârr ve yâbisdür ve muḥallil ve mulltefdür [9] yelleri sürer ve nazcı zâil eder ve ta'am-i gâlîzi hazm etdirür ve rûṭbet-i [10] mi'deyi taḥfif eder bevli ve tamsı idrâr eder başarı za'ife hiddet vürür [11] ve veca' ve reke fâ'ide ederiçmek ile bu mezkûrât yemekden enfa'dur **şumag** [12] ağaçların gıdaları fazlalarıdır bişürmek ve taḥfif kıılmak şânındandır huşuşâ [13] 'Arabîsi ola bu 'Arabî zamğı ve hindibâ kökünü ısladup la'uk olursa [14] huşûnetleri def' ederve karnı tutar ve em'âyı kavî edersâb kuşâü'l- [15] –ḥummârdur Türkîsi kargâ düvelegidür 'uşâresi şem' ile ve dehen-i lüz ile [16] bir yerde merhem mişâl hal' olunup şerbet içmege kâdir olmayan karnına tîlâ [17] ederse ıtlâk müyesser olur **şabr** üç nev'dür soğotra ve 'Arabî ve semhânîdür [18] eyüsi soğotra olandur soğotra sâhil-i Yemen'e muḥâzî bir cezîredür [19] ehlişi bî-dîn ve sâhîrlerdür şabrın eyüsi ciger renginde olandur şânide [20] hârr ve yâbisdür cihet-i mi'dede cemî' devâdan nâfi'dür gözde ve dehânda [21] ve burunda evrâm olursa men' mâdde edüp naç' vürür dimâğ mi'deye [22] nâfi'dür demişler 'urûk ve a'zabdan evsâhı pāk edüp zihni [23] şaf eder lakin şabrı sermâ-i red ve germâ-i keremde isti'mâl etmek [24] câ'iz degüldür meger zamân mu'tedil ola ki kullananlar hâşılı iyârec [25] ve mu'âcîniçün çok isti'mâl olunur ammâ bevâsıra zâradur belki ^{173 174 175}

¹⁷²**El-şandal** ca'fer vezninde ma'rûf koçulu ağacdur ki bir kaç nev' olur beyâzı ve şarusı ve fermezisi olur behneri kırmızı yâhüd beyâz nev'idür evrâm hârrayı muḥallil hıfkân ve şudâ' ve za'if ve mi'de-i hârraye ve ḥummânuḡenvâ'ına nâfi'dür mütercim dir ki bir hande şandal çendel mu'arribi olmağ üzre mersümdür / kâmüs-ı cild-i şâliş evâilindedür

¹⁷³**El-yaracet** hemzenüñ kesri ve ranıñ fethiyle beyn'el-eṭibbâ bir gün ma'cûn müshil ve ma'rûf ismidür cem'î ayarec gelür ve bu ayâre-i Yunânî mu'arribdür devâ-yı elhî demekdür mütercim dir ki güyâ ki kuvvet-i

85a

[1] mücib bevāsırdur fi'l-cümle afsentın ve maştaki maşlahıdır **şumağı'l**[2] **iccās** erik şumağıdır köhne erik ağaçlarında cem' olur sîne ve riyye [3] için nâfi'dür ekşer şarâb ısladup içilse meşâne ve bögrekte olan [4] taşları pâreler eger sirke ile ısladup ezilüp oğlancıkların[5] temregüsine ve ağzında olan hurde çibanlara ve cerâhetlere nâfi'dür [6] ıslâh eder ekhâl ile göze çekilse rüşinâsın ziyâde eder ammâ [7] tıhâle zararlıdır şand-ı nebât iledür **harf'üz-zad zamîrân** ¹⁷⁶ şâhtere-i 'ırâkî [8] dedükleri 'aşbdur demişler 'indü'l-tahkîk şâhesferem dedükleri [9] levn-i sebzdür germânî ve şâhib-i câmi' fûdençdür lakin bahrîdür demişler [10] sehv eylemişlerdür tabi'îatı huşkdur mürürü'l-mizâca muvâfiğdur eger gülâbla [11] halı edüp yâhüd ısladup başa ve şadra ursalar harâretin [12] def' eder ve yanmış yeri def' eder ve kulağa nâfi'dür **zabb'** Türkisî sırtlandı [13] lahmenün tabi'îatı hârr ve yâbisdür lahm gelüp bunun nazîridür eger sırtlanın [14] perüşını bir şahş getirse aña kelb urmaz ödini göze çekseler beyâzın [15] def' eder eger yağı bevâsırı tılâ olursa def' eder **zabb** kelerdür terisini ya'ni [16] necâsın kelb ve nemiş için tılâ eyleseler def' eder göze ak düşülse [17] def' eder çekmege **harf'üt-tâ-tabâşir** ¹⁷⁷ şânide bârid ve şâlişede yâbisdür [18] kalbi kavî eder ve yürek oynamasına fâ'ide eder ki hârra ola huşuşâ [19] tevahhuşa ve guşşaya ve bayılmağ ki şafrânın inşâbından hâşıl olur teskîn [20] eder ve 'ateş ve iltihâb-i mi'deyi dâfi'adur fi'l-cümle inşâb şafrâyı [21] mi'deden men' eder şol ishâl ki şafrâdan olup zehîr mişâlinde [22] mülüm ola kaç' eder şol hummâ ki hârr olup muhrîk ola def' eder[23] **fin-i Ermenî** gül-i Ermenî dedükleridür evvelide bu fin Ermen vilâyetinde [24] bulunurdu şimdi her yerde bulunur oldu mağbûl Ermenî olandur [25] evvelide bârid ve şânide yâbisdür şanı habs edertecfifi gâlibdür

85b

[1] sivilcelere ve tâ'unlara içmek ile fâide eder ve tılâ olmağla 'ufûnet-i [2] a'sabı def' eder ve sele ve kuşmağa fâidesi vardır **tarfâ** Türkisî [3] ılığundur mağbûhatı çibanlara ve tıhâle

müşhilenün sâ'ir-i ef'âlden ezîd kudret sebhânîye ihtisâsı olduğı için itlâk olunmuşdur ve ibtidâ iyârecleri te'lîf eden fılkaryüs hekimdür sâ'irleri dahî mü'lefine izafetle meşhûrdur iyârec calnûs ve iyârec bukrâğ gibi / kâmus-ı cild-i evvel evâşıtındadır ki evvelî yâ aheri cim ki bâbü'l-cim nihâyetinde bâbü'l-hâ üatündedir

¹⁷⁴**El-şabr** ketef vezninde ve bânın sükûnıyla bir nev' acı şecerün'uşâresinün ismidür ki edviyedendür beyn'l-nâs bu ismle müte'arifdür Türkî-i kadîmde az vay ta'bir olunur **sakhtarâ** zimmetiyle ve elifün meddiyle ve **saktrı** elifünkaşıyla ve **eskatrı** hemzenün zammıyla bir cezîre adıdır ki baher-i Hindde vâki'dür zengibârdan gelen sefinenün cânib-i yesârına düşer ol cezîreden şabr ve dem el-aşvîn dedükleri dâru celb olunur bu cezîre bâbü'l-mendeb hâricededür 'amme sukuğa dirler / kâmus-ı cild-i evvel âherindedür

¹⁷⁵**Bâbü'l-mendeb** mağlab vezninde bahr-ı Yemen'de bir limân adıdır bu limân bahr-ı kâlzemden bahr-ı muhîte çıkacak boğazda vâki'dür / kâmus-ı cild-i evvel evâilindedür

El-kâlzem kunfuz vezninde Mışır ile Mekke beyninde cebel turekarîb bir belde adıdır bahrül-kâlzem ki Süveys deñizi dedükleridür aña muzâfdur zîrâ şehir mezbûr bahr-ı mesfûrun bir ucında vâki'dür yâhüd kendüsine dâhil ve râkib olanarın ekşerini ibtilâ' eyledigi için bahr-ı mezbûre kâlzem-i itlâk eylediler şârih dir kii şehir-i kâlzemhâlâ harâbedür yerine Süveys binâ olındı ve ve bahr merkûmda fer'un ma' cenüdet garğ olındı / kâmus-ı cild-i şâliş evâşıtındadır

¹⁷⁶**Mağlab** harf'üz-zad

¹⁷⁷**Mağlab** harf'üt-tâ

ve dişlere nāfi'dür eger ebzün kılınsa [4] raḥimün seyelānına ve ishāl-i müzmine nāfi'dür eger kabuğı yalnız ekl etseler [5] nāfi'dür **tarāsīs** bir nev' mentere-i müşābihe 'aşbdur eyüsi beyāz reng [6] olandur qarnı ve qanı ve cümle seyelān eden müvādī ḥabs ederve a'zāya [7] kuvvet **tuḥlūp** bostān dolablarında yoşun mişālinde olan [8] qurbağa toḥmıdır şālişede bāriddür qanı bağlar evrām-ı ḥārriyye tılā olunsa [9] def' edereger niqrīs ve veca'-i mufaşil-i germ için tılā etseler ve yağı [10] etseler gāyetle nāfi'dür zeyt ile qaynadup a'zāya sürülse veyā [11] zımād olunsa gāyetle nāfi'dür **tarḥūn**¹⁷⁸ ma'rūfdur eyüsi bostānıdır [12] eger tāze ola şālişede ḥārr ve yābisdür kuvvet-i muḥadderede gālibdür ibn-i Māsuya [13] ḥārr ve yābistür demişler eger müşhil içmege kādır olmayup göñli dönerse [14] tarḥūn çiynelemek ile laṭif içilür guşyānī def' edüp mi'deye kuvvet [15] vērür lakin bed-hazımdur boğaza zararlıdır ışlāḥı kerefs iledür zarrın [16] def' ider **ṭihūc** Türkisī çıldür eyüsi semüz olup zamān-ı ḥa'rıfde [17] tutılmış ola ṭabi'iatı mu'tedildür ḥarāret-i şikem için a'lādur nāqalara [18] münāsibdür eger ışḥāb eglene idmān ederse mānend her yer ziyāde bişürüp [19] yemek gerekdür zīrā gıdası nev'ā-i gālīzdür **ṭın-ı maḥtūm** bir balcıkdur ki [20] ađdeñizde Lemye aşasında çıkar üzerlerini mühürledikleri için maḥtūm [21] dērler ḥarāret ve bürüdetde mu'tedil kılur tefrīḥi olduğundan mā'idā [22] tiryāk semūmdur ve zehīre isti'māl olunsa münāsibdür ḥuşuşā ḥimmāyete [23] isti'māl olunursa ziyāde muvāfiqdur **ḥarf'uz-zāda**¹⁷⁹ ibn-i Bayṭār ḥuleymī eşyā [24] taḥrīr eylemişdür lakin isti'mālinde eṭibbā-i nev'ā ihmāl üzere olduklarında biz daḥī [25] terk eyledük **ḥarfu'l-'ayn 'asel**¹⁸⁰ şānide ḥār ve yābisdür cilā ve tefrīḥi^{181 182}

86a

[1] vardur cāzibdür 'ufūneti men' eder bedene sürülse kehle ḥādīs olmağa [2] māni' olur irinli cıbānlara fāide edüp cilā vērür zulmet başara dāfi'adur [3] ve mi'de-i bāridi 'asel ile pāk ederve iştihā vērüp ishāl eder' **ineb** [4] tāze üzümdür kabuğı bārid ve yābisdür ve içi ḥārr ve ruḥbdur ve çekirdegi [5] bārid ve yābisdür gıdası laṭıfdür ve muḥavvīdür olmuş üzüm ḥāmından [6] enfā'dur aveng üzümü ziyāde laṭıfdür tarafından havā nüfūz [7] eyledüğüçün ḥuşuşā aveng olup zamānı ba'id ola üzümün 'ämme-i [8] meşāneye zararı vardur ruḥubātı taḥlīl eder' **ākır qarḥā** şālişede ḥārr [9] ve yābisdür südde-i dimāđı acar ve mi'deden balgāmı zāil edereger zımād [10] olunsa istiḥā-i 'aşebe nāfi'dür müzmin daḥı olursa qaynadup [11] şuyı ğargara vērülse dimāđdan balgāmı ve rīḥi tenkīye eder ırq'un- [12] –nisāya müfıddür

¹⁷⁸ **El-tarḥūn** tanuñ fethiyle terḥūn mu'arredür ki köki 'ākır qarḥā dedükleri darudur tenāvüli şehvet-i cemā'ıyyeyi kāt'dur bu nebāt lisānımızda daḥī tarḥūn ta'bir olunan sebzedür ve 'āker qarḥā anuñ yabanı nev'inün kökidür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıñdadur

¹⁷⁹ **Maṭlab** ḥarf'uz-zā

¹⁸⁰ Maṭlab ḥarfu'l-'ayn

¹⁸¹ **El-raşlūl** süsrür veninde bir cins sebze 'alā kul tarḥūn ismidür / kāmūs-ı cild-i şāliş evvelindedür

¹⁸² **El-nāke** şahib vezninde ḥastalıktan henüz ifāket bolmuş ādeme dēnür ki 'urūk ve a'şābında henüzola cem'ī naqe gelür rek' vezninde kāmūs-ı cild-i şāliş avāḥirindedür

riyyeye mazarrdur ıslāhı muyzec iledür **'ades** [13] mercimekdür kabuğında kabz kavî vardur şuyun alup tut şarābıyla [14] şarābla ezüp gargara vērılse hunāka fā'ide eder harāret ve bürüdetde [15] mu'tedildür lakin şānide yābisdür ve sirke ile yense şukūḳ ki bürüdetden [16] 'ariz ola nef' vērür savıḳın taḳrīse zımād etseler nāfi'dür eklilü'l-[17] –mülk ve iç yağı ile verem-i raḥim üzere ki harāretten ola ursalar [18] teskīn edüp taḥlil eder ve mi'deye taḳvıyyet vērür Calinus mercimek [19] şuyı hunāka nāfi'dür lakin sevdā tevellüdüne ba'ışdür demişdür ḥuşūşā [20] ekline idmān eden kimesnenün vāḳı' ası perişān olup dem-i ğalīz [21] taḥşil edera'sāba ḥod zararlıdur çok yemek cüzām olmağa bādī olur [22] ve gözün nūrını zaif ederve süddeler ḥāşıl olur ve 'asr-i bevl izḥābına [23] zarar-ı maḥzıdur ḥayzı dutar ve hażmı beddür egerçi mi'deye kuvvet vērür [24] ammā südde eder ıslāhı cefndür ve isfinaḥ keşk-i civā iledür **'uşfür** [25] Türkīsī genced dedükleridür dimāği kavî edüp meniye arturur şalişde ¹⁸³

86b

[1] ḥārr ve yābisdür ruḥbet-i ğarīzi için zararlıdur şafrā tevellüd itdürür ıslāhı [2] dehen bādam iledür **'akıḳ** bārid yābisdür ḥafaḳān-ı ḳalb için müpārekdür [3] keḥle dāḥil olsa kuvvet-ı başırayı arturur ziyāde ederḥātemin getüren [4] kimsenün üzerine divār yıḳılmaz bu ma'na ḥāşşadur ḫabī'at degüldür **'ineb'üş-** [5] **-şa'leb**¹⁸⁴eyüsi 'indü'l-ḥaḳıḳ-i mekīdür ḥavelān dedükleridür ba'zılar şānide [6] bāriddür demişler ammā evvelide bārid ve şānide ḥārrdur evrām-ı ḥārrıyye tılā [7] olunsa nāfi'dür şu ile ezüp gargara eylemek evrām-ı deḥān ve lisān için [8] a'lādur inḫidāre bi'l-ḥāşşa müfiddür ve münevvedür gülab ile ezüp zımād olunsa [9] şudā'-i ḥārrı zāil edergöze çekilse başıranuḳ kuvvetin ziyāde eder[10] kebed ve mi'de için ğāyet müpārekdür şerbeti on dirhemden yigirmi dirheme [11] varıncadır elbette sükker ile ıslāḫ gerekdür **'unnāb**¹⁸⁵ ḥārrdur demişler ammā [12] mu'tedildür eger çok isti'māl olunursa ḳanı ğalīz edüp ḳaḫ' eder[13] lakin sine ve riyye muvāfiḳdur mi'de ve em'āda olan seddi [14] fetḫ ederḥarāretten ḥarāretten olan su'āle a'lādur ekşārından balğam tevellüd eder[15] hażmı 'asīrdür ıslāhı ḳuş üzümü iledür Calinus ben 'unnābda [16] nef' görmedüm demişdür naḳl-i ḥāva's-i müte'ḥerrīn 'indandadır **'anber** üç [17] levndür eşheb ve ḥaşḫāşī ve siyāhdur ki aḫa meblū' dērler 'anber ḥaḳḳında [18] erbāb-ı tevārīḫ ve ḫariḫa çok sözler söylemişlerdür ḥaḳıḳatde vilāyet [19] dāḫilinde deryāya yakın yerlerde bir nev' arı bal yapup altı medd ve altı [20] ay altı ay cezr olduḳda mezkūr zenbūrlar yapduğı 'aseller mumları [21] ile deryāya dökdikde semün 'anber ile meşḫūr olan balıḳ yuḫar ol ki az [22] yemişdür hażm ederbir niçe

¹⁸³El-şehem kitf vezninde şiresi ezce olan etli üzüme vaşif olur / ḳāmūs-ı cild-i şālīs evāşıttındadır

¹⁸⁴El-'aneb'aynuḳ kesri ve nunuḳ fethiyle yaş üzme dēnür Fārisīde engür dirler mefredi 'anbedür hayle

El-'anbā'aynuḳ kesri ve nunuḳ fethiyle bu daḫī yaş üzme dēnür 'aneb gelmesinde lügatdür

¹⁸⁵El-unnāb rummān vezninde bu ismle ma'rūf meyvedür ve arak ya'nī misvāk ağacınun yemişine dēnür ki baḫm ḳadar ve kemāliyye olduḳda siyāḫ ve bir miḳdār ḫalā ve tār olur edviyedendür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḫirindedür

sā'atden sonra kay eder meblū' bu nev'dür [23] ve bir kısmı ki hażm-ı qarīb olduğı maħalde kay etmişdür haşhaşidür ol ki [24] çoqyeyüp fi'l-hāl kay éde balıgıñ em'ası rāyhası te'sir etmiş [25] ola eşhebdür fi'l-cümle maqbūl olanı daħı budur zīrā çeriddür ve şānide ^{186 187}

87a

[1] hārrdur ve muqavvī qalb ve dimāgdur havās için kuvvet vürür ve rūha [2] 'aceb nüfuzı varur ziyāde éderşerbeti bir danıkdur eksārından zarar [3] muqarrdür harāret vürür káfür maşlahıdır ammā em'āya zararlıdır nef'in ricā [4] éden şemende káfür ve ekinde şumağ-ı 'Arabī zamm éde 'ūd bu daħı üç nev'dür [5] māverdī ve daħı dūydāri ve qamarīdür māverdi eşrebe ve mu'aciz [6] içündür ve dūydāri şudā' için a'lādur qamarīnün ve ğayrısınun [7] eyüsi siyāhdur ve şakıl olanıdır eger şuya qapayup [8] batarsa a'lādur cümlesinun tabi'iatları derece-i şānide hārr ve yābisdür [9] ve süddeleri açar ve qalbe ve mi'deye kuvvet vürür [10] eger mi'dede ruṭubet olursa zāil édermiş dirhem 'ūd qamarı yemek [11] muqavvīdür ve zū sunṭaryā-i kebed ki bağırsağ sıyrundusıdır aña nāfi'dür [12] dimāğ germ için zararlıdır ıslāhı káfür iledür Necşeyū' tabīb esfel [13] em'āya zararlıdır ıslāhı gülābile demişdür **harfū'l-ğayn ğubeyra**¹⁸⁸ iğde dedükleri [14] yemişdür evvelide bārid ve şānide yābisdür demişler hāşşada alūc ile [15] farkı yoqdur zekeri sebğ eyledi **ğarlıkūn** şānide hārr ve yābisdür maħāl-i [16] muqatṭa'dur ve müşhil-i ahlāt ğalīzdür sevdā ve şafrāyı ishāle pāk éder balgamı [17] izāle édüp cemī' süddeleri açar mūlatṭıfdur nev'ā qabzı vardır eyüsi [18] beyāz olup hafif olandır Türkide qatrān köbiği derler 'aşabuñ [19] fuşūlin pāk éder evrām-ı mefāşılun cümlesine nāfi'dür huşušen 'ırq'un- [20] nisāya ve şar'a ve rebū ve yaraqana (şarılığ) fā'ide édersirkencübīnle tıhālun [21] evrāmına nāfi'dür ve idrār bevl éder şerbeti iki dirhemdür **ğāfeş** evvelide [22] hārr ve şānide bāriddür ba'zılar mu'tedildür demişler südde-i kebedi [23] açup şalābet tıhāl ve kebedi def' édereski hummālara riş-i em'āya [24] fā'ide éder şafrāyı suḥteyi koparur şerbeti nīm mişşāldur tıhāla zararlıdır [25] eger anīsūn ile ıslāh eylemedin isti'māl éderlerse zararlıdır

87b

[1] **harfū'l-fā fizza**¹⁸⁹ gümüşdür varakı hafaqān için devā-i misk ile isti'māl [2] olursa bī-nazīrdür qalbi qavī édüp uyuz ve gicigiye fā'ide éder [3] **fıstıq** eyüsi şāmīdür şānide hārrdur bunda ruṭubet-i fazliyye vardır [4] qalbi qavī édüp cigerun süddelerin acar ve zihni zeki éder **fücl** tırbdur [5] ğıdāsı qalīldür ve balgamıdır lakin talṭifi vardır toḥmı talṭifde

¹⁸⁶ **El-senc** sinun ve nununzammıyla 'unnāb ismidür ki ma'ruf meyvederi / kāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

¹⁸⁷ **El-qaranyak** kafun fethiyle bir şecer cebeli ismidür ki zeytüne şebih yemişi olur Türkide kızılıç ağacı dedükleridir ki yemişine kızılıç ta'bır olunur qābız ve müceffef ve cerāhāt kibāri müdemmel ve şağarına müzāddedür / kāmūs-ı cild-i şālīş evāşirindedür

¹⁸⁸ Maṭlab harfū'l-ğayn

¹⁸⁹ Maṭlab harfū'l-fā

eşiddür [6] taḥlîl cihetinden aḳvâdur yüzde siyâh noktaları ve cekidlere ursalar [7] ve ḍarbdan eşer olsa ve bahaḳ olsa fâ'ide eder eḳsârından kehle ḥâşıl [8] olur südde cigeri fetḥ eder ve yarakana fâide ede ve göñli döndürür [9] egerçi hażma mu'ayyendür lakin kendünün hażmı beddür **futenc**¹⁹⁰ Türkîsi [10] yarpuzdur şânide ḥârr ve yâbisdür laṭîf ve muḥallildür 'aşarını [11] içseler ḳurdları ḳatlı eder ḥuḳne etseler ḥayyân ve müteyyen ihrâc eder[12] eger şâf olursa nefes-i intişâyâ vère ḳan fâ'ide ederzîmâd [13] olursa cerâḥata müfîddür idrâr 'araḳ eder ve muḳaddime-i cüzâma [14] nâfi'dür lakin ḳuvvet-i cimâ'a keser egerçi balḡamı eder ve yelleri taḥlîl eder[15] ammâ zararî ziyâddur keşret isti'mâline ḥabdan raḡbet olunmaz [16] meger süddeden ziyâde elem zede ola **faḳâ'** Türkîsî boza ve anuḡ [17] emşâlidür ki ḥubûbâtdan 'amel ederler cigere mi'deye ve dimâḡa [18] zararlıdır neffâḥdur rîḥ-i tevellüd edüp ḡalîz ḥaḳḳlar peydâ edüp [19] zararlıdır **fulful** ma'rûfdur ba'de ḥârr ve yâbisdür ḥarâret siyâhı [20] cihetinden eşeddür dar-ı fulful bu nev'dendür nihâye bunuḡ yübüseti [21] evvelkilerden ziyâddur üç cinsi daḡı muḥallildür mi'dede ve em'âda [22] olan ḡalîz yelleri taḥlîl eder ve yelimşik ḥaḳḳları ḳal' eder'aşabân [23] ḳızdırur müfîddür **fâvaniyâ** 'üd-i şâlîbdür ḥârr ve yâbisdür eyüsi [24] Rumî olup ḡalîz olandır mu'tedildür demişler ḳabızdur ve maḥâll [25] ve müfteḥdür ve mülâṭṭıfdur şar'a ve nıḳrîs için müpârekdür maşrû'un¹⁹¹

88a

[1] boynına avîḥte olup bi'l-ḥaşşa şar'ı def' eder mi'deye zararlıdır ıḣlâḫı [2] keşîr iledür **ferasilân** yaban pırasasıdır kendâne dedükleridir şânide [3] ḥârr ve yâbisdür müfteḥ ve muḥallildür bevâsıra ḡâyet müfîddür 'uşâresi [4] eski evrâma is'timâl ederler ve südde-i kebedi ve tıḥâlî def'-i ḳat' eder ve ḥayzı [5] ve bevli idrâr eder ḳurd tılasa 'uşâresi sürseler fâ'ide ederahîr zehîrde [6] yemek nâfi'dür 'aşab ve meşâne bögrek için zararlıdır ıḣlâḫı sünbül ilediler [7] **ferencmüşk** Türkîsî çetek otudur şânide ḥârr ve yâbisdür ḥafaḳân-ı sevdâvî [8] ve balḡamı için nâfi'dür nev'â ḳolye daḡı tefrîḫi vardır **ferfiyün** ma'rûfdur [9] râ'bede ḥârr ve yâbisdür yübüseti şâlîsededür mülâṭṭıff ve maḥrûḳdur ve câldur [10] 'ırḳ'un-nisâyâ ki bürüdetden ola gerek deheni gerek zîmâdan ḳullanması [11] müfîddür bu gerekde ḳulunç olsa

¹⁹⁰ **El-futenc** fanuḡzamıyylaFârisî mu'arredür ki Türkîde yarpuz dedükleri nebâtdur / ḳâmüs-ı cild-i evvel evâşındadır

¹⁹¹ **El-ḥabaḳ** fetḫiyle bir hoşbu nebât adıdır ki Fârisîde futenc denür nemâm dedükleri nebâta şebih olur bu nebât yarpuz dedükleri nebâtdur ḥabaḳu'l-mâ ve ḥabaḳu'l-temâḥ futenc nehri ismidür ki şu yarpuzı ve yaban nanesi dedükleridir ḥabaḳu'l-şeyûḫ meru ismidür ki ḳoca yarpuzudur / ḳâmüs-ı cild-i şânî aḫerindedür

El-ḡâḡ ḥâl vezninde ḥabaḳ ismidür ki futenc dedükleri nebârdur Türkîde yarpuz dedükler /ḳâmüs-ı cild-i şânî evâḫirindedür

El-ḡaḳḳâ' rumman vezninde şerbetcilerün çarşüda satduḳları muṭlaḳa şerbete denür ki ḥubûbâtdan ve meyvelerden vesâ'irlerden tertîb ederler şavurduḳda yüzinde ḳabarcıḳlar zuhûrî bâ'ış tesmîyedür /ḳâmüs-ı cild-i şânî evâḫirindedür

Favanyâ ya'nî 'üd'uş-şâlîb ismidür ki şaḳâik kökidür kırıldıḳda iki ḥaḳ şâlîbi zâhir olur eyüsi rumî olup ḡalîz olandır

Eş-şâlîb emîr vezninde pek ve şedîd şeye denür / ḳâmüs-ı cild-i evvel evâilindedür

nāfi'dür şerbeti kırāṭla dānikden ziyāde [12] olmaz balgam-ı lezci ḳal' eder kelb-i 'aḳūruṅ ıŷırduḡına nāfi'dür meşāneye zararlıdır [13] isti'māl lāzım gelse rubb-ı sūs ve keşırā uruḡın badem ile ve mişḳal zāmḡ ile [14] ıŷlāḥ édüp 'amel édeler **fūfel** bārid ve yābisdür evrām-ı ḥārre-i ḡalīzeye [15] tılā olunsa taḥlīl eder nef' vērür a'zā-i müstereḫi için tılā olunsa [16] şulb éderaḡızda aḡrı ve ḥarāret olsa teskīn eder dişler oynasa [17] berk eder aḡızda tutmaḡ ile veci'n sākin eder **fūvve** kıızıl boyadur derece-i [18] şālīşede ḥārre ve yābisdür bevl ve ḥayzı idrār eder ḳoba bahaḡ-ı ebyaz için [19] ser ile tılā olunsa def' eder ve cilā vērür sirkencübīn ile içilse südde [20] cigeri def' éderṫḫāle zararlıdır ıŷlāḫı anīsūn iledür **ḥarfu'l-ḳaf ḳıŷşā** [21] ḥıyār dedükleridir bārid-i ruṫbdur şānīde ba'zı emziciye göre olmuşu [22] a'lādur ḥarāreti def' éderḫaltı 'ufūnet tevlīdine ḳābildür ve ḥimmāyāt [23] a'lādur ḥarāreti def' éderḫaltı 'ufūnet tevlīdine ḳābildür ve ḥimmāyat-ı [24] ḥarriyye nāfi'dür ammā balḡama fā'idesi vardur ḳoḡmaḡ ve yemek ile 'aṫeşi [25] teskīn eder ḳavuḡa münāsibdür idrārı vardur nev'ā müleyyendür **ḳar'** ḳabaḡdur [26] şānīde bārid ve ruṫbdur serī'u'l-inḫārdur tiz ḡıdā vērür ve ḫaltı şālīḫ¹⁹²

88b

[1] olur meḡer fāsıd olmuş ola fesādı ḳablu'l-hazm veya bā'de'l-hazmdur bu ma'nā [2] bir şey üzerine ḡalīb olmaḡ ile olur eḡer ḫardal ile yenürse ḫaltı ḡalīz [3] olur ḳoruḡ ve sumaq ile ve anār ile ḡāyet nāfi'dür ḥuşūşā şafrāvī [4] mizāc olan kimesneye ziyāde nāfi'dür lakin ḳulunç için zararlıdır [5] muzā'afdur tuzla yemekde ḫaltı māliḫ olur ve teksīn-i 'aṫeş eder lakin [6] mi'deye zararlıdır meḡer şerūṫ mezkūre ri'āyet olına **ḳavānaş** cem'ī ḳanşabdur [7] kuş kursaḡıdır ṫabaḡa-i dāḫilesi mi'deye müfıddür ḥuşūşā mi'dede [8] ve fem mi'dede olan evcā'ı bi'l-ḥāşşa dāfi'dür **ḳuŷ** bir devādur ki 'ūd [9] aḡacı gibi üç şınıfdur derece-i şālīşede ḥārre ve yābisdür muḫallil ve mūlaṫṫıfdur [10] ḳarḫa ḥāşıl eder lakin ra'aşeyeye müfālīce deheni tılā olunsa fā'ide eder [11] bevl ve ṫamşı ḳuvvet ile idrār éderḳurtları ḳatl éderḳuvvet-ı cimā'ı [12] taḫrīk éderırtuḡa ve pırtuḡa gerek 'aḡalātıda gerek ḡayrı muḫallilde ola fā'ide [13] éderdeheni üstürḫā-i 'aşaba ve bürüdetine nāfi' müpārekdür **ḳanṫaryūn** iki şınıfdur [14] birinūḡ yapraḡı büyükdür Türkce eşek ḳulaḡı dērler yapraḡı küçük olana ḳanṫaryūn [15] dērler ḥārre ve yābisdür cilāsı ve ḳabzı ve taḫfıfı vardur lakin cefānı [16] ledḡsızdür maṫbūḫını isti'māl eyleseler pārelenmiş etleri bitürür ve cem' [17] eder ve idrār-ı ṫamş eder ammā cenīni ifsād édermeyyit ise cıḡar cerāhetleri [18] oḡuldur ve ḳanı dōkenine fā'ide eder ve ḡıyık nefese ve su'al-i müzmineye [19] içmek ile fā'ide eder ḳaynadup şuyını iḫṫikān eyleseler

¹⁹²**El-ḳar'** fer' vezninde ḳabuḡ ta'bır olunan sebzeyle dēnür ḫamelü'l-yaḡṫın ma'nāsına müfredi ḳar'adur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāḫirindedür
El-yaḡṫıne haile taze ḳabaḡa dēnür yaḡal eḡlene yaḡıṫına ey ḳar'a ruṫba / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāḫirinde bābu'l-nun fāşlu'l-hemzede

‘ırk’un- [20] –nisāya a‘lādur ğalīz çıkarur süddeyi feth eder t̄hālūñ şalābetine [21] müfiddür **ķaranfil** ma‘rūfdur vilāyetinde yā semen gibi beter şānīde [22] h̄arr ve yābisdür cigere ve mi‘deye ve dimāġa müfiddür **ķarāşyā** Türkisi [23] kirasdur sīn ile daġī luġatdur tatlusu h̄arr-ı ruḡbdur mi‘deden tīz [24] inmez tuġme eder ve irḡā-i mi‘deye sebep olur serī‘u’l-istihāle olduġından [25] ķankı ḡalt bulursa aġa müsteḡil olur meyḡoş olanı i‘tidāle ķarībdür

89a

[1] ekşisi ki feşendür bārid ve yābisdür mi‘dede olan balġamı taḡfif [2] eder ķabzı vardur kekresi keşīfdür ve baḡu’l-inḡidārdur şumaġı ķaşaba-i [3] riyyede ḡuşūnet olsa telyīn eder şirānı içilse meşānede olan [4] taşı pāreler **ķırtım**¹⁹³¹⁹⁴derece-i şānīde h̄arr ve yābisdür sīne-i pāk [5] avāzı şaf eder ‘asel ile isti‘māl olunsa balġamı ķoparur [6] şiresi muķavvī bāhdur eger mi‘dede aḡlāt bester olursa taḡlīl [7] eder ķırtımuḡ dānesinūñ şiresi egerçi müshildür lakin mi‘deye [8] zararlıdır işlāḡı incīr iledür **ḡarfu’l-kef ķāfūr** şālīşede bārid [9] ve yabisdür ‘āfi ķaḡ’ eder şişleri ki ısıdan ola nāfi‘dür [10] ve şudā‘-i h̄arre fā‘ide eder aġızda olan sivilceye fā‘ide eder [11] ve incüyi giderür ve şemmeden adem tīz ķoca olur ve ķuvvet-ı cimā‘ı keser [12] ķāfūr-ı ḡay dēler bir nev‘ siyāha ķarīb olur andan bir ķıraḡ ekl ēde- [13] -nūñ herġiz erliġi ķalmaz **keherbā** nev‘ā h̄arrdur hāmīle ‘avret ġetürse [14] oġlanın ḡıfz ederba‘zılar derece-i şānīde nev‘ā yābisdür dēmişler [15] ķan tükereyi ķan gideni ḡalāş ederķalbi ķavī ederḡafakāna [16] ishāle ve zehīre muvāfıķdur **keşīrā** inķād dēler bir aġacūñ şumaġıdır [17] Türkīde ketire derler su‘āl için lu‘ūķ olsa a‘lādur ḡabī‘iati bārid [18] ve yābisdür ḡuşūnet-i şadra ve riyye nāfi‘dür ekhāl ve edviye-i müshile [19] işlāḡına dāḡil olur **ķemmūn** eyüsi germānidür şānīde h̄arr ve şālīşede [20] yābisdür reyyāḡı redd ēdüp taḡlīl der ve taḡfif ēderve taḡfif ve ķabzı [21] vardur ‘asr-ı bevl intişāb-ı nefese nāfi‘dür cerāḡetleri bitürür ve yābisdür [22] ve meşāne ve böġrekde olan taşları pāreler yelleri cūdā ḡaġıdup [23] fā‘ide eder**ķerāvyā** mā‘rūf ve meşḡurdur şānīde h̄arr ve yābisdür [24] loşa olan ‘avretler şerbetle ķaynadup içmek a‘lādur yelleri redd eder [25] kemūnde olan luḡ bunda yoķdur lakin bununḡ ḡafakāna nef‘ā vardur

¹⁹³**El-ķırtım** zibric vezinde işpur taḡmine dēnür ķolınc nāfi‘ balġam-ı lezci müshil ve ısı şuyını tāze şaġılmış süde dōkmek südi meced ve müsteḡlebi ile yaşı ve bedeni üç def‘a ġusl kehleyi ve bedende olan ḡuşūneti dāf‘ ve ķehreyi meḡsen ve lebi cemā‘ı muķavvī ke-zalik müsteḡbeli ile ihtīķān balġamı müshildür **El-şūrān** şinūn zammıyla ķırtım ismidür ki işpur-ı taḡmīdür yāḡūd işpurūñ kendüsine dēnür / ķāmūs-ı cild-i şālīş

¹⁹⁴**El-ķırtım** zibric vezinde işpur-ı taḡmiye dēnür ķolınc ‘illetine nāfi‘ ve balġam-ı lezci müshil ve ısı şuyını tāze şaġılmış süde dōkmek südi meced ve müsteḡlebi ile yaşı ve bedeni üç def‘a ġusl kehleyi ve bedende olan ḡuşūneti dāf‘ ve ķehreyi meḡsen ve lebi cemā‘ı mukavvi ke-zalik müsteḡbeli ile ihtīķān balġamı müshildür **El-şūrān** şinūn zammıyla ķırtım ismidür ki işpur-ı taḡmīdür yāḡūd işpurūñ kendüsine dēnür / ķāmūs-ı cild-i şālīş

89b

[1] kurdları katl eder**kem**¹⁹⁵ Türkisi mantardur hadîş-i şerîfde **el-kemātu'l-** [2]- **menn ve mavfhā şifā-u'l-'ayn** vārid olmışdur mantaruñ menn olması eglemedin [3] bêtdügidür eklinde kaç'ā nef'ā yokdur zīrā ğalīzdür sevdāvī maraz [4] tevellüd êtdürür huşüşā envā'ī coğdur ba'zılarında semmiyet daħī [5] vardur eyüsi içerüsi ziyāde kırmızı olup barı siyāh olandur [6] eklinde havf vardur ki fālic ve sükkere ve kulunç hāşıl ola kemātün şuyı [7] göze a'lā cilā vērür mantaruñ tiryāķı şarābdur içmeyen yemek gerekdür **kebere** [8] şānīde hārr ve yābisdür muħallil ve muķaţta'dur nev'ā cilā vardur yemişinün [9] ğıdāsı azdur tāzesi ziyāde ğıdā vērür kuruşı kalça ve eyü şamġa [10] fā'ide êdertalaġa ve riyeye infa' eşyādur ahlāţ-ı ğalīzeyi istifrāġ êtdirür [11] hulāmī kurdaları katl eder huşüşā kurdaları ve yılanı ki insānı [12] bilmeyüp boġazına gide iħrāc êdereger şu ile ve sirke ile kaynadup [13] mażmaza eyleseler diş ve aġız aġrılarına fā'ide êder**kerefs**¹⁹⁶evvelīde [14] hārr ve şānīde yābisdür nefhī taħlil eder ve dirildür ve veca'ī teskīn [15] êder ve aġız çoħusun tayyib êder şar'a kaç'ā yaramazdur belki muħarrakdur [16] öksürüġe fā'ide vardur cigere tılā ve bögreklerin aġrısına ve istiskāya [17] ve 'asr-i bevlē fā'ide êder meşānede taşları pāreler gebe 'avretlere zarar [18] vardur idrār êtdüġiçün oġlanı düşürür tamşı taħrīk êder[19] cimā'a kuvvet vērür **kilye** bögrekdür yübüsete mā'ildür halı yaramaz hażmı [20] baħīdür eyüsi oġlaķ bögrekidür **kersefes** tavuķ ve ördek [21] cigeridür bu cümleden kertenkele cigeri yanup bāk olduġdan şonra dişlerin [22] yeñi olup şızılasa sürseler veci'n teskīn êder kuduz kelbün [23] cigerini şar'a dāima mübtelā olsa yese halāş olur **kişniz** Türkisi kişnişdür [24] evvelīde bārid şānīde kabzıdur bedeni uyuşdurup evcā'ı teskīn êder[25] ıssı şişleri ve hanāziri taħlil eder ve mi'de ki hārr ola kavī êder¹⁹⁷

90a

[1] hafaķān-i hārrıyye nef' vērür huşüşā mi'dede ta'ām ekşise yemek ile [2] def' êdermaşrū'ların ta'āmına çoķ koyup yedürelē nāfi'dür baş [3] dönmeķ göz kararmaķ için a'lādur yābisi kuvvet-i cimā'ī kesüp şehveti [4] kurıdur çoķ yemek gözi karardur **kümmeşrā**¹⁹⁸armuddur evvelīdebārid [5] ve şānīde yābisdür kabızıdur bevli habs êder ve

¹⁹⁵**El-kem** kâfuñ fethi ve mimün süküniyle mentār dedükler nebāta dēnür ki yer elması andan bir nev'dür cem'iefles vezninde ve kemā gelür vezninde ġayr-ı kıyās üzredür 'alā kül kemāh ism-i cem'dür yāhūd kemāhmüfred ve kem-i cem' cinsidür yāhūd 'ale't-ıtarīķ'uş-şitrāk müfred ve cemi' olur **el-mekmat** mimlerin fethiyle ve **el-mekmüh** mim-i şāninün zammıyla mentār biten yere dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

¹⁹⁶**El-kerfis** kafuñ ve ranuñ fethiyle sebze-i ma'ruf ismidür Türkide taħrifle kereviz dirler 'azımu'l-mennaķ' medderu'l-bul maħallilu'l-riyāh ve kelli ve kebed ve meşāneyi munķi ve seddelerini müfteh ve cemā'ī muķavvidür huşüşā saħķ olunmuş taħmī sekker ve semen ile memzucā üç gün 'ale'l-rayķ içilse ol bābda 'acıbu'l-eşerdür lakin raħimde olan cenīnlere ve gebe hātunlara ve mışrū'lara mażarrıdur / kāmūs-ı cild-i şānī evvāilindedür

¹⁹⁷**El-takde** tanuñ kesri ve fethiyle kezberē ismidür ki kişniş dedükleri nebātdur veyā ya'nıķarmān k,myonı taħlıca ot dedükleri nebāta daħī dēnür **el-kard** zibric vezninde bu daħī ġüyā ismidür ki ķarmān kimyondur 'ale'l-ķul mecmū' ibzāre dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evvāşındadır

¹⁹⁸**El-kemeşserik**kâfuñzammı ve mim-i meşdidenün fethi ve elifünķaşrıyla imrūde dēnür ki meyve-i ma'rūfdur kejedē me'hūzdur müfredinde keġāt ve cem'inde keġāt dēnür ve ġāh olur ki müzekker olur ya'nī müfredinde

muvâddı teskîn eder[6] şafrâ ve ‘ateşi zâil kıilup mi‘deyi kavî ederfi’l-cümle müpârek meyvedür [7] **kerâ**‘ Tükisî baçdurğıdayı lezc-i tevlid eder lakin fuzülî kalidur öksürüğe [8] müfiddür ve hazma şâlihüdür **kākūnc** ma‘rūfdur şānide bārid ve yābisdür [9] hāşşada ‘ineb’uşsa‘lebden kavīdur hāşşiyeti yarağan ve riş-i mecāzī-i bevli [10] pāk kıılmağdur büh ve ‘asr-ı nefese ve şalābet-i bevāsıra nāfi‘dür **kebābe** ma‘rūfdur [11] şānīyede hārr ve yābisdür muhallil ve mūlaţţıfdur bögrekde südde olsa açar [12] ve muhārrī pāk eder ve kilā ve meşāne taşların pāreler ve şavtı pāk edüp [13] şāf eder eger balğamdan boğazda huşūnet ve elem olsa beyāz şarābile [14] kaynadup ġarğara vērılse neķāşıl eder iki danķı sekencebīn ile şabāh [15] içilse ziyāde nāfi‘dür egerçi meşāneye mazarrdur ammā maştaki iledür **kürnüp** [15] nev‘-i aherdür lakin bunda murād lahanadur muķābili nabţīdür evvelīde hārr [16] ve şānide yābisdür müfteh ve müleyyen ve muhallildür ve nazcı kavīdur ‘aşe [17] için nef‘ā vardur şarāb eşnāsında neylese serhoş eylemez ‘uşāresi [18] burnına cekilse rāyihāsını ve veremini def‘ eder kuduz it ıırduğına [19] zımād olunsa ve kilā nāfi‘dür mi‘deye zararı vardur ve eklinde perişān [20] vāķı‘ ler görünür ve göze zarardur necār vērür ıslāhı semüz otıyladur [21] **kender** Türkisî günlükdür şānide hārr olup da yābisdür balğamı hummālara [22] a‘lādur kebed için muvāfiğdur baş cerāhetleri oñuldur [23] şāhib-i zahīre ki balğamdan ola marşāfi ve zağferān ile ma‘en [24] şāķ olunsa def‘ eder **harfu’l-lām lisān-ı sevr** harāret ve bürüdetde

90b

[1] mu‘tedildür nev‘ā harāreti vardur evvelī ruţb ve şānide hārrdur lu‘ūķ [2] olunsa oğlancıklar ağzında olan sivilcilere fā‘ide eder ve ķalbi kavī [3] eder hafaķāna ve tevahhuşa ve sevdā-yı marāzlara ve öksürüğe nāfi‘dür [4] sükker ile olıcaķ ziyāde müpârek ve nāfi‘-i eşyādur **lisānu’l-hāmel** Türkisî [5] siñirli yaprağdur bārid ve yābis ve ķabızdur ķanı ķaţ‘ edüp seyelānını men‘ [6] eder hark‘un-nār ve şirā ve cemreye fā‘ide eder huşuşā yaramaz çibanlara [7] ve ķarsiye zımād olunsa def‘ eder ve yaķı eylemek müfiddür devāü’l-l-feyli [8] men‘ edervereme ve nefes-i deme nāfi‘dür varaķı ve tohmı ciger süddelerin [9] açar meşhūr ‘aşbdur **lūbiyā**¹⁹⁹ bögrüledür yābisdür bunda ruţbet-i fażliyye [10] vardur ve hāltı ruţb-i balğamīdür eklinde nefeh-i muķarrerdür ādeme beyhūde [11] düşler gösterür gögse aķcigere eyüdü ve idrār tams̄ ederıslāhı [12] fulful ve ķoz ve sirke ve hārdal iledür **levz**²⁰⁰ bādemdür tatlusı mu‘tedildür [13] ruţbete mā‘ildür acısı hārrdur ve idrār tams̄ eder ve ġıdāsı kalidür [14] nazcı

daħī hā-i zıkr olunmaz ve maşğarında kimje ve kemijeye ve kemije ve kemijāt dēnür / ķāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

¹⁹⁹**El-luba** lamunżammıyla lubya ismidür ki bögrülce dēdükleri ġaledür Fārisīyle müfserdür / ķāmūs-ı cild-i evvel evāilindedür

²⁰⁰**El-levez** cevez vezninde badem ta‘bīr olunan ma‘rūf meyveye dēnür müfredi levezedür ve bu iki nev‘ olur ki tatlusı badem ve acı badem dirler **El-levvaz** şeddad vezninde badem şatan ādeme dēnür

El-a‘fāz sehān vezninde cevize dēnür / ķāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

ve cilâsı ve tenkîsî vardur tatlusı bu mezkûrâtun iz'afidür [15] acısı yüzde olan cekide fâ'ide ederşarâbdan evvel elli dâne acı [16] bademyeyen kimesne serhoş olmaz tatlusı semürdür öksürüğe ve cigere [17] ve talağa müfiddür acısı dahî ziyâde nâfi'dür lakin hazmı müşkildür [18] ammâ haydu'l-haltdur acısı bögrekleri ve kavuğı pāk édüp taşların [19] päreler **leben**²⁰¹ süddür efdali 'avret sütidür zîrâ içmek ile şar'a [20] ve tekhlil ile göze nâfi'dür her hayvânun ki medet-i hamlî ziyâde ola eti [21] yaramazdur insândan sonra leben baqrudur ve lebenün mâ'iyyeti hârrdur mülaţtıfdur [22] ladıgi yoqdur eftimün ile içilse şafrâ-i mahrûka ve sevdâyi ishâl [23] eder leben hāmız-ı bārid-i yābisdür taze sūt bārid-i ruţbdur ba'zılar [24] hārr ve ruţbdur dēmişler ve sūt kimūsı ta'dil édüp kavî eder[25] ve bedeni quruqdan (çıbanlar) pāk ederve meniye ziyâde édüp kuvvet-i cimā'î^{202 203 204}

91a

[1] tahrik ederbu ma'nā leben-ı hāmızda dahî vardur hatta hazma qaribdür emzece [2] yābisiye nāfi'dür eger mi'dede şafrā olmazsa balgamilere zararlıdır zîrâ ahrātı [3] qaşirdür yirlere tertib eyledüğüün 'asel ile yemek a'lādur sūt elbette neffāhdur [4] meger kaynadalar ağızinhizāmdur ve reidi'l-haltdur ıslāhı 'asel iledür [5] her sūt yaramazdur ihşāya südde ederhuşuşā südde cigerde ola deve [6] süti 'aksidür süddeyi acup istiskāya nāfi'dür ve sūt nisyān-ı yābise [7] ve bevāsıra eyü 'ilācdur lakin dişlere zararlıdır delk ederhāşılı diş [8] ve diş etine ve siñire ve baş ağrısı olanlara ve başı dönene ve kulağı [9] gürleyene zararlıdır el-kışşa ekşarı müriş-i zulmet başardur öksürüğe [10] ve nefes-i deme vesile deve süti nāfi'dür huşuşā şalābet-ı tıhāle ziyâde [11] müpārekdür deve sütün çok içmek kehle peydā eder siñir ile levni hūb [12] édüp bedeni semürdür imdi sūt ma'yet ve cinsiyetden ve seminiyyetden [13] mürekkebdür deveyebaqr ve keçi süti raķıkdür ma'iyyeti çokdur eşek süti ki [14] şol veremli öksürüğe nāfi'dür ki zātu'l-riyye ve sill-i havf ola [15] bu faķir kendüm tecrübe édüp çok nef'ine nā'il oldum lahm-i efdāli [16] genc koyun ve taze buzağı etidür başara olaq eti nāfi'dür fuzūlî [17] cihetinden oğlaq efdaldur ve her nev' ki hayvān siyāh ola eti [18] laţıfdür genc olup semüz olursa a'lādur araķ ve başlu ve dişi [19] yaramazdur kızıl et ki semüz koyundan ola laţıfdür keçi etinün yübüseti [20] gālibdür ve hazmı 'asirdür ve deve eti

²⁰¹**El-leben** fettheninle süde dēnür Fāriside şir dirler ve leben'uş-şecer ağaclardan hāşıl olan şuya itlāk olunur / kāmūs-ı cild-i şāliş evāhirindedür

²⁰²**El-habel** aşed ve aħmed vezinlerinde **el-habel**kanfez vezninde bögrülceye dēnür lubya ma'nāsına (badem demekdür) / kāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

²⁰³**El-ceviz** levez vezninde şemer-i ma'rūf ismidür ki kız ta'bir olunur küz Fārisi-i ma'ribidür cem'î cevezāt gelür / kāmūs-ı cild-i şānī evvelinde

El-hulebec 'ulebeţ vezninde ve **El-hulābac** 'ulābaţ vezninde pek koyu süde ve yoğurda dēnür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

²⁰⁴**El-bakret** banuñ ve kafun fethiyle şağar kısmına dēnür Fāriside kār-ı murādefidür müzekker ve mü'nşene itlāk olunur hāyi ve hiddet içündür cem' cinsini baqrudur hasız ve cem'sağı baqrātdur harekāt gibi ve baqardur zimmetinle ve baqardur rummān vezninde / kāmūs-ı cild-i evvel aħerindedür

ğalîzü'l-ğidâ ve 'asîru'l-hazmdur [21] kızdırur ve tavşan dağî ke-zalîk hârr ve yâbisdür kavîruğ yağı ruḫbdur [22] bir ğidâdur ki bedene taḫvîr vèrür qarîbu'l-istihâledür bir yanınun yübüseti [23] ğalîbdür yahnisinun ruḫubeti ğalîbdür iç yağı ve şerḫa yağı bāridlerdür [24] karnı telyîn eder ve ğidâsı kalîldür ve şafrâyı mizāca eriyi beşüp [25] kavun cekirdegi ile maḫlûḫ olursa a'lâdur maḫrûru'l-mizâc olanlara yaz ^{205 206}

91b

[1] evvellerinde ve bahârlarda zarar vèrmez ördek eti keşîru'l-ğidâdur ammâ her [2] çend tavuğ gibi olmaz ve şığır eti uyuz ve temrigü cüzâma vedâu'l-fîl [3] ve talâk olmağıla bā'ışdür her ğalîz etden bu ma'nâlar zuhûr eder yaban [4] şığırı ve koyunu ve ekşi ğalzetleriyle serî'ü'l-inhidârdur hınzîr eti [5] euza billâh serîu'l-hazmdur ve keşîru'l-ğidâdur ammâ halḫ-ı lezc tevellüd eder [6] **lâden** şânîde hârr evvelîde yâbisdür laḫîf ve muḫallil ve munzicdür [7] 'al'l-evrâma şiyâf etmekle nâfi'dür kıllarun dökülmesini men' edüp [8] yeñi bitirür oñulmayan çibanlara melhem olsa oñuldur **lûkk** şânîde hârr ve yâbisdür [9] ve ḫafaḫân ve istikâya ve yarakan ve derd-i kebed için nâfi'dür sedr-i [10] –kebedi açar mi'deye kuvvet vèrür su'âle nâfi'dür ma'cün-ı lek su'al-i müzmine [11] nâfi'dür şerbeti bir miḫâldür talâğa zararlıdır işlâhı muştakî iledür [12] **lülû** incüdür eyüsü beyâz olup delügi olmayandır

²⁰⁵ **El-ḫamz** hamd vezninde bir nesne ekşi olmak ma'nâsınadır sūdun ekşi olmasına ḫuşuşdur / kâmus-ı cild-i şânî evâşındadır

El-sümâhic 'ulâbiḫ vezninde şol süde denür ki ne pek tatlı ve ne ta'mı mutegayyir olmuş ola ki miyâna olmağıla içe gelür ola murâd yoğurd olur / kâmus-ı cild-i evvel evâşındadır

El-şîrâz şînün kesriyle süzme yoğurda denür / kâmus-ı cild-i şânî evâilindedür

El-ce'âdid şânâdid vezninde bir şarı ve ğalîz ve ḫurî nesnedür ki ba'îne peynir gibi ruḫetlü ve reḫâvetlü olur henüz ḫoğurmuş tavaruḫ memesinden ağız çakmazdan evvelol zuhûr eder / kâmus-ı cild-i evvel evâşındadır

²⁰⁶ **El-redf** ehîr vezninde kötü ve fâsid ve kemter nesneye denür eyü muḫâbilidür / kâmus-ı cild-i evvel evvelindedür

El-baḫî' emîr vezninde deprenişi ağır kend pây olan insân ve ḫayvâna denür ki ḫabrân ta'bir olunur cem'î baḫâ' gelür kerâm vezninde / kâmus-ı cild-i evvel evvelinde

El-zennîzâdik kesriyle yayuğ ta'bir itdükleri büyük ḫuluma denür ki içine ğurd koyup yağı çıkmağ için çalkarlar / kâmus-ı cild-i şâlîş evâḫirindedür

El-nefes nunun fethi ve fanun sükûniyle tefel ma'nâsına evvel olarak üfürmek ma'nâsınadır ki bundan oile ta'bir olunur ve tefel azca tökerler tuf tuf deyü üfürmekdür ki tüflemek ta'bir olunur **el-nefâse** nununzammiyle maşdürun ya'nîziyîk nefesini olan kimsenun ağızından şuluyarak iḫrâc eyledügi üfürüğe denür anuḫla istirahat eder el-nefiş ḫabîş vezninde yaradan fişkurup çıkan ḫana itlâ olunur / kâmus-ı cild-i evvel evâşındadır

El-ğanem fethetikle koyun cinsine mevzû' ismidür müfredi yoğdur şâh müfredidür / kâmus-ı cild-i şâlîş evâşındadır

El-icz' iki yaşına girmiş toklu koyuna ve şağar vesâ'ir çatal tırnaḫludan üçüncü yaşında ve deveden beşinci yaşına dâḫil olmuşa denür / kâmus-ı cild-i şânî evâşındadır

El-me'z yimek fethi ve 'aynun sükûniyle ve **el-me'iz** emîr vezninde ve **el-mu'âz** küttâb vezninde ğanem şınıfından koyunun muḫâlîfine denür ki Türkîde keçi ta'bir olunur ism-i cinsdür / kâmus-ı cild-i şânî evâilindedür

El-ḫavâ' ğarâb vezninde tavşana denür mğ'enneş kuvâ'adur / kâmus-ı cild-i şânî evâḫirindedür

El-ernebnunla enseb vezninde tavşana denür Fârisîde ḫerküş dirler ism-i cinsdür erkeğine ve dişisine şâmildür a'le'l-ḫül erkeğine ḫavez ve dişisine erneb dirler ce ḫavez iki zây mu'cî ile şardu veznindedür cem'î erâniḫ gelür / kâmus-ı cild-i evvel evvelindedür el-şaler fethiyle bir yıllık koyuna ve keçiye denür ki toklu ve cins ta'bir olunur taḫül iştirit şaḫra ay 'atuda men'-el-ğanem / kâmus-ı cild-i evvel aḫerindedür

mülaṭṭıfdir ḥafaḳān ve [13] derd-i dil için nāfi'dür ḥuṣūṣā ḡam-ı vehm için müferreḥdür nefes-i dem [14] için iki ḳırāṭ meshūḳ ve meṣūlān isti'māl olunsa müpārekdür meṣāneye [15] zarar dur ıṣlāḥı mercān iledür **ḥarfı'l-mīm maṣṭakı** ṣaḳızdur ṣānīde [16] ḥārr ve yābisdür ḡnlükden ziyāde muḥallil ve ḳābızdur böyle iken telyīni [17] vardur balḡamı raḳīḳ édüp telyīn édüp çiynekile başdan balḡamı [18] celb eder ve pāk eder öksürüğe ve ḳān tükürüğüne fā'idesi vardur mi'deyi [19] ḳavī edergünlük daḡıdur ṣaḳız taḥrīk eder gegirmek ile yelleri [20] periṣān eder ve balḡamı zā'il ḳılır üç dirhem in meshūḳān ıssı Őu ile [21] rāḳihen isti'māl olunsa iki üç meclis 'amel ederlakin maḥrūru'l-mizāc olana [22] zarar dur **megās** ana kökine müṣābih Hindden gelür ve Baḡdād'dan gelür bir devādur [23] ṣālīse de ḥārr ṣānīde ruṭbdur muḳavvīdür a'zāyı müsemmendür ḳuvvet-i cimā'ī [24] muḥrekdür **milḥ** merādandur anı sıdar ḥārrdur ṣālīse de kesr ederaḥlāṭ çāmedi [25] zevb eder yanmış dişleri pāk edermilḥ 'add'llah isti'māl olunursa ²⁰⁷

92a

[1] levni ḥūb édüp fuṣūlī ishāl eder ṭa'āmuḡ inḥidārına muḥrekdür tīz indirür [2] ḥazma mu'ayyen olur edviye-i müshiliyeü'l-ḥāḳ olunsa sevdāyı ḳal' eder[3] milḥ-i endārānī ḥaṣṣa balḡam ḥāmi ḳuvvet ile ishāl ederḳara ṭuz bu [4] zıkr olunan keyfiyyātda aḡlebdür **mülüḫıya** Mıṣra maḥṣūṣdur evvelīde bārid [5] ve ṣānīde ruṭbdur Seddi kebedi fetḥ edermişmiş²⁰⁸ ṣānīde bārid [6] ve ruṭbdur cekirdekinüḡ yaḡı ḥārr ve yābisdür bevāsırı fā'ide eder[7] zerdālünün ḥaltı serīü'l-ufūnetdür meblūlī 'aṭeṣi teskīn eder [8] ve mi'deye muvāfiḳdur fi'l-cümle Őeftālūden laṭīf ve nāzıkdür tāzesin [9] coḳ yemekden ḥummālar peydā olur **muz** 'Arabistān'a maḥṣūṣdur eyüsi [10] Yemen'de olur ḡāyetle ḥurdedür keṣret-i eklden süddeler ḥāṣıl olur [11] mi'deye ṣaḳıldür ṣafrāya balḡama baḥsebū'l-mizāc nāfi'dür ḥareḳet-i mi'deye [12] ve boḡaza a'lādur meniye ziyāde eder bögreklere münāsıbdür ve bevlī [13] idrār edermās²⁰⁹ Türkisī fik ve ḳızāḥdur ḳabuḡı cıḳmış yübüsete [14] mā'ıldür ruṭūbet ve yübüsetde mu'tedilldür ḥaltı maḥmūddur muḳaṣṣerinde baḳla gibi [15] inḥidārı yoḡdur bunüḡ daḡı nazcı

²⁰⁷ El-ezb

El-inḥidār infī'āl vezninde bir 'uzvuḡ derisi ḍarbe sebebiyle Őiṣüp ḡalazatlanmaḳ ma'nāsınadır yaḳāl inḥeder cilde izā teverrim ve ḡalez ve iniṣe inmek ma'nāsınadır **el-ḥader** mimün ḡammı ve ḥā ve daluḡ fethiyle ki inḥidārdan ism-i mekāndur ve **el-ḥāder** daluḡ ḡammıyla ki mime itbā' olunmuşdur ve **el-ḥader** mimün ve ḥānuḡ ve dalün fethiyle mim-i dālle ittibā' olunmuşdur mevzū' inḥidāra dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḥrindedür

El-sünnem sükker vezninde Őıḡıra dēnür baḳre ma'nāsına / ḳāmūs-ı cild-i ṣālīṣ evāṣıṭındadır

²⁰⁸**El-muşmuş** mimlerün kesri ve fethiyle meyve-i ma'rūf ismidür ki kayısı ve zerdalu ta'bir olunan meyvedür mi'deyi tebdīd édüp ve sür'at-i te'finle telṭīḥ ve zā'if eylemekde andan eṣid bir nesne bulunmaḳḳādırdür 'andu'l-ba'ḳalīli mi'deye maḡarr ve muṭḫeḥ ve keṣire nāfi' ve maṣlaḥdur ba'zılar iccāṣya ya'nī erike muşmuş itlāḳ ederler / ḳāmūs-ı cild-i ṣānī evailindedür

²⁰⁹**El-mās** bu isimle ma'rūf ḡaledür Türkīde merdēmek dirler ṭabī'atı mu'tedil ve tevellid eylediḡi ḥalt-ı maḥmūd ve ṣālīḥdür maḥmūm ve mezkūme nāfi' ve müleyyen ve sirke ile maṭbūḫını ṭalā çerb muferrice müfid ve ḡimmādı a'zā-yı vāhiyeye irāṣ taḳvīde/ ḳāmūs-ı cild-i ṣānī evailindedür

Ḥubḳu'l-fetā fā-yı meftūḫa ile yāḥūd ḥubḳu'l-fil merazencūṣ ismidür ki mercānḳuṣ dēdükleridür / ḳāmūs-ı cild-i ṣānī aḥerindedür

ve cilâsı vardır bakla cevherindendir [16] bunun nazcı keşirdür ıslâhı cüz'î 'aşfūr iledür u'sâre ağrı [17] olursa zımâd eylemek ile def' olur eger a'zâbdan ayrılrsa pekmez ile [18] bunun unını halî edüp yağı eder lerse def' edereger çıkık yerine gelüp [19] zımâd etseler veca'î teskîn ederşammâ'a zarardur **merzencüş** Türkisî za'ferândur [20] şalışede hârr ve yâbisdür laîfdür ve muhallil ve mülâttıfdür derd-i ser ve felc için [21] şu ile kaynadup gargara verilse mevâdî tenzîl eder ve 'aşaba kuvvet verür [22] dimâğda olan ruṭûbatı zâ'ideyi pāk edermeşâneye zarardur ıslâhı [23] baklatu'l-ḥumkâ iledür **misk**²¹⁰ şânidehârr ve yâbis ve muḳavvî dimâğdur [24] ve mu'tedilldür ruṭûbet-i çeşm için kehl dâhil olsa ziyâde nef'âvardur [25] ve mu'âcîn ve eşrebe ile yemek ḳalbe kuvvet verür hafâḳâna ve bâride nâfi' ^{211 212}

92b

[1] ve tiryâḳ-ı semûmâtdur ḥuşûşâ beş ve emşâli ile ola lakin dimâg-ı kerem [2] için zarardur ıslâhı kâfurdur **mümüyâ** iki nev'dür bir nev'î ḥükemâ-i selef [3] beni âdemi kefenleyüp terbiye eylemişlerdür mışruḳ cemî' magaralarında memlûdur [4] bir kısmı mi'de ma'denîdür Bedeḥşân ve Nişâbur'da olur kimyâ-i maḳûlesidür [5] mülûkdan gayrı az kimesneler mâlik olurlar şalışede hârrdur ve muhallildür [6] ve mülâttıfdür evrâm-ı balḡamiyye nâfi'dür taḥlîl verür kırık ve şınıḳ ve ḳarbe [7] ve saḳte için hem içirilüp ve hem revḡan sâde içinde [8] ezüp zımâd olunsa el-amân def' ederma'deni mumiyâyı bir ḥurûsuḡ [9] ayakların kırıp bir ḳırâṭ içirseler fi'l-ḥâl yürür ve hareket eder [10] boḡazlasalar meskür 'azâmuḡ mâbeyninde mumiyâ dâhil olduḡı maḡal [11] görünür bu faḳîr gördüm boḡazda verem yâ ḥunâḳ olsa bir ḳırâṭ [12] veya iki ḳırâṭ sirkencübîn ezüp verseler def' ederrubb-ı tut izâfe [13] edeler bir miḳdâr gargara edüp yudalar def' edersu'âl için 'ineb [14] ve âb-ı keşk-i civâyla bir miḳdâr badem yağı zamm olup içürülse üzerine [15] merhem kırıtı sürülse nâfi'dür meşâneye ve 'aḳreb ladḡına ṫılâ olunsa [16] nâfi'dür **ḡarfü'l-nun nercis** zerrîn ḳadeḡ dedükleridür köki ḳa'rdan [17] muvâdî cezb ederbi'l-ḡaşşa ve tecfîf edüp cilâ verür yağı ki [18] zehirinden

²¹⁰**El-misk** mimün kesriyle ṫıb-ı ma'rûfdur bir miḳdârına maske dênür ki aḡaşdur ḡemî'î miskdür 'aneb vezninde ḳalbe teḳavvit ve südeolanlara şecâ'atı mu'rieş ve ḡafḳâne ve im'âda olan riyâḡ ḡalîzeve nâf'-i semûma müfid ve cemâ'î muḳavvîdür ve şebbvî yağıyla memzûcını re's ehlile ṫalâ taḡrik-i kuvvet cemâiyyede 'acübü'l-eşerdür şârḡuḡ beyânına ḡöre müşk-i Fârisî mu'arribîdür 'Arablar aḡa meşmûm itlâḳ eder / ḳâmûs-ı cild-i şânî evvelindedür

²¹¹**El-merd-ḳuş** mimün ve daluḡ fetḡiyle maraz-ı nucuş ismidür ki taḡrifle mürçânkuş ta'bir olunan nebât ma'rûfdur ve lafz mezlür merdekuş Fârisî mu'arribîdür ki oluḳlı demekdür murâd ḳolıḳlı demekdür murâd yumuşaḳ ḳulıḳlı demekdür mu'arribinde mime meftûḡ ve kâfi kâfe ebdâll eylediler ve merd ḳuş za'ferâna dênür **El-meraz** necûş mimün ve za-yı ma'cumenün fetḡiyle bu daḡı zikr olunan mer ḳuş nâm-ı nebâta dênür ve bu maraznkuş Fârisî mu'arribîdür merzen fareye ve ḳuş ḳolḡa dinmekle fare ve ḳalıḳlı demekdür nebât-ı mezkûre 'Arabîde samsaḳ dênür zezem vezninde 'asr bol ve sancu 'illetine ve 'aḳreb şoḡdıḡına ve şoḡuḡdan 'ariz olanvec'lere ve ma'l-ḡülyâ ve nefḡ ve laḳva 'illetlerine ve aḡızdan sâlidür aḳmaḳ 'arizasına nâfi' bolı biḡâyet medder ve ruṭûbat mi'de ve im'âyı mecfedür / ḳâmûs-ı cild-i şânî evâli aḡerinde bâb'uş-şin faşlu'l-mîmde

²¹²**El-menc** mimünzammıyla mâş ta'bir olunan ḡalenün yeşil ve tâze olanına dênür / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşıtındadır El-maẓnûn

alınur yâsemin yağı gibidür ammâ iz'afdur bunun yağı [19] yüzde olan çekîde ve kızıl noktalara fâ'ide eder köki dâ'uş-sa'leb [20] marazına a'lâdur ve südde-i dimâğ feth eder şar'a müfiddür hârr olan başları [21] gerek şemmî ve gerek gayri tarîkile isti'mâl ağırdur ve kılunçı heyecân [22] êtdürür **nîl** cüydur evvelîde hârr ve şânîde yâbisdür ve kıbızdur [23] ve kan gidene nâfi'dür çekîde ve bahağa cilâ vèrür ve yaprağı yaş [24] cerâhetleri onuldur **nesrîn** yaban gülünüş beyâzıdır hârr ve yâbisdür [25] fi'ide yâsemin gibidür altmış dânesi yenilse bir müşhildür bir a'lâ²¹³ zeyt

93a

[1] müşhildür kurduları ve kulağ güürdüsini men' eder ve dişler ve çene ağırlarına [2] menâfi'dür südde ki burun delüklerinde ola acır kuvvet-i şâmiyye isti'mâl [3] vèrür **nemmâm**²¹⁴marşama dedükleridür şâlîşede hârr ve evvelîde yâbisdür kehle [4] katl êderve bârid veremlere fâ'ide edertilerğas ki verem-i nisyanidür ve fevâk [5] ki ince marağdur bu ikisine dahî şarâbile kaynadup içürseler fâ'ide [6] êderhuşüşâ cigerün bârid ve veremlerine nâfi'dür **nîlüfer** şânîde bârid [7]ve münevvedür şudâ' ki hârr olup şafrâvî ola def' êderlakin dimâğı [8] za'if eder ve ihtilamı kesüp şehvet-i cimâ'î kaç' êdersarâbı şafrâyı [9] itfâ êdermülaţţıfdür su'âle ve şevşaya müfiddür **na'nâ** şânîde hârr [10] ve yâbisdür ruţûbet-i fazliyyesi vardur cevher-i kebedi kavî êderve mi'deyi [11] kızdırur fevâk-i 'işnânı men' êderve hazma mu'ayyen olur balgâmı ve demi [12] ve kavmığı men' êderve kuvvet-i cimâ'î tahtîk êderbir tutam na'nâyı süte [13] kosalar kesülüp pîz olmağı men' êder**nuhâle** kepekdür hârr [14] ve yâbisdür evvelîde cilâ-i kavîsi vardur telyîn ve tenkîye êderserbeti [15] badem ve sükker iledür bu vech üzre boğaza ve öksürüğe nâfi'dür [16] şarâbla riyyenüş şişlerine nâfi'dür **neşâ** nişastadür evvelîde [17] hârr ve yâbisdür bunun telyîn-i takviyyeti vardur za'ferân ile [18] sürülse yüzde olan çekidi giderür ve şerbet gibi içmesi [19] nevâzili men' êdersadre dökilmeden alıkor gözünş mevâdınüş seyelânını [20] men' êder**nabk** 'Arabistân'da olur meşhür yemişdürağacına sedre ağacı [21]dêrler yaprağın alup kurdudup mevtâyı anuşla gusl êderler yemişi tabi'âtda [22] alüc gibidür sıkğ êtmışdür **nâr-ı cîl** Hindüstan kızıdır şânîde

²¹³**İstîţalas** feth ta ve sükün-ı tã-yı mühimle ve zamm-ı lām ile Yunānîde bir nev' mūmiyā ismidür ki zift gibi siyāh olur ve kaţrān gibi koğar mūmiyā-yı gevhi dahî dirler 'Arabîde kafr2ul-yehūd ve Türkîde deniz mūmiyāsı ve ba'zılar zift mūmiyāsı ta'bîr êderler kırılmış ve ezilmiş a'zaya hālîş mūmyā gibi mü'eşşer ve nâfi'dür hemze-i meskuredür / şahîfe 23 bürhān kâti'

²¹⁴**El-nūmām** şedd edüzında bir hoşbu nebāt adıdır Türkîde marşama dirler riyağhîn envā'ındandur bol ve hayzı mederr ve rahmdede olmış cenîni ve şoğulcanları muğric ve kehleyi mehlik sekencebîn iledür meşâğālını şerb bi'l-ğaşşa arı şokmış kimseye nâfi'dür/ kāmūs-ı cild-i şâlîşevāşıttındadır

El-sisneberlî 'anber vezninde hoşbu bir çiçek adıdır ki aña nūmmām dēnür sisneber a'cîdür Türkîde marşame dedükleridür / kāmūs-ı cild-i evvel aherindedür

El-suşet terme vezninde çarın ağırsına dēnür a'ale'l-kül maddesi bir rîhdür ki ikülerün altına şokılıp derd-nāk êder yāğūd bi şişdür ki ikülerün iç yüzünde olan perdesinde hâdiş lolur zātu'l-ceneb gibi ve tamar segirmege dēnür / kāmūs-ı cild-i şânî evāşıttındadır

h arr [23] ve evvelide y abisd ur g id aiyyeti ziy ade baha kuvvet v er ur taq tir bula n afi'd ur [24] deheni bev asır n afi'd ur lakin mi'deye sa k ild ur **n an h' ah** na ved ur s anide [25] h arr ve y abisd ur s uddeye ta hlil vardur mi'den n s ikletini def'  eder 'i ş ane

93b

[1] n afi'd ur kebed ve mi'de ve t ih al i  n a'l adur evr amı def'  eder eger s ar abla [2] kaynadup i ilse bevli a ar b ogrekler n ve me  anen n ta şlar n p areler  ol [3] h umm alar ve y abisd ur  u'ab olan  ulun u a ar a l at-ı g al izeyi ra k k  eder her na dur [4]  art sa r a olsa c z'i zamm olunsa ma herr  be  r r  erbeti n im mi  k aldur [5] lakin  albe z arardur i l ahı benef e m urebb asıludur ** arfı'1-v v vec** egird ur [6] aza dan gelirse saz k okid ur s anide h arr ve y abisd ur ve m ul at ıfdur [7] a l atı g al izeyi iz ale  ed p bevli idr r  edert l gı ile er d p  alabatın [8] def'  eder g z n  arinesinde olan 'avar za cil  v er ur yan a rılarına [9] ve  arın a rılarına f 'ide  eder eger kaynadup  uyını ebz n eyleseler ra im n [10] evc 'ına n afi'd ur **verd** g ld ur evvelide b rid ve s aniye y abisd ur ciceginden [11]  onra olan dibleri  av idur bunda nev'   abz vardur lakin  urusınu  [12]  abzı ziy adur ve m ufte d ur sa r ayı tesk n  eder ve a'z -i ba ınayı  av i  eder [13] ve  uyı ve bal amı def'  eder ve i mek mer k a larına n afi'd ur  o ma  s ad -i [14] h arr  s akin  eder ve 'a e  get r p  u adur ma r r'ud-dim g olanı [15] tert b  eder merb si se  a n afi'd ur mi'de muv af k ve cigere n afi' ve ha ma mu'ayyend ur [16] g li d  ey p  zerine yatup uyuma  za'if v er ur ve kuvvet-i cim 'i keser [17] evc '-ı mi'deye g l-be- eker a'l adur t azesinden 'amel olunan  erbet on dirhem [18] olursa ish l  eder** arfı'1-h  hindib ** T rkis  g ynekd ur b rid [19] ru bdur y abis olanı evvelide y abis ve ru b olanı ru bdur bost nisin n [20] ru beti ziy aded ur pazı nev'   ar rete ma'ild ur kebed ve em'  ve 'ur kda olan [21] serd mar zlara n afi'd ur hindib nu  la if  abzı vardur cigeri ve mi'deyi [22]  av i  eder ma r ru'1-miz ca berk muv af kdur mebr ru'1-miz ca bi'l-h  ssa muv af kdur [23]  avrulmı  un ile y rek oynamasına ziy ade m p arekd ur eger ya ı  eder lerse [24]  albi  av i  eder y r şenbe ile bo az  i lerine ve a rılarına n afi'd ur

94a

[1] hindib nu  s tini g z a rılarına ve z lmetine cekselers f 'ide  ed p cil  v er ur [2] ve veca'in def'  eder **helilec** evvelide b rid ve s anide y abisd ur yemesi sa r ayı [3] s y nd r r ve y rek oynamasına f 'ide  eder c z ama ve m l ih ly  ve tevah  u a [4] da i nef'  vardur ve  al bet-ı t ih le n afi'd ur ve mi'dede  u  net olsa def' [5]  edersiy h  levn   af  eder abilin n nec r ve 'a la ve istisk aya f 'idesi vardur [6] sevd  ve sa r ayı ish l  eder  arı helile sa r ayı ve azıcık bal amı ish l [7]  eder**hely n** me  urdur nev'   ar rete m 'ild ur ve cil  ve tefett h-i s dd-i a'z  mu arrerd ur [8] h    a cigerde ve b ogrekde olan s ddeleri feth  ederve  arılı a ve y rek [9] oynamasına f 'idesi vardur ek arında nev'  g n l bulunur ve veca'-i [10] z hre

fā'ide vardur ve bevl ve hāyzi idrār edervilādeti āsān ederve meni [11] ziyāde ederve cima'ā kuvvet ve iştihā vērür **hezār-ı cuşān** üzüm şalkımı gibi [12] bir devādur hintden gelür şānide hārr ve yābisdür idrār bevl edüp şalābet-i [13] tihāli telyin eder ahlāt-ı galizeyi izāle edüp pāk edergiçiğe ve uyuza [14] nāfi'dür şar'a ve zehirlü hayvān şoқduğına nāfi'dür evrām-ı raḥimi [15] derf' edervuzulını iḥrāc ederḥuқne ile nef'ābī-nihāyidur **ḥarfu'l-yā yāḳūt**²¹⁵ [16] dōrt nev'dür aḥmer-i ebyaz ve aşfer ve ezraқdur cümlesinüñ taқāviyyet-i [17] ḳalbde kuvvet ziyādedür rūḥi tenvīr edermu'tedildür semūmāt-ı ḳavīye için [18] hayli muḳāvemeti vardur **yāsemin** üç kısmdur aқdur ve şaridur ve gökdür [19] şānide hārr ve yābisdür ve mūlatıfıdur ruḥbātı talḥif eder pīrlere [20] deheni nāfi'dür coқ ḳoқlamaқ beñzi şarardur yağı emrāz-ı bārideye nāfi'dür [21] **yebrūḥ zamm** 'abd'us-selāmdurbir eczādur ki adem şeklindedür başı [22] şaçından kökidür Rūm ilinde nūreḳubda perīn dağı demekle ma'rūf [23] yaylaқda coқ olur erkegi zekerī ve dişisinüñ fercī müşāhda [24] olunur a'zā-i insāniden bir yerde noқşāni yoқdur hattā tırnaқlarınuñ [25] dā'iresinde hāleleri bile zāhirdür ḳacan bu eczā bulmaқ murād eden²¹⁶²¹⁷

94b

[1] gece ile olduğı yerde mum gibi yanar ve mum mişāli şu'le vērür aḳa [2] nişān ederler ertesi varup çevre yanın eşerler cüz'ī yaşur yeri [3] ḳaldıқda bi ip ile bağılar ve dibine şarāb dōküp bir aç köpek boğazına [4] ipün bir ucunu bağılayup oş deyüp çağırup bīrūḥi yerinden ḳal' ederler [5] ve evvel hālde köpek olur bir böyle eczā olmaz ḥaқ ta'ālanuñ ve ḳavāḳ [6] ḥulḳ etdüğine 'aceb şāhiddür ḥaşşası cenūna ve tevaḥḥuşa ve māliḥūlyāya [7] ve şar'ā ve felcedür şerbeti iki ḳırātdur altı ḳırātdur altı ḳırātı üç [8] şerbetdür nevāt ile içilse süst endāmlara muvafıқdur erkegi veya dişisi [9] her ḳanḳısı maḥlūb ola ol heyet ile bir şarı vilā içinde getirülse [10] maḥlūb bī-ḳarār olur eger iki dirhem mıḳnaḥıs ile getirülse maḥlūba [11] cenūn muḳarrerdür sübhānu'l-ḳādir **te'ālim-i sittenūḥta'līm-i rābi'nūñ sifr-i** [12] **şānisinüñ bāb-ı şānisi edviye-i mürekkebe beyānındadır ki ba'zı ḳavāid** [13] **naḳl** olunur imdi devā-i müfred üzre mürekkeb ihtiyār olunmaz müfred bulunsa [14] kāfidür ammā terkibe muḥḥarr olduğımuz için ihtiyār ederüz yāḥūd devā-i [15] müfredün ḥürmetiçün yā ḥa'amı girye olduğıçü yā rāyiḥası girye olduğıçün [16] veyāḥūd kuvvetinüñ taḳviyyeti ve za'ifi için ihtiyār olunur yāḥūd ba'zı [17] devā-i serīū'l- nūfūz olur anuñçün terkib ederüz ki baḥū'l-nūfūz ola [18]

²¹⁵**El-yāḳūt** aḳsām-ı cevāhirden cevher-ı ma'rūf ismidür ve bu Fārisi'den mu'arribdür eşnāf-ı keşiresi vardur rummāni kısmı cümleden acūd ve a'lādur şerbī ve süse ve ḥafḳān ve za'if ḳalbe nāfi' ve tā'likī cümūd deme māni'dür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtında ki bāb elşādan üçyuḳarısında dur

²¹⁶**El-ehlilec** kesri hemzenüñ ve lām-i şāninüñ fetḥi ve ḳalilā kesriyle şemer ma'rūf ismidür müfredi ehlilecedür hāile işbu şemer-i helile demekle ma'rūf dārudur şarı nev'ine şarı helile ve siyāhına ḳara helile dirler ki tamām-ı nazc bulanıdur ve bir nev'ine kābili dirler murabbāsı olur ḥutaḳ envā'mı mezil ve ḥavāsı ḥāfiḳ ve şudā'ī dāfi' ve mi'dede vücūdi bir ḥānede müdebbere olan ki bānū vücūdıma mu'ādildür/ ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşıtında dur

²¹⁷**El-kābil** banuñ kesriyle bu devre dēnür yaḳāl-ı ricāl kābili ay ḳaşır / ḳāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

yāhūd ‘aksī murād oluna yā maraž-ı mürekkeb olur bir devā bulunmaz ki iki [19] müfredlerine muqābil ola gāh iki kuvvetinden birisi aqvī olur ta’dil [20] için terkīb olunur yāhūd bilürüz devā iki müfredün kuvveti birine muqābil [21] ola lakin maražun bir müfredinün kuvveti aqvī ola öyle olsa taqviyyet [22] kılınur ol kuvvet aña muqābil kılınur kaçan ki devāları terkīb eylesek [23] her birinden şerbetinün miqdārın şerbetinden al ki ol eczānuğ [24] resmī mu’ayyeni ola gāh olur ki ba’zı mürekkebat-ı müfredātda aşl olur [25] ayāricātda şabr gibi kaçan ol müfredi ki aşldur isķāṭ eylesek mürekkebeḥalel ²¹⁸²¹⁹

95a

[1] gelür terkīb bāṭıl olur kaçan derece-i devāyı bilmek dilesek ıssılığı ve şovuklığını [2] cem‘-i kayl eczā-i ḥārreyi bāridiyi müfredātdan isķāṭa kıl meşelā aql-ı leyn-i ekşerden [3] ol baķiden bir cüz‘i ki müsemmī ola ‘ud edviyeye ol dereceyi ki mürekkebdür [4] ḥārf‘uş-şāniye ḥārfu‘l-evvelide eczā-i ḥārrdan iki var zīrā anda cüz‘i [5] ḥārr vardır mu‘ādil olur anda olan cüz‘i bāride daḥī vardır ki anuğ [6] sebebi ile ḥārrdur derece-i evvelide ve bunda bir cüz‘ bārid vardır cem‘ [7] oldı eczā-i bārideden iki ve ḥārrden beş cüz‘ kaçan isķāṭ eylesek [8] bundan iki cüz‘i bāķi qalır üç cüz‘i bunun naẓfi bir bucuğ [9] cüz‘de böyledür mürekkeb olur bir bucuğ derece kaçan ḥārāretten terkīb [10] édüp bir yere cem‘ kılsağ ḥārr fi‘l-şāniye bārid fi‘l-evvelī öyle imdi [11] bāride iki cüz‘-i bārid ve bir cüz‘-i ḥārr vardır ve ḥārrda üç eczā-i ḥārre [12] ve bir cüz‘-i bārid vardır bāķi olur derece-i evvelide terkīb eylesek [13] ḥārfi‘ur-rabi‘a ve bārid fi‘ş-şāniye mu‘tedilden ḥārrden beş eczā [14] ḥārre olur ve bāriden üç eczā bāride ve bir cüz‘ ḥārr olur [15] ve mu‘tedilden iki cüz‘ olur biri ḥārr ve biri bārid ve kaçan bir isķāṭ [16] eylesek aķıllı keşerden ve bāķi qalanı el-yuķuşğ derece-i evvelinün şalişānından [17] mürekkeb olur imdi kıyās-ı ruṭubette ve yübüsetde budur ḥesāb [18] bu minvāl üzere ve qata ki muqadīr-i edvīye muhtelif ola i‘zāmın [19] alup aşğarına müsāvi kılırsan kaçan ki edvīyenün derecātı biline [20] mecmū‘ mürekkebün cümlesini aña izāfe kılırsan eger müsāvi olursa [21] mecmū‘ mürekkebe naẓar olunur cemī‘nün derecesi bilünür eger bāķi aql ola [22] mürekkebden müsāvi olanı alup ḥesāb edersen andan sonra [23] izāfe edersen eger bāķi müsāvi olursa aqla müsāvi olanuğ cemi‘i [24] qarīb ola miqdārı vāḥde keyfiyyetde müsāvi olur ve Allah-ı a‘lam **bāb-1** [25] **şaliş edviye-i mürekkebeden muqaddimāt-ı ilācda elzem olan mürekkebat beyānındadır**²²⁰

²¹⁸ **Mıknatıs** mıknatısun efd ali lāurdi ve şafdur el-cağı siyāhdur te‘iki kuvvet-ı muḥāfizayı müriş ve fālic ve niķrīs ve vec‘ –i muḥāşıl ve bil āğrısına nāfi‘dür / ‘an-ı bürhān

²¹⁹ İzāfe ile kaçan ki ‘arż-ı müsāvi olsa iki edvīyenün her bir cüz‘i miqdārı

²²⁰ **Maṭlab** edvīye-i mürekkebeden muqaddim ‘ilācda elzem olan mürekkebat

95b

[1] ve cümleden biri **el-muğalliu'l-hulv** bu bir muğlâbdur ki fi'l ahfedür ve zararî aḳalldur [2] muḥalliline muvāfiḳ isti'māl olunursa nef'ā keşirdür **buder** 'ineb ve sebistān [3] on beş dāne bezr-i ḥaṭmi ve bezr-i ḥıyār ve zehr-i benefşe üçer dirhem ve 'ırḳ-ı [4] sūs ve nilüfer birer mişkāl persiyā ve şān ve rāziyāne bir dirhem hem cümle [5] kaynadup ve süzüp şuyın isti'māl edeler **el-mağalliu'l-munzic** bu muğlâb [6] ğalīz ḥaltları bişürür māddeye isti'dād vērür **buder** bezr-i kerefs bezr-i rāziyāne [7] ve yaban köki ve anīsün bir dirhem ve çekirdeksiz kızıl üzüm ve incīr onar [8] dirhem zehr-i benefşe bezr-i ḥaṭmi ve ebe gümece üçer dirhem persiyā ve şān bir üç [9] istiḥzūs iki dirhem cümleyi ḳaynadup süzüp isti'māl edeler **şimden** [10] **gerü bir ḳaç neḳū' beyān edelüm** neḳū' oldur ki eczāyı cem' edüp ḳaynatmayup [11] ıṣladup edvīyenüḡ ḳuvveti şuya cıḳdıḳda maḥreḳalara ve lāzım olan [12] muḥallilerde isti'māl olunur neḳū'-ı hulv zerdalu ve 'ineb ve icās on beşer [13] dāne nilüfer zehr-i benefşe dörder dirhem 'ades maḳşer ve persiyā ve şān [14] üçer dirhem bezr-i hindibā ve marşuş birer mişkāl eger şafrāda ğalebe [15] olup ḥarāret ziyāde olursa yigirmi dāne Amasya erigi zamm olunursa [16] ziyāde laṭıfdür tebrīd ve tertīb taşfiye-i dem ve tefṭih südded ederbir nev' [17] neḳū' ki evvelkīden mü'eşşer ve ziyāde müpārekdür ḥimmayāt-ı muḥarriḳa ve ḥimmiyāt-i [18] şafrāvī ve sevdāvī için ğaflet olunmaya **neḳū' kāmil ve müleyyen** 'unnāb²²¹ [19] ve sebistān ve kızıl üzüm ve ḳara üzüm ve incīr ve iccās ve zerdalu [20] ve ḳayısı her birinden onar dirhem ve red-i aḫmer ve zehr-i benefşe ve lisān-ı şevr [21] ve persiyā ve şān ikişer dirhem senā on dirhem şırḫeşk altı dirhem [22] emīr bāris üç dirhem temürhindī on iki dirhem muḳaddimā senānuḡ cūyın [23] irteleyüp şırḫeşkle bir yerde bağlayup edvīye-i mezḳūr ile bir gece kāmil [24] ıṣladup irtesi bir miḳdār ḥareket itdürüp çanaḳda iken ḳarışdırup [25] bir nīm kāse miḳdārı içe ikinci gün ke-zalīk bir nīm kāse içe üçüncü

96a

[1] gün bir ḥoşca ḳarışdurup ve süzüp bir nīm kāse daḫī içeler tamām olur [2] üçüncü gün içilen a'lā müleyyendür bundan eyü mülāyīm şerbet olmaz gerek [3] ḥasta gerek şaḫiḫ isti'māl itse cāizdür nef'ine nihāyet yoḳdur **neḳūu'l-ḥāmiż** bunun fā'idesi ke-zalīk tebrīd ve tertīb eder ve taşfiye-i dem [5] ve tenḳiye-i aḫlāṭ ve tefṭih-i südded eder ve şafrāyı ishāl edüp ḳaṭ' eder ve 'aṭeşi [6] tebrīd ederve teskīn **buder** mişmiş ve 'unnāb o nardāne icās-i kibār on [7] dāne temürhindī on dirhem nilüfer bir dirhem zehr-i benefşe üç dirhem minvāl-i [8] meşrūḫ üzre ıṣladup içeler **neḳu'-ı müşhil** bu neḳ'ün fā'idesi [9] şafrā ve balğamı ishāl

²²¹ Maṭlab neḳū'

El-neḳū' şabūr vezninde şuya bırakılıp ıṣladılmış nesneye dēnür gerek nebīz ve grek devā maḳūlesi olsun / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıṭı aḫerindedür

eylemekdür **meşelā** neķū‘ hāmize beş dirhem senā ve beş dirhem [10] ehlilec şafrā idhāl édüp beş dirhem hindibā ve beş dirhem zehr-i benefşe dahī [11] kıatup ışladup ve süzüp yigirmi dirhem ‘asel hıyārşenbe ve otuz dirhem [12] sükker ve nim dirhem rāvend ve bir dirhembadem [13] yağı kıatup içeler bī-nażır balgamı ve şafrāyı ishāl éder**bundan şonra** [14] iki maţbūh beyān édelüm ‘ilācda taķdīm olunan eşyāda maţbūh ile muġlābda [15] fark oldur ki muġlāb mülāyim nārla cüz’ī kaynadup ‘amel olandur maţbūh [16] isel kemāl mertebe kıaynayan edviyeye dەرler **nev’-i aher** bu neķū‘a neķū‘ müshilden [17] ziyāde yigirmi dāne ehlilec kābili ve şebistān yigirmi dāne çekirdegi çıķmış kıızıl [18] üzüm ve on beş dirhem helilec-i esved ve dört dirhem haţmi ve emір bāris [19] kıatup ıřlatduķdan şonra a‘lā bişürüp süzüp içeler ziyāde nāfi’dür [20] **nev’-i aher** sevdā-yı ishāl cüzām ve hikke ve bahaķ içündür ve ahlāt-ı maħreķayı balgamiye [21] ve sevdāvıyeyi iħrāc éder **buder** ehlilec kābili ki cigerdeki çıķmış ola ve helilec [22] ve hindī her birinden onar dirhem besfayıc ve senā ve eftīmün ve lisān-ı [23] şevr ve istihzūs her birinden beş dirhem kıızıl üzüm bezr-i şāhtere ve ‘ırķ-ı [24] sūs ve bezr-i hindibā üçer dirhem bezr-i [25] rāzyāne bir dirhem cümlesini dört yüz dirhem tatlu şuda rub’ī kıalınca

96b

[1] kaynadup süzüp yedişer dirhem ‘asel hıyārşenbe ile ve terencebīn ve on [2] sekiz dirhem şeker kıatup süzüp bir kıac dirhem badem yağı zamm édüp [3] içeler **şimden gerü** bir iki nev’ fitil ve hıķne beyān édelüm ki hāşşası [4] taḫbi’iatı telyīn eylemekdür huşuşā maħruru’l-mizāc ola sükker-i aħmer beş dirhem [5] millh bura bir dirhem sekeri ‘asel ile kıvāma getürüp eczāyı kıatup şerçe [6] barmaķdur şāf édüp badem yağı ile kıvāma getürüp eczāyı kıatup [7] şerçe barmaķdur şāflar édüp badem yağı ile yaġlayup şiyāflar éde [8] **nev’-i aher** evvelkiden kıavīdür zehr-i benefşe ve senā birer dirhem hem burak [9] ve saķmūniya rub‘ar dirhem ‘asel kifāyet kıadar **hıķne leyyīne** sebistān otuz [10] dāne zehr-i benefşe ve bezr-i haţmi ve ebe gümecci ve şı‘r maķşer birer avuc ‘ırķ-ı [11] sūs ve pāzu ve bir miķdār cümle kaynadup ve süzüp on dirhem [12] hıyārşenbe ve yedişer dirhem şeker ve sīrec bir dirhem burak kıatup ‘amel [13] édeler bir miķdār ‘amel ziyādece murād olunursa rubb’ dirhem saķmūniya kıatup [14] halķ édeler eger hummāsı var ise saķmūniya kıatmayalar **nev’-i diger hıķne-i leyyīne** [15] pazı şuyı ki kaynadup kefi alınmış ola altmış dirhem alup sıyķ éden [16] hıķne eczāsın dāhil édüp kaynadup ‘amel édeler **hıķne-i aher** evvelkiden [17] aħaddür ve müpārekdür bāzi kıaynamış ve kefi alınmış yüz dirhem besfayıc [18] ve sināmeki ve kıaḫaryūn ellişer dirhem tamām cümleyi kaynadup ve süzüp [19] felūs hıyārşenbe on beş dirhem süzüp on dirhem ‘asel ve on [20] dirhem sükker ve rub’ dirhem maħmūde ve yedi dirhem zeyt kıatup iħtiķān [21] édeler balgamı zā’il édüp istifrāġ éder ve veca’-i zehri def’ éder [22] **hıķne-i aher** bir nev’ laţif

h kned r evvelk den ki h kne a edd r dinmiş [23] idi bu c mleden a‘l dur  ulun i a ar nih yet yine evvelk ye ziy de olunan [24] bab nec ve ikl l ’l-melik ve  arak  t  bezir-i kerefs ve r zy ned r bunlaruŐ [25] her birinden bir  c miŐd r  d hil olur  ayli la ifd r **fitil m shil** ²²²

97a

[1]  anzal ve bura ve sa m niy  rub‘ dirhem ‘asel  adar kif yed r **b b-ı r bi‘  ol** [2] emr z **bey nındadır ki bir ‘uzva ma Ő  ol** ve ol mar zlaruŐ sebepleri [3] ve ‘al metleri ve mu‘alec tı bey nındadır c mleden ibtid  eyleduŐimiz emr z [4] dim gına bey nındadır imdi miz c  arruŐ ‘al metleri beden  atı kızup [5] ve uy usuzluk v k ‘ olup iztir b ve teŐevv Ő ve a v linde  affet-i [6] m Őahide olunmak ve t z t z  akmak ve keşret kel mla meŐg l olmak ve g zi [7]  ararm k ve m berretle f ’idalanup m Őehhan tdan  arer g rmekd r bu c mlesi [8]  ar ret ‘al metlerid r miz c  b rid Ő ‘al metleri beden ŐoŐuk olup [9] ve kesel  zre olup y z Ő g z Ő a lık d r ve m Őehhan tla f ’ide- [10] lanup m berred tdan zarar g rmekd r bu c mlesi b r det ‘al metlerid r [11] eger ru bet  alabe eylese kesel ve nisy n ve  alabe-i nevmle  zerde olmak [12] mu arrerd r y b set  alebe  derse burun deliklerinin y b seti  alib olup [13] m shile  alib olmakd r ve ru b olan eŐy dan f idalanmakd r belki [14] ru b yaŐlarıyla yaŐlanmak ile ziy de f ’idalanur imzice-i m rekkeben Ő [15] ‘al metlerinin imtiz c d r amm  m ddiyen Ő ‘al meti sa r  iŐkelet vermek [16] ve  uŐ netd r ve  ır at-i Őed de ile ziy de seher peyd  eylemekd r ve y z [17] ŐarılıŐıd r ve aŐzuŐ aclıŐıd r  anuŐ ise ‘al meti ziy de Őı let [18] ve  arb-ı Őed idd r ve Őir yin Ő ŐiŐmesid r ve  ararm kd r y zde [19] ve g zde  amarlar  alu olmakd r balgamuŐ ‘al meti  at  ziy de Őı let [20]ve nevm-i Őa ild r ve anuş gevŐekligid r ve  ul-ı mar zdur ve ziy n  m mte d [21] olup coŐ olmakd r sevd nuŐ ‘al meti Őı l az olup ve fikr-i f s d [22] ve s vis coŐ olmakd r ve y zde ve g zde levn  aramtık olmakd r [23] mezk r tuŐ imzice-i ‘ar za ‘al metlerid r Şimden ger  mu‘ l-c ta [24] m b Őeret  edel m vallah-ı ta‘ l  a‘lam **b b-ı   mis env ’-ı Őud ’dan** [25] **Őud ’-i   r ve s dic bey nındadır** evvel  Őud ’   r veya b rid olur²²³

97b

[1] bu ikisi da i ya madde ile olur veya maddesiz ile olur maddesiz [2] s -i miz cdan ‘ariz olan Őud ’  arruŐ sebepleri   r  ıdalar ve dev lar [3] yemekden ve g neŐ  ar retinden ya hav   ar retinden ya ıssı  amm ndan veya ateş [4] yanında coŐ oturmadan y  g z Ő r yi halu nesne  oŐmakdan olur [5] misk gibi r yi hasi girye nesne  oŐmakdan olur  end b dcoŐ [6] s ylemekden ve  azabdan ve caŐırm kdan da i olur ‘al meti mezk r [7] sebebler

²²²**Bey n** –ı fitil ve h kne

²²³**El-Őad ’**  ar b vezninde baş aŐrısına den r g y  ki başa Őa k  der ya al a ze Őad ’ ay vec‘u’l-r s /   m s-ı cild-i Ő n  ev Őıttındadır

bi'l-fi'l mevcūd ola veya gemiş ola 'ateř avī olmağ ve yaşı [8] muhkem ıssı olmağ ve ağızında tükürük az olmağ burunu ve dili [9] yābis olmağ bārid nesne hoş gelmek ve nabz-i mütevātir ve bevl ve biraz [10] mu'tedil olmağ ve ulağda gürüldi olmağ ve fikrinde hālel olmağ ve uyhusuzluğdur [11] 'ilācı řarāb-i iccāř ve temürhindī veya limon řarābı her anğısı olursa [12] nilüfer veyā benefşe řarābı ile içeler ve bārid yerlerde oturup başa [13] gül şuyı ile sirke süreler zīrā maraž zıddıyla zā'il olur [14] ve mişliyle ziyāde olur ve řāhib-i řudā'ıñ iki ellerin ve ayakların urup [15] dōkebildüğü adar ıssı řu içine vaz' ētseler ziyāde nāfi'dür bu řudā' [16] hārruğ 'ilāclarındandır akrāř-i müşelleseyi mā-i verd ile hāll ēdüp alınma [17] sürmek müsekkin ve münevvedür ve sākin olmağ ve rāhat olmağ ve illet-i kelām [18] ve telyīn-i řabi'iat uadā'ī def' ēderacan ki řudā' müştedd olsa dōğme [19] bir 'ilācla teskīn ābil olmasa maħūfdur ki sersāme mu'eddī olur ol [20] vaqt-i řab'iatı huğne-i leyyine ile ishāl ētmede mübalağā ēdeler ve ıssı yemekden [21] ve ma'cūnlardan ve soğan ve şarımsağ yemekden ihtirāz ēde tervīh'ur- [22] revāhda 'abdu'l-laşif-i tebrīzi řudā'-i mezbūrda afyon oğmağı tecrübe [23] ētdüm bundan enf' nesne bulmadım aytmışlar **bāb-ı sādīs řudā'-i** [24] **bārid-i sādīc beyānındadır** māddesiz sū-i mizāc sacdan 'āriž olan [25] řudā'-i bāridüñ sebepleri bārid nesnelere yemekden olur ve buzlu hoş²²⁴

98a

[1] āblar ve şular içmek ve soğuğ havāya toğunmağ gibi ve fi'l-cümle eřyā-ı bāride [2] mülākī olmadan olur 'alāmeti baş bürüdet üzre olup şağil [3] olmağ ve ağırı eñşe şarafına mā'il olmağ hārr eřyā hoş gelmek ve sākin olmağ [4] ve zükām olmağdur 'ilāc řarāb-ı ustuhudūs mā-i hārr ile yā ma'cūn-ı ustuhudūs [5] yā mağla-yı munzic yā kelişgir vère ve merzencūs ve nercis ve misk ve 'anber [6] ve lāden ve yasemin oğlar ve kendūs ile ağırsalar ve hāmmāma girüp ıssı [7] bezler ile ıssı köpük ile milh medğūkū beztür yā içine oyup başı üzerine [8] oyalar ve ateşe arřu oturup ve efrece ızdurmağ nāfi' mücerredür ve bābādyā [9] ve iklīlül-melikve merzencūs zīmād ēdüp veyāhūd bunları aynadup [10] şuyını ısıcağla nağul ēdeler ve necārına yüzini şutalar ve cemi' müberredātdur [11] ihtirāz ēdeler süt ve tāze balığ ve yař yemişler gibi ve havā-i bārid gibi řudā' [12] eger hārr ve eger bārid bir miğdār sezāb ve bir miğdār ezyāne toğmī yumuşağ [13] dōker bir miğdār hīnnā ısıcağ řu ile ta'cīn ēdüp řabānı altına zīmād [14] olursa baş ağırsını giderür mücerredür ve eger sezābı dōküp ve şoğup [15] şuyını şabanına surseler baş ağırsına kāfi ve mücerredür **hūkā-i hind** [16] zerdalu ciğerdekinüñ içini dōküp ısıcağ řu ile şağilkiye tılā ēderler [17] imiř řudā'ī teskīn ēderimiř aflet olunmaya beř aşış dōkölmiř [18] hardal sirke ile yā ıssı řu ile yoğurup başa ursalar nāfi' [19] ve mücerredür bir hātūn üç yıldan ziyāde řudā'a mübtelā olup her ne 'ilāc [20]

²²⁴**El-berāz** banuğ kesiryle aiğā-i iğlāğ olunur řārih-i banuğ fetħini terciħ ēder / āmūs-ı cild-i řānī evvelindedür

iddiyse müfid olmayup ‘ākıbet ‘ilāc-ı mezkūrı işédüp bir kere etmek [21] ile hālāş olup ayruk baş ağrısı görmedimdeyü hikāyet étdi ol [22] hātūn sirke yerine ısıcağ şu ile yoğurdum dēdi bu fakir zerdalu çekirdegin [23] minvāl meşrūh üzre bir kerre tecrübe eyledim ‘aceb bī-naẓir gördim **bāb-1** [24] **sāb’i şudā’-i demevī beyānındadır**²²⁵ geldük imdi қandan olan şudā‘uñ [25] sebepleri başuñ tamarları қan ile tоlmaқdur ‘ilācı levn-i kızıl ve beden-i şaқıl²²⁶

98b

[1] olup ve kāhil olmaқdur tamarlar gerilüp yüzde ve gözinde hūmret ve şıқlet [2] ve hārāret ve çok gerinüp esnemek uyumaқ ve uyur gibi olmaқ yarı tatlı [3] olmaқ ve boğazı huşūnet üzre olmaқ ve yorgun gibi hālet olmaқ [4] ve kāhı ednā-i sebep ile burundan ve diş etlerinden қan gelmek ve қārūre bu- [5] lānıқ olmaқ ve kızıl ‘ilācı kifāldan faşd édüp veyaincikden hacāmet [6] etmeқdür ve t̄abi’iātı telyīn etmeқdür eger çıkān қan қavī bulanıқ ve қara ve gāliz [7] olup қuvvet ve sinn ve қat vefā éderse coқça aқıdalar ve illā қuvvete göre [8] aқıdalar maṭbūh-ı fevāka ile t̄abi’iātı telyīn édüp mā-i şı’r içüreler [9] ‘unnāb ve mercimek şorbası vèreler ve başına gül şuyı ile bir miқdār sirke [10] süreler ve bir şīşeiçine қoyup қоһulayalar kāfūr қоқmaқ şudā’a [11] ‘aceb nāfi’dür ekl-i lehūm ve şerb-i şarābdan ve hār gīdālardan ve devālardan [12] ihtirāz tām gereқdür ve hūmmādan ictināb éde eger kifāldan faşd édüp [13] ve mezbūr tedbirleri étdükden şoñra şudā’ bāķī қılırsa burun ve alın [14] tamarlarından faşd édeler evvelā hacāmet édeler ve şāfindan faşd éderler [15] ve inciklerden hacāmet édeler mādde-i esfele mūncedeb olsun için ve temür [16] hindī ile nilüfer şarābı ve mā-i iccāş içeler veyāhūd sükker ile yaş [17] kişnişyeyeler bu daḥī teskīn éder benefşe ve nilüfer ve gül şandal қоқlar [18] **te’ālim-i sittenüñ ta’līm-i rāb’nüñ sifr-i şālişi sekiz bābı müştemeldür bāb-1** [19] **evvel şudā’-i şafrāvī beyānındadır**²²⁷ ammā mürre-i şafrādan olan [20] şudā‘uñ sebebi şafrā coқ çıkup baş tamarlarına tоlmaқdur ‘alāmeti [21]ve sebep-i sābiķı it̄’a ve eşrebe-i hārreyi coқ isti’māl eylemeқdür ve dāīm [22] uyқusız ve ac olmaқdur ‘alāmeti budur ki yüzüñlevnī şafrāta [23] mā’il olur başı ‘ulūlenmek ve ‘aṭeş-i қavī olmaқ ve ağızı acı olmaқ [24] ve nabz-ı serī’ ve iştihā sāķit olmaқ ve uyқusız olmaқ ve bevli ibtidāda [25] nārı ve vaқt-i tezīdde ebyāz ve raқīķ olmaқdur zīrā madde-i dimağa

99a

²²⁵ **Beyān** üçünci şadā’ demevī

²²⁶ **El-megāves** mimūñ fethiyle şulara itlāk olunur miyāh ma’nāsına bunuñ müfredi mağūşdur minber vezninde ki ve sīle-i gıyāş demekdür / қāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-naķī‘emīr vezninde huşān ta’bīr olunan meşrūba dēnür cem’i inķ’a gelür eşrebe vezninde / қāmūs-ı cild-i şānī avahirine қarīb

²²⁷ **Beyān** dördünci şadā’ şafravī

[1]çıkar ‘**ilācı** şudā’-ı hār için mezkūr olandır ve sekencebîn içeler [2] ve hıkn leyyîne édeler ve maṭbūh-ı fevāka ile veya sināmeki ile şafrāyı [3] ishāl éder berr’üs-sā’a nām risālede éderṭabanı altına benefşe yağına [4] ṭokutup ve ovmaḵ behmān sā’at gideredür ve cemi’ hülüyātdan [5] ve ḥammāmdan ḥuşuşā ḥammāmda ve şemde çok oturmaḵdan ve ḳavī-ı [6] hareketden ihtizāz édeler ve şandal ve gülāb ve nilüfer ḳoḳlayalar **bāb-ı şānī** [7] **şudā’-i balgāmī beyānındadır** ammā balgāmdan olan sadā’uḡ sebebi başuḡ [8] ṭamarları balgam ile ṭolmaḵdur sebab-i sāb’ī bārid ve ruṭb ḡidāları çok [9] yemekdür ve tuḡme olmaḵdur ve ḡıda ‘aḳıbetince ḥammāma girmekdür ‘**alāmeti** baş [10] ḳatı aḡrıyup şaḳīl olmaḵdur ve aḡrısı eḡşe ṭarafına mā’il olup [11] yüzde ve gözde ḥumret olup nabz-ı baṭī olmaḵ ve ḳarūre aḳ [12] ve bulanıḵ olmaḵdur ve aḡızda ve burunda ruṭubet olup ḥavās-ı mükedder [13] olmaḵ ve başına ıssı nesnelere ursalar ḥoş gelmekdür ‘**ilācı** evvelā balgāma [14] nazc ve vėrici şerbetler ve muḡlāblar isti’māl olına ki şudā’-i bāride [15] mesbūḵdur ba’de ḳay ve ishāl ile balgāmı ishāl édeler ve iḥrāc [16] édelerve eṭrafīl şaḡīr ve kābili murabbāsı isti’māl édeler ve ḡidāyı taḳlīl [17] édüp aḳlıḡa şabr édeler ve şovuk şudan ve tuḡmeden ve her bār bārid [18] nesnelere süt ve balıḡ yemektan şaḳınalar ve ba’dū’l-tenḳiyye bābādyā ve iklīl [19] ü’l-melik ve merzencūş ve şebet her birinden birer ṭutam alup beş raṭīl [20] şu içinde ḳaynadalar ba’de süzüp şuyını ipriḵ ile dökeler [21] yāḡūd bir sünger veyā bir bez ile ısıcaḳla başına ḳoyalar tekrār-be-tekrār [22] édeler ve gündüsi muḡkem döküp bir pāre beze ḳoyup ba’dū’l-tenḳiyye ḳoḳlaya [23] ve aḳsıralar dimāḡı pāk éderruṭubet-i rā’ideyi ṭaḡfif éderve daḡī [24] başını ateşe ḳarşu ṭutup ve efrece ḳızdurmaḵ ḡāyetle nāfi’dür ve bi’l-cümle [25] şudā’ bāride mezkūr olan ‘ilācların cümlesini buḡa nāfi’dür ḡaflet

99b

[1] olunmaya bu aşl şudā’ müzmen olsa maḡūfdur ademi kör eyler ve laḳva [2] şar’a ve fālic şikeste éder gerekdür ki bu umurda ihmāl ve nekāsıl étmeyeler [3] eger ibtidāda ‘ilāc éderlerse āsānlıḡına def’ olur ve illā şonra [4] olur Şeyḡ ḳānūnda aydur ki başda dā’imā şıḳlet mādde olmaḡa delālet [5] éder lakin şafrāvīyyenüḡ şıḳleti az olup sevdāvīyyenüḡ ziyāde olur [6] ve yübüseti ekşer olur demevvīyede şıḳlet ikisinde eşid olur balgāmiyyenüḡ [7] ḥod şıḳleti cümlesinden artuḵ olur ve burun deliklerinde ruṭubet [8] olur **bāb-i şālīs şudā’-i sevdāvī beyānındadır** ammā şol şudā’ ki [9] sevdādan ola sebebi başuḡ ṭamarları sevdā ile tolmaḵdur sebab-i [10] sābıḳı müvellüd-i sevdā olan eşyāyı çok yemektan olur mercimek [11] ve böḡrölce ve baḳla ve şafrātı gibi ‘alāmeti naḡīf ve yābis ve kümüd levn [12] ve veca’-i ḡafīf olup ve uyḡusuzluḵ ve çok fikr eylemekdür ve ‘aṭeşü’l- [13] –nehāb olup nabz inçe vebaṭı olmaḵ ve ḳarūre aḳ ve raḳīḵ [14] olmaḵdur ‘ilācı evvelā ma’cūn-i ustuhūdüs ile sevdā-i nazc vėrüp [15] ba’de sevdāyı ishāl édeler maṭbūh eftimūn ve maṭbūh-ı senā ve [16] besfāyıc ve

sināmeki ma‘cūn ileyeyeler def‘āta müzmen sevdāvi [17] ve balğamı şudā‘ için nāfi‘dür Aḳ Şems‘ūd-dīn ḥazretleri mecerrebātındandır [18] sināmekinün eyüçesin alup za‘fī sükker ile ma‘cūn édeler ğayrī [19] nesne ḳatmayalar her kerre iki üç dirhem miḳdāriyeyeler ‘aceb nāfi‘dür [20] ve cemi‘ müvellüd sevdā olan eşyādan ḥazer édeler başdırma ve mercimek [21] ve bögrülce gibi ve ḥammāma girüp ılıcaḳ şu ḳoyalar ve daḫī bārid necyūya [22] ve babūnec ve iklīlü‘l-melik bu cümle tatlu şu ile ḳaynadup şuyını başına [23] naṭül édeler Calinus aydılar men müzmen sevdāvi şudā‘a ḥardalı [24] ḳavurup başa urdum ve yağın daḫī sürdüm ḫalās eylerdi şudā‘ [25] müzmen için ḥardal isti‘māl ṭarīḳi şudā‘-i bāride zıkr olunmuşdur

100a

[1] nazar olına **bāb-i rābi‘ şudā‘-ı rīḫi beyānındadır**²²⁸ ammā ğalīz-i rīḫden olan [2] şudā‘uḡ sebebi oldur ki za‘īf ḫarāret ğalīz māddeye müte‘allik [3] olmağla ğalīz necārlar ḫādiş olur ḳaçan ḫarāret zāil olsa ol [4] necār daḫī ziyāde ğalīz olur ve rīḫ ḫādiş olur ve daḫī ğalīz [5] ve münfi‘ ğıdālardan ve sū-i ḫazmdan olur ammā riyāḫ-i ḫārre mücib olan [6] şerb-i ḫamre müdāvemet eden aḫlāṭ-ı ḫārrenün necārıdur ammā riyāḫ-i ğalīzenün [7] ‘alāmetleri veca‘ bir yerden bir yere intikāl etmekdür ve ḳulaḳlara gürüldi [8] olmaḳdur veca‘-i şudā‘-i ḫafif olmaḳdur ve ṭamarlar ḳatı ḳatı atmaḳdur ve boyuḡ [9] ṭamarlarıḡa ve dācdur ṭolmaḳ ve gerilmekdür ve anuḡ ‘alāmindendür ḳillet-i şaḳīl [10] veya ‘adem-i şaḳīl uşūl-i ‘aynda temeddüd ve südder ve daḳḳ erdür ammā necār-ı ḫāre [11] ‘alāmetleri şudā‘uḡ heyecān ve ḳuvvetinden şarab-i ḫumar ‘aḳabince ve sūḫūnet-i aḫlāṭuḡ [12] ‘alāmetleri aḡdiyye-i ḫārriyye müdāvemet eylemekdür **el-‘ilāc** riyāḫ-i ğalīze [13] olan şudā‘uḡ ‘ilācı naṭūlāt-ı muḫalliledür ve babūnec ve iklīl gibi ve şemū- [14] mātda misk ve ‘anber ve lāden ve merzencūş gibi ve kündes ile aḡsırmaḳdur [15] bunlar şudā‘-i bāride de mezkūrdur ve merzencūş şuyın burnına [16] ṭamzursalar ve dāīm açıla ḫammāma girmekdür ve münfeḫātdan ḫazerdür ve baḳla [17] ve bögrülce ve lahana gibi mübeḫḫerātdan kerefs ve şoğan ve şarımsaḳ ve esrār [18] gibilerden ictinābdan ve ṭabi‘īatı telyīn etmekdür ḫuşūşā ḫuḳne-i leyyine [19] ile anda riyāḫı mülaṭṭıf ve muḫallil-i eşyā ile bābādyā ve iklīl ve şerbet [20] ve būy toḫumı ve encüre ḫārırdan olan şudā‘uḡ ‘ilācı mādde-i necār [21] istifrag olmaḳdur ve ṭabi‘īat telyīn olunmaḳdur encüre esfele inmek [22] için ve eṭrāfı bedeni baḡlamaḳdur meşelā iki bazūları berk baḡlayalar [23] tā ki müvādātla müncedeb ola ve encüre ḫabs olunmaḳdur yaş ḳişniş [24] ve sükker ile **bāb-ı ḫāmismi‘de-i şerkitle olan şudā‘ beyānındadır**²²⁹ [25] mi‘de-i şerkitle olan şudā‘ ‘ilācı ḳay etmekdür **mi‘de-i şerbāb**

100b

²²⁸ Beyān yedinci şadā‘-i rīḫi

²²⁹ Beyān sekizinci mi‘de şerkitle olan şadā‘

[1] **sādis-i şudā'-i humārī beyānındadır** ve şudā'-i hummārīde kay édüp [2] sirkencübün içmekdür ve tabi'iatı telyîn étmekdür ve şarāb-ı temürhindī ve iccāş [3] içmekle incīr men' olına şarāb-ı limon ile ve қоруқ şarābı ve қоруқ [4] şuyı içmekle ba'de hammāma girüp başına şudā'-i bārīde de mezkūr [5] olan naṭūlı uralar iki ayakların ovalar ve Allah-ı a'lam **bāb-ı sābi'** [6] **şudā'-i istifrāğī beyān éderşudā'-i yūbisi daḥī dērler** ammā keşret-i [7] cimā'dan ve ru'āf-ı mesrefden ve keşret-i ishālden olan şudā' yābisdür [8] 'ilācı hammāmı daḥḥ 'ilācıdur taḳvīt-i re'isle meşelā benefşe ve nilüfer ve gül [9] қоқалар ammā encüre bedeniyeden olan şudā' rīhi mezkūrdur **bāb-ı** [10] **şāmin şudā'-i süddedi beyānındadır** ammā şol şudā' ki süddeler [11] tarafından ola aḥlāṭ-ı ğalīzden olur 'ilāc-ı şudā'-i balġamī 'ilācıdur [12] ve müfettaḥāt olına isti'māl-i sirkencübün bezūrı gibi ve nercis ve қаврулmuş [13] çörek otı қоқлайалар ve ğāh olur ki şudā' dimāġda қurur mütevellid [14] olmaқdan olur ammā nārdur vāqı' olur 'alāmeti burında yaramaz қоқу [15] olur ve қurz hareket étdükde dimāġ қанар gibi olur ve hareket édüp [16] ve ac olıcaқ veca' ziyāde olur sākin olıcaқ veca' daḥī sākin olur [17] 'ilācı dimāġı ayāricātıyla tenḳıye étdükden şonra şeftālū yapraġı [18] şuyıla yā termus şuyııla yā sirkencebün şabr ile şu'ūd-ı қилlete ve bi'l-cümle [19] 'ilāc devr-i baṭında mezkūrdur **te'alim-i sittenüj ta'lim-i rāb'nün** [20] **sifr-i rābi'I toқuz bābı müştemeldür bāb-ı evvel ḍarbe ve saқаṭa** [21] **şudā'ı beyānındadır** ammā ḍarbe ve saқаṭdan olan şudā'ı [22] 'ilācı hemān telyîn-i tabi'iatdur gerek ishālle ve gerek ḥuқne ile [23] ve eger taḥammül éderse faşd édeler mādde-i taraf ḥalāқа müteveccih ola [24] ve iki қollarını baġlayup başına gül yaġı süreler **bāb-ı şānī** [25] **şudā'ı-i veremi beyānındadır** ammā ḥammiyātdan olan şudā'ı ²³⁰²³¹

101a

[1] 'ilācı ḥammiyāt 'ilācıdur ğāh olur ki şudā'-ı dimāġda ve aġşıye-i dimāġda [2] verem olmadan olur 'alāmeti ve 'ilācı sersām 'alāmeti ve 'ilācıdur [3] ve ğāh olur ki şudā' raḥimde verem olmaқdan olur ya bir 'użv-ı [4] aḥerüj şerkitle olur anuḡ 'ilācı ol 'użvuḡ 'ilācıdur **bāb-ı** [5] **şālişhayza beyānındadır**²³² ğāh olur ki ba'zı kimsenelerde şudā' [6] ziyāde muḥkem olur ve dāim olur bir vechle gözlerin acmaġa kādir [7] olmaz şöyle şanur ki başını toқmaġıla dögerler veyahūd bıçaқ [8] ile keserler ve қараңу yirler sever şu'lelere baқmaġa kādir olmaz gözi [9] ve bıjarları aġrır bu nev'-i şudā' 'ilāc pezīr olmaz göze şu inüp [10] a'mī

²³⁰ **El-necer** fethiyle deve ve қoyun kısmına ba'zı beyānı muvāfiқ taḥammüle eklenden nāşı 'ārīz olan şuşalık'illetine dēnür ki her naḳder şu içseler қанmayup ve andan 'aқıbet ḥasta ve helāk olurlar ve 'ārīza mezbüre ba'zen insāna ekşi süd içmekden ḥādīs olur ki işlāş şuyıa қанmaz olur / қāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

²³¹ Beyān toқuzıncı şadā'ḥummārı

Beyān onuncı şadā' istifrāğı şudā'-i yūbsī

Beyān on birinc şadā' süddedī

Beyān on ikinci ḍarbe ve saқаṭadan olan şudā'

Beyān on üçüncü şudā'-i veremī

²³² Beyān on dördinc şudā'-i hayza

olmağa mü'eddī olur böyle şudā'a hayza ve hūd dērler [11] sebebi hālṭ-i kabiḥdür veya veremdür ki za'if dimāğıla olur yarıḥ [12] gālīzdür ki ağşıye dimāğı südde éder ekşeriyā bu şudā' şovukdan [13] olur marāz-ı müzmen olduğıçün hatta hayza hārre bürüdete müsteḥīl [14] olur 'ilācı şudā'-i balgamī ve şudā'-i hārre 'ilācıdur **rābi'şakīka** [15] **beyān éder**²³³ gāh olur ki başuḡ bir ṭarafı aḡrur mādde az olduğıçün [16] pes şakīka diyü tesmiye olunur māddesi bancarlardur yā aḥlāṭ-ı [17] hārredür yā bāriedür 'alāmet-i hāşşası ḍarbān şerānīdür ḥuşūşā [18] demevīkacan şiryānī ṭutup zabt eylesek ve ḍarabāndan men' [19] eylesek veca' sākin olur şaḥib-i şakīkenüḡ yolu aḥmer-i nāş'dur [20] ve nabzı ziyāde mütevātirdür 'ilācı hālṭ-ı gālībi istifrāğdur ka'ide-i [21] meşhūr üzre meşelā demevīde faşḍ édeler ḥuşūşā alın ve burun [22] ṭamarlarından bākī aḥlāṭı ishālle ve ḥuḡne ile ve ayāricāt ile iḥrāc [23] édeler ba'de muvāk naṭullar ile zıkr sayḡ eylemişdür envā'ı şudā'da [24] ba'de şudā' olan cānibden şarābını ṭutalar üzerine misk [25] ṭılālar édeler meşelā bir kāğıd pāresine bir yara afyon yabeşdurup

101b

[1] şiryān-ı mezkūruḡ üzerine vaż' édeler eger kifāyet etmezse [2] şudğda olan şiryān-ı mezkūruḡ üzerine vaż' édeler eger kifāyet [3] étmezse şudğda şiryān yāḥūd veca'-i cānibinden olan ḡulaḡ [4] ardındaki ṭamarı nabz yöninden ve inḡitāḥ yönünden eşid ola ḡaṭ' [5] édeler yakı édeler gāh olur ki ziyāde şudā' sebebiyle kişünüḡ [6] avāzı cıḡmaz olur ṭutarlar gerekdür ki başına ve efrece ılıcaḡ şü [7] dökeler ve ḡulağına ılıcaḡ ḡül yağı ṭamzura ve ḡulağına ḡül yağı [8] ile ışlanmış penbe ṭıḡalar **faşl** cemī' işnāf-ı şudā'da revḡan-ı [9] ḡül nāfi'dür ma'l-is'āde éderḡacan mürri sirke ile saḡḡ édüp [10] gālīze olduḡda başa ve şudğına sürseler şakīka ve sebebi [11] ma'lüm olmayan baş aḡrularına nāfi'dür ve yine ma'l-is'āde éder[12] şabrı ḡallele ve dehen verd ile hālṭ édüp alınına ve şudğına sürseler [13] şudā'ı teskīn éderḡānūnda aydurki maşṭakī çiynek başdan [14] balgamı çeker vebaşı pāk éderve yine ma'l-is'āde aydurzer nebātuḡ ḡavāzḡandur [15] ḡacan tāze iken döküp iki ayaḡlarını anuḡla ovsalar cemī' başda olan [16] 'illetleri giderür ve bu daḡī denilmişdür ki ḡic 'ilāc olmayan baş [17] aḡrularına mücerredür süzülmiş yoḡurdı milḡ-i medḡūḡla hālṭ édüp ve başını [18] ṭrāş édüp ṭılā étseler bir gece tamām ṭursa baş aḡrısını giderür mücerredür [19] ve eger böḡürtlen yemişini ki siyāḡ ṭut gibi olur şaḥib-i şudā'uḡ başını [20] ḡızdurup bi'l-tamām başına zımād étseler bir gece ṭursa ziyāde nāfi'dür [21] ve mücerredür kemāline nām-ı risāle aydurher dürlü baş aḡrısı için bir ḡarīb [22] 'ilācdur ki kendi nefesimde daḡī tecrübe étdüm ḡāyet nāfi' buldum bir [23] ḡarv gelüp başınuḡ yuḡaru çene ḡafāsıyla alup baḡalar ḡül ola [24] ba'de bir

²³³ Beyān on beşinci şakīke ki yarımbaş aḡrısı

miḳdār ‘asel ile yoğurup ve başını ḳazdurup zımād edeler [25] bir gün bir gece tura ḡarīb ‘ilācdur **bāb-1 sādissersām-1 sevdāvī**²³⁴

102a

[1] **beyānındadır** sersām emrāz-ı dimāḡiyyedendür iki kısmdur sersām-ı [2] ḡaḳīḳī sersām-ı ḡayrī ḡaḳīḳī sersām-ı ḡaḳīḳī oldur ki verem ile ola [3] ḡayrī ḡaḳīḳī oldur ki ihtilāt-ı ‘aḳl ile ola ḡammiyāt-ı ḡārrede ve ev- [4] cā-i‘ ṣa‘īyede olur dimāḡa ṣu‘ūd edici incüre ve edhene sebebi [5] ile bes imdi bilgil ki sersām-ı ḡaḳīḳī verem ḡārrdur yā aḡṣiye dimāḡda [6] yā dimaḡuḡ kendüsünde **bāb-1 sādīs sersām-1 ṣafrāvī beyānındadır** [7] ṣafrādan yarım ṣafrādan ḡādīs olur ṣafrādan olına ḡaraniṣ [8] ḡālīṣ derler ‘**ilācī** ṣiddet-i ḡārāret ve ḡummā ve seherdür iki gözi [9] ve burnı delikleri yābis olmaḡdur yüzi ve gözi ve dili ṣarı [10] olmaḡdur ve nabz serī‘ ve ḡārüre ṣarı ve nārı olmaḡdur ve delülük [11] ve ṣıçramaḡ ke-enne ceng edergibi olmaḡ ve ḡiddet ve cūr‘āt ve hedyān ve ḡazabb [12] ve su-i ḡalḡdan ve ṣıḡl ve temeddüd az olmaḡ ve ṣancumaḡ ve ḡummā-i lāzıma ya‘nī cemī‘ [13] beden dā‘īma ḡızḡın olmaḡ ve ṣudā‘ ve ıztırāb nevm-i meṣūṣ düşler ve fesād-i [14] zihni ve ihtilāt-ı ‘aḳldur ve ıztırāb nefesidür ya‘nī nefesin ṣolu- [15] –yaraḡ alup vèrmekdür ve bevl raḡıḡ olmaḡdur ḡacan bevl ṣu gibi olsa [16] helāka delālet eder ‘**ilācī** ḡummā-yı ṣafrāvīyye ‘ilācidür ve madde-i esefle [17] cezb edeler ḡuḡneler ve ṣāflar ile ve iki ellerin ve ayaḡların ovmaḡ ile [18] ve yaḡlamaḡ ile **bāb-1 sābi‘ ḡuḡne-i nāfi‘ beyānındadır** ma‘lūm ola ki ḡuḡne [19] mu‘ālacāt-ı ceyyidedendür emrāz-ı dimāḡiyyede muvāddi esfele cezb [20] etdüḡiḡün bu ḡuḡne nāfi‘dürḡarāret-i ḡarībeyi sevindirür ve ‘aṡeṣi [21] ve iltihāyı def‘ edertabi‘iati telyīn ederve tertīb ederarpa ṣuyı [22] otuz dirhem lu‘āb bezr-i ḡaṡuna yigirmi dirhem dehen-i verd ve ḡabaḡ yaḡı [23] otuz dirhem muḡkem‘üş-ṣedīdeler ısıcaḡla ḡaḡne edeler ḡummāyı ve iltihāyı def‘ [24] etmekte ‘acāyibdür ba‘zı eṡibbā aydur altmışdan ṣoḡra ṣafrāvī ve demi [25] sersām-ı ‘ārız olsa ḡalāṣ mümkün olmaz Buḡraṡ aydur sersāmuḡ cemī‘

102b

[1] ecnāsı ḡatāldur ekṣer ḡudūṣı ṣarab-i ḡamīr edenler ve leḡūm ḡelvāları çūylanlara [2] vāḡı‘ olur **bāb-1 ṣāmin sersām-1 demevī beyānındadır** ammā demden olan [3] sersāma ḡaraniṣ dèrler ḡādīs olmaz illā dem-i merārīden ‘**alāmeti** yüzi [4] ve gözi ve dili ḡızıl olur ṡamarları ṡolu olup dili ḡaṣn olur [5] ve ṣudā‘ ve ihtilāt-ı ‘aḳl olur ḡaḡarāt-ı ru‘āf olur gözi yaṣarur [6] ve başı aḡır olur ṣenlik sevmez ve hezeyān ṣöyle daḡī müstaḡkim olmadın [7] ve zā‘if olmadın ḡifāldan faṣd edeler ḡuvveti bitdükçe aḡıdalar eger faṣda [8] ṡāḡat ḡetürmese yāḡūd müstaḡkim olup zā‘if olsa her nerden [9] olursa ḡan cıḡarmaḡa çāre edeler burnın

²³⁴ El-ṣadḡṣaduḡzammiyla göz ile ḡulaḡuḡ mābīninedendür ki ṡalūn ta‘bīr olunur yaḡal ḡarbe ṣadḡa ve ḡumābīnu‘l-‘ayn ve el-ezen **el-ṣadḡān** teṣniye benyesiyle iki ṡamardur ki ṣadḡaluruḡ altlarında olur dā‘imā nabızlardur ṡalūn ṡamarı dèdükleridür / ḡāmūs-ı cild-i ṣānī evāḡirindedür

kanatmağa cāre édeler [10] yāhūd alnından ve burnından faşd édeler ve mā-i fākihe ile tabi'iatın telyin [11] édeler şifāda aydalar iki inciklerinden hacāmet étmek ziyāde nāfi'dür gıdā [12] arpa şuyı ola 'unnābla demevī 'illetlere 'unnāb cemī' devālardan inf'dur ve iblağdur [13] Şifāda aydur lāyık degüldür ki bunların gıdā ve şerbetlerinde haşhaşından nesne [14] ola başda olan muvāddī tağlīz édüp habs étdükden ötüri bu maraz [15] şacı gerekdür ki cemī' lehüm ve halvālardan ictināb éde ve ihtibās-ı tabi'iatdan [16] ve eşyā-i hariķadan ve müneccerātından ve imtilā'-i dimāğdan ve kavābızdan ve qablü'l- [17] –nazc şarab-ı müşhilden ve huķneden ihtirāz édeler ve cemī' şudā' hārrede olan [18] tedbīrleri éde kaçan tabi'iat-ı kabz olsa hummā-yı hārrede diķkat bula ve şıķl-ı [19] re'isle ve ziyāde şudā' ile ve burun kanamak vāķı' olmasa ol kişiyeye sersām [20] olmaķ ķorķusı vardur ve kaçan ki bu maraz şahibinüñ boğazına şu geçmese [21] ve yüzi ve gözleri kızarsa ve gözi açık qalup mebhüt olsa [22] ve kuvveti baķıl olsa fi'l-hāl olur ba'zılar evvelki gün olur ba'zı [23] dördüncü günde olur **bāb-ı tāsī' sersām-ı balğamı beyānındadır** sersām-ı [24] balğamı ki tilarğıs dērler lafz-ı Yunānidür ma'nāsı nisyānidür iştihāda [25] verem-i bārid balğamī dērler dāhil qahfda olur ki kāse-i serdür buña sersām -i

103a

[1] bārid dahī dērler ve nisyān dērler zīrā ki nisyān bu marazın a'rāz-ı [2] lāzımasıdır sebebi balğam-ı ta'affününden olur bir veremdir dimāğın rühı [3] mecrālarında ve gāh olur ki dimāğın hicāblarına veyā cermine 'āriz olur [4] balğam lezc olduğıçün ol hicāblara nüfuz édemez şalābeti için dimāğa [5] nüfuz édemezler ve lüzücut için pes öyle olsa şalābet ve lüzücut mān'ilerdür [6] nüfuzda az olup hacıbe ve dimāğa 'arüzü qalıldür 'alāmeti hummā-yı leyyine [7] ve şudā'-i hafifedür ve nevm-i şakıldür ve nefes gec ve tükürük çok olmağdur [8] ve nisyān ve kāhillik ol mertebede oldur ki gözün açamaz ve esnese [9] çeñesin yumamaz ve cevāb vērmege üşenür bunların 'alāmindendür [10] nabzın büyüklüğü ve temüci ve dilün aķlığı ve bevlün bunluğı ki bevl-i hammāre [11] şebih olur ve tilarğıs huduşını enzār éderbaş segirmek baş [12] ağırlığıyla kesel 'ilācı huķne-i līne ba'de mutevasıтта ba'de hāde istifrag-ı [13] balğam ve şudā'-i balğamı tedbīrleri ziyāde kızdurmaya hummā-yı ziyāde étmesün için [14] ve eţrafı tutmak ve bağlamak için ve umğdur ba'de miskle çörek otı [15] ve kendüs cendbid setr ile ağısırmağdur şeyh aydur istifragātın evvelā olanı [16] huķneler ile olandır **te'ālüm-i sittenün ta'līm-i rābi'nün sifr-i hāmisi on** [17] **bābdan ol sersām-ı sevdāvi beyānındadır** ve gāh olur ki bu sersām [18] sevdādan olur 'alāmeti hezeyāndur ve taralmağdur ve başda hıffet olmağ [19] ve ķorķmak ve ağlamak ve uyhusuzluk ve 'aql zā'il olmağ ve burnı yaş olmağ [20] ve lehv ve tarb üzere olmağ ve keşret-i nefes ve rub' gibi iki gün aşurı 'aql [21] za'il olmağ ve gözleri açık qalup mebhüt olmağ ve nabzı za'if ve baķı ve

şulb [22] ve şağir olmak ve muhtelif olmakdur ve qarüre qaraya mā'il olmak ve ğalīz [23] olmakdur ve bu nev'ī şamusından üftdür gec eyü olur 'ilācı ba'de nazc [24] huknelerle maṭbūḥlar ile muvāddī ishāl eylemekdür ve şudā'-i sevdāvī tedbīridür [25] **bāb-ı şānī māşrā beyānındadır** bu daḥī sersām kabilindendür ism-i Yunānīdür

103b

[1] ḥaḳīkātde falğamuni dērler zīrā demevī veremdür ḥārrdur şafrā daḥī maḥlūṭdur [2] buña falğamuni dērler bu ismle ıtlāk olunduğı başuñ ḥāricinde falğamuni [3] verem olduğı sebebdür eger dāḥilinde daḥī olursa sersāmuñ ğāyet [4] şedīddür 'alāmeti yüzi ḳatı aḥmer ve şişkin olur ve ḳabarçıklar olup [5] gözleri domalur ve gerilür ḳatı veca' olur ḥatta başı catlamağa yakın [6] olur 'ilācı faşdda mübālağadır ḳifālden ve burun deliklerinde olan [7]ṭamarlardan ve alın ṭamarlarından ve dil altında olan iki ṭamarın ḳuvvet-i müsā'ide [8] étdüğü ḳadar bāḳī tedbiri ḥummā-yı ḥārrde ve sersām-i demevī tedbīrlidür [9] **bāb-ı şāliş sedr beyānındadır** sedr göz ḳararmaḳdur ḳacan ḥādis olsa [10] başda şıḳl 'azīm olup ol kimesne mebhūt olur fe-enne başına bedeninden [11] deḥān çıkar ḳarañuluḳda ḳalur gibi gözleri ḳararur ve ḳulaḳlarında gürüldi [12] olur bu maražuñ māddesi yā sevdāvī yā balğamidür ki mesāliki tażyīḳ eyler [13] rūḥ-ı nefsanī 'alā māyanbağı sülük étmeden men' éder dimāğuş ṭamarlarına [14] ve ḳazalarına varmağa ḳomaz dimāğ bārid ḳalup uyuşur 'ilācı [15] ba'de'l-nazc ḥaltı-ı ğālībi istifrāğdur şudā'-i balğamide ve sevdāvīde olan [16] tedbīrliler ile eger serde ḳarbe ve saḳaṭadan olursa sedr-i müellim dērler [17] 'ilācı şudā'-i ḳarbe ve saḳaṭlar 'ilācıdur ve başını güneşden ve ğubārdan [18] şaḳınalar tā ki ağırmaya zīrā bu ḥāletde ağısırmaḳ mücib 'ayşdur **bāb-ı [19] rābī' devvār beyānındadır** baş çigzinmek bunun şāhibi şöyle taḥayyül eyler ki [20] eṭrāfda olan şeyler devr éder sedr-i devvāruñ muḳaddimesidür ve bu [21] ikisi dāīm olsalar yirlerde şar' veya sekte icāb éder ve ğāḥ olur ki [22] devvār-ı şudā'a döner ve ğāḥ sebebi ḥām ve ğalīz kimūs dimāğuş tacvīflerine [23] girüp ṭurur ḳızdıḳca necārlar ḥādiş olur ve ğalīz ḥaltlar ḥādiş olur [24] müteḥallil olmaz ḥareket étdükcerūḥ-ı nefsanīyi bile taḥrīk eyler ve ol [25] aḥlāṭ yā dimāğa dökülmüşdür yāḥūd āḥer 'uzvlardan çıḳa şol ḥalt ki

104a

[1]nefes-i dimāğdadur yā balğamdur yā sevdādur yāḥūd aḥlāṭ-ı riyāḥiyye-i bāridedür [2] ve ğāḥ olur ki mi'de şerkitle olur ki yā 'uzv-ı aḥerūñ müşāreketiyle [3] olur ki ḳarbeden ve saḳaṭadan olur recī'sinūñ 'alāmetleri ve 'ilācları [4] şudā' baḥşında mezkūrdur sedrde ve devvārda şerb-i şarābdan ve toḥmıdan [5] ve ağıdiyye-i müncerden ve müvellledāt-i encüre-i sevdādan ve muza'afāt-ı dimāğdan ve rüküb [6] saḳineden ve degirmen ve ṭolab bunun emşāli eşyāya baḳmaḳdan serü'l-[7] –cereyān şavra nazar étmeden ictināb édeler **bāb-ı ḥāmis sübāt beyānındadır** [8] sübāt müfriṭdür ve şaḳıldür ve ḳavīdur ve ṭavīldür uyur gibi gözlerin yumar

[9] iḳdām édüp çağırsak gözlerin acar yine yumar sübātla sekte arasında [10] fark budur ki sübāt marazına mübtelâ olanı uyandıрмаḳ anlatmaḳ mümkündür mesbütun [11] beñzi ya nem beñzidür ammâ sükût böyle degüldür beñzi meyyit beñzidür uyandıрмаḳ [12] anlatmaḳ mümkün degüldür sübātun sebebi yâ maddesiz sū-i mizâcdur ki bārid [13] ve ruḫdur dimāğa ‘ariz olur yāḫūd dimāğda ğāyet bārid mādde olmaḫdan [14] ‘ariz olur ve gāh olur ki ‘aḍ alāt-ı şudğa vāḳı’ olan ḍarbeden ve saḳatadan [15] olur ve nefsanınun misāli ki tütulup zāhir rūḫ-ı sülük etmedüğü [16] sebebden olur gāh olur ki encüreden olur bunların ‘alāmetleri [17] ve ‘ilācları şudā’ bahsinde mezkürdur meşelâ balgamınun mezkürdur yaḳısı [18] daḫī buña kıyās olına gāh olur ki afyon ve bezr-i benc ve lifāḫ ve cevz [19] mā’il isti‘mālinden olur ‘ilācı daḫī kitābun aḫerinde zıkr olunur [20] inşā’allāh-ı ta‘ālā ve gāh olur ki ciğerde verem olmaḫ ile olur [21] ‘alāmeti zātü’l-riyye ‘alāmetidür ‘ilācı daḫī oldur ve mesbütun burnına [22] sirke ve mersin şuyı tamzırmaḳ ve kendüs ile aḳsırtmaḳ ve iki ellerini ovmaḳ [23] ve ayaklarına sirke ile ‘aḳırḳarha zımād etmek ve ḫuḳne-i ḫārre etmek [24] ve misk ve ‘anber ve ferfiyün ve kendüs ḳoḳmaḳ ve ma‘cün-ı vec ve şüniz [25] yemek ve merzencüşı ḫalle ve mā-i verd ile işladup burnına tamzurmaḳ eyüdüdür

104b

[1] südded dimāğı fetḫ itsün için eger bu emir de ihmāl olunursa sekte yâ fālic [2] yâ şar’ bi’l-ḳuvvet intikāl eder havāş kitāblar mezkürdur ki ḳırlanğıç başındaki [3] tüycegizden bir miḳdār alup her kimün ki yaşduğı altına ḳosalar uyumaya [4] madam ki başı altındadır daḫī ḳırlanğıçun gözini bir bez pāresine bağlayup [5] bir sedirün üzerine aşşalar her kim ki üzerinde yatarsa gözlerine [6] uyḫu girmeye **bāb-ı sādışuḫuş ve cümüd beyānındadır**²³⁵ ve sübātdan [7] bir nev’ daḫī olur ki şuḫuş ve cümüd diyü olunur sebebi süddelerdür ki [8] dimāğun mu‘aḫharinde bārid ve yābis ve ğalız ḫaltından olur ‘alāmeti meyyit [9] gibi olup çalḳoyun yatur nesne ḫiss etmez ḫareket eylemez [10] ‘ilācı tenḳıye-i [10] dimāğdur ḫuḳneler ile müshil sevdā olan devālar ile muvādī mümkün [11] olursa esfele cezb edeler bāḳī tedbīrleri şudā’ bārid tedbīridür muḫalliline [12] nazar oluna **bāb-ı sābi’ seher beyānındadır**²³⁶ ifrātla uyḫusızlıḳdur aşlā [13] uyumamaḫdur sebebi yâ sū-i mizāc bārid ve yābisdür mādde-siz ‘alāmeti [14] başı ḫafif olup gözi ve burunı ḳurı ‘ilācı [15] **terḫib dimāğdur** aḫdiyye ve eşrebe ile ḫammām-ı rutbla ve naḫülāt ve şemümāt [16] ve su‘uḫla ve sükût ve sükūnla yāḫūd sebebi sū-i mizāçḫārre ve yābisdür [17] mādde-siz ‘alāmeti ‘alāmāt-ı yābisdür iltihāb ve ‘aḫş ile ‘ilācı

²³⁵**Beyān-ı şuḫuş ve cumüd**

Şuḫuş fu‘ūd vezninde gözleri açup kirpikleri oynatmayarakḫreket daḫī itmeyüp simāya diküp ḫurmaḳ ma‘nāsınadır ki beleri ḳalmaḳ ta‘bir olunur ifrāt-ı ḫrītden ve deḫşetden neş’et eder muḫtezar yaḳşı gibi ya‘nī rūḫ çıkariken baḳış gibi / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşitındadır

²³⁶**Beyān-ı seher**

El-Seher fetḫetinde gece uyumayup uyanıḫturma ma‘nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i ol aḫerindedür

müberredât [18] ve muṭabbâtdur yâhūd sebebi sū-i mizâc bârid ve yâbisdür sevdâvî [19] yâ sū-i mizâc hârr ve yâbisdür şafrâvî bunların ‘alâmetleri şudâ’ [20] hârr bâhşında mezkûrdur gâh olur seher-i ruṭûbet bu raḳıyyeden olur [21] ‘**alameti**’ burun delükleri yaşı olmak ve gözleri cabaḳlanmak veya başda [22] sıkı hafîf ve sür‘at-ı intibâh ve vuşûb ya‘nî tizcek oynatmak ve şırcamak [23] ya‘nî uyhudan bölünölmek ‘ilâcı tenḳıye dimâğdur ruṭûbet bu rakiden [24] sinâmeki ile müreṭteb ğıdalar isti‘mâl edüp dimâğı tertîb etmekdür ve cemî‘ [25] eşyâ-i harîfiye ve maliḥadan ve cemî‘ müseḥennâ ve muḥebbeşatdan ihtirâz ede

105a

[1] ve başına benefşe ve ḳabaḳ yağı süreler ve dabî ḥaşıḥaş ve benefşe ve marûl [2] ve nilüfer arpa şuyı ki ısıcaḳ ola başına dökeler ḥammâma çok [3] gireler ve muraṭṭab ve münevem nesnelere ekl edeler ve istinşâḳ ede ḥaşıḥaş [4] yağı ve marûl şuyı gibi ve lifâh ḳoḳular ve ḥaşıḥaş yemek uyḥu getirür [5] ve tâze ṭuraḳ otını ṭatlı şı ile ḳaynadup ısıcaḳla başına naṭül eylemek [6] münevemdür ve bârid şudâ‘a nâfi‘dür veca‘leri teskîn edermuraṭṭab ḥammâm [7] ğâyet nâfi‘dür eger ḥammâm uyḥu getürmese eyü ‘alâmet degöldür sū-i mizâc[8] ve sâdic ve fesâd aḥlât-ı ḳavîdur vesvâs ve çünün olmadan ḳorḳulur [9] başına ısıcaḳ şı dökmeḳ nâfi‘dür afyon yaprağı ve marûl ve arpa unı [10] bu cümleyi yoğurup elma gibi nesne düzüp ḳoḳmak uyḥu getirür ve burunı [11] benefşe ve ḳabaḳ yağıyla ve azıcık afyon za‘ferân ile yağlamak ziyâde nâfi‘dür [12] ve ṭavşan tüyünden yaşıḳ etşeler ziyâde uyḥu getirür ve başına tâze [13] ḳabaḳ içi tâze marûl yaprağını zımâd etşeler ve ebzün edeler gâh olur ki [14] ziyâde veca‘ yâ ḥummâ veya imtilâ‘ yâ tuḥme olmak seher götürür ‘alâmeti bu sebeblerdür [15] ‘ilâcı ḥumâ veca‘ ‘ilâcıdur ve tenḳıyye-i beden ve hâzım ma‘cünler isti‘mâl eylemekdür [16] **bâb-1 şamen sübât-1 seher beyânındadır** sübât-1 seher ğâlib olduğıçün [17] seher-i sübât lafzını taḳdîm ederler sebebi sübât sebebiyle seher sebepleri cem‘ [18] olmaḳdur balğamun şafrâ ile ihtilâtından olur balğam çok olursa sübât [19] ‘arîz olur ol vaḳt sübât seheri tesmîye olunur eger şafrâ olursa [20] seher ḥâdiş olur evveliye seher sübâtı derler ‘**alâmeti**’ sübât ‘alâmetleriyle [21] seher ‘alâmetleri cem‘ olmaḳdur meselâ gâh olur ki fetḥ-i ‘ayn herze ve hezeyân [22] ṭarı olur ve gâhî yüzi ve gözi şişkin olur gâh olmaz ‘ilâcı [23] vâcib oldur ki sübâtle seher ‘ilâcları mürekkeḳ ola ufaḳ ‘ilâc ibtidâda [24] ḥuḳnedür eger balğam ğâlib ise vâcibdür ḥuḳne-i ḥârrede edeler eger şafrâ [25] ğâlib ise ḥuḳne-i leyyine edeler veya başına ḥalle memzûc ṭuraḳ otı

105b

[1] yağı süreler ve mizâcı sekencebîn ile ta‘dîl edeler eger marîzun yüzi [2] aḥmer ise ṭamarları zâhir olup ḳuvvet ziyâde ise faşd edeler ba‘de [3] ḥaltun ḳangısı ğâlib ise anı çıkarmâğı ve zararını eşid olan ḥaltun [4] ‘ilâcına meşğöl olalar bâb-1 tās‘ nisyân beyânındadır

nisyār [5] yā zikrūn veya fikrūn veya taḥayyülün fesādıdır ama zikrūn fesadı hıfzuḡ [6] baḥlanıdır ve noḡşānıdır ammā fikrūn fesadı hic bir nesnede mümkün [7] degüldür ki fikr eḡe ammā taḥayyülün fesadı ya nāḡış olmaḡdur veya za‘if [8] olmaḡdur yāḡūd ḡayālün fesadı bāḡıl olmaḡdur evveliye Őu maḡsūsata [9] unudur taḥayyül eylemez aŐlā İbn-i Māsūya aydur insān nisyāndan bir mertebeye [10] varur ki her nesneyi unudur ḡatta kendü ismini unudur sebebi ḡısm-ı dimāḡuḡ [11] baḡnī muahḡarine bürüdet ve ruḡubet müstevlī olmaḡdur ‘alāmeti coḡ [12] uyumaḡ ve burnından ruḡubet aḡmaḡ baŐı aḡır ve ḡavāsı mükedder olmaḡdur [13] ‘ilācı tenḡıye-i dimāḡdur ḡaḡn-ı ḡavīyye ve ḡārrede ile tenḡıye ḡāşıl olmazsa [14] ba‘zı müteḡarrīn ḡabb-ı ayarācla ve ayarāclu ḡaz ya ile tenḡıye tecvīz edenler [15] ve ḡall ‘unşul sekencebīn ‘unşulī bu ‘illete ziyāde nāfi‘dür ḡuŐuşā ḡardal [16] ile futuncdan berāber olup Őu ile ḡaynadup ba‘de iltiŐafıyye ‘al [17] ḡatup ḡarḡara edeler ve kendüs ve Őünīz ve ḡardal her birinden berāber [18] olup saḡḡ edüp ve kāḡıddan bir fitil edüp ıŐladup edvīye-ı [19] mezkūriyye bulayup burnına idmān edeler tā kim aḡsırmaḡ ile tenḡıye [20] ruḡubāt daḡı taḡlīl olup dimāḡdan bürüdet zā‘il ola ve bārid [21] eŐyādan ve marüldan ve cemī‘ müberredātdan ḡazer edeler ve müvellid-ı balḡamdan [22] ve Őovuk Őu iḡün iḡmekden ziyāde ḡazer edeler ve müvellid-i balḡamdan misk [23] ve ‘anber ve lāden ḡoḡalar ve lāyık degüldür ki ruḡubātı mübālaḡa ile istifrāḡ [24] edeler ve ruḡubet-ı ḡarīziyenün istifrāḡı ḡarāret-i ḡarīziyeyi za‘if eyler

106a

[1] ve māddesini Őulb eyler ke-zallik ta‘āmdan ve Őarābdan imtilā’ olmaḡ ve sükker [2] mütevātir olmaḡ ḡarāret-i ḡarīzeyi sevindirür ve tecmid eder ve daḡı [3] bu bābda Őakız ḡıynemek fā’idesi vardur dimāḡı tecfif ederḡıfzı [4] ziyāde ederve ḡnlük ma‘cūnı ziyāde nāfi‘dür **Őıfatı budur ki** kender [5] ve vecvesa‘d her birinden on dirhem fulful ve zencebil beŐ dirhem cümlesin [6] döḡüp ve eleyüp kefi alınmıŐ ‘asel ile ma‘cūn edeler Őerbeti bir miŐḡāldur [7] ve ma‘cūn felāsife Vager’ünmurabbası nāfi‘dür vec murabbasınun ḡarīḡi [8] budur ki veci tuzlu Őu ile ḡün bir ḡece ıŐladup andan Őoḡra [9] tatlu Őu ile ḡuŐl edüp ‘asel ile ḡabḡ eḡe zencebil murabbasınun ḡarīḡi [10] budur sedīdi baŐınun eḡrāfına zımād etseler nisyānı giderür ve ḡāḡ [11] olur ki nisyān-ı ruḡubetle bürüdet-i ḡalebesinden olur ‘**alāmeti dā’im** [12] uyḡusız olup burunı yaŐ olmaḡdur ve tīzce tīzce Őöylemek [13] ve ba‘zı evḡātda boḡazı boḡulmıŐ gibi olmaḡdur ve baŐını ardına [14] ḡekilikdür ‘**ilācı** teŐḡin ve tertībdür aḡdiye-i ḡarre ve **ruḡbe** ile ve dāim [15] ḡammāma girmek ile ve mirvaḡāt ve naḡülātla ve ḡidā-i mu‘tedil ile menḡ [16] beyz-i nim bir Őett gibi ve ḡaz eti gibi ve semüz ḡavuḡ gibi ve eriŐte Őorbası [17] ve badem-i ḡarīre gibi ve ḡāḡ olur nisyān mücerred-i ḡarāretten olur ‘alāmeti [18] oldur ki renkli nesnelere ve otlar taḡlīl ederburunı vegenzi ve aḡzı [19] ḡurı olmaḡ ve baŐı

ıssı olmağdur eger başında şafrā var ise [20] iħrāc édeler şudā ‘ şafrāvīde mezkūr olanlar ile ve dimāğı bārid [21] ve ruṭb nesnelere ḳaynadup başına naṭūl étmekle tebrīd ve tertīb [22] édeler ve her gün ısfanāh ve ḳabaḳ aşıyeyeler başına ısıcaḳ ve ṭatlu [23] şu dökeler baḳī ‘ilācı ḳaraniṭis ‘ilācıdur aña göre ‘amel édeler [24] **bāb-1 ‘aşer mālīhūlyā beyānındadır** mālīhūlyā oldur kiadamūñ [25] fikri ve zannı ṭabi‘ī olmaya ‘abeş nesnelere zann édüp ğayr-ı vāḳı‘

106b

[1] ḳorḳıcaḳ nesnelere ḳorḳmaḳ gibi sebebi nefes-i dimāğda yā cemī‘ [2] bedende sevdā ğālib olmağdur ‘**alāmeti** beden arıḳ ve levni sevdāda [3] mā‘il olmağdur ve sabıḳā-i sevdā arturur nesnelere isti‘māl étmek [4] ğāyet zaḫmet ve meşāḳḳat çekmiş ve şalābet ve baṭī iħtilāfidur ve şu‘ūt [5] ḳārūre ve ğuşşalu olmaḳ ve sūkūt-i ṭavīl ve ḫabb-ı ḫalvet ve çok [6] fikr édüp yire çok baḳmağdur eger mālīhūlyānuñ maddesi cemī‘ [7] bedene münteşir olmayup yalnız imtilā‘-i re’sden olacaḳ olursa [8] ‘**alāmeti** ifrāt-ı fikr ve dem-i sevdā ve gözleri cuḳurlanmaḳ ve arıza [9] ve bir nesneye dāim nazar édüp ḳalmaḳ ve başda ve yüzde yübūset [10] olmaḳ ve yüzi ve gözi kemuret üzre olmaḳ mālīhūlyānuñ bu şıfatı [11] yaramazdur ‘ilācı faşd ile ibtidā olunmağdur cemī‘ evşāfında eger dem [12] ğālib ise ve faşda nazar olma eger ḳan ḳara ise ḳuvvet yetdüğü [13] ḳadar aḳıdalar zīrā ḳanuñ ḳara olması ‘illet ya’nī ḫalt-ı deri demī‘ bedende [14] ve yüzde göze münbasıṭ olmağa delālet éder eger kızıl olursa artuḳ [15] aḳıtmayup ṭutalar elbette zīrā kimūs reddi hemān ancaḳ dimāğda olmağa [16] delālet éderbu taḳdīrçe lāyık olan budur ki alın ṭamarından [17] faşd édeler ve ba‘de’n-naẓc müşhil-i sevdā olan devālar isti‘māl éderler [18] ve müreṭṭebāta meşğūl olalar ve lisān-ı şevr suyıyla sūkkeri şerbet [19] édüp içeler ve şarāb-ı teffāh içeler ve lisān-ı şevr şuyı ile [20] yağlu şorbalar yeyeler ve isfināh şorbası ve erişte ve badem [21] ḫarīresi ve ḳabaḳ aşı ve rafadan yumurṭa şarusı ve mā-i cūbn [22] ğāyet münāsibdür ve ḳaz eti ve semūz ṭavuḳ şorbası münāsibdür [23] ve başına dāim ısıcaḳ şu ḳoyalar ve mu‘tedil ḫammām infā‘ eşyādandır [24] ḫuşūşā mālīhūlyāyı merāḳıye bedeni ve dimāğı tertīb édüp [25] uyḫu getirüp ḫarāret-i ğarīziyeyi in‘āş étdüğüün ve encüre

107a

[1] sevdāvīye taḫlīl étdüğüün ibn-i Sinā ki şeyḫ-i eṭıbbā ve re‘is-i [2] ḫükemādur kānūnda aydur mālīhūlyāda ḳānūn ‘ilāc-ı tertībde mübālağa- [3] –dur gerekdür ki kāhı ḫuḳne-i leyyine édeler tā kim mevād ve encüre esfele [4] münceẓib ola ve cemī‘ uyuducılar nāfi‘dür meşelā afyon ve lifāh [5] ḳoḳmaḳ ve marūl ve ḫaşḫaş ve nilüfer şuyıyla ḳaynadup naṭūl [6] étmek ve bunun emşāli tedbīrler seher baḫşinde mezkūrdur eger mālīhūlyā sevdāvī [7] muḫarreḳadan olursa ‘ilācı ‘asīrdür gec eyü olur ‘alāmeti keşret-i hemdür [8] çok yaramaz fikrler ve yaramaz taḫayyüller étmek ve ḫavf-i bekādur ve taḫayyülāt-ı reddiyyedür [9] ve çok

cüz' ve fez' etmek ve halvet sevmekdür 'ilacı tedbîr-i mezkûrdur [10] ve sinâmeki şarâbı içmek vesvâs ve cünûna nâfi'dür ve huşne-i leyyinedür [11] sevdâvî esfele muncazib ola eger balğamuñ ihtirâfindan olursa 'alâmeti [12] lu'âb femdür oturmakta tırmağda kâhil olmağdur ve cevâb vermede [13] erinmekdür ve sâkin olmak ve ızdırâb ve hareket etmek ve bedende harâret az olmağ [14] ve şıket ve belâdet olmağdur '**ilâc**ı balğamı istifrag etmekdür müşilât-i balğam ile [15] ve huşneler ile eger mâlihülyâ ihtirâk-i şafrâdan olursa '**alâmeti** hezeyân [16] ve seher ve kalğmak ve ıztırâb-i keşir ve câğırmağ ve gâşb etmek ve dökme ve geydügi [17] libâsı pârelamağ ve levnî şarı olmağ ve arslan ve yırtıcı canavarlar gibi bağmağdur [18] '**ilâc**ı mâ'-i cübn ile sinâmeki içmekdür mümkün olduğca dimâğı tebrîd ve tertîb [19] etmekdür meşelâ nilüfer şarâbı içürelere ve başına dâimâ nilüfer ve arpa ve marûl şuyıyla [20] nañül edeler ve kâhice tatlu şu dökeler ve başına taze kabağ içi zımâd edeler [21] ve kabağ ve nilüfer yağı süreler ve qaranişşalışda olan huşneyi edeler [22] **te'alûm-i sittenüñ ta'lim-i râbi'nüñ sâdisi on bâbı müstemeldür bâb-ı** [23] **evvel merâkî beyânındadır** mâlihülyâdan bir nev'a merâkî derler ve 'illet-i nâfiha dinülür [24] sevdâvî hârr halğdan olur ki mi'dede cem' olup verem hâdiş olur [25] yâ merâkide yâhüd tihâlde yâ mäsâriğada olur ki südde olur yâ verem

107b

[1] olup ol ahlât-ı müctemâ'dan dimâğa necârlar şu'üd eder '**alâmeti** qarın [2] şişmek ve yumuşağ olmağ ve göğüs tar olup taralmağ ve ekşi gegirmek [3] ve necârlar kalğduğın ihsân etmek tütün gibi genzine gelür ve tükürük [4] coğ ve veca' ve temeddüd ve hareket olmağ ve kiprikler altında vücû' olmağ [5] müfreğ ve hazm za'if olmağ ve a'zâda şıket olmağ tihâl evvelinde büyük [6] olmağdur '**ilâc**ı devâ ile istifragı terk etmekdür illâ ziyâde muhkem-i zarûret [7] olduğda leyyince huşneler ve mağbuğlar ki hâd olmaya tabi'iatı telyîn edüp murağğib [8] gıdalaryeyeler ve kırğ günde bir kere basılığdan faşd eyleyeler ve mi'deyi [9] ve ihsâyı takviyyet ede güleñübîn ile ve mevzû'-ı vereme bâbâdyâ ve turağ [10] otı kaynadup dökeler ve dimâğun mizâcını tartîb edeler üzerine süt [11] şımağıla ve coğ ılıcağ şu dökmele eger za'if tihâlden ise gerekdür ki [12] eslîmden faşd olına şol kulağdan tihâl hâfif olup halğ-ı sevdâvî [13] -yi cezb etmekdür kavî olsun için **bâb-ı şânî kağreb beyânındadır** [14] mâlihülyânun bir nev'ine daği kağreb derler bir yerde qarâr eylemez bundan [15] halâş olmağ ba'iddür sebebi sevdâyı muğrağdur 'alâmeti hîc bir zamân [16] râhat olmaz hareket eyler bilmez ki nereye müteveccedür ademden ve her hayy [17] olandan hazer eder halvet ve mağbereler 'abûs-ı levce olur hîc [18] gülmez levnî şafrâ olup gözler çuğur olur ve dili çurur ve uyumaz [19] coğ ağlar ve çorçağ olur ve iki inciklerinde cıbanlar ve cerâhet olur ki [20] oñulmaz ahlâtı yaramaz olduğıçün ya gelüp ışırduğıçün 'ilâcı ba'de'l- [21] -faşd-ı dimâğun

mizācını ta'dīl eylemekdür meşelā ve efer benefşe ve nilüfer [22] ve kabağ yağları başına sürülse nāfi'dür ve dāīm ḥammāma gireler [23] ve marül ve nilüfer ve ḥaṣḥaṣ kabağını şu ile kaynadup ba'de'l-nıṣfiyye [24] naṭül édeler ve bi'l-cümle dā'imā uyumağa sa'y édeler ve māu'l-cübñ isti'māl [25] édeler ve mevzu' yā fevhı ki édeler ifākat vèrür eger 'avdet éder se ki

108a

[1] édeler **bāb-ı şaliṣ mānyā beyānındadır** mālīḥülyādan bir nev'e daḥī mānyā [2] dèrler lafz-ı Yunānīdür cünün-i seb'ī demekdür ve bir nev'ine daḥī dāu'l-kelb [3] dèrler mānyā bir nev'dür bunun şaḥibinde nev'a gāzabb vardur lu'ābla [4] muḥteliṭ nitekim kelbün 'ādetidür gāh ıdırur ve gāh temelluḡ édersebeb-i mānyā [5] demden muḥtereḡ sevdādur sebeb-i dā'l-kelb iḥtirāḡ-ı demdür '**alāmet-i mānyā** [6] gāzūb ve serü'l-ḥareke olmaḡdur '**alāmet-i dā'l-kelb** mu'āşeret ve muvāffaḡat [7] ve dıḡk-i ḡalīldür ve bu demevīyeye mālī olduḡuçün bunda kīn ve su [8] ül-ḡulḡyoḡdur mānyāda olduḡı gibi 'ilācı mizācı tebrīd ve tartīb [9] étmekdür mā-i şa'īr içmekle ve dehen levz ile mā-i ḡar' isti'māl étmekdür [10] sekencebīn ile ṭabi'iatı telyīn édeler mā-i iccāş ve temürhindi ve şarāb-ı [11] nilüfer içeler ve kabağ aşı ve marülyeyeler eger beden şafrā ile sevdā [12] ile mümteli ise maṭbūḡ-ı senā ile ishāl édeler ve illā ḡuḡne-i leyyine kifāyet [13] éderba'de muraṭṭab ḡıdayeyüp azıcıḡ şarāb içürelər mā-i keşīrā ile [14] ba'de başını ḡazuyup benefşe ve nilüfer ve sükūt yapraḡı ve marül [15] ve babūnec ve kabaḡı cıḡmış arpa ve ḥaṣḥaṣ kabaḡı ve kabağ ḡazındusı [16] ve lifāḡ şu ile kaynadup ba'de'l- taşfiyye ılıḡaḡla başına dökülür ve daḥī [17] başına 'avret süti şaḡalar ve hem burnına şu'ūd édeler ve bi'l-cümle eyü tamḡa sa'ī balīḡ édeler tebrīd ve tertīb ziyāde ḡaşd édeler [18] ve afyon istinşāḡ édeler ve ellerin ve ayaḡların ovalar madde-i esfele [19] cezb étmekiçün ve ḡammāma ḡoyalar dā'imā başına ılıḡaḡ şu dökeler [20] bu marāzdan tenvīm enf'-i mu'ālece olmaz mā-i cübñ isti'mālī enf'-i [21] eşyādur ve dāu'l- kelbde ḡīfālden faşd édeler ba'de mizācı [22] tebrīd édeler ve tertīb étmeye 'avdet édeler ve mezkūr tedbīrleri [23] édeler ve iḡyānā te'dīb édeler ve mücezde éderşahib-i mānyā [24] içün ki sebebi muḡkem ḡiddetlü şafrā ola eyü ve ḡavī 'ilāclarındandır bucuḡ dirhem²³⁷

108b

[1] afyon mā-i şī'rā ile ḡuvvet iḡtilāṭ ve ḡalebe-i cünün vaḡtinde eyleye gāḡ [2] olur ki ḡurtulup eyü olur ki tekrār étmeye muḡtāc olmaz [3] bu muḡhallilūḡ şerḡinde sedīdi arıdır ola budur ki evvelā rub' dirhemden [4] tedrīc olına nim dirheme varınca bu 'ilāc ol vaḡtın gerekdür kiiḡtilāṭ [5] ve ḡareket-i seb'īyye ḡaṣḡaṣ mişallu ile olmaya ve sinn-i ma'lül ḡāyet [6] ḡarāretde ola ve beled ve faşl daḥī ḡarr ola ve bilgil ki cünün mefrūṭ-ı [7] şaḡibine

²³⁷ Mālīḥülyā ve mānyā beyān dōrtinci mālīḥülyā

vācibdür ki dā'imā eṭrāfını ruṭb ede ve tertībde ziyāde [8] mübālağa edeler sersām-ı şafrāvīde yazar ve ğamze-i huḳne edeler [9] mālīhūlyā gāh ki ifrātla fikrden ve iştiğāl-i 'ilmden ve müşkilāt-i [10] raḳīḳ ḫalinde iḳdāmdan olur 'ilācı tertīb-i dimāğdur sabıḳa [11] zıkr olunan edhān-ı bāride ve ruṭbe ile ve başına ısıcaḳ şu [12] dökmele ve 'avret süti şu'ūd etmele ve bunun emşāli tedbīrler ile [13] ḫatunlara mālīhūlyā az vāḳı' olur eger bunlara 'ariz olsa müşkildür [14] sebeb-i ḳavī olmağa dālldur eger ḫayz ḳanı ḫabs olmadan olursa [15] 'ilācı ihtibās-i ḫayz 'ilācıdur şafrā ṭamarından faşd etmeḳdür gāh [16] olur ki cünün vesvās ḫamiyyāt-i ḫādda 'aḳabince ḫādiş olur [17] sebebi madde-i ḫamiyyātdan dimāğa encüre-i ḫārr şu'ūd etmeḳdür 'ilācı ḫummā [18] 'ilācıdur ve madde-i müḫācim ile faḫzına ve sākine cezb etmeḳdür ve mizācı [19] dimāğı tertībdir sَابıḳā zıkr olunan tedbīrler ile bāb-ı rābi' [20] **ru'ūnet ve ḫumḳ beyānındadır** bu ikisi fikrde noḳşāndur ya baṭlandur [21] sebebi ya yalnız bürüdetdendir ya yübsle olur dimāğun baṭnı avasaṭına [22] müştemel olur yāḫūd bürüdet mādde-i balğamiyye ile olur dimāğun [23] tecāvīf-i ev'iyyesine 'alāmeti yübsde seherdür ve cefāf-i enfez-i balğamīde [24] 'aksīdür ve daḫī miḳdārdan ziyāde rıf'at-i ṭaleb etmeḳdür ve 'ādetden [25] ḫāric-i şöhret libāsların giymeḳdür ve 'abeş taḫayyüller etmeḳ ve fevḳu'l-ḫadd

109a

[1] tekebbür etmeḳ bu cümlesi mālīhūlyā envā'ındandır 'ilācı başun mizācını [2] ta'dīl eylemeḳdür nisyānda olan tedbīrler ile ibn-i Serāfiyūn aydur ḳacan [3] mālīhūlyā olan kimesneden ḳan almaḳ lāzım olsa gereḳdür ki ve is'ace [4] acalar zīrā maddesi ğalīzdür dar acılsa çıḳmaz ḳalur Calinus [5] aydur ḳacan mālīhūlyāda ishāl lāzım olsa gereḳdür ki ḳavī-ı edvīye [6] ile ishāl edesin zīrā mādde 'asīr-i ḫurūcdur İskender ḫekim aydur [7] aşḫāb-ı mālīhūlyāda ḫarāreti devālar ile ve ḫārr-ıayāricātla ishāl etdürmeye- [8] -ler ki ḳanun ḫarāretini ziyāde eder cünūna mü'eddī olur Şābit ḫekim [9] aydur dimāğı tertīb etmeḳde memzūc şarābdan özge yoḳdur Muḫammed bin [10] Zekerıyyā aydur zārūri bir işe meşğul olmaḳ ki anda 'azīm fevā'id ola [11] ve 'azīm-i ḫavf ve sefrler ve bir yerden bir yere intikāl edüp nefes ğāyet meşğul [12] ola ğayrı nesnelere fāriğ ola nāfi'dür çok kimesneler evi yıḳılmaḳdan [13] ve evde yanmaḳdan ve şuya düşmeḳden ve bunların emşāli 'azīm [14] emirler sebebi ile bu marazdan ḫalāş oldılar ve eger bunlar olmazsa av olmaḳ [15] ve şaṭranc ve ṭulı ve sazende ve ḫānende dinlemek ve şuluca şey i'tidāle [16] içmeḳ ğāyet nāfi'dür ḫāvī-i kebīrde aydur her gün otuz dirhem afsentīn [17] 'uşāresin içmeḳ nāfi'dür ḫazmın güzel ederdā'im afsentīn içmeḳ [18] ile çok kimesne ḫalāş olmuşdur ve eftīmün ğāyet nāfi'dür mā'l-is'ade [19] aydur başına ṭavuk yağını sürmeḳ nāfi'dür ḫuşūşā üç dört [20] def'ā tekrārca süreler fāidesi zāḫir olur ḫāvī-i kebīrde Lerūfes [21] ḫekim aydurlar eger mālīhūlyā evailinde tedārik olunmayup ihmāl olunursa [22] cülācı 'asīr olur eger mālīhūlyālu kimesne baş bārit

zāhir olsa [23] mevte delālet édermeşelā yan başlarında ve şadrında ve zāhir bedende hādış olsa [24] ve harāret dahī eyü degüldür Buqrāt hekīm aydur emire-i mecnūna ile mūcāma‘āt [25] eylemek cünūn irāş éderammā ‘aks olursa ya‘nī er mecnūn olsa emriyye cünūn

109b

[1] irāş eylemez ibn-i Sīnā aydur ihtilāt-ı ‘aqluñeslemi zaḥkla olandur ve sükūn ile [2] olandur gāyet yaramaz ıztırāb ve gönül darlığı ve ikdām ile olan [3] mānyādur ekşeriyā mālīhūlyā naḥīf kimselerde olur gerekdür ki cemī‘ mevlid-i [4] sevdādan ve ḥurmadan ve badlicandan mercimek ve tuzlu balık ve şıgır [5] eti ve tavşan eti ve keçi ve tuzlu peynirden ve muḥreḳāt-ı demden ve ḥardal [6] ve ḥabb-ı reşād gibi ve müceffātndan ve meybātndan ve cev‘den ve seherden [7] ve ifrāt-ı cimā‘dan ve cūbn-i ‘atīḳden ve zaḥmet ve meşakḳatdan ve kelem ve bakla [8] ve turup eklinden ve tenhā ḳomaḳndan ve gāzabından ve ta‘bdan ve tuzlu [9] ḳābız ve medāret-i bevlden ve ‘ırḳdan ve şusuzluḳndan ve mesdūdātndan [10] ve balḡamdan cemī‘-i mezīd balḡam ve münḥerātndan ḥazer édeler **bāb-ı ḥāmis ‘aşḳ** [11] **beyānındadır** bu dahī mālīhūlyādan bir nev‘dür ba‘zı ḥükemā aydur ‘aşḳ bir [12] vesvāsī marāzdur insānda hādış olur fikr-i firāsetin ba‘zı şüretlere [13] düşürmekle ve müsteḥsin ḡıda étmekle ve ba‘zı ḥükemāaydur bu ‘aşḳ bir cünūnu’l- [14] –hayydür semā‘īyle ve rutbeyle ziyāde olur cimā‘ ve şehvetle zāil olur [15] ekşeriyā erkeklere ve baḫtallara ve tāzelere ‘ariz olur sebebi fikr-i keşirdür ba‘zı [16] şüret-i eşkālün istiḥsānında ‘**alāmeti** iki gözleri batmaḳda ve ḳuru [17] olmaḳdur illā aḡlamak vaḳtinde beñzişafra olmaḳ ve gögsin geçürü geçürü [18] şolımaḳdur ve gāflet ve ḥayretle mebhūt olup ḫurmaḳ ve başın aşaḡa [19] bıraḡup şamet olmaḳ ve seher ve sür‘at-i nabz ve şaḡir ve muḫtelif ve şalb [20] olmaḳdur ‘**ilācı** ma‘şūḳa mülāḳāt ve maḫlūba vuşul gibi ‘ilāc olmaz eger [21] vişāl vech-i şer‘ī üzere müyesser olmazsa te‘emmül édeler eger sebebi ihtirāḳ-ı [22] mevād ve anuñ dimāḡda ictimā‘ından olursa mertebāt ve munzicāt [23] ve müsteḡriḳāta meşḡul olalar ve dahī ziyāde olanlardandır sükker [24] dāim cimā‘-ı müfreḫ ve iştiḡāl ya‘nī nefsi bir aḫrīre meşḡul ḳılalar [25] bir vechle ki nefsi bi’l-küllīye müteveccih ola naḳl ve sefr ve sayd ve sāz

110a

[1] dinlemek ve bunların emşāli eyüdüdür ve maḫyūbını göstermemek gerek ve hemişe ma‘şūḳını [2] zem édüp gāh ḡayre māil olup saña muḫabbeti yoḳ cefāsı çoḳ ve ma‘ḳüle [3] fāil degil saña bundan ḥayr yoḳdur deyü dā‘imā zemmine meşḡul olalar fā‘ide [4] éderve şol ḥaberler ki anda mubaḫḫar ve ḳırāḳ ve helāk ve iftirāḳ zıkr olunur [5] zıkr étmeyeler zīrā çoḳ olur ki helāka bādī olur ve ‘aşḳa ḥic [6] baḫtallıḳdan zararlı nesne yoḳdur ve ḥammāma ḳaviler gāyet nāfi‘dür zīrā [7] ḥammām bedeni tertīb édüp ve harāret-i ḡariziyeyi in‘āş éderbedende ‘adem-i [8] hażmdan ḥāşıl olan fużülī iḫrāc éderve Allah-ı a‘lam **bāb-ı sādīs** [9]

kābūs beyānındadır²³⁸ kābūs oldur ki nāim-i taḥayyül eylese uyḥuda ḥayāl [10] şaḳīl ki üzerine ve şer ve şakar ve nefesi tar eder şavtı ve ḥareketi bīcāl [11] olur bu şar‘uḥ menzurātından ekşer zamānda şeyḥ aydur ‘alaḳī-i selaşenüḡ [12] birinüḡ muḳaddimesidür ya şar‘ veya sekte ve mālīḥülyānuḡ sebebi yā necār-ı [13] demdür yā balğamdur yā necār-ı sevdādur ki dimāğa şu‘ūd ederḥareketüḡ ve ‘adem [14] yaḳzān vaḳtında ki ol ḥareket-i yaḳzān dur necār-ları taḥlīl idicidür gāḥ [15] olur ki kābūs şavḳdan olur dimāḡı ḳabz ederdef‘ā ve zāif dimāḡdan [16] ḥālī olmaz ‘ilācı istifrāḡ ve tenḳīyye-i dimāḡdur ayāricātla ve men‘-i encüredür ve bi‘l-cümle [17] şar‘ ‘ilācına ḳarībdür **bāb-ı sāb‘ şar‘ beyānındadır** Türkce uçuk derler südde-i [18] dimāḡiyyedür ki ḡayr-i tāmmedür ḡayr-ı tāmme olursa şar‘ iḥdās edersüddenüḡ [19] sebebi ya ḥalt-ı ḡalīz-i balğamīdür ki yā sevdāvidür yā bārid ki ba‘zı a‘zādān [20] mürtefi‘ olup mecāray-ı rūḥı sedd ederöyle rūḥ nüfüz idmeyüp cemi‘ [21] beden müteşennic olur ekşeri ḥamel vaḳtinde olur ḥameli vaż‘ olduḡda zāil [22] olur zīrā iḥtinān-ı raḥimden olmış idi ve gāḥ olur ki demden ve gāḥ [23] balğam-ı raḳīḳden olur ammā şafrādan nādir vāḳı‘ olur ve olduḡda tīz zāil [24] olur ve her ḥalt-ı ‘alāmāt ile ma‘lūm olur balğamide raḳīḳ köbüklü olur [25] ve bevilde erimiş sırça gibi nesnelere olur ve gāḥ olur ki mi‘de şirketle

110b

[1] olur ve gāḥ olur ki tḥāl şirketle olur gāḥ ḳurd sebeble olur ve gāḥ [2] olur müddet-i medīd terk-i cimā‘ étmekle efsād-i menīden olur ḥuşūşā demevī [3] mizācda necārāt-ı mürtefi‘ olur dimāğa o ‘eviyye-i menīden öyle olsa mücib [4] şar‘ olur ve gāḥ olur ki maddede ‘uzv bā‘ide olur nitekim ayaḡuḡ baş [5] barmaḡından ḳarınca yürüyüp çıkar gibi ḥiss olunur ‘ilācı madde-i şar‘ istifrāḡ [6] olunmaḡdur dem-i faşd ile şaḳīl ḡidā ede balğamayāricātla ve sevdā-i maṭbūḥ eḫtīmūn [7] ile şafrā-i maṭbūḥ fākihe ile mi‘de şirketle olan ḳay ile ve iṭrīfil ve ayara- [8] cātla müşhil ma‘cūnlar şarāb-ı afsentīn ziyāde nāfi‘dür devrden olan [9] devr-i ‘ilāc ile ki muḥallilinde olunur semmiyyet-i menīden ya iḥtināḳ-i raḥimden [10] olan istifrāḡ-ı meni ve dem-i ṭamşla ve taḳavīyyet-i dimāḡla ve şarāb-ı sekencebīn ḡuşlı [11] nāfi‘dür mezkūrdur ki şar‘a ḳırḳ günde ifāḳat vērür şarāb-ı ustuhūdūs ve murabbāsı [12] nāfi‘dür dimāḡı pāk edüp ḳuvvet vērür ve maşrū‘uḡ başını vaḳt-i şar‘da [13] teşḥīn edeler tīz ifāḳat bulur burnına zanbaḳ yaḡıyla ḳunduz ḥāyesini [14] ezüp su‘ūt edeler ve ‘üdfā ve inbānı muḥkem saḥḳ edüp burnına bu fiḳralar [15] ḥāşiyet-i ‘acībesi vardur ḥuşūşā ki maddesi sevdāvīola ve ‘asel [16] ve ayāric-ı fiḳra ile ḡarḡara ederba‘zı ḥükemāyudur ‘āḳırḳarḥā muḥkem döküp [17] üfürseler aḳsırsa ümīz vardur ki ḥalāş ola ve illā ‘ilāc ḳābil degüldür [18] ve ibn-i Māsūya aydur şar‘ ve

²³⁸**El-kābūs** uyḡuda ‘arīz olan aḡırlıḡa dēnür ki aḡır başa ḥaleti ta‘bīr olunur insān ḥreketine muḳtedir olmaz ve bu şar‘-ı muḳaddimesidür kebes lafzından me‘ḥūz mübālaḡadır kütüb-i ṭibbiyyede sebebi meşrūḥdur ekşeriyatmaḡdan taḥaddiḡ eder / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

sill bu iki maražlar müşkil-i maraždur bunlar mümkün [19] degüldür ki zā'il ola Yunūs hekim aydur bir 'avret gördüm müşareket-i rahimle [20] şar' var idi hāmile olup vaz'-ı haml êtdükden sonra halāş oldı [21] bukrağ hekim aydur maşrū' yigirmi beş yaşını geçse olmayınca halāş olmaz [22] Calinus aydur şar' fālice mü'eddī olur emzice oğlancıklar şar' olsa [23] 'ilāc eylemek ki büyüdükte zā'il olur ve oğlancıkların başında çıbanolup [24] burnı sümükli olsa dimāğları pāk olur ve şar'dan sālīm olur [25] hāvī-i kebīrde aydur maşrū'a gerekdür bahār günlerinde şahīr êtmeyüp iki

111a

[1] ayaklarından faşd êdüp sidrede ve dağ irde ve şudā'da daği öyle êdeler [2] takvīmü'l-ibdānda aydur bu maraž ekşeriyā yaramaz mizāclularda olur ve oğlancıklarda [3] mūrāhiğerlerde ve kış günlerinde ve bārid yirlerde hādīs olur mağūfdur [4] eger nevbeti tiz tiz gelürse ve teşennücden olur hāvī-i kebīrde aydur eger şar' sevdāvi [5] olursa mālīhūlyāya intikāl êderve mālīhūlyā şar'a muntekil olur [6] müfredāt bin Baytārda mezkūrdur ki terbid ve kābili ile halı olunsa ma'rūf [7] ziyāde nāfi'dür kezālik şar'-i balgamīyye rāvend eyüdüdür ve kañaryün dağik [8] daği 'acāyib nāfi'dür içmekle ve 'uşāresi bu hūşūşda eblağdur ki a'zāyi [9] pāk êderve har daği şar'a nāfi'dür eger bu maraž oğlancıklara 'ariz olsa ammā [10] lebişyān dērler cünd-i bīdester ve kemmūn ve sa'ter berāber alup erik şuyı ile içüreler [11] 'ūd-ı favāniyyayı oğlancıkların boynına ta'līk êdeler ve bu maraž şāhibi gerekdür ki [12] katı ıssı ve şovuk tokunmağdan ve cimā'dan ve şerb-i hamerden ve ağar şuya bağmadan [13] ve katı yel eser yerde ve hammāmda oturmağdan ve yüksek yerden aşığa bağmağdan [14] ve degirmen dolabından ve revāyih minenden ve kibrīt ve cifa koğusı gibi [15] ve gündüz uyumağdan ve giçe daği çok uyumağdan ve aşvāt-ı ahāliden kapu [16] çayurdusı ve arslan öğürmesi ve ekl-i mülleyenātdan fākihe-i ruğbdan [17] ve şeftālū ve üzüm ve cemī' mübeğherātdan ve şoğan ve şarımsağ gibi huşūşā [18] kerefs ve anuğ toğmı şar'ı tağrik êderve keçi eti ve anuğ cigerün yemekden ve galiz gıdaldan [19] bağla ve mercimek ve şığır eti ve badencān ve koz ve hurmā ve biber ve hardal ve lahana [20] yemekden tuğme olmağdan ve tok yatmağdan ve esrārlu ma'cūndan ve cemī' müsükkerātdan [21] ziyāde hazer êdeler **bāb-ı şāmin sekte beyānındadır** sekte öğünüp düşüp [22] bī-ğaber olmağ ki türkce kañ tutmağ maraži dērler sūdde-i tāmmdur bütün dimāğuş [23] cümlesinde daği mecārī-i rūğda ki kağbden dimāğda dimāğdan sā'ir a'zāya [24] olan mecrālardur öyleye hiss ve hareket irādeye ve kavā-yı müdebbere ya'nī tağlil ve fikr [25] ve zikr müte'ağıldur illā teneffüs degül d urüb ve istinşāğ-ı havā için süddenün sebebi

111b

[1] ya ğalīz ve yelimşik ħalt ki balġamīdür ‘**alāmeti** baş şaķil olmak ve görünmek ve kulaķlar [2] gürüldemek ve çınlamak ve hareketde kāhil olmak gözi kұrumak ve cemī‘ a‘zā [3] segirmek ve çok uyumak ve uyhu içinde dişlerin kıcırdatmak ve eṭrāf şovuk [4] olmak ve sümük ve tükürük çok olmaķdur ‘**ilāci** uca dek te‘hīr edüp [5] ħuķne-i ħāde ile ibtidā vāciḃdür ol ħuķne-i şaḥm ḥanzal ve k̡aṅṅaryūn-i kebir ile [6] ola ve niçe kerre tekrār kılına tā kibaşdan balġamı cezb ede ve daḥī ṭavuk [7] yelegini yaġa ve ayārica bulayup boġazına şoķalar taḥrik-i kay içün ve ba‘id’ [8] ül-iḥtiķān başını teshīn edeler cemādātla ve kızmış tuġla ile ki başına [9] bir gece taķye giydükden sonra vaz‘ edeler ḥatta ısıcaķlığı başına te’sīr [10] ede yaḥūd başına kızmış bezler vaz‘ edeler yaḥūd ‘araķiyyeyi muḥkem [11] kızdırup başına giydürelər şumaġa k̡arīb olduķda birin daḥī giydürelər [12] her vechle başını ısıtmaġa sa‘ī edeler ve burnına misk ve ‘anber ve kendūs [13] ve çörek otı ve k̡aranfil döküp koķudalar eger yutdurmak mümkün ise [14] bal şerbeti azıcıķ tiryāķ-ı kebir veya tiryāķ-ı erba‘a içürelər kaçan [15] ifāķat bulsa şar‘ tedbīrin eyleyeler ya‘nī dimāġı ve bedeni ayāricātıyla [16] tenķiye ve daḥī bu marazda cemī‘ dāḥilden ve ḥāricinden olan mebrūdlardan [17] ve muratṭıblardan kablu‘l-istifrāġ şu‘ūṭātdan ve nūṭūlātdan ve tedhīn bedenden [18] ve k̡avābızdan iḥtirāz eyleyeler eger sekte k̡andan olursa [19] ‘**alāmeti** ve daçın ve ġayrı ṭamarlar ṭolmak ve zāhir olmak ve burnından kāhī [20] k̡an ṭamlamak ve diş etlerinden ednāsiyla k̡an gelmek ve yüzi kızdurmak ve k̡ararmak [21] ḥattā boġulmuş gibi olmak ‘**ilāci** iki kīfālden ve iki ve dācdan faşd edeler [22] ya‘nī iki incikden ḥacāmet edeler ba‘de burnından faşd edüp ṭabi‘atı [23] telyīn edeler ve ħuķne-i mütevassıṭa ba‘de ħuķne-i ħāde edeler buķraṭ ḥekīm [24] aydur sekte k̡avī olsa ḥalāş mümkün degüldür eger za‘īf olsa ‘ilāc āsān [25] degüldür eger meskūt ölü mi diri mi ma‘lūm olmasa gözi k̡abaġın açalar

112a

[1] ve şübhe yokdur ki meyyitūn ḥadeķası yokdur yaḥūd atılmış benye alup [2] burnı delüklerine koyalar eger benye ḥareket ederse diridür vallā ölmüşdür [3] eger bu ‘illetden ḥalāş olsa felc bi‘l-ķuvvet olur eger madde az ise [4] felc olur ve denildiġi demden olan sekte kebeddür olsa felce intikāl [5] eylemez ġāh olur ki ḍarbe ve saķṭadan olup başı kemügi yarılıp [6] daḥī ġışālarda verem olur ki rūḥ-ı nefsanīnūn misālki münseḃd [7] olur ‘**alāmeti** sabıķa-i ḍarbe veya saķṭa vāķı‘ olmaķdur ‘**ilāci** [8] kan almaķdur ķuvvet göre aķıdalar ve dimāġı taķaviyyet edüp ṭabi‘iatı [9] telyīn edeler ma‘l-is‘ade eder eger ġügercinler besleseler ya üstinde [10] veya altında ve kurbında tursalar ḥederden ve sekteden ve fālicden ve cümūddan [11] emīn olalar ve sūbāt daḥī olmaya mücerrebdür **bāb-ı tā’si’ fālic**

beyānındadır²³⁹ [12] fālic eṭibbā-i müteḳaddimīn ḳatında istirḫā-i ‘uzvdur ḳanḡı ‘uzv olursa [13] olursun bir parmaḡ gerek cümle beden olsun bařdan ḡayrı zīrā [14] bař bile olıcaḡ sekte olur ve ‘ırk-ı tıbdā müteḫarrīn ḳatında bedenden [15] niřfuḡ istirḫāsıdur tola sebebi ya ḫalt ḡalīz-i balḡamīdür yaḫūd [16] sevdāvī muḫterik ḫaltıdur mesālik rūḫ ya‘nī siḡirlerde olan [17] yollar tıtulup rūḫ nüfūz edemez veyahud nüfūz ederler ‘uzv [18] ḳabūl eylemez sū-i mizāc ifrātla olduḡından öyle ḫazer olur [19] ya‘nī ol ṫarafda olan elde ve ayaḡda uyuřmaḡ zāhir olur ba‘de [20] felc olur ‘**alāmeti** ḫiss ve ḫareket bāṫıl olmaḡ ve nabz baṫı ve mütefāvit [21] olup bevl aḡ olsa ve tükürük coḡ ve uyḡu ziyāde ve ‘ateř [22] az olur ḡāḫ olur ki bevl kıızıl ve řarı olursa cigeri [23] za‘if olduḡıçün yā verem olduḡıçün ‘**ilācı** evvelā munzicler [24] isti‘māl olına řarāb-i sekencebīn ‘unşulī gibi muḡlābı munzic ile ve müfteḫāt-ı [25] isti‘māl olına řarāb-ı uşul yaḫūd ustuhudūs ve kerefs toḡumu^{240 241}

112b

[1] ve rāzyāne anīsūn gibi ḳaynadup sekencebīn üzere yaḫūd ve redd-i [2] murabbāyı ‘aseli üzre süreler ve ḡıdası noḫud-ı āb ve beleḡ řuyı ve keklik [3] eti ve řavřan eti ya ḡügercin yavruları ve köftelü řorbalar [4] ola idi sekiz ḡün dek ekl ve řarabı bu minvāl üzre ola cev‘a [5] ve ‘ateře mümkün olduḡca řabr ede ki ziyāde nāfi‘dür ve vācibdür [6] üç dōrt ḡünden řonra ḫuḡneler ayāriclar ile istifrāḡ edeler [7] evvelā ḫuḡne-i mütevassıṫa ba‘de madde isti‘māl edeler ki ol ḫuḡne-i ḫādde [8] řaḫm-i ḫanzal ve ḳaṫaryūn miřallüler ile ola ba‘de munziclere ve müfettaḫlara[9] ‘avdet olına istifrāḡ iāde olına zīrā bu maražuḡ maddesi ḡāyet [10] ḡalīz ve lezc olduḡıçün bir def‘ā inzāc ve teftiḫle ve bir kere istifrāḡ [11] ile tamām tenḡibe ḫāřıl olmaz bilgil ki felc olan kimesnenüḡ eger bevl [12] beyāz olup ve bulanıḡ ve kıvāmı ḡalīz ola ma‘lūmdur ki nazc bulmadı [13] ḳaḳan bevl řāfi ola ne ziyāde ḡalīz ve ne ziyāde raḡik ola [14] ve rūsūbı ebyāz ve emles ola ve müctemi‘ olup bevlüḡ delbine [15] ine delīldür ki nazc bulmuşdur hemān istifrāḡ edeler tedbīrāt edeler [16] mezkūre ile ḳacan üç hafta gece ḳavī devālar isti‘māl edeler ḫabb-ı [17] münten gibi ve řunīz ve sa‘ter vemillḫ-i anderān ile ekl edeler ve aḫyāna [18] řaḡız çiyneyeler balḡamı nevāḫı re‘isden taḫlīl étmeḡçün ve ḡöknar içini [19] döküp balla ḳarıřdırup her ḡünyeyeler ‘ařabı tesḡin edüp [20] ve tesḡin-i

²³⁹ Beyān-ı fālic

El-fālicḫāric vezninde ma‘azAllāḫ ta‘ālī bir maraž adıdır ki a‘zā küřeyüp bedenüḡ bir yanı tıtmaz olur ḫalt-ı balḡamīnün inřibābı sebebiyle mesālik rūḫuḡ ḳapanmasından olur nařf ‘āzāyı řaḡ eyledüḡüçün itlāḡ olunmuşdur / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāřıṫındadır

²⁴⁰**El-sekte** sinüḡ fethiyle bir maraž adıdır bu bir maraždır ki baṫūn-ı dimāḡda ve mecrā-yı ervāḫda rūḫuḡ nüfūzını māni‘ sedde-i kāmile sebebiyle a‘zāḫiss ve ḫareketden ma‘ṫil olur **el-sebāt**ḡarāb vezninde uyḡkavia itlāḡ olunur ‘ālāḡul ḡuřya gibi ḫafifce uyḡkavia dēnür yāḫud uyḡkunüḡ ibtidāsına dēnür henüz dimāḡa istilā eyleye ḳalbe sirāyet edincekadar pes ḳalbi daḫī bařduḡda sübāt itlāḡ olunmaz/ ḳāmūs-ı cild-i evvel evāřıṫındadır

²⁴¹**El-ḫader** fethiyle ḡöz yařı řu gibi aḡmaḡ ma‘nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i evvel aḫerindedür

El-cümūd řubūr vezninde yařsız ḡöze ve řaf olur ki řāḫibinüḡ ḳasvet ḳalbinden ya řiddet ḫazneninden neř‘et eder /ḳāmūs-ı cild-i evvel evāřıṫındadır

kaḫvī ederandan şonra mesredīṭūs ve tiryāḫ-ı fārūḫ [21] isti'mālını 'adet edeler her kaḫıḡısı olursa günde nişf dirhem [22] ve ḫammāmda başına ıssı şū ḫoymaḫdan ve nebīzlerden ve müskirler- [23] –den ḫader edeler ve ḫay nāfi'dür ve ıssı ḫuma gömülmek ve kebīr mutlu [24] şū ve mā-i baḫra girmek ve yābis ḫammāmda oturmaḫ ziyāde nāfi'dür [25] ve nebīzlerün cemī'si maḫardur dimāḡı terṭīb etdüḡiḫün mā-i ^{242 243}

113a

[1] ḫarāḫ içmek meflūce benīzlerden ḫayrludur azıcık şarāb-ı 'atīḫ [2] içmek nāfi'dür emrāz-ı 'aşabuḡ cümlesine ammā coḫ içmek azarr [3] eşyādur 'aşaba ve dāīm muṭaş devālar ile aḫsırdılar ve eṭibbā-i müteḫaddimīn [4] demişlerdür ki eger dilersenḡ ki ḫīc felc görmeyesin ummayasın [5] illā meḡer ḫarnuḡ ḫafīf ola ya'nī ṭoḫla uyumayalar ve daḫī ḫara [6] ṭoru ḫızıl büre zeyt yaḡıyla saḫḫ edüp ḫammāmda sürünmek [7] nāfi'dür eger felc ḫan coḫluḡından ḫādiş olursa faşd edüp [8] ḫuvvet-i müsā'ade etdüḡi ḫadar velī demi bir ḫac kere iḫrāc edeler eger [9] ḫarāretten yūbsden olursa mā-i şa'īr ve hindibā içürelere ve muratṭab [10] ḡıdalar vēreler eger meflūc-ı evkāt söyleyüp telaffuzda ḫalel yoḡulsa [11] ma'lūm ola ki 'illet ancaḫ ḡıda deliklerindedür 'ilācı āsāndur eger tekellümde [12] ızṭırāb olursa 'illeti dimāḡdadur 'ilācı ḡāyet müşkildür eger [13] meflūcuḡ 'uzvı kendi renginde olup ol bir ṭarafdan geçerek [14] ve ince olmazsa mümkündür ki ḫalāş ola eger incilmiş olursa 'ilācı [15] müşkildür buḫraṭ ḫekīm aydur eger felc ḫavī olsa 'ilācı mümkün degüldür [16] eger za'īf olsa āsān degüldür Calinus aydur emrāz-ı balḡamīyye eger [17] fālic eger ra'aşe eger şar' ve bunlaruḡ emşālī eger şubyāna 'ariz olsa [18] bāliḡ olduḡda zā'il olur meḡer yaramaz tedbireler taḫvīmü'l-ebdānda [19] aydur bu marāz ekşeriya bārid ve ruṭb mizāclara ve ḫocalara ve ḫış günlerinde [20] bārid ve ruṭb mizāclara ve ḫocalara ve ḫış günlerinde bārid ve ruṭb [21] yerlerde olur sebebi dimāḡdan balḡam inüp sinirlere dökülür 'ilācı [22] balḡamı ishāl etmekdür ayāric-ı fıḫra ile ve terbid ve şeḫem-i ḫanzal ve milḫ-i hindī [23] birle esbāb-ı 'alāmātında aydur ḡāḫ olur ki felc verem-i nuḫā' sebebinden olur [24] eger def'ā olursa aḡa 'ilāc olmaz zīrā 'aşabuḡ feshetine ve ḫaṭ'ına [25] delālet edereger iki günden ya daḫī ziyāddan şonra olursa 'aşaba ve 'aşaba-i ²⁴⁴

²⁴²**El-şinīz** şinūḡ ve nunuḡ kesriyle ve **el-şünīz** şinūḡzammıyla ve **el-şehnīz** şinūḡ kesri ve ha ile çörek otına dēnür ḫebbe'ūs-sevdā daḫī dēnür 'andü'l-ba'z bu fi'l-aşl lafz-ı fārisīdür / ḫāmūs-ı cild-i şānī availindedür **El-sa'tertay**-ı fevḫiye ile ca'fer vezninde gegik ta'bīr olunan nebāt-ı ma'rūfa dēnür berrisne gegik ve bostānīsine 'arabī olarak sa'ter ta'bīr olunur / ḫāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

El-anderannı hemzenūḡ ve dalūḡ fethiyle ki sedīdu'l-beyāz ṭoza vaşf ederler bu ḡalṭdur şuvāb olan melḫ zerānnı olmaḫdur zāl ma'cūme ve hemze ile zer maddesinde beyān olındı ḫacı bektaş ṭozı dēdükleridür anaṭoluda ḫaşbe ürküp civārında nü şehr nām maḫalle bir bıçaḫ sa'at mesāfede ṭoz ḫuryesi dēmekle ma'rūf olan ḫaryeden çıkar melḫ endārānī dirler

²⁴³**El-nebīz** emīr vezninde küpe başmaḫla ḫāşıl olan ḫurmā ve üzüm şiresine.

El-nebīz emīr vezninde ḫurmā ve üzüm şiresine dēnür / ḫāmūs-ı cild-i evvel evāḫirindedür

²⁴⁴**El-ḫarāḫ** şeḫāb vezninde şafīşuya dēnür āb-ı nāb ma'nāsına ki aḡa bir nesne ḫarışmamış ola / ḫāmūs-ı cild-i evvel evāşıṭındadır

113b

[1] mevâdd dökülmesine delâlet ederpes öyle olsa ‘ilâca mübâşeret [2] olına tenkıye-i beden ile ve edviye-i muhallile ve muḳavviye vaz’ etmekle vereme [3] ve ḳarbe-i mücezde aydur şol fâlic ki ḳaṭ’-ı ‘aşabdan ola çäre yoḳdur [4] zîrâ ‘arzen kesilen ‘aşab bitmez Yehüd hekim aydur yâ pes ḳammâm ile çok [5] meflûce ‘ilâc edüp ḳalâş müyyeser oldı mā’l-is‘ade aydur sezâbdan [6] her gün bir dirhem içilse felci ve ra‘aşeyi teşebbühü izâle edergerek [7] yaprağından ve gerek tohumundan ve daḳî ederpelîd kökinün şuyını alup [8] zeyt yağına ḳalt edüp bedene sürmek ‘ırḳ getürür ve şıjirler [9] ağrısına ve felce eyü naf’idür eger sezâbuḳ yaprağını ya tohumını ve efrece [10] alup bir ḳazgana ḳoyup şu ile ve efrece ḳaynadup süzüp [11] ol şu ile yunup bürünüp muḳkem yatsalar muḳkem dirildür felce [12] ve cemi‘ emrâz-ı balgamiyye nâfi‘ ve mücerrebdür sezâbuḳ yarısı olursa [13] daḳî ḳuvvetlüdür mā’l-is‘ade ağva ağacı yaprağı zeyt yağıyla [14] ḳaynadup muḳarrâ edeler cürmünü kütlerün kötürümlerün dizi gözine [15] zımâd edeler ve yağına süreler eger eskiden daḳî kötürüm olursa [16] ḳalâş ederve yine mā’l-is‘ade aydurḳaplan yağı şedîdü’l- ḳarâredür [17] tedhîn olunmak enfi‘ eşyâdur andan ḳayrısı aḳa mu‘âdil olmaz [18] şifâda aydur‘ateş vaḳtinde mā-i ‘aşel içüp ḳayrı nesne içmese [19] falice bundan enf’ nesne olmaya mücez şecerinde sedîdi mā-i [20] uşûl ile ḳurûc yağını içmek ziyâde nâfi‘dür ve daḳî aydur ki reted ki [21] bunduḳ-ı hindîdür ‘ acîbü’l-nef’dür zübde nâm-ı küttâbda aydur eger mizâc ve ḳuvvet [22] ve sinn ve faşl mü‘säide ederse ‘illetinün ibtidâsında faşd nâfi‘dür zîrâ [23] dem-i säir aḳlâṭla mürekkebdür bilgil ki balḳamuḳ tevellüdi ve terîdi mi‘dededür [24] ve muḳarrî uygundur iki sebebi vardur biri ḳazm za‘if olmaḳdandır [25] ve ḳazm za‘if olmaḳ ḳarâret-i ḳarîzeye ve ḳuvvet-i dâfi‘anuḳ za‘ifindendir

114a

[1] ve ikinci müberredât ve mürettebât isti‘mâlındendir dâḳilinden ve ḳarîciden öyle [2] balḳamuḳ def‘â mümkün olmaz illâ bu iki sebebüḳ izâlesi ile olur **bâb-ı** [3] ‘**âşer ḳader beyânındadır**²⁴⁵ ḳader uyuşmaḳdur sebebi ḳaltıdur ‘ilâcı felc [4] ilâcıdur ve yübüsetden olanuḳ ‘ilâcı daḳ ‘ilâcıdur **bâb-ı ḳadî** [5] ‘**âşer teşeyyüh beyânındadır** teşeyyüh şıjirler mebd’ ne çekülüp büzülmekdür iki nev’dür [6] birine teşeyyüh-ı imtilâ’yı dërler ve birine teşeyyüh-i ruṭb derler ve birine teşeyyüh-i [7] yübsi dërler ammâ teşeyyüh-i imtilâ’nuḳ ekşer ḳudûsı balḳamı ḳalîz ḳudûsından olur [8] raḳîḳden olmaz zîrâ raḳîḳ üstürḳa icâb eder‘**alâmeti** aḳsuzın

El-neḳâ‘ nunuḳ ḳarekât şelâsi ile şol beyâz tel gibi nesnedür ki arḳada olan ogurḳa kemikinün içinde olur üci dimâḳda olup bir üci ogurḳa kemikleri içre inüp feliterleri bedene müteferriḳ olur türkiide ḳoḳar ilinün ta‘bir olunur / ḳâmûs-ı cild-i şânî evâḳirindedür

²⁴⁵**El-ḳader** fetḳiyle ‘izâ uyuşmaḳ ma‘nâsındadır ki rûḳ ḳassâs ve müteḳḳerrik bir mertebe ḳalîz olur ki ‘uzvv-ı ḳiss ve ḳareketden mu‘tel olur /ḳâmûs-ı cild-i evvel aḳerindedür

El-teşeyyüh tefe‘ül vezninde ḳocalmaḳ ma‘nâsındadır yaḳal teşîḳ el-recel izâşâr şîḳâ / ḳâmûs-ı cild-i evvel evâşîḳındadır

‘ariz [9] olmaqdur ve galebe-i balgam-i ‘alāmīdür ve ‘alāmet-i imtilā’iyye tevlīd-i balgam eden eşyānuñ [10] taqđimidür ‘ilācı ba‘de’n-nazc tenkıyye-i bedendür fağ ile ayāriclar ile ve bağı [11] ‘ilācı felc ‘ilācıdur ve dağı bābādyā ve ıurağ otı ve keklik ve iklīl’l-mülk [12] her birinden bir miqdār alup şu ile kaynadup şuyı a‘zā üzerine [13] nağul edeler ammā teşeyyuh-i yūbsi ki aña teşeyyuh-i istifrāğı dağı dērler tedricle [14] hādiş olur sıjirlere yūbüset ‘ariz olur ‘alāmeti esbāb-ı müceffefe- [15] –nūñ taqđimidür istifrāgāt-i keşire gibi yā keşret-i cev‘ yā keşret-i ta‘b[16] yā hummā-yı muhriğa yā keşret-i hemm ve gam gibi az az ‘ariz olur eger hemm ‘akıbince olursa [17] yaramazdur ammā māddenūñ şevkinde hammām memdūhdur ‘ilācı terṭib-i bedendür müreṭṭeb [18] nesnelere ile ‘avret sütün ve eşek sütün içmek gibi ve mā-i şa‘ır ve bādem [19] harīresi gibi ve bi’l-cümle bunūñ ‘ilācı dağ ‘ilācıdur gāh olur ki teşennuh [20] yılan ‘akreb şoğmağdan olur sıjir üzere ve gāh olur ki şoğulcan [21] ve nümāz buradan olur gāh olur ki afyon ve meşūgirān yemekden olur [22] gāh olur ki ‘aşaba verem ‘ariz olur bunlarūñ ‘alāmāt ve ‘ilācları [23] bāblarında zıkr olunur inşā’allah-ı ta‘alā ve dağı az olur ki bir şedīdden [24] olur aña teşeyyuh-i küzzāzi dērler bilgil ki teşeyyuh ki ‘aşaba ‘ariz olur [25] küzzāz ve temeddüddür ki ‘ağ alet ‘ariz olur ba‘zılar dēmişlerdür ki küzzāzla^{246 247 248}

114b

[1] temeddüd beyninde fark budur ki temeddüd sıjirler iki cānibinden bile çekilmekdür ve küzzāz [2] bir teşeyyuhdür ki gögsi kemiklerinden ibtidā ederşeyh-i eṭibbā ki ibn-i Sīnā aydur ki [3] temeddüd-i hağıkatde teşeyyuhūñ zıddıdur zīrā temeddüd ile inğıbāz ‘asir olur [4] teşeyyuhla inbisāt ‘asir olur muhaşşalu’l-keām teşeyyuh sıjirler büzülmeğdür sebepleri [5] ve ‘alāmetleridür ‘ilācı oldur ki ‘esnāb-ı alāmāt şāhibi aydur küzzāz ismi [6] bir mücemmeden evveline maşşūşdur gerek dağılınden ve gerek hāricinden [7] olsun ve dağı aydur remeddüd küzāz ikisi dağı teşeyyuhden yaramazdur illā teşeyyuh-i [8] yābisden degül zīrā teşeyyuh-i yābisde cefāf eşiddür yābis-i cefāfdan [9] az olur sebab-i küzzāz yāğ-ı galīzeden olur ki temdīd idicidür ve gāh [10] olur ki sebab-i cerāhet ve harğ-ı nār olur evveliye ‘ağ ale -i mü’tezzī olur [11] inğıbāzdan **alāmeti** yüzi humrete māil yā hazrete yā kemurete māil [12] olur ve ‘alil ke-enne gelir gibi görünür vechūñ ‘ağ alegörildigünden ötüri [13] ve gözleri ıomalur ve aña seher ve ‘asr-ı bevl ‘ariz olur ve gāh olur ki [14] kan tebevül ederibtidāda fevāk veca‘ re’s ve omuz ağrısı ‘ariz [15] olur anlara dört güne dek mevt korğusu

²⁴⁶Mağlabhader a‘zā uyuşmak beyānındadır **mağlab** teşeyyuhğocalmak beyānındadır

²⁴⁷El- ‘aşb fethiyle gövdede olan segirlere dēnür ki mefāşilūñ iṭinābı menzilesinde dirler müfredi ‘aşbadur /kāmūs-ı cild-i evvel evvelindedür

El-‘ağ ale t‘aynuñ ve zad-ı mu‘cimenūñ fethiyle ve el-‘azlilet sefine vezninde bālidür ve kul-ı mağüle azāde olan segirli kalın ve kba ata dēnür ki balığ otı ta‘bir olunur /kāmūs-ı cild-i şāliş evāilindedür

²⁴⁸El-kuzāz gurāb vezninde ve el-küzzāz-ı remmān vezninde bir güne ‘illete dēnür ki şedid şoğuk te’sirinden ‘ariz olur ki beden bürüşüp kavirili kalur ‘alā kul şovuğūñ şiddetinden ‘ariz olan ditmetmege dēnür el-mekzūz zıkr olunan kuzāz ‘illetine uğramışkişiyeye dēnür / kāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

olur eger tecāvüz [16] éderse asānlığıyla kırtulur **te‘ālīm sittenūnta‘līm-i hāmisi bir faşl** [17] **yedi sifri müştemeldür sifri evvelāda on bābsānide 11 şālīşde** [18] **rā‘bida 13 hāmisinde 14 sādide 15sābide 16 faşl-ı iḥtilācāt** [19] **beyānındadır** iḥtilāc segirmekdür ve yüzde ve gözde ve ğayrīde ve a‘zada [20] vāqı‘ olur eger çok vāqı‘ olup mümtedd olsa kırqıı vurdur ki [21] laḳva yā şar‘ yā sekte yā teşeyyuh yā temeddüd mişallu marāzlar hāşıl ola sebebi [22] ruṭūbet-i balğamiyyedür ki yelimşik ola harāret-i ğarīzeye taḥlīl eyler ve rīḥ-i [23] bā baḥḥār eyler mesāmmlarda çıķamaz ğalīzeti sebebinden ammā kuvvet-i dāfi‘a muttaşıl [24] def‘ eylemek ister édemez madde ile cekişür iḥtilāc-ı hādiş olur bu marāz [25] ebdān-ı bāridde olur ve esbāb-ı bāridden olur **‘ilācı** balğamı bedenden ²⁴⁹

115a

[1] gidermekdür müşhil cıbanlardan ayāric cıbanları gibi ba‘de pabunc ve iklīlü’l-mülk [2] ve merzencūş bunları şu ile kıynadup ısıcaḳla naṭūl édeler ve kızmış [3] kepek ile tekmīd édeler ve edhān-ı müseḥḥana ile ovalar ve daḥī ağdiyye-i [4] bāridden ve müvelledāt-ı rīḥden ve mā-i bāridden ictināb édeler [5] **bāb-ı evvel laḳva beyānındadır** laḳva türkce ağız egilmekdür yüzde ve gözde [6] balıḳ etleri vurdur anlara bārid ve ğalīz ḥalt gelür ağzın ve gözin [7] eger bir gözin kıbamaḳda ‘āciz olur kıacan üfürse ağzınuḡ bir ṭarafından [8] yel çıķar ve bir ṭarafından çıķmaz ve mum üfürse söndiremez sebebi [9] yā istirḥā-i ḥārrdur yā teşennücdür ikisi mābeyninde fark budur ki laḳva-i [10] istirḥāniyyede ḥavāş mükedder olur ve yüzün derisi yumuşak olur [11] ve temeddüd iḥsās olunmaz ve göz kıbağı ğeñşek olur aşığa şarḳması [12] ziyāde olur ammā laḳva-i teşennüciyyede tükürük az olup alın derisi [13] gerilüp ve deri eñşe cānibine ziyāde olur ve çeñeyi şekl-i ṭabi‘īasına [14] redd étmek müşkil olur ammā istirḥāyyede āsān olur ‘ilācı [15] dört veya yedi ğün dek ‘ilāc olmaz zīrā fecā veya sekte ḥavfi [16] vurdur ba‘zılar aydur dört ğüne dek fecā ḥavfi vurdur eger tecāvüz [17] éderse kırtulur ve dēnildi ki altı ay mümtedd olsa iyi olmaḳ ümīdi [18] yoḳdur bilgil ki bu marāzda ‘ilāc ikiye münḳasımdur laḳva-i istirḥāyyede [19] teşennüc imtilā’-yı ‘ilācın édeler laḳva-i teşennüciyyede teşennüc yübsi ‘ilācın [20] édeler kı‘ide budur zinhār yā gelüp ḥilāfın itmiyeler ve illā ebedī ‘ilācdan [21] kıalur tervīḥü’l-ervāḥda aydur tedbīr-i şāib oldur ki yedi ğünden [22] şonra ayāric-ı fıķra ve ḥuḳne-i ḥārrde ile ibtidā olına ve daḥī aydur [23] şu-i āb budur ki fulfulı ğubār-ı saḥḳ édüp dehen-i sezāb ile isti‘māl [24] édeler ammā bu ‘ilāc laḳva-i istirḥāyye içündür ve hem ekşer vāqı‘ olan [25] istirḥāiyyedür öyle olıcaḳ anuḡ ‘ilācı hemān ba‘yine felc ‘ilācıdur

²⁴⁹**El-temdīd** tef‘īl vezninde bir nesneyi pek çeküp sevündürmek ma‘nāsınadır el-temeddüd tef‘ul vezninde temdīd ma‘nāsınadır / kıāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

El-ḥulūc kıu‘ud vezninde göz vesa’ir ‘azā seker yimek ma‘nāsınadır el-iḥtilāc ifti‘āl vezninde bu daḥī a‘zā seker yimek ma‘nāsınadır / kıāmūs-ı cild-i evvel evāşıṭındadır

115b

[1] illā bu kadar var ki gārgara ta'tīs ve su'ūt isti'māli laqvada evvelidür [2] ve bunlardan hic birisi isti'māl olunmaya illā ba'de'l-tenkıyye huşūşā [3] su'ūt isti'māl olına illā kırk günden sonra ve 'alīle emr olına [4] bir qararıluq yerde oturup dāimā demişki āyineye nazar ede çok [5] fā'idesi vardır ve ağızında cevz ve biber ve qararıfil ve dār-ı fulful gibi [6] nesnelere tutmak ve şākız ve günlük çiynelemek gāyet nāfi'dür 'acāyib [7] te'siri vardır hāvī-i kebīrde aydur zencebil ve eger alup muhkem döküp [8] alyalar ve billāh ma'cūn edüp cevzi kadryeyeler mücerredür ve yine anda aydur [9] hardalı muhkem döküp sirke ile halı edüp çenesin tılā edeler [10] 'acāyib nāfi'dür mā'l-is'ade aydurturna odunu pazı yaprağı [11] şu bile şahib laqva üç güne dek su'ūt itse def' eyleye [12] mücerredür turna odunu pazı yaprağı şuyyla şahib laqva burnına [13] ta'tīs edüp üç günde halāş olduğın bir kaç kerre bu fakīr daħi [14] tecrübe edüp şahih buldum ve ba'zı vakıtda burnına çörek otı yağın [15] tamzıralar dafi'atle tecrübe olunmuşdur nāfi'adur demiş yağın çıkarmağa [16] kadir olmazsa ısıcağ şu ile muhkem döküp ve süzüp burnına [17] tamzuralar müfid ola zıkr olan 'ilāclar laqva istirhā içündür ve Allah-ı [18] a'lam **bāb-ı şānī ra'aş beyānındadır** ra'aş ditremekdür a'zā-i [19] mürekkebeğe hādış olur kuvvet-i mührikenün za'ifından sebebi su-i [20] mizāc sādıc yamadidür siğirlere 'ariz olur bu ekşer kocalarda [21] olur ve daħi kimselerde olur ki hamre ve soğuk şu içmekle [22] meşgul olalar ifrātla bilgil ki ra'aşınun darbu sol cānibden [23] ibtidā edendür kocalarda olan ra'aş 'ilāciyla zāil olmaz gāh olur ki [24] bu maraz ziyāde guşşa ya ferahdan yā ziyāde havfdan yā çok [25] cimā' etmekden olur calinus aydurbu 'illet kocalarda ednā ²⁵⁰

116a

[1] sebebiyle olur 'ilāci ba'de'n-nazc bedeni tenkıyye etmekdür mādide ayara-[2] – cātla ve gıdāda nohud-ı āb a'lādur ve tavşan eti ve anuğ beynisin yemek [3] nāfi'dür ve hammāmda oturup durulmak a'lādur menkūldur ki bir koca [4] kişiye ra'aş 'ariz olup şuya çok tuz katup içdi muhkem [5] ishāl oldu ra'aş andan zā'il oldu mā'l-is'ade aydureger [6] hammāmda sezāb yağından altı dirhem içse ra'aş ve fālic ve teşeyyuhı [7] gider gāyet nāfi' ve mücerredür ve yaş sezābdan gerek tohumı olsun [8] her gün bir dirhem kadar içseler nāfi'dür ra'aşeyi vesā'ir 'aşabı [9] marazları def' ederama şol ra'aş ki māddesiz bürüdetden ola [10] sebebi ifrātla soğuk havāya tokunmağdur yā ifrātla şu içmekden [11] olur tahayyün a'zā edeler bābādyā ve zanbağ yağı gibi edhān-ı [12] hār ile meşeriditūs ve tiryāk-ı fārūğ ve kulasife isti'māl [13] edeler gāyet nāfi'dür eger ra'aş hamrı çok içmekden olursa [14] ayruğ

²⁵⁰ **El-ra'aş** fethile ve **el-ra'aş** ranuğ fethi ve 'aynuğ sükūniyla ditretmek ma'nāsınadır / kāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

içmeye gâh olur ki bu maraz ‘akreb yağırı āğulınına [15] şokmağdan olur ‘ilâcı tiryâğ-ı erba‘a içirürel ve gâh olur ki [16] ziyâde istifrâğ étmeden olur meşelâ çok ishâlden ve çok [17] kan almağdan ve çok derlemekden ve çok taħlîlden a‘şaba [18] yübüset ‘arîz olur bu nev‘ün ‘ilâcı müşkildür belki kâbil degüldür [19] hele müreṭṭebâta meşğül olalar ki envâ‘ mālîhülyâ bahşında geçmişdür [20] **bâb-ı şâliş zükâm beyânındadır** zükâm ruṭûbet-i ğalîze ki burun [21] deliklerine ine dimâğdan nezle oldur ki boğaza ve göğüse ine [22] sebebi yâ sū-i mizâc-ı hârrdur ki dimâğa ‘arîz olur esbâb-ı hâriceden [23] ḥarâret-i şems gibi yâ edhân-ı hârre gibi öyle baş kızar ve başda [24] olan fuṣûlî raḳîḳ olur ve başuñ sühûneti sebebiyle cemî‘ [25] bedenden fuṣûlî müncezeb olur ba‘de müncezebden nüzül eder²⁵¹

116b

[1] ‘**alâmeti** burnı giciyüp ve gözi kızıl olmağdur ‘**ilâcı** eger cemi‘ [2] bedende ḥarâret olup ḳan ğalîb olursa baş ṭamarından faşd [3] édeler ve tabi‘atı telyîn édeler ve mâ-i şa‘îr ile benefşe şarâbın [4] ve mâ-i ‘unnâb ve isfanâḥ şorbaşı ve şarâb-ı ḥaşḥaş nâfi‘dür ve faşd [5] lâzımdur ammâ üç günden şonra olmağ evlâdur eger lâzım gelürse [6] bu marazda aşl ‘ilâc açlıḳ ve şusuzlıḳ ve uyḥusuzlıḳdur menḳüldür [7] eger bir gün bir gece ekl ve şarab terk olursa bu maraz zâil olur [8] ve vâcibdür ki revâyiḥ-ı ṭıbbâ ile taḳviyyet-i dimâğ édeler benefşe ve nilüfer [9] ve gül ḳoḳmağ gibi ḳacan madde nażc bulsa marazı ḥummâya idḥâl édeler [10] ve ‘and’un-nevm arḳa üzre yatmağdan şaḳınalar eger nezle ve zükâmuñ [11] sebebi sū-i mizâc bârid olursa ki dimâğa ‘arîz olup esbâb-ı [12] hâriceden başa şovuk işâbet étmek gibi öyle alın derisi gerilür [13] ve ḥaşn olur yübüseti ğalîb olup meşâmm mesend olur encüre [14] muḥtebes olup burnından aḳan nesne aḳ olur ve ğalîz bârid [15] olur ve burnı giçişür ve ḥummâ ḥâdiş olur olmağ ile müntefi‘ [16] olur ‘**alâmeti** bürüdet ‘aḳabince ḥâdiş olmağdur ve ‘alâmât-i mezkûre [17] olur ‘**ilâcı** başı kızmış ṭarı veya kızmış bez ile tekmiğ étmeğdür [18] ḥattâ ḥarâreti başuñ ‘avrîne yetişe ve daḥî bir gün bir giçe ḳara [19] çörek otını sirkeyle ışladup ba‘de ḳavurup daḥî döküp [20] bir kök ketân bezine şarup ḳosalar nâfi‘dür şifâda aydur bârid [21] zükâma işbu nücür ğâyet nâfi‘dür aḳ ğünlük ve ḳara ğünlük ve ṭabluḳ [22] ve senderüs dördinden daḥî berâber alup dökeler ve ḥablar édüp [23] vaḳt-i ḥâcetde nücür édeler fi‘l-hâl süddeyi fetḥ eder eger burnı [24] ṭutılsa nesne gelmese ‘anber ve semem ve kâğıd vebu emşâli eşyâ [25] nücür olına üzerlik toḥumu ve aḳ biberi saḥḳ édüp burnına püfkürel

252 253

²⁵¹ **El-sezâb** zal-ı mu‘cime ile serâb vezninde sıdḳ ta‘bîr olunan çiçege denür ficin gibi / ḳâmüs-ı cild-i evvel evâilindedür

²⁵² **El-ṭaşâş** raşâş vezninde ve **el-ṭaşâş** ve **el-ṭaşet** talaruñzammıyla kimi bir ‘illet adıdır bu ‘illet nezle envâ‘ından zekkâmuñ ruṭûbetlüsi olacağdur ki dimâğdan madde-i mündefi‘ olup ağızdan ve burundan ve gözden dâ‘imâ seyylân üzre olur / ḳâmüs-i cild-i şânî evâşıṭındadır

117a

[1] ziyāde nāfi'dür eger bir taşu kızdırup sirke ve gülāb döküp necārını [2] istinşāk êtseler nāfi'dür ve misk ve 'anber ve merzencūş қоқмақ [3] 'ūd ve lādin çörek otı nücūr êtmek nāfi'dür ve başını şabun ile [4] yumaқ nāfi'dür ve menқūldur ki neza ve hunnāқ için yumurda şarusıyla [5] bucuқ dirhem za'ferānı ta'cīn êdüp başını қazudup debesine ursalar [6] 'acāyib nafi'dür ve ғıda ve şerbeyi taқlīl êtmege ve uyһuyı һuşūşa [7] gündüz uyһusını taқlīl êtmek ve imtilā'dan ve tuһmeden ve yemek [8] üzre uyumadan ictināb vācibdür gündüz uyһusu veya sabah [9] coқ yaғ sürmek zūkām İrāş êder ve bögrölce yemek zūққām olanlara [10] dimāğı zaīf olına zarar dur ke-zalik cevz yemek ve şovuk şu içmek [11] ve çerb nesnelere yemek ve leyyināt ve loһum ve keşf re's zarar dur [12] һazer olına gerekdür ki zūkām ve nezle 'ilācında ihmāl etmeyeler zīrā [13] zūkām ve nezle tūzcek sele döner һuşūşā ki inen һalt maddeler ola [14] şafrāvī veya balğamī ki māliһ ola buқraқ һekīm aydur şol kimse ki [15] başda zūkām ve nezle gögsine ine öksürmekle nesne çıқmaya [16] yigirmi güne dek dıққ 'illetine döner Calinus һekīm aydur balğam māliһ olsa sel [17] eyler ғāyet yaramazdur em'āya inse anda daһī karһ eyler ve daһī aydur [18] balğam-i māliһ ve һāmiз қurūһlar eyler bu eyler sel eyler һunnāқ eyler bağırsaқlara [19] olsa hażmın fāsıd eyler ve daһī Calinus aydur nezle eger zūkām [20] şoғuқdan olsa nazc bulmadın һammāma girmeyeler amma [21] eger һarāretten olsa һammāma girmek cāizdür ve daһī һammāmda ve güneşde [22] derlemek nezleyi men' êder zīrā ki bedenden nezle һādiş olıcaқ [23] fuzulī 'araқ ile çıқar gider faşdan bu yigrekdür illā meger ki bunda [24] һarāret ve һumret ola müceзде aydur һammām nezle-i bāridenüñ evvelinde [25] nazc bulmadığı için zarar dur қaţ'ā evāһirinde nazc bulduğıçün ²⁵⁴

117b

[1] nāfi'dür ve nezle-i һārrede nāfi'dür muţlaқа zīrā maddesi һarāret-i һammām [2] ile nazc bulup çıқar ve aқsırmaқ şadır olduқda nazcı men' êtdüğüçün [3] nāfi'dür muţlaқа nazcdan şonra tuһfe-i sa'diyede aydur şol kimse ki [4] aņa nezle dāimā olsa һābb қоқlaya aņa ziyāde nāfi'dür ve bu һābb daһī [5] nāfi'dür **buder** şabr mağsūl ve türbūd ve rubb-ı süst berāber ola şerbeti [6] iki dirhemden ve bilgil mevāddı esfele cezbēdici һuқneler infa'

²⁵³ Senderūs iki nev'dür biri şarıdur ve biri siyāhdur şarısı deründe mezkūr olan eczāya ilһāken һab olına sederūsün şarısı kehribar gibidür fark yoқdur zekkām ve nezle için nücūr olunur siyāhi burun қanı için ba'deū'l-һaқ enfim gibi çekilür ruһı daһī olur iş қоқlamaқ ile olur

²⁵⁴ **El-sell** sinüñ kesri ve zammıyla ve el-selāl ғarāb vezninde bir maraž ismidür bununһaқıқatı aқ cigerde һādiş bir yāradur ibtidā-yı emrde bir kezlü һummā 'ariz olur bu maraž ekşeri zātelre'e yaһūd uzun uzadı қurı öksürüklü nevāzil ve zekkām'illetlerinüñ 'aқıbında zuūr êder ki anlardan muntaқil olur һaқ bu 'illete verem ve қurı һastalık ta'bir êderler / қāmūs-ı cild-i şaliş evāilindedür

El-dıққ daluñ kesriyle ince nesneye dēnür ve mene һemiū'l-dıққ Türkide aņa ince aғrı ta'bir êderler / қāmūs-ı cild-i şānī āһerindedür

El-'ırқ fetһiyle zī rūһ kısmınuñ gövdesi derisinden şızup çıқan ruţubete dēnür ki ter ta'bir olunur sā'ir nesnelerüñ terinde bi'l-isti'āre isti'māl olunur / қāmūs-ı cild-i şaliş evvelindedür

muālicāt-[7] –dandur ve nezle-i hārrede mizāc ve dimāğı tebrīdle ta’dīl eylemek ve nezle-i [8] bāridede teşhīn ile muḳābele şıḥhate dālldur zübde nām-ı kitābda [9] aydur dāim nezleye mübtelā olan kimsene ḥammāma çok girmek ve başını [10] tiz tiz ḳazıtmaḳ veceldür ıssı ḥak eylemek ve şacı ve şaḳalı ḫaramaḳ nāfi’dür [11] zīrā bunların cemi’sini necārları taḥlīl eder ḳānūnda der gāh olur ki [12] oḡlancıklara zūkām ve su’āl ve nezle ‘ariz olur gerekdür ki başına [13] çok çok ıssıca şu dökeler ve diline bal sürüp dilinün dibini [14] parmağıyla ḡıcıḳlaya tā kim çok balḡam ḳuşup şifā bula mücezde aydur [15] nezle ‘ilācında ‘araz umūr-ı süsteye faşddur evvelā umūr-ı süttenuḡ [16] birisi taḳlīl maddedür faşdla hārda istifrāḡ-ı ḫaltdur mücibdür [17] nezleyi balḡam gibi nezle-i bāridede ve şafrā gibi hārrede telyīn-i ḫabi’atdur [18] ikinci ta’dīl mizācdur tebrīd gibi hārrede ḥammām ḳatar ile aḡdiyye-i bāride [19] ile ve ruḫbe ile ḳabaḳ ve ısfānāḡ gibi ve tedhīn serd ve teşhīndür [20] bāridede ḳızmış bezlerle ve ḳızmış kepek ve ḳızmış ḫarı ve misk [21] ve ‘anber ve ḳavrulmuş ḳörek otı ḳoḳlar üçüncüsü ḫaşḫaş ile [22] men’-i seyelāndur ve bāḳī ḳalan seyelānını men’dür şarāb ve mā-i şa’ir [23] ile hārrede ve muḡlabı ḫelva ile bāridede ve mażmaza daḡi böyledür [24] ḫabiḫ-i ḫaşḫaş ile ve ‘unnāb ve mercimek bārid olduḡı ḫāle hārredür [25] ve hār olduḡı ḫāle bāridedür ve dördüncüsü maddenün ḳıvāmın

118a

[1] tā’dīl etmekdür ve madde-i hārrede ḫaşḫaş meşellü ile taḡlīz olına amma madde-i [2] bāridede taḫfīf ile ta’dīl olına şarāb-ı zufa ve celāb ‘araḳ süsiyle [3] ya sekencebīn ‘unşulu ile ya şarāb-ı limon ile ki ekşisi az ola sedīdi [4] aydur şarāb-ı ḫaşḫaş içmek vācib olmaz illā ibtidāda ve maddeyi şadrdan [5] nüzülden men’ etsün için amma ḳaçan madde ḫabs olsa tükürmege [6] muḫtāc olsa ol vaḳt şarāb-ı ḫaşḫaş yaramazdur beşincüsü imāle-i maddedür [7] cihet-i muḫālife nezle meyl olunur boḡazdan buruna mu’aḫḫisātla [8] öykine ḳorḳu için altıncüsü tedbīridür şol nesnenün ki ḳor- [9] –ḳulur nezleye tābi’ olmasından sel gibi su’āl gibi bunun tedbīri [10] baḳla şuyı ve arpa şuyı meşellü ile ve ma’cūn-ı benefşe ve badem yağı [11] ile ve ḫabb-ı su’āl meşellü ile ve ma’cūn ile mā’l-is’ade aydur misk [12] nezleye nāfi’dür ḳoḳmaḡıla ve başun öḡine ban yağı tıla etmekle ve yine [13] mā’l-is’ade aydur senderūs ki zamḡ-ı aşferdür kehribāya beḡzer deḡānı [14] bārid nezlelere ve zūkāma ‘acīb’ün-nef’dür vec’ün-na’nā daḡi nāfi’dür daḡi [15] ḫīn-i Ermenī şedīdü’l-ḫafīfdür şadra maḫder olan ‘azīm nezlelere nāfi’dür [16] ibn-i Bayḫārda aydur başun öḡine milḫile veya naḫrūn ile vaż’ etseler [17] bārid nezlelere nef’ ḳavī ile nef’ eyler ve dimāğı daḡi ḳızdırup ruḫbātını [18] taḫfīf ederkütüb-i ḫavāşada aydur ḳaçan zūkām olan kimsene ḳatır tezeḡini [19] ḳoḡulayup üzerine tükürdüp yola bıraksa her kim anı atlasa zūkām aḡa [20] intiḳāl eder**bāb-ı rābi’ emrāz-ı ‘ayn beyānındadır** ḫabaḳāt-ı ‘aynuḡ [21] taḫşilī budur ki zikr olunur Allah-ı ta’alā a’lem ḫaḳīḳetü’l-

umūr fī mülke [22] ve melekūte Calinus hekim aydur haq ta'alā insānuñ gözini yedi tabaqa [23] ve üç ruṭubetden hulqetmişdür tabaqa-i evvelīye şalyaya ve şāniye-i müşīme dەرler [24] ve şālişe-i şebīke dەرler andan şonra bir ruṭubet vardur yüziñi aña ruṭubet-i [25] cildiye dەرler ve rābi'a 'ankebutiye dەرler andan şonra bir ruṭubet vardur

118b

[1] yumurta ağı aña gibi ruṭubet-i beyāziyye dەرler hamise-i ğabiyye dەرler sādise-i karniyye [2] ve sābi'a-ı mülteħime dەرler ve nūr olan mevz'u mercimekdür küçük qaraca [3] nesnedir ki her nesneyi gören oldur baṭından i'tibār olunursa [4] mülteħime aher vākı' olur eger zāhirden i'tibār olunursa mülteħime olur [5] sübhān min taħayyür fī zāta sevāh **bāb-ı hāmīs remed beyānındadır** remed [6] bir ıssı veremdür ki mülteħimede hādīş olur mülteħime gözün ağına dەرler eger [7] kandan olursa alāmeti göz katı kızdurmağ ve gerülüp şişmek ve şudġını [8] katı katı atmağ ve çapaqlanup ve şiklet olmağ ve yanmağdur 'ilācı faşd kifāldür [9] cānib-i 'alīlden hacāmetdür incikden ve ṭabi'iatı telyīn eylemekdür mā-i fevākı [10] ile ve şiyāf-i ebyaz ile şiyāf-i māmişā ile kehl etmekdür mā-i verd beyāz [11] beyāzla hall êtdükden şonra mücezde aydur ġāh olur ki remed ve demevīde [12] ihtiyāc olur ki eñse cuğurında hacāmeta daħī cānib hilāfa cezb [13] etmek için ve daħī alın cuğuru üzere selk urmağ muhtāc olur [14] eger sebebi şafrādan olursa şişmek ve gerilmek ve kızarmağ ve çapaklanmağ [15] eķall olur ve veca' iltihāb ve şancumağ eşid olur 'ilācı maṭbūħbelīlic-i aşfer [16] ile ishāldur ve şarāb-ı temürhindi ve şarāb-ı iccāş ve 'unnāb ile ve şarāb-ı [17] rümmānin ile göze bārid ve ruṭb lu'āblar ṭamzurular lu'āb bezr-i қаtuna [18] ve ḥabb-ı sefercel gibi ve bārid ve ruṭb-ı 'uşāreler ile zīmād êdeler kabağ [19] ve marūl gibi ve yumurda ağıyla kız emzirür 'avret sütün ṭamzurular ve yine [20] tüzcek ılıcağ şu ile yuyalar zīrā üst gözde çok tırıcağ mesāmı [21] sed êdüp encüreyi ḥabs êderve göze şandal ve gül ve yaş kişniş şuyı [22] ṭamzurular cemī' süddeler remede nāfi'dür ṭamzurmağ ile mā'l-is'ade aydur mā- [23] mīşā evrām-ı hārrede ibtidā-i remede ve göz қаpaqlarınıñ ḥarāretinde [24] ve bişmesinde ṭilā etmeklü günün cemī'sine bir vechle fā'ide vērür ki buña [25] mānende bir 'ilāc yoğdur ve mestāc-ı elbiyānda aydur 'uşāre-i māmişā evrām-ı ²⁵⁵

119a

[1] hārreyi taħlīl êder ve ḥarāretini söyündürür ve remedün 'atıkına ve cedīdine [2] nāfi' olur ammā balğamdan olan remedün 'alāmeti şişmek ve veca'-ı ḥumret [3] az olur ve

²⁵⁵ **Beyān** göz ağıрмаğ

El-remed fetħiyle göz ağıрмаğ ma'nāsınadır / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-şiyāf kitāb vezninde göz mağulesi 'uzzva mağşüş devā ve dāruya iṭlāğ olunur ism-i cinsdür cilā ma'nāsındandır ḥālā eṭibbānuñ şāf ta'bīr itdükleri ki 'ayn-ı sefeli devāsıdır şiyāf-ı mağharrefidür izāle-i қаbz için isti'mā olunur cilā-i menzilindedür / kāmūs-ı cild-i şānī aherindedür

çapağ ve göz yaşı çok olmağdur ve uyuduğda kapağlar bir birine [4] yapışmağ ve başda sıklet olmağdur ‘ilācı tenkıye-i dimāğdur ayāricātla ve muṭavassıṭ [5] huğneler ile ve göze meşğül lu‘ābla celbe ve bezr-i kettān lu‘ābı ṭamzurmağdur [6] mücezde aydur remed-i balğamiyye fā’ide eder būy tohumı ve ketān tohmı [7] lu‘ābını ṭamzurmağ andan şoğra siyāf ağmer-i leyyen tā ki taḥlīl éde bağıyye-ı [8] mevāddıammā sevdādan remedün ‘alāmeti sıkldur kemuretle ve gözün [9] yübüseti alup kapağlar yabışmağdur bu verem nādir olur olıcağ baş [10] ağrısıyla olur ‘ilācı tertīb-i dimāğdur müretteb gıdālar ile ısfanāḥ [11] şorbası ve arpa suyu gibi ve muraṭṭıb ḥāmmāmlara çok gire muraṭṭıb eşyā [12] istinşāk éde ve kavī istifrāğları terk éde şābit ḥekīm aydur ḥammāmı [13] terk étmekle remed ḥāşıl olur mesāmeler münsed olduğıçün [14] ammā rīḥden olan remedün ‘alāmeti temeddüddür sıkletsiz ve seyelānsız [15] ‘ilācı naṭüller ve yabis tekmīdlerdür ve yābis ḥammāmlar bilgil ki kaçan [16] marāz-i ‘ayniyle şudā‘ cem‘ olsa mu‘ālece-i ‘ayn cā’iz olmaz illā şudā‘ı [17] izāle eyledükdün şoğra bilgil ḥarāretten olan remedün evvelinde [18] göze sumaq suyu ṭamzuralar göze madde gelmeği men‘ édüp kavī [19] éderḥuşūşā gülābla ışlanmış ola gāyet nāfi’dür ‘alā ibn-i ‘İsā [20] aydur remed olmaz illā ḥummā ile olur calinus aydur remed ‘ilācında [21] bedeni tenkıye étdükdün şoğra başuğ iki cānibine muḥācim ta’līk étmekden [22] iblağ bir nesne yoğdur kānūnda aydur yumurṭa ağı göz ağrısın teskīn [23] éderve şarusı za’ferānla ve dehen ve red ile ḍarbān ‘ayna nāfi’dür [24] ve daḳıḳ-ı şa’īr ile zımād étmek gözden nezleleri men‘ éderve alnına [25] ağ günlük tıllā étmek tıllā étmek nāfi’dür tervīḥü’l-ervāḥda aydur yumurṭa şarusı²⁵⁶

119b

[1] göze bağlansa göze münḥadır olan muvāddī ve gözde olan evrāmı [2] men‘ éderbu ecelden remed olan göze ki zımād édeler fā’ide eder [3] taḥf-i is‘adiyyede aydur gāḥ olur ḥātūnlara remed ‘arız olur erḥāmlarınuğ [4] bürüdeti sebebiyle ‘ilācı ṭurağ otı ve babūnec ve celbe ve dehen-i nārdın [5] ile huğne étmekdür şimden gerü ve ihtirāzlar beyān édeler bilinmesi [6] gāyet mühimdür nesne ki müncer ola ve ḥārr ola şoğan ve şarımsaq [7] ve pırasa ve kerefs ve ḥardal ve fulful gibi ihtirāz olına ve ke-zālik şarāb [8] ve benīz içmekden ve kavun ve ḳarpüz ve badıncan ḳoz ve yaş [9] üzüm ve her ṭuzlu ve ziyāde ekşi olanı yemekden sirke ve lahana [10] ve mercimek ve bağla süt ve et ve tuḥme olmağdan ve ṭa‘ām aḳabince [11] uyumağdan ve keşret-i cimā’dan ki remed azarr eşyādur ve tütünden [12] ve tuzdan ve ‘itidāllıdan ḥāric havādan ve aydınlığa ve ḳarüre ve ziyāde [13] beyāz nesnelere ve güneşe çok bağmaya ve cemī‘ eṭ’ime-i galīzden [14] şakına ve başı yağlamağ ziyāde maḳarrdür ve ḳulağa

²⁵⁶İşyāf alabar eşnāfu’l-ḳibār vezninde göz edvīyesinden bir devānuğ ismidür müfredāt-ı tabī’de mersüm olduğı üzere şaffeti yanmış ḳurşun ve yanmış bağır ve eşmed ve tütüyā-yı hindī ḡayr-ı ḥādd ve şamağ ve keşirdirhem ve afyon ve muraşşāf yarımşar dirhem kender beş dirhem şu ile ḳarışdırup isti‘māl éderler gözde olan ḳarḥeyi öğüldücdür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḫirindedür

şamzurmak dağı [15] maşarrdur gerek gül yağı gerek s'ir mdde remedi ziyde der zr [16] msmt-ı re'isi sedd dp encüre muğtebes olur ve çok uyumak [17] ve çok uyđusuluk ve yaş yemişleryyp hrr nesnelere şoklamak [18] ve şay tmek ve çok söylemek ve avz ile cğırmak zararlıdır ve keşret-i [19] istiğmm ve keşret-i faşd ve hacmet ve şabzdan şaşınalar şabi'at-i [20] lnet üzre olmak a'ldur egerçi huşneler ve şflar ile de olursa [21] i'tidle ri'yet de **bb-ı sdis derdnec beynındadır** derdnec [22] remed-i 'üzümdür ki mlteğimede olur cdn ziyde remeddr ki beyz [23] 'ayn şarasından yüksek olur hatt göz yummağı men' der bu marz [24] ekşer oğlancıklerde olur mizclarında ruşbet glib olup gözleri [25] za'if olduğun 'ilcı ba'yine remed-i hrr-ı demev 'ilcıdır

120a

[1] ve ill bu drdnc kavdr dağı iğrc ötmeye mblağa olına eger marz tfil [2] olacak olursa hacmet olına ve evrk kzberre ile zmd olına [3] yumurda şarusı azıcık za'fern ile zebede nm-ı kitbda aydır  [4] güne dek kıız emzirür 'avretün sti şamzuralar yalnız yhd şiyf-ı [5] ebyazla ve dağı aydır zrr isti'ml olmaya ill gözün şabağı üzre [6] göze elbette nesne egmeyeler şevb budur ki iğtilt-ı zrr şiyşlanup [7] tağtr olına **bb-ı sbi' cereb-i çeşm beynındadır** gh olur ki göz [8] şabağuğ ic yanında huşnet ve humret ve gıcık hdiş olur cereb [9] drler sebebi ruşbet-i maddeye veyhd tuzdan ve tütünden ve güneşde [10] çok şurmakdan olur yhd remedün tedbrinde fesd olmakdan [11] olur 'ilcı tenķiye-i bedendür ishlle ve faşd ile kflden eger şan [12] çok ise ve hrr olup cl olan devlar ile ekhn olunsa kehl-i [13] rşen yşf-ı ağmer ve ağzar gibi eger cereb ile remed dağı olsa şlih [14] nesnelere ile zmm olına eger hkke yhd bişre ile olsa müleyyen devlar [15] mvaffkdur ve bedeni tenķiye deler hellec işfer-i maşbh ile ve hmmma [16] mdvemet deler Calinus heķim aydır cerebe bundan ey nesne olmaya ki göz [17] şabağın devrp kehl gibi sađķ dp mazuyı ekeler bir s'at şura [18] ba'de uyuya cerebn aşlını keser elbette yine 'avdet eylemez mfredt-ı ibn-i [19] Bayşarda şerfden nağl deraan şatlu anarla ekşi anaruğ 'uşresini [20] bir baķır şabda řabđ olınsa şoyulunca ve anuğla kehl olınsa hkke ve cereb [21] ve selkı giderür ve başaruğ kuvvetini ziyde der**bb-ı şmen şarfe** [22] **beynındadır**²⁵⁷ şarfe kıızıl veya gök nağtdur mlteğimede ki şan hdiş [23] olur sebebi gleyndur remedden olur ki şamarları yırtıcıdır ya bir nesne [24] şokunup şamar ağzı acılmakdan olur ve hreket-i 'anfe sebebi ile şay gibi [25] ve şatı cğırmak gibi zr hareket-i 'anfe muvdd basa ve göze tağrk der

²⁵⁷**El-şarfe** terme vezninde đ arbdan yhd bir gyr hdişden naşı gözde hdişolan kırmızı şandan noğtaya dnr / şms-ı cild-i şn evğirindedr

120b

[1] öyle olıçağ tamarlar tolup ağızları açılır **'alāmeti** mevzu' tarafē [2] kızarmak esbāb-ı mezkūrenūñ taqaddūmidür **'ilācı** evvelā faşd veya hacāmet [3] édeler ve mā-i fevāka vērile ve üzerine memeden sūt huşūşā kız [4] emzirür sūt tamzurular ve yumurta dağı tamzurmak eyüdüdür mücezde vesā'ir [5] kütüb-i mu'teberde aydur gügercin kanını veya ögeyik kanını kanat dibinden bir tüg [6] kıparup göze şoqup kanın tamzurular ısıcağla ya bunlardan birini boğazlayup [7] kanını göze tamzurular ve yine mücezde aydur bu marazuñ evvelinde kana [8] ba'zı düvād' halı olına tın-i Ermenī ve tın-i kımulya gibi ammā intihāsında [9] muhallāt halı olına zerinc ve tıyn-i mahtūmla zübde-i nām-i kitābda aydur [10] memzūc mā-i verd necārına inkibāb ziyāde nāfi'dür ba'zı kitābda hattā [11] tarafeyi gidermege ziyāde 'acībdür taħallūf étmez ve gerekdür ki bu maraz [12] şāhibini cemi' hulviyyātdan ve hamrdan ve lehūmdan ve hareket-i 'anīfdan [13] ve muza'afātdan dimāğı şaķınalar hazer olına **bāb-ı tāsī' züfre beyānındadır** [14] züfre bir siñir gibi etdür tabaķa-i mülteħimede burundan yaña pıñarda olur [15] gözün kıyruğı tarafına uzanur gözün kırasına dağı geğer bebegi [16] örter gözün görmeκliğini bātl eyler seyle müşābih olur [17] farkı oldur ki züfre bir cānibden belürür aşlı görünür seyl cemī'-i [18] cānibden olur degermi olur aşlı görünmez gāh olur ki züfre [19] gözün kıyruğundan başlar başdan başa örter fı'lcümle anuñ [20] mażarratı oldur ki gözi kendü hareketinden men' éder sebebi ġalīz [21] ve yelişik ve yābis maddeden ġādiş olur **'alāmeti** yā şarı olur [22] ya kızıl olur ya kıaramtağ olur māddenūñ levni ġabetce **'alāmeti** eger [23] raķik olursa faşd édeler ve dimāğı ve bedeni tenkıye édeler [24] yelişik balğamı ġalılardan ġabb-ı ayāricla ve keçi ödünü billah kıarışdurup [25] göze çekeler calinus aydur elbette susan köki züfreyi zāil éder

121a

[1] ve bir dağı ezilmiş ġünlük cemī' devālardan ġafif ve zārarsızdur tervīhü'l- [2] – ervāħda aydur züfreyi izāle étmede tecrübe olınanlardandır kıalkanda [3] nişādirī berāber keħl étmek ve mücezde aydur etıbbā züfre için edvīye-i [4] nāfi'a zıkr éttiler rüşenā gibi veyā baslıkon gibi ve ben bunun cemī'sini [5] mekrūh göririn zīrā mażarratı göze celb éderzüfreye nef'inden zārarı [6] ziyāde olur eger züfre ġalīz ve şulb ve mezmin olursa 'ilācı [7] oldur ki ba'de'l-tenkıye dumūr ile kıparalar andan şoñra üzerine tuz [8] ile muğğ olınmış kemmūn tamzurular ve marazınūñ ġadeķasını taķlıb [9] éderler tā ki kıbağına yapışmaya ve gerekdür ki bu maraz şāhibi lehūm-ı [10] ġalīzeden ve ağdıye-i mubaħħardan 'ades ve baķla ve tüm ve başal gibi [11] cemī' mażarrātından ki remed baħtında mezkūrdur ihtirāz édeler **bāb-ı** [12] **'āşer sebel beyānındadır** sebel fetħ-i sīn ve ba ile bir perdedür ki göze [13] 'āriş olur ve göz tamarları ġalīz kıandan mümteli olup ol tamarlar [14] kızarur birbirine ulaşur gözde ovacığ

şamarlar coşdur birbiriyle [15] muttaşıl olışaş perde olur gözden dem‘alar gelür ve gicişmek ‘ariz [16] olur ol kimse şu‘lel nesneye başamaz za‘if başar hāřıl olur [17] şacan gün z‘ine karşu başsa ağsırmaş hādiř olur ba‘zi eřibbā mücerred [18] şamarlar mümteli olup birbirine ulaşmasından hāřıl olmaz belki [19] dimāędan ğaliz nesne inüp ğiřā hādiř olur drler ve daēi [20] bu maraē sarıdur ve mirāřdur sebebi ğaliz-i demdür ki ‘urş-ı mltehime [21] andan mümteli olur ‘alāmeti göz üzerinde perde grinmek hāmret ve dem‘ [22] ile şaçan şu-i şemse başsa ağsırmaş ‘ariz olur ve sebeln eķřeri [23] ĥikke ile olur ‘ilācı řifālden faşd tmekdr ve ishādur ve alnından [24] şan aldurmaşdur ve ‘acele ĥammāma girmege mdāvetem de ve hāđ keēller ile [25] iktiēāldur baslıķon ve rřenā ya řalķandı gibi eger sebel ‘aēim ve muēkem

121b

[1] olsa ‘ilācı kesmekdr tenķiyeden şonra kimsenün şariki budur ki [2] sebele her şarafdan řengāl ilişdirp cümlesin bir uğurdan [3] şekp sebeli şaldırup maķrāřla kese ba‘zi stād keēāller aydurlar [3] řiyāf řalķdı ğaliz sebelde isti‘māl eyledüm bir şaç günden şonra [4] gördüm raķik ve yufķa olmiş zāil oldu řāmil-i nām-ı kitābda ve tervihü‘l- [5] –ervāhda daēi mezkrdur řiyāf řalķandıēariki rāřet [6] beş dirhem zencār iki dirhem neřādur burāř ve zırnıē muşa‘ad ve řalķand [7] muēarriķ her birinden bir dirhem döküp ve eleyp saēķ dp ğubār ola [8] bir hafta şura ba‘de řāflar deler ve daēi řiyāf-ı aēmer leyyin ve řiyāf-ı [9] aēmerhā ve sebele ğāyet nāfi‘dr zırnıē sebele ve zufreye ve beyāz ğalize [10] gerek hādiř ve gerek ‘atik ğāyet nāfi‘dr taķvīm‘l-edviyede ve mā‘l- [11] isa‘de aydur ki anīsün ttiyāısı müzmin ve ğaliz-i sebeli giderür mücezde [12] aydur şacan sebel ile cereb muķterin olsa bir şey yoķdur řiyāf sumaķ [13] gibi ve yalnız sumaķdan řiyāf ittiēāz olunur ve gāh olur ziyāde kılnur [14] zāmę ve anzurt taēķikā bu řiyāf sebeli zāil der ve cerebi giderür iētirā [15] zāt-i remede ve zufrede mezkr olanlardur giydgi şaftann yaķasın [16] řār tmekdr ve edvīye-i bārideden ve řiyāf-ı ebyāz ve afyondan řaķınalar [17] ve uyēusuzluk ve cimā‘ daēi şarardur ve Allah-ı a‘lam **te‘āllim-i ĥamisn sifr-i** [18] **řānisi on bir bābı müştemeldür bāb-ı evvel şaml ve řamķam beyānındadır** [19] göz řapaķlarında hāřıl olur ĥayvānlardur ikisinün mābeyninde fark [20] budur ki řamķamn ayaķları coş olur şaml öyle degüldür sebebi mādde-i[21] balğamiyedr ki müte‘affin ola şabi‘at ol maddeyi göz řapaķlarına def‘ der[22] öyle ĥayvanlāyıkā ķabl dp mizācı sebebiyle kehle şreti hāřıl [23] olur ‘ilācı tenķiye-i beden re‘isdr ayāriclar ile ve mā-i melēeme ve mā-i [24] baēr ile göz řapaķların yummaķdur yāēd burāř-ı ermeni yumuřaķ dğp

122a

[1] üzerine dökülür zîrâ bundan cemî‘ kamllar dökülürkaçar bu maraz şâhibi [2] gerekdür ki tokla yatmağdan ve tuhme olmağdan ihtirâz êde **bâb-ı** [3] **şânî kurûhu’l-‘ayn beyânındadır** emrâz-ı ‘ayndan biri dağî qarheler- [4] dür ki cemî‘ tabakât-ı ‘aynda hâdiş olur ammâ mültehimeden qarîniyeden [5] ve ‘ayniyyeden gayrı yerlerde çıksa hiss ile zâhir olmaz tabîb remed [6] şanur sebebi ahlâ-ı hâdde muhterikadur ki gâh olur darbeden olur ya sakta [7] yabuşur ‘ağabince olur ve envâ‘ yedidür ‘alâmeti dem‘adur ve igne batar ki [8] şanca şanca ağrımağdur ‘**ilâc**ı kifâlden kan olmağdur ve hacâmet [9] sâķındür ve faşd-ı şâfindur ve ayâriclar ile bedeni ve dimâğı pāk êtmekdür [10] ve şiyâf-ı ebyaz afyon birle ekhâldur rebede nâm-ı küttâbda aydur şed-i etrâf [11] delik şedîd ya‘nî ellerin ve ayakların ovmağ ziyâde nâfi‘dür müceзде [12] aydur eger qarğa sağ gözde ise şol cânibi üzre uyusun zîrâ [13] qarğa olan cânibinde uyusa mevâdd göze müncezib olur eger arğa [14] üzerine uyusa qarğanuñ ağızı yukarı olup mevâdd hârice akmayup [15] ‘aynda muhtebes olur belki tabakât-ı ‘aynı ekl êdüp ifnâ êderve yüzi [16] koyun yatmağ mevâddi ‘ayna döküp qarğayı oñulmağa komayup zararı [17] müştêd olur eger qarğa çürükli olursa pāk kılına bâl şerbeti ile ve kız süti [18] ile yâ mâ-i halb ve ‘asel ile gerekdür ki şâhib-ı kurûh lehûmdan ve halâvîden [19] ve cimâ‘dan hammâmdan ve galîz gîdâlardan ve harekât-i ‘anîfeden ve ve müncezâtden [20] ve kuşmağdan ağsırmağdan ve çağırmağdan ihtirâz êdeler **bâb-ı şâliş** [21] **sulâķ beyânındadır** sulâķ kalınlıkdur göz kabağlarında mādde-i galîze-i [22] derya-i ekâldan ya‘nî hârr olup civârında olanı ekl êdüp ifnâ [23] êderanuçün göz kabağı kızarur ve kirpiklerdökülür gâh olur tefrih-i çefine [24] ya‘nî göz kabağı olmağa yetiştirür ol mādde-i ikâle ve gâh olur ki [25] fesâd-ı ‘ayna yetiştirür mādde kabağlardan tecävüz êdüp ‘ayna sirâyet

122b

[1] êtdüğüçün ve sulâğdan ba‘zı tâzedür ki üzerine çok zamân geçmiş [2] degüldür ba‘zı eskidür ki üzerine çok zamân geçmişdür ve çok olur ki [3] sulâķ remed ‘ağabince olur imdi vâcibdür ki remede sū-i tedbîrden [4] şakınup ve sulâķ ‘ilâcında ‘acele êdeler ‘ilâcı başı ve bedeni tenķiye [5] êtmekdür mâ-i verd ile sumakı ısladup göze tamzurmağdur ve egrigi eyi [6] kabuğı çıkmış mercimek gül suyu ile tunc êdüp geçe yağı êdüp şabâh [7] hammâma gire taħlîl-i madde ve teskîn hâdded içün ruṭubetle müceзде aydur hammâma [8] müdâvemmet enf- i eşyâdandur ve kavî mu‘âlicedür ammâ kadîm-i sulâğda incikden [9] hacâmet êdeler māddeyi hilâf-i bâ‘ide cezb içün ve alın tamarından faşd [10] êdüp hammâma çok gire ve mâ-i hârr ile tekmiğ êdüp ve necârına egilüp [11] yüzi koyun tura ve nîm dirhem niḥâs maḥrûķ ve üç dirhem zâc ve bir [12] dirhem za‘feran ve fulful ve mazu şarâbıyla ezüp ‘asel raķîķ gibi olduğdan [13] şonra göz kabağınuñ hâricine tîlâ êdeler ki cām‘dur feyzi ve cilâyı taħlîli [14]

men' ederkarha-i sirāyeti def' eder ve maddenün fesādını zāil eder göz kabağına [15] dökileni **bāb-ı rābi' perde beyānındadır** perde ruṭubet-i balgamiyyedür ki ğalīz [16] olur ve daḥī ḥacer gibi olur göz kabağınuñ iç yüzinde ṭuluya beñzer [17] bir gölgede ve şekilde **'ilācı** anzurüt ve şumağ buṭum ile ve azacığ sirke ile [18] kabağına ṭılā edeler eger bununla münhel olmazsa kabağı döndürüp neşter ile [19] hāk edüp gidermek gerekdür **bāb-ı ḥāmis şa'ire beyānındadır** [20] étdirsegi dedükleri marāz dur uzun veremdür kapağ ucında kirpik [21] bétdüğü yerde zāhir olur şekilde arpa gibidür anuñçün şa'ire teşbīh [22] olunmuşdur ekşer ḥudūsı kandan olur andan sonra sevdāya müsteḥīl [23] olur ğāh olur ki anuñla ḥarāret ve ḥumret olur 'ilācı faşddur [24] ve ishāldur ḥabbe ayāricla acılığdur ve naşş ğıdadur ve ermiş iç yağı [25] arpa unı ile zımād étmekdür yāḥūd gügercin kanıyla ṭılā étmekdür

123a

[1] ya erkek kumru kanıyla ṭılā étmekdür mücez şerḥinde sedīdi aydur sekencebinden[2] bir miğdār alup şu ile ḥall edüp olmaz ol mavzū'a sıvayalar ziyāde [3] eyüdü zübde-i nām-i kitābda aydur faşd edüp nevāḥı re'isi tenkīden [4] sonra şiyāf ya mişa ve ṭin-i Ermenī ikiside tāze kişniş şuyla ezilmiş [5] ola ṭılā éde mā-i şa'ir ğusl edüp anuñla tekmiğ edeler ve daḥī birbiri [6] ardınca muḥkem ıssı étmekle zımād étmek nāfi'dür başı koymış sikek [7] ile zımād edeler ve şabr ile ṭılā étmek ve ḥalle memzūc sekencebīn ile ṭılā [8] étmek nāfi'dür ve bilgil ki edviye ile taḥlīl olursa ḥoş ve illā keḥḥāle [9] mürāca'at edeler maḥrāş ile kaṭ' éde ve Allah-ı a'lam **bāb-ı sādīs şernāk** [10] **beyānındadır** kesri-şin-i mu'cime ile zā'ide şehemdür üst kapağ içinde olur [11] ol şehem zā'ide kabağı ağır eyler ve şarkmış gibi eyler şöyle ki gözün üst [12] kabağı evḳātce acılmaz ve bu şernāk ekşer oğlancıklarda 'ariz olur ve mirācında [13] ruṭubet-i ğālib olanlar ve şol kimselere ki çok remed cekmiş ola **'alāmeti** [14] budur ki kaçan iki parmağın ile şernāk şıksun andan sonra parmakların [15] ayırsun yağ kılka iki barmağ ya'nī ruṭubeti tizcek kabül şekl eyler ammā [16] ğalezeti için ḥaylī zamān bu murūca ṭurup tizcek evvelki ḥāline [17] 'avdet eylemez **'ilācı** bedeni ve dimāğı ayāricatla pāk étmekdür ve işlāḥ [18] ğıdā ta'dīl-i mirācdan şol miyāh ile tekmiğ gerekdür anda ḥaşayış [19] muḥallile ṭunc olunmuş ola ve basiliḳon-ı ekber ile keḥl edeler eger taḥlīl olursa [20] ḥoş ve illā el ile 'ilāc olına mücezde aydur şernāk 'ilācında dumūr [21] gibi bir nesne yoğdur keyfiyyeti budur ki keḥāl iki barmağıyla 'alīlün [22] üst kabağın aşığa ceke tā ki kapağ gerülüp şernāk yumrulunup zāhir [23] ola andan sonra üstinden gözün neşter ile yarup katı derin yarmayup [24] kilkiyle yarup zarar yetiştürmeyüp ol şernāk dedükleri şehem [25] zā'idi zāhir olduğda kettān beziyle yapuşup şağa ve şola taḥrīk

123b

[1] éde yuqaruya çeküp bi'l-külliyeye çıkup andan sonra neşter ile kesüp [2] 'alākayı kaṭ' éde eger ba'de'l-kaṭ' nesne bākī qalursa üzerine tuz [3] eke bākī qalanı yemek için ba'de sirke ile ıslanmış bez vaż' éde tā ki [4] qanı kaṭ' éde ve lahm zā'idi ifnā éde vesa'id ibn-i heybetu'llah muğannī nām-ı [5] kitābda aydur eger göz qabağında baqiyye qalursa derdenic 'ilācın édeler [6] tā ki göze şıhhat vere ve göz şıhhate 'avdet éde **bāb-ı sābi' şa'r beyānındadır** [7] emrāz-ı 'aynında biri daḥī gözde qıl bétmekdür şol qıldur ki başı [8] gözün içine egri batar göz qabağı acılıp qabandıqca gözi incidür [9] kızardur ve yaşardur bunun sebebiyle mevādd aña müncezib olur sebel ḥādış [10] olur göze aq düşer sebebi gözde ve qapaqda fāsıd ruṭubet çok [11] olmaqdur 'ilācı tenkıye-i dimāğdur ba'de ekhāl ḥādde-i menkıye ile iktihāldur [12] ve rüşenāyı ya şiyāf-ı ihzarr ve basılıqdan egri gibi ba'de egri batan qıl [13] qöbürüp andan sonra gözün qabağını döndürüp mülteḥime üzerine ḥamīr-i [14] bārid koyup daḥī bir ucı egri igneyi muhkem kızdırup qılun yerini [15] key éde tā ki qıl bétmeye andan sonra qılun yerini daḥī qobarup anı [16] daḥī evveliki gibi key éde ḥamīr-ı bārid qonulduğunun fā'idesi oldur ki [17] ḥarāretten göremez zarar ırmeye key qılınduqdan sonra ḥamīri geydürüp [18] gözi pāk édeler taqvim'l-ebdānda aydur iki qıldan artuq ki [19] olunmaya ba'de'l-key ol mevzu'a beyāz beyāz ve dehen ve redd-i tılā olına [20] yāḥūd egri qılları yolduqdan sonra birine şol edviler qonıla ki [21] qıl bétmeye māni' olur kirpi qanı ve kirpi odı ve qurbağa qanı ve kelb [22] kenesi veya qarınca yumurtaşası incir süti ya nişadur ve ḥummār-ı qarīki [23] külli ḥalle ma'cūn olmuş ola ba'zı eṭibbā demişdür ki şa'r mentūfun [24] mevzu'ı şahm af'i ile delik olunsa 'avdet étmez mā'l-is'ade böyle [25] dēnildi ki qavlini tekzib éder eger qıl bir yā iki olsa sā'ir-i mustaqīm

124a

[1] qıllara ulaşduralar edviye-i mülşaqe ile şaqız gibi ve şumağ gibi ve aşık [2] gibi yāḥūd göz qabağınınu ic yanından bir yurdusı küçük igneyi [3] şoqup ol egri qıl igneyurdusına geçürüp göz qabağınınu [4] arqasından çeküp çıkara egri qılı igne yurdusına geçirmek [5] 'asir olursa ol igne yurdusına 'avret qılunun iki başını [6] geçürüp ol igneyi göz kapağınınu içerüsinden taşra çıkurup [7] ol 'avret qılı bir ḥalka gibi olup ol egri qılı ol ḥalka [8] içine çeküp göz qabağınınu arqasından çıkara egri qıllar çok [9] olsa göz qabağı qaşr olına kaṭ' ile keyfiyeti budur ki göz qabağından [10] qıl biten yeri kaṭ' édüp üzerine oñuldur devā koyalar bu mezkūrātün [11] her birine keyfiyetle olduğı keḥāller bilür anlara mürāca'at olunmaq evlā- [12] –dur **bāb-ı şāmin ḥikke ve illā cefān beyānındadır**²⁵⁸ göz qabağı göz pınarı [13]

²⁵⁸**El-cefen** cimūn fethi ve fanuñ sükünüyle göz qabağına dēnür cem'i ecfen ve ecfān ve cefūn gelür / qamūs-ı cild-i şālīş evāşitındadır

gicişmekdür ruṭūbet-i mālḥa bu raḥnedür **'ilācı** her şabāḥ tatlu istiḥmāmdur [14] ve ıssı şu necārına egilüp gözin ṭuta ve ḥammāmda ve ḥammāmdan ḡayrı [15] yèrde dirilmek nāfi'dür ḳoruḳ şuyıyla terbiye olmuş tūtiyā kehl [16] ètmek ve mā-i verd ile ṭamzurmaḳ ve şiyāf sımāḳ ve ḳoruḳ tūtiyāsı [17] nāfi'dür eger bunlar ile temām-i kifāyet ètmezse ḥalt-ı reddi isfirāḡ olına [18] ayāriclar ile **bāb-ı tāsī'cesā beyānındadır** bu bir şalabetdur ki göz ḳabaḡına [19] 'āriḫ olur sebebi sū-i mizāc yābisdür māddesiz yā ḥalt ḡalīz yābisdür [20] **'alāmeti** cefnūḡ şalabeti ve 'asr-ı ḥareketi ya'nī gözini acup yummaḳ [21] müte'ezzir olur veca' ile ḥumret ile ruṭūbetsiz **'ilācı** tertīb ve tekmīddür [22] mā-i ḥārr ile ve naṭulāt ile ḥammām ile ve ıssı şunun necārına gözin [23] ṭuta ve dāimā gözin ıssı şu ile yuya **bāb-ı 'āşer kümentü'l-cefn beyā-** [24]-**nundadır**²⁵⁹ bu bir marāzıdır ki 'alīl uyḫudan uyandıḡda şöyle ḥiss [25] èderki ḡüyā gözi içinde ḳum vardur sebebi riḥ-i ḡalīzdir göz ḳabaḡında^{260 261}

124b

[1] **'ilācı** tenḳīdür ayāricatla ve göze mā-i celbe ṭamzurmaḡdur ve ḥammāma [2] girmek ve dāimā ılıḳaḳ şu ile gözünü yummaḳ ve aḡdiye-i ḡalīzden [3] ictināb ètmek ve şıḡır ve keci eti ve eski peynir yémekdür **bāb-ı ḥādī-i 'āşer** [4] **dem'at beyānındadır** göz yaşarmaḡdur sebebi ruṭūbetdür ki dimāḡdan [5] carī olur ya 'aḡalāt-i 'aynuḡ za'ifidür **'alāmeti** ruṭūbet-i 'ayn [6] ve seyelan-ı dem'dür 'ilācı tenḳiyye-i dimāḡdur ayāricatla tekrār-be-tekrār ve ḳoruḳ [7] tūtiyāsıyla iktihāl ve her gün acele ḥammāma girmek ve dirilmekdür mücerrebdür [8] ḳoruḳ şuyıyla terbiye olinmuş tūtiyā kehl ètmekdür ve gözine mā' ile [9] memzūc sirke ṭamzurmaḡdur mecmū'l-mücerrebātı aydur helīleci ḥamīr ile ḳaplayup [10] tenevvürde kiremid üzre ḳoyalar tā ḥamīr ḳarārınca şabr èdeler bā'de helīleci [11] çıkarup ḳabın alalar muḫkem saḫḳ èdüpbir danḳ za'ferān ile göze çekler [12] 'acāib nāfi'dür göz yaşı kesmede nazīri yokdur tervīḫü'l-ervāḫda [13] aydur eger ma'cūnı gözden seyelanı māyı men' èderve daḫī aydur helīlec ile [14] kehl ètmek dem'ayı def' èdüp gözi ḳavī èderte'**allüm-i ḥāmisūḡ** [15] **sifr-i şalişi on iki bābı müştemeldür** **bāb-ı evvel beyāz 'ayn beyānındadır** [16] ya'nī ṭabaḳa-i ḳarniyede aḳlıḳ zāhir olmaḡdur ḳarniyenūḡ zāhirinde olup [17] raḳīḳ eşer dèrler ḡayr olup ḡalīz olına beyāz derler sebebi gözde [18] ḳarḫa olup aḡrıyup gözi çok yummaḡdur yā su mu'ālice remedden [19] ya şaḳīḳiden ya şiddet-i şudā'dan olur **'ilācı** sebebi bi'l-temām zā'il [20] olduḡdan şonra ḫālī kehl ile iktihāl olunmaḡdur ammā evvel ḥammāma gire [21] yāḫūd gözünü ıssı necārına ṭuta andan şonra kehl istī'māl ètmek [22] te'sİRde ḳavī olur

²⁵⁹**Beyān kemne't-cefn** el-kemnet ḡurfe vezninde göz 'āriḫ olan ṭamā nalḡa dènür 'alāḳul ḳızıl ḳızıl keci ki dènür ki göz 'illetlerindedür / ḳāmūs-ı cild-i şaliş evāḫirindedür

²⁶⁰**Beyān-ı** ḫikke ve el-ecfān

²⁶¹**Cāsya** hemzenūḡ meddiyle peklik ḡalīzet ve şalābet ma'nāsında ismidür / ḳāmūs-ı cild-i evvel-i evvelindedür

gözde olan aķ yumuşayup ‘ilāca fāil olur [23] edviye-i hāliye ki ağı giderür serçe pençesi ve kırlanđıç pencesi ve fare pencesi [24] ve zübdü’l-cür ve burak-ı ermeni ve zencār ve řakāyık’un- nu‘mān-ı ‘uřāresi [25] ve zibl-i timsāh her kağı olursa seker ile kehl olursa biri biri ardınca

125a

[1] yedi güne dek beyāzı ‘aynı izāle eder bilgil ki bu maraz hādiř olsa eşeri [2]bi’l-küllıye gétmek ta‘men étmeyeler tamām biri olmak az olur māl isa‘de ve tervihü’l- [3]-ervāhda kırlanđıç zibli gözden beyāzı izāle eder ve ‘acebdür ve aķşems’eddīn [4] hazretlerinden menkūl ve mücerredür bu faķır dağı tecrübe édüp řahīh buldum [5] ‘asel ile ya seker ile çekeler muķaddimā mezkūr olan řerā’iți dağı ri‘āyet [6] edeler mā’l-isade aydur ki böğürtlendür kara tut yemişi gibi olur [7] yabrağın döküp şuyını yedi gün birbiri ardınca göze şamzuralar gözün [8] beyāzın giderür gerek eski ve gerek yeni olsun mücerredür ve dağı iki dirhem [9] emlec olup iriçe döküp şatlu řuda iki sā‘at kadar ışladup ba‘de şıkup [10] şuyın alalar yine āher emlec şatup ışlada şıka üç def‘ā böyle [11] éde ve göze şamzura beyāzı giderür gerek eski ve gerek yeni olsun ve dağı [12] ibn-i Baytār İřhāķ bin ‘ömer andan naķl éderbir şalabe alunup fihri niħās [13] ağmer olup bir şatre ħall ve bir şatre ‘avret süti ve bir şatre ‘asel ki [14] yanmış olmaya mezkūr şalabe üzerinde zıkr olunan fihri ile řahķ [15] edeler ħattā ğalız ve kara ola anuğla göze kehl olursa gözün nūrını [16] ħiddetlü éderve gözün perdesini giderür ve beyāzı giderür def‘ éder[17] tervihü’l-ervāhda aydur buruķ gözden beyāzı ‘atīķi zāil édermenkūldür [18] ki beyāz ziyāde şalik olsa müşkildür mirāřu’l-beyānda aydur merāre-i [19]žān ‘asel ile iktihāl olursa nezel māye māt‘idür ve beyāzı izāle-i ‘acīb [20] ile def‘ éderböyle olduğı taķdīrce dimāđı tenķıye étmeyince étmeyeler [21] şablu’l-tenķıye fā‘idesinden zararı çoķdur ħazer edeler **bāb-ı řānī** [22] **đarbe beyānındadır** emrāz-ı ‘ayndan biri dağı đarbdür göze vāķı‘ olsa [23] **‘ilācı** fařd ve ishāl ve ħacāmetdür ve ħuķne-i leyyine ve lāyık olan bu- [24] –durki ishāl taķavv‘āt mā-i fevāke ile ola ve beyāz beyāzı şarusıyla [25] ve gül yağı ile göze vaz‘ edeler **bāb-ı řāliř ğarb beyānındadır**

125b

[1] nāsūrdür māķ-ı ekberde ya‘nī göz pıñarında olur buña taķaddüm verem-i şağir [2] ħurūcudur kaçan řarĥa olsa düşölse ol vaķt ğarb deyü tesmiye [3] olunur sebebi inřāb maddedür göz pıñarına **‘ilācı** faşddür ve ishāldür [4] ve talĥif ğidādür bu maraz-ı müşkil marazdır gec oñulur müfeřşilān **‘ilācı** [5] kütüb-i keĥāline mezkūrdür ğāh olur ki kütübe muĥtāc olur öyle olsa [6] keĥāline mūraca‘at olına kaçan deşilüp irini aķsa oñulmasa yumurța şarusını [7] beř on def‘ā ursalar şeksiz oñuldür mücerredür **bāb-ı rābi‘ ğıřā beyā-** [8]-**nındadır** bu řol marazdır ki gece görmez ħulķdilinde buña řeb kör [9] dērler sebebi necārāt-ı

ğalîzdur ki demi bulandırur ve ğalîz éder ekşer [10] bu maraz kıara gözlerde olur ‘ilacı istifragđdur ayāricatla ve ğargara [11] ile ve mu‘tasātla ve ‘ırk yağından faşđ étmekdür ve dağı [12] bābādyā ve turağ otı ve razyana gibi otları kıaynadup şuyına [13] yüzün ve gözün bürüyüp tırmağđdur ve Muğammed ibn-i Zekeriyā-yı Razī [14] hāvīde aydur Ebu Naşr Farabī kıameri ve kevā gibi görmez olmuşđur [15] mercimek kıadar kendüsi benefşe ile su‘üt étdi ol ğiçe kevākibi [16] bir miğđār ğördi ikinci ğiçede bir tamla biri oldı ğayrılar dağı [17] tecrübe édüp anlar dağı öyle oldı lakin vācibdür ki şifde su‘üt [18] étmeyeler zīrā ziyāde müşhen ve müceffedür ‘Abdu’l-lağif Tebrizī aydur [19] kıurd ödiyle kehl olunmağ ğişāyı zāil éderve dağı aydurki o üstādum [20] ni‘medu’llah ta‘ālā bağferāna tecrübe étdi ve ‘asrımızun ba‘zı aña birine [21] emr étdi bir kere kehl étdikleri ğeçe kevākibi ğördiler ğerekdür ki cemī [22] muza‘afāt-ı dimāğdan ve mücerrātdan ve değān ve ğubārdan ve bī-vağt [23] ta‘ām yemekden ve tuğme olmağdan ihtirāz éderler **bāb-ı ğamis ceher** [24] **beyānındadır** bu şol marazdur ki ğündüz görmez sebebi rūğ-ı [25] başirenüğ rağti ve kıilletidür ziyāde şemsün nūrıyla müteğalhıl olur²⁶²

126a

[1] ya‘ni tağılır ğider ve kıaranuluğda cem‘ olur ‘ilacı tertīb ve tağvīt [2] ‘ayndur ve tağılîz-i dem ve keşret-i istihmāmdur ve ğerekdür ki ağıdiye-i ğariğeye [3] devāmu’l-ğadden ve kıabizıyyeden ve ğāmzeden ziyāde ğazer éderler [4] **bāb-ı sādīs mā beyānındadır** ğöze şu inmekdür bir ruğbet-i ğalîze- [5] –dür ki vech-i ğadeğada müncezā olur sebebi dimāğun mizācında ruğbet [6] ve bürüdet ğalib olmağđur ya başına nesne toğanmağđur ya düşmekden [7] ya şuda‘-i müzmindür ‘alāmeti oldur ki ğözi öğlerinde iplik gibi [8] ya siğek gibi ya tütün gibi ya kııl gibi yağūd müğtelif şu‘leler [9] gibi nesne ğöre bilgil ki ğayālāt-i mezküre ğāğ olur ki başa [10] mi‘deden necār kııkmağıla olur böyle olsa şu inmegi ‘alāmāt [11] olmaz bu ikisinüğ mabeyninde fark beş vechledür biri budur ki [12] eger yemeyeyüp tuğme olduğdan şonra olursa mi‘de necārından [13] olur eger acılığda ve toğluğda bir kıarār olsa şu ‘alāmetidür ikinci [14] vechi budur ki māyı manzar olan ‘alāmāt-i müddeti tağvīl olmaz vech-i [15] şālīs budur ki māyı manzar olan ya az az ğafif olur müfārağat [16] édinçeye az az müştedd olur ğattā mā nüzüł éderbir ğāl üzre [17] dāim olmaz vech-i rābi‘ oldur ki māyı manzar olan ğayālāt [18] ile ğadeğa ya‘nī ğözün bebegi bulanık ğörinür ğitdükce kedüret [19] ziyāde olur vech-i ğamis budur ki māyı manzar olan ğayālāt [20] ekşer bir ğözde olur iki ğözde dağı

²⁶² El-ğarb ğarb vezninde ve bir nev‘ sivilce ismidür insānuğ ğözinde ğadış olur ve bir verem ismidür ki ğözün pınarında zuğür éder ma‘lüm ola ki kütüb-i tıbbiye ğarb lağzı yalnız bir ‘illet ile mübeyyendür ki ekşer ya ğözün pınarında tahāddiş éder bir kııbandur anda madde-i müctemi‘ olduğda ya ğāricden dişilüp burundan ağar yağūd dāğilden dişilüp burundan ağar ve ağıp bir şey kıalmadığda yine ‘avdet éder ve kıāhice bu ‘illet büyüyüp uzanur ğattā perde-i çeşmi ğarğ éder bu ‘illetün ğözde ğālī muğ‘idde nasuruğ ğālī ğibidür ‘arablar buña ferağ ve melān-i iğlāğ éderler dāimā tołup boşaldığıçün /kıāmüs-ı cild-i evvel

olıcağ olursa muhtelif [21] ziyāde nokşānla ve taḫaddüm ve teaḫḫur ile ‘illet ekşer ḳara gözlülerde [22] vāḳı’ olur müceзде aydur şol kimesneler ki aḡa ḫayālāt-i müstemmer ola [23] altı aydan tecāvüz ederse emīn olur ke-zālik şol ḫayālāt zāil olup [24] yine ‘avdet ederse mā’i manzar degüldür ve bilgil ki ḫayālāt ekşilerden [25] ve müneccer nesnelerden isti’mālından ya tuḫme olmaḫdan ya ṫoḫla yatmaḫdan²⁶³

126b

[1] ve ḳabzdan olur ‘ilācı izāle-i sebebdür ve tenḳıbe-i mi’de ve dimāğdur ayāriclar [2] ile ve müceзде aydur ayāric-ı fıḳara o ḫabb’üz-zeheb isti’māl edeler büyük [3] ḫablar olduḡı ḫālde ayāric-ı fıḳara memdüḫdur ḫayālāt def’i için buncılayın- [4] –dur ḫabb-ı zeheb ve ayāric-ı fıḳarave mā-i ‘asel ile ḡarḡara edeler ve daḫī [5] müceзде aydur keten taḫmuyla ḫabb-ı sebīl iktiḫāl emīn eder ve nüzülünden sonra [6] iktiḫāl olursa şıḫḫat vērür ve yine müceзде aydur ḫāl keḫller isti’māl olunmaya [7] illā başı ve mi’deyi pāk ede andan sonra zīrā ḳablu’l-tenḳıye keḫller mevāddī [8] göze cezb ederöyleye tızcek şu iner ke-zālik ‘aṫūsāt daḫī ḳablü’l- [9] tenḳıye ḫatırdan ḫāli degüldür ammā ba’de’l-tenḳıye bunlar nāfi’dür ve yine müceзде [10] aydur şol mā ki raḳıḳ ola şafī ola ḡāḫ olur ki ḳademe muḫtāc olur [11] ya’nī seyl urmaḡa ammā ḡalīz ve bulanıḳ gök olan ya kireç gibi olan [12] ‘ilāca ḳābil degüldür ve ḡāḫ olur ki şuḳbe-i ‘ayniyyenüḡ cümlesinde olur [13] öyleye ‘amī İcāb ederammā Ebu’l-ḫasan Sa’īd bin Hebetu’llah aydur [14] ziyāde mā raḳıḳ olan mā ḳaçan ḳadeḫ olursa yine ‘avdet eder[15] ve bedende imtilā’ ve elem var iken su’āl ve zükām gibi ve şudā’ gibi ḳadeḫ [16] olunmaya bāḳī şerābeṫini ve levāzımını ve ḳadeḫün ṫarıḳatını keḫāller bilür anlara [17] müraca‘at olına şeyḫ demişdür ki ben bir kimesne gördüm anuḡ gözine [18] şu inmeḡe başladı kendüye ‘ilāc eyledi istifrāḡ bir hīz ve taḳlīl ḡıdā [19] ile ve şorbalardan ve muraṫṫıbatdan ictināb edüp bir yanlara ve ḳolyelere [20]ḳaşır étmeḡe ve talṫīf ve taḫlīl ederkeḫller ile tā ki aḡa başarı ‘avdet eyledi [21] ‘avdet-i şāliḫ ile ve yine şeyḫ aytdı bunda olınarlardandır yanmış ḳırlanḡıç [22] başı ki ‘asel ile keḫl olına ve ba’zı müfredātta aydur yarasa beyni [23] seyle nüzül-ı mānuḡ evvelinde keḫl olına ḡāyet nāfi’dür ḳānūnda aydur [24] rāzyāne başarı ḫiddetlü eder ḫuşūşā zamḡı ola nüzül-ı mānuḡ ibtidāsında [25] nef’ ederḳütüb-i keḫālinde mezkürdür ki bu ḫuşūşda yalnız ma-i başal ‘asel

127a

[1] ile iktiḫāl-i mücerrebātandur ve mā fütunc daḫī böyledür ve ‘asel ile ḳaşnı [2] daḫī böyledür ve ḳaşnı yemek nāfi’dür ve daḫī ḫārr keḫller isti’māl olunmaḡ [3] nāfi’dür şiyāf-ı merārāt ya’nī ödler ile şiyāf ve basliḳon gibi ammā [4] keḫlleri tenḳīden sonra isti’māl edeler

²⁶³El-necār ḡarāb vezninde ıssı şudan vesā’ir ıssı nesneden neş’et eden deḫāna dēnür ki buḡ ta’bīr olunur / ḳāmūs-ı cild-i evvel aḫerindedür

ķā'ide-i hikāye muhālefet  tmeyeler t  ki [5] nef' tam h şıl ola **şıfat-ı kehl** bu bir m p rek kehl d r ki g zi ey   der[6] hem Őu inmegi men'  dert t y y  alup yaŐ r zy ne Őu bile ıŐladalar [7] ve ķurıdalar yine tekr r ıŐladup ķurıdalar  c def'  b yle  deler [8] ba'de zencebil ve biber ve dar-ı fulful ve ma-i m r n her birinden t t y nuŐ [9] 'aŐrı ķadar alup r zy ne Őuyıla saĥķ  d p ķurıdalar vaķt-i [10] h cette isti'm l  de eger  ekirdek misk-i z m  derse daĥı ra'n  [11] olur m 'l-is'ade aydur mar l biber aĥuŐ ķurudup d k p haŐŐ [12] ĥinn  ile baŐa zım d  tseler Őu 'al meti olan g zen fi'd r ĥal Ő [13] bula daĥı g zde olan raķıķı iz le  derve eski zeyt yaĥını yuyup [14] g ze  ekseler bey zı def'  derve bu g z i un bir dev -yı Őerif d r ki [15] d im isti'm l olunsa ķadeĥ eylemek yerine tatar g ze Őu ind gi vaķt [16] ĥuŐuŐa g ze t nzurup mille ova zeyt-i 'atıķ oldur ki  zerine [17] yıl ge miŐ ola ve daĥı aydur yaban ĥıy rınun g zine nazar  d p t rmaķ [18] g z n Őıĥĥatin ibķa  d p Őu inmegi men'  derm cerrebd r ve daĥı aydur Őoĥan [19] Őuyın Őıķup g ze cekmek z lmetin gider r ve ruķubette Őu inmiŐ g z n [20] ibtid sında n fi'd r kit b-ı Ő milde Ő bit ĥekimden naķl  derher kemike Őalĥam [21] yimege m d vemet  tse gerek  iĥ piŐmiŐ aĥa baŐarı redd olına egerĥi zeh ba [22] ķarib oldıysa da amm  iķn '-i n m-ı kit bda aydur bu haŐŐayı calinusdan [23] naķl  der ve maż'uf  baŐardan Őaķına nitekim ba'zı ĥ kem  demiŐ d r g ze za'if [24] v renlerdend r b rid vec ve baķla ve cırcır ve c nd ķavaķı ve kir Ő ve yimege tuzı [25] coķ koymaķ ve ĥalle mud vemet ve dev m ta'b ve keŐret-i cim ' amm  mar l²⁶⁴

127b

[1] y mek ĥaķķında calinus aydur baŐara za'if ir Ő  d p ve z lmetin ziy de  der[2] ve Őol baŐar ki anda ruķubette ve nec r-ı ĥal zadan z lmet ola cil landurur ve daĥı [3] Őıĥır eti ve baŐdırma ve mercimek ve s t ve ĥurm  ve ĥamirten ve cim 'dan ve fev - [4] –kehden ve ĥamm m-ı b rid ve ruķbdan ve ĥac met-ı ķafadan ve z r retsiz faŐddan [5] ve muza'af tdan ve her b rid ve ruķb olandan ictin b  deler vaķi  tmek [6] mażarrdur zir  maddeyi eger nef' olursa mi'deyi p k  tmege olur amm  Ebu'l- [7]- ĥasan Hebetu'llah ma'n -i n m-ı kit bda aydur kaĥan ki t bib m  n z lını manzar olan [8] taĥayy l t  taĥķıķ itse t bibe v cib olur ki marize faŐd ve ĥac metdan [9] iĥtir z itd re ve daĥı aĥdiye-i ĥal zeden ves 'ir mażarr tdan ki ki zıkr olındı [10] ķan nda ve munĥacu'l-bey nda eķibb  itf ķ  tdilerki Őeĥem ef'i g ze Őu inmegi men' [11]  derlakin ĥic kimesne buĥa iķd m eylemez m 'l-is'ade aydur m miy  isti'm lini tecaviz [12]  tmey p men'  der ve aydur ki isti'm l  denlere zarar  d p 'um  ir Ő  der[13] zir  a'z m-ı ins nuŐ Ő nındandur 'um  ir Ő  tmek ve b yle dendikten mıŐırda [14]

²⁶⁴ **El-mel leb** mim n zammıyla mef 'el vezninde sirme miline d n r mirved ma'n sına / ķ m s-ı cild-i ev 'ilinded r

El-mer d minber vezninde serme miline d n r sermed ndan serme aracıķ altıdur / ķ m s-ı cild-i evvel ev ĥirinded r

ebdān-ı mevtā-yı mūmiyādur deyü getüren kimesneler hakkında Felin'allah cālibe [15] deyü la'net ederkitāb-ı zührāvīde nüzül madde ki étmenüñ tarīķi beyān ederki [16] evvelā 'alīle re's tenķiye edernesne içürüp cemī' ruṭūbātđan şaķına [17] ve niķe gün ḥammāmđa dirilde ba'de başını kızımaĝa emr eyleye andan şonra [18] vasaṭ-ı re'sden key eyleye ba'de iki key şudĝından ile gerek ibtidā-i nüzül [19] mā bir gözde olsun gerek ikisinde bile olsun pes imdi öyle [20] olsa ki étmek lāzım gelicek keḥāllere itdürüp ĝayrılara andurmayalar **bāb-ı** [21] **sābi'** **za'if başar beyānındadır** bu ol marazdır ki her nesneyi vāķı' ḥāl [22] üzre görmeye yāḥūd yaķından bir dürlü ve ırakđan dürlü göre ki [23] birisi muṭābıķ ola ve birisi olmaya yāḥūd hīc biri vāķı' muṭābıķ olmaya [24] ya nefes-i ḥabsde ḥatā éde ya levnde ḥatā éde sebebi yā sū-i mizāc-ı bedenīdür [25] gerek bu sū-i mizāc her zābidinde olsun gerek mi'dede olsun yāḥūd su-i²⁶⁵

128a

[1] mizāc-ı dimāĝidür gerek dimāĝda olsun gerek dimāĝuñ aĝşiyesinde [2] olsun yāḥūd sū-i mizāc gözde ola ḥāşşa ki rüḥ-ı bāşıradur yāḥūd [3] ruṭūbetde ve ṭabaķātđa ola ve sū-i mizāc ki za'if başardur gerek 'ām olsun [4] ve gerek ḥāş olsun sādıc olsun olur ve māzī olur bunlaruñ [5] her birisi 'alāmetleri ile ma'lūm olur yübüsetde olan acılıķđa [6] ve istifrāĝđa ve şiddet-i ḥarr ṭuhrđa müştedā olur ruṭūbetden [7] olan bu mezkūrātuñ zıddıdır ekşer yübüsdendür ki ḥāşıl olur ziyāde [8] istifrāĝ sebebiyle ol ziyāde istifrāĝ didüĝümüz ya keşret-i cimā'dan [9] ve ishālden yā ta'bdan veya ḥareket-i bedeniye ve ḥareket-i nefsanıyyeden ḥāşıl [10] olur yāḥūd za'if başar riķķat-i rüḥuñ ifrātından olur nitekim kıurş [11] şemse nazar edenlere ḥādişolur zīrā şemsüñ ziyāası cevher-ı rüḥı [12] taḥlil eder öyleye rüḥ-ı bāşıra raķıķ olup ve riķķat-ı rüḥuñ ifrātı [13] bununla ma'lūm olur eger rüḥ-ı raķıķ kavī olursa meşriķ nesnelere [14] nazar étmege kavī olmaz zīrā rüḥ taĝılup muteḥallil olur eger rüḥ-ı raķıķ [15] olan ba'íd olur ṭül mesāfede ba'íd olan mer'ıye kemāyanbaĝı irişmez [16] yāḥūd za'if başar rüḥuñ ziyāde ĝalīzetinden olur öyleye bunuñ emri[17] bir 'aks olur ya'nī rüḥ-ı ĝalīza kıālil olmasa meşriķ-i eşyāya nazar [18] étmege kavī olur zīrā ziyāde ĝalīzeti nāķışa olur ḥarāret-i zūla [19] lā-cerem mu'detil olup kemayenbaĝı görür eger rüḥ ĝalīz ve keşir olsa [20] eşyāyı ba'ıdiyi evkāt görür ama kıarıb olanı evkāt göremez zīrā [21] mesāķa-i ba'idede raķıķ ve laṭif olup eşyāyı ba'ıdeyi kemāyanbaĝı [22] érüşür ve bi'l-cümle ḥülāşa-i kelām budur ki eşyāyı kemayenbaĝı görmemek [23] rüḥ-ı başıranuñ ya kıilletinden veya ĝalazatından veya riķķatından veya kedüretinden [24] olur 'ilācı evvelā ta'dīl-i mizācdur eger mizāc-ı yābis ise tertīb olına [25] mürettebātla dāḥilinden ve ḥāricden meşelā mā-i cübn içireler ısıfināḥ

²⁶⁵El-ṭabeştanuñ fetḥi ḥanuñ sükünüyla ve el-ṭabeş fethetinle bir kimsenüñ gözi ṭamanlanmaķ ma'nāsınadır / kıāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

128b

[1] ve kabağ şorbalarıyeyeler ve hammām-ı ruḫba mülāzemet edeler ve ılıcağ şu [2] içinde nice kere gözini acup çok zamān tutalar gāyet nāfi'dür [3] eger mizāc ruḫb ise muḫeffeḫāla tacfīf kılınup ayāric isti'māl olına [4] def'ātla ve dimāğ taḫvīt olına mākūlāt ve meşrūbātla ve rāvīḫ [5] ile tıb ve 'ayn-ı taḫviyyet kılına muḫalliler ve tılālar ile ve başı her gün [6] taramağ nāfi'dür ḫuşūşā pīrlere ve iḫrīfil isti'māl nāfi'dür necārı [7] men' edüp dimāğı pāk itdügüçün ve mi'deye taḫvīt vėrdigüçün [8] eger rūḫ gālīz olsa ruḫūbāt-ı fazlıyye yā encüre-i müteşā'ide sebebi [9] ile rāzyāne şuyı ile terbiye olunmuş tütüyā isti'māl edeler zīrā [10] tütüyā müceffedür ve rāzyāne muraffağ-ı rūḫdur başara ḫiddet vėrür [11] **şıfat-ı kehl** ki za'if başara nāfi'dür kuvvet vėrür ve şıḫḫat-ı 'aynı ḫıfz [12] edertatlu anār şuyı ve ekşi anār şuyı ve köpügi alınmış 'asel her birinden [13] birer cüz'i ve tāze rāzyāne şuyı nış cüz'i azacık za'ferān ile [14] cümle bir yire ḫalt edüp bir şışe içine koyup iki ay ıssı güneşe [15] koyalar gālīz olup kehl olına ḫıfz edeler tırduğca eskidikce [16] nef'ā ziyāde olur kütüb-i keḫālinde meşhūrdur ki şoğan şuyı [17] 'asel ile ḫalt olursa göze çekseler başarı ḫiddetlü ederitnā' [18] nām-ı kitābda aydur kaçan 'uşāre-i başal ile kehl olursa nef'-i 'acīb ile [19] nef' eyler şol başar ki ruḫūbet anı efsād etmiş ola ve nāḫahlara [20] za'if başar 'āriz olsa kehl etmeye belki başını bürüyüp ıssı [21] şu necārına nice def'ā egilüp gözini tuta ve bostānlarda gezüp [22] yeşil nesnelere nazar ede ve cemī' kütüb-i tıbda mezkūr ve beynu'l-eḫıbbā [23] meşhūrdur şalgamı pişmişle ve çiğ ile yemek buña mudāvemem etmek gözün [24] nūrın arturur ḫattā demişlerdür ki kırık güne dek şalgamı ḫic nesne [25] katmayup yese gözün nūrın ziyāde ḫadd telvā ederve za'ifini zāil

129a

[1] eder bu ḫavvāş-ı şerīfedendür ve cemī' kütüb-i tıbda meşhūrdur ki toy [2] kuşı ödinde ziyādesiyle ḫāşıyyet vardur göze kuvvet vėrmede [3] nazīri yoğdur ve daḫī cemī' ödlerün başara fā'idesi vardur ve keklik [4] ödi ve ayu ödi ve kırlanğıç ödi ve serçe ödi ve kedi ödi [5] ve tavşan ödi ve kırd ödi her kağısı olursa kehl edeler [6] calinus aydur aḫlāt-i gālīzden ḫādiş olan zulmet başara için [7] 'uşāre-i sezāb kehl olunmağ efdal-ı edviyedendür mā'l-is'ade darşını [8] başaruğ zulmetin giderür kehl etmek ve devāyı ḫabağāt-ı 'ayna yetişdirür ve başarı [9] ḫadd eder yalnız kehl etmekle ve daḫī demişdür ki yüz dirhem bal üç yüz [10] dirhem rāzyāne şuyıyla ḫalt edüp bir şışeye koyup ıssı güneşe aşa [11] koyalar tā kim yüz dirhem 'asel kalınca ba'de ḫalt edüp vaḫt-i ḫācetde [12] göze çekeler nefği zāhir olur kânūnda aydur rāzyāne başarı hiddetlü eder[13] ḫuşūşā şumğı ma-i nüzūlunuğ ibtidāsında daḫī fā'ide eder ve yine kânūnda [14] aydur sükūt zamğı başar za'ifine ziyāde nāfi'dür tervīḫu'l-ervāḫda [15] aydur ya kuvvetle ekḫāl gözün nūrını ziyāde eder ve şıḫḫatını ḫıfz [16]

éder mā'l-is'ade aydur emleci muhkem saħk édüp berāber seker ile ve bādem [17] yağıyla ovalar her şabāh acıla beş dirhem ıssıca şu ile içeler za'if [18] başarı zāil édüp zulmetin giderür mücerrebdür menķüldür esnāb-i za'ifdür [19] pes öyle olsa anuñ 'ilācında ihmāl çā'iz degüldür menķüldür ki kırlangıc [20] etini bişürüp yemek başarı hiddetlü éder ma'lüm ola ki mā-i mīrān [21] ve 'ırk'uş-şabā-i 'ayn ki Türkce zerde çöb dërler göze ziyāde nāfi'dür [22] huşuṣā ki 'uşāresini çekeler ve her kehl göze çekeler eger ılgın [23] çubuğu ile çekseler göze ziyādesiyle faide éderyalñuz ılgın [25] çubuğun göze çekseler nef'ā vardur taqvimu'l-edviyede aydur [24] zeytününñ zamğı gözünñ cerāhetine ve ağına ve şıvanmağ ibtidāsına nāfi'dür

129b

[1] ve daħī aydur 'ūsec 'uşāresi göze kuvvet vërür ve ağına cilā vërür [2] mā'l-is'ade aydur acı bādem yağı başarıñ bulanuqlığına nāfi'dür kehl étmek [3] ile ve yine mā'l-is'ade zeyt-i 'atıķuñ havāşındandır nūr-ı başarı ziyāde [4] éder mağsül mübeyyizi ile iktihāl étmek beyāz raķık 'aynı izāle éder ve bu [5] bir devā-yı şerīfdür ki göz için isti'māl olına müdāvemet olunsa mā-i nüzül [6] étdükceķadeh maķāmına kāim olur bā-huşuṣ göze tamzurup mīlün [7] ucıyla gözi ve efrece hak étseler ke-zalik dehen belesān daħī gāyet [8] nāfi'dür gözi hiddetlü édüp şıhhatını hıfz éderve menķüldür ki tāze [9] rāzyāneyı şıķup şuyunu ķurutsalar ve kehl étseler gözi ziyāde rüşen [10] édergāyetle nāfi'dür ve gerekdür bu marāz şāhibi dāim cimā'dan ve şavmdan [11] ve müneccer yemeklerden ve tuħme olmağdan ve sekerden ve esrārlu ma'cün yemekden [12] ve dāimā faşd ve hacāmet étmekden huşuṣā kafādan ve ķābizātdan ve remedde [13] mezkūr olan ihtirāzātdan hazer éderler **bāb-ı şāmin emrāzu'l-enf**[14] **beyānındadır** şeyh ve gayrı emrāz-ı 'aynden şonra emrāz-ı ezen zıkr étdiler[15] bu faķirün sem'ün şerefine nisbet şemmün şerefini ziyāde eyledüğüçün [16] şāhib-i mücez 'ale'd-dīn mezhebine zāhib oldum imdi burnuñ [17] bir niçe fā'idesi vardur biri idrāk-ı revāyiḥ-i tıbbiyeye ve cilişe ve biri [18] istinşāk havādur ki anuñla ta'dīl-i rüh kıılır ve biri daħī def'-i fużül-i [19] dimāğ için altıdur yağını ağısırmağ ve sümķürmek ile fuzelāt-ı dimāğı [20] pāk éder ve bir fā'idesi daħī bā'iş-i tezyīn şüret-i insāniyyedür ki [21] burnı olmayan adem gāyet kabīh görünür huşuṣā dimāğdan inen [22] fuzelātı 'ayn-ı nāsdan setr éderteşriḥ-i enfde hazret-i cellşāne [23] hazretlerinünñ ğarāib-i hikmetleri vardur cümleden biri burundan dimāğa [24] yol olmuşdur anuñçün revāihden dimāğa müte'eşşir olur andan [25] gözlere yollar vardur ve ic haddeden gözler müte'eşşir olur ve Allah

130a

[1] a'lam **bāb-ı tāsi' şemmünnoķşānive baṭlānı beyānındadır** bunuñ [2] her birinünñ sebebi ya sū-i mizāc bārid ve sādicedür ya balğam ile böyledür [3] muķaddem-i dimāğda ya

zā'id-i tinde olmaqdur zābid-i tinden murād-ı dimāğ [4] öjinde burun delükleri muķābelesinde meme başı gibi yumruca [5] etlerdür cenāb-ı 'izzet-i kuvvet şāmeyi anlarda komuşdur imdi su-i [6] mizāc bārid eger ziyāde olursa baţlanı şemm icāb eder eger ziyāde [7] olmazsa noķşān icāb ederzīrā bürüdetün şānı oldur yāhūd [8] müzefānda südde-i hādiş olduğından olur sebab-i südde [9] ya hāţ-ı lezc veya rih-i ġalīzdür veya demdür veya sereţāndur yāhūd [10] zā'idāt bētmekdendür 'alāmeti burundan çıkacaķ sümük vesā'ir fużül [11] mümteniğ olup çıkduğı taķdīmce şıķlet çıkmaķdudur ve muķaddem-i dimāğda [12] şıķl olup kelāmı ġına ile söylemekdür ya'nī söyleduğı sözi [13] ġenzi içinden söylemekdür eger anadan böyle doġmuş ise hergiz [14] 'ilāc olmaz eger şonradan olmış işe yazduġumuz tedbīr kāfidür [15] 'ilācı mizāc-ı bārid ve sādıc olduğı hālide edviye-i hārr ile ta'dīl [16] mizāc eylemekdür ve istifrāğ-ı dimāğdudur eger sū-i mizāc mādī ise hābb-ı [17] ayāric rāzyāne şuyı ile ba'de'l-işhaķ hāmīr edüp tekrār hābb edüp [18] isti'māl eylemekdür lakin mādde nazc bulmaķşartdudur eger itrifili ayāric [19] ile muķavvī edüp şarāb-ı ustuhudūs ile ma'en istimāl ederlerse dahī [20] nāfi'dür rāzyāne şuyuyla istinşāķ ederlerse inf'dür zīrā rāzyāne [21] muħallildür ihlāz-ı ġalīzeyi taħlīl edüp cilā vērür sedīdi mücez [22] şerhinde hābb koķıya ile çörek otı ve kızıl zerīnc ve yarpuz [23] bu cümle-i āteşde yaķup bir kaç deħānın burnına çekmek baţlan şemm [24] içün nāfi'dür demişdür eger burnında yaramaz koķu olup kendi [25] tuymazsa cerāheti yoġise şarāb-ı rihān veyāhūd şarab-ı sirke ile

130b

[1] bir kaç def'ā istinşāķ edergibi ġusl edeler ba'de ma-i qarāhla yıkayalar [2] mesīhi tuylıķ ve ġül-i nesrīn ve edhīrmekkiyi ma'en daķ ve saħķ edüp burnında [3] cerāhet olursa bī-nazīr 'ilācdur demişdür eger burnında bed rāyiħa [4] olsa ve bed rāyiħadan lezzet olursa nitekim ca'l dedükleri böcek böyle [5] belki yaramaz koķu idrākına şemmin kaşır edüp zu kılınursa bu nev' maraź [6] üç maraźdudur ifāt-ı şemde dāhillerdür bunların sebepleri muķaddem dimāğda [7] mute'affin hāţ olmaķdudur yāhūd burnun nihāyetinde ve zu ede tende olan [8] hāţ müte'affin olması sebebi ile rāyiħa peydā ederlā-cerem rāyiħa-i kerīheyi [9] idrāk edergāh olur ki rāyiħa-i kerīhe yoġiken ol hāţ-ı mute'affin-i [10] ġālib olduğün anun rāyiħasından ġayrı revāyiħe meyl eylemez aġleb-ı [11] revāyiħ olmaġın rāyiħa-i tıbbiye idrāk edemeyüp ancaķ rāyiħa-i kerīheyi [12] idrāk eder imdi ol hāţ müte'affinün ekşeri balġamındandır zīrā bu üç [13] mevzu'da dimāğ ve huşūm ve zā'ide-i tinde balġam ġālibdür yaħud bu ma'nāyı mesbūķun [14] sebebi müte'affin qarhaldur ki burunda vāķı' dūr anlardan rāyiħa kirīhe şa'ūd [15] ederve kuvvet-i şämme anı idrāk ederve aña mu'tād olup andan telezzüz [16] ederve ġayrı rāyiħayı idrāk etmez ġālib olduğü yāhūd necār müte'affin- [17] –dür ki mi'deden ve nevāhı riyyeden dimāğa şa'ūd eder ve rāyiħası münteşir [18] olur her

kanğı rāyiḥa ki nüfūz éde ol rāyiḥayı tuymaz illā ol rāyiḥa-i kerīhe [19] mütelezziz olur anı idrāk édergāh olur ki bu avarızuñ eşḥābı merdār-ı [20] rāyiḥadan bil ki adem nicesinden ol kadar mütelezzüz olur kigūyā misk-ı [21] ‘anber semm éder‘**ilācı** noḡṣān şemm ‘ilācında zıkr eyledüğümüz ayāricatla [22] mütenevv‘a ve ‘asel ve istinşāḡdur ekşer evḡātda misk ve ‘anber ḡoklamaḡdur [23] tā ki rāyiḥa-i tıbbiye idrāk ve istilzāz éde ekşer aḡvāldede sa‘ūt éde ve sa‘ūt [24] éderken aḡzın şı ile ḡoldurup ve çalḡoyun yata bir tarzla başı ardına [25] şarḡmış ola tā ki sa‘ūt enfūñ a‘lāsına gide ol sa‘ūt **buder** bol^{266 267 268}

131a

[1] ḡımar ve şa‘ud ve şabr ve sünbül ve gül ve ḡaranfil bu cümleyi saḡḡ édüp ma‘denūs şuyıyla [2] ḡamīr édüp ba‘de bol ḡamārla ezüp ḡazır ola andan şonra muḡaddem [3] burnını şarāb-ı ‘atīḡ ile ḡusl édüp burnına sa‘ūd éde ve ḡāh olur ki [4] rāyiḥa-i tıbbā devām üzre olur ya‘nī rāyiḥa-i tıbbā yoḡiken yaş ḡopraḡ [5] ve misk ve ‘anber ḡoḡusı burnından ḡétmez bu ma‘nā-yı ḡamiyyāt-ı ḡadde çoḡ [6] olur bu ḡāl müstemer olursa mevte delālet éder eger rāyiḥa-i [7] girihe ile istilzāz édeydi mevte delālet étmezdi ve rāyiḥa-i tıbbā ile [8] istilzāz étdüḡi nedür deyü su‘āl ve ard olursa rāyiḥa-i girihe ile dimāḡı [9] tenḡiyye édüp ḡalīb ve cendebīd setr ḡoḡmaḡda ger idrāk-ı rāyiḥa-i ḡebīşe [10] éderse ḡoş ve illā ḡummāsı daḡı olup idrāk-ı rāyiḥa-i ḡabīşe ḡılmazsa [11] mevte delālet éderve Allah-ı a‘lām **bāb-ı ‘āşir cefāfu’l-enf beyānındadır** Türkīsi [12] burun ḡuruluḡıdur ya‘ni burunda sümük ve ruḡūbet olmaya bunun marāz [13] olduḡı tenḡiye zārar itdüḡüçündür cefāf-ı enfūñ sebebi bedende veya dimāḡda [14] ḡareket-i müfreḡe olduḡıdur nitekim erbāb-ı diḡḡatde müşāhidedür ya ḡalt-ı lezc [15] olduḡıdur andan ḡarāret yesīr-i eşer éder bu ḡalt-ı lezc olduḡı andan [16] bilünür ki burun

²⁶⁶ **El-şu‘ūd** şübür vezninde çakılmaḡ şānından olan taḡ ve nerdibān ve tepe maḡūlesi yire dēnür hebūt muḡābilidür cemī‘īşa‘d gelürüz bu rüz bir ḡibi ve şā‘ā‘id gelür ‘acüz ve ‘acā‘iz ḡibi/ ḡāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-su‘ūt şübür vezninde birüne çekeçek devāya dēnür taḡül ‘alīk bi’l-şu‘ūt ve havā / ḡāmūs-ı cild-i şānī evāşıtındadır

²⁶⁷ **El-ḡarāḡ** seḡāb vezninde şāfī şuya dēnür āb-ı nāb ma‘nāsına ki aḡa bir nesne ḡarışmış ola /ḡāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır

El-izḡir zibric vezninde bir nev‘ ḡoş bu otluḡuñ ismidür Türkīde Mekke ayrıḡı ve Mekke şamanı dēdükleridür / ḡāmūs-ı cild-i evvel aḡerindedür

El-nesrīn nunuñ kesriyle ve redd-i ma‘rūf ismidür ki Mışır ḡülü dēdükleridür zāhiru’l-lafz meḡūr Fārisū’l-aşldur zirā bir ḡānda nesrīn nunuñ fethiyle mersümdür ve ol iki ḡünedür birine ḡül müşḡi ve digerine ḡül ‘anberi dirler biş kesr nunla ta‘bīr olunmuşdur / ḡāmūs-ı cild-i şānī evvelinde

El-ca‘l şard vezninde boḡ böceḡine dēnür ki Fārisīde serḡin ḡerdān dēnür cem‘ī ca‘lāndur cimūñ kesriyle / ḡāmūs-ı cild-i şālīş evvelinde

El-ḡaşem ḡanūñ ve şin-i mu‘cīmenūñ fethiyle ve **ḡuşūm** ḡu‘ūd vezninde ve birün içinde ḡurūḡ ve serḡān ve basur maḡūlesi ‘illet-i ‘arūzında bes rayḡe baḡlamaḡ ma‘nāsınadır ve bir ādemūñ ḡeñizi zā‘il olmaḡ ma‘nāsınadır ki ḡuvvet-i şāmesi ‘atīl olmaḡla aşlā rāyḡe tuymaz olur **ḡaşām** daḡı bu ma‘nāyadır ḡarāb vezninde **el-ḡiḡūm** ḡiḡūm vezninde birünūñḡaşabasından taḡrenūñ māfūḡıyla ḡaşārem re’sden naḡrenūñ mā taḡtına dēnür ḡaşābābirün kemiḡidür ve naḡre içre inen yufḡa kemer telikleridür pes ḡiḡūm muḡaddim dimāḡda ḡiss-i müşḡerek olan yire muḡḡaşıl mevzu‘ olur ki enefūñ nihāyetinde olan kemer teliklerden ‘ibāretdür ki birün ile dimāḡuñ beyninde olur ve ‘alāḡul birünūñ içinde olan ḡamarlara dēnür anuñçün cem‘ olarak isti‘māl éderler /ḡāmūs-ı cild-i şālīş

²⁶⁸ **El-şu‘ūd** şübür vezninde çakılmaḡ şānından olan taḡ ve nerdibān ve bayır ve tepe yire dēnür

içinde ve fer fuželât cem‘ olur imdi cefâf-ı enfün [17] ‘ilâcı eger harâret-i müfrete ve yübüset-i müfretden ise benefşe ve kabağ ve nilüfer [18] yağlarıyla burunun içini yağlamakdur ve eger hararet-i gâlib ise bu yağlara [19] cüz’i kâfüru’l-hâğ olına te’sîr-i tedbîr için ve halı-ı lezden olan [20] cefâf-ı enfün ‘**ilâcı** istifragdur ya’nî nazc vèrüp tenkıye-i dimâğ [21] eylemekdür dimâğı pāk eden eşyâ ile taqayyüd ve tenkıyye olına ve Allah-ı a’lâm [22] **bâb-ı hârî -ı ‘aşer kūrūhu’l-enf beyânındadır** kūrūhu’l-enf burun [23] çibanlarıdur bu nev‘den ba‘zılarında kan ve iriñ ve şarı şu aqarsa yübüset [24] olur andan iriñ aqmaz lakin üstünde perde olur bunlardan her biri [25] zâhir enfde olur şol nev‘ qarğa ki ruğb olup seyâle olup

131b

[1] ilâcı isfidâc merhemidür yahūd helîlec-ı meshūğdur gül yağıyla ki zeyt [2] infakdan alınmış ola yâbis olanuñ ‘ilâcı benefşe yağıdur âk bal mumı [3] ve mâ-i küzberde ruğba bi’l-‘ab bezr-i kağuna ile terbiye olmuş ola işlahı bu [4] ‘ilâclaruñ taqlıldür ve terk-i lehüm ve telyîn-i tabî‘at ve teskîn-i encüre-i [5] hadde iledür amrud ve elma ve ayva şuların alup bezr-i kağuna lu‘âb ile seker [6] ve qurı kişniş ile qaynadup burnına sa‘üd êde lakin zıkr olunan [7] mu‘âlacât ba‘dâ‘t-‘a‘âm gerekdür gâh olur ki kūrūh-ı enf aşhâbı kifâlden [8] faşda muhtâc olur tenkıyye-i re’s için mādde-i kūrūhı men‘ êdereñse [9] çuqurından hacâmet eylemek madde-i cihet-ı hilâfa cezb için a‘lâdur [10] müşilâtle istifrag katı müpârekdür eger beden-i mümteli ise şol ahlâtdan ki [11] mādde-i kūrūhı mümdeşdür eger buruna mādde çok muşabb olursa zıkr olunan [12] ‘ilâclar katı bî-nazírdür cümleden biri hakke-i enefdür sebebi necârât-ı hâddedür ki [13] nezlelerden olur gâh şireler olur gâh ‘alâmât-ı cedri gâh ve gâh hârekât-ı [14] ru‘âf için olur cümleñ ‘ilâcı kūrūh-ı enef ‘ilâcıyla müyesser olur [15] andan gaflet olunmaya **bâb-ı şânî -ı ‘aşer ru‘âf beyânındadır** ru‘âf ki Türkîde [16] burun kanamağdur her kaçan ru‘âf çok olup levni şarı [17] olsa şafrâ gâlib olduğına eger qalay rengine olursa balğamı gâlib [18] olur balğama dâlldur eger sevdâ ve kemuret zâhir olsa sevdâ gâlib olmağ [19] ‘alâmetidür ve ru‘âfdan ba‘zı buhrânidür ya’nî tabî‘at-ı mādde-i marazı eyyâm-ı [20] marazda def‘ eyledügidür böyle ru‘âfi kesmemek gerekdür zîrâ mādde-i maraz [21] çıkamaz zarūrî ziyâde olup tabî‘at mağlûb olur illâ meger ifrâğla [22] ola ve kuvvetün suqūtı havfı ola ol vaqt ru‘âfi kağ vâcibdür [23] ve ru‘âfdan ba‘zı imtilâ’-i dem şiddetindendür ki tamarları ağıdur keşret-i kemiyeti [24] ve ridâ keyfiyeti için böyledür ru‘âf dağ kesilmemek gerekdür illâ meger levni [25] mu‘tedil olup intifâc ve imtilâ’ ‘alâmeti olmaya ol ru‘âfi kesmek ²⁶⁹

²⁶⁹ Beyân **burun qanamak**

El-ra‘uf ranuñ fethi ve ‘aynuñ sükünüyla ve **el-ru‘âf**ğurâb vezninde bir ademün burunu qanamak**el-ra‘âf**ğarâb vezninde muşaddaddur ki zıkr olundu ve burun qanama dênür / qâmüs-ı cild-i şânî aherindedür

132a

[1] cā'izdür şol vaqt ki ru'āf imtilā'-i bedenden olup tamarlar tolu ve levn-i [2] humret tāmme üzre ola bu maḥalde ru'āfi kesmek emrāz-ı imtilā'ıyye ve ḥudūşına [3] bādi olur yābis olanuñ 'ilācı benefşe yağıdur aq bal mumı mā-i küzbere [4] ruḥba ve lu'āb bezr-i kaṭūna ile terbiye olmış ola ve bu 'ilāclaruñ ıslaḥı [5] taqlıl ğıdā ve terk-i leḥūmdur şar' ve sekte-i demeviyye gibi gāh olur ki ḥiddet [6] ḥādiş olur kaṭ' ru'āf mevte ficā bā'ış olur zīrā mādde-i imtilā'ya [7] fużā-i ḳalbe muşabb olur ve ḳalb mümtelī olup tecfıfden marız helāk [8] olur mevt-i sūd dēdükleri budur ru'āfdan bazı 'urūk-ı şebikenüñ [9] ve anda olan şarābınun acılmasından olur böyle ru'āfuñ 'ilācı müşkindür [10] bu ru'āfuñ şebikinüñ ekşeriyā ḥudūşı ḳarbe ve saḳtadan olur ya başı [11] üzre düşmeden olur ya ḳanuñ ziyāde ḳaynamasından olur ki tamar [12] yarıılır bu ru'āf-ı ğaleyāndan ol şudā' bed éderöyle şudā' ki kavī [13] ve şedid ola ve hāreket ve ḥarāret ile zāhir ola imdi ru'āf derdi [14] ile ru'āf-ı şiryānuñ farkı budur ki ru'āf-ı şiryānī şıçramaq olur ve raḳıḳ [15] ve eşkar olur zīrā dem-i şiryān dem ḳabilindendür ve ol hażm ḳalbe te'şiri [16] iledür anuñçün incedür ki eşkar ya'nī şarı olur ru'āfi kaṭ' éden [17] devālardan ba'zı ḳabızdur 'urūḳı ḳabz édüp ağızların tutduğıçün [18] aḳāḳiyā ve cülnār ve 'ades ve pazu gibi bunları muḥkem daḳq édüp burnına [19] ḳomaq ru'āfi keser ve ba'zı edviye vardur ki müberred ve mücemmedür ru'āfi kaṭ' [20] édertebrid édüp tağlız itdügüçün afyon gibi ve bıc ve kāfūr ve marūl [21] yaprağınuñ ve sekerlü yaprağınuñ şuyı gibi ve ba'zı edviye vardur ki [22] yapışdurıcıdur degirmen taşınıuñ unı dökülmedin alınıp ğünlükden [23] çıkan tuz gibi ba'zı edviye yaḳıcıdur baḳmaq ile ru'āfi keser zāc gibi [24] lakin bunuñ isti'mālinde ḥaṭr vardur zīrā ol key édüp yaḳduğı muḥallil [25] gāh olur ki düşüp andan ru'āf munḳaṭ' olmayup felāka mu'addı olur

132b

[1] ba'zı edviye vardur ki ru'āfi bi'l-ḥaşşa keser ḳaṭ'dur tāze ḥimār tezeğinüñ [2] 'uşāresi gibi ve örümcek ağı gibi ve ma'denūs ve na'nā' şuları gibi [3] ammā bu faḳir incir ağacınıñ bir miḳdārın kesüp üst ḳabuğın şoyup [4] beyāzı zāhir olduğda bıçağıyla ḳazup bir ḳac dirhem miḳdārı [5] taḳlıl édüp burnına şoḳmaq ile tecrübe eyledüm müfredātda bundan mücerreb [6] olmaz hıc ḥaṭā eylemedi bi-emru'allah ta'ālā şimden gerü ru'āfi kaṭ' éden [7] edviye-i mürekkebeyi beyān édelüm ki eṭıbbā selef terkib eylemişlerdür cümleden [8] biri örümcek ağını māsū mürekkebine baturup üzerine degirmen tozunı [9] şaçup ol burnını ğülāb ve sirke ile yutduğdan şonra bu fitilāyı ki [10] ḥāzır étmişdi burnına şoḳa bir nev' daḥi afyon bir dānq degirmen taşınıuñ [11] tozu ve cülnār ve māsū ve her birinden nışf dirhem ḥimār tezeği 'uşāresiyle [12] ḥamir édüp örümcek ağını fitil édüp bu ḥamire bulayup ğülāb ve sirke [13] ile ğusldan şonra burnına şoḳalar ve alnına ğülāb ve şandal ve kāfūrı [14] maḥlūṭān

süreler kanını tebrîd édüp ğalîz hareketden ‘urûka nüfûzdan[15] men‘ éder eger bunlar ile olmaz ise ru‘âf sağ cânibinden ise ciger [16] üzerine qurı şîşeler yapışduralar eger ru‘âf şol tarafdān ise [17] talaq üzerine yabuşduralar eger ru‘âf tarafından ise şîşeleri [18] tarafına yabuşduralar fi’l-cümle hatunlarda olduqda memelerin çekeler [19] ricālün haşşatiyenin çekeler ve şıklar tā kim dem-i esfele meyl éde ve eñşe cuqurı [20] üzere şîşe yapışdurmaqdan ğaflet olunmaq gerekdür bu faķır faşd-ı raķıkden [21] gördüm ki fā’ideyi ğayrîden görmedüm ru‘âf vāķı‘ olan kimesnenün [22] qanı ile kendü ismin bir kāğıda yazalar kendüsi nazār éde teskîn ola ve ru‘âf [23] vāķı‘ olan qanı sağdan aqarsa şol buţın yağlıyalar şoldan [24] aqarsa sağın yağlıyalar netice-i ‘ilâc şarb sirke bir ğülâbdān içine qoyup [25] hâyelerin anuñ içine qoyup bir miqđârzamān şabr eylemek gerek fi’l-hāl ru‘âf

133a

[1] münqaţ‘ olur bi-emmrullah-ı ta‘ālā **te’ālüm-i sittenün**ta‘līm-i hamisinün sifr-i rāb‘ı [2] **onüc bābı müştemeldür bāb-ı evvel emrāzu’l-lişe ve el-isnān ve el-şefeteyn** [3] **ve el-fem beyānındadır** imdi diş eti ve dişler ve iki tuţaq ve aĝız marāzları [4] beyānındadır her kim ki dişlerinün şıhhatini hıfz étmek dileye bir niçe eşyādan [5] aña ihtirāz étmek lâzımdur o cümledenün biri fesād-ı ta‘āmdan ve şarābdan [6] mi‘desini şıyānet ile bu fesād-ı ta‘ām ya kendü cevherlerinden olur badencān [7] gibi müteĝayyir olmış şı gibi yāhūd sür‘at-ı intikālî için balıq gibi ki fesāda [8] serī’l-istiḥāledür sūt daḥī qabilemendür meşelā ta‘āmuñ evvel ğalîzin şonra [9] laḥifinyeye yāhūd şuyı ac iken içe ihtirāz olunacaqdur ve biri daḥī çok [10] kuşmaq ve çok çiynek ile yenen eşyādur şabunı helvā ve incir-i yābis gibi [11] bir ihtirāz olınacaq nesne daḥī diş kamaşdırur eşyādur hām meyveler gibi [12] şovuk şı daḥī bu qabilemendür ve ba‘zı eşyā vardır bi’l-haşşa [13] dişlere zararlıdır pırasa gibi ve bir ihtirāz olınacaq daḥī diş ile bādem ve cevz [14] ve anuñ emşālî nesneler kırmaqdır ve her ğāh diş misvāk ve ğayrılarla [15] qurcalamaqdır egerçi hilāl ve misvāk ile talḥif şartdır ammā etlerin [16] incidecek qadar iştiĝāl zararlıdır ammā hıfz-ı şıhhatin ricā eden kimesne yatacaq [17] vaqt dişlerin ğül yağıyla ve sünbül-i Rūmi yağıyla yağlamak ğāyet a‘lādur [18] ve ğāh ve bī-ĝāh ‘asel veya şukker ile dişlerin ovmaq evcā‘ ve isķāmdan [19] hāfızdır bir kimesne dilerse ki dişlerin dā’imā şıhhatde bula sūtlegen kökünü [20] şarābla qaynadup mażmaza ile herĝiz diş ağrısını görmez a‘lā’l-huşuş [21] eşnā-i heftede bir kere tuz ve ‘asel ile ĝusl eyleye ğāyet mücerredür ve Allah [22] a‘lām **bāb-ı şānī za’if isnān beyānındadır** dişlerinün za’if iķat ve zarar [23] qabūlına müteḥammil olmayup fi’l-hāl zarar qabūl éder demekdür böyle olsa [24]

buña çāre kavābiz isti‘māl eylemekdür māzū ve şeb ki maħrūk ola sirke [25] ile söyündürüp milh-i enderāni ki kavrulmuş ola ke-zalik ħalt̄ édüp²⁷⁰

133b

[1] gül ğonçasını dağ ve saħğ édüp bir miğdār cūlnār ve mūmiyā ħalt̄ édüp [2] mezkūrātı ser içinde kaynadup mażmaza édeler ve bir nev‘ daħī bir dirhem [3] ħabuğı ve nim dirhem cūlnār ve nim şab ve bir dirhem mazu ve bu çümleyi [4] dağ ve saħğ édüp barmağıyla dişlerine süreler ibn-i Sīnā aydur verd-i [5] mā esās ve mā-i sumak üçü bir yerde kaynayup mażmaza olunsa za‘if [6] isnāndan ħalāş éder dişlerdür **bāb-ı şaliş düdu’l-isnān** dişde ħurd [7] olmak ruṭūbet-i balgamıyyedür ki mute‘affin olup ħurd şeklinde isti‘dād [8] gelür mübde-i feyz aña ħurd şeklin a‘ṭā édüp ħayāt vērür zīrā feyāzda [9] necel yoğdur muħallilik isti‘dādına göre feyz olur **‘ilācı** pirinc ile pırasa [10] veya şogan toħmıyla ya her biri yalnız mecmū‘ı bir yerde döküp ma‘cūn [11] édüp keçi yağıyla ħablar édüp ve her ħab bir dirhem ola nücūr étmelü olıcağ [12] bir mecmeret édeler ki lūlesini diş tarafına gele ve altında ateş ola ol [13] ħabblardan bir dānesini ateşe qoya tā kim necārı dişlere érişe ħurdları [14] qıra bu ma‘nāyı ba‘zı zūrefā-i etibbānuğ ħaylindendür dişlerde ħurd olmaz dişlerdür [15] bu devānuğ ise nāqli buqrağ ve mücerrebbi müte‘aħħarindendür **bāb-ı rābi eđ-đırs** [16] **beyānındadır** fetħ-i şad ve sūkūn ile diş qamaşmaq ma‘nāsına bunun [17] sebebi iriğ vērür nesnedür kabz ile veya ekşi ve kekre ve faħş olan [18] nesne eklinden ‘ariz olur vağt oldur ki mi‘deden necār şa‘ūd [19] étmekle olur ve qay ‘ağabince daħī olur Muħammed bin Zekeriyā-yı Rāzī bunun [20] ‘ilācında semüz ot çiyemek kāfīdür demişdür ibn-i Māsūya erik [21] zamğı ciyemek ve cevz veya badem hindūstan qozı ki nar mażğ [22] eylemek def‘ éderdemişdür şağılmış süt ile tuz bu ma‘nāda serī‘un-nef‘dür [23] **bāb-ı ħāmis lişse beyānındadır** lişse diş dibinüğ etleridür ki andan qan çıqa [24] bunun ‘ilācı ħağğında kāmil’üş-şinā‘a şāħibinüğ qavli cümleye ğālībdür meşelā şāb ki [25] yanmış ve sirke de söyünmüş ola za‘ifi qadar tuz ve cümlesi qadar gül²⁷¹

134a

[1]ğoncası dibi ki çümlesi saħğ olunup parmağıyla dişlerüñ etlerine [2] süre hem qanını keser ve hem dişlerüñ berk éder eger diş dibinüğ etlerine [3] sürsek yanmış olsa etler sebebi ruṭūbāt-ı fāsiddur ki müfseddür [4] **‘ilācı** kunduz rāvend med ħarc ve demü’l-ağvabīn ve burqağ ve aşel[5] susan cümlesi berāber ola saħğ olunup sirkencübīn ‘unşulī ile ma‘çun [6]

²⁷⁰ Mağlab **diş eti ve dişler ve iki tuğaq ve ağız marazları**

El-leşet‘ade vezninde diş etine iğlāğ olunur / qāmūs-ı cild-i şaliş aħerindedür

Beyān **dişlerüñ za‘if**

²⁷¹ Beyān dişde ħurd olmak

El-nuğūrşabūr vezninde ve tütsüye dēnür

El-cemretşımlaruğfethiyle nücūr dāne dēnür

édüp ve diş etlerine ıılā olına bir nev' dağı diş etinüñ gevşek- [7] ligidür bu dağı ruıübāt-ı fāsideden olur bununı tedbiri za'if [8] isnānda tedbiri gibidür meger neşter urmağa muıhtāc ola ol vaıkt [9] kavābız ki kaynadup za'if isnānda maızmaıza olına **bāb-ı sādīs** [10] **veca'-i isnān beyānındadır** imdi diş ki zızlaya ve etlerüñ dibi [11] şışe elemi ziyāde olur huşuşā veca'den ol diş eti yumuşak [12] ola sevdā inmege kābil ola bu taıkdırçe dişi çıkarmak fā'ide vèrmez [13] zīrā sebeb-i veca' diş etinüñ şışmesidür diş degüldür ağrı dişde [14] olup etde olmazsa ol vaıkt dişi çıkarmak nāfi'dür şol [15] sebeb ile ki mādde taıhlile yol bulur ve gāh olur ki fā'ide étmez zīrā [16] muıhalliline mādde-i aıher müncezeb olur diş đarbesine egerçi ba'ızı 'ilāc [17] vaız eylemişlerdür ammā bu faıkr tecrübem olduğı kökini güneşe göstermek [18] gibi 'ilāc olmaz imdi **'ilācı** diş etinüñ evrāmı ekşeriyā hārrdur vācib [19] olan dem gālib ise faıd eylemekdür ve istifrāğ-ı şafrādur ammā calinus [20] aydur elbette faıd olunmaıkdur ve istifrāğ-i şafrā vācib olduğı anunıündür [21] ki hareket-i dem mevellid-i şafrādur bi'l-istiıhāle eger verem şafrāvı olursa [22] hod nuıu' muıavvı ile istifrāğ şartdur biz evvel neıu'ı mürekkebātda beyān eyledük [23] nuıu' mā-i remānın olursa enf'dur ve bir şāhib mücez-i helilic-i [24] aıfer mā-i maıtbuıh fevākı ile istifrāğ lāzımdur dèmişdür ba'de'l-istifrāğ [25] diş etlerini gül đoncası dibi ki yanmış ola külini baıdurmak müpārekdür ²⁷²

134b

[1] sā'ir kavābız ma'lūmdur ki anār kabı ve cülnār ve māzū ve milıh-i enderānı [2] ve mersin şuyı ile kaynadup maızmaıza eylemek veca'in [3] teskīn éder ve zıkr olunan aıhvāl mādde-i hār olduğı taıkdırçe- [4] –dür bārid olursa bu mezkūrāt māddeyi taıglız éder ziyāde hārr [5] olursa hod mādde aıheri cezb éder eger mādde bārid olursa daığı [6] ıssı şı ile maızmaıza eylemek dişüñ evcā'ını teskīn éder kaıan ki [7] mādde naızc bula zıkr olunan mu'alacāt muvāfııkdur kablı'l-naızc memnū'dur ve munzacātdan [8] biri gül yaığıdur ve maııtakı ve sūnbül ve hıyārşenbedür zīrā bu mezkūrāt [9] evrāma naızc vèrür dèrler ammā diş şarısı barid olursa pişmiş yumurıa [10] şarusını ııırmaı ve dişde tutmak fā'ide édüp harāreti đarızıye [11] mu'ayyen olur huşuşā semiz ot toıhını kemmūn ve evıayr veve cüz'ı 'ākıır- [12] karıhā ile kaynadup maızmaıza eylemek bürüdetde olan aırılarına teskīn [13] vèrür ba huşuş şarāb-ı şarfla kaynaya te'şiri ziyādedür kaıan ki veca' [14] kavı olup maızmaıza kifāyet étmezse ol vaıkt mā'l-is'ade kolonya [15] sürmek gerekdür dèmişdür yemek daığı nāfi'dür içinde afyon ve bezr-i benc [16] olduğııün zīrā muıhadeddür nāfi'dür ve tiryāk-ı ekber tāze ola süreler [17] nā'fidür ve tiryāk bir şa'yā daığı bu kabıldendür eger pür-dıııkat olup [18] veca'ı sākın olmasa kıızmış çuvalduz ile taıglamak gerekdür veca' [19] rııhi olursa kepek ve babūnec ve țarı ve tuz cümlesin kıızdurup [20] bir bez içinde kümmād kılına tā kim mādde-i

²⁷² **Kaydu'l-esnān** diş etlerin itılak olunur / kāmūs-ı cild-i evvel aıherindedür

cezb hikke çeke çeke şöyle kim zağkına [21] toğrı şış ine veca' sākin olur ammā veca'-i sinn ki hārr-ı maħaz ola [22] gül şuyı ve sirke ve sumak ve zer ve verd bu cümleyi bir yerdeğaynadup [23] ılıçak iken maźmaza eylemek veca'ī sākin eder bu ma'nāda sedīdi [24] cüz'ī kāfūr zamm eylemek şiddet-i vec'e nāfi'dür demiş sedīdi mücezde [25] şerh olunan ğāyet bārid ve qarlu Őu ile maźmaza olursa teskīn

135a

[1] veca' ederdemişdür zīrā taħdīd ve tebrīdi ğālibdür ammā veca'-i sinn ki yābis [2] ola tere yağı ve benefşe yağı ve yaş kertenkele cigeri bir yerde dağ olunup [3] diş üzerine vaż' olına def' ederbu ma'nāyı calinus naql edüp [4] tabi'at degüldür haşşadur demişdür ama veca'-i sinn 'aşabı olursa [5] zikr eyledüğümüz maźmazalardan gerek hārr ve gerek yābis olsun kāfīdür [6] lakin ifrāla olmaya 'aşab aşlında bāridür eşyāyı bārideden [7] ziyāde olıcağ mutazarrır olmaya ihtizār şartdur zīrā 'aşab haşşās [8] olduğıçün muteħammül degüldür kavī-ı devāya taħammülü yoğdur ve Allah 'alām **bāb-1** [9] **sābi' el-necer beyānındadır** fetħ ya hā ile ağız koğusu demekdür ve bu kaźıyye [10] ğāh olur ki dişlerün çürümesinden olur ğāh olur ki sağ' femde [11] harāret olur yā sū-i mizācdan olur yāhūd mi'dede 'ufūnet ve halğ [12] mute'affin olur her vağt ki 'ufūnet mi'dede şafrādan olur ağız [13] açlığından bilünür ve 'ateş ğālib olup intihā kalil olur ekşeriya ağız [14] ta tatsız yedügi ta'āmuğ lezzetin bilmez ve ğāh olur ki ağız koğmak riyyenün [15] qarhasından olur ve ğāh olur ki 'ufūnet-i bedenün cümle havālisinden [16] olur bu ma'nā ħamiyyāt ve pāyiyede ğatı zāhirdür zīrā cemī' ahlāt-i [17] mute'affine olur ol cümleden ağızın ğatı bed rāyiħa zuhūr ederşol [18] yaħar ki diş etlerinden olan 'ufūnetden ola bunun devāsı ħall [19] 'unşul ile maźmaza eylemek kağan ki dişlerün maźmaza ile pāk [20] ola bir miğdār kolyeyi ħall 'unşul ile terkīb edüp diş etlerine tılā [21] olına ammā şartı mu'affin olan dişlere sürüp ğayrısına toğunmak [22] gerekdür bu terkībdür hemān sā'at dişlerün 'ufūnet ve rāyiħasin def' [23] ederammā necer yalnız bir dişün çürümesinden ise olası çıkarmakdur [24] eger çıkarmak kābil degülse tedbīr-i masbūk ile ıslāh ede ammā necer mi'deden [25] ve sağ'-i femden olup 'ufūnet-i şafrā sebebinden ise calinus aydur²⁷³

²⁷³ Mağlab **ağız koğusu**

El-beħerfethetinle ağızda vesā'ir nesnede olan bed ve münten rāyħeye dēnür şāriħün beyānına göre ağız koğusunda meşhürdur ağız bed koğmak ma'nāsına da gelür muğlağa rāyħe-i mğntesereye necer itlāk olunur **el-enceraħmer** vezninde ağızı bed koğkan kişiyē dēnür mü'enneşi necrā'dur **el-encār** hemzenün kesriyle ādemi bed rāyħelü nesne yāhud marāz ancar ħalmaq ma'nāsınadır / ħāmūs-ı cild-i evvel aħerindedür

El-'unşal ħunğuz vezninde başl elfār ismidür ağa şoğanıdur sağal ve 'aşl mādelerinde dahī zikr olundu / ħāmūs-ı cild-i şānī evāşıtında faşlu'l-aynyigirmi üçüncü şacife vasağında

135b

[1] eger taze zerdalu yemek bulunmazsa nuḳū‘ hāmiz ile istifrāg eylemek [2] kāfīdür demişdür ‘andu’l-tahḳīk arpa şuyını içmek ve ḳarpūz ve ḥıyār yemek [3] ve şeftālū yemek bu nev‘-i necere kāfīdür demişdür eger bu ‘ilāc kifāyet étmezse [4] mā-i rummānın ve helīlec ile nuḳū‘-i muḳavviye maṭbūḥ fākihe ile istifrāg-i [5] şafrā édeler eger şol necer ki mi‘dede olan ‘ufūnet daḥī balgami ise [6] şarāb-i limon ve sirkencebin seferceli ve rummānı isti‘māl édūpayāric-ı fıḳara [7] ve ḥabb-ı ayāric ile istifrāg-i balgam éde zīra zıkr olunan muḳaṭṭa‘āt balgam muşallaḥāt-ı [8] muvād-ı ‘ufūnetdür ruṭūbātı zāil kılip necarı men‘ éder ve ḥarāret müte‘affine [9] sākin édermümkün olan mertebe yemişlerden perhiz édeler zīrā balgam ziyāde éder[10] ve tīz müte‘affin olur leḥūm kısmından ḳavurmadan ḡayrı nesne yimeye meger [11] büryān yeye ve şarābı terk eyleye ki tevīd-i balgam édūp ruṭūbātı ziyāde [12] étmeye nefes mücez şerḥinde mersin yaprağı cigerdeki çıḳmış kızıl üzüm [13] ile berāber bir yerde döküp üç gün deḡünde bir cüz ḳadarın [14] yemek necer mi‘dede balgamiyye nāfi‘dür demişdür ibn-i Sīnā aydur necer mi‘deyi ḳay eylemek [15] māddeyi iḥrāc eyledüḡüçün nāfi‘dür deber mesīḥi bu ma‘nāda yatacaḳ vaḳtinde [16] ṭurup neceri daḳ‘ éderdemişdür kāmīl’uş-şınā‘a şāḥibi bir direm taze toḡumı [17] ve bir direm kişver toḡumı ve bir direm şaḳız ve bir direm ‘ūd-ı medḳūḳ ve saḥḳ ve ma‘cūn édūp üç gün [18] günde bir direm yemek aḡız ḳoḫı giderür demişdür **bāb-ı şāmin** [19] **ḳulā‘ beyānındadır** aḡızda ve dilde çıkan ḥarde çıbanlara derler eger aḳ [20] olursa balgamī olur ‘ilācı tuzlu zeytūn şorbası yemektür zīrā [21] ruṭūbeti ve şarı şuyı tecfīf édermelūḥeti ve ‘afv şatı içün [22] ḳarḫaleri men‘ édercūlnār ve zerūd ve aḳaḳiya bir yerde saḥḳ olunup aḡızda [23] ṭutmaḳ balgamdan olan ḳulā‘ı men‘ édereger ḳulā‘ kırmızı olup demevī [24] olursa helīlic-i aşfer sumāḳ ve kişniş ḳurusı bir yerde saḥḳ olunup [25] sürseler def‘ édereger ḳulā‘ şarı olup keşir elşeheb olursa summaḳ²⁷⁴

136a

[1] ve cūlnār ve ḳāfūr da ‘aceb ḥaşşa vardur eger sevdāvi olup siyāh olursa [2] ḳoruḳ şuyı ḳabzı ve tebrīdi olduḡiçün ‘aceb müpārekdür ḡāh ki ḳulā‘ arpayı [3] istifrāga muḥtāc olur ve aḥlāt-ı istifrāg olmayınca ḥalāş olmaz ṭarīḳ-i ehūn [4] maṭbūḥ helīlec muḳavvī-i maṭbūḥ eftimūndur faşd iḳtiḫa éderse ḳifālden [5] lāzımdur ḥacāmet lāzım gelürse eḡşe çuḳurından gerekdür anuḡ altında cehār [6] faşdına mürāca‘at olunursa ḳatı ma‘ḳūldur zīrā mādde küllisini cezb édūp [7]ve iḥrāc éderḡāh olur ki kulā‘ ḥabīş ve derūn olur bunun çāresi [8] şeb ve māz ve saḥḳ édūp üzerine ekler ibn-i Māsūya aydur kıldu ḳoyunla aḳaḳiyā [9] ḥalt olunup ṭilā olursa ruṭūbāt-ı ḥabīşeyi ifnā éderve ḳurūḥ-ı ḥabīşeyi [10] ıslāḥ édūp zāil éderdemişdür

²⁷⁴ Beyān aḡızda ve dilde çıkan çıbanlar

El-ḳulā‘ ḡurab vezninde aḡızda ḥādīş olur bir marāz adıdur / ḳāmūs-ı cild-i şānī evāşıṭındadır

‘ilâcı sevdâyı ‘ilâc-ı şafrāvī gibidür [11] zîrâ kûlâ‘ sevdavî ihtirâk-ı hâltdan olur öyle olsa tebrîdden olsa kavîden gaflet [12] olunmaya huşûşâ ki sevdâ şafrâdan muhterik ola bu taqdîrce tebrîd kavî [13] muhtâc olur imdi nuqû‘ât ve eşrebe-i müberrede ile tabî‘at ta‘dîl olunmağ [14] lâzımdur lehûmdan ise hicr farz mertebesindedür zîrâ lehûmı ekşâr [15] eylemek dem-i keşîr tevellüdine bâdî olur ol taqdîrce quruğ ziyâde olmağ [16] lâzım gelür ve Allah a‘lâm **bâb-ı tāsî‘ kûl‘a tefîit-i isnân beyân beyânındadır** [17] egerçi bu naql veca‘ zikrinde gerek idi zîrâ diğ zârisınıñ âher ‘ilâcı [18] çıkarmağdur ve pârelemekdür nite şâ‘ir demişdür **beyt** Ey Fuzûlî derd-i [19] dendâne çü çâre ve ölümdüñ çâre yoğ bir cefâdur bu hemân çekmek gerek [20] imdi çekmek ma‘nâsı zâhirdür vaşfa muhtâc olan pârelemekdür o cümle [21] –den biri sûtlegen sûtünü bir miğdâr hamîr ile hamîr édüp diğ üzerine ço- [22] mağdurbirinçe sâ‘at merûrâtımdan bi emr‘allah ta‘alâ pâreler huşûşâ ağaç [23] kurbagâsınıñ bir hayvân ot otlarken yese[24] cümle diğleri dökülüp giderür demişdür vâkı‘ ā bu haşşa bu hayvânda muqarrerdür [25] fi‘l-cümle ‘amel édeni kelbedân belâsından emîn éderve Allah a‘lâm **bâb-ı ‘âşer** ²⁷⁵

136b

[1] **lu‘âb beyânındadır** ağızdan şu ağmağa dërler bu kazıyye uyğuda [2] olur ve uyanıklıqda olur sebebi harâret ve ruğubetde fem mi‘dede cem‘olur [3] mi‘denüñ ise şanı gıdâyı tabğ étmekdür mi‘de ise ruğubet-i gıdâiyyeden [4] hâlî olmaz ve öyle olıcağ mi‘denüñ harâreti ve ruğubâtı eridür ve ağızdan [5] çıkar seyelâna bâ‘iş olur bu nev‘ ‘alâmetleriyleýülür ya‘ni balgamuñ bürüdetinden [6] ma‘lûm olur ve bir kısım dahî qarında olmağdan olur bu nev‘üñ nev‘-i [7] evvelî ile farkı gece oğduğıdur zîrâ kurd elbette gece hareket éderanıñ [8] hareketinden ruğubât ve fuzelât-ı balgamiyye hareket éderseyelâna bâ‘iş olur ‘ilâcı [9] ta‘dîl-i mizâcdur meşelâ hârr ise tebrîd-i bârid ise teşhîndür ve hefte iki [10] kere kay ile mi‘deyi balgamdan pāk éde ve iğrîfil isti‘mâl éde balgamı olanda [11] bir direm kavrulmuş tuzı bir direm hindibâ ile sağğ édüp ağızda tutmağ [12] müşterekü‘l-nef‘dür lağif ‘ilâcdur eger bir hefte kâmil her gün ağızda bir miğdâr [13] tutduğdan sonra yudarsa hod gâyetle nâfi‘dür bi‘l-küllıye ruğubât-ı balgamiyyenüñ [14] seyelânını men‘ éderkurd dahî olursa hindibâ ile tuzı bir direm yemek def‘ [15] éderğayrı devâya ihtiyâc komaz kifâyet édermücerredür ve Allah a‘lâm **bâb-ı [16] hâdî ‘âşer-i teşakkuğ‘uş-şefe beyânındadır** tuğak yarılmağdur sebebi harâretdür ki [17] ruğubâtı neşf éder yâğüd yübüsetdür ki teferruğ-i ittişâl vâkı‘ olur nitekim [18] balçık kuruya pârelenür tuğak hod nâzıkdür havâ-i hârr bârid mülâhağasından [19] hâlî degüldür ‘ilâcı kavâbız iledür zîrâ teşakkuğ‘uş-şefe cemî‘ kavâbız

²⁷⁵ El-karah kânuzammıyla yaralara dênür müfredi kurhedür/kâmüs-ı cild-i evvel evâşıtındadır Beyân diğ çekmek Yağı diğ hem pâreler ve hem iğrâc éder bağrâğ bu ağaç rabğasınıñhağğında

nāfi'dür [20] fā'ide étdügi pārelenin yirünj iki cānibinünj bir yerde cem' étdügidür ve müceffef fā'ide [21] étdügi vārid olan demi 'ağd étdügidür cümleden māzū mürde senc ve isfidāc [22] üçini bir yerde mashūğ ağızda tutmak fā'ide éder eger keşirātı ezüp tuțağa [23] sürüp üzerine eczā-i mezkūreyi başdursalar daħī a'lādur mesīhi aydur [24] kıssā ve hıyārı bir birine sürseler ikisinden hāşıl köpügi sürmekden eyü [25] 'ilāc olmaz lu'āb bezr-i қаtuna (ya'ni қарныарық didikleri otdur) daħı böyledür ibn-i Māsūya aydur tuțağı²⁷⁶

137a

[1] yarılan kimesne şabāh ve aḡşām mağ'adını ve göbeğini benefşe yağıyla bağlasa [2] tertīb étmeye şāfidür halāş olur dēmişdür vākı' ā tuțağına bezr-i қаtuna [3] lu'ābını sürüp mağ'adına benefşe yağı sürmek ḡarāreti zāil éder ol iki [4] mevzu' yağlanmağ ile mevādd anlara müncezib olur bī-naẓīr 'ilācdur bir nev' daħī [5] tuțağ şışmekdür ba'ine diş eti şışmek gibidür bu nev'ünj '**ilācı** [6] ḡalt-ı ḡālib ne ise faşd ve ishāle istifrağ kılmağdur ve evrām-ı lişse 'ilāclarından [7] ḡāfil olamamağdur nihāyet bunda edviye-i mevzu'ıyye bir miğdār қаvi gerekdür meşelā [8] ḡazaż ve helil ve zerd ve redd cevz-i serv gibiler kāfidür ve Allah a'lām **bāb-1**[9] **şāliş-i 'aşer bād-1 şināmbeyānındadır** emrāz-ı vechden biri daħī budur bu bir [10] ḡumret-i müferretdür ki ne'uzu billah muğaddime-i cüzāmdur yüzde ve el ayasında [11] қollayup ziyāde kırmızı tuzlu balğam hey'ātındadır sebebi dem-i ḡārrdan [12] mütevellid olur ḡāh olur ki anuḡla қаrḡa olur insānuḡ yüzün ve siḡirin [13] bozar '**ilācı** faşddur ve tenқиyye-i demdür ve bedeni ḡalt-ı muḡterikden pāk [14] étmekdür ḡabb-ı eftimün yāḡūd maḡbūḡ-i eftimün ile şāhtere-i medire ve sekencübün [15] isti'māl édeler tebrid ve tertīb éde ve sefūf-ı müşhil ḡod mā-i cübne [16] içmek ḡāyet mücerredür ve Allah a'lām **bāb-1 şānī 'aşer emrāz-1 alūce beyānındadır** [17] cümleden biri қаşiradır ki ekşer eḡibbā bunı envā'-ı sersāmdan 'add [18] étmişlerdür ama sersām şol veremdür ki ḡacebde ya dimāğda olur [19] bu ḡod yüzde zāhirdür çilde olur 'arf-ı ḡibbda bu verem ḡārr- [20] dur ki dem-i şāfrāvīden ḡādiş olur yüzi bozar ḡāh olur ki [21] gözi örter ḡummāsı olur bunuḡ '**ilācı** қifāldan faşddur ve istifrağ-ı [22] şāfrādur yāḡūd 'urūğ cebheden қаn alup nuқū' muқavvī ve ḡabīḡ-i [23] fākihe isti'māl eylemekdür yāḡūd helilec ile merbā-i mā rummātın içüp [24] yā lu'ūğ ḡıyārşenbe ile taқayyüd eylemekdür şeyḡ re'is қаvli üzere ḡammā-i [25] şāfrāvī teḡbiri çümleden enfa'dur ve Allah a'lām **bu bāblar mukaddem-i müeḡḡer**

²⁷⁶ Beyān **ağızdan şu aқmaқ**

El-lu'āb ḡurāb vezninde ağızdan aқan salyalara dēnür / қāmūs-ı cild-i evvel evā'ilindedür

El-luvāb lu'āb vezninde ve murādefidür ki ağız salyalarına dēnür / қāmūs-ı cild-i evvel evā'ilindedür

El-la'm fetḡetinle ağızdan aқan saylara dēnür **el-la'zeme** zāl mu'cime ile la'seme vezninde ve murādefidür / қāmūs-ı cild-i şāliş evāḡirindedür

137b

[1] **te'ālüm-i sittenünṭa'ilm-i hāmisinünṭ sifr-i hāmisi on dört bābı müştemeldür** [2] **bāb-ı evvel emrāz'us-lisān beyānındadır** bu daḥī emrāz-ı femdendür aṅa olan [3] tedbīr bu ki daḥī kāfīdür nihāyet dil yarılmaḫ ḫarāretten ve yübüsetden olur [4] lisān ḫidāyetinden yumuşaḫ sünger gibidür ḫarāret-i yübüset ki ziyāde ola [5] zāhir olur ḫaçan ki ekşi ve tuzlu ve acı nesnelere müte'allim olur **'ilācı** [6] lu'āb-ı bezr-i ḫaṭunā ve lu'āb-ı ḫabb-ı sefrecili ve keşirā cümlesin bir yerde maḫlūṭā [7] aḫzında ṭuta müpārek 'ilācdur eger pırasa daḥī nāfi'dür ḫıdālarda pāça ki [8] buḫday ile bişe tertīb itdügüçün laṭīfdür bir nev' daḥī cefāf lisāndur [9] bu daḥī iki nev'dür yā ḫaḫīḫatdur yā mecāzīdür ḫaḫīḫī ola ḫarāret ve yübüsetden [10] olur ḫamiyāt-i muḫriḫde olduḫı gibi **'ilācı** daḥī muḫriḫada ḫabb-i sefercel [11] ile sildikleri gibi silmekdür ve nilüferi ḫaynadup seker ile lu'ūḫ édüp [12] hem dilin silüp ve hem içürmekdür eger şarāb-ı nilüfer ve ḫabaḫ çekirdegi toḫmın [13] semüz ot toḫmın ma'an ḫatup içürürlerse tertīb eylemek ile nef'ā ziyāde [14] olur eger semüz ot toḫmın döküp ḫarbut çekirdegi ile müsteḫalb édüp [15] maḫmaza éder lerse daḥī nāfi'dür ama şol cefāf lisānünṭla ḫalt-ı lezc [16] cihetinden olup dilinün eti daḥī işlanmayup ruṭūbatı lu'ābbiye nüfūzına [17] māni' ola lācerem bunun şaḫibinün aḫzında olur ama dilinde hergiz ruṭūbet [18] olmaz bu nev'ün **'ilācı** söḫüt aḫacınun ince budaḫından bir çüz'isin [19] alup serkencübin içine baturup dilini sileler yaḫūd ḫavun şuyına [20] sükker ḫoyup söḫüt budaḫını daldurup dilini ova ova sileler [21] bimār'allah ḫalāş olur bir nev' daḥī istirḫā-i lisāndur gençekliḫi ve aḫır- [22] lıḫıdır 'alāmeti ḫarf-i ta ve şayı bir ḫoşca tekellüm édememekdür bu ma'nā ruṭūbet-ı [23] balḫamīden olur 'aşabı erḫā éderbu ḫısmun **'alāmeti** tükürük çok [24] olup ḫavābız ile müntefi' olduḫıdır ve ḫāh olur ki şirket-i dimāḫdan [25] olur felcde olduḫı gibi teblerḫas nām-ı marazda ekşer bu vāḫı' olur bu

138a

[1] marāzların şaḫibi bedeni ve re'is-i ḫabb-ı ayāric ile ve ayāricluḫa ziyāde ile [2] tenḫiye eylemekdür ibn-i Sīnā ḫanūnda aydur ḫall-i 'unşul içinde bir miḫdār vec [3] ḫaynadup anūnla maḫmaza eylemek kāfīdür 'and'ut-taḫkīḫ ba'dā'l-tenḫiye girü [4] ḫardal sa'ter ve 'āḫırḫarḫā bu cümle saḫḫ étdükden şonra ḫall 'unşul [5] ile ḫaynadup maḫmaza eylemek daḥī ziyāde nāfi'dür ḫuşūşā ḫaynamış süt ki [6] ḫaymaḫı alınmış ola ve ekşiye anuḫla dili delk édüp ovmaḫ çok fā'ide [7] édereger süte bir cüz'i nişādur ve tuz daḥī zamm olunursa lānazīrdür [8] ammā demevī olana faşd ve ḫavāmız ile taḫayyüd vācibdür belki ḫoruk şuyı ribbī ve ekşi yemişlerden turunc ve limon ve emşāli cümlesi nāfi'dür [9] şaḫib-i ḫavī aydur adḫır köki ile ṭabaşiri saḫḫ édüp demevī [10] olduḫı ḫāldde sā'ir 'ilācdan müstaḫnī éderdemişdür eger şabı tīz [11] soyulmayup niçe zamān ḫalsa ḫalabe-i ruṭūbatdan olur bal ile ve tuz [12] ile

dilini delk edeler lisānı ıtlākolup istirhāsını giderür bu [13] ‘ilācı edüp ıtlākat-ı lisān olmazsa bezm-i demevī istirhāda naql [14] eyledüğümüz mu‘ālacāta mürāca‘at olına ve Allah a‘lām **bāb-ı şānī emrāzu’l-lezen beyā-**[15] –**nındadur** kulağ bir ‘uzvdur ki hağ ta‘alā anı sem‘ için hulķétmişdür [16] ve aña hüsñ için ve ba‘zı ifāte māni‘ olsun için şadef şeklinde [17] kapağ hulķeylemişdür ve delüğünü egri hulķétmişdür tā ki mazarr olan nesne [18] aña def‘en girmeye ve içerüsin meydān kılup ‘aşab ile düşmüşdür [19] ve ol ‘aşabda idrāk-ı aşvāt hāşşasın kurmuşdur ve ol içini [20] havā ile taldurmuşdur kaçan şavtıyla mütekeyyif olan havā temevvüc ederüñ [21] varsa bir nice şavtla olsa idrāk ederve ‘uzvuñ nice güne marazı [22] olduğu gibi bunun emrāzı vardur cümleden biri taraşdur ya‘nī kulağ sağırlığıdur [23] bu kısımñ ba‘zı hulķīdür ki anadan öyle toğar yağūd perde ki [24] mecrāyı üzere mağlūğdur ya lehem zā‘iddedür ki mecrāyı ṭabī‘i üzre mağlūğdur²⁷⁷

138b

[1] şavt havāyı şimāha girmege komağ ve ‘aşab-ı mefrūşa irişmez ve taraşuñ [2] ba‘zı şonradan olur sebebi mecrāda südde olur veyahūd kurd olur [3] kurduñ sebebi mādde-i ‘afen-i balğamīden olur yāğūd halğ-ı galīzdan veya [4] şişden olur ki mecrā-yı münsed ederve şavt ve havānuñ vüşulına [5] māni‘ olur eger ol verem-i ‘aşabda ise ekşeriyā hārdur ḥarāretten ḥadis [6] olur bu ḥarāret ḥamiyyāt ḥudūşına sebeb olur bu kerre ‘ufūnet kalbe [7] sirāyet edereger ol verem ‘aşabda olmayup kulağ delüğünüñ ağızına [8] yirlerinde olursa ḥummā-i lāzıma olmaz meger ḥummā-i yevmiyye ola bu dağī rebī‘ sebebi [9] ile olur yağūd ya kan ağa ve kulağa gire ve anda müncemed ola eger ‘aşabda su-i [10] mizācdan olursa bu dağī sādıc ve gāh mādī olur mādī olan [11] dağī gāh balğamı ve gāh sevdāvi olur ve gāh rīhi ve gāh şafrāvi olur [12] imdi ‘aşab bāridü’l-mizācdur ‘aşabı olan bāridü’l-mizācuñ kurbında olmağla [13] bürüdetden bir müte’eşşir olur ve i‘tidāldan ḥāric olur yāğūd taraş [14] şirket-i dimāğladur ya‘nī dimāğda āfet olduğüñ olmuşdur bu nev‘e [15] şirket-i dimāğdan olmuşdur tağaddüm āfetine delālet edergerek ḥissde [16] gerek ḥareketde taraş ki mizācı ola delālet eden zıddī ile intifā‘ ḥāşıl [17] olduğıdur ya‘nī ḥārr devālardan müntefi‘ olur şığlet olmadığıdur bu [18] zıkr olan sū-i mizāc sādıc ve rīhidedür kaçan ki sū-i mizāc mādī [19] ola elbette şığlet olur ve taraş kurddan olursa şığl ve ‘adem-i [20] nüfüz şavt-ı tağaddüm esbāb-i marazdur ve vesah ve remel ve nevāt dağī [21] bu kağılendedür gāh olur ki taraş buğrāndan olur ammā buğrān geçicek yine

²⁷⁷El-şalac fethetle sağırlığ şağam ma‘nāsınadur / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadur

El-aşşam ve safdur kulağı sağır ādeme dēnürce‘ī şamm ve şammān gelür şādlañ zammıyla / kāmūs-ı cild-i şāliş evāşıtındadur

El-taraş fethetle ḥāfif ve ehun olarak sağır olmağ ma‘nāsınadur

El-tarşa garfe vezninde ismdür azce sağırlığa dēnür el-ağrüş hemzenüñ zammıyla sağra dēnür aşşmm ma‘nāsına yağal hava etruş ey aşşam / kāmūs-ı cild-i şānī evā‘ilindedür

[22] tîz zâil olur ve bir kısım dahî ishâl şafrāvî munkaṭi' olmağla hâdiş [23] olur sebebi mādde-i şafrāvīye ḥaffetî için taşā'ud ederḥiddetinden [24] 'aşaba nüfûz edergâh olur ki taraş kay 'aḳibinçe olur mevād-ı favḳa meyl

139a

[1] édüp bir miḳdâr ḳulağa iner ve taraş 'ariz olur ve gâh olur ki [2] taraş ḥummâlar 'aḳibinde olur bu ḳazīyye elbette nekesden olur **el-'ilâc** [3] imdi taraşuḡ 'ilâcı ki perde ve lehem zâ'id ve sekl olmağdan olur 'asîr [4] ül-'ilâcdur ḥuşûşâ ki zamânı ṭavîl ola eger ḳarîbu'l-ahd ise ve bir [5] balğamdan ise edhân-ı ḥarre ile dühn-ı fücl ve dühn-ı belesân ve dühn-i ḳaṭṭ [6] ve dühnü'l-fâr ki ḳulağa ṭamzursalar ġayrı 'ilâc olmaz badem yağından [7] dahî ġaflet cā'iz degüldür eger şîr ve ġına ḥanzal kökini döküp ma'ân [8] ḳaynadup ve süzüp ḳulağa ṭamzursalar nâfi'dür ibn-i Serâfiyün [9] 'uşâre-i sezâbı ve cünd-i badesteri ve turaḳ otı yağıyla ḳaynadup [10] ḳulağa ṭamzurmak eyüdüdür demişdür ḥuşûşâ ġalîz yeller ola ġâyet mübâ- [11] –rekdür ammâ tenḳīyye-i re'sden sonra 'ilâça mübâşeret gerekdür ve illâ candân [12] te'sîri olmaz şol şerbetler ki taraş 'ilâcı için nâfi'dür şarâb-ı ustuhudûs- [13] –dur ki iklîlü'l-melik ve babūnec ve ḥaṭmeyi bir yerdeḳaynadup içine bir miḳdâr [14] benefşe ḥamîresi ḳatup ve süzüp ustuhudûs şerbeti bu muğlâ ile [15] ezüp içürmek ziyâde nâfi'dür şâhib-i beyân ederbabūnec ve tihâle [16] ve iklîlü'l-melik ve ḥaṭme ve raḳḳu'l-fâr bu cümle döküpḳaynadupşuyına [17] ya'nî necârına başın ṭutup kendüyi dirildüp eḡsesine [18] naṭul éde bu tedbîri bir kerre étmek ile olmaz bir ḳaç kerre étmek lâzımdur [19] taraşa nâfi'dür demişdür soḳrâṭ taraş için pek cağıрмаḳ ve eşvât-ı [20] şedîde istimâ' étmek ve âvâz-ı ṭabul ve kûs diḡlemek enfe' eşyâdandur denmişdür [21] eger taraş ḥarâret-i şafrāvîden olursa faşd édüp istifrâğ-ı şafrâ [22] ḳılalar ve maṭbûḡ-ı fâkihe ile itfâ-i ḥarâretler şol şerbetler ki [23] taraş-ı ḥarre ile 'ilâc olur nef' vèrür gerek mâddî ve gerek ġayrî [24] mâddî şarâb iccâş ve nilüfer ve benefşe şarâbları ve lu'âb bezerkaṭuna [25] bu mezḳurâtuḡ nef'â 'azîmdür ammâ terk-i lehûm édüp isfinâc ve semüz

139b

[1] ot ve melûḥuyyâ ve ebe gümece ve ḳar' ile iktifâ édeler ve ânân ḳanasa başına ḳabaḳ [2] yağı ve ṭatlu badem ve gül yağları ki sirke ile ḳaynamış ola sûreler [3] yaḡşiyu' ṭabîb aydur ki marûl şuyıyla mâ-i meşâyı ezüp cüz'î kız [4] emzirür 'avret süti ile ḥalṭ édüp ḳulağa tamzursalar ḥarâretten ve şafrâdan [5] olan taraşa nâfi'dür imdi ma'lûm ola ki her ne olursa ki ḳulağa [6] ṭamzurmak iḳtizâ éde ılıçaḳ édüp ṭamzurmak gerekdür şol taraş ki ḳurddan [7] ola anuḡ 'ilâcı şudâ' düdîde zıkr olunan 'ilâcdur şol taraş ki şeddeden [8] veya bâriden veya lehm-i zâ'iddan ola anuḡ devâsı ḳaṭ'dur ve iḥrâcdur bunı [9] cerrâḫlar bilürler nihâyet südde ve saḡdan ḥalâş éden acı bādemyağıdur [10] ve şıḳ şıḳ ḥammâma girüp üzerine

yatmak ile muvād akup taşra çıka bukrāt [11] hekīm der ki taraş için ayāriclu ğazyā ve ḥabb koqya ile tenkiyye re’s [12] édüp ḥammāmla tebrīd ve terṭīb ziyāde nāfi’dür ḥuşūşā ḥammāmuñ şuyı [13] tatlu ola ve cemī’ zamānda mā-i afsentīn ve sekencebīn ile ğargaradan ğaflet [14] olunmaya şem’un éderincir ve ḥardal ve buraq ile yoğurup [15] fitil édüp üç gün turdukdım şonra bir masur ile kulağa üfleyüp [16] ba’de bu fitili idhāl éderhārūn aydur şamam-ı ‘ariz olan kimesne ḥammāma [17] mudāvemet édüp ğıda ve şarābdan perhiz üzere ola **bāb-ı şāliş ṭanīn** [18] **dūdī beyānındadır** kulaq gümlemek ve cıñlamaqdır bunun sebebi kulaq [19] delüğinden olan havānuñ hareketidür ki kulaq anı hiss édersavt [20] ḥārici hiss eyledügi gibi şol ṭanīn ki kuvvet hiss içündür ya’nī gāh [21] olup gāh olmaya selāmet-i dimāğ ve şafāyı ḥ’ās olduğına delālet [22] éder maraz deligidür şol ṭanīn ki za’if dimāğındandır ve müstermerdür ‘ilāc [23] gerekdür imdi ṭanīn riyāhdan ve encüre-i keşirden mütevellid olur dimāğda hiss [24] olunur ki güyā başında bir nesne düz éderböyle olıcaq galebe-i mādde-i [25] ‘alāmetidür böyle olsa mādde-i riyāhı ve encüre-i balgamiyyeyi қаt’ éderve kendin²⁷⁸

140a

[1] olur bu ma’na şol encüredür ki mi’deden re’sse taşā’id éderaclık [2] ve tokluk ihtilāfla olur ve gāh olur ki hīc olmaz belki az olur [3] ama şiddet-i cev’dan olan ṭanīn ṭabi’at-i ğidā ārzusunda olduğu [4] hīnde ruṭubet-i hareket éder ve ğaleyān éderol ruṭubetinüñ ğaleyānından [5] āvāz zāhir olur ve kulaq delüğinden mütemevvic olur ve şa’mia anı idrāk [6] éderbuña taqaddim cū’-i müfreṭ sebep olur **‘ilācı** bedeni tenkiyye kılmaqdır [7] tā kim fużul başa çıkmaya ba’de tenkiyye-i re’s éde eger ta’līz hiss bā’iş [8] ise kuvvet-i hissdan olan ṭaninden dimāğ-ı taqviyyet olına ve ṭabi’āt-i [9] telyīn kılına mevād-ı esfele meyl itsün için ve encüre-i mutaşa’ide celīs [10] olsun için şarāb-ı ustuhudūs şarāb-ı limon ile qarışdırulup [11] iṭrafıl şağir ile ma’en ve müsāde-i isti’māl édeler eger ṭanīn şirket-i [12] mi’de ile olursa dimağı dehen-i ās ile hīn édüp ḥalt [13] ğālibini istifrag eylemek lāzımdır eger eṭrāf bedeninde delk éder se ziyāde [14] müpārekdür lakin muḥarrekāt kay olandan ictināb lāzımdır zīrā muvādī [15] taḥrīk éder ve berk çağırmaq zararlıdır zīrā havā-yı teşhīn édersühūnetin [16] re’sse taşā’id étdürür ḥammām ve güneşde turmaq daḥī zararlıdır ‘ale’l- [17] ḥuşūş şarmaşık ve şoğan ve pırasa ve ḥamer-i keşir bu cümlesi zararlıdır [18] gāh olur ki ṭanīn buḥrānda olur yine tīz zāil olur ve gāh olur ki [19] ṭanīn inkıṭā’-i ishālden olur bunun çāresi yine müşhil vermektir [20] tā kim ṭanīn icāb éden mādde-i mündefi’ ola kāmīl’u’ş-şinā’a şāḥibi- [21] der ki bir ademde ṭanīn zāhir olup müstemmer olursa eger ihmāl [22] édüp ‘ilāc étmezse gözlerine şu ine **bāb-ı rābi’ veca’ü’l-ezen beyā-** [23] **-nındadır** kulaq ağrısı bir marazdır ammā bir kaç

²⁷⁸**Beyān** kulaq gümlemek ve cıñlamak

Kulaq cıñlamak için maḥşūş taḥrīr olmuş muḥtaşar bir risāle vardır ḥayr ile şerī beyān éder

sebebi vardur o cümleden [24] biri ya sū-i mizācdur ki sādīcdür havā-i hārrdan ve havā-i bāridden [25] olur ya sū-i mizāc mādīdür yāhūd teferruḡ-i ittişāldur veya ikisi

140b

[1] biledür bu ma'nā veremlerde ḡatı zāhirdür bir kısmı verem-i hārrdur içerüye [2] yatmışdur ḡulaḡ içinde olan 'aşīde olur bu nev' olan verem [3] ḡātildür huşūşā tāze yigitlerde ola bi'l-küllīye muhlekdür zīrā eşyānuḡ [4] ḡarāretleri ziyādedür bir nev' verem daḡı verem-i bāridendür bu nev' şaḡīl [5] ve ḡammāmı ḡafīye ile ma'lūm olur ḡāḡ olur ki veca'-ı ḡarbeden düşmekden [6] olur ve ḡāḡ yelden olur ki cāzibdür eger rīḡi olursa ḡiffetinden [7] ve sūr'at intīḡālinden ma'lūm olur ya'nī aḡrı ziyāde olmaz ve bir yerde [8] ḡuramaz bir yerde bir yire intīḡāl ederimdi ḡulaḡ aḡrısının 'ilācı [9] mizācı ta'dīl eylemekdür meşelā hārr-i edhān-i bāride ile bārid olursa [10] edhān ḡaresi ḡulaḡa ḡamzuralar bārid yağlardan benefşe yaḡı gibi şiyāf-ı [11] māmīşā ile kāfūr bir yerde ezilüp benefşe yaḡına ḡatup ḡulaḡa ḡamzuralar [12] eger hārr ise ḡabaḡ ve ḡıyār ve nilüfer 'uşārelerin zībuḡ yaḡıyla ḡamzuralar [13] mesīḡi dērler ki başına ıssı şū dōkmek ve naḡul eylemek ile veca' teskīn [14] olur cālīnūs der ki bārid olan veca'de pābādyā yaḡı ve susan [15] ve belesān yaḡı için bir yerde maḡlūḡa ılıḡaḡ edüp ḡulaḡa ḡamzurmak [16] def' ederveca'in teskīn ederdemişdür ammā veca'-i rīḡi olursa 'ilācı [17] keḡād ḡılmaḡdur kebek ile ve ḡarı ile ḡarīḡı kepeḡi veyāhūd ḡaruyı ḡızdırup [18] bir bez içinde büküp ḡulaḡa ḡamzuramaḡdur mūcez şaḡibi aydur bārid [19] ḡulaḡ aḡrısında iklīlū'l-melik ve pabunc ve ayva ḡane ve defne yabraḡı [20] ve turunc yabraḡı ve ḡaşḡaş ḡabuḡı ve na'nā ve mersime her birin bir yerde [21] berāber ḡaynadup başını necārına ḡutmaḡ nāfi'dür demişdür zübde nām-ı [22] kitābuḡ şaḡibi şarımsaḡı dōḡup zeytūn yaḡı içindepişirüp [23] yaḡın süzüp bir ḡaç ḡatre bārid ḡulaḡ aḡrısına ḡamazıralr sedīdi [24] mūcez şerḡinde verem-i hārrē tāze şaḡılmış ḡātūn seūīn badem yaḡıyla [25] ḡaynadup cüz'ī sirke ve bir miḡdār lu'āb-i celbe ve lu'āb-i bezr-i kettān

141a

[1] ḡalḡ edüp ḡulaḡa ḡamzursalar veca'in sākīn eder demişdür eger veca' [2] müştedd olursa zīkr eyledüḡümüz 'ilāca bir miḡdār semen-i 'atīḡ ḡamm edüp [3] 'amel edeler müsekkin veca'dür 'ind'üt-taḡḡīḡ evcā' üzerinde faşd ve istifrāḡ [4] ve telyīn ḡabi'at üzre taḡaddüm etmeyeler ba'de her ḡün şarāb-i icāş nilüferi [5] ve lu'āb-i bezr-ḡatūna ve şarāb-ı benefşe yāhūd naḡū' fākihe isti'māl [6] edeler ammā naḡū' gerek ḡalū ve gerek ḡāmīz sūkker ile ya şarāb-ı benefşe ile [7] terbiye olunmaḡ gerekdür imdi veca'-i hārrde gerek sādīc ve gerek mādī [8] olsun şarāb-i ustuhūdūs maḡlūbı ḡalvā ile ya şarāb-ı limon ma'cun-ı benefşe [9] ile ḡaflet etmemek gerekdür veca'-i ezen rīḡi ve bārid olursa şarāb [10] şafī ılıḡaḡ iken içmemek kāfīdür eger cüz'ī şafī eşrābı ḡulaḡa ḡamzursalar [11] veca'-i rīḡīye nāfi'dür lakin bu maraḡuḡ

şacı lehūmdan ictināb etmek gerekdür [12] ancak ğidāsı münāsib mezūrelerdür isfināh ve hindübā ve helilūn vesā'ir [13] ittihāz olına eger gāh ve bī-gāh beyaz nim bir şeb ekl ederse zarar vèremez [14] ve Allah a'lām **bāb-ı hāmis kırhu'1- lezen beyānındadır** imdi kulağın kırha [15] –ları ya zāhir ola yāhūd olmaya eger zāhir olursa sirke ile ve sirkencübīn [16] ile yevne ğayrı zāhir olan ya tāze ola veyāhūd eski ola bu envā'ın her [17] birinün 'ale'l-infirād 'ilācların beyān edelüm ammā tāze olan ki daḥī 'uzva [18] za'if keşir getürmiş olmaya ve ğayrıdan nufz etmiş olmaya **'ilācı** şiyāf -i [19] māmīşā ile sirke ya қорук şuyı bāldur yāhūd merhem-i isfidāc ya merhem-i [20] basılığun ammā eski olup zamān geçmiş olursa bu ma'nā çıkan irinün [21] yaramaz қоһуsıyla ve keşretle ma'lūm olur böyle olursa zıkr eyledüğümüz [22] merāhımdan bir miqdārın bir fitile bulayup ba'de fitile қаṭrān ile ve bal ile terbiye [23] edüp kulağa idhāl edeler gāh olur ki kulağa kehle vère ve sinek ve қарınca [24] ve қас dedükleri hayvanāt girerler vaқt olur ki kulaqda қурд hādiş [25] olur egerçi hareketden bilünür ammā zamān olur ki қурд kulağdan çıkar ²⁷⁹

141b

[1] başı қара ve kendüsi aқ ve ba'zı siyāha māl olur **'ilācı** kulağa [2] қаṭrān tanzurmakdur fi'l-hāl hareket-i hayvān sākin olup қатl olur ba'de [3] üzerine zeyt taқṭir ile ammā zeyt ıssı gerekdür zübdeü'l-ervāhda [4] şeftālū yabrağı şuyı ve erik yabrağı şuyı gerek münferiden ve gerek maḥlūten [5] kulağa tanzursalar cemī' қурdları қırar deyü naқl eder bir nev' marāz-ı ezen [6] daḥī kulağa ḥammāmlarda vesā'ir muḥallilerde şu gétmekden olur bu қазиyyeden [7] veca'-i şedīd-i ḥāşıl olur kulaқ şişer eger kulağı yüz yaşduğı [8] üzere қoyup yukaru ve aşağı taḥrik etmekle çıkmazsa bir ayak üzere [9] тұrup şıçramaқ ve elinün ayasını ol ṭarafa māl kıлмақ ile baş silkelemek [10] ile yine başdan şu çıkmazsa bir māsūr ile ki ğāyet ucu ince ola [11] zeytün yağına bir miqdār penbe yaturup māsūranın ucına tölayup [12] kulağa şoқasın def'ā çekesin bir kaç kerre bu minvāl üzere edesin [13] bimar-allah çıkar ve şāhibini veca'den ḥalāş olur buqrāt aydur ki penbe nām-ı [14] hayvānın şāhibini bir ṭarafın iplik ile bağlayup ve bir ṭarafın kulağa şoқsalar anın [15] ḥāşiyeti şuyı cezb edüp çıkarmakdur **bāb-ı şadis emrāzu'l-ḥulқ beyānındadır** [16] ḥulқ-ı ḥā mühimle ile boğazlığı ve boğaz dedükleridür ki dilcik altında olur bu cümleden [17] biri ḥunāқdur Türkide boğazda şiş olmakdur nefesün tamām almamaқ ve nesne [18] yudamamaқdur yāhūd bunlar zaḥmetle olmakdur vaқt olur ki ḥunāқ ṭarlıқdan [19] olur yāhūd oңurğa zāil olduqda boyundan oңa ol oңurının biri [20] zāhir olur ve cuқur olur ve anın yerine yapışmaқ veca' vèrür ve men' eder [21] ve yutmaқ güc olur meger arқası üzerine yatup yuda bile ve ālāt-ı teneffüs [22] ve

²⁷⁹Beyān-ı kırh-ı ezen

El-қurh kafın zammıyla yarlara dènür müfredi қурhedür / kāmūs-ı cild-i evvel evāşıtındadır
El-belensim semendil vezninde қаṭrāna dènür / kāmūs cild-i şāliş evāşıtındadır

balgamañ kuvvet-i muhrikesinüñ tañrîkenden ağız kurısı peydâ olur eger verem-i ‘ağâlâtda [23] ki hanceredür vâkı‘ olursa ammâ ‘ağâlât-i hâriciyyeden olan verem hâşıl olur ya‘nî [24] hiss-i başara ve hissemese mañfî olmaz zâil a‘đâlât-ı hâriciyyeden olan verem eslemdür [25] ammâ verem ki ‘ağâlât-i tañyîk nefes ederziyâde yâredur yâñûd verem-i ‘ađâlât²⁸⁰

142a

[1] merîde ola ki ğâlibdür hâricdür yâñûd dâñildür bunuñ ikisinde bile bel‘ [2] müşkeblerüñ olur ve nefes almağdan ‘âciz olur kıandan hunâğdan dil [3] kızıl olur ve boyun tamarları tolu olur ve çekilürve veca‘ kavî olur hunâğ-ı [4] şafrāvî kızarur ve şancur ve dil kararur ağız acı olur ve ğâh olur ki hunâğ [5] ikisinde bile olur ‘alâmât dañî müterekkib olur mürre-i balğamdan hunâğ ağızda memlûhat [6] ve dadsızluğ olur veyâñûd dil çıkmak şusızluğ olur sevdâvide ðelâbet [7] ve hâmużet olur lakin hunâğ sevdâvî-i bârid olur olduğda dañî intikâlidür [8] verem-i hârreden kaçan ki lañfî mutehallil ola keşfi bâkî kalur bir nev‘ dañî hunâğ [9] kelbîdür bunuñ ‘alâmeti ağız acmak ve dil çıkarmakdur bu nev‘ cümleden yaramazdur [10] eger hunâğ olan kimesnenüñ yüzi yeşil olup gözlerinüñ yuğarusı [11] qararsa nabzı dañî za‘if olsa bu kısmı hemân meyyet hükmindedür eger hunâğ [12] olan kimesnenüñ ağızı köpüklense andan ricâ münkaţ‘ olur hunâğun ‘ilâcı [13] faşla ve halı-i ğâlibi istifrag ile teğaddüm eylemekdür ve taht-ı lisândan olan ‘ırğdan [14] kan almağdur ve tañi‘atın fitil veya huğne-i leyyine ile tenkıye eylemekdür eger aşğa komazsa [15] sâķilerin hacâmet édüp şedâ’id edeler ammâ cümleden elzem olan dil altından [16] kan almağı tağdîm eylemekdür hunâğ için münâsib eşrebe şarâb-ı benefşe ma‘-i şarâbu’l- [17] -iccâş yañûd ekşi tut şarâbı şarâb-ı benefşedür ve şarâb-ı nilüfer ve lu‘âb [18] kaţuna ve habb-ı sefercel yañûd şarâb-ı rummânın ile şarâb-ı benefşedür ve ma-i [19] şa‘îr ile şarâb-ı benefşedür ve dehen lüz-ı halvdur eger hunâğ yübsi ise yañûd [20] sevdâvî ise şarâb-ı limon şarâb-ı benefşe a‘lâdur eger hunâğ balğamı ise [21] yañûd balğam-ı ğâlib ise şarâb-ı limon balğamı kaţ‘ ederve şarâb-ı benefşe ihrac [22] edertelyin ile eşrebenün verilmesi lâzım geldükde lisân-ı şevr şuyı ile [23] ezilüp verilmek ziyâde münâsibdür kaçan ki mülleyinât lâzım gele boyun köki ile [24] şarâb-ı benefşe vérele ammâ hummâsı var ise boyun kökini vermeyeler ve iki [25] üç gün ğıdadan bi’l-küllîye hicr edeler ma-i şa‘îr ile sükker yañûd şarâb-ı nilüfer^{281 282}

²⁸⁰ Beyân-ı **emrâzu’l-halk**

El-hunâğ ğurâb vezninde ma‘rûf ‘illetdür ki boğazda zuhûr eder nefes almak ve yutmak mute‘azzir olurağcigerün ve yürekün mecrâ-yı nefeslerini sedd eder / kâmus-ı cild-i şânî âherindedür

El-l-hancere deherce vezninde vezninde boğaza dênür / kâmus-ı cild-i evvel âherindedür

²⁸¹ **El-iccâş** hemzenün kesri ce cimün teşdîd ile şemer-i ma‘rûf ismidür ki Türkîde erik ta‘bîr olunan meyvedür müfredi iccâşdur / kâmus-ı cild-i şânî evâ’ilindedür

El-bel’ banuñ fethi ve lamuñ sükûniyla yutmak ma‘nâsınadır **el-ibtîlâ’** teklüfle yutmak ma‘nâsınadır / kâmus-ı cild-i şânî evâşıttındadır

El-kaţuna karnı yarığ dedükleri nebâtdur

142b

[1] ile ma-i şî'ir isti'māl itdüreler eger yutmağ āsān olup iştihāsı şādık [2] olsa isfināc ve melūhuyya ve kabağ ve ebe gümece tatlu badem yağıyla yédüreler [3] mevzu'-ı marāza konulan devālardan biri daḥī rubb-ı tut siyāhıdır ki gülābla [4] ezilüp bir miğdārın ılıçağ iken boğazına süreler ve ġargāra vèreler yaḥūd [5] kişniş şuyıyla rabb tut ezilüp boğazına ġargāra vèreler eger bu mezkūr [6] olan şuları ma-i remmānīn ile veya ma-i rībās ile bir yerde cem' édüp [7] ġargāra vèrseler ġāyet nāfi'dür küttāb-i sa'dīde kaynamış mercimek şuyıyla [8] rabb cevz ve kişniş ve gül ġonçası ve sumaq ki kaynamış ola ezüp ġargāra [9] vèrmek laḥīfdür dēmişdür mesīḥi emrāz-ı ḥunağda 'aḍaleḥulğ (boğaz) tuverrem édüp [10] yutmağā kādır olmasa ve nefesün almada ıztırāb çeküp veca'ī şedīd [11] olup ḥammāmı ḥādī daḥı olup gözleri kızarsa bu nev' ḥunāğa bir kaç [12] def'ā ġāh dili altında ve ġāh kīfālinden kan alalar ve ḥuğne-i ḥādde édeler [13] ve ḥuğne-i şeḥem-i ḥanzal turağ otı ve inçir ve kepek ve buraq ve dehen sīric [14] ve sükker ve benefşe ve şa'īr ve ḥatmeden ola ba'de 'inab'uş-şa'leb ve lübb ḥıyār şenbe [15] ve terencebīn ve temerhindi ile isti'māl édeler ki ishāl ola ve kaynamış mercimek [16] şuyına kiḥaşḥaş ile kaynamış ola ġargāra édeler bu mezkūrāt kāfīdür [17] deyü naql éder mūnhācu'l-beyānda ḥunāk ḥılt-ı ġalīzden olursa koğiya ile [18] ishāl édüp ḥuğne-i ḥādde ile 'amel eyledükden şonra cevzi kaynamış [19] turağ otı şuyu ile cevzi 'asel ile bir yerde getürüp bir miğdār [20] ḥardal ve 'ākırkārḥā zamm édüp ġargāra étmek sā'ir mu'ālecātdan müsteğni [21] éder deyü naql étmışdür mesīḥi ġargāra naql édüp cümleden evveli budur [22] dēmişdür ḥardal ve 'ākırkārḥā ve nişādur veḥeltīt ve naṭrūn ve fulful ve fudunc [23] bir yerde kaynadup şuyın alup bu şuyıyla rubb-ı cevz yāḥūd rubb-ı [24] tut ḥalt ya'nī karışdurup anuğla ġargāra vèreler ġani ve meni nām-i kitābda ḥunāk şa'b [25] için 'asel belādur bir miğdār nişādur ve aḳārḳārḥā ve ḥeltīt saḥğ édüp²⁸³

143a

[1] ḥalt ve mezc édüp bir bez pasesi üzerine yayup boğaza yağı eylemek [2] her ne kadar şu'ab ḥunāk olursa şāfīdür dir bu faḳīr kendü tecrübemdür [3] her ne kadarr şab-ı ḥunāk olursa dili altından kan alup ba'de kaynamış [4] mercimek şuyıyla rubb-ı tut veyāḥūd rubb-ı cevz ezüp iki üç def'ā [5] ġargāradan şonra ḳurı beyāz kelb necīsini döküp 'aselī ḳıvāma

El-cadıkḥā-yı mimle ile 'aşfer vezninde bezer ḳatuna ismidür ki ḳarnı yarığ taḥmi dēdüklere darudur / ḳāmūs-ı cild-işānī

²⁸² **El-mer**emīr vezninde boğazda bir ucu cigere muttasıl yola dēnür ki andan ta'ām ve şarāb-ı mi'deye vāşıl olur ġaza mulaşık ve mi'denüñ ve ḳursağın başıdır boğazda iki yol olur birisi ḳaşaba-i riyedür boğumlu olur bu ġurtlağ ve ḥartlağ ta'bīr olunur bu nefes mecrāsıdır ve birisi merīdür ki ḳızılve ḳızıl öñlik ta'bīr olunur bu ta'ām ve şarāb mecrāsıdır ḥazm-i maḥal olmağla merī-i iṭlāğ olunur

²⁸³ **El-tevverrem** tefe'ul vezninde 'izā şişüp ḳabarmaq ma'nāsındur / ḳāmūs-ı cild-i şālīş evāşıtındaki bābu'l-mim faş elvāvun üçüncü şāḥīfedür

getürüp [6] ol ‘asel ile ma‘cün renginde imtizâc vèrüp bez paresi üzerine yayup [7] nahtûkuñ boğazı üzerine yağı etseler fi‘l-hâl éderziyâde mücerredür [8] gayri ilâca ihtiyâc étmez şâhib-i ‘adî Muhammed bin Zekeriyâ-yı Râzi naql [9] éderki yedi ‘aded ef‘înün diri iken boğazları kırmızı şûf ibliği ile [10] boğup bir gece ef‘iler helâk olunca el yıkayup ba‘de fe‘silerün boğazından [11] ipligi hâlâş édüp düğümlerin çözmeyüp ol kırmızı yedi kat iplik hunâk [12] olan ademün boğazına geñşek tolayup yedi gün getürdeler hergiz [13] hunâkdan elem çekmez ve hâlâş olur bu ma‘nâ şahîhdür mışırda hunâk için [14] isti‘mâl éderler gayri ‘ilâca mübâşeret étmezler hattâ zîhe ki hunâkuñ [15] mühlek olan nev‘indendür aña bile şâfi ve kâfidür böyle ‘ilâc olmaz **bâb-1** [16] **şâbi‘ istirhâu’l-lehân beyânındadır** Türkide boğaza diş ve dilcik [17]inmekdür bu marâz nezleden ruḡbet inmek ile olur bunun ‘ilâcı [18] hunâkda mezkûr gârgaralardur ve buña cemî‘ kavâbız-ı müceffe nâfi‘dür gerek [19] hârr ve gerek bârid olsun bu dilcik için gârgaradan sonra bundan [20] eyü mücerreb ‘ilâc olmaz ki nişâdur ve karankil ve kalfil ve naḡrûn bu dört eczâyı [21] bir yerde daḡḡ édüp bir kaşık şapına balı sürüp eczâyı medkûkayı bulayup [22] marîzün aḡzın acup düşen dilçike dökürelere bir kaç def‘â böyle eylemek ile [23] bimâr‘allah ta‘âlâ def‘ éderve Allah-ı ta‘âlâ a‘lem **bâb-1 şâmin dıyık’un-nefes beyânında-** [24]-**dur** bu ma‘nâya hunâk asâyinun cem‘isi sebebîdür ya keşâfet diye ve kaşâba-i zeyyeden [25] olur ki havânun bürüdet ve yübüsetden olur ekşeriya bu marâz-ı âhiresinde²⁸⁴

143b

[1]olur ‘**alâmeti** aḡız kuruluḡı ve hafitdür ıssı şu isti‘mâl eylemek nâfi‘dür [2] yübüset ve keşâfetden izâle éderedhâ-ı muraḡıbdan benefşe ve kabaḡ yağları [3] isti‘mâl etmek a‘lâdur zîrâ encüre-i deḡanıyye-i re‘se taşâ‘id eylerken riyye [4] yübüset ve keşâfet vèrür bu kerre menfezde mażâyıka olup dıyık’un-nefes [5] iktizâ éder ve dıyık-ı ḡarâret-i mizâcla ve ḡalabe-i sevdâ ile deḡanıyyesi hiss olunur [6]yaḡûd dıyık şadrdan olur ki ‘aşab-ı muḡrikde ya hicâbda aḡlâḡ-i lezce-i sevdâviyye [7] olur bu mezkûrât sebep olur şol dıyık-ı nefes ki esbâb-ı hunâkdan [8] olur mādde-i bürüdetdür ‘ilâcı maḡlâyı hâlû hârrdur sükker ile rubb cilâ iledür [9] ve şadı susan ve ban yağları ile cüz‘î muḡâş-ı hâlḡ édüp bir miḡdâr [10] kızdırup yağlarıyla ve ruḡb lu‘âblardur amma dıyık-ı encüre-i deḡanıyyeden olursa [11] cilâ-i mādde lâzımdur mülâdât-ı şafrâ ve sevdâ ve mübeḡḡerâtdan istifrâḡ lâzımdur [12] cümleden maḡbûḡ eḡtimün ve mâ-i cebîn ile eḡtimün içmekdür ve ḡalbi müferreḡât [13] yaḡutla ta‘dîl etmekdür ve her ekşi ve ḡuzlı ve başdurma ve bunun emşâlinde [14] şaḡınalar ve şarâb-ı lisân sūr

²⁸⁴ Beyân-ı **istirhâ-i el-lehân**

El-isâlık hemzenün fethiyle boğaz ucında küçük delik çevre yanlarına dènür / kâmus-ı cild-i şâni aḡerindedür
Beyân-ı **ziyık’un-nefes**

sekeri ve şarāb-ı rummān hālūkatı a'lādur huşūşā [15] devā-i misk-i hālū vēreler biz akrabādinde ba'zı hābūb ve mu'ācīn ve ikrāş [16] vaz' eyledük zeyl-i kitābda mürāca'at olunup anuñla 'amel édeler sā'ir-i mu'ālacāta ihtiyāc [17] qalmaz nevā'-i tedbiri beyān olunmuşdur **bāb-ı tāsa' rebv beyānındadır** feth-i rā [18] ve sükūn-ı bā ile 'asr-ı nefesdür bu marāz yorgun kimesnelerün nefesine müşābihdür [19] sebebi ahlāt-ı ğalīzedür ki lezcdür bu dahī ya qaşaba-i riyyede olursa dıyık [20] olur ol vaqt şavtuñ tebrīdi ve burun fişladayup etmemekle ma'lūm [21] olur eger şıkl şadrda ve riyyede olmayup 'urūk-ı şiryānda olursa [22] bu kısım-ı ihtināk qālbe müveddī olur gāh olur ki mādde ya'nī halı-ı ğalīz [23] hādış olur ve başdan ol mevzu'lara nāzil olur bu nev'ün [24] 'alāmeti demade nezle zāhir olmağdur veyahūd riyāh-ı encüre-i a'zā-i nefesde [25] müzaheme vērür bu haffet ile olup sükūn üzere olur ve neffāh

144a

[1] nesnelerden baqla ve bögrölce vesā'ir bunun emşali nesnelere yemekden [2] olur ki necār ve dehānı keşreti sebebiyle hafakan ve za'if qalb zāhir olur [3] gāh olur ki 'alāmāt-ı sevdāviyye zuhūr edermi'denün mizācesinden imtilā' [4] sebebiyle ğıdānuñ mi'deden şıket etmesinden rebu gerçe zāil olur ammā [5] şıkl mi'de zuhūr ederve marāz aña tābi' olur imdi rebuñ 'ilacı mi'deyi [6] hābb ayāricla yahūd ayāriclu ğaz yaya ayāric-ı fiķārā ile ğayri eşrebe zamm [7] édüp istifrāğ edeler rebu sevdāvi olursa hābb-ı eftimūn ile lisān-i [8] şūr şuyı ile kaynamış ola istifrāğ-ı sevdā éde yahūd mağlayı 'ırk-ı[9] susen ve pırasa ve şān ve incir ve sebistān ve lisān-ı şevr ve kepek bu cümleyi [10] mā-i 'asel ile kaynadup içireler ağıdiyye-i münāsebedendür evvelki günde baqla [11] yahūd şuyunu sükker ile içürmek ba'de arpa şuyı billah ba-sükker ile [12]münāsibdür bunlardan sonra piliç kavurup horūs corbaları ve kavurmaları [13] vērile eczā-yı harre ile gügercin yavruları gerek çorba ve gerek [14] kavurma çā'izdür ba'del-istifrāğ kuşmak fāide eder māddeyi iħrāc édüp [15] 'azā-i şadı kızdurduğıçün ba'de kırā't-ı cevheriyye meşğül ola tā ki [16] bāķī qalan māddeyi taħlil éde ve lu'ūk ve hābūb ki ağızında tutulur aña [17] meşğül ola infa' eşyādandur rebū tūl-ı merūrı olduğıçün eşrebeden [18] şarāb-ı sekencebīn-i 'unşulī ve lu'ūk 'ansali ziyāde nāfi'dür bu mezkūrātuñ [19] o şafī tedbiri akrabādinde beyān olınmuşdur ammā münhāc şahibi bezir kitāb [20] on olup 'asel veya badem yağıyla lu'ūk olunup rebūya vērilse nāfi'dür [21] demişdür vāķı' ā bunda cilā talīf ve taķti' vardır ibn-i Serākiyun [22] bu la'ūķı vaş eylemişdür ki badem-i maķşer ve incir ve fıstık ve qalb-i şānavber [23] ve zufā bir yerde cem' édüp dağ ve saħqdan sonra kaynamış ma-i 'ırk [24] sevsen ve persiyā ve şān lu'ūk olınsa rebuya böyle müpārek 'ilāc [25] olmaz şāhib-i şifa rebū sevdāvi için melisi anāruñ lu'ūk ve şarabı

144b

[1] lisān-ı sevr yāhūd arpa şu bile içürmek gibi ‘ilāc olmaz demişdür gāh [2] olur ki ‘ırķ-ı ‘azmik imtilā’sından imtilā’-i demevī olur ol vaķt [3] devāsı faşddur gāh olur ki ĥarāret-i zāidenüñ ifrātından olur bu nev’ün [4] ‘ilācı şerbe-i müberrde ile tedbīr édüp naķū‘āt-ı müberrde ile tedbīr édüp [5] ve mazūrāt-ı müberrde ile ĥarāretin itfā eylemekdür eger ĥarāret ziyāde ise vērilen [6] eşrebeye bir ķīrāt miķdārı kāfūr zamm eylemek lāzımdur **bāb-ı ‘aşer nefesu’l-** [7] **intişāb beyānındadır** vech-i tesmīye ta’rīfinden ma’lūm olur bu bir [8] marāzıdır ki bunun şāhibini başın yukarı ķaldırıp nefesin çekmeyince [9] nefes almağa ķādir olmaz sebebi mecārī-i nefesde mādde-i ġālīze yāhūd verem [10] olmaķdır bunun dahī rebū ‘ilācı gibidür nihāyet bu marāzıñ şāhibi dehānla [11] şadrīn yığılmaķdan ictināb etmek gerekdür zīrā istirhā-yı ‘ad alāte ve tertībe [12] sebep olur lāzım gelür ki mecrā-yı nefese mazāyıkā vère **bāb-ı ĥādī-ı** [13] **‘aşer beħe’uş-şavt beyānındadır** avāz tıutulmaķdır vaķt olur ki sebebi [14] bürüdet-i balģamdan olur ĥançeriyye ĥuşūnet gelmek ile avāzı ışlanmış [15] neyden çıkar gibi çıkar ‘ilācı rebūda zıkr eyledüğümüzdür eger ĥarāretten [16] olursa ĥançerenüñ mülāseten giderür ve çok çağırmaķdan olan ālet-i [17] teneffüsü yorgun olup ve ĥarāret vērüp melāti geydüdüģün [18] yine ‘ilācı bezm-i su‘āl-i yābisde zıkr eyledüğümüz ‘ilācdur cümleden buña yağla [19] sirke ġümād eylemek nāfi’dür tertīb ve telyīn eyledüğün ĥuşūşā benefşe [20] yağı ve sükker ile garģara vermek nef’ edererhā eyledüğün bu marāz [21] şāhibi çok çağırmaķdan ve ġubār ve dehānla alūde olmaya ve her tuzlu [22] ve ekşi ve ıssı olandan bir hīz etmek gerekdür zīrā bunlar ĥançeriyye ĥuşūnet [23] vērür ammā balģam ziyāde olsa olmaz ve şavta zarar édüp māni’ ola ol [24] vaķtā kişilerden şarāb-ı limon ve sekencebīn-i ‘anselī isti’māl eyleseler [25] revādur ve ġıdālardan bakla ve incīr ve şanavber ķuru üzüm ve bunun

145a

[1] emşālin naķdūr çok ise nāfi’dür ĥuşūşā şumağ ve ĥalliyet ve bezr-i kettān ve bostān [2] ve ‘ırķ-ı susen ve ķaşb’us-sükker ve ‘alekü’l- buţum ve rāytec ve ĥall-i ‘unşuli ve neşā [3] ve keşīrā ve bezr-i ķaşşā ve ĥıyār ve bezir-i ķar’ ve beyz-i nīm bir şet ve cemī’ lu‘ābāt [4] müpārek nāfi’dür **bāb-ı şā’işer su‘āl beyānındadır** öksürük ki beyān [5] ederüz riyyenüñ ve şadruñ ve ĥicāb-ı şadruñ ĥareketinden olur lā-cerem [6] öksürük şüretde aķsırmaķ gibidür ve öksürük iki kısmıdır biri ruţbdur ki [7] balģam gibi tükürmekle balģam-i ĥurūc ederve bir kısmı yābisdür andan nesne çıķmaz [8] şol su‘āl ki balģam-i ġālīzden ve ruţbdan olur ki şadra erişe ‘ilācı [9] rebūde zıkr eyledüğümüz eşrebe ve ķavānīndür ammā tiryāk-ı kebīr ve şāģira ve tiryāk-i [10] erba’a ve meşerdiţūs ve lu’ūķ başal ‘unşul kāfidür eger rummān emlesi lu’ūķ [11] vērlerse def’ olur ammā su‘āl yābis olursa ma-i şī’ir şarāb-ı benefşe [12] ile la’uķ remmān ĥalū badem yağıyla nāfi’dür ve bu ĥabb-ı ġāyetle müpārekdür

[13] budur leb-i bezr-i qaşā ve bezr-i hayā ve bezr-i qar' ve haşhaş berāber olup neşā [14] ve rubb-ı sūs anlar re'yī kadar ola cümleyi dağ ve saħk edüp tatlu anār-i [15] şarābla tahmīr edüp horde karaşlar edüp giçelerde ağızda tutalar eger bir miqdār [16] semüz ot tohmı dahī zamm olunursa gāyet lañfdür su'al olan kimesnenün [17] gıdāsı kabağ mezūresi ve ebe gümece ve meluħuyyā ve semüz ot ve isfināh ve beyz-i nīm [18] bir şet şarısıdur eger su'al bārid-i yābis olursa kızmış yumurta şarusı [19] çekile fāide ederbekmez hod denç' cihetinden cilā ve tekvīt ve teshin dahī oldurduğıçün [20] nāfi'dür eger zāruret ile iktizā edüp et kısmı yenürse buğday ile pişmiş [21] paça ya erişde yēyeler su'al-i hār ve yābis olduğda sükker ve kabağ ve badem yağı gibi [22] revā olmaz eger su'al-i nevāzelden olup qaşaba-i riyyede ise ya'nī başdan [23] nüzül etmiş ise kendes ve cendebīd seter қоһulmağ ve şarāb-i haşhaş isti'māl [24] etmek gerekdür meşelā haşhaşun kabuğı ve arpa şuyı ve 'ineb ve sebistān ve haṭmī [25] şuyı ile kaynadılup bir miqdār sükker ile halṭ edüp içeler ve bir miqdārın²⁸⁵

145b

[1] garğara vēreler eger mercimek ve 'ineb ve sebistān ve haṭme ve ebe gümece bir yerde [2] kaynadılup garğara olursa infa' eşyādur şol su'ā ki zātu'l-cenebden [3] ola ya verem kebedden ola ya sār'ir a'zānuñ müşāreketinden ola 'ilācı maraz-i [4] aşlı 'ilācıdur zīrā maraz-ı aşlı zāl olıçağ su'al dahī zāl olur eger [5] su'al-i ishāle muḫteren ise şarāb-i mersin ve şarāb-ı rummān emlesi yahūd [6] şarāb-ı rummān halū ve şarāb-ı şandal kifāyet ederibn-i Māsū'ya mışır sövkenün ki [7] ban dedükleridür yabrağından bir miqdārın kaynadup kahve mişāl içürülse [8] her ne nev' öksürük olursa seyfi kāt'dur demişdür eger su'al-i müzmin [9] eger hādiş gayrī 'ilāca ihtiyāc etmez demişdür **bāb-ı şāliş-i 'aşer nefes-i** [10] **dem beyānındadır** nefes-i dem qan tükürmekdür eger bu kaşayya tükürmek [11] vechile olursa ağızdan eger kağıрмаğ ile olursa başdan eger [12] ah ah dimikle olursa kaşabadandur eger kuşmağıla olursa merīdindendür [13] yahūd mi'dedendür ya cigerdendür farkı bu üç 'uzva afet irişmekledür [14] 'alāmeti şol nefis-i dem ki kaşabadan bāriyyeden yahūd şadrdan ola [15] su'al dahī kavī ola bilürüz ki nefes-i dem mekān-ı ba'iddendür anuñçün ṭabi'at [16] şiddet-i hāreketi muhtāc olur ve hāric olan fużalāt-i siyāh şekl ve müncemidu'l- [17] -kıvām

²⁸⁵ Beyān öksürük

El-su'al sinünzammıya ismdür öksürüğe dēnür açcigerün ve aña muttaşıl olan a'zānuñ ya'nīlāt-ı nažaesün kendilere müstevelli olan müzyi def' için ṭabi'atunhareketinden 'ibāretdür ve öksürmege ma'nāsına dahı olur / kāmūs-ı cild-i şāliş evā'ilindedür

El-el-su'alli sinün fetħi ve lamun kesriyle Türkide öksürük otı dedükleri nebāta dēnür ki 'arbide haşhaşa'us-su'al dahı dirler yaprağını zımmād çıbanları maḫalil ve müfcer ve tāzesi çerb 'illetini qal' ve izālede mü'eşşerdür ve su'al ve rebu ve ziyğ-ı şadr 'illetlerinün efzal-i edvīyedindendür ve nücür ve istinşākında dahı bu te'şir der kārdu / kāmūs-ı cild-i şāliş evā'ilindedür

El-kendes kanfez vezninde Türkide kunduz ta'bīr olunan nebāta dēnür ki dāhili şaru ve hārici siyāh maḫyī ve müşilve ṭalāsı behğ 'illetini mezil ve meshūqını sa'ut beğāyet ma'şes ve za'if başraya müfid ve şükür 'illetini dāfi'dur / kāmūs-ı cild-i şānī evvelindedür

köpügi az olur ve eger şadrdan olursa ve sevāda ve cemūde [18] amīl olup köbügi qalīl olur zīrāriyyeden olsa keşret-i ahlātđan [19] köpükli olur ve eger şamar catlatmaqđan olsa gāh çok ve gāh az olur ve marīz [20] rāhat idrāk zīrā imtilā'-yı 'urūqđan nev'ā halāş olur eger veremden olursa [21] nitekim zātu'l-cenb ve zāt'uriyye marāzlarından olur bunun 'alāmeti ihtilāṭ-ı [22] fuzelāt ile olur ve azıcıq aqmağıle bilünür eger riyyede veya ğayrī maḥlde cerāhetden [23] olursa irinli ve şaru şulu qaplar ile ve nevāzil ḥadde-i taqaddimi ile ma'lūm [24] olur yahūd ābī nesnelere ekl itdükçe mezkūrāt ziyāde olduğından [25] bilünür eger nefes-i dem sülükdenolursa ğam ile ve göñil tarlığı ile ve mağşuş

146a

[1] şular içmek taqaddimi ile bilünür 'ilācı bu marāzuñ şaḥibi gerekdür ki keşret-i kelāmdan [2] ve çağırmaqđan ve şaralmaqđan ve cimā'dan ve şıçramaqđan ve nefesin ah deyü çekmekden [3] ziyāde ihtirāz ēde zīrā bu mezkūrāt daḥī muḥarrekdür ve ḥareket-i bedeniye ve nefsāniye [4] daḥī ihtizāz lāzımdur kızıl ve meş'se' nesnelere nazār ētmeye zīrā bunlara nazār [5] ve hinde şūret ḥumret-i qarār ētmesine delālet ēderpes bu taqđırce demdür [6] ḥareket ēderanuçündür ki taşavvurāt-i hemiyye gāh olur ki hālālet-i bedeniye [7] ḥudūşına sebep olur bu mübḥeşūñ burhānı ekşi nesnelere taḥlīl ētmeden dişler [8] qamaşup ağız şulanmaqđur ve keşret şarāb ve müseḥḥenātđan şaḥınmaq gerekdür kerefs [9] gibi ve bunun emşāli nesnelere ve her eti ve tuzlu nesneden ihtirāz [10] lāzımdur zīrā taḥrīk dem ēderve tefriq ve ittişāl ve tefṭīḥ-i 'urūq ēder 'ale'l-[11] ḥuşuş eski peynir tozu ve teshīni ziyāde olduğıçün zararlıdır ammā [12] tāze peynir nāfi'dür lüzūcetiyle berk eyledüğüçün ve eger faşda mu'tād ise [13] faş lāzımdur imdi nefes-i dem ḥādiş olsa lāzım olan 'ırq'un-nisā [14] ve 'ırq-ı şāfın ki nazf-ı esfeldedür bu ikisinüñ birinden faş olursa [15] muvāfiqđur zīrā māddeyi a'lāyi bedenden esfele cezb ēderammā qan alduqđa [16] şamarı berk açmaq gerekdür tā kim qan ziyāde aqup marīz za'if olmaya [17] ve nevāzil maqūlesin şadrdan şarāb-ı ḥaşḥaş ve demü'l-aḥvīn ve zamğ-ı [18] 'arabī ile her birinden nişf direm ki üçü bir bucuq direm ēderdaqq ve saḥq [19] alunup bir kıraṭ kāfūr daḥī zamm ēdüp şarābu'l-cebbār içdükçe ma'en [20] içmekdür eger ḥarāret-i gālib olup dem-i gālebe ēder se bir kıraṭ afyon daḥī,[21] kāfūrle ma'en devāya izāfe ēdeler cüdā nāfi'dür eger zararlı olmasa dört [22] eczā kāfidür afyon lāzım olmaz ibn-i Serafiyun aydur incibār ve demü'l-aḥvīn [23] ve kehribā basdutar şavt birer mişqāl keşir o zamğ-i 'arabī birer dirhem afyon [24] rub' direm muqaddime mā-eczāyı saḥq ēdüp afyonu şer armān emlesi birle ezüp [25] cümleyi lu'ūq ēdüp şabḥ ve mesābir dirhem yahūd birer qaşık içüp şu

146b

[1] yerine m̄a-i lisān ḥamel içüp minvāl meşrūhı ri‘āyet ziyāde nāfi‘dür gıdā [2] ise mūcez şāhibi nim bir şeb beyāz gerekdür ki içine madkūḫ demu’l-ahvīr [3] ve besd ve kehriba ve ḫurı kişniş ḳoyubyeyeler dēmişdür zīrā rafadan yumurḫa [4] şarusı keşīru’l-gıdā ve serīu’l-inhiżāmdur yahūd oğlaḫ etin incibār ve kezbiye [5] ve zerrurd ile beşürubyeyeler ifraḫla cev‘ zarar dur za‘ifden ḫavf [6] olunur ve gāh olur ki nefes-i dem-i imtilā‘da üç gün miḫdārı gıdāyı taḫlīl [7] vācib olur ancak semūz otuḫ ‘uşāresi sūkker ile ve lisānu’l-ḥāmel kişniş [8] ile kifāyet ēderarpa şuyından arpa ve mercimek ve lisānu’l-ḥāmel ḳaynadup [9] üzerinemadkūḫ-i demu’l-ahvīn isti‘māl ēdeler ve bizim aḫrabādīnimizde niçe [10] mu‘ācīn ve aḫrāş vaz‘ eyledük ve her birine marāz içündür tafşīl eyledük aḫa [11] mūrāca‘at olına ammā müştereku’l-neff‘ olup cemī‘ envā‘ına nefes-i demūḫ bir mücerreb ‘ilāc ki [12] ḫāvī-i kebīr şāhibi yazmışdur sümükli böcegi pāk ḫuz ile yüyüp ‘ādet [13] efrenc üzere pişürüp eczā-i ḫārre yerine kehriba ve besd ve encibār ve kişniş-i [14] madkūḫ ve efrakubyeyeler marāz-ı nefesden ḫavf yoḫdur dēmişdür ve Allah a‘lām [15] **bāb-ı rābi’-ı ‘aşer ‘alīḫ beyānındadır** cemī‘i ‘alaḫadur sülükdür ki şularda olur [16] boğaza yapuşup mete’zzī olur imdi bundan emīn olayın diyen kimesne şuyı [17] süzüp içmek gerekdür eger küçük olup boğaza yapuşup murūr-i ayyām ile bundan [18] nefes-i dem ḫāşıl olur ‘alāmeti ḫan ḫuşup ve ḫam ve ıztırābla köḫli dönmekdür [19] ḫaçan böyle olsa marīzūḫ aḫzın açup göreler eger silk görünürse aḫez [20] olına barmaḫ ile yahūd kelitin ile ammā üzölmekden ve ḫaralmaḫdan ḫavf gerekdür tā kim [21] silkūḫ başı içeri ḫalmaya eger görünmek ve alınmaḫ mümkün olmazsa sirke ve ḫardal [22] ve şoḫan şuyını bir yerdeḫaynadup içine bir miḫdār ḫuz ḫatup boğazına [23] ḫargāra vēreler kāmīlu’l-şinā‘ada ḫardal ve kişniş ve şunīz aḫızda ḫutmaḫ [24] silki düşürür dēmişdür eger düşürmezse ziyāde ḫammāmda oturup bayılmaḫ [25] mertebesine varduḫda bir miḫdār ḫar pāresi aḫzında ḫuta ıssıdan silk göḫül

147a

[1] incinüp şoḫana meyl ēdüp düşer buḫraḫ aydur ki silk yabışan kimesnenūḫ [2] aḫzından bir taḫta bitini boğazına ḫoḫrı bıraḫalar necārı cezb ēder se [3] bimar‘allah silk düşer bu faḫīr bu ma‘nāyı müşāhede ētdüm eger taḫta biti olmazsa [4] ḫoz yabraḫı daḫī bu ḫāşşayı vērür eger silk düşdükdēn şoḫra ḫan tükürmek [5] bāḫī ḫalursa anār ḫabuḫı ve celnār ve sumāḫ üçünü bir yerdeḫaynadup [6] ḫargāra vērilse def‘ olur ḫubār ēdüp demu’l-ahvīn ve neşsite daḫī [7] ḫatup boğazına sūrseler kifāyet ēderte’ālüm-i ḫāmīşūḫ sifr-i sādīsī on [8] **beş bābı müştemeldür vāv-ı evvel loḫma ve şuki beyānındadır** boğaza loḫma veyahūd [9] diken ḫurmaḫdur ‘ilācī şu içüp büyük loḫmalar yutmaḫdur bunuḫla def‘ [10] olmazsa ḫammāma ḫonulup zeytūn yaḫından bir niçe kerre içürölüp iki [11] dāllısı ortasına yumruḫ ile urup ḫay

ile ve darbe çıkarmaktadır [12] yâhūd bir miqdâr başdurmağdan kırıcı incir kadar lokmalar peydâ edüp [13] ve yağlayup sür'atle def'â yedirüp ve üzerine şu içüp halâş [14] etmektedir nefesi mücez şerhinde süngere bir iplik bağlayup ve yağa baturup [15] yutduralar üzerine şu içireler sünger şişer ba'de def'âten cezb [16] edeler lokma ve şukadan halâş olunur demişdür **bâb-ı şânî tedbîr-i ma'rûf** [17] **beyânındadır** şuya garğ olmak hulk ve riyye emrâzının esbâbındandır anuñçün [18] bu maħalde zikrin irâd eyledük imdi şuya garğ olmak vadisine varın [19] 'âķil ve yadigârı başı aşığa ayaklarından aşalar tâ kim şu çıkmaya ba'de [20] şarâb içinde bir miqdâr fulful ma'en kaynadup boğazına garğara veler [21] ve buğday harîresin yedürel tâ kim ħabs-ı nefesden olan 'ufûneti [22] ve şudan ve ruṭubeti def' taḥlîl ede **bâb-ı şâliṣ emrâz-ı şadr beyânındadır** [23] göğsin veriyye marâzlarının 'alâmetleriyle marâzları teşḫîş olunur ol [24] 'alâmet gerek 'arîzi ve gerek aṣlî olsun ħarâret 'alâmetleri büyüklüğü [25] ve ħarâretidür ve müteneffisün nesim ile râḫat olmasudur 'alâmet-i bürüdet

147b

[1] nefesün küçüklüğü ve havâ-yı ħarr ile fâ'ide-mend olduğudur ve 'alâmet-i [2] yübüset kılllet-i fuṣûldur ve şavtuñ ħuṣûnetidür ya'ni balğam ve tükürük [3] az olduğudur 'alâmet-i ruṭubet-i teneffüs eylemede ħarlamak ve keşret fuṣûldur [4] imdi şadr ve riyye şıķlet maddeye delîldür ve bir mevzu'dan [5] bir mevzua evcâ'uñ ħaffetile intikâli delîl rîḫdür ve öksürmekle [6] kalîl ve keşir-i fuṣûl ħâric olmak maddenün ħaribine dâlldur ve fuṣûl [7] tükürmek kavî öksürmekle mâdde-i ba'dene dâlldur öyle olsa zâtu'l-[8] -ceneb emrâz-ı şadrda mi'de ve derd-zâtü'l-riyye ise marâzu'l-riyye [9] ise zâtü'l-riyye aķciger ağrısıdır ki verem-i ħârrdur bi'z-zât ħudüşına [10] bâdî olan bâ-veremdür ya şafrâdur amma bi'l-'arṣ ki balğam-ı mâliḫ ve müte'ffinden [11] olur mesihî dir ki zâtu'l-ceneb-i verem ħârrdur aḫlâ'-i bâḫında belki ħişâsında [12] ħâdiş olur 'alâmâtı mücez şâḫibi dir ki bu ki lâzımdur şadrda [13] şıķl olmak ve zayķ ve ħarâret ve veca'-i mümteddîd olmak veyahūd oñurğa [14] üzere yatmağa kâdir olmamak 'indu'l-ħaķîķ arķa üzere yatmağa kâdir olur [15] ammâ ħummâyi hâdde ve yeyip şişmek ve ħararmak ve nabz-i mevcî olmak ve sebât [16] ve göz şişmek ve ħapaķları ħalîz olmak 'alâmîlerindendir bu zâtü'l-riyye [17] kâtildür ekşeriyâ yedi güne dek ħâh yedinci günde helâk edervâķt olur ki zâtu'l- [18] cenbe intikâl eder ve müteḫallil olur bu aña nisbet eslemedür vâķt olur ki [19] zâtu'l-cenebü'l-riyye intikâl eylemekden sersâme mü'ddî olur bir hefte [20] geķerse sel-i marâzına varur imdi balğamı zâtu'l-riyyeden muḫâlifdür demevî [21] olan zâtü'l-riyye tükürmek ve şıķlet ve keşret ve sebât ve kılllet-i ħumret [22] ve za'if ħarâret muķtaẓidür ammâ zâtu'l-ceneb ħaķķında şeyḫ re'is ve 'alâ'd- [23] -dîn 'alâ'l-ķarşî ve yesimmî şevşa ve bir sama ta'bîr eylemişdür şevşa [24] ve bir sâḡ

ma'nāleri ıbbda ıssı verem demekdür imdi zātu'l-ceneb verem-i [25] hārrdur ki ya 'ađ ālā-it baına veya hicābda ki igülerüñ içinde olur yaḥūd

148a

[1] şol hicābda ki illā gıda ortasındadır buña zātu'l-ceneb hāliş derler [2] bunun bilinmesi hiss başrulmasın iledür ve māddeşi ekşer hālde ya şafrā dem-i [3] şafrāvīdür az olur ki balğamdan ola ammā zātü'l-riyye bunun hilāfīdür ya'nī [4] ekşer balğamdan olur imdi buña ıalbe ıarıb olduğıün ḥummā-i hārr lāzımdur ki [5] ve veca' ki şancudur elzemdür zīrā 'uzv ḥassāsdur elbette nabz-i münşārī [6] olmaı muıtaııdür ve ibtidāda yābis ba'de nefes-i dem muıārrerdür eger veca'ün iştidādı [7] nefesün reddi vaıtınde olursa verem-i 'ađ ālāt-i ıābizedür eger veca'ün iştidādı [8] teneffüs vaıtınde olursa verem-i 'ađ ālāt-ı bāsııdur demevī olan zāt [9] ü'l-cenebde şāncımaı ekşer olur şafrāvīde aıvı olur eger levn-i nefes mādde [10] ıızıl olursa ikisinün ictimā'ından olur eger sıyāh ise ve hāricden [11] sıyāh nesne dāhil olmamış ise deḥān rengine de ise sevdāvīdür ḥuşūşā [12] ḥummā nevbetlerinün iştidādı māddeye delālet edereger ḥummā-i rub' gibi ise [13] mādde-i sevdāvīdür eger ğab gibi ise mādde-i şafrāvīdür eger her gün ise [14] mādde-i balğamiyyedür eger iştidāda nevbet zāhir olmazsa mādde-i demevīdür [15] ıaçan ki mādde zātu'l-cenebe munḥal olmazsa mā-beyninde on dört [16] gün mūrūr eylese mādde cem' olur iriñlenür vaıtā ki iriñ pak [17] olmasa ıırık gün dek sele rāc' olur imdi bunun 'alāmeti ibtidāda [18] şiddet-ı 'arızla ma'lüm olur ya'nī ḥumret ve veca' ve seher su'āl ve ḥuşūnet-i [19] lisān ve 'ateş ile ma'lüm olur ba'de māddenün cemī'sinün 'alāmeti [20] ve nihāyeti ma-yetehāllil gitmek veca' olup iriñlenmekdür ve bir 'alāmeti dişlemek [21] ve ziyāde ditredici ḥummā ḥādiş olup nabzun yaşıılığı ve temevvücdür [22] ve ğāh olur ki maddenün şiddetinde şedīd ḥummā ḥādiş olur ıorıunı [23] 'alāmetler ve şiddet-i ḥummā ve keşret-i su'āl zāhir olur eger eyü 'alāmetler zāhir [24] olduıdan şonra bed 'alāyım ki naııl olundı bu ma'nā iriñ cem' olduıından [25] olur naıca delālet edüp vaııt selāmetle dāll olan zātu'l-riyye ve zātu'l-

148b

[1] -cenebde naıısdur hāttā helāka dālldur imdi naıışun efdali coı olup [2] āsān ııkāndur naıc bulanı aı ve şırıncaı olup yelimişik olmayandur eger [3] nefes yevm-i evvelde ḥādiş ola naıc ümmīd olunur ve tevm-i rābi'ada ke-zālik buıırānı [4] yevm-i sā'ide olan nefesdür on birinde veya on dördinde nefesün [5] ve naıcuñ kuvvetine dālldur eger dört gün geıüp nefes-i zāhir olmasa marāz [6] ũavīldür zīrā kuvvetinün za'ifine ve māddenün eyülüğine delālet ederöyle [7] marāz ũavīlolur ammā a'rāzun yaramazlığıyla delīl müddetdür zīrā kuvvetün [8] za'ifi ve māddenün kuvveti helāka irişdürür eger nefes-i dem isti'cāl edüp [9] pişmiş olmamış olup ḥām olursa ol vaııt iştidād-i a'rāzdan [10] ıorııma hemān kuvvete

i'timād kııl eger nefes-i reddi kızıl veya ak ve şarımtrak [11] olursa yelimşik ola yāhūd kara olaolup degirmi [12] ola maddenün ğalzeti içündür ve yāşıl olan tonduğı içündür eger [13] rāyihasi var ise müşkildür eger rāyihasi yok ise ihtirāk olduğına [14] dālldur 'ilācı zātu'l-riyye ve zātu'l-ceneb marazlarının 'ilācları müşterekdür [15] faşdla halı ğālibi istifrag ile huqneler ve şāflar ve fitiller ile şiyāf [16] ve huqn-i fitil müşhilden havf vardur mādde-i kalbe hareket etmesün deyü bu marazlarının [17] eşrebesi şol şerbetlerdür ki anda inzāc ve teftiyyet ve tenkiyye ola cümleden [18] biri tebriddür ki mā-i şa'ir-i müdebbirdür tedbir budur ki mā-i şa'iri mağlen halü [19] ile hall edüp 'ineb ve sebistān ve ebe gümecei tohmı ve haşme ve 'ırq-ı süs [20] bir yerde ma'en kaynadup ba'de süzüp bārid olduğı vaqt-i 'ateşün [21] kuvveti vaktinde şarāb-ı benefşe ile ezüp vèreler yahūd 'ırq-i süsi [22] kaynadup bezir hıyār ile müstehalb edüp şarāb-i benefşe ızāfe edüp vèreler [23] şarāb-i nilüfer dahı yalnız istidād-i 'ateşde bārid edüp vèreler müceзде [24] semüz ot tohmı sükker ile veya anār emlesi ya anār şarābı ile lisān-ı şevr şuyı [25] veya şarāb-ı benefşe ile şarāb-ı nilüfer ve eyü çegerdeki lu'āb ile şarāb-ı 'ineb

149a

[1] vèreler dēmişdür nefisī aydur ki mādde rakıķ ise ve nefes-i dem yoğise şarāb-i [2] haşhaş ve şarāb-ı 'ineb veya mağlayı haşhaş ma'-i 'ineb ve sebistān lā- [3] –nazirdür eger 'ateş ile ziyāde ishāl var ise bu kısım berk yaramazdur bu [4] taķdirçe mersin şarābı ve emlesi anār şarābıyla şandal şarābı mā-i şa'ir-i [5] muhammaş ile mersin şarābı vèreler ve karpüz şuyı ve sükker-i 'ateşe ve harārete [6] a'lādur eger āteş ve harāret şiddet üzere ise erik şarābı a'lādur ağıdiyyeden [7] mā-i şa'ir bā-sükker ya eşrebe mezkürede biri ile yāhūd etmek içi ki [8] mā-i bārid ile işlanmış ola ya badem harāresi ve isfināh veya ebe gümecei [9] yā malūhuyyā vèreler eger istihāsı ğālib ise şa'ir-i maqşar ile pilic şorbası [10] vèreler fi'l-cümle bu iki marazda kuvvetinün ri'āyeti vācibdür ya'nī kuvvet [11] za'if ise ağıdiyye ekşer gerek degül ise keşret ğidāya hācet yokdur edviye-i [12] mevzu'dan münāsib ola şem'-i abiz kāfūridür ki mağsülā-i dehen benefşe [13] ile merhem edüp zimād edeler kifāyet etmezse haşme ve bezir ve şem'-i [14] aħmer ile zimād olına ve dili altına bu habiı yapup koyalar **şifati budur** bezir [15] kaşā ve qar' ve hıyār ve haşhaş birer dirhem şa'ir-i muqaşşer üç dirhem ve rubb [16] süs nişf-i ba'de's-sahaķ remmān emlesi ile yoğurup yāhūd lu'ūk [17] edüp yāhūd bir miķdārın habb ve bir miķdārın lu'ūk edüp isti'māl edeler [18] edviye-i müşhilden iktizā eyledüğü zamān ki kemāl-i nazcdan şonradur[19] leb hıyār şenbenden on beş dirhem alup otuz dirhem şarāb-i benefşe [20] ile ezüp bir dirhem tatlu badem yağıyla nazc edüp isti'māl edeler ba'de [21] bu la'ūkı iri ve hāliš beş dāne 'ineb ve on beş dāne müşmüş zeher-i [22] nilüfer üç dirhem zeher-i nenefşe iki dirhem bunları işladup yigirmi dirhem [23] hıyār şenbe yahūd şarāb-ı benefşe ya

şir-hoşk ya necîn her kâğısı [24] müvâd ise yigirmi direm izâfe édüp isti'mâl édeler şıfatı budur yübstân [25] ve 'ineb her birinden beşer dâne iccâş gübâr ve zehir benefşe ve sinâ't-tîşer

149b

[1] dirhem cümleyi şanc édüp süzüp içine otuz dirhem şarâb-ı benefşe [2] yâhûd lu'ûk hıyârşenbe katup içürelere kaçan ki verem nazc bula şabeğ-i [3] 'ineb yâhûd tîn ve 'ineb şa'îr-i muşşer ve persiyâ ve şân bir yerdeşaynadup [4] ve süzüp üzerine ma'cûn-ı benefşe katup içeler ve şeker kâşını [5] şonra yemek ziyâde nâfi'dür vaqtâ ki 'illet nazc bulup hummâ zâil ola şuyı [6] tatlu hammâma girmek a'lâdur lakin başına şavk geçmeden hazer lâzımdur ya'nî [7] gögsini ve başını üşütmemek gerekdür kaçan ki 'illet-i nazc bulup hummâ zâil [8] ola zıkr olunan mu'â'lacât câ'izdür ve illa kabl'un-nazc câ'iz degüldür verem olduğı [9] cânib-i riyyeden ma'lûm olur ve zâtu'l-ceneb şıkl ile hiss olunur ya'nî [10] cânib eczâ üzere yata cālînüs dir ki zâtu'l-ceneb bilinmek murâd olduğda [11] bir bezi balçıklar şuyı ile ısladup marîzüñ şadı üzerine koyalar [12] kâğı cânib-i evvel kırsa verem-i 'ârîze ol cânibdedür kitâb-ı sa'diyyede [13] zâtu'l-cenebe lâzım olan kan aldırup mâ-i şa'îr vermektür lakin şavk iken [14] lâzımdur demişdür tuhfe nâm-i kitâbuñ şâhibi şarâb-i benefşe ile badem yağıyla [15] dört gün 'ilâc édeler kaçan öksürük ve balğam gétmege başlasa 'ineb [16] ve sebistân ve susan ve çekirdeksiz kıvıl üzüm ve benefşe bu cümleyi berâber [17] kaynadup ve süzüp içürelere eger balğam 'usret ile hâric olursa şarâb-i [18] züfâ véreler gıdâsın kepek-i harîresi ile bulamac pişürelere veyâhûd badem [19] yağıyla sükker véreler ve bu maşbûh ile tenkıye édeler şıfatı budur benefşe [20] ve lisân-ı şevr beşer dirhem sebistân otuz dâne hıyâr şenbe fulüsü [21] on beş dirhem sükker otuz dirhem imtizâc vérüp isti'mâl édeler ibn-i [22] Mâsûya dir ki zahmeti ziyâde olan kişilere hemân Allah sübhâne ve ta'âlâ [23] hazretine şıgınuş eşek süti ile iktifâ édeler ve bu süfûfdan gâfil [24] olmayalar ki biz anı akrabâdinde beyân eyledük muhalliline mürâ'cât olına ve dahî [25] bu huşûşâ müte'allik bir niçe fevâ'id tahîr olunmuşdur cümleden akrâş

150a

[1] ve eşrebe ve mu'âcîn beyân eyledük ki aher-i kütübdede ve akrabâdinde beyân olunmuşdur [2] bâb-ı râbi' marâz-i sil beyânındadır emrâz-ı şadrıdır bu bir cerâhetdür ki [3] riyyede olursa bunun şâhibine hummâ-yı dağ lâzımdur sebebi kalbe karîb [4] olduğıdur bunun şâhibi irin töker irin ile balğamuñ farkı harâreti [5] ve bed râyihasidür bâ-huşuş kıur üzerine ve şuya vaz' olınsa ma'lûm [6] meselâ ateşde râyiha vérür ve şuda bir mişdâr dursa dibine çöker gâh olur ki [7] sil-i seyyede teferik ve ittişâldan olur bunun 'alâmeti köpükli kan tükürmekdür [8] eger sil-i muşkem olmazsa az olur ki 'ilâc olur ve zâ'il olur muşkem olursa

[9] ‘ilâc olunmaz mükerrer talîf olına şol nesnelere ile ki zamânımızda meslûle [10] ‘ilâc olunur arpa şuyudur her gün içürilür gerek ol arpa şuyı [11] şarâb-i haşhaş ile müberrez olsun gerek sâdic olsun ve sefûf-ı [12] sertân-ı mesule gâyet nâfi’dür ve münâsibdür ve lisân-ı şevr ve sükker ve lîn [13] hammâriyle sükkerdür ve ‘avret sütidür cümle bu mezkûrât münâsibdür gıdâlardan [14] oğlağ eti ve tavuğ ve paça muvâfiğdur ve lu’ûk ki su’âl için beyân [15] olundu ziyâde a’lâ ve ensebdür mesihi aydur tâze gül enkebînden her [16] gün yemek sil marâzına şihhat vèrür belki etmek ile yimegi mu’tâd idine [17] eger zayk’un-nefes dağî içâb eder se zâtu’l-cenebde zıkr eyledüğümüz la’ûklardan [18] gâfil olmayalar eger meslûlık harâreti şedîd ise semüz otdan müsteheleb [19] édüp şarâb-i remmân emlesi ile içüreler eger def’ ‘aşeş edemezse [20] kırat mîqdârı kâfûrı zamm edeler mücez şahibi dir ki ben tecrübe [21] eyledüm meslûle balığ tutğalı ıssı şu ile ezilüp sükker katılup [22] içürseler bi’mârallah-ı ta’âlâ halâş ola meger dirileri kemiklerine yabışup [23] ve gözleri şogılup yüzi tuz renginde ola ve kırnınuğ derisi [24] çekile ol vaqt meslûl denilmez meyyit dinülür aña ‘ilâc olmaz bir nev’ [25] dağî meslûluğ kılları dökile ishâ-il zübânya mübtelâ ola belki râyiha-i

150b

[1] girîhesi dağî ola bu hemân mevte müteveccihdür ammâ bu fağır ki mü’ellif kitâbıdur [2] yigirmide ziyâde meslule sümükli böcek etin bed yidürüp ve sümükli böcegi [3] diri iken döküp gülâbla qarışdurup içine kâbend sükker katup [4] içürdüm ve şerbet yerineleben-i hummâri sükker ile vèrüp ‘aşeşinde semüz [5] otı müsteheleb édüp bir kırat kâfûr ile bir kaç def’â içürdüm yokdur [6] ademden biri hağa étmedi taqayyüd edecekdür **bâb-ı hâmis emrâz-ı** [7] **kalb beyânındadır** imdi kalb ve riyye birbirine qarîb olduğün emrâz-i [8] riyye ‘ağibinde emrâz-i kalb beyân olundu ma’lûm ola ki kalîk imzice-i [9] şahîhesi vardur bunun her birinüñ ‘alâmetleri vardur muhalliline göre beyân [10] olunur cümleden biri cebelidür ve vücûdda maqâddem ve nefesinde eşrefdür [11] meşelâ harâretün ‘alâmeti nefesün ve şadruñ vesa’îtdür eger ve sa’t-ı şadr [12] biline ve dimâğ-ı ‘azmî sebebiyle dükel ise ve şadruñ kılları çok ise [13] ve nabz-i ‘azîm ise şecî’dür mağûf emirlere ikdâm ederve kalbuñ bürüdetinüñ [14] ‘alâmeti harâretün ‘aksîdür qorqmaq gerek ve cibîn bunun şânındandır ‘alâmet-i [15] ruḡbet-i nabzuñ ya’nî şerbânun yumuşaqlığıdur ve dağî infi’âlâtuñ sür’atidür [16] gâzabb ve ferağ gibi ve keşret-ı fuzelâtdur ve bevl gâyeḡ ‘arağdur [17] bu mezkûrâtuñ zıddı yübüsetdür ezmece-i mürekkenün ‘alâmeti ‘alâmet-i [18] müfredenün terkîbdür ammâ ‘alâmât-i mizâc hârr’ut-tehâbdur ve ‘aşeşdür [19] anı havâ bârid sâkin ederdâğî sür’at -inabz ve sür’at-i nefesdür [20] ve bunların tevâtirid ve ğam vehm ve ıztırâbdur ve harâret ve qasâvetdür [21] ve bî merḡametlikdür ammâ mizâc bâridün ‘alâmeti ve nefesün tefâvütleri [22] ve şağirîdür ve merḡamet ve rağtedür ve havfdur ammâ ‘alâmet-i

mizāc yābis-i [23] nabzūn şalābetidür leyyinden şonra mizāc-ı ruṭb bunun ‘aksīdür edviye-i [24] ḳalbīyyedendür ve ḥārr olan kısmındandır misk ve ‘ūd ve ‘anber ve behmen [25] ebyaḻ ve aḥmer ibrişim ve zağferān ve ḳaranfīl edviye-i ḳalbīyyedendür ve bārid

151a

[1] olanlar bunlardır kāfūr ve besd ve şandal ve verd ve ṭabāşir ve göz pere ve tuffāḥüddür [2] edviye-i ḳalbīyyeden olup i’tidāle ḳarīb olan bunlardır lisān-ı şevr ve altun [3] varaḳ ve yaḳut ve firūze bu mezkūrdan ğayri edviye ve ḳalbīyyeden gerek ḥārr [4] ve gerek bārid-i edviye çoḳdur zīrā biz anuñ cümlesin beyān eylemezüz kitābımızuñ mufredātına [5] mūrāca’āt olına ammā edviye-i ḳalbīyyeden olup mürekkeb olanlardan biri müferreḥ yaḳutıdır [6] ve devā-i miskdür ve ğayrī mu’ācīndür ki envā’ aḳrābadinde beyān olunmuşdur [7] **bāb-ı sādīs ḥafaḳān beyānındadır** fethānla yürek oynamaktadır ve emrāz-ı ḳalbīyyedendür [8] ve ḳalbīyye-i ‘ariz olur bir hareketdür eger ḥafaḳān ziyāde olsa ğaşı iḳāb [9] edergaşı ziyāde olsa mevt iḳāb sebebi ihtilācdur yā sū-i mizācdur ki [10] sādīcdür ki mevzīdür keyfiyet ve kemiyet ile bādī olanuñ māddesi için kıvām [11] ola aḥlāt-ı erba’a ki kıvām olmaya ya yıl ya encüre-i deḥāniyye yāḥūd demdür ki ḳalbe [12] dökülür ve inşābı def’āten olur ile olduḳda nabzında ihtilāfāt-i ‘acībe def’āt-i [13] şiddet-i ḥarāretten havānuñ te’sīr olmaz yāḥūd ḳalb mümteli olmak ile olur ana [14] ve aşl olmaz yaḥūd sebebi süddelerdür ki mücārī-i demde olur rūḥuñ vuşulında [15] ve havānuñirişmesine māni’ olur bu taḳdīrce ihtilāf nabz-ı şağirda [16] ve ‘azmde ve ḳuvvetde ve za’ifde ḳatı zāhirdür ehl olan idrāk ederyāḥūd [17] sebebi ḥiss-i ḳalbdür ya zā’id-i ḳalbdür böyle olsa ḳalb müte’zzī olur zīrā encüre-i [18] ğidāiyye münfek olmaz ya infī’ālāt-i nefsāniyyedür bunun daḥī daḳı ḥiss iledür ya za’if-i [19] ḳalble ḳuvvet-i nabz ve za’id-i nabzla ma’lūm olur yāḥūd ḥafaḳānuñ sebebi şey-i [20] ğarīb olur ki ḳalbe izā vērür bu ma’nā ekşer zehirler tenāvülinden olur ve zehirlü ḥayvānlar [21] şoḳduğından olur yāḥūd ḳarında ḳurd ve yılan olmaḳdan olur zīrā ki [22] bunların olması encüre-i dürriyenüñ şa’ūdına bādī olur bu taḳdīrce ḳalb [23] müte’zzī olur şol kimesneye ki ḥafaḳān yağşı ḥādiş olur ednā-i sebebden [24] ya’nī ekşerden vāḳı’ ola ḥālbuki ḳuvvet-i ḳalb ḥissden olmaya ol kimesne ekşer ḳaçadan [25] helāk **el-‘ilāc** ḥafaḳānuñ tek ‘ilācı gerek sū-i mizācsādīs gerek mādđī olsun

151b

[1] mizāc ta’dīl olunup mādde-i istifrāğ ḳılınmaḳ lāzımdur eger dem ise faşd olına ḥafaḳān-i [2] demevīye ‘ilāc eylemek nef’de eblağdür ammā ğayrī ḥaṭṭlar edviye-i müshile ile istifrāğ [3] kılınur müshil vērildükde edviye-i ḳalbe zamm olına eger sū-i mizāc bāḳī ḳalursa ḥārr [4] olan edviye-i bāride ile ki rāyihası laṭif ola tertīb ve tenḳiyye olına cümleden [5] şarāb-ı ḥammāş ve şarāb-ı nilüfer ve şarāb-ı rummān gibi lisān-ı şevr şuyıyla ve nilüfer ve gül

[6] şuyı ile ya semüz ot tohımı şuyı ile ve müferreḥāt-ı bāride-i yaḳutiyye ile ve dā-i misk [7] ḥalvv ve mürebbe gāh olur ki ḥafaḳān ḥārrūḡ ‘ilācına sū-i mizāc ifrātla olursa kāfūr zamm [8] eylemek lāzımdur bu zıkr eyledüğümüz ḥarāret-i ifrātla olursa ve illā edviye-i bāridiyye çāndān’ut- [9] tefāt olmaz zīrā cerem-i ḳalb-i tedbir ederve rūḡı söyündürür eger zarūrī [10] olursa ḳaraş-ı kāfūrda za‘ferān vardur nāfi‘dür ḥuşūşā bārid ve ruḡblardan gül [11] şuyı ve sügüt çiçeği şuyı ve ḥıyār ve mersin şuyı gāyet ‘alādur kāfūr ve şandal [12] ayva ve amrud nāfi‘dür aḡdiyyeden nārdik aşı ve ḳorḡlu aşlar ve elma aşı [13] ve ḳuzı ḳulaḡı borānisi ve emīr-i bāris ile rībās ile pişmiş aşlar a‘lādur [14] ḥafaḳān ḥārrde lu‘ab bezir ḳaḡuna ile gül şuyı zımād olunup şadrına sürile [15] arpa su yaḳı daḡı hindibā şuyıyla a‘lādur kāmil’uş-şınā’a şāḡibi lu‘āb bezir ḳaḡuna [16] ve raḳīḳ ḥaḡme ve sevīḳ ve gül şuyı zımād olunmaḳ eyü ‘ilācdur dēmişdür [17] mūnhācu’l-beyānda ḥafaḳān ḥarrede evi şulayup ve sübürüp laḡif meyveler [18] ve bārid yemişler ḳoyup gül şuları ile divārları tīḡib eylemek nāfi‘dür dir [19] mūcez şerḡinde ḥafaḳān ki sū-i mizācda ola ‘ilācı ta‘dīl-i mizāc edüp şarāb-ı [20] teffāḡ misk ve reyḡān toḡumu ve lisān-ı şūr şuyı ve ḳaranfil şuyı ve müferreḥāt-i [21] bā-ḳuvvetiye ve devā-i misk ḡalū ve tiryāk-ı kebīr ve cevāriş teffāḡ ve sefercel nāfi‘dür [22] dir ḳānūnda lisān-ı şūr şuyı ve bārid-i necyūne toḡımı ve reyḡān toḡımı ve sükker [23] ve ḡufrān-ı ḥafaḳāna nāfi‘dür sette-i zarūrīyye nām-i kitābda reyḡān ve nergis ve ḳaranfil [24] ve turunc ve limon narenc bunların çiçekleri ve yabraḳları ve ‘ūd ve misk ve ‘anber [25] ḳoklamak ḥafaḳāna fā’ide ederdemişdür aḡdiyyeden piliçler ve ḡavuşlar ḳavurması

152a

[1] ve dārçin ve karfe ve yebāse ve biber ve zaḡferān ḳoyup yedürelere ve şadrını [2] dehen yemek mūnāsibdür yāḡūd sükker ile fıstıḳ ve ‘asel ve pirinç pişürübza‘ferān ḳatup [3] yedürelere ve şadrını dehen-i bān ve dehen-i susen veyāḡūd dehen-i zenīḳ ile ki [4] üçü bir yerde olup bir miḡdār misk ḳatup yaḡlasalar fā’ide ederdür ammā [5] ḥafaḳān sū-i mizāc-i yābisyāḡūd sū-i mizāc-i ruḡb ise bu zıkr olunan ‘ilācların [6] zıddıyla ‘ilāc olma edviye ve aḡdiyye ve meşmūmāt-i ḥārrden ve bārideden maḡlūḡān [7] ta‘dīl-i mizāc edeler eger ḥafaḳān encüre-i deḡāniyyeden olursa bezm-i dıyḳ-ı nefesde zıkr [8] eyledüğümüz ‘ilāclar ile ‘ilāc edeler eger ḥafaḳān zehürlü ḡayvān şoḡmadan pāzehir [9] içmekden olursa ‘ilāc ol ikisinin ‘ilācıdur şol ḥafaḳān ki müşāreket-i [10] ‘uzv ile ola ‘ilācı daḡı ol ‘uzvün ‘ilācıdur cümleden ḥafaḳān ve aḡā müşābih [11] ḳarında nūmāzīr ve vīlān olmaḡdan ola pes ‘ilācı ol ‘ilācdur ki anı iḡrāc [12] –dur ḳatl-i revā için beyāneyledük nihāyet taḳvīt ḳalb etmekde mübalaḡa lāzımdur [13] ammā ḥafaḳān ki ḳuvvet-i ḡissden ola anın ‘ilācı edviye-i ḳalbiyye ile taḳvīt vērüp [14] ḡıdāsın maḡlazāt ḳılmaḡdur eger ḥafaḳān za‘if ḳalbden olursa ke-zālik ‘ilācı [15] edviye-i ḳalbiyye ile müferreḥāt ile teferrīḡ edüp ve taḳvīt vèrmekdür ammā [16] emrāz-i

kalbiyyede ta'bi'at-i lînet üzere olmak lâzımdur tâ kim necâruñ şıkleti kalbi [17] mütezzî kılmaya bu fakîr hafakâna kendüm mübtelâ oldum ve envâ'ına 'ilâc eyledüm ta'dîl -i [18] mizâc edüp mü'eddî-i istifrâğdan sonra devâ-i misk-i mürrağdur mü'essser görmedüm in- [19] –şallâh bizim akrabâdînimizde mürâca'at olunduğda envâ' mu'âlacât beyân olunmuşdur ki [20] ğayrî kitâba ve 'amele ihtiyâc qalmaz mükerrer olmasın deyü bu maħalde bu kadar ile [21] iktifâ olundu ve Allah a'lâm **bâb-ı şâbi' ğaşı beyânındadır** ğaşı bayılmağdur bu bir [22] hâletdür ki kuvvet-i hissi ve hareket za'if kalbden mu'tel olur imdi ğaşinün [23] sebebi rûh-ı hayvânî bâtın kalbden a'zâya ve aşl olmak mıdur yâ rûh-ı kalîl olmağdur [24] yâhüd rûh-ı keşir olup mecrâsında südde olduğudur ya içerüye teveccüh [25] êtdüğidür bir sebebi daħî halı-ı müzîdür ki kalb üzerine vârid olur bu kazayya

152b

[1] hummâ nevbetlerinde ve zehirliü hayvânlar şoğduğudur ve zehirler isti'mâl itdüklerinde [2] katı zâhirdür yâhüd encüre-i deħâniyye-i hârciyye ya bediyyenün vüşulıdur yâ su-i [3] mizâc sâdicdür veya mâddîdür öyle rûh-ı cem' olur kalbi hıfz eylemek için [4] veyâhüd i'tidâl vèrnek için yâhüd diğğat-i rûhdur ya kıllet-i taħallî ziyâde [5] olduğün bu ma'nâ insâna açlığda ve keşret-i istifrâğda vâkı' olur zîrâ [6] rûh-ı nebsat olmaz ğâh olur ki ğaşı hareket-i mi'de ile olur ya 'uzv-ı âher-i şirketile [7] olur raħim gibi zîrâ bunlara vârid olan azarün kalb-i müte'zzî olur 'ilâc [8] sū-i mizâcî ta'dîl iledür ve sū-i mizâcmâddî ta'dîl iledür ya'nî istifrâğ-ı [9] ahlâğdur ve edviye-i kalbiyye ile ta'dîl eylemekdür ve 'uzv-ı müşâreki işlâh kılmâğdur [10] ve encüre-i kalbe ve şoldan men' kılmâğdur ve zehirlerden olursa aña göre devâ [11] kılmâğdur ve şarâb ile imrâqu'l-ħamm-ı efdal-ı edviye ve enf'-i ağıdiyyedür eger harâret [12] ziyâde ise tebrîd eylemek cümleden muğâddemdür ve merâk tam ve şarâb efrâğ-ı harâretde [13] câiz degüldür pes ta'dîl-i enf' eşyâdandır **bâb-ı şâmin emrâz-ı sedî beyânındadır** [14] imdi meme bir 'uzvdur ki hağğ-ı sübhâne ve ta'âlâ anı tevlîd-i leben için hulğ eylemişdür [15] ve bir müpârek 'uzvdur ki 'urük-i şiryân ve 'adâleden mürekkebdür ve bunlaruñ vasağları [16] lehüm-i ğaddiden tolmışdur marâz daħî yâ demevîdür yâ balğamîdür yâ şafrâvîdür [17] sevdâvî olmak olur olduğda daħî evrâm-ı dem ile muħtelağ olur ve meme ħîn [18] bülüğda mün'ğadd olur 'alâmât-i mevâd-ı evrâm-ı ma'rüfdur şol 'ilâc ş [19] 'ilâc ki memeye ibtidâda 'amel olunur sirkencübîn ile bağla unıdur ya gül yağıyla [20] sirkedür yâhüd nilüfer ve benefşe ve merçimek üçi bir yerde medğufen 'acîn olup [21] nağul olunmağdur vağt-i tezeyyuda büy toħmı ve eklîlu'l-mülk ve babünc bir yerde dağ [22] olup menğülen sirkencübîn ile 'acîn edüp zımâd-ı nağul kılmâğdur bu nev'den [23] biri memenün büyümeğüp küçük olmasın taleb eylemekdür bunuñ 'ilâcî şâfi ħîn ki [24] ğumlu

olmaya sirke ve m̄zū şuyı ve isfidāc-ı bezrenc bu cümlesi ger yalnız [25] gerek bir yerde t̄in ile h̄alt ve mezc edüp bir bez p̄resi üzere yayup memeyi

153a

[1] anuñla şaralar büyükmekden k̄ala **bāb-ı t̄asi‘ k̄illet-i leben beyānındadır** s̄üt az olmasınınuñ [2] üç ‘illeti vardır biri k̄illet-i ağdiyye ve biri taraf-i dem yāhūd k̄illet-i demdür [3] t̄abī‘at-ı kavī ve k̄ādir olmaz hażm edüp leben olmağa bu ma‘nā māni‘ olur şafrādan [4] olan k̄illet-i lebenüñ ‘alāmeti lebenüñ riķketidür ve h̄iddeti ve şaruluğıdur ğaliyye-i sevdādan [5] ise lebenüñ kara mutaşallığı ve ğalezetidür ma‘lūm olur ki ve ‘alāmāt-i beyān eyledük [6] s̄üt ilik gibi çıkşa mizāc-ı yābis olduğına dālldur ‘**ilācı** k̄illet-i lebenüñ ‘ilācı [7] ta‘dīl-i mizāc eylemekdür gerek edviye ve gerek ağdiyye gümā ve keyfen ve h̄alt ğalibi ki müfessedür [8] eger dem çok ğetmekden ise istifrāğ h̄abs olunup taķlīl-i dem gerekdür ya‘nī [9] az étmekdür faşd ile ve ğayrī ile ve k̄illet-i leben ‘ilācınun şartı i‘timād-ı ağdiyye [10] gerekdür ve tenāğgum itdürmek h̄atūnlara münāsibdür ve arpa şuyı ‘asel ile ve s̄ükker [11] ile a‘lādur balğamiyye ve sevdāviyyede şarāb-ı nilüfer ve koyun ve keçi memeleri [12] yidürmek münāsibdür buğdaydan t̄abḥ olunan h̄arīre nāfi‘dür ve s̄üt içmek [13] s̄ükker ve ‘asel ile a‘lādur mā-l-īs‘ade aydur b̄üy toḥmı tekşīr-i lebende ‘azīm [14] ḥayeti vardır ḥuşūşā ot ve buğday ile pişmiş ola dēmişdür ibn-i Serāfinūn [15] tatlu boza içmek ziyāde tekşīr-i leben ederdeyü naķl ederbezm-i ḥod aķrabādīnde [16] vaz‘ eyledüğümüz mu‘ālecāt-i ğayr-ı tedbīre iḥtiyāc étmez ve Allah a‘lām **bāb-ı ‘āşer** [17] **emrāz-ı mi‘de beyānındadır** imdi mi‘de-i h̄arāretinüñ ‘alāmetleri ‘aṭeşdür ki [18] havā-i bārid ile sākīn olmaz belki gegirmek ve t̄ütün gibi olmaķ vāķı‘ olur t̄ü- [19] –kürmek ve koķmaķ daḥī ağdiyye-i laṭīfedendür ve ağdiyye-i ğalīze t̄ızcek münhażım [20] olmaķ cümlesi mi‘denüñ h̄arāretinüñ ‘alāmetleridür meger s̄ü-i mizācziyāde [21] bārid ola ol vaķt mi‘denüñ iḥtilāṭından gerek laṭif ve gerek ğalīz hażm [22] olmaz egerçi ta‘āma şühūt kavī olur ammā hażm olmaz mi‘denüñ b̄ürüdetleri [23] ‘alāmīleri gerekmek çok olmaz ve ağdiyye-i ğalīze hażm olmamaķ ve nazc ve rīḥ ve k̄illet-i [24] ‘aṭeş olmaķdur ve şehvet-ı ta‘ām hażmından aķvī olmaķdur yübüset-i mi‘denüñ

153b

[1] ‘alāmetleri k̄illet ve ifrāṭ-ı ‘aṭeş ve mi‘dede şununun kuruldusu ve çalķanması [2] ve yābis ğıdālardan nefreti ve şorbaya ve yağlara iştihāsı ve bedenüñ arķalağı t̄ükrek [3] çok olup ‘aṭeş azığıdır fāmmā emzece-i mürekkebe-i ‘arīziyyenüñ ‘alāmetleri ya‘nī [4] bārid ve yābis olan mi‘denüñ ‘alāmeti keşret-i ta‘āmdur ve beden lāğar olmaķdur ve ḥārr [5] ve ruṭb olan ğıdālardan ḥazz edüp iştihā eylemekdür ve bārid olandan gerek [6] ğıdā ve gerek devāmāḥzūz olmaķdur ağzuñ acı olmasıdır bu ma‘nā mi‘dede şafrā [7] olduğunun ‘alāmetidür imdi emrāz-ı mi‘deden biri veca‘ mi‘dedür bunun [8] sebebi s̄ü-i mizācdur mādīdür ekşer şafrāvīdür

yāhūd sevdāvīdür ve lā-dimāğ [9] mā-i güldendür yāhūd teferriğ-i ittişaldur ki eczā-i mi‘de çāk olur yāhūd hālṭ-ı [10] lādağdan ḥādīs olur bu każziyye veremlerde olur ve aşḥāb-ı mir efyādan ba‘zı [11] vardur ki yemek yédükçe ağru ve ‘aḳabince zāil olur bir nev‘ī daḥī vardur ki yedi [12] sā‘ate dek zāil olmaz meger ekşi kuşmagıla zāil olur nāsdan ba‘zı vardur ki [13] mi‘desi ağrur ḳarnı acdur ḳaçan ekl itse sākin olur bu veca‘ şafrānuğ [14] dökülmesi sebebi iledür acılık için gāh olur ki veca‘-i mi‘de kuvvet-i ḥissden [15] olur ki ziyāde zekāsından ednā-i sebep ile müte‘zzī olur ef‘ālinün eyülüğü ile [16] ve gāh olur ki veca‘-i mi‘de mā-i bārid içmekle olur bu ma‘nā ac iken bilünür [17] bu veca‘ anuğ taḳdīmi ile olur ve gāh olur ki veca‘-i mi‘denün **‘ilācı** hālṭ-ı [18]ğālibün istifrāğıdur devālar ile maṭbūḥ-ı fākihe veya remmānīdür ve şafrāvīde [19] ehlīlec ve ḳay bī-naẓīrdür sevdāvīde maṭbūḥ eftimūn ileta‘dīl-i mizāc lāzımdur veca‘-i [20] mi‘de mizāc hār aşḥābına vāḳı‘ olursa şarāb-ı ḥaşrum ve şarāb-ı teffāḥ yāhūd [21] şarāb-ı ḥammāş véreler yāhūd cümleyi bir yire veca‘ édüp bir miḳdār semüz [22] ot toḥmı bir miḳdār ḳīrāt mikdārı kāfūr hālṭ édeler veyāhūd şarāb-ı [23] limon ve ḳaraş-ı limon ve şarāb-ı emīr-i bāris ile ‘uşāre-i verd véreler yāhūd [24] sekeri şarāb-ı limon sefreceli sekencebīn-i sefreceli veya rāmmānı véreler ‘ale’l- [25] ḥuşuş ekşi İrān ‘azīm’un-nef‘dür vaḳt olur ki mā-i verd içmek kifā’un-nef‘dür vaḳt olur ki ma-i verd içmek kifāyet

154a

[1] éderve ac ḳarnına ma-i bārid içmek ve ḳaraş-i tabaşir ḥummāşı yāhūd kāfūrı a‘lādur [2] bu eşrebenün bir biriyle ḥarāret ve ruṭūbtde ṭabībe tedbīri lāzımdur ğıdā-i muvāfiḳ [3] ḥaşremiyye ve remātiyye ve zereşkiyye ve semaḳiyye ve ḳabak mezūreleri mā-i limon ile [4] ya ekşi aş ḳuru üzüm ve ḥabb-ı remmān ile pişmiş ola ve cemi‘ yemişler ki ‘ıṭrbiti [5] bārid ola nāfi‘dür amrud ve elma ve ayva ve luluc ve incīr ve fistiḳ ve ḥām [6] zeytün ki ṭuzlanmış ola ve eṭibbā şaḥnā şāmiyye ‘azīm’un-nef‘dür demişler [7] ve mi‘deye muvāfiḳ olan zīmādlardan arpa sevīḳi gülābladur bir daḥī [8] rubb-ı verd ve şandal ve rubb-i teffāḥ ve kāfūrdur bir zīmād daḥī gül-be-şeker ve na‘ne [9] yābis ve ‘udūd maşṭakī ve ḳaranfil ve şandal ve pişmiş ayvadur ‘amelünün [10] ṭarīḳi aḳrabādinde beyān olunmuşdur edhāndan dehen-i sefercel ve dehen-i [11] verd ve aḳāḳya azalmış ola ya dehen-i verd ile ḳaynamış mersin şuyı ve ayva [12] şuyı daḥī ziyāde nāfi‘dür ammā mizāc-i bārid olup veca‘ mi‘deye mübtelā olanuğ [13] **‘ilācı** ḥārr mā‘cūnlardurenvā‘-i civāreş ve kelenbekīn ‘aselī veyāhūd kemūnī [14] veya sefercel ya kelenbekīn ḳabızdur ve civāreş-i teffāḥ ve anīsūn ve etrec [15] ve rāz yāne ve maşṭakī bu civāreşler ḳatı müpārekdür vaḳt olur ki bunlar olduğundan [16] ötüri şarāb-ı sekencebīn sifrceli ve şarāb-ı limon ve sefercel-i ma‘ā vērülür [17] ağdiyye-i münāsibden piliç tavuḳ ve ḳavrulmuş şerçe ya oğlaḳ ya ögeyik [18] ya gügercin etleridür ki ḳavrulmuş ola üzerine dārçīn ve maşṭakī [19] ve sūnbül ve ḳaranfil ve zencebil ekler ki

izmeden nâfi'dür sünbül ve maştaki [20] ve kıranfil ve cevz-i bevva ki kıranfil şuyı ile zımâd olına [21] edhândan dehen-i yasemin ve dehen-i kıaş ve maştakî ve sünbül ve dehen-i [22] verd ve 'üd-ı kıranfil ziyâde münâsibdür ammâ veca'-i mi'deyi riħhiyyete kızmış [23] kepek ile bez pârelerin bir yerde getirüp tekrâr kızdurup şadrına yağı

154b

[1] edeler ammâ mizâc-ı yâbis ise 'ilâcı mâ-i şa'ır ve sükker ile tertîb lâzımdur [2] ya şarâb-ı teffâh ile mâ-i şa'ır-i müberrez ola ve dehen-i benefşe lu'âb-ı bezir [3] kıatuna ile zımâd olına ğâyet nâfi'dür ve ağdiyye ve şorbalar yağlulardur [4] zımâd olmağakabağ kıabuğı kıazandusi yâhüd ayva çekirdeği lu'âbı ve kettân [5] tahmî lu'âbı ve bezir kıatuna lu'âbı gül suyuyla gerek cümle bir yerde gerek ayru [6] ayru zımâd eylemek yâbisde a'lâdur edhândan dehen-i benefşe ve dehen-i [7] verd ma'en tıla olunmağ laţif 'ilâcdur ammâ mizâc-i ruţb 'ilâcı gül şuyı [8] ve mersin şarâbı ya sükker ya kışniş veya sumağ ve zerrud ve celnârdur ki saħđ [9] olunup gül şuyuyla isti'mâl olına emzece-i mürekkebenün 'ilâcı yâbisde [10] olan terkîb-i mesbûkdur ammâ veca'-i veremi evvelinün 'ilâcı mizâcı istifragâtdur ki [11] sebeb-i verem olan terkîb mesbûkdur ammâ veca'-i veremi olan ğalt ħâric [12] ola bunun ma'nâsı ta'dîl-i mizâcla ğal-it müzîyye nazc vèrmeđdür ve mâdde-i [13] veremi zâ'il kıılmağdur kıaçan veca'-i mi'de ifrâţla olursa verem mi'deye ulaşur [14] ya'nî aña érüşür eğer verem kıandan olursa ğummâdan ħâlî olmaz imdi [15] lâyıkdur ki faşd ile teskîn ğummâ edesin ve ğummânun teskîni hemân faşda [16] maşşüd degüldür ħâmiyât-i demeviyreden ğâfil olmayasın ğuşuşâ bu zımâd ki [17] kıabağ kıabuğı kıazandusıyla ğaneb şa'leb şuyı yâhüd kıaya kıuruğı şuyı [18] ile ğıyar şuyı ile şandal ile kıavun ile cemî' zıkr eyledüğümüz zımâdlar ile [19] taqayyüd olına ve ba'de hindibâ şuyı ğıyar şenbe lebi ile şarâb-ı benefşe ve badem [20] yağıyla 'amel olına ve zerrur ve arpa unı ve ğatmi bezir kettân ve bâbâdya ve sünbül-i [21] tayyib vesa'id bunları zımâd edeler ammâ evrâm-ı mi'dede taqlîl-i ğidâ lâzımdur [22] eğer bu umürda ğün-a-ğün 'ilâclar kıaşd olunursa aqrabâdînde nazar olına **bâb-ı** [23] **ħâdî-i 'aşer tuħme ve fesâd-ı ğidâ beyânındadır** kıaçan fesâd-ı ğidâ ve ekşilik ile

155a

[1] yâhüd deħân ğibi ğegirmek ile ya şıkl olmağ ile elem vèrdüđi ħiss olına ol [2] vağt kıuşmağa mübâderet lâzımdur eğer şıkl ta'am-ı esfele meyl eylese ziyâde ıssı [3] içine maştakî kıatup ve anuğla ta'bî'atın telyîn ede şâf getürmek ve ħuħne-i lınne [4] eylemek nâfi'dür vağtâ ki mi'de pâk ola muħavvî mi'de olan eşrebeden kıuru şarâbı [5] ki kıarş-ı 'üd terbiyye olunup isti'mâl olına nâfi'dür yâhüd meyyebe ki muţib [6] ola nâfi'dür ammâ ğidânun terkî lâzımdur ve bu marağun şâħibi nemeğdâr râħat [7] ve sükün üzere olursa ol kıadar enfa'dur ğuşuşâ ħammâma ğirüp 'aħabinde uyuyup [8] bu ma'nâyı birkaç def'â ètmek enfa'-ı eşyâdandır **bâb-**

1 **şānī ‘aşer-i şehvetün** [9] **noğşān ve baḫlānı beyānındadır** iştihā-yı ta‘ām az olmak ve hiç olmamak imdi [10] baḫlān-ı şehvet sū-i mizāc-ı ifrātla olduğıçündür ki kuvvet-i şehvāniyyeyi [11] memiyyetdür bu cihetiyle şuya ve gıdāya meyl eylemez sebebi ṭabī‘at-i sağrānuḡ ve aḫlāt-ı [12] dürriyenün def‘ine meşğul olduğıçündür ki ta‘ām-ı iştihā étmez ya safrānuḡ [13] ġalbesidür ki ıhlā-ı reddi ġālib olmağla gāh ve bī-gāh ġaşeyān ġcāb éder[14] zīrā aḫlātun def‘ine gıdā-i cezbetden ziyāde olur gāh olur ki noğşān [15] şehvet ve baḫlān kılllet-i demden ve za‘ifden olur bu ma‘nā naḫahlara ve ishāle [16] mübtelā olanlara çok olur ve gāh olur ki sevdānuḡ inşābından olur **‘alāmeti** [17] ekşi isti‘māl eyledükçe şehveti ġalebe édüp ta‘ām arzū édergāh olur ki [18] ṭabī‘at-ı gıdādan ehemme meşğul olduğıçün olur def‘-i marağ gibi gāh olur ki [19] bir cüz‘i şey isti‘māl eylese şehveti zāhir olur bunun sebebi kuvvetün tebīhi [20] içündür ya mizāc-ı mi‘de ta‘dīl olduğıçündür ve nāsdan ba‘zı kimesneler [21] vardır ki bārid içmek ile şehveti hareket édüp iştihā zāhir olur bunā sebeb [22] olan mā-i bāridün ta‘dīl-i mizāc eylesidür ve gāh olur gıdā ḫāzır olmasa [23] iştihā olur hemān ki ḫāzır ola nefret éderbu sebeb kuvvet-i cāzibenün za‘idindendür [24] gāh olur ki noğşān şehvet em‘ād kırdlar olduğından olur kırd ki fem [25] mi‘deye şa‘ūd éde mizāc-ı mi‘de fāsıd olur gāh olur ki kılllet-i şehvet ²⁸⁶

155b

[1] taḫlīl için olur bu ma‘nā-i sūkūn üzere olan şahşda olur gāh olur ki [2] inḫıṭā‘-i şarābdan olur istikrāhdan daḫī olur bu ma‘nā ḫatı çok olur [3] ḫuşūşā ġam ve hemm efkārı şehveti belki şıḫḫatiizāle éder‘ilācı ma‘lūm ol ki [4] noğşān şehvetün ‘ilācı bizim zıkr eyledüğümüzle tā‘dīl mizāc eyledüğü bunun [5] tafşīli veca‘-i mi‘de ‘ilāclarında sebḫ eyledi şol edviye ki muḫavvīdür iştihā [6] görür mübeyye gibi gerek sādıc ve gerek muṭeyyib olsun ve şarāb-ı limon sefercel [7] ve serkencebin-i seferceli ve ḫall ‘unşulī ve kibre ve sirke ile na‘nā turşusu ve kıru [8] üzüm ile şaḫnā-i şāmeye nām-ı ta‘āb ve soğan ve şarımsaḫ ve amrud [9] ve elma ve sumāḫ ve cümle turşılar ve aḫ zeytūn ki ṭuzlu ola ve ṭuzlu balıḫ [10] ve gök anar içi ve balıḫ ve ālūc bunların cümlesi noğşān-ı şehvetdür meşhūd [11] ve mücerredür tafşīli aḫrabādinde görüle ammā zağferan-ı iştihānuḡ düşmenidür [12] isḫāṭ éderzīrā ḫarāretiyle ḫumūziyyeti sevdāvīyenün zıddıdır ve Allah [13] a‘lām **bāb-ı şāliş ‘aşer-i fesād-ı şehvet beyānındadır** bunun aşlı yaramaz nesnelere [14] iştihā eylemekdür balıḫ ve kireç ve kömür gibi gāh olur ki fesād-ı şehvet ḫalt-ı [15] reddiden olur ki ṭabī‘ata muḫālif ola ve ṭabī‘at ol ḫalt-ı reddinün [16] şifālındür mensek kırarına matşūḫ ola **‘ilācı** ṭurb şuyı ve ṭuzlu [17] balıḫ yēyüp ḫuşmaḫdur gıdālardan pilic ve genc kıyın etidür ki zeyubac ile [18] müzevver ola ve

²⁸⁶**El-redī** emir vezmnde kötü fāsıd ve kemter nesneye dēnür eyü müḫābilidür cem‘i erd‘ā gelür hemze-i tīnle if‘ālā vezninde el-redā‘r girāhe vezninde kötü ve mekter ve fāsıd olmak ma‘nāsındadır / ḫāmūs-ı cild-i evvelinde

ağa kırfe ekle ve müfettaḥ olan bezürden bezir kerefs ve ğayrı [19] kaynadılıp içile ve her şabāḥ kemmūn kermānı ve anīsūn her birinden üçer [20] direm olup çekirdeki çıkmış kuru üzümünden on dirhem helilic usved [21] ve kābili ve belilic ve emlece cevāğir direm ve bu cümleyi daqq edüp ḥall-i ḥamr ile bir gün [22] ve bir gece ısladup ve süzüp içeler bununla ḥālṭ-ı reddi tenkiyye olmazsa [23] ayāric fiḫarā-ı istifrāğ olına yāḥūd bir dirhem ayāric ve bir dirhem helilic-i [24] usved ke-zālik kābili ve belilic ve imlec ve milḥ-i hindī ve ğaryāqun bu cevāğir [25] dirhem her birin daqq ve saḫḫ edüp rāz yāne şuyıyla ḥablar edüp

156a

[1] isti'māl kılına bu hābblardan iki mişkāl eyü şerbetdür ba'de anīsūn ve naḥve [2] maştakī dördini bir yerde ciyneyüp ba'de tükürügen yudalar ve Allah [3] a'lām **bāb-ı rābi'** 'aşer-i cev'u'l-kelbiyye beyānındadır buña cev'-i baḫriyye daḫī derler [4] bu maraz şaḫibinün ta'āma iştihāsı ğālib olur nitekim 'adet-i kelb böyledür [5] sebebi ekşi ḥālṭlardur ladağ ederfem-i mi'deye tokunur ol ḥālṭ sevdā [6] ya balğamdur yāḥūd nevāzil-i ḥārredür ki dimāğdan fem-i mi'deye nāzil olur [7] yāḥūd büyük ḫurdlardur ki mi'dede ğıdāyı yirler yāḥūd ḫarāret-i müfreṭa- [8] –dur ki ḫamiyyātda olur veya bedenün ya mi'denün ziyāde ḫāli olmasından [9] olur bu ma'nā müfreṭ-i istifrāğ 'aḫabinde müşāhede olunur **el-'ilāc** faḫīr [10] bildüğüm bir miḫdār zehr-i zaqqum yidürmekdür menḫūs şüretinden ḫurtula [11] nihāyet iḫtiżā edüp zehire vilāyeti noḫşān olmasun derlerse yağlu ve çerb [12] nesnelere yedürelere ve et ve tuzlu ekşi nesnelere ihtirāz itdürelere [13] ve şol şarāb ki tatlı ve ekşi ve şāfi ola isti'māl olına ammā ac iken [14] lāzımdur **bāb-ı ḫāmis** 'aşer-i 'aşeş beyānındadır bunun sebebi havā-i bārid [15] ile sākin olur ḫarāret-i ḫalbdür ve mā-i bāridden rāhat bulur ekşer [16] ziyāde ḫarāret-i mi'deden olur ya ḫālṭdur ki balğam lezc-i māliḫ iḫāṭa eylemişdür [17] yāḥūd ta'ām ma'teşden melūḫet ve rüsümet gibi öyle ṭabī'at anı yumğa [18] müştāḫ olur bu ma'nā tuzlu balıḫda vardur zīrā balğamı terḫiḫ edüp [19] ḫal' eder **ilāc**ı ḫıyār ve şencebar ve şandal ve gül şuyı ve sevket şuyı [20] ve nilüfer şuyı isti'māl eylemekdür ve ḫalbi tıllalar ve zımādılar ve şarāblar ile [21] tebrīd ve terṭīb etmekdür bu ma'nāyı biz ḫalb 'ilācında zıkr eyledük ammā 'aşeş-i [22] mi'de-i ḫārr 'ilācı ḫalīb bezir baḫla ve büzürāt-i erbā'dan ittiḫāz olunan [23] müstethalb ve şarāb-i sekencebīn ile bu mezkūrātı isti'māl eylemekdür kezālik [24] ḫubār ve şencār ve ḫabaḫ yaş iken bunları şıḫup ve 'uşāresin içmek daḫī [25] a'lādur ve bittīḫ şuyı ve nekū' ḫāmiż ziyāde nāfi'dür eger 'aşeş-i ḫālṭ-i

156b

[1] ğalīz yāḥūd lezc-i aḫlāṭdan ise bal şerbeti ya ıssı şu ya sükker ile celāb [2] ve 'ırḫ-i süs anīsūn vēreler eger 'aşeş-i ḫālṭ māliḫden olursa 'ilāc [3] arpa şuyıdır imdi bu zıkr eyledüğümüz 'ilāclar mi'deyi ḫay ile veya ishālle [4] tenkiyye eyledükden şonra lāzımdur ki

eger 'aṭeş-i mâlih ve lezc ve ğalîz ğidâlardan [5] olursa anı mi'deden ishâlle indürmek lâzımdur **tâ'allim-i hâmisüñ sifr-i** [6] **sâb'î on altı müstemeldür evvel noḳşân ve baṭlân-ı haẓm beyânındadır** [7] imdi kuvvet-i haẓmanuñ noḳşânı ve baṭlânı sū-i mizâcdan olur hattâ [8] sū-i mizâçhârr gâh olur ki bunlaruñ ba'zına şifâ olur gâh olur ki meşelâ [9] mâ-i bârid içmekle fi'l-cümle ḫalâş olur şâhib-i mücez aydur ki aṭibbâ ḫatâ [10] éder ler bu marâzda mâ-i bâridden men' éder ler lakin mizâc-ı bârid ve ruṭb noḳşân [11] haẓm için evlâdur noḳşân-ı haẓm cemî'-i esbâb zâ'if şehvet için olur [12] zîra mi'denüñ cüşşesinüñ za'ifi noḳşân-ı haẓma esbâbuñ evlâsıdur gâh olur ki [13] noḳşân-ı haẓm ta'âm ḳalkduğıçün olur bu ma'nâ süt ve ḫamur ve ısı etmek [14] yindügi vaḳt zâhir olur yâhūd noḳşân-i haẓmuñ sebebi ta'âmuñ mi'deden [15] sür'at-i nüzuli içündür **'ilâcı** ta'dîl-i mizâcdur ḫuşûşâ sū-i mizâcdan [16] ola ve noḳşân-i haẓm bürüdetden olur ve ruṭbetden olur bu kısma [17] edviye-i nâfi'den gül engebîndür civâreş-i sefrecli ḳâbızdur ve heybet-i muṭayyibdür [18] nihâyet heybetüñ tatyîbi yalnız ḳaranfil ve sünbül ve auştaki ile gerekdür ḳarşlardan [19] bürüdet-i mi'deye nâfi'olan ḳarş-ı 'üd ve ḳarş ve ḳarş-ı limon ve ḳarş-ı emîr [20] bâris ve aḳrabâdinde beyân eyledüğümüz devâlardur ve haẓmı muḳavvî olan süfûḳlardan [21] budur biri daḫî kişniş yâbis ve birer dirhem sünbül ve maştakî [22] ve anîsün ve günlük buçuğar dirhem ṭabaşir ve besd rub' dirhem yılğın ḳozağı [23] bir mişkâl misk bir ḳırâṭ cümlesi dökülüp ve alunup kelenkebîn ile isti'mâl olına [24] ğidâsı biliçler ve ṭavuk ve oğlaḳ etlerinüñ ḳavurmalarıdur abârîz-i ḫârre ile [25] ḳuru kişniş ile mal'i-sade éderyeşim dedükleri taşı mi'de üstünde götürmek

157a

[1] haẓmı ḳavî éderve mi'de ağırlarına fâ'ide éderdir **bâb-ı şânî fesâd-ı haẓm** [2] **beyânındadır** fesâd-ı haẓm mi'dede ta'âm-i müteğayyir olmağa derler ve keyfiyyet-i aḫer ile [3] ekşi olmasıdur sebebi yağıdandır ki ekşer ola ya'nî lâyıḳ olandan bâde ola böyle [4] olıçaḳ kuvvet-i hâẓmanuñ taşarrufi muḫtell olur yâhūd lâyıḳ olandan aḳal [5] olmağla muḫterik olur yâhūd kendü cevherinden serî'ü'l-istiḫâle serî'ü'l-fesâd [6] olandan isti'mâl eylemekden olur balık ve süt gibi yâhūd fesâd-ı tertîbden [7] olur meşelâ evvel ğalîzini sonra laṭifini ekl édeler yâhūd vaḳtuñ ğayrında isti'mâl [8] eylemekden olur meşelâ biri haẓm olmadan biri daḫî yemekden olur yâhūdta'âm [9] üstine ḫareket ḳavî étmekden olur ya çok şu içmekden olur gâh olur ki [10] fesâd-ı haẓm mi'de sebebi için olur ki mi'de ziyâde ḫârr ola ve iḫrâḳ eyleye [11] yâhūd riyâḫ-ı keşire için mi'dede ḳurūḫ olduğıçün olur ki ğidâ [12] isti'mâlinüñ cevdetini men' éderyâhūd mi'deye ṭıḫâlden ve cigerden yaramaz ḫalṭlar ki [13] sevdâvî ola munşâb olmağla ğidâ-yı efsâd éderbu ḳazayya mâlihülyâya merâḳide [14] çok olur **'ilâcı aḳrabâdinde olan terâkîb beyânıdır muḫalliline nazar olına bâb-ı** [15] **şâliş fevâk beyân olunur** fevâḳ zamm-ı fâ ve fetḫ-i vav ile ḫıçkırık demekdür bu ba'îne [16] femm-i mi'deye ağısırmaḳ

gibidür ve bir ‘illetdür ki femm-i mi‘denün hareketidür def‘-i mevzî [17] étmek için ve bu mevzî dedüğümüz ya bürüdetdür ki misâfirlere ‘ariz [18] olan fevâķ budur ya hârr-ı şedîd için olur hamıyyât-ı mahreķalarda olduğı [19] gibi ya teshîni ziyâde olanı ekl eylemekden olur kemmün ve ğayrı aña müşâbih [20] olan gibi yâhüd müvâzinün ğalazeti için olur balĝam-ı lezcden hâdiş olduğı [21] gibi ya muvâzinün ledaĝından femm-i mi‘deden şafrâyı zencârı étdüđi gibi yâhüd [22] ekşiler tenâvilinden olur ĝâh olur ki fevâķ yebes-i şedîdden olur ki [23] müşeyyiĝ derler ya‘nî mi‘deyi buruşdurucu demekdür bu ma‘nâ dağı ğümâ sebķ-ı [24] hamıyyât-ı muĝriķa ‘akabinçe olur imdi mizâc-ı sâdic olanda mevzinün sebebün [25] ‘alâmâtınun zuhûrıyla ma‘lûm olur imdi mâdî olan fevâķun ‘ilâcı

157b

[1] kay ile istifrâĝ kalandan sonra ishâle baķıyye-i ihrâc eylemekdür ammâ mâdde-i [2] balĝamı ise ayâric-ı fıķârâ ile ‘uşâre-i efsetin yâhüd tabîĝ futenc ile milĝ-i [3] hindi bunlar ile ba‘de‘l-kay ishâl eylemekdür ammâ ifrâķ-ı mâdî-i şafrâvînün [4] ‘ilâcı nuķu‘ât-i müşhile ve tabîĝ-i fâkihe iledür ķurı kişniş ile ma‘en [5] ışladup tenķıye-i mâddeden sonra ta‘dîl-i mizâca edviye-i mu‘adile ile edviye-i [6] muĝadderât ĝalt olına bunlardan biri kim femm-i mi‘deyi muķavvîdür ve muĝadderdür [7] kolonyadur ĝuşuşâ fevâķ-i balĝamı alup bârid ola bu ķarş-ı ‘azîm‘un-nef‘dür zaĝferân [8] ve ĝül ve maştakî ve sünbül-i zürüd mişkâl-ı asârün ve şabr birer mişkâl [9] afyon rub‘ mişkâl maţbûĝ-i afsentîn ile fıstık ķabuĝı ve na‘na ve futenc [10] ve ĝaştıĝa ķabuĝı ma‘en ķaynadup ‘amel édeler eger mâdde-i ĝalîz ise zıkr [11] olınan maţbûĝa bir miķdâr sekencebîn-i ‘unşulî zamm ve ĝalt olunup isti‘mâl [12] olına te‘şîr-i ‘acîbdür eger fevâķ-ı şafrâvi olup hârr olursa arpa şuyı [13] ki anuĝla ma‘en ķaynamıř ola ĝaştıĝa ķabuĝı zürüd tabaşir ĝalt olına [14] ve bir miķdâr ĝül veya ayva şarâbı ĝül şuyıyla yâhüd ĝalîb-i bezrîķla [15] ile müdebbir ola böyle ‘ilâc olmaz eger ĝarâret-i ifrâĝla olursa bir ķırâţ [16] miķdârı kâfûr ile ilĝâķ olunmaķ ziyâde te‘şîre bâ‘iş olur eger yalnız [17] ĝalîb-i bezrîķle ve ĝül şuyı ve şarâb-ı verd olursa dağı a‘lâdur ve bir [18] ķırâţ afyon ve bir çekirdek zaĝferân zıkr eyledüğümüz eşrebeden biri ile [19] ķavâķ-i yebes-i için eyü ‘ilâcdur ammâ ķavâķ-i yebesiyeye badem yaĝı ile arpa [20] şuyı içine lezzet gelecek miķdârı nilüfer şarâbı ķatup miķdâr-ı sedes [21] anîsün ĝalt édüp içürmek ķadar ‘ilâc olmaz eger ķavâķ-i yebes-i müstaĝkem [22] ola ‘ilâc olmaz hemân zıkr eyledüğümüz murattıbâtla bir ķac ĝün ĝayâtda olmaķ [23] aña şıĝhatdür ķavâķ-ı balĝaminün ĝidâsı ĝüĝercin yavrusı ve piliķ ve serķe [24] ve öĝeyik bunlar cümlesi ķavurma olup kişniş ve maştakî ve dârķîn [25] ve zaĝferân eküpyâyeler ammâ ķavâķ-i şafrâvîde firarec ve leĝem zanı ve ķabaķ

158a

[1] kıalyesi iccāş ve hāşhāş ile muṭayyib olduğı hālide kıurı kışniş [2] ile tertīb edüp kıabuğı çıkmış arba şuyı içmek a‘lādur ammā kıavāk-i [3] yebesinüñ ‘ilācı fi’l-cümle piliçler beşürmekdür arpa ya buğday şuyı ile [4] hāşhāş ile kıabaķ ve erişte yedürelor ammā cümlesinde kışniş olmaķ [5] lābeddür kıavāk ki bārid olup balđamı ola zımād lāzım olduğda susan [6] yağı ve kıaşt ve gül ve sünbül ve maştaki ve kıaranfil yağları nāfidür şafrāvi [7] kıavākda kıabaķ kıazındusı ve benefşe ve kıabaķ yağları ile hālť olunup şadrına [8] vaz’ olına yāhūd gül yağı ve şandal ve gülāb hālť olunup tılā olına eger [9] hāreť ziyāde ise bir miķdār kāfūr zamm eylemek eyü ‘ilācdur beyān-ı nām kitābda [10] kıavāk-i şafrāvi için şem‘-i ebyaz mağsül ve kezīre-i ruṭb ve cerāre-i [11] fer’ ve dehen benefşe ve gülāb ve kāfūr ki cüz‘i ola cümlesin merhem edüp [12] mi‘de üzerine sürmek ğayrı ‘ilāca muhtāc etmez dir ammā kıavāk-ı yebeside [13] şāhib-i mücez dehen-i benefşe ve lu‘āb bezr-i kıaṭuna ya dehen-i verd ile [14] mā-i verd hālť edüp mi‘desine süreler ‘ind’ut-tahķīķ-i ‘ıtriyāt ve ṭayyib-ı isti‘māl [15] eylemek ve hārekāt-ı kıaviyye ile meşğül olmaķ kıatı nāfi‘dür huşuşā kıavāk-i [16] mādide ađsırmaķ ve kıuşmaķ ve kıatı cađırmaķ ve nefes hābs eylemek ve ğazabba [17] getürmek ve ‘ale’l-ğaflet şođuķ şu dökmeķ bu cümlesinüñ te’sīri ‘acāyibāt[18] -dandır ğafletolunmaya **bāb-ı rāb’ kıay ve tehev’-ı ğuşyān beyānındadır** ma‘lüm [19] ola ki kıay mi‘denüñ ve mi‘dede olanuñ hāreketidür tehev’ ancak [20] mi‘denüñ hāreketidür ‘ğuşyān-i iķtizā etmekdür bu ma‘nā dāim olsa takallub-i [21] nefes derler bunlaruñ sebepleri hālť-ı şafrāvi yāhūd sevdā-yı muhtereķdur [22] nitekim aşhāb-ı merāķiyāya ‘ariz olur yāhūd ruṭbāt-ı merħiyyedür yā su-i [23] mizācdur sādıc ekşeri hārrdur zīrā ruṭbeti kıaynadup yukaruya tahrik [24] ederya merdār ğıdalar tahlil eylemekden olur meşelā ta‘āma siñek düşmek [25] gibi ya tuħme olmaķdur biri biri ardınca bu kıısm-ı fesād hāzmdur kıay²⁸⁷²⁸⁸²⁸⁹

158b

[1] için vaz’ olunan devālar kıābiz olup ‘ıtriyyeti olanlardur cemī’ devālar [2] ki iştihā vērür nāfi’ kıay ve ğuşyān ve tehev’ ve teķallüp nefesdür ammā bir nev’ [3] süfuf ki kıurı kışniş ve sumak ve zerrüd ve ṭabāşir ile ola [4] nef‘ābāliđdür ve kıavābiz ile zımād kıılmaķ enf‘-i ‘ilācdur eger kıay ṭabi‘at [5] ṭoķluđıyla olmış ise temürhindiyyi işladup içmek kāfidür ğāh

²⁸⁷El-iccāş hemzenüñ kesri ve cimüñ teşdid ile ma‘rūf ismidür ki Türkide erik ta‘bir olunan miyvedürmüfredi iccāşaduricāşuñ hāşşası şafrāyı müşhil ve şunazlığı ve yürek hāreťi miskindür a‘lāsı iri veve nev‘idür / kıāmüs-ı cild-i evvel evā’ilinde bābu’l-şadu’l-mühimlenüñ üçüncü satırındadır

²⁸⁸El-tehev’ tefe‘‘ul vezninde zoraki ‘amel ile kıuşmaķ ma‘nāsınadır

El-tehevvi’ tefe‘‘ul vezninde kıuşdurmaķ ma‘nāsınadır / kıāmüs-ı cild-i şānī evāħirindedür

²⁸⁹ Beyān-ı kıay ve tehev’ ve ğuşyān

El-kıaykıafuñ fetħi ve yanuñ süķünıya kıuşmaķ ma‘nāsınadır el-kıayā ğurāb vezninde ismidür kıuşma hāletine denür el-istikāt istifāde vezninde ve el-kıayyü tef‘il vezninde maṭlaķa kıuşmaķ ma‘nāsınadır lakin şāriħuñ beyānına ğöre ‘amel ve teķlilfe kıuşmaķ ma‘nāsına dirler / kıāmüs-ı cild-i evvel evvelidedür

olur ki [6] def'-i kay için kavābiz isti'māl olunur ve gāh olur ki hūkne-i linne ve hālt [7] fāsidi tenkıye ile 'ilāc kılınur tā kim mi'de pāk ola kay sākin ola [8] bu aqsāma envā-i' mu'ācīn ve eşrebe ve sūkhūf akrabādīnde beyān eyledük [9] muhalliline mūrāca'at olına ve emrāzu'l-kebed gīdā-i mi'dede kīlūs buldukdan [10] sonra cigere inüp kīmūs bulup cigerün iki şameri vardır biri kīlūs [11] bulan gīdayı mi'deden cezb ederbir cigerde bākī kalanı a'sāba īşāl [12] ederimdi ciger-i mizācuñ 'alāmetleri 'ateş-i şedīd ve īstihā-i kālīldür ve cānib-i [13] yemenīden bol yuyanmağdur ve müsehhanātla zararlanmağdur ve cigerün bürüdeti [14] 'alāmetleri tuṭaqlar aqlığı ve şusuzluğı ve kārūde beyāzlığı ve levn-i [15] fesādı ve açlık ziyādeligidür yübūset 'alāmetleri yūbs-i femmdür ve 'ateş [16] ve rikket bevl ve beden arkalığıdur 'alāmet-i ruṭūbet yüzün ve gözün [17] şişmesi ve lisānuñ ruṭūbetidür ve kıllet-i 'ateş ve başuñ iki cānibine [18] ditretmesidür cümleden biri emzece-i mürekkebeden za'if kebeddür bundan [19] murād cigerün kavāsı ve iḳ'ālī za'if olmağdur yaramaz zāhir yoğiken za'if [20] kebedün ekşeri sū-i mizāc-i sādıciden ya mādīden olur bunun bilinmesi [21] ef'ālün ve zarūruñ hūdūşıyladur hālbuki dibiyle dahī olmaya ve levn-i mekbūd [22] ekşeriyā şafrāya ve beyāza mā'il olur ve gāh olur ki levn-i bürüdet ziyāde [23] legenden kıramtağ olur ve gīdanuñ nüfuzı zamānında veca'-i leyyen müferrerdür [24] eger za'if cāzibe gālib olursa necāsetün keşreti ve beyāzlığı ve leyyeneti olur [25] eger bevlde reng ve nazc olursa hāzmanuñ 'alāqası yoğdur ancak

159a

[1] hazmanuñ za'ifinden olur böyle olsa bevl hāzmıya ve gāyṭ-ı [2] cāzibe delālet ederzāif masikede olursa veca' dāim olmaz şıql ki hiss [3] olunur ancak gīdā ile imtilā' vaqtinde olur masikenün ta'cīli ile hazm-ı [4] nākış olur eger za'if dāfi'ada olursa sevdānuñ ve şafrānuñ ve māyetünün [5] demden temizi kālil olur ve gāyṭ ve bevlün boyanması az olur şehvet-i [6] ta'am eksik olur sū-i mizācuñ 'alāmeti zāifdur ma'lūm ola ki zāif kebedün [7] 'ilācı kavī ederve şol nesnelere ki tefṭīh-i südde etmek şānındandır anuñla [8] süddeleri zāil kıla ve nazc ve līnet veren şey ile 'ilāc kılına gīdālardan [9] ve devālardan gerek hārr ve gerek bārid anda zağferān olmağ lāzımdur ve qurı [10] üzüm cigerdeki ile ve darcın ve incir çiçegi ve şarāb-ı reyḫān ve ravend [11] ve ḥabb-ı remmān ve emīr-i bāris ve hindibā şuyı ve hinduba ve sūkker ve 'asel ile [12] muvafıkdur mürekkebatdan şarāb dīnārı ve şarāb uşul ve karşı emīr bāris [13] ve karşı ve red ve şol ta'am ki üzümde ve ḥabb-ı remāndan ola cümleden [14] ekşi aş nāfi'dür ve tafşilen akrabādīnimizde envā'ı üzeredür **bāb-ı ḥāmis** [15] **kebedün süddeleri beyānındadır** ciger süddelerinin hūdūşı ağıdiye 'akabince [16] hareket eylemekdendir o cümleden muhallebi ve kaṭayıf ve her nesne ve 'aşide mīşālī [17] gālīz gīdālarıyüp henüz hazm olmadın hareket eylemekden südde ḥādiş olur [18] zīrā gīdayı

ğalīzūn lezūceti anı muқтаzīdūr cümleden ʔatlu ʃarāb içmek [19] egerçi riyyenūn süddesin açar ammā kebedi süddeye uğradur sebebi sür‘at [20] nüfūzi olduğıdur ki cigerūn ʔaracık mecrālarına hām iken vāşıl olup [21] südde éderrıyyede ʔatlu ʃarāb südde eylemediginūn sebebi mecrāları vās‘i [22] olduğındandır ve biri daħī ciger ile meri ortasında belki ʔaşıye-i riyye [23] beyninde olan perdelerde südde olur bunun sebebi teraşıh ʔarīkiyledür [24] müsām-ı dıyık olmağla hāric olan laṭif olandır öyle olsa riyyede²⁹⁰

159b

[1] südde étmez vaḫt olur ki südde-i mākūlāt-i fāsideden olur balçık [2] ve kireç ve kömür ve ʔobraç yemek vaḫt olur ki ʃedīdu’l-ḫabz meyveler [3] yemekden daħī südde olur meşelā ālūc ve muşmula ve uvaz gāh olur ki [4] südde-i ahlāṭuḫ keşreti yāhūd ğalazet ve lezcinden olur ve süddelerūn [5] ekşeri cigerūn cānib müfe‘‘rinde olur zīrā muḫazzebıne vāşıl ola süz- [6]- ülmiş olur muḫazzebūn ‘urūkı vās‘i olur muḫallil olur ki şiddet-i keşret [7] ğāyet ve līnet kilūs olmasın iḫtizā ederve şıkl şağ cānibden olup [8] bedende ağırlık olur ve südde-i vereme muḫālifdür zīrā süddelerde şıkl [9] ekşer olur ve veca‘ ve ḫummā ekşerya zāhir olmaz zīrā cenāb-ı ‘izzet cigere [10] ḫiss vèrmemişdür meger ğışā-i kebedde südde ola ki veca‘ ḫiss olına [11] eger südde-i kebedūn muḫa‘rında olursa şıkluḫ mu‘azzemi māsārhāde olur [12] eger südde-i muḫa‘rrede olursa edviye-i müfteḫe müshileden rāvendle hindibā [13] şuyı ve yāser gencebīn sādıc ve yabzūrı isti‘māl olına lu‘ūḫ ḫıyār [14] şenbe ve dehen lūz daħī nāfi‘dür eşreben nāfi‘den ʃarāb-ı dīnārı [15] ve sekencebīn ile rāvend laṭifdür eger südde-i muḫaddebde edviye-i müftiḫe vèrüp [16] idrār bevl eylemek lāzımdur cümleden ʃarāb-ı uşul ve sekencebīn sādıc [17] yāhūd bezūrı ve rāz yana şuyı lik ile fāide edereger südde hāreket-i [18] ḫuvvete olursa ve ‘aṭeş ziyāde ise ḫalīb-i bezir-i baḫla ve bezir-i ʔaşa ve bezir-i [19] ḫıyār ve hinduba ve sekencebīn ile ʔarş-ı emīr bāris nāfi‘dür münāsib ğıdālardan [20] hindibā ile pişmiş zırbac ya hindibāyı bādem yağıyla borani edeler [21] ve cüz‘i sirke ḫoyalar ya mezevvere ḫabb-i rummān ya müzevvere-i melūḫayan [22] ile sirke vèreler eger za‘ifi var ise pilic vèreler ve mümkün olan [23] mertebe étmege ve eti terk edeler ḫuşuşā paça kısmı şāḫib-i süddeye [24] zararlıdur eger süddeler ziyāde ishāle muḫārin olursa ʃarāb-ı sefercel

160a

[1] yāhūd ma-i hindibā ile ezilmiş bāris ʃarābı ve ḫabb-ı rummān vèreler [2] ammā mesdüduḫ ṭabi‘atı ḫabzdan zinhār şıyānet edeler ya‘nī ḫavābiz vèrüp [3] ṭabi‘atı ḫabz étmeyeler zīrā süddeyi ziyāde ederve ishāli daħī örter amma [4] sariḫanuḫ süddelerininūn ‘ilācı ba‘ine kebed-i süddelerinde olan ‘ilāclardur [5] **bāb-ı şādis kebedde nefḫā ve riḫ beyānındadır**

²⁹⁰El-‘aşīdet ʔaşıde vezninde ma‘rūfdur ya‘nī bulamac aşına dènür

El-el-ḫazerka ma‘cile ile ʔarṭebe vezninde etsiz bulamac aşına dènür ḫarīre /ḫāmūs-ı cild-i şānī aḫerindedür

El-heris emīr vezninde El-herise ḫayla keşkün ta‘bir olınan ta‘āma dènür /ḫāmūs-ı cild-i şānī evāilindedür

bu ikisinin mādde cihetinden [6] dahī farkı yokdur farkı ‘ariz cihetindendir cümleden rih-i encüre-i ğalīzedür [7] muhtebesedür gāh mekânından hareket ederve gāh étmez buña delâlet eden şıkl olmamağ [8] ve veca‘-i temeddī olmağdur bunun hudūşı ya za‘if hazm ya ğalğan-ı mākūldan [9] olur bunun ‘ilacı sefūflara ve müsehhenāt-ı kavīyye-i mufettehaya maşşūrdur ve yakı eylemek- [10] –dür o yakılardan biri sūnbül ve zerrūdur ve cevārisdür ki mā-i қaranfil ile ve bir [11] cüz‘i misk ve ‘ūd ve ‘anber ile imtizāc vērüp kebed üzerine urmağdur [12] ve țarı otı ve қaranfil şuyı ve misk ve ‘ūd ile halı olunup zımād [13] olına dahīa‘lādur huşūşā hammām ve şarāb-ı reyhānı nāfi‘dür veca‘-i kebed dahī [14] ya sū-i mizāc-i muhtelifden yāhūd cānibinden olan süddelerdür ki kebedüñ [15] ‘urūğından olur yāhūd mebd-e-i veremdür ki ‘ilacı ke-zālik nefha-i kebed ‘ilācdur [16] dahī ziyādesi akrābādinde görüle **bāb-ı sāb‘i evrām-ı kebed beyānındadır** imdi [17] kebedüñ veremleri ya sū-i mizāc-ı muhtelifdür sağ cānibinde olur yāhūd südde- [18]- lerdür ki kebedüñ ‘urūğında olur aşlda evrām kendü kendüde olan vereme [19] ve muқābelesinde olan ‘ađ alātında ki vereme ıtlāğ olunur ma‘lūm ola ki verem-i [20] kebed ile verem-i ‘ađ alāt ortasında fark budur ki elbette verem-i kebed helāli verem-i [21] ‘ađ alāt ortasında mustakīmdür ve verem-i muқ‘ar ile verem-i muhdeb beyninde dahī [22] fark budur ki verem-i muhdeb cinsde zāhirdür huşūşā lāğar ademlerde ammā verem-i [23] muқа‘r –ı mi‘deye müşterek olup mizāhime vērür bu cihetle қavāğ İçāb ederevrāmüñ [24] muvāddī emzecenüñ ‘alāmından isti‘dāll olunur olsa evrām-ı kebedüñ [25] ‘ilacı eger verem-i hārr ve demevī olursa basılığ eminden faşd-ı lābeddür ba‘de²⁹¹

160b

[1] devā ‘ilāclarıyla taқayyūd lāzımdur eger taқşır olunursa mādde-i mütecehhir olur ammā mādde-i [2] verem şafrāvī ise iқdām tām tebrīde gerekdür ve şol redd-i a‘lāramürāca‘at [3] lāzımdur ki talıf ve teftih eyleye ba‘de rida‘at-ı munzacāt vērile kaçan ki intihāya [4] erişe taḥlil vācibdür ve қavābızdan ḥālī olmamağ gerekdür tā kim қuvvet-i keşret [5] taḥlil ile zāil olmayup mādde mütecehhirolmaya zīrā laḥif olan taḥlil [6] olmağa mādde-i mütecehhir olur kışfi қalur ammā verem cigerüñ muḥaddabında olursa [7] ishālden ḥazer lāzımdur anuñçünki verem ‘ām olmaya elbette ifrāt-ı ishāl [8] қuvveti ḥall ederve za‘if қılır tuvassıf-i beynü‘l-emrīn ri‘āyet olunmağ gerekdür [9] ve verem-i kebed muḥaddebde olduğda idrār-i bevle sa‘y lāzımdur bezūrāt-ı [10] şelāseyi döküp sütün çıkarup içürmekle taқayyūd olına huşūşā [11] hindibā-i tuḥmenüñ şuyı ile ve mā-i hindibā ile serkencebin bezr-i қatuna [12] müpārek ve nāfi‘dür ‘alā‘ddīn Mañşūr kitābında verem-i muḥaddeb ḥaққında [13] aydur ki bezir-i hinduba ve bezir-i lebb baḥic ve bezir-i keşüt her birinden üçer [14] dirhem ḥabāşir bir mişkal

²⁹¹ Beyān-ı **evrām-ı kebed**

El-verem fethiyle ‘uzv-ı bedende bir ‘ariza sebebiyle taḥaddiş eden şişe dēnür

El-teverrem tef‘il vezninde bu dahı a‘zā şişüp қabarmağ ma‘nāsınadır / қāmūs-ı cild-i şāliş evāşitındadır

rāvend bir dirhemlik mağsül bir dirhem şımağ-ı ‘Arabî [15] bir dirhem cümle-i dağğ sağğ édüp ‘uşāre-i hindibā ile karşılar édüp [16] günde bir karşıdan bir mişkāl yemek nāfi’dür mesīhi aydur ibtidā-i veremün [17] hindibā-i tarī bir avuc varak gül ve benefşe ve şandalin varak-ı kākūnc birer [18] avuc kurbaga tohmı ke-zālik dağ ve sağğ eyledükden sonra bostān-ı efrüz [19] şuyıyla ve gülābla yoğurup zımād eylemek nāfi’dür ammā verem-i şafrāvīde ‘alāmet-i [20] şiddet-i hummā ve ‘ateş ve falğ ve sür’at-ı nabzdur nārīt-i qarüre ve kay [21] ve ishāl merārı anuñ şānındandır ‘ilācı her şabāh bezir-i hindibā ve benefşe [22] ve nilüfer telyīn eylemek gerekdür yāhūd neķū’-ı fākihe içürel helile ve şır [23] hoşk ve ternecebīn ve bezir-i leb feşān ve hıyār ki fedķūķān süti alınmış ola [24] bir yerde cem’ édüp içürel gıdāsı arpa şuyıyla haşhaş şarābıdır

161a

[1] ve eger verem-i balğamī olursa ‘alāmeti kılllet-i ‘ateş ve hummā-i gayr-ı hādde ve biraz balğamı ve beyāzı [2] qarüredür ve verem-i hiss olunmağdur eger veca’i ifrātla degül ise huğne-i nezm ile [3] tabi’atın telyīn édüp bu maṭbūhı vèrel meşelā sināmigi beş dirhem rāz yana veanīsūn [4] üçer dirhem şeker on dirhem cümle kaynadup beş mişkāl hıyārşenbe katup mizāca [5] göre içürel ba’de’l-naķe itrafil ve gülbeşeker ve cevārşāt-ı muķavīyye mi’de-i isti’māl [6] itdürel eger verem-i şafrāvī ise vaķt olur ki kebed ve tıhāl miyānında ve südde-i [7] vāsıta olur ‘alāmeti şalābetkebed ve ‘ateş ve yübüset olur ve dili ziyāde qurı [8] olur ‘ilācı her gün bu cüllābı içmekdür bezir-i hindibā ve rāz yāne ve kerefs ve lisān [9] şurī kaynadup şeker ile imtizāc vèrüp ‘amel olına lu’ūk lisān-ı şevr ve şarāb lisān-ı [10] şūr daği nāfi’dür gıdā ise zırbāc yemek kāfidür nihāyet tabi’atın telyīn eder se [11] maṭbūh eftimūn ile edeler ma’cūn-ı necāh daği muvāfiğdur tenķiden sonra sirkencübīn [12] bezürī ve ‘ağşali mā-i el-aşval ve qarş-i emīr-i bāris ve qarş-i kebīr-i tenāvil eylemek [13] ke-zālik muvāfiğdur eger verem-i kebed đarbeden ve sağğadan olursa müşşer nohud [14] ve rāvend ikişer direm ve mūmiyā bir dirhem ve ğan benefşe ile ezilüp tilā olunmağ [15] nāfi’dür fi’l-cümle ibtidā-i evrām-ı kebede sekencebīn sādıc veyā bezürī vèrmek [16] gerekdür eger verem-i hādde ise qarş-ı emīr yāris yā qarş-ı verd ve yā şarāb-i dīnārı [17] ve sekencebīn ile hālīb bezir bağla ve bezir-i kaşa ve bezir-i hindibā ve bezir-i hıyār müsteħleb [18] édüp sekencebīn üzere süzüp ma’en vèrile veyāhūd neķū’ emīr-i bāris ile [19] hābb-ı rummān ve temürhindī ve erik ve nilüfer ve bezir-i hindibā müsteħleb édüp [20] vèrile yāhūd neķū’ bezir-i kaşā ve sükker ve nilüfer vèrile eger tebrīde ihtiyāc [21] vār ise kāfurdan bir kırāt mezkūr ile halğ édüp içürile ve zımād [22] olına ammā şiddet-i harāret olmayınca kāfura mürāca’at olmaya ammā tezeyyüd-i veremde [23] mā-i hindibā ve mā-i rāzyane ve mā-i kerefs içürülse nāfi’dür fāmmā

inhiṭāt-ı [24] veremde mā-i rāz āne emīr-i bāris veya qurş-i emīr-i bāris-i sekencebīn [25] ile vèrile ağdiyyeden arpa şuyı ve sükker ve hindibā borānisi ki bādem yağıyla

161b

[1] cüz'î sirke katup vèrile yāhūd ḥabb-ı rummān mezūresi ve zirbāc vèrile [2] edviye-i mevzu'ıyyeden ki zımād olınacaqdır şandal ve zerürd ve soviķ şı'ir [3] ve cüz'î sirke ile ve gülāb bir yerde ḥalt' edüp urıla vaķt-i tezdīdde zımādlara [4] afsentīn ve zağferān zamm olına intihāde şandal terk olına ancak zağferān [5] ve afsentīn ve 'ūdī karanfil şuyıla taḥmīr' edüp isti'māl kılına şāhib-i [6] mücez aydur ishāl lāzım olduķda ḥıyār şenbe ile badem yağı zıkr eyledüğümüz [7] mağlālar ile vèrile 'ilāc olmaz kāfīdür sedīdi ve ğayr-i şirāḥ maṭbūḥ [8] basfayīc ve zehr-i benefşe ve temürrhındı ve ğāriķūn bezir-ı qaşā ve bezir-i hindibā [9] ve afsentīn bir yerdeķaynadup üzerine ya terencebin ya şir-ḥoşk ve rāvend ta'bīr [10] edüp vèrmek ķadar leyyen müşḥil olmaz dēmişlerdür cümlesi eṭibbānuḡ ehlilec ile [11] saķmūniyayı men' eylemişlerdür eger idrār idāre olınursa bezir-i qaşā ve bezir-i ḥıyār ve bezir-i [12] baṭınc mübāḥ mezkūre ile müsteḥleb edüp vèrilmek kāfīdür ammā verem-i bāridūḡ [13] 'ilācı mülaṭṭıfāt munzicāt ve muḥallilātdur nihāyet ķavābızdan ibtidā ķuvveti ḥıfz [14] edeşerbetlerde zımādlarda sūnbül ve fevve ve lik ve asārūn ve zağferān ḥalt' [15] edüpḥabūb kısmından ḥabb-i ayāric ve maṭbūḥ-i 'aşūr ve basfayic her birinden [16] altı dirhem aṭtimun ve afsentīn ve 'ırķ-ı sus ve ḥaṭmi ve persiya ve şān her [17] birinden dört dirhem ve bezir-i qaşā ve bezir-i hindibā ve emīr-i bāris ve bezir-i kerefs her [18] iki dirhem ḥabb-i ayāric ile bir yerde daķķ olanı ṭabaḡ olına üç dirhem [19] ḥıyār şenbe üzere yigirmi dirhem sükker ve buçuķ dirhem badem yağı ve rāvend ķatup [20] bu maṭbuḡdan kifāyet miķdārı mizāca ğöre vèreler evrām-ı kebede müte'alliķ niçe [21] sefūf ve mu'acīn ve zımādāt ve eşrebe beyān eyledük ve bir hesi ne muḥallilde isti'māl [22] olınur biz anı aķrabādinde tafşīl eyledük muḥalliline mürāca'at olınā **bāb-ı şāmin su** [23] **el-ķına beyānındadır** ve qaşa ki kebede za'if kebed ve kebedūḡ mizācınıḡ yaramazlığıdır bunun [24] şāhibinūḡ levni şarı ve aķ olur ve yüzi eṭrāfi ve eli ve ayağı şışer ve bedenūḡ [25] küllisi ḥamīr gibi olur barmaķ başılsa cuķur ķalır bunun şāhibine ķarın ķuruldamaķ

162a

[1] ve rīḡ çok vāķı' olur ve diş etlerinde sivilciler olur buḡa badī taşā'id [2] eden necārūḡ fesādıdır **el-'ilāc** taķlīl-i ğıdā ve ağdiyye-i ğalızden ictināb ķılmaķdır [3] ve emīr-i bāris ile pişmiş noḡud ayne darcını ķatup ğāḡ ve bī-ğāḡ yinmekdür ve su-i [4] mizācda sebķat eden tedbīr ile taķviyyet-i kebed ķılmaķdır bu bābda ihmāl cā'iz degüldür [5] zīrā muķaddīme -i istiskādur ve aşlında su el-ķına 'ilācı istiskā 'ilācınıḡ [6] ḥafīfdür **bāb-ı tās'ı istiskā beyānındadır** muķaddime-i 'aķabince olur istiskā [7] bir marāzdur ki mādde-i

bāriedür a'zānuḡ ortasına girer ve a'zā ziyāde olur [8] kalker yāhūd a'zā-i zāhirinūḡ küllisi veya muvāzi' tedbīr-i ḡidā ya'nī mi'de ve kebed [9] ve em'ā şişer kalker yāhūd qarın derisi ile yağ ortasına ol mādde dāhil [10] olur imdi istiskānuḡ envā'ı ücdür ḡāyet bed olanı zeffidür andan şonra [11] lahmīdür andan şonra ṭablīdür imdi lahmī oldur ki cemī' a'zāya irişmiş ola [12] bunūḡ sebebi za'if ciger ve bürüdet-i mizācdur ḡāh olur ki bürüdet-i istifrāḡ-ı [13] keşireden olur meşelā bu esīrden ve ḡayzdan bir mertebe kan aḡar ki ifrāṭla ola [14] yāhūd 'aḡīb riyāzetde şovuk şu içmekden olur bu ma'nā ḡammāmda ve döşekde [15] ḡarāret içinde içildikde daḡī 'ariz olur ya sebep-i za'if ṭḡālden olur ki [16] cezb-i sevdāya ḡādir olmaz sevdā-i kebede ḡalur ve anūḡ mizācı kebedi daḡī bārid [17] ḡılır bu hālle māsārikā bulduḡı sevdāyı bedene dāhil ederve taḡsīm ederyā za'if [18] mi'deden olur ki ḡazm-ı tāmme ḡādir olmaz bu kerre kilus ḡām kebede vardur ve kebed [19] daḡī naḡcdan 'āciz olur a'zā anı cezb edercünki kilus ḡāmdur cüz'i [20] beden olmaz bu marāz vāḡı' olur 'alāmeti beyāz-ı levn ve ḡazret-i levn ve intifā'-i [21] beden ve beyāzı ve riḡket-i ḡarūredür 'ilācı bezir-i hindibā ve rāz yāne ikişer [22] dirhem ve köklerinden üçer dirhem nebāt şekerı on dirhem ḡaynadup cüllāb edüp [23] içeler ve ḡidādan zīrbāc ve keklik ve ḡügercin yavrusı ve serçeler [24] beşirüp üzerine dārçin eküpyedürelere ammā ḡāyetle az yedürelere her ne ḡadar [25] açlıḡa ve şusuzlıḡa şabr eder lerse ol ḡadar nāfi'dür acı şulı ḡammāma

162b

[1] ve kibrīti ḡaplıcaya girmek nāfi'dür eger ḡammāma girüp şu dökünmezse tamām derilüp [2] cıḡarsa inf'dur ḡızmış ḡum içine gömülüp batmaḡ ve arḡasın ıssı ḡüneşe [3] ṭutup ışımaḡ fā'ide ederbu marāzda her ne ḡadar idrār-i bevl ihtimām eder lerse [4] fā'ide edercümleden sirkencübīn bezirvī ve qarş emīr bāris ve ḡümādur yos [5] ve anīsün veca'de ve rāz yāne ve bezir kerefs ve sünbül ve sılḡe bir yerde daḡḡ [6] alunup qarınına sürseler nāfi'dür eger ṭabi'at-ı ḡabz olursa ḡab-ıb ayāric [7] ile ve ma'cün-i ḡıyār şenbe ile telyīn edeler eger bu 'illet za'if mi'de ve bürüdet-i [8] mi'deden olmuş ise ḡay edüp kelenkebīn ve anīsün vēreler ve ḡabb-i [9] iştāḡikūn ile telyīn edeler ba'de ma'cün-ı ḡörkem vēreler ibn-i Sirāfiyūn [10] idrār-ı bevlde ma'nāyı keşire naḡ edereger idrār-ı bevl müyesser olursa veyā ḡayzı [11] ṭutulmuş iken acılırsa istiskā-yı laḡyīme bu ḡadar 'ilāc bir muḡallilde bulunmaz aḡa i'ānet [12] ḡerekdür dir ammā istiskā-yı daḡḡı oldur ki māyet-i miyān şıfāḡ ve terb ya iḡşā [13] ile terb-i beyninde dāhil olup andan ḡādiş ola ve istiskālarda bundan bed [14] manzar ve yed-i hey'et istiskā yoḡdur ki ādemi ṭurfe şikle ḡoyar ne-'uzubillāḡ 'alāmeti [15] şıḡl qarın büyüme ve deri ḡırmaḡ ve el ile qarınına urulsa ṭālüm [16] āvāzı gibi ḡüm ḡüm öter aḡzında şalyarı ḡoḡ olur 'ilācı her ḡün bezir-i [17] hindibā ve bezir-i rāz yāne vāşıl hindibā ve kelenkebīn ḡaynadupcüllāb edüp [18] içmekdür eger ḡarāret-i mizāc ḡālib ise sekencebīn bezürī hindibā

şuyıyla ezüb[19] isti‘māl édeler ve ṭabi‘atın āb-i şāhtere ile maṭbūḥ helīle bir yerde ma‘en [20] telyīn édeler bu ḥabbdan vèreler **şıfatı budur** afsentīn ve ġāfeş ve anīsūn [21] ve maştaki ve saḫmūniya bir dirhemlik maḡsūl ve ‘ūd pelesān ikişer dirhem [22] daḫḫ ve saḫḫ édüp āb rāz yāne ile yoğurup ḥablar édeler lāzım olduḡda şerbeti [23] iki eşkāldur ‘amel édeler ve püre-i ermenī ve bīḥ-i susan ve ḫard yana ve muyzec [24] üçer dirhem bezirī kirteb yedi dirhem āhū zebeli elli dirhem arpa unı ve öküz [25] terisi altmışar dirhem cümle bir yerde ‘uşāre-i rāzyāne ile ve hindibā ile ḥamīr édüp

163a

[1] ḫarnına süreler ba‘zılar et ile deri mābeynini yarup şuyını mārūre şoḡup [2] aḫıdurlar ammā ḫaṭar-i ‘azīmdür fāmmā istiskā-yı ṭablī oldur ki riyāḥ-i ġalīzeden [3] şıfāḫ ve terb ya tārāb ile em‘ā beyninde vāḫı‘ olmuş ola sebep ya ḫarāret-i kebedden [4] yāḫūd bürüdet ve ruṭūbet -imi‘deden olur çünki mi‘de haızmdan ‘aciz ola [5] kīlūs ḥām cigere gider daḫı anuḡ haızmina meşḡūl olur bu māddeden rīḥ [6] ve encüre ve efre ḫāşıl olur bu ma‘nā-i istiskā-yı ṭablīye mü‘eddī olur **‘alāmeti** [7] ḫarın büyük olup köpügi çıḫmaḫdur ve şıḫl olmaḫdur eger bir adem bu marāz şāḫibinūḡ [8] ḫarnına elin ursa ṭablī gibi āvāz vèrür bunuḡ **‘ilācı** her gün bezir-i hindibā [9] ve anīsūn ve aşl-ı rāz yāne ve aşl-ı hindibā ve kelenkebīnden cüllāb édüp içürmek [10] ġıdāsı noḫud āb ve maḡaz bādem fulful ve kemmūn ve ger uya ve naḫve ve revḡan-ı babūnec [11] ve revḡan-ı sezāb sürmekdür ya‘ni ḫarnına ṭılā eylemekdür ve ṭuraḫ otı ve mā-i [12] el-uşūl ve kerefs köhi ve rāz yāne ve anīsūn ve zaḫūr ve rīze-i germānī ve naḫve [13] ve ḫaṭar sālyūs üçer dirhem aşl-ı idḫīrve reffāḥ-i idḫīr ikişer dirhem muyez [14] ṭayḫı yigirmi dirhem bu cümleyi mümkün olduḡ üzere daḫḫ édüp dört raṭal [15] şuyun nısfı ḫadar ḫalınca ḫaynadup süzüp birer raṭal ‘asel ile ḫıvāma getürüp [16] günde otuz mişḫāl yüz mişḫāle varınca niçe gün müdāvemet éde bimār’allah marāz [17] zāil olur ve bu sefūfdan ġāfil olmamaḫ gerekdür ‘ilācı bezir kerefs ve rāz yāne [18] ve anīsūn ve asārūn ve ḫaşṭ ve zerāvend ikişer dirhem rīze-i germānī üç dirhem [19] sūnbül veca‘de birer dirhem bu cümleyi döküp günde ikişer mişḫāl isti‘māl édeler [20] yāḫūd medḫūḫi sūkker ile ḫarışdırubyeyeler eger telyīn murād olunursa bu sefūfdan [21] beş maşḫālın beş maşḫāl ḫıyār şenbe ‘asl ile ḫarışdırup un maşḫāl olduḡda [22] ısıcaḫ mā-i uşūl ile ḫall édüp aç ḫarnına içeler çünki marāz-ı maḫaṭ ola nażc [23] sākin olur ol vaḫt babūnec ve ṭuraḫ otı fevdinc ve iklīlü’l-melik ve mer [24] –zencūş ve kemmūn bir yerde saāḫ olunup ‘uşāre-i sezāb ile yoğurup ḫarnına [25] süreler istiskādan bir nev‘ine daḫı cīn derler ki ṭablī ḫısmındandur **‘alāmeti**

163b

[1] intifāḫ-ı baṭndur nihāyet bunda köbük ṭaşra ḫāric olmaz ve ḫarın büyük olur [2] ḡüyā ‘avretler memesi gibi olur **‘ilācı** her gün bezir keşüt ve kesani ve rāz yāne [3] ve şibş ve

nebāt cümlesin kaynayup cüllāb olup içilse eger telyīn-i ṭabi‘at iktizā [4] éder se bu maṭbūhla éde sınamakı yedi dirhem şibş beş dirhem bezir-i hindibā üç [5] dirhem sükker surh ve terencebīn onar dirhem mağaz hıyār ve on beş dirhem hindibā şuyı [6] elli dirhem bu cümle kaynadup mizāca göre ṭabi‘atın telyīn édeler eger istiskāda [7] ḥummā ve ‘aṭeş-i ifrāṭla olursa ziyāde ḥār ile mu‘ālece olunmaya şimdiye dek [8] naql eyledüğümüz ‘ilāclar muṭlak ve şimden girü naql édeceklerimiz müşterek’un-nef’dür [9] cümleden istiskānuḥ ‘ilācları cev‘e ve ‘aṭeşe şabr édüp étmek kısmını terk [10] étmekdür eger ḳādir olmazsa ḡāyet az kepekli etmekden yiye ammā ol daḥī berk pişmiş [11] gerek ve cümleden ḡalīz ḡidāları terk éde ve her yise ve muhallebi ve baş paça ve lezc [12] olanı isti‘māl étmeye ve imtilā’dan ziyāde ihtirāz éde ve tehlīl olan riyāzetlere [13] meşḡul ola ve dirilmek ve güneşde oturmak ve kızmış tenevvürde [14] başın ṭaşra çıkarup otura ve şabr éde ve deniz ḳumına gömülmek daḥī [15] a‘lādur eyü ‘ilācdur ve ḥicāz ve lāzyetlerine hicret étmek müstesḳiye enf’ ilācdur [16] eşrebeden zıkr eyledüğümüz envā’dan ḡayri ‘uşāre-i ḡāfiş tiryāk-i fārūḳ ile [17] nāfi’dür zīrā yigirmi güne dek noḥud ḳadar tiryāk yéyüp veya ḳarş-ı verd yirse üzerine [18] şarāb-i ḡāfet ve yāḥūd ‘uşāre-i ḡāfeş içeler istiskādan ḥalāş bulur şeyḥ [19] İbn-i Sīnā ḳānūnda aydur ‘Arab develerininüñ süti ki şeyḥ ve ḳışum otladığıçün bir niçe [20] gün içilse ḥalāş olur buḳrāt aydur ki aşḥāb-ı istiskādan bir cemā‘at ‘arab vilā- [21] –yetinde deve sütün ve deve köbügi ceke yolın için ḥalāş boldı şāḥib-i mücez dir ki [22] bir ḥātūn istiskāya mübtelā oldı ol ḳadar anār yedigi mübālağadan naqlī ḳābil degül [23] ḥalāş oldı ma’l-is‘īde aydur ki ḳarāş-i māzer reyūn istiskāya ḡayri ‘ilāc istemez [24] fi’l-cümle müstesḳinün müshilātı rāvend ve sirkencübīndür bir dirhemden iki dirheme [25] varınca şafrāvīde helīlic ve rāvend ve afsentīn buçuḡar dirhem sevdāvīde eftīmūn²⁹²

164a

[1] ve ḡārīḳūn ve helīlic esved ve ustuhūdūs her birinden nısf mişḳāl nihāyet bu [2] edviye-i rub‘ dirhem maḳal azrak ve rub‘ dirhem keşira zam olunmak gerekdür aḥlāt [3] keşirenü-ıñ ihrācına ihtiyāc-ıḳavī ise ḳanḡı nev‘ ise bir ḳac kerre ‘amel olina ammā [4] badem yağıyla zıkr olunan edviye işlāḥ olmak gerekdür ve līnet çok olmamak gerekdür [5] zebūn olmaya müstesḳinün ‘ilācı için idrār-ı bevl olduḳda kerefs toḥmī ve anīsūn [6] ve rāz yāne ve hindibā ve hıyār ve ḳabaḳ ve ḳarpüz toḥmı ve ḳarş māzrebūn ile édeler [7] bunların ḡidāları fuşulī ḳalīl olanlardır meşelā pilic ve sevken ve gügercin yavrusı [8] ve ekşi āş ve ekşi anār ammā büryān édüp bezūrāt-ı ḥārre ile isti‘māl olina [9] dārçīn ve fulful ve zencebīl ve zaḡferān ve ḳişniş gibiler ile isti‘māl édeler [10] edviye-i mevzī‘ler ki baḳī olıcaḳdur keçi ve şıḡır nicesi ve būrak-ı sirke ve naṭrūndur [11] ve kibrītdür ammā istiskā-yı laḡyīmede cemī‘

²⁹²El-şebes şinün kesriyle dere otı dedükleri nebāta dēnür / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāşındadır

bedenini tılā edeler istiskā-yı zaḳḳīde ḳarnına [12] ve istiskā-i ṭablīde eṭrāf üzere buyaḳıdan iz‘af tuz ve sirke ve sünbül ve isterlerse [13] bunı yāḥūd zıkr eyledügmüz minvāl üzere ‘amel edeler ḥükemānuḡ çok ısrārın gördüm [14] ammā bir ġarib sere melāḳı oldum ki bir ferd aḡa melāḳı olmamış idi bir Hindī ḥekīm [15] gördüm vilāyet dēmişḳda her ne nev‘ olursa istiskāya ‘ilāc eder di [16] çok zārīlik eyledüm ki ta‘līm ede etmedi aḡer yüz ġuruş vėrdüm ta‘līm eyledi ve bir [17] niçe müstesḳīye anuḡla ‘ilāc eyledüm taḡallūf etmedi bimār‘allah ta‘ālā meşelā ġıdāda ve şarābda [18] pirhīz üzere olup i‘tidāl üzere olmaḳ müstesḳinüḡ levā-zemenddür böyle [19] olsa bir vaḳıyye miḳdārı arpa unını pāk edüp elekden geḳirüp ba‘de sütlegen [20] dēdükleri devānuḡ tāze iken kesüp süti ile ḡamīr edüpyoġurup fulful-dānları [21] ḳadar ḡablar edüp gölgede ḳurudup ve yerde gezen ḳablubaġanuḡ ḳabuġı yaḳup [22] kül edüp üç vezni ḳadar ‘asel ile ma‘cūn edeler her şabāḡ bir dāne ḡabbdan [23] ve fındıḳ ḳadar ma‘cūn isti‘māl eden kimesnenüḡ vücūdında istiskādan [24] eşer ḳalmaz buḡa bir ‘ilāc bedel olmaz ġaflet olunmaya **bāb-ı ‘aşer emrāz-ı em‘ā beyānındadır** [25] baġırsaḳ insānda altıdur birinüḡ adı eşnā‘şirdür ve birinüḡ adı şayemdür ve birinüḡ

164b

[1] adı defāf ve birinüḡ adı a‘ūd ve birinüḡ ḳolon ve birinüḡ müstāḳımdür emrāz-ı [2] em‘ādan biri ishāldür bu daḡı emā-i ġulāddan veyāḡūd edviye-i müshilden [3] olur ki em‘ānuḡ ḳavasını za‘if ede yāḡūd aġdiyyeden olur ki lezūc [4] ve yelimşik ve balġamı girye ola yāḡūd iştihāsız eklden olur ya neffāḡ ġıdālardan [5] olur ki riḡler tevellid edüp mi‘denüḡ iştimālin men‘ ede pes imdi [6] a‘zādān olan ya ‘uzv-ı ma‘nīden olur yāḡūd ġayrī ma‘nīden zāhir [7] olur meşelā dimāġdan ola ki andan nāzil olan ġıdā-yı fesād ede mi‘deye [8] ve em‘aya def‘ ede böyle ishālüḡ nūtīleri maḡfūz olur ve nevm ‘aḳabince olur [9] bir daḡı ishāl mi‘deden olur ki eger za‘if hāzma ḳādir olmazsa [10] böyle ishāl şıḳl-ı mi‘de ile olur yāḡūd hāzma fi‘linüḡ teşvīşinden olur [11] böyle olduḳda ġıdā-i fāsıd olur ve ṭabī‘at anı fāsıden def‘ ederya za‘if [12] masikeden yāḡūd rāfi‘anuḡ za‘ifından olur yā cigerden yāḡūd māsār yaḳādan [13] ishāl mi‘de ile bunun farkı mi‘denüḡ fi‘linüḡ istīfāsından bilünür zīrā [14] fi‘lini māddeye istiskā ederbu kerre kīlūsından mi‘de zarar olmaz ṭabīb-i mücerreb [15] ḳatında mi‘desinde za‘if olan ile kebedinde za‘if olanuḡ teşḡişinde ‘usret [16] olmaz zīrā ishāl mi‘deyi çok olur ammā muttaşıl olmaz ve mi‘denüḡ ekşeri [17] merāḳı gündüz ve kebedinüḡ geḳe olur bu kerre kebedi ile ishāl māsāriḳa feraḳı [18] budur ki levni ve bevlı müteġayyür olur ve mi‘denüḡ ḡalt mündef‘ī-i kebediden keşir [19] olmaḳdur ve ḳalīlū‘l-merāt ve necāset-i muḡteliṭa olur ve köbük bu marāz böyle [20] olsa ishāl kebedi hāzmadandır ki bāṭıl ola yāḡūd za‘if ola [21] ve meşūş ola böyle ki ola ishāl kīlūsı ḡāric olur kimusi degül sebebi [22] baṭlān-ı hāzmdur yāḡūd hāzımı ziyādeḳe ḡāric olur za‘if hāzma için [23] yā fāsıdu‘l-hāzım ḡāric olur

teşvîş-i hâzma için ve ‘adem nazîh olmak [24] yâ masikedendür öyle hâric olur zîrâ hazmı ziyâde olmuş kîlûsîde [25] gıdâsı dahî müddeti kebede qalîl olur ve et yopundusı gibi hâric olur

165a

[1] bu ma‘nâ yâ câzibedendür ki cezbe qâdir olduğı kadar cezbe ederböyle ki ola [2] hâric olan keşîr olur ve kîlûsı olur imdi ishâl-i kebedi yâ veremden veya [3] süddeden olur zîrâ ağdâ-yı meczûbı nüfûzı qâdir olmaz bu küree-i em‘âya [4] rücû‘ ederbu qaziyye muqarrer olçaq buña ishâl mäsâriki müşârek olur [5] bu ikinün farqı marâz-ı kebed ile ve ‘adem-i ‘alâmâtiyle zîrâ şıql-ı kebedde ekşer ve yan cânibine [6] meyl eder ve gâh olur ki mäsârikişdür şıql zâhir olmaz eger südde ve verem etrâfda [7] ise yâ em‘â-i cânibinden ise anâ kîlûsden şıqllet vèren nesne hâşıl olmaz [8] yâhûd ishâl cigerde tamar ağrı acıduğından olur ya tamarun yarıldığı için [9] olur yâhûd cerem-i kebedden yaraşık olduğından olur bu ma‘nâ dârbede [10] ve saqtede olur ya halı-ı hârrede olur bu kısım ekâldür elbette kan çıkar [11] böyle iken iltihâb ve kuvvet ve şiddet ‘ateş ziyâde olur yâhûd ishâl-i kebedi [12] mädde-i fäsideden olur ol mädde cigeri def‘â muhtâc eder bunun ‘alâmeti [13] maddenün nev‘-i ishâlde çıkmağından ma‘lûm olur meşelâ çıkan şarı şü [14] veya irin veya halı-ı şafrâdan muhterâk eşyâ olur bu nev‘-i kebeden lahmî [15] pâreler çıkmağa mü‘eddî olur em‘âdan olan ki secahdan ola anun sebebi [16] ya halıdır ki qazıcıdur eger ol halı şafrâvî ise iki haftada qarha [17] peydâ edervakt olur ki qarhâler bağırsıkları deler şıql qarına çıkar bu kerre ol [18] hurûc eden şıql qarında cem‘ olur gören müsteski şanur andan olur ekşeriyâ [19] bunu mevt taqaddim eder qarhanün eslemi yoğun bağırsaklarda olandur azri [20] şaim dedükleri bağırsaklarda olandur zîrâ ekşeriyat ‘urûk olduğından mâ‘adâ [21] cigere qarîbdür ve merâre anun içine çok dökülür ammâ sevdânun karhe etmesi [22] kırk gündedür eger sech-i sevdâvî qarha ile ishâl-i sevdânun ‘alâmeti [23] yer üzerine vaz‘ olınsa qaynamaqdur bu hâl zâhir olduqda fi‘l-hâl oldur [24] eger ibtidâ vâkı‘ olsa hâl şıhhatde yine qarha ederimdi em‘âda za‘if [25] kanqısındadır bilinmek lâzım geldükde mevzu‘ veca‘ ve veca‘ün kuvvetiyle zâhir

165b

[1] olur zîrâ inçe bağırsakların evâ‘î şedîd olur yoğun bağırsakların evcâ‘î [2] şedîd olmaz ve ishâlün bir ‘alâmeti qarîbdür yufqa ise veca‘-i ekşerdür ‘aksi dahî [3] böyledür eger qarhâler bed râyiha vèse muhallil batmışdur gâh olur ki sech edviye-i müşile [4] ‘aķibinde olur bu nev‘ eslemdür dördinci günde vâkı‘ olur gâh olur ki emrâz-ı [5] hâdde ‘aķibinde olur bu yaramazdur bundan halâş olur gâh olur ki ishâl mi‘deyi [6] şancur olur bu nev‘ ishâl-i em‘âde kuvvet-i masikenün za‘ifinden olur yâhûd [7] ruṭubet-i mezliqadan olur ki ruṭubâtı reddi ederşol fuzelât ki bedende cem‘ olmuşdur [8] ve terk veya tatlâ hâbisdür ya fuzelât-ı

mesāmdan def' eyler ya ḥabs bu esīrdür ki taḥlīl [9] olmışdur yā ḳaṭ'-ı 'uzv yāḥūd ḳaṭ'-ı ri'āfe mu'tāddur yā eṭrāf-ı 'urūḳda süddeler [10] olduğudur nüfūz étmez cigerden a'zāya ḡıdā olmaz pes ṭabī'at anı def' éderishāl [11] olur ishāl bedenīde ba'zı mecrānidür 'alāmeti imtilā' ile ḳuvvet-i dāfi'anuḡ ḳuvvetinüḡ [12] ma'lūm olur ve 'aḳabince ḥaffet gelür bu envā'uḡ küllisinüḡ ḳaṭ'ī ḥıṭādur ishāl-i [13] bedenīden ba'zı a'zānuḡ zūbānından olur bunun ḥudūḡı iltihābla ve ḥummāyı daḳḳ [14] ile ve ḥāric-i evvelinüḡ bed rāyīḥasiyle iḥtilāfu'l-vānīle ma'lūm olur ve 'uzvda [15] ifāt 'alāmātinuḡ 'ademiyledür ki ishāl iḳāb éderḳaçan ki eriyen a'zā ishālde yaḡlı [16] ve lehmiü'l-şekl olsa ve ḡalīz ve çerb ḥāric olsa meşelā kızıl et çıḳmaḳ gibi bu cebrili [17] olmaz ḳaçan ishāl ḥalṭ ḥādüḡ zūbānından olsa ḥadīdi ve mādīdi olur ishāl-i [18] bedenīden biri daḡı ḥalṭ-ı fāsıdden olur ki ṭabī'at anı mekrūḥ görüp def' éder[9] bu ḳısmından ḥurūcından elvān-ı keşīre ve rāḥet vardur ama şol ishāl ki 'uzv-ı ḡayr-ı [19] ma'nīden olur az olur ki ḳanlı şu olur verem deşeldüḡiçün ḳanḡı 'uzvda [20] olursa olsun ḥattā göḡüsde bile olur bu ma'nā taḳaddüm-i verem 'alāmetidür 'ilācı [21] imdi ishāl muḳbazātla ve müferreḥātla men' olunmaḳ lāzımdur ve müvādde ḡalzet ve birini [22] isti'māl eylemek gerekdür vaḳt olur ki muḥadderāta muḥtāc olur ve ḡāḥ olur ki ishāl ṭaraf-ı [23] aḡre men' olunur bu ma'nā idrār ile olur yaḳı ya derletmek ile ya 'aza-i ḡalebe [24] şīşeler çekmek ile olur şol ishāl ki metnā ve lāt sebebi ile ola anuḡ sebebi

166a

[1] men' olına ve eşeri 'ilāc olına bezm-i taḥme ve fesād ḥazmda beyān eyledüḡimiz buḡa [2] nāfi' 'ilāclardur şol ishāl kim a'zādan olup sū-i mizācdan ola zıddı ile [3] na'dīl eylemek lāzımdur şol ishāl ki ṭamarlaraḡızları yarılıp ya kesilmekden ya ḳarḡa- [4] -lerden ola yāḥūd fesād-ı aḡdiyyeden ya cigerden ya māsārīḳādan ya bedende süddelerden [5] veya nezlelerden ya ḳuvvet-i ḥazmanuḡ ve masikenüḡ za'iflarından ola anuḡ 'ilācında [6] ṭabīb-i ḥāzek olan muḳbezedat-ı şarfadan ḥazer étmek gerekdür zīrā kim bilür ishāl-i [7] seddi ya veremi ola ve ciger üzere ol edviye vaż' eylemege tedbīri ziyāde ola [8] zīrā vaż' ciger mevādīnuḡ ta'ffine sebeb olur bu ḥinde şarāb-i seferceli gibi nesne [9] olmaz zīrā bunun ḳabzında şefīḡi daḡı vardur ḥuşūşā hindibā şuyında ışlanmış [10] ḥabb'r-rummān ve zürürd ve sefūf maḳlayāşa nāfi'dür ve ḳaşā ve mā-i hindibā ve kerefs [11] ve mā-i rāz ziyāde bir yerde ḥalṭ olınup vērilmek laṭīfdür ammā merāret ve 'aṭeş ziyāde [12] olmamaḳ gerekdür şol devālar ki ishālī ḥabs édermūmiyā ve ḡül ve ḡül-nār ve zamaḡ [13] ve ṭīn-i Ermenī ve ṭerāşış ve ṭabāşir ki büryān olmuş ola ve mersin yemişi ve yılḡın [14] yemişi ve kāfūr ve ḥabb'ur-rummān ve leḡiyye'üt-tīs 'uşāresi ve bezir ḳaṭuna ve bezir-i [15] reyḡān ve bezir-i merrū bezir-i lisānü'l-ḥamel ve kemün ve anīsūn büryān olmuş gerekdür [16] ve daḡı ḳābız yemişlerden elma ve alūc ve amrud ve ayva ve ḥurmā ve aḡaç ḳavunu [17] bunlaruḡ şerītleri

ve reyleri nâfi'dür ki bu devâlar içmekle ve yemekle ve zîmâd [18] kılmağıla ve akrabâdinde yazılan vech üzere 'amel olına kaçan ishâlle sahic olsa [19] muqarrebât üzere büryân olunmuş tuhmeler gibi ve tîn-i Ermenî gibi ve mürekkebâtдан dahî [20] karşı-ı t̄abaşir kâfûrî hūmmâş ve sefûf-i tîn fâ'ide ederve sac̄e ve göbek burmağa [21] ḥabb'ur-rummân ve zikr olunan eşyâ müfiddür ishâl zalķînün edviyesi şedîdu'l- [22] –kabz gerekdür rabb-i sūs ve rabb-i sefercel ve summağ ve sefûf ḥabb'ur-rummân gibi [23] ḥuşûşâ mâzû ve summağ ve anâr kabuğı her birinden buçuğar dirhem saḥk olunup [24] yimede ağı ile ḥamîr mişâl yoğurup ekşi anârın içine koyup büryân olunca [25] şabr olına mi'de saḥk olunup isti'mâl olına mesîhî dir ki biz tecrübe eyledük

166b

[1] ishâl-i dâim için deve kuşu kırsağı veya yumurdası kabuğı devr bulanup [2] iki dirhem in lebb-i sefercel ile ve yarup emîr-i bāris ile isti'mâl edeler mersîn şuyı [3] ve ayva şuyı gül yağında kıynadup şu havāya gēdüp yağ bâķî kıala bir kettān [4] bezin bulayup bu ḥāl ile mi'deye ve em'āya koymağ eyü 'ilācdur eger bu yağa bir miqdar [5] sūnbül ve aķıkaya zamm olinsa dahî laṭifdür ruṭubet-i mezliķānuṅ ishāline helīlic [6] gibi 'ilāc olmaz zīrā 'aķabinde kabzı vardur mizāca göre taḥammüle göre vērile [7] seḥ evveline ekşilerden ekşār olınmaya ḥuşûşâ ziyāde ekşi olsa summağ ishāl-i [8] kebedi ve mi'deyi ve bedeninin 'ilācı müşterekdür ya ḥuşûş-ı ḥarāretten veyāḥūd [9] ḥalt-ı ḥārrdan ola ve 'ateş dahî ola ve kıavrulmağ semüz ot toḥmü müsteḥleb [10] olup şarāb-ı uşul veya şarāb-ı teffāḥ veyāḥūd ikisi ma'en vērile ya şarāb-ı [11] rummân veya şarāb-ı ribās dahî 'alādur eger köbügi dahî purasa bezir-i kıaṭūnayı [12] kıavurup gül yağıyla köbüğine süreler ve bezir-i kıaṭūnayı yalnız zikr olunan eşrebe [13] ile ki bezir-i kıaṭūna gül yağıyla kıavrulmuş ola vērilerse dahî ḥūbdur cümleden [14] ḥabb'ur-rummân on direm şandal ve zer ve verd ve emîr-i bāris ve mersîn yemişi [15] dörd direm ıssı şuda ışladup ya lisān-ı ḥamel ya hindibā şuyı ola ba'de [16] süzüp ol şu ile kıavrulmuş semüz ot taḥmuṅ müstaḥleb edüp içüreler [17] ya elmā ya ayva şarābile cüz'î t̄ebaşir ve bir cüz'î kâfūr dahî ezüp vēriler [18] yāḥūd kıaraş-i kâfūr ile şarāb-ı teffāḥ ezüp vēriler ve em'āyı gül ve şandal [19] ile ve zerürd ile mâ-i sefercel veya mâ-i ās ile bir bezi ışladup tebrîd edeler [20] ya'nî bezi bu mezkūr miyāḥ ile em'ā üzerine kıoyalar eger bu mezkūrāta cüz'î [21] sūnbül ve zağferan zamm edüp zîmâd olunrsa ziyāde nâfi'dür bu günlerde şarāb-ı [22] teffāḥ ile veya şarāb-ı şandal ve kıavrulmuş arpa ununuṅveyāḥūd [23] kıavrulmuş arpa şuyıdur belki vācib olan arpa şuyını şarāb-ı teffāḥ ile [24] ve mezûre-i ḥabb-ı rummân ile isti'mâl eylemek gerekdür eger zārūrî olursa [25] kıoruğ şuyıyla zīrbācuür eger şehvet kıavî ise kıoruğ şuyı ile pişmiş

167a

[1] biliç şorbasıdır veya madkūḫ ḥabb'r-rummāndur kavrulmuş sumak ve şa'ir muḫaşirdür [2] ve kavrulmuş ḥaṣḥaṣ ile ki daḫḫ ile imtizāc bulmuş ola isti'māl olına eger kuvvet-i [3] zaiife olup nev'ā mizāc mu'tedil ise ve ḥalt-ı mündefi'ün keyfiyyeti şālih ise [4] kavabız kıoya mersin şarābı eyü eşrābı isti'māl olına şol ishāl ki bir yerden [5] ola şarāb-ı ās ve şarāb-ı sefercel ve sefūf-ı maḫliyā ve yılğın yemişi ve summak [6] ve kemmūn ve anīsūn ki kavrulmuş ola ve aḫaḫıya ve mersin yemişi ve kavrulmuş [7] günlük nāfi'dür eger ishāl ḥarr ise bārid ğıdālar a'lādur ḥuṣūṣā pilic kavurmaları [8] ve zerurd ḫurı ḫiṣniş ile müberrez ola veya sumak ve kemmūn-i muḫımmaş ile [9] beşürmüş ola ve ḫoruk şuyı kuvvetle gerek pilic ve gerek ğayrī şorbalar ve merāklar [10] ishāle çandān münāsib degüldür nihāyet 'aṭeşden ḥafḫımızdan şorbalar müberrez [11] olup vērile dedük ammā gügercin yavruları ḫābız tuḫmeler ile vērile [12] nāfi'dür eski peynirün tozun ğusl edüp büryān ḫıldıḫdan sonra döküp [13] bir dirhemden iki dirheme varınca ḫābız rebler ve ḫābız-ı 'uṣāreler ile vērile [14] fā'ide ederve seḫcen def' edereger peynirün mazarratı ki 'aṭeşdür büryān olmuş [15] ṭabaşir ile semūz ot toḫmı veya 'uṣāresi ile tebrīd edüp 'aṭeşe 'ilāc [16] olunursa bunun ḫanda 'ilāc olmaz ḫaymağı alınmış ve süzülmiş ekşi yoğurt [17] ayrı ki pişürülmüş ola birḫac kerre ḫızmış demüri içine şokup zehrin [18] alup içürelere ammā ḫummāsı var ise bu 'ilācı etmeyeler ve yoğurt zararlıdır [19] eger meshūlde ve nabzında kuvvet-i melāḫaṭa olunursa ḫoş ve illā ğıdā virmek [20] ile kuvveti ve nabzı ziyāde olmasa kuvvet cihetinden 'ilāc etmek gerektür eger [21] ishāl buḫrān sebebinden ise tutmak gerektür mūcib za'if olur ishāl [22] baḫşinde aḫrabādinde o ḫadar tafşil ve ol ḫadar mu'ālecāt vaz' eyledük ki sā'ir [23] kebetde olmayup müte'ḫarrin daḫī beyān etmişlerdür her nev'i bir ḫāzīḫ kimesnenün [24] tecrübesi olduğundan ğayrī bu faḫir 'ilāc eyledüğüm merzāya niçe ḫavf eder üm ki [25] tecrübe eyledüm āḫer mısırdā sulṭān ḫalaven bīmārḫānesinde re'isu'l-eṭṭibbā

167b

[1] iken şübhemī ḫal eyledüm her def'ā marāz beyān eyledükçe terākīb üzere beyān [2] olunmak ğayrā olmağın envā' tedbiri aḫrabādine ḫaṣr eyledük **bāb-ı ḫādī** [3] **'aṣer-i seceḫ ve ḫurūḫ-ı em'ā beyānındadır** imdi bağırsak şıyırılmak ve bağırsaklarda [4] cerāḫet olmak ishāle olur ve 'alāmātine ve nev'ā mu'ālecātına müte'alliḫ kelām [5] ishāl beyān olduğunda sıyḫ eylemiş idi fi'l-cümle süt içinde demür söyündürmek [6] ba'de mā'iyetin olup zamağ-ı 'arabī ve kavrulmuş ṭabaşir içürmek eyü 'ilācdur [7] la'ük ḫaṣḥaṣ ve şarāb-ı incibār ve şarāb-ı teffāḫ ile şarāb-ı mersin ḫat'ā [8] nāfi'dür bu baḫşide şāḫib mücez aydur kavrulmuş arpa ve yumış birinc ve kavrulmuş [9] şüret-i ṭarūsi ve sükkerli yaprak ve ḫaṣḥaṣ ḫabuğı ve celnār ve zerurd [10] ve ḫatme ve mersin yemişi yabrağı beşirüp ve süzüp yumurṭa şarusıyla [11] ḫalt

ve mizāc édüp ba‘de gül yağı ve keçinüñ bögrekleri yağı ve kavrulmuş [12] şımağ-ı ‘Arabî ve nişasta ve demu’l-ahvîn ve kehriba ve mercân köki bir dirhem cümle-i [13] kâ‘ide-i muğannine üzere ıslâh édüp kadar kifāye-i ihtikān olına gāyet müpārek [14] hakkında ibn-i Māsū’ya seceh ve ishāl-i dem için gül-i surh ve bezir -ihummāz ki [15] kavrulmuş ola üç dirhem olup yine kavrulmuş şımağ-ı ‘Arabî ve keşirā ve nişastadan [16] birer buçuk dirhem cümle dağ-i saħkdan sonra lu‘āb-ı bezir kaçuna ile karşı olursa [17] ve zıkr eyledüğümüz eşrebeden biri isti‘māl olursa nāfi‘dür dir eger bağursağda [18] verem olsa bezir-i kaçuna ve lehem-i şahsferem ve lehem-i lisānu’l-hāmel beraber édüp [19] cümle kaynadup şeker ile lu‘ūk eder lerse lā-nazirdür bunun daği külliyyāt ve cüz- [20] ‘inātı akrabādinde beyān olunmuşdur **bāb-ı şānī ‘aşer-i mağaş beyānındadır** [21] fethetin yahūd gāyn-ı mu‘cimenüñ sükūnuyla veca‘ hafifdür ki ekserā ince bağursağda [22] olur sebebi bārīh maħbūsdur veyāhūd fuzūl-i şafrāviyedür veyāhūd [23] balgam-i mālihdür ki fuzūlī kaçıçdur veyāhūdsevdā-yı galizdür ki em‘āya [24] yapışmışdur yahūd karşıdur veyā veremdür bunlar olmazsa kurdıldur ki [25] ızırāb verür gāh bunun sebebi bedenüñ küllisinde olur gāh olur ki²⁹³

168a

[1] gıdādan olur vaqt olur ki buhrānı olur bes böyle ki ola ishālden [2] ma‘lūm olur eger bevlı beyāz olur ise emrāz-ı hāddeden olur eger [3] bevl açal olup ‘alāmet-i āfet olmasa dimāğda daği āfet olmasa böyle iken mağaş [4] olsa ishāl muğarardür eger mağaş-i müşettüdet olmasa kolınça şebīhe olur ‘ilācları [5] ile ‘ilāc olunur zirā ma‘şla kulunç beyninde münāsib vardur meşelā veca‘ mi‘de ki [6] hafif ola ma‘zudur eger hafif olursa kulunçdur bunlar mā beyninde ‘umūm [7] ve huşuş vardur **bāb-ı şālis-i ‘aşer kulunç beyānındadır** bu bir marazdur ki birazıñ [8] hurūcına māni‘dürbu cihetiyle veca‘-i ‘azīm peydā olur kolınçun veca‘i külliyyenüñ [9] veca‘ine müşābihdür ancak farkı veca‘-i külliye bir mev‘zından tecāvüz eylemez kulunç [10] bunun ‘aksīdür eger kulunç balgamı ve galiz ola şıkl ile muhteliş olur ‘alāmeti [11] şiddet-i veca‘ ve sükūt-i iştihā ve taqaddim-i tuħmedür ve kulunç zühürında evvelbirazıyla [12] balgam-ı lezc hāric olmağdur ‘ilācı şir hoşk ve rāz-yāne ve anīsūn ve bezir kerefs [13] ve kelenkebīn tenāvil eylemekdür eger cevāriş seferceli müşhil ile telyīn-i tabi‘at olunursa [13] muvāfiğdur veyāhūd habb-ı ayāric fiğārā türbūd berd dirhem şehem-i hanzal ve nemek [14] hindi birer kırat mağal erzak iki danğ cümle saħkdan sonra lu‘āb bezir kaçuna [15] ile habblar edeler mizāca göre isti‘māl olına ammā ‘Alā‘ddīn-i Mansūr aydur [16] bu huğne cümleden oladur şifati budur senā yedi dirhem incirden dāne ‘ineb [17] ve sebistān yigirmişer dāne hişk ve turağ otı onar dirhem babūnec [18] ve ikilū’l-melik onar dirhem ve sezāb ve

²⁹³ **El-tem’iş** tef’il vezninde bir kimsenüñkarnı ağrımağla derd-i nāk olmağ ma‘nāsınadur yağal tem’iş başına izā evcā‘a **el-mağış** mimün fethiyle ve gāyn-ı mu‘cimenüñ sükūni ve fetāetle sāncu ‘illetine dēnür cem‘i imğāş gelür / kāmūs-ı cild-i şānī evāşındadır

cevgendür ke-zâlik şirügan ve hindibâ [19] onar dirhem burak buçuk dirhem kırmızı şeker yigirmi dirhem cümle kaynadup [20] ‘âdet üzere huşne edeler gâh olur ki kulunç kolundan olur bundan [21] çok vâkı’ olur ki âdem olur vaqt olur ki kulunç süddeden olur [22] gâh olur südde-i rihden olur bunun sebebi em’ânun tecvifinden rih -ı[23] galiz olup em’âyı südde ederbu kısmun ‘alâmeti haffetle ve sür’at-i intikâl-ı [24] veca’ ile karunç ba’zı mevzu’ı yumurlanmak ile ve gökrükce hıffet bulmağdur

168b

[1] ve ekşer kulunç rihden ve şıklıdan olur ve tevellüden bâ’iş olan elma ve amrud [2] ve ayva ve aluc ve kabağ ve hıyâr ve pirinc ve üzüm yemektür ke-zâlik şulu şarâb [3] ve yemiş üzere şu içmek ve ba’de’l-harke cimâ’ eylemek kulunça bâ’ışdür gâh olur ki [4] südde-i şafrâdan olur bu kısım nâdirdür vaqt olur ki kulunç bağırsağ tolaşmağdan [5] olur imdi kulunçun envâ’ının ‘**alâmeti** iştihâ-i kalil olmağdur huşuşâ halviyâtdan [6] ve yılğudan ziyâde nefret eylemekdür ‘üşyân ve tehvi’ çok olmağdur ve gâ’it [7] muhtebes olmağdur mağaş olduğda hazm zâhir olur kulunçda ‘aksîdür vec-i’ [8] zuhr ve sağın lâzime-i kulunçdur ve ‘ateş-i müştâd olduğı dahî mäsârikanun [9] ağızları tolduğıdur ki içdüğü şu cigere vâşıl olmaz ve içmekle kâni’ dahî [10] olmaz imdi kulunç envâ’un ‘**ilâcı** huşne ile bidâ edüp ba’de sâ’ir mu’âlecâte [11] şurü’ olına lâzım olan evvelâ huşne-i leyyine ile ibtidâ edüp ba’de huşne hâdde [12] edeler vaqt olur ki südde em’â cihetinden huşne ‘ağabinde veca’ zâhir olur ammâ [13] havf olmağ gerektür hemân ‘ilâcı yine huşne-i linne eylemekdür gâh olur ki cevâriş-i [14] seferceli müşhil veyâhüd cevâriş-i temürhindi virmekle sâkin olur ammâ kulunç [15] kay ile olursa ba’de’l-huşne cevâriş-i seferceli fâ’ide ederammâ cevâriş [16] vèrildükde ‘ağabinde senâ ve sebfâyic ve incîr ve cigerdegi çıkmış qurı üzüm [17] her birinden altı dirhem persâ ve şân ve ‘ırq-ı susan ve râz yâne ve kerefs tohmı [18] üçer dirhem cümle kaynadup cüz’î şeker katnup muğlâb edüp vèreler bu olmazsa [19] maştakî veya ma’cün-ı benefşe kifâyet ederyidürüp üzerine ıssı şu içüreler [20] eger kulunç rihî ise ‘alâmeti ihtibâs-ı rih ve tağaddüm-i nazc ve kırâker ve eşyâ [21] nifâh ekl eyledükçe veca’-i şedid ziyâde olmağdur ‘**ilâcı** ba’de’l-huşne anisün [22] ve râz-yâne ve nağve ve kelenkebîn kaynadup cüllâb edeler ve cevâriş-i seferceli [23] müşhilyeyüp bu cüllâbdan içe veyâhüd bezir kerefs ve anisün ve nağve her [24] birinden bir dirhem râsen bir dânk ve sağk edüp ‘uşâre-i râz yâne veyâhüd [25] âb-ı râz yâne ile hâbb edüp bir meşğâl yidürmekdür bu muğallilde ibn-i Serâfiyün

169a

[1] hağma bu reh-i ermeni ikişer dirhem şağem hançal dirhem sağmüniya buçuk dirhem şeker fânidi [2] kıvâma getürüp eczâyı eüşhükân halğ edüp şâflar edüp getürmek nâfi’dür demişdür [3] mesîhinün bu şâfi dahî müpârekdür tecrübe olunmuşdur şafrâ ve rey ve

bu reh ve şehem [4] hanzal ve haşme üçer dirhem sebkinc bir buçuk dirhem maşal erzak bir dirhem kı'ide [5] üzere şāflar edüp isti'māl edeler cālīnūs revğan-ı sezāb ile kıarın [6] yağlamak nāfi'dür dir ammā yahşu şābīb bir müpārek dehen beyān eylemişdür **şifati budur** [7] varaş-ı sezāb ve gerinüp ve bezir kerefs ve sezāb-i yābis berri cümlesi berāber [8] medfūkān yigirmi ve zenleri kıadar şu ile kıaynadup ba'de süzüp bu şuya [9] nışf eczā ve zence şīrevğan kıatup tekrār şu havāya münkalb olınca kıaynadup [10] yağın alalar bu yağdan kıulunç rīhi arbābınuñ karınlarına tılā edeler mücez [11] şāhibi sezāb ve iklīlū'l-melik veya babūnec ve kerefs tohmı ve rāz-yāne tohmı [12] ve 'aşfūr tohmı ve kıaşıaryūn ve milh-i hindī kifāyet kıadar şīrūğan ve sükker-i [13] aşmer ile huşne olına bundan eyü a'lā 'ilāc olmaz zīrā esbāb ve 'alāmāt [14] şāhibi aydur tiryāk-i kebīr ve tiryāk-i erba'a ve bir şī'yişā ve eflūnya bunlardan [15] kıankısı olursa veca'ün şiddetinde mişdār kifāye verilmek nāfi'dür nefesī [16] mücez şerhinde anīsūn ve kemmūn ve rāz-yāne ve maştaki ve günlük ve kereviyā [17] bunlaruñ münferiden gerek aydur maşlūṭān daşş olınup berāberleri sükker ile sefūf olınsa [18] veca' kıulunç rīhi için nāfi'dür ammā köbük ve tuz ve kıızmış şer ve kemād olınsa [19] müsekkın veca'dür şeyh re's aydur bu toşuz 'aded eczādan birer avuc alunup [20] yüz dirhem pazu şuyına bir mişdār şu daşī kıatup kıaynadalar cümleden elli [21] dirhem şu bāķī kıalduğda süzüp onar dirhem 'asel ve zeytūn yağı kıatup [22] ba'de bir mişkāl burak ve uab' dirhem saşmūniya halṭ edüp huşne olınsa [23] sa'ir 'ilācdan müstgni ederezā bunlardur besfāyic senā ve kerefs ve sezāb [24] ve haşme ve babūnec ve iklīlū'l-melik ve nuḥāle ve kıartam birer avuc ve gāriķun [25] üç dirhem bī-naşir huşne ve laşif 'ilācdur ağıdiye-i münāsibdür biri

169b

[1] yaşlu hurūs merākīdur ki torāk otı ve siyāh noḥud ve darcını fulful ile [2] pişmiş ola edviye-i mevzu'ıyyeden nāfi'a olan edhān-i gül ve sūnbül ve maştakī [3] ve 'anber ve rāzyāne yağıdur ve zıkr eyledüğümüz kemād iledür şāhib-i kıulunç şābun [4] ve ıssı şu ile veca'ün şiddetinden şonra gısl eyleye nāfi'dür ammā kıulunç harāret [5] ve yübüsetden olırsa benefşe şarābı ve ayva çekirdegi lu'āb ve bezir kettān lu'ābı [6] ile ihtikān olınsa 'alā'd-dīn kıarındaşı aydur hüdhüd şorbası ve eti [7] kıavrulmuş şogulcan kıadar kıulunça devā olmaz bir gārib kıışsa daşī şerrāh [8] mücezden sedīdi ve nefesī tecrübe eyledük derler kıurd neclisi ki beyāz ola [9] şarāb-ı 'anber veya bāl ile yoğurup içilse fi'l-hāl edüp veca'in teskīn [10] edereger bal ile yoğurulup la'üb daşī olsa cā'izdür demişler fāmmā içine [11] bir mişdār fulful ve gülāb ve misk ve nemek hindi kıonmak lāzımdur ki rāyiḥasin [12] def' ede hem ziyāde nef' olur ammā kāmīl'uş-şınā'a şāhibi aydur ki kıurdun [13] necesend bulunan kemik merbaşun uyluğında aşılup getürmek daşī getürmek daşī nāfi'dür [14] cālīnūs dir ki kıurda yabeşup elinden halāş olan ḥayvānuñ her kıankısı [15] olırsa olsun derisinün içine bir mişdār

ķurd necîsi bağlayup Őatra [16] êdûp ķulunĉ-ı erbâbınuğ uyluğına bağlasalar bi'l-hâŐŐa def' êdûp ķulunĉdan ĥalâŐ [17] êder ve dağı ķurdun bađırsaķı ķurıdulup ba'de sađķ olınup eŐrebe-i münâsıbden [18] biri ile iĉürülmek ğayrı 'ilâcdan müstağnî êdereger ķulunĉ iĉün 'akrebi [19] büryân êdûp bir cüz'yesin eŐrebe-i muvâfiķ ile iĉürseler nâfi'dür yanmıŐ yaban [20] Őıđırı boynuzı dağı böyledür fi'l-ĥâl def' êderaķrabâdinde ķulunĉ iĉün [21] menâfi' çoķdur **bâb-ı râb'-ı 'aŐer dūd beyânındadır** ķurdun envâ'ı dördüdür [22] biri ma'ende mütevellid olur bu Őınıfuđ üzerini büyügi olur âdem olur ki [23] anda bu nev' zerâ' olur bu ķısm fem-i mi'denun ğiĉiķlenmesi ve Őancusı ve köbük [24] burması ve 'usret-i bel' ve marîzün ta'âmdan nefret êtmesiyle ma'lüm olur ĥuŐŐŐâ [25] yağlu kısmın yemek ile ķâdir olduğı 'azîm delîldür vaķt olur ki bunun Őađibi

170a

[1] bayılır ve yüregi oynar ve su'al 'arîz olur bu ķısm ķurdun büyüdüği maddesi [2] balğamdur cezb-i kebed ve 'ufûnet-i Őıķl ile henüz münķasım olmuşdur bir nev' ķurd [3] dağı em'âda müstesķimde ĥâdiŐ olur bu nev' sirke ķurdı olur ağa beņzer [4] ve Şağir olur bunun küçük olması cezb-i kebed-i 'ufûnet-i Őıķl eyledüđiĉündür ve mâdde-i [5] münķasım ve müteferriķ olduğudur belki Őıķl mâddesin iĥrâc eyledüğindendir bu cinsün [6] 'alâmeti maķ'adun ğicimesiyeldür nev'-i Şâlîş ĳolun ve a'ver-i nâm bađırsaķlarda mütevellid [7] olur yaşŞı ve 'arîz olur ĥabbu'l-ķar' dedükleri bu kısmdandır nev'-i râb' ķurdun [8] degirmi olmasındır bu ikisinun mâddeleri kebîr ve Şağir mâddelerinin ortasıdır [9] nihâyet bu nev'un iŐtihâsı ve indifâğı ğâlib olur ğidâ vaķtinde ĥareket êder'**alâmeti** [10] müşterekdür tükruk aķmaķdur ve kendi tudaķları ķuruyup ğiĉelerde ruķubet [11] ğâlib olup lu'âb-i seyelân eylemekdür ve dişlerin uyar iken ğırcıdatmaķdur ve ğöñül [12] darlığıdır ve söyülmekdür ve uyĥudan uyandukda ba'zıları bed ĥulķla azarlamakdur [13]ve nevmde Őıĉramakdur ve cađırmaķdur ve çoķ Őözi Őaķîl ğörüp ta'âm [14] üzere ğöñli dönmeκdür ve necâsetun yaŐlıđıdır '**ilâcı** eger ķurd-ı kebir kısmından [15] ise dört ğün 'ale't-tevâli yüz elli dirhem süte on dirhem seker ĥaltê êdûp [16] tenâvül êde ve bu eyyâmda ğidâsı süt ile pişmiş noĥud âb ola üzerine [17] darcını ve sa'ter ekilmiŐ ola beşinci ğün birinc-i ķâbili maķŐer ve türbüd ve kaş ve teres [18] bir dirhem ĥabb'un-nîl buĉuķ dirhem daķķ sađķ olınuğdan Şonra süt ile kaynadup [19] 'ale'Ő-Őabâĥ marîz burnın tıtuup iĉe bimâr'allah def' olup iĥrâc êder[20] veya ķurdları ķatlı êdereger bu ma'nâdan ĥalâŐ olmazsa on miŐķâl ikâmeli [21] ıŐŐı Şu ile ertesi ğün ğün iĉe bir nev' 'ilâc Őeĥem ĥanzal bir buĉuķ dâņķ [22] ķanbîl buĉuķ dirhem bu ikisin Şığır ödi ve 'asel ile kıvâma ğetürüp Őaķ [23] eyleseler ve aĥer-i rüzda türbüd ve ter-ĥâne ve Őarımsaķ yiseler bil'külliye def' êdermüŐterik [24] olan 'ilâclardan elĥaf ve enf' olan cemî'-i

işnāfe balgāmı istifrāğ édüp [25] kırdları acı nesnelere ile kıatl édüp cümleden bu kıaşşā kıurı kışnişden

170b

[1] vardur ammā kııkneler ve şāfler ile ve edviye-i kıtāle ile tedbīrden ğaflet étmeyeler [2] kırdları édüp helāk éden edviyeden biri şīhdür ve şeftālū yabrağı [3] ‘uşāresi ve kıorasānī şarımşak ve tirmis ve kıatırān ve çörek otı ve na‘na [4] ve yābis ya buz ve kebere köki ve kıoyki otı ve sa‘d veya meşā ve aftīmūn ve şehem kıanzal [5] ve kıabbu‘l-nīldür eger bu tedbīr ile kırdları helāk édüp kendülüğinden çıkmazsa [6] ve kıarāşış ve şumak isti‘māl olına eger edviye-i ishāl muķterin olsa semüz ot [7] toķmı ve kıavun şuyı ve sirke kıuşūşā kıall ‘unşul fā‘ide éderammā kıāricden yaķı [8] kıılınmak ile daķī kıabildür tirmis biri şehem-i kıanzal daķk édüp şeftālū yabrağı şuyı [9] ile ya erik yabrağı şuyı ile yoğurup köbügi yaķı olına eger kıurd mi‘dede [10] mi‘deye yaķı olına eger mā-i sefercel ile daķī yorğurup yaķı éder lerse laķıfdür [11] şāķib-i mūcez devr-i şafa için şehem-i kıanzal ve kıantaryūn ve milķ-i daķk olınup [12] şeftālū yabrağı şuyı ve ‘asel ile kııvāma getürüp fitil olunursa fi‘l-kāl [13] kırdları şāķir oldukları kıāilde hem kıırar ve hem kıhrāc éderdemışdür fi‘l-cümle [14] kıantaryun ve şırķuşk ve eftimūn ve besfāyic kasķ müreķķaşır kebir vāşıl tut [15] her birinden üçer dirhem cümle kıfāyet miķdārı şı ile kıaynadup zeytūn [16] yağıyla kııknere eylemek bī- nazīr ‘ilācdur bu envā‘a kıyā kıün kıayl ve tedbīr ve – [17] sefūf ve mu‘ācin ve kıāknā kıkrabādīne ilķāķ olınmışdur bu muķallilde zıkr olınmadı [18] murād olındukda kıkrabādīnde nazır olına **bāb-ı kıāmis-i ‘aşer emrāzu‘l-maķ‘ad beyānındadır** [19] eger beyān éder üz ammā maķ‘adun kıāresi oñulmak müşkıldür zīrā maķ‘ad mecrābı [20] fuzelātdur ve fuzelāt ise aña dökilür fi‘l-cümle aşāğıdan yukāru bir mevzu‘dur [21] mevād-i marāz ise bālādan esfele münşab olur cümleden biri şāķāķdur bu kıāziyye [22] kıārāret ve yübüsetden olur ‘alāmeti telehheb ve yübüsetdür veya verem-i kıārrdur [23] bunun ‘alāmeti veremün kıücüdi zāķir olduğudur muķallilün yumrulıģıdır ve el [24] ile şıķılsa şıķl-i yābis ve ğālīz kıāric olmaķdur yāķūd bevāsırdur kıı yarılır [25] ve kıan kıibidür ve zıyāde seyelān olur **el-‘ilāc** şıķl-ı yābisden maķ‘atda şekāķil

171a

[1] olursa mizācı ta‘dīl édüp bevāsır ‘ilācın étmekle kıāret-i demi iskān eyleyüp kıābi‘atı [2] şarāb-ı benefsecele kıı lu‘āb kıabb-i seferceli ile ezilmiş ola telyīn eylemekdür kıdāsı [3] paça ve rūfdan pişmiş yumurta şarusı ve ısfanāķ büresini ve ebe kıümeci [4] būranisidür merhem-i zımād kıısmından merhem-i muķl azrak veya merhem-i şādinc veya yumurta şarusı [5] ve muķl azrak ve zerdalu cigerdeki yağı ve devenün örgüci yağıyla merhem édüp [6] zımād étmekdür veyāķūd bu yağlardan birine muķl azrak ve şem‘-i aķmer kıalt édüp [7] merhem oldükdan şonra ıssı iken bir miķdār penye sürüp maķ‘ad laşķ veyā kıılā [8] éderler ve

şoğuk şudan ve ekşiden ve kabzı kavî olan eşyâdan ihtirâz edeler [9] ve dahî akrabâdîne nazar olına **bâb-ı sâdis-i ‘aşer istirhâ-i mağ‘ad beyânındadır** [10] bu bir marâzdur ki rih ve necâset-i ihtiyârsız çıkar bu kazıyye gâh bürüdetden olur **‘alâmeti** [11] misk-i bürüdeti ya müberredün takaddimi iledür cümleden şoğuk taş üzerine oturmağdan [12] hâşıl olur gâh ki ruṭubetden olur bu kısmun **‘alâmeti mağ‘adın** geñsek- [13] –ligi ve ditremesidür vaqt olur ki mağ‘ada verem olmağdan olur bunun **‘alâmeti** [14] ağırdur ekşeriyâ bu kısım ‘aşaba zarar irüşmekden olur darpe ve saḳaṭa ‘aḳabince olduğı [15] gibi **‘ilâcı** vereme devâ olına ve mizâcı ta‘dîl olunup ‘aşabı kavî kılına ve harâret [16] ve yübüsetden olmağ aḳıldür zîrâ biz istirhâ-i mağ‘ad ‘ilâcında müşterek’un-nef’-i edviye [17] zikr edelüm sâ’ir devâyâ ihtiyâc olunmaya meşelâ tara şiş ve zerurd haṭmî ve ḳaşer [18] rummân ve âs ve ḳaraṭ ve kasaṭ-ı merr ve edhîr bu cümleyi daḳḳ édüp şu ile muḳkem ḳaynadalar [19] şuyına ebzün edeler ve kefini mağ‘ada naṭûl edeler bunu bir ḳaç kerre étmek lâzımdur [20] ve ebzünden hâric olduğda dehen-i ḳasat ile mağ‘adını ıssı édüp ya ğâliyyeler ve üzerine [21] isfidâc ve zerurd ve âşyâbis ve muḳl azraḳ ve kemmûn ve adḳır ve kündür bu cümle [22] berâber daḳḳ ve saḳḳ ola ğubârından ḳasaṭ yağıyla süründüğden sonra mağ‘adına başduralar [23] **te’âlüm-i sittenün ta’lîm-i sâdisi bir faşl ve on sifri müştemeldür** sifr-i evvelide on [24] bâb sifr-i şânide on bâb sifr-i şâlişde on iki bâb sifr-i râb‘da on üç [25] **bâb sifr-i hâmisde on dört bâb sifr-i sâdis on beş bâb sifr-i bâ‘de**²⁹⁴²⁹⁵

171b

[1] **on altı bâb sifr-i şâminde** on yedi bâb sifr-i tas‘ide **on sekiz bâb** [2] sifr-i ‘aşerde **on toḳuz bâb** ve erbâ‘da ve şayâ-yı eṭibbâ ve hâtme ile temâm bolur [3] **bu faşl ḳurûc-i mağ‘adı beyân eder**bu bir veremdir ki insânun debrenden ğüyâ [4] bir parça fındıḳ ḳadardan ayva ḳadara varınca taşra çıkar ve yerine ḳomaḳ ‘asîr olur [5] bu kazıyya ‘adalenün üstürhâsı ve bevâsırun maḳaddimesidür **‘ilâcı** üstürhâ-i mağ‘ada [6] ‘ilâclarıdur ki bunda ziyâde olınan

²⁹⁴**El-muḳl** mimünzammyla keşedür ismidür ki aḳ ğünlük dedükleri darudur yahüd ta‘ifesi baḳer éderler ve bir nev‘ şamağ ismidür ki bir şecerden hâşıl olur Hindi ve ‘Irâḳı VE şaḳa kısmı olur mecmû‘ı su‘âl yini öksürük ve neheş ya‘nî yılan ve ‘aḳreb şokmaḳ ve haşerât ve bu ve tenḳıyye-i raḳim ve teshîl vilâdet ve enzâl meşîme ve bu gerekde hâdiş olan taşları izâle ve riyâḳ-ı ğalîzeyi taḳlîl bâbında nâfi‘ ve - ve müstemem ve muḳavvî ve evrâmı maḳallil ve zâfi‘dür işbu daru belada ‘Arabda ḳuşuşâ Yemende nâbet bir şecerün şımağıdur muḳl azraḳ demekle ma‘rûfdur Türkide gören dirler ve şıfrata mâil olana muḳlu‘l-yehüd dirler ve ğabret ve sevâda mâil olana şaḳlı dirlerzâhir şaḳliye atasına mensûbdur ve bu nevâhî Yemenden zühür éden bād necânı olur aḳa muḳl ‘Arabî dirler şaf ve ḳamrete mâil olana Hindî dirler /ḳâmûs-ı cild-i şâliş

²⁹⁵**El-hınşâb**şad-ı mühimle ile hınzâb vezninde şecer-i muḳl ismidür ki ekşeri balâd-ı ‘Arabda ve Yemende nâbet olur ve muḳl anuḳşımağıdur ki Türkide gören dirler /ḳâmûs-ı cild-i evvel evvelindedür

El-haṭemmîhânun kesri ve fetḳiyle nebât-i ma‘rûfdur ki çiçegine hâtem çiçegi ta‘bîr olunur maḳallil ve manzac ve melîn ve ‘aser bula müfid ve meşânetde olan taşları dâf‘ ve ‘ırḳ’un-nisâ ve im‘âd olan ḳarḳelere ve irtî‘âş venaç-ı cerâḳat ve teksîn vec‘ ḳuşuşında nâfi‘ ve sirke ile zımmâdı behaḳ ‘illetini ve mezmezesi diş ağırlarını mezîl ke-zâlik sirke ile zımmâdı ḳayvânât semûmına ve âteş-i yangına ve şu ile maḳlûṭ teḳmeni yahüd saḳaḳ olunmuş kökeni zımmâd âteş yangını ḳurıdupmü‘eşşerdür ve ıssı şu ile müsteḳreic olan la‘âbında celûs ‘aḳîm haṭûna ve verem mağ‘ada müfiddür

dehen ve redile yağlayup haṭme ve қаşe-ir haṣḣaṣ [7] ve babūnec ve zehr-i benefşe ve bezir hıyārı қaynadup ebzūn ēde ki veca'in teskīn eyleye [8] ve buṇa müte'allıḣ aқrabādīnde ba'zı eṣyā vaz' olunmuşdur **ta'allim-i sittenūḡ ta'lim-i sādīsınūḡ** [9] **sifr-i evvelīsı ki on bābı müṣtemeldür ve ol on bābdan bāb-1 evveli hekketü'l-maḣ'addur ki** [10] **beyān olunur** imdi maḣ'aduḡ gıcimesı ya ḣalṡ-1 buraḣı veya ḣalṡ-i merārīden olur [11] veyāḣūd ḣarḣaler ve ḣurdlar olmaḣdan olur gāḣ olur ki mebde bevāsırdur ḣoḣ [12] zamān gecmedin 'aḣabince bevāsır zāḣır olur 'ilācı bedeni sudan ve ḣurdlardan [13] pāk eylemekdür eger ḣūrḣdan ise merhem-i muḣl vesā'ir merhemler ki aқrabādīnde beyān eyledük [14] anlar ki 'ilāc olına ammā bunlaruḡ cümlesinden evvel sırke ile maḣ'ad silmek evvelidür ḣuṣūṣā [15] ḣavīruḣ ṣoḣumından ḣacāmet ētmek ḡāyetle nāfi'dür evrām-1 maḣ'ad ekṣeriyā ḣārdur bilürüm ṣarfdan [16] yaḣūd ṣafrāvīden olur muḣaddemā ṣaḣāḣ ve ḣikeler ve ḣarḣaler zāḣır olur ba'de bevāsır [17] ḣādīs olur gāḣ olur ki bu mezkūrāt ḣat' bevāsır 'aḣabince olur imdi maḣ'ada ki [18] verem ḣādīs ola gül yaḡı ve bal mumı ve yumurṡa ṣarusı ve yaṣ ḣiṣniṣ ṣuyı [19] ve bir miḣdār sırke cümleyi ṡarīḣi üzere merhem ēdüp ṡılā ēdeler merhem milyon daḣı nāfi'dür [20] ḣuṣūṣā münfecāt-i melline ile naṡül olunursa ziyāde fāidesi vardur meṣelā [21] meṣelā ḣıṡammī ve babūnec ve ebe ḡümeḣi ve zehr-i nebefsec ile қaynadup muḣallil-i verem üzere naṡül [22] ḣılmaḣ ḣāfīdür ḡayri 'ilāca ihtiyāc ētmez bimār'allah-1 ta'ālā **bāb-1 ṣānıbevāsır beyānındadır** [23] ṣekl ve levn i'tibārıyla münḣasım olur imdi ma'lūm ola ki bevāsır bir niḣe nev'dür [24] meṣḣūrı üçdür bir ḣısmı ṣevellīdür bunu küḣük sigillere beḡzetmişlerdür ki berk ola ikinci [25] 'anbeyedür ve bu nev' medür vār civānı el-levndür key'ātde üzūme beḡzer iḣünci²⁹⁶

172a

[1] tütīdür tut gibi olmaḡla ḣara ṡuta beḡzetmişlerdür ammā bevāsıruḡ ḡayri meṣḣūr olan [2] dördür evveli penbedür encüre müṣābihdür bu bir meftūḣ ṣekldür ḣanı ve eriḡi aḣmaz [3] vaza daḣı vērmez ḡayri meṣḣūruḡ biri daḣı üzerinedür temeriyye derler ḣurmāya ve bellūṡa [4] müṣābihdür üçünci naḣliyyedür bu nev' budaḣlar ve kökler ṣalmışdur ḣāṣılı nebā gibidür biri [5] daḣı 'adesiyye ve ḣamsıyyedür merḣimege ve noḣuda müṣābihdür ṣevelliye nev'ā ḣarībdür [6] bu izāfdan ba'zı ve ümmīddür ya'nı devār-1 ma'lūma ve baḡır-1 ma'lūme ile seyelān [7] ēdereger dem-i seyelān ētmezse bevāsır-1 e'mā derler bunlardan ba'zınuḡ ishāldür eger [8] cerāḣet degül ise ve dem-i ḡāyer ise 'ilācı ṣa'bdur ve bunlar dek her biri [9] bedenūḡ öḡine yā ḣalfete ya yemīn ve yesārına meyli vardur ṣol bevāsır dāḣil [10] bedene mā'il ola 'ilācı ishāldür eger bedenūḡ öḡine mā'il ise nev'ā ṣa'bdur ḣuṣūṣā [11] bevāsırdan ihtibās yol daḣı ola eṣer izāfdur ammā vechle daḣı bevāsır [12] iki ḣısmā münḣasımdur bir

²⁹⁶ El-basu nasur vezninde bir 'illet-i ma'rūfenūḡ ismidür cem'ī bu eṣir ḡelür ṣāriḣ dir ki 'illet-i mezbūre rīḣi ve demevī olur ṡül 'amere delīldür ve aṣlā merāḣdan münfek olmaz mā'hūzdur ve 'and'ub-bāz 'Arabī degüldür / ḣāmūs-1 cild-i evvel evāḣirindedür

kısmı beşerāt ve leḥūm-ı zā'id ile olur bu kısım aḳsām-ı [13] seb'a mezkūre dāḥıldür kısım-ı s̄nī rīḥ-i ḡalīzdür ki ḥavāk-ı küllīde ve ḥavālī қаtan [14] ve maḳ'adda devr ederbu kısma rīḥ-ı bevāsır derler **'alāmeti** bu 'illetlerün ekşeri [15] sevdāyı şarf yā dem-i sevdāyı ḡalīzdür egerçe balgamdan tevellid eder se daḥī cā'izdür [16] ammā nādir olur zīrā balgamdan tevellid eden balıḳ ḳursaḡı gibi levnde ve ḳıvāmda neffāḥlar [17] peydā olmaḳdur fammā s̄lūya sevdāyı şarfa aḳrebdür bu cihetden berk siḡil gibidür [18] ammā tūtiyā-i deme aḳreb olmagla lems olunsa raḥv üzeredür ammā 'inebiye bin dem [19] ve sevdādandur bu cihetdendür līn beyninde olduḡı imdi dem-i sevdāvi ki 'illetler [20] andan tevellid ederiki nev'dür biri ol ḳandur ki aḡdiyye-i ḥārreden ḥāşıl olmuşdur [21] demün şiddet-i ḥarāreti iḥrāḳ etmekle ol şekle girmişdür bir nev' daḥī bir demdür ki [22] şafrādan vücūd bulmuşdur bir nev' şol ḳandur ki aḡdiyye-i ḡalīzeden tevellüd [23] étmişdür keci eti ve şıḡır eti ve leḥūm'uş-şayd ve başdurma ve merçimek ve badıncan [24] ve bunun emşali ile ammā nev'-i s̄nīde tevellid eden bevāsır cūdā zardur ve ba'zı [25] vaḳt bevāsır za'if ḥālden olur ve sebebi fużül-ı ḡalīze-i sevdāvīye ki dem ile

172b

[1] muḥteliḏdür cezbe ḳādir olmaz vardur bu dem-i kebedi derdī sevdā-yı muḥterik olduḡı [2] ḥālde cem' olur ḫabī'at anı esfel-i bedene şıḳl-ı arzıyyeti sebebdendür def' edereger ḳanuḡ [3] levni ḥālīş ve laḫīf ise 'alā-i bedenden ri'āfle ḥāric olan ḳan gibidür nihāyet [4] tabi'at ḫaraf-ı māsārīḳādan anı esfel-i bedene redd eder **'alāmeti** ishāldür eger 'urūḳa [5] def' eylemiş olursa mesāmāt-ı galīzden çıḳmaḡa ḳādir olduḡından taḫt-ı cilde [6] yayılır bu kerre evrām ve şebūr maḳ'ad ḥāşıl olur buḡa esir maḳ'ad denilmez şol [7] vaḳt ḫabī'at-i demi ḳuvvet ile 'urūḳa def' ederbir miḳdārı cilde gēdüp mesāmuḡ [8] dıyḳından bir miḳdārın bāḳı ḳala ḳalduḡı efvāh-ı 'urūḳda ḫoḡmuş ḳan renginde et [9] olur bevāsır dēdügümüz budur buḳrāt ve eflāḫun ve müt'aḫerrinden Muḫammed bin Zekeriyā [10] Raḳı ve Şeyḫ-i Re'is ibn-i Sinā vesā'ir ḫükemānuḡ naḳli budur ki bevāsır olan adamlaruḡ [11] varduḡı ḫalāya varmaga mu'tad olan ādeme bevāsır irāş edereger bevāsır-i dem-i şafrāvī [12] ve den-i muḫterikden olmuş ise veca'ı olduḡı şedid olur eger dem-i ḡalīzden ise [13] veca'ı olduḡı aḳall olur ve elvān bevāsır-i ekşeriyā şafret ve ḫāzret üzere olur [14] ammā şarı olması dem-i sālīḫün ḳilletindendür ammā yeşil reng olmaḳ sevdānuḡ galebesi [15] ve 'adem-i seyelān ve üemūd-ı dem-i iḳtizā edereger bevāsır-i sevdā-yı muḫlaḳ ise ḡarizinün [16] nev'ā inḫifāsına ve keşret-i istifrāḡ ve seyelān-ı muḳreḫ-i delālet eder **'alāmeti** ma'lūm [17] ola ki bu 'illet zāḫir olmaḳ aḡdiyye cihetindendür zīrā ekşer ḫudūşı devā'it ḫāzm-ı mi'dede [18] fāsıd olsa zeliku'l-fesād ḫāzm-ı s̄nīye sirāyet ederbu ḫāzm ise kebedde olur [19] bu ma'nā daḥī ḡidāda dört vechden ḫālī degüldür veya budur ki aḡdiyye-i kemiyetinde ola [20] veyāḫūd keyfiyetinden ola

veyāḥud tertıbdinden ola veyāḥūd riḳkat-i tenavülde [21] ḥaṭā eylemekden ola imdi kemiyet dedüğümüz coḳyeyüp içilmekdür tuṭalum ki yedügi [22] ṭa‘ām-ı elṭāf-i eşyādan mürekkeb ve maḥmūd ola mi‘denüñ ṭolması zararlıdır ve şehvet-i [23] ṭa‘ām var iken ḳaşrīd lâzımdır keşret ekl keşret birazı muktaızıdır ve verem gibi birazdan [24] elem çekse gerekdür eger ğıdā redi ise redi ğıdādan dem-i şālīḥ tevellüd étmez gerekse [25] münhazim olsun ḥuṣūşā ḥarāreti ḳuvveye olsa ced-i āḥer dil gibi veyāḥūd bürüdeti²⁹⁷

173a

[1] ḳuvveye ola ḥıyār gibi ve merāreti ḳuvveye olmaya badıncan gibi ya merāreti ḳuvveye ola şogan [2] ve sarımsaḳ gibi ve turb gibi veya ekşi ḳavī ola limon ve turunc gibi ve sirke gibi imdi [3] ḳānūn budur ki ṭa‘ām-ı vāḥid ile ḳanā‘at eyleye zīrā hażma ehūn olur fi‘l-cümle [4] bedeni dem-i sevdāyı ğalīz ve dem-i şafrāvī ḥād-ı ḥārrif ve dem-i balğamı mālīḥ tevlīd eden [5] eşyādan şınāyet éde ğıdāsı ceydā kīmūs olup mevlid-i aḥlāt olan aĝdiyyeyi terk [6] eyleye imdi eklinden aḥlāt-ı sevdāya tevlīd eden cümlesindendir nihāyīden şaydla [7] alınan gerek ṭıvar gerek gayri zararlıdır ya başdurma ve tuzlu balıḳ ve tāze balıḳ ki kebīru‘l- [8] –ceşa ola ve şıĝır eti ve tuzlu peynir zeytūn ve kürnüp ve ‘ades ve kişk ve badıncan [9] bunlardan dem-i sevdāvi tevlīd éderammā aḥlāt-ı şafrāvīye tevlīd éde ğıdānuñ biri [10] ‘aseldir ve anuñla pişendür ve cevz ḥurmā ve ‘unnāb ḥalū ve muz bunlardan dem-i şafrā tevlīd [11] ammā şol aĝdiyye ki andan balgam mālīḥ tevlīd éderelyān ve peynir ṭurı ve anuñ emşālīdür ve şol [12] aĝdiyye ki müfsid-ı demdür ḳart ve ḳoca balıḳ etleri ve ḥayvān etleri ve şogan ve sarımsaḳ [13] ve pırasa ve turb berk pişmiş yumurṭadır ammā aĝdiyye-i nāfi‘a bu ‘illetlere tabaḳa-i müleyyen olanlardır [14] bazı ve melūḥuyā ve isfināḥ gibi ammā pirinc az yemek lâzımdır lehem-i decāc ve imrāḳ-ı decāc [15] ve ferārīḥ ve ḳoyun eti ve büryān olmuş yağlı ḳavīruḳ ve tereyaĝı ve sūtlı aş vērse [16] borānisi ve tāze sūt sūkker ile ve bālāda ve ışlanmış noḥud şuyı ki sūkker veya dem yaĝı [17] katlanmış ola ve ḳurı incīr ve zeyt ve buña müşābih olanlardır eger bevāsır-i dāmiye ise [18] ya‘ni ḳan seyelān éder se ḥaşrimiyye ve ve tuffāḥıyye ve sumāḳıyya yemek gerekdür ve meşrübātı [19] sovuḳ ve ṭatlı şulardır ammā seyelān-ı dem üzere iken ḥammām zararlıdır cimā‘ ḥod [20] eşyādandır ‘ilācı bu ‘illetlerüñ ‘ilācı başlıḳda faşd édüp dizlerden ve ḳavīruḳ [21] şoḳumundan ḥacāmet édüp ziyāde ḳan çıkarmaḳdır gerek bevāsır-ı a‘mī gerek münfeḥa [22] olsun ammā bevāsır i‘māde ziyāde ḳan çıkarmaḳ vāziḥdir eger seyāl ise bunu [23] ḥādiş olmaĝa sebep olan ḥalṭdan tenḳıye lâzımdır eger dem-i fāsīd yaĝır sür‘at [24] aḳarsa mażarratı yoḳdur eger seyelān-i dem-iurūkda ise

²⁹⁷El-şebūrḳu‘ūd vezninde helāk olmak ma‘nāsınadır ve helāk eylemek mā‘nāsınadır / ḳāmūs-ı cild-i evvel evāḥirindedür

mağ'ada zararlıur vaqtā ki [25] mādde-i mūndef' ola za'if iḥāb ēdernitekim iḥtibās mādde keder za'if vērmiş ola

SONUÇ

Çalışmamız 17. yüzyıla ait bir eserdir ve dönemin ses ve şekil özelliklerini yansıtmaktadır. Eser kendisinden önce yazılan tıp eserlerinin bir toplaması olmasının yanı sıra Emir Çelebi'nin kendi izlenim ve tecrübelerini de içermektedir. Toplamda 379 varaktan oluşan eserin ilk 173 varağı üzerinde çalışılmıştır. Eserin yazılış tarihi 1624'tür.

Eserin yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere birçok nüshası bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız nüsha Ankara Üniversitesi DTCF nüshası Mustafa Con A 719 koleksiyonunda yer alan siyah bez kaplı mukavva bir cilde sahip bir eserdir. Ayrıca bu nüshanın yanında kimi noktalarda başka nüshalara da başvurulmuştur. (bk. Topkapı Sarayı Nüshası I, Topkapı Sarayı Nüshası II)

Eserin giriş bölümünde genel tıp tarihinden kısaca bahsedilmiş, imla ve şekil özellikleri verilmiştir. Metin transkript edilmiştir.

Eserde /c/ ile /ç/ ; /t/ ile /d/ ayrımı ile /è/ ile /e/ ayrımı net biçimde yapılmamıştır.

Eserde be (ب) ve pe (پ) harflerinde, hı (خ) ve kaf (ق), sin (س) ve sad (ص) harflerinin yazımında tutarsızlık görülmektedir.

Kelime ve hece ortasında -k-/-h- değişmesi görülmektedir. Ayrıca bunlar iki farklı şekliyle de kullanılmıştır. *ahşām* 137a-1, *uyhūsılık* 97a-5.

Eserde -g-/-v- değişmesiyle ilgili olarak birkaç örnek bulunmaktadır. *gügercin* > *güvercin* 120b-5, *ögeyik* > *üveyik* 120b-5.

Eserde -g-/-y- değişmesi sadece bir kelimedede görülmüştür. *tüg* > *tüy* 120b-5.

Eserde soğuk kelimesi iki farklı şekilde de kullanılmıştır. *şovuķ* 173a-19, *şoğuk* 16a-10.

Birinci çokluk şahıs eki bir yerde Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki şekliyle kullanılmıştır. *édinevüz* 8a-10.

Eserin yazıldığı dönemde daha çok yuvarlak olarak kullanılan birinci çokluk eki –(U)z, birkaç yerde dar şekliyle –(I)zkarşımıza çıkmaktadır. *bilüriz* 8a-9, 22b-20, *éderiz* 30b-1, *getürüriz* 30b-2.

Eserde 18 isimden isim, 7 tane isimden fiil, 10 tane fiilden fiil, 12 tane de fiilden isim olmak üzere toplamda 47 tane yapım eki kullanılmıştır. Ayrı olarak Fiilden isim başlığı altında verdiğimiz fiilimsiler bu sayıya dahil değildir.

Çalıştığımız eser tıp metni olduğu için ve tıp metinleri de çoğunlukla dilimizde o dönemde çeviriler yoluyla elde edildiği için yabancı sözcük ağırlıklıdır.

KAYNAKÇA

- Adivar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Akdağ, M. (1966) “Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırma Dergisi*, 4/6-7: 201-248.
- Argunşah, M. (1999). *Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dizin)*. TDK yayınları, Ankara.
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*. Güneş Kitabevi, Ankara.
- Bayat, A. H. (2005). *Abdülvehab Bin Yusuf İbn-İ Ahmed El-Mardani Kitabı 'l-Müntehab Fi't-Tıb, İnceleme-Metin-Dizin-Sadeleştirme-Tıpkıbasım*. Merkezefendi Geleneksel Derneği Yayınları, İstanbul.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul.
- Bayat, A. H. ve Okumuş, N. (2004). *Mahmûd Şirvânî, Mürşîd (Göz Hastalıkları)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Baytop, T. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Canpolat, M. ve Önler, Z.(2016). *İshak bin Murad Edviye-i Müfredede*. TDK Yayınları, Ankara.
- Çağırın, Ö. (1996). *Tıbb-ı Nebevi*. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, A. (2014) *Terceme-i Kâmilü's-Sinâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Demir, H. (2002) *Zahire-i Muradiyye, Mü'min bin Mukbil Sinobi (İnceleme-Metin 1-80. Varaklar Arası Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Derin, A. (1987). *Tuhfe-i Mübârîzî (İnceleme-Gramer Notları-Sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara.
- Doğan, Ş. (2009) *Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-Metin-Dizinler) Birinci Cilt*. Yayımlanmamış Doktora Tezi Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Doğan, Ş. (2012). *Ebulfeyz Mustafa Efendi Risale-i Feyziyye fi Lügati 'l-Müfredati 't-Tıbbiyye*. Değişim Yayınları, İstanbul.
- Doğan, A.T. (2014) “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Bir Tıp Metni Kitabı Tıbbü'l-Hikmet”*Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(29): 312-318.

- Doğan, Ş. (2010). “Eski Oğuz Türkçesinde Tıp Dilinin Oluşumu ve Özellikleri”. *Turkish Studies International Periodical ForThe Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(1): 313-373.
- Doğuer Erdağı, B. (2013) *Tuhfe-i Mübârizî (Metin- Sözlük)*. TDK Yayınları, Ankara.
- Erdağı, B. (2001). “Anadolu’da Yazılmış İlk Türkçe Tıp Kitabı”. *Türkbilig*, 2: 46-54
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları. İstanbul.
- Erkun, S. (1948). Ahi Ahmed B. Kemaliddin-İl Mütetabbib (Risaletü’l- Kilyeti ve’l –Mesane, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- Erten A. (2003).*Tıp Terminolojisi ve Tıp Metinleri Çevirisi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürlek, M. (2011) *İbrahim Bin Abdullah’ın Cerrâh-nâme (Alâ’im-i Cerrâhîn) Adlı Eseri (Giriş-Metin-Sözlük)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. (ed.) (2008). *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*. İslam tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul.
- İslam Ansiklopedisi (1999). *Emîr Çelebi Maddesi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 11:129.
- Kahya, E. (1996). *Şemseddîn-i İtâkî’nin Resimli Anatomi Kitabı*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kahya, E. (2004). “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemindeki Bilimsel Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*,2(4): 73-80.
- Kılıçoğlu, V. (1956). *Cerrahiye-i İlhaniye*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kırkkılıç, A. (1999). *Şeyhülislam Mehmed Esad-Lehçetü’l-Lügat*. TDK Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları. Ankara.
- Kurban, F. (1990) *Şirvani Mahmud Sultaniye: Giriş-Metin-Sözlük*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçüker, P. ve Yıldız Y. (2016). “Tercüme-i Müfredât-ı İbn-i Baytar’daki (1b-150a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme”. *International Journal of Social Science*, Spring 2 (44): 13-32.
- Ölker P. ve Direkçi B. (2009). “Hekim Mehmed Nidâî’nin Manzum Tıp Risâlesi Keyf-i Kitâb-ı Nidâî”. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22: 294-305.
- Önler, Z. (1990). *Celalüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntehab-ı Şifa (Giriş-Metin-Dizin)*. TDK Yayınları, Ankara.
- Önler, Z. (2006) “Divânü Lügâti’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de Tıp Terimleri” *Kebikeç* , 22: 135-150.

- Özcan, H. (2007) *Kaysunizade Muhammed Çelebi El-Ankaravî'nin Menâfi'un-Nâs Adlı Eseri (Metin-Dil Özellikleri-Dizin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özçelik, S. (2001). *Kitâbü'l-Mühimmât*. AKM Yayınları, Ankara.
- Özer, O. (1995) *Ahmedî Tervihü'l-Ervah (Giriş-Metin-Dizin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Öztürk, M. ve Örs, D. (2009). *Mütercim Asım Efendi-Burhan-ı Katı*. TDK Yayınları, Ankara.
- Parlatır, İ. (Ed.). (2006). *İbrahim Cudi Efendi-Lugat-i Cudi*. TDK Yayınları, Ankara.
- Paçacıoğlu, B. (2010). *Nidaî Manzûm Tıp Kitabı*. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Redhouse, J.W. (2011). *Turkish and English Lexicon*. Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Sakin, O. (ed.). (2003). *Tabib İbn-i Şerif, 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı, Yadigar İbn-i Şerif*. Yerküre Yayınları, İstanbul.
- Sami, Ş. (2009). *Kâmûs-ı Türki*. Kapı Yayınları. İstanbul.
- Sawage-Smith, E. (2013). <https://www.nlm.nih.gov/hmd/arabic/bioY.html> (erişim tarihi: 23.11.2018).
- Sertkaya, O.F. (1997). "Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış". *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi*. 4-7 Eylül 1989, Ankara, s. 349-359.
- Şahin, M. Ü. (1994) *Mü'min bin Mukbil Niftahü'n-Nur ve Hazainü's-Sürur*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Şevki, O. (1991). *Beş Buçuk Asırlık Türk Tebabeti Tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tekdemir Uslucan, Z. (2000) *Tuhfe-i Mübârizî (Metin- İnceleme)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. TDK Yayınları. Ankara.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü*. Kapı Yayınları. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Tarama Sözlüğü*. TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2012). *Yazım Kılavuzu*. TDK Yayınları, Ankara.
- Uçar, İ. (2009) *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş- İnceleme-Metin-Dizinler)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Uzel İ. ve Süveren, K. (1999). *Sabuncuoğlu Şerafeddin Mücerreb-Nâme (İlk Türkçe Deneysel Tıp Eseri-1468)*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

- Unat E. K., İhsanoğlu, E. ve Vural S. (2004). *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*. Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uzel, İ. (1992). *Cerrahiyetü'l-Haniyye*. TTK Yayınevi. Ankara.
- Ünver, S. (1953). *Hekim Konyalı Hacı Paşa Hayatı ve Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Yelten, M. (1993). *Şirvanlı Mahmud Kemaliyye*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Yurdakök, M. (2003) "Ahî Çelebi (1431-1524) ve Çocuk Hekimliği" *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46: 249-250.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Yıldız ÇİMEN
Doğum Yeri – Tarihi	Manavgat- 02.09.1991
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Serik Lisesi
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurum	Serik Artı Eğitim Kurumları
E-Posta	yildzicimen1@gmail.com